

EVSEBII (Pamphili.)

CAESARIENSIS

EVANGELICAE DEMONSTRATIONIS
LIBRI DECEM.

DONATVS VERONENSIS VERTIT.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PATRI NOSTRO PAVLO III PONTIFICI MAXIMO

S. Mariæ

Donatus Veronensis.

De Scala Urbi

VVM Roma nuper rediisset Gibertus episcopus Veron. patronus quidem meus, tuæ uero sanctitatis, beatissime pater PAVLE. III. humillimus cliens, seq; domum recepisset, postquam te in isto altissimo inter homines gradu fauste, feliciterq; collocatum uidit: tantam ex ea re conceptam lætitiam præ se ferebat, ut nulla maiore quisquam ulla de re affici posse uideretur. sic enim homo reipub. Christianæ amantissimus perspiciebat, quemadmodum ipse palàm prædicabat, tandem illud tempus uenisse, quo summus Deus ecclesiæ suæ labefactæ, ac nutanti consuleret. namq; affirmabat, ex omni numero eorum, qui ad idem fastigium, atq; imperium facti esse uiderentur, neminem planè ad hoc ipsum quod dixi, hoc est, ad instaurandam ecclesiam, neq; aptiorem, neq; magis idoneum eligi potuisse. quum quidem ob eam rem quod & probitate, et religione, & prudentia, & magnitudine animi, quas ille clarissimas uirtutes tuas prædicare ante hac nunquam satis sibi uisus est, tu facile omnibus aliis antecellis: tum uero quòd neq; ingenio, neq; doctrina, neq; genere ipso ac nobilitate, neq; ullis aliis etiam uerioribus bonis, alium quempiam hoc tempore, uel digniorem, uel æque dignum cernebat, cui tam grauis prouincia delegaretur. ad has uero publicas lætitiæ causas, priuatas quoq; suas idem accedere dicebat: quippe qui initio statim tui istius imperii incredibilem quandam esset liberalitatem tuam expertus: quum tu nihil ipsum prorsus adhuc de te, tuis uè rebus meritum, usq; adeo diligenter, atque amanter tueri & ornare cœpisti, confirmata ipsi omni pristina authoritate, ac dignitate, cum maximo existimationis ipsius ac famæ incremento, ut non ueterem patronum, ac tutorem amisisse, sed nouum potius parentem, nouumq; omnium rerum suarum columen, sibi inuenisse uideretur. uerum, ut est ille gratiori quodam, generosioriq; animo præditus, quum primum reuersus est domum, nihil sibi potius, aut faciendum, aut cogitandum existimauit, q̃ ut animi sui erga tantam benignitatem gratissimi, certum aliquod testimonium, atq; indicium inuenire, palamq; efferre posset, cuius quidem uoti ne se compotem futurum sperare auderet, ipse interim magnitudine fortunæ tuæ, rerumq; tuarum deterrebatur. ecce autem clementissimus Deus, cui pro tantis rebus, simul ac domum rediit gratias de more egerat, non diu

illum tam honestæ rei desyderio teneri permisit: sed redegit illi in memoriam, quos Eusebii Cæsariensis de euangelica demonstratione libros domi habebat, atque in latinum conuertendos mihi tradiderat, eos sub tuæ sanctitatis nomine publicari posse. ea forsitan ratione, quod quum ipsa diuina prouidentia te unum hoc tempore elegisset, qui labenti, atque inclinatæ ecclesiæ præsidium ferres, hoc item tam salutari remedio, euangelio laboranti subueniendum putaret. porrò id opus Gibertus, quum diu, multumq; cogitasset, Latinum potius quàm Græcum ædi oportere decreuit, quod ex illius Latina editione multo plures, quàm ex Græca, utilitatem capturos uidebat. quamquam alia quoq; de causa sperabat eosdem libros tibi fore non ingratos, quum memoria teneret, te illorum Græcum exemplar, quod unum in Italia penes Ioannem Franciscum Mirandulensem principem extaret, uirum cuius in omni genere litterarum, omnibusq; magnarum artium disciplinis industria, atque excellentia nunquam satis prædicabitur, omni studio & habendum, et legendum curasse, idemq; summopere laudare consueuisse. quibus de causis, quum me id opus aliquanto maturius conficere iussisset, idem protinus uniuersæ Christianorum reipub. sub tuis felicissimis auspiciis condonare constituit, ut sic eodem tempore & Eusebius euangelicam ueritatem, Christiq; diuinitatem hominibus demonstret, & tua sanctitas, eius qui personam Christi gerit in terris, integritatem, ac synceritatem muneris probet. Cæterum ego quidem, quod ad me unum attinet, uel maximum meorum laborum fructum mihi percepisse uidebor, si quum huic Giberto patrono meo, tuæq; sanctitatis humillimo clienti obtemperauero. ipsum opus à me latinum factum, tibi non displicuisse cognouero. quum enim sanctitas tua illud, propria Græcorum lingua exaratum, diligentissime olim legerit, quàm ego id recte interpretatus sim, multo facilius iudicare poterit. quam quidem sanctitatem tuam, quemadmodum summus Deus, omni & bonitate, & prudentia, & doctrina exornauit, utinam & diutius in humanis degere, & incolumem, beneq; ualentem superesse, ad suam ipsius maiestatem celebrandam, colendamq; permittat.

DE EVSEBII VITA EX ANTIQVIS SCRIPTORIBVS.

EVSEBIVS uir fuit non modo earum rerum, quæ in diuinis litteris continentur, ſed etiam quæ apud Græcos in omni genere doctrinæ feruntur, ſtudioſiſſimus. eaq; omnia ita percepta, meditataq; habuit, ut neminem illi in ſuo genere poſſis iure anteponere. uita autem & moribus ita probatus, ut ab imperatore Conſtantino litteras aliquando acceperit, quæ nihil aliud prorſus quàm ſuas ipſius laudes continerent. nam quum Euſtathius Antiochenſis Epiſcopus adulterii ob inuidiam inſimulatus, nefarieq; condemnatus, uacantem locum reliquiſſet, & ciuitas in nouo epiſcopo creando in partes diuiſa eſſet, & periculum eſſet ne undiq; ad arma concurreretur, aliis Euſtathium reuocare ſtudentibus, aliis Euſebium in locum illius accire, ac ſufficere cupientibus: ipſe Euſebius pertinaciſſime ac potius conſtantiſſime munus recuſauit. et Imperator quum tumultum ciuitatis per litteras cohibuiſſet, tum ad ipſum quoq; Euſebium ſcripſit, ita illius & propoſitum, et conſtantiam commendans, ut et beatum uocaret, & dignum qui non unius ciuitatis, ſed totius orbis epiſcopus crearetur. moritur uero Euſebius iam ætate prouectus in urbe Paleſtinæ, quæ Cæſarea dicitur: cuius etiam loci epiſcopus fuerat. cui ſucceſſit Agapius ipſius diſcipulus: qui præceptorem imitatus, quum alia multa lectu digna conſcripſit, tum etiam de uita præceptoris ſui libellum: qui, (quod ego quidem ſciam,) ad ætatem noſtram incolumis non peruenit. quod ſi quis etiam illud quærat, qui annus ab ortu Chriſti ageretur quum Euſebius uita deceſſit, is ſciat, (quantum ego quidem ex ratione deſcriptioneq; temporum colligere potui,) annum quintum et quinquageſimum ſupra trecenteſimum fuiſſe: Conſtantino imperatore iam mortuo.

EVSEBII CÆSARIENSIS VITA EX DIVO HIERONYMO DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

EVSEBIVS Cæſareæ Paleſtinæ epiſcopus, in ſcripturis diuinis ſtudioſiſſimus, & bibliothecæ diuinæ cum Pamphilo martyre diligentiſſimus peruestigator, ædidit infinita uolumina: e quibus hæc ſunt: εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως libri xx. εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς libri xv. θεοφανείας libri quinque. eccleſiaſticæ hiſtoriæ libri. x. χρονικῶν κανόνων omnimoda hiſ-

ſtoria: horumq; ipſorum compendium. de euangeliorum διαφωνίας. in pro-phetam Heſaiam libri x. contra Porphyrium, qui eodem tempore ſcribe-bat in Sicilia, ut quidam putant, libri xxx. quibus ad me xx. tantum perue-nerunt. τοπικῶν liber unus. ἀπολογίας pro Origene libri ſex. de martyribus alia opuſcula. de Pamphili uita libri tres. et in pſalmos cl. erudítiſſimos com mentarios: & multa alia. floruit maxime ſub Conſtantino imperatore, et Con ſtantio. et ob amicitiam Pamphili martyris, ab eo cognomentum ſortitus. Hæc Hieronymus: quæ etiam Græce ſcripta ad uerbum in commentariis Græcorum habentur. ſed utrum illi ab Hieronymo, qui non multo poſt æta tem Euſebii floruit, an Hieronymus ab illis acceperit, ego quidem iudicare aut affirmare non auſim. ſed idem multo plura ſcripſit, q̃ ea ſunt, quæ ſupe-rius enumerantur: quorum nonnulla facile per te ipſum inuenies, ſi totum hoc Euangelicæ demonſtrationis opus percurreris. de qua ille quum libros xx. ædidiſſet: decemq; duntaxat ad noſtras manus peruenerint omnes incolu-mes præter primum, quem ſine principio, omniq; inſcriptione prorſus of-fendimus: ſcire oportet, totum opus ab ipſo authore diuiſum fuiſſe in duas partes: & priori quidem libros quindecim tribuiſſe, quibus eos qui euangeli cam doctrinam eſſent percepturi, quaſi initiis quibuſdam inſtitueret, atque informaret: quos etiam ob talem cauſam de euangelica præparatione inſcri pſit: poſteriori autem libros uiginti: in quibus tum eandem doctrinam euan gelicam confirmat, tum ea, quæ eidem aduerſantur, refellit, adeo diligenter, atq; exquiſite, adeo docte, ac ſapienter, ut merito mihi quidem uideatur, hanc partem de euangelica demonſtratione inſcripſiſſe, tanq̃ is qui in hac parte, uera eſſe neceſſario demonſtret, quæcunq; ad religionem noſtram per-tineant. tanta uero eſt horum librorum utilitas, ut qui eos ſibi familiares effe-cerint, nihil ſint poſthac in ſacris libris offenſuri, ex quo non poſſint ali-quem probabilem ſenſum elicere. ut qui hos libros ad hanc uſque ætatem occultauerint, inuidia quadam impediti id feciſſe uideantur, ne tam facilis adi-tus ad diuinos libros intelligendos, omnibus pateret. ſed utinam aliquan-do poſteriores quoq; decem libri, è tenebris eruantur: atq; unà cum his, illi quoq; uel xxx. uel xx. quos aduerſus Porphyrium ædiderat: quorum quan-ta futura eſſet utilitas, uel ex eo facile coniicere poſſumus: quod ut diuus Hie-ronymus teſtis eſt. xviii. xix. et xx. pro Daniele propheta, aduerſus illum ſcripſerat.

Conuentui Chriſtianorum interfuit Euſebius, qui apud Nicæam actus eſt, at-que in eo unà cum cæteris patribus, ac potius illorum princeps, Ariana delira menta condemnauit. et quæ in eo conuentu acta eſſent, fideliſſime, ac planiſſi-me per litteras, quæ etiam nunc extant, omnia ſuis ciuibus indicauit. ex-tant porrò hæ litteræ, libro eccleſiaſticæ hiſtoriæ tripartitæ ſecundo: quas quidem non alienum uiſum eſt latinas facere, atq; huic operi præponere.

EVSEBII EPISTOLA DE CONVENTU APUD NICÆAM ACTO, AD CIVES SVOS.

QVAMQVAM Veri admodum simile esse non ignoramus, ut ea quæ in magno apud Nicæam acto conuentu gesta, decreta uè sunt, etiam aliunde, uel singulatim perlata ad uos sint: quippe quum talium rerum fama præcurrere consueuerit: tamen quia fieri potest, ut ueritas aliter q̃ ipsa postulat, ad uos ex istiusmodi rumore peruenerit: necessario ad uos, misimus, primum quidem quod scripto à nobis de fide propositum est: deinde quod æditum ab iis, qui nostris uocibus non contenti, his ipsis alia quædam adiecerunt.

Scriptum igitur nostrum, quod religiosissimo imperatore nostro audiente, et lectum est, et tanquam id quod bene, recteq; habeat comprobatum, ad hunc modum se habet. hæc est à nobis exposita fides, quemadmodum à prioribus episcopis accepimus, quum primum et sacris præceptis instituti, et baptismi lauacro regenerati sumus: item quemadmodum diuinæ nos litteræ docuerunt: nec non ut in ipso seniorum concilio, et in ipso episcopatu, et credidimus ipsi, et docuimus. et ita nunc quoq; credentes, fidem nostram referimus, et publicamus. ea porrò hæc est.

Credo in unum Deum patrem omnipotemtem, omnium uisibilium, atq; inuisibilium authorem. et in unum Dominum Iesum Christum, Dei uerbum, Deum de Deo, lumen de lumine, uitam de uita, filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula de patre natum: per quem facta sunt omnia: qui propter nostrã salutem corpus mortale assumpsit, et cum hominibus uersatus est: qui et passus est, et resurrexit tertia die: qui ascendit ad patrem, et iterum uenturus est cum gloria, ad iudicandos uiuos et mortuos. Credimus et in unum Spiritum sanctum, et horũ unumquodq; esse, atq; consistere credentes affirmamus: patrem uere patrem, et filium uere filium, et spiritũ sanctum uere spiritum sanctum: quemadmodum & Dominus noster mittens ad prædicandum suos discipulos, dixit: ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, et filii, & spiritus sancti: quæ ita se habere affirmamus, ac de iisdem nos ita sentire, et rursus eadem ita se habuisse, et usq; ad mortem pro hac fide consistere, execrabilem enunciantes omnem à Deo alienam opinionẽ. Hæc corde, animoq; sensisse, ex quo nouimus nos ipsos, et nunc et sentire, et dicere in conspectu Dei omnipotentis, et Domini nostri Iesu Christi testificamur, qui et probatione certa ostendere possumus, et uobis persuadere, quod et omni ante hac tempore sic et credidimus, et prædicauimus.

Vbi à nobis hæc exposita est fides, nullus contradictionis se obtulit locus:

sed ipse religiosissimus imperator noster primus rectissime illam se habere testificatus est, & se ipsum eadem sentire confessus: & huic omnes assentiri, & decretis subscribere, & cum iisdem concordare est hortatus, uno modo addito uerbo, consubstantialis: quod ipsum etiam interpretatus est dicens: nulla affectione corporea, aut similitudine eiusmodi, consubstantialem dici, nec uero aut diuisione, aut aliqua abscissione de patre extitisse. nanq; ne posse quidem omnis materiæ expertem, et intelligibilem, et incorpoream naturam, corporeæ cuipiam affectioni subiici, aut subsistere: sed hæc potius diuinis, & ineffabilibus rationibus intelligere & cogitare æquum esse, & sapientissimus quidem noster, religiosissimusq; imperator, talia philosophatus edocebat: illi uero ex occasione addendi uerbũ, consubstantialis, hæc scriptis prodiderunt.

QVÆ IN IPSO CONVENTV PVBLICATA EST FIDES.

CREDIMVS in unum Deum patrem omnipotentem, omnium & uisibilium, et inuisibilium authorem: & in unum dominum Iesum Christum filium Dei, natum de patre, unigenitum: hoc est: de substantia patris: Deum de Deo, & lumen de lumine: Deum uerum de Deo uero, genitum non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt in cœlo & in terra: qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit, & mortali corpore assumpto, homo factus est: qui passus est, et resurrexit tertia die: qui ascendit in cœlum, & uenturus est ad iudicandos uiuos et mortuos. et in sanctum spiritum. eos uero qui dicunt: fuisse aliquando quum haud fuerit: et prius q̃ nasceretur non fuisse: et ex nihilo esse factum, aut ex alia substantia, uel essentia: qui etiam dicunt et mutabilem, & uariabilem esse filium Dei: execratur & publicat sancta catholica, & apostolica ecclesia.

Vbi igitur hæc scripto publicata sunt ab illis, quomodo dictum sit rursus illud: ex substantia patris: et illud: patri consubstantialem: haud inexploratum eis relinquimus. hinc igitur et interrogationes ortæ, & responsa reddita sunt. quærebatur quomodo intelligenda essent ea, quæ dicta erant. et primum illud: ex substantia: significare concedebant, ut ex patre quidem esset, non tamen ut quasi pars eius existeret. huic nos quoq; sententiæ assentiri, probe uisum fuit, quippe quum omnis religiosa doctrina denunciet, ex patre esse filium, non tamen ut partem substantiæ eius existere. quo circa huic sententiæ et ipsi consensimus, neq; eiusmodi uocem recusauimus, quum uidelicet & pax nobis proposita esset, inq; oculis uersaretur, & periculum decidendi à recto sensu. porrò eadem ratione etiam illud, genitum, amplexi sumus: quandoquidem

doquidem

doquidem illud, factum, commune esse uocabulum dicebant aliarum quoq; naturarum, quæ per filium conditæ sunt, quarum nihil simile habere filium. quocirca illum neutiquam esse opus iis, quæ per ipsum facta sunt simile: præstantioris uero, q̃ ut illi rei factæ conueniat, esse substantiæ: quam ex patre ortam diuina docent oracula: cuius tamen ortus, et ratio, & modus ineffabilis, incogitabilisq; omni conditæ naturæ sit. sic deinde etiam illud, consubstantialem esse patri filium, quum qua ratione dictum esset, quæreretur, inter nos conuenit, ut non more corporum, neq; mortalium animalium instar. neq; enim aut diuisione substantiæ, aut abscissione, filium ex patre editum esse: ac ne ex affectione quidem ulla, aut conuersione, aut uariatione potestatis paternæ. ab his enim omnibus alienam esse ingeniti patris naturam. ex eo autem quod patri consubstantialis diceretur, intelligendum esse, ne unam quidem, uel minimam similitudinem cum rebus iis, quæ creatæ sunt, gerere filium, sed patri dũntaxat, qui genuerit omni prorsus ratione esse similem: neque uero illum esse ex alia quadam aut substantia, aut essentia, sed ex patre. cui etiam parti ad hunc modum expositæ ut consentiremus, bene habere iudicauimus. quoniam ex antiquis quoq;, doctos quosdam, et illustres episcopos, ac scriptores agnouimus, qui in patris, ac filii theologia, nomine consubstantialis usi sunt. Hactenus hæc de exposita fide nobis dicta sint: cui omnes consensimus, non quidem inexplorate, sed secundum superius expositos sensus, de quibus, audiente religiosissimo rege quæsitum est: quiq; etiam, ubi consyderatione, ac ratiocinatione ea quam diximus, claruerunt, concessi facile sunt. execrationem uero ac publicationem, quæ expositioni fidei addita est, suscipiendam putauimus, ut prohiberemus quempiam uti uocibus non scriptis, propter quas omnis fermè confusio, ac perturbatio ecclesiæ facta est. quum ergo nulla diuinitus inspirata scriptura eo sermone utatur, quod ex nihilo, aut quod olim fuerit, quum haud esset, neq; reliquis quæ adiungi solent: non uisum est ut cum ratione talia, aut pronunciarentur aut docerentur. quare huic quoq; rei, quæ bene se habere nobis uisa est, consensum nostrum addidimus, propterea quod ne superiori quidem tempore talibus uerbis uti unquam consueuimus. præterea execrari etiam illos qui dicerent, non fuisse filium ante quam genitus esset, non absurdum uisum est, ex eo quod ab omnibus concedatur, esse ipsum Dei filium, etiam prius quàm ratione humani corporis gigneretur. iam uero ipse pietatis omnis studiosissimus imperator noster ratione confirmauit, etiam secundum diuinum ipsius ortum, ante omnia sæcula ipsum esse.

Hæc uobis necessario misimus dilectissimi, ut quæ certa, explorataq́; habuimus, quibusq́; nostrum consensum addidimus, ea plana faceremus.

PAVLVS. PP. III.

NIVERSIS Et singulis præsentes literas inspecturis salutem, & apostolicam benedictionem: cum dilectus filius Marcus Antonius Flaminius impensa & cura venerabilis fratris Ioãnis Matthæi Episcopi Veroneñ libros Eusebij de demonstratione Euangelica nunc primum ipsius Episcopi, & nunc, & sæpissime aliàs de sacris literis optime meriti munere repertos, publicæq; vtilitati donatos è Græco in latinum verti fecerit, imprimiq; Venetijs curauerit. Nos tanti authoris tam proficuo opere nostris temporibus in lucem ædito, merito gaudentes, ipsumq; Episcopum maxime in Domino commendantes, ne quis contra ius, æquumq;, laboris & impensæ alienæ fructum intercipiat, prouidere volentes, inhibemus omnibus, & singulis vtriusq; sexus Christi fidelibus vbiq;, tam in Italia q̃ extra Italiam existentibus, præsertim Bibliopolis, & librorum impressoribus, sub excommunicationis latæ sententiæ, in terris vero sanctæ Romanæ ecclesiæ mediate vel immediate subiectis, etiam vigintiquinq; aureorum. & insuper amissionis librorum pœna, totiens quotiens contrauentũ fuerit ipso facto, & absq; alia declaratione incurrenda, ne intra decennium à dat. præsentium literarum computandum, dictos libros sine eiusdem Marci Antonij expressa licentia imprimere, vendere, venales habere, vel proponere audeant. Mandantes vniuersis venerabilibus fratribus Archiepiscopis, Episcopis, eorumq; Vicarijs in spiritualibus generalibus, & in statu temporali. S. R. E. etiam Legatis & vice Legatis, sedis apostolicæ, ac ipsius status gubernatoribus, vt quotiens pro ipsius Marci Antonij parte fuerint requisiti, vel eorum aliquis fuerit requisitus, eidem Marco Antonio efficacis defensionis præsidio assisteñ. faciant præsentes literas inuiolabiliter ei obseruari. Non permittentes eum contra illarum tenorem quomodolibet molestari. contradictores per censuras ecclesiasticas etiam sæpius aggrauandas, & alia iuris remedia authoritate apostolica compescendo, inuocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij secularis, contrarijs non obstantibus quibuscunque. & insuper quia difficile admodum esset, præsentes literas ad quælibet loca deferri, volumus & apostolica authoritate decernimus præsentium literarum transumptis, vel exemplis, etiam in ipso volumine impressis, plenam & eandem prorsus fidem vbiq;, tam in Iudicio, q̃ extra haberi, quæ ipsis originalibus literis haberetur. Dat. Romæ apud sanctum Marcum sub annulo piscatoris Die. XV. Iunij. M. D. XXXV. Pontificatus. Nostri Anno Primo.

Blosius.

Die. XX. Ianuarij. M. D. XXXV.

SENATVS VENETI Decreto cautum est, ne quis libros hos Eusebij de Demonstratione Euangelica imprimat, aut alibi impressos vendat in ditione Veneta, Per spatium Annorum. XIIII. Sub pœnis in eo contentis.

EVSEBII COGNOMENTO PAMPHILI CAESARIENSIS EPISCOPI EVANGELICAE DEMONSTRATIONIS LIBRI DECEM

QVI EXTANT PRIORES, DECEM POSTERIORES DESIDERANTVR.

ETIAM LIBER PRIMVS ABSQVE PRINCIPIO.

DONATVS VERONENSIS VERTIT.

EVANGELICAE DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS LIBRI PRIMI CAPITA QVAE EXTANT.

A DEVTERONOMIO.

Quod Mosaica lex uni Iudaicæ genti accommodari poterat, et huic ipsi propriam terram incolenti duntaxat: quodq; idcirco altero propheta, alteraq; lege opus fuerit. Caput Tertium *absq; principio.*

» famula tua, et qui aduena est in vrbibus tuis. deinde oratione progressus, quod
» dictum est confirmat, dum sic ait: verum tamen sancta tua quum fuerint tibi, et
» quum vota tua susceperis: venies ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus
» sibi. et rursus: decimam decimabis vniuersu foetus seminis tui. foetum agri tui
» quotannis comedes ipsum in conspectu Domini Dei tui, eo in loco quem ele-
» gerit Dominus Deus tuus ad inuocandum nomen suum ibi. deinde vbi reputa
uit quid facere oporteat, si is locus de quo agitur remotior fuerit, frugum autem
prouentus multus, ut uidelicet domo ad locum Dei afferre oporteat annuos fru
» ctus sacrificationis, de hoc item hanc constituit legem. Si uero longe à te fuerit
» uia, neq; possis ea repræsentare, propterea quod longe à te fuerit locus, quem ele
» gerit Dominus Deus tuus ad inuocandum nomen suum ibi: tibiq; benedixerit
» Dominus Deus tuus: vendes ea argento, et capies argentum in manus tuas, et
» dabis argentum pro omni quodcunq; concupierit anima tua, pro bubus, siue
» ouibus, siue vino, siue sicera, siue omni quodcunq; concupierit anima tua: et co
» medes ibi in conspectu Domini Dei tui. tum rursus locum quasi signo impresso
» commendat, his ferè verbis: de primogenitis quæ nata fuerint in bubus atq; oui
» bus, masculina offeres Domino Deo tuo. non opus facies in vitulo primogeni-
» to, et non tondebis primogenitum ouium tuarum. in conspectu Domini De-
» tui comedes illud singulis annis, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, tu
» et domus tua. post hæc rursus inspice, quonam modo ea quæ ad festos dies perti
nent distinguit, ut ne alibi terrarum q̃ in eo uno loco de quo agitur, festos dies
» agant: ait igitur. obserua mensem nouarum frugum: et facies pascha Domino
» Deo tuo, oues et boues, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus. rursus ad
» monet his verbis: non poteris sacrificare pascha in aliqua vrbium tuarum, quas
» Dominus Deus tuus dederit tibi: sed in loco dumtaxat quem elegerit Domi-
» nus Deus tuus. illic immolabis pascha à vespere ad Solis occasum, in tempore
» quo egressus es de terra Aegypti: et coques, et comedes in loco quemcũq; elege
» rit Dominus Deus tuus. lex igitur de solenni die, qui pascha dicitur, huiusmodi
descripta est. porrò autem de quinquagesima quid dicat, audi. totas septem heb
» domadas numerabis tibi ipsi, ex quo falcem in segetem immittere cœperis: et ce
» lebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, quantum poterit ma-
» nus tua, ex omnibus quæcumq; dedero tibi, ꝓpterea quod tibi benedixerit Do
» minus Deus tuus. et epulaberis coram Domino Deo tuo, tu, et filius tuus, et fi-
» lia tua, seruus tuus, et ancilla tua, et leuita qui fuerit in vrbibus tuis, et aduena, et pu
» pillus, et vidua quæ apud uos fuerit, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus

» sibi ad inuocandum nomen suum ibi. Tertium vero solenne vbi imperet cele-
» brandum, audi: solenne tabernaculorum celebrabis tibi ipsi septem diebus, vbi de
» area tua, & de torculari tuo collegeris, & epulaberis in solenni tuo, tu, & filius
» tuus, & filia tua, seruus tuus, & ancilla tua, & vidua in loco quencunq; elegerit Do
» minus Deus tuus sibi. quum igitur eum locum tam multis signis ostendat, to-
tiesq; illuc cum toto genere, totaq; domo venire oportere praecipiat: qui fieri
potest, vt ea quae dicit, vel iis conueniant, qui breui interuallo à Iudaea distant, nec-
dum gentibus, quae in toto orbe terrarum degere intelligantur? eo magis quod
ne veniam quidem vllam tribuit iis, qui transiliant quaecunq; praescripta sunt: ac
potius execrationem omnibus quicunq; non omnino omnia seruauerint, denun
» ciet, ad verbum sic dicens: execrabilis quicunq; non steterit omnibus, quae in hac
» lege scripta sunt, vt faciat ea. contemplare deinde quam omnes vires humanas supe
rent, fieriq; nulla ratione possint, quae in lege Mosis posita sunt. siquidē vbi distin
xit, quae voluntaria peccata, quaeq; difficilia sunt, & poenas vnicuiq; eorum adiun
xit, quae maximo supplicio digna sunt: tum vero leges ponit, quibus alia quadam
ratione eos item qui inuiti peccauerint, conuertat: quarum vna quidem sic se ha-
» bet. si anima vna peccauerit nolens ex populo terrae, dum facit vnum ex omni-
» bus praeceptis Domini, vel dum non facit, & peccat: cognitumq; ipsi fuerit pec-
» catum, quod peccauit, & offeret munus suum capram anniculam immaculatam,
» id offeret pro peccato suo quod peccauit, in loco vbi mactant sacrificia: & acci-
piet sacerdos de sanguine. & sane consydera quemadmodum hic quoq; eum qui
imprudens peccauerit ad locum venire oporteat, vbi mactant sacrificia. is autem
est de quo multis verbis iampridem meminit dicens: quencunq; elegerit Domi-
» nus Deus tuus. quod quidem quum ab omnibus quicunq; sunt in terra homini-
bus planè effici non posse ipse quoq; author legis videret: tum perspicue signifi-
cauit legem inducens non infinite aduersus omnes, sed adiiciens: si anima pecca-
» uerit nolens, ex populo terrae. alteram vero legē ponit, quae sic habet: quod si ani
» ma audierit vocem iuris iurandi, atq; hic testis aut viderit, aut conscius fuerit: si nō
indicauerit, peccatū suscipiet. quid nam igitur aliud hunc facere oporteat, quam sum-
pta in manus hostia, propere abire ad expiandum? vbi porro expiabit, nisi in lo-
» co, in quo mactant sacrificia? tertiam quoq; dum scribit, anima, inquit, quae tetige
» rit quiduis immundum, siue quae occisa fuerint de pecoribus immundis, & sumpse
» rit ex eo, ipse pollutus est, & peccabit, si attigerit immunditiam hominis ex omni
» immunditia eius, quam quis attingens pollui solet, & oblitus fuerit, & postea co-
» gnouerit, & peccauerit. Ergo quid tandem hunc etiā qui sit pollutus facere con-
ueniet, nisi rursus ad locum venire, & offerre pro peccato suo quod peccauit, aut
ouem, aut agnam, aut capram anniculam rite? eadem vero lex est etiam de anima
» quae iurauerit, dum ipsis labiis distinguit vel male se facturā, vel bene, secundū om-
» nia quaecunq; enunciare solet homo cum iure iurando, & oblitus fuerit, & idem
» post cognouerit, & peccauerit vnum aliquid ex iis, & prodiderit peccatum quod
peccauit: etiam hic, inquit, eadem sumpta hostia, festinet ad locum, & orabit pro
ipso

›› ipso sacerdos, pro peccato ipsius, & dimittetur ei peccatum. alia præterea est lex
›› seorsum ab iis quæ expositæ sunt, quæ in hunc fere modum præscribit. anima quæ
›› obliuione oblita fuerit, & imprudens peccauerit in iis, quæ sancta sunt Domini, of
›› feret Domino arietem pro peccato suo. offeret autem rursus ad Pontificem, in lo
co videlicet de quo dictum est. Sextam quoq; legem prioribus adiungit his ver-
›› bis: anima si peccauerit, & fecerit aduersus vnum ex omnibus præceptis aliquid
›› eorum, quæ non oportet facere, & non cognouerit, & deliquerit, & acceperit pec
›› catum suũ, rursus offeret pontifici arietem, & orabit pro ipso sacerdos, pro igno-
›› rantia eius quam ignorauit, & hic ipse non nouit, & dimittetur ei. Septimam item
›› scribit legem hoc modo: anima si peccauerit, & contemnens contempserit præ-
›› cepta Domini, & mentita fuerit proximo suo in deposito, communicationis aut
›› rapinæ causa: vel iniuria aliqua affecerit proximum suum, vel inuenerit rem perdi
›› tam, ac de ea ipsa mentita fuerit, & iurauerit inique pro vno ex omnibus quæcũq;
›› facit homo, & peccat: & quandocunq; peccauerit ac deliquerit, & restituerit rem
›› quam abstulit: aut iniuriæ à se illatæ satisfecerit: aut depositum quod suæ fidei com
›› missum fuerat, reddiderit: aut rem perditam quam inuenit: ex omni re pro qua ini-
›› que iurauit, soluet ipsum totum, & eius insuper quintã partem. Cæterum oporte-
bat postq̃ prodiderat peccatum ac soluerat, omnibus negociis posthabitis pro-
pere abire ad locum, quem elegerat Dominus Deus, & offerre pro delicto arietẽ
immaculatũ, & sic orare pro eo sacerdotem apud Dominũ, & dimitti ei. Hæc sa-
ne Moses ille admirandus tam de iis qui inuiti peccauerint, q̃ de iis qui per igno
rantiam, diligentissime tractauit seorsum ab iis quæ voluntarie peccantur: quibus
etiã inexorabiles irrogat pœnas, vt suos ita cohibeat, ac refrenet. qui enim iis qui
inuiti peccauerint non prius veniam tribuit, q̃ peccatũ enunciauerint: ac deinde
ei qui peccauit quasi leuem pœnã per indictum illud sacrificiũ irrogat, & per ac-
cessionẽ sine mora ad locũ sanctum, studiũ simul & religionem eorum intendit, qui
se authore in diuino cultu vti velint: qui fieri potest vt non multo prius ab iis quæ
voluntarie committuntur, cohibuerit appetitus? quid ad hæc igitur argumenta-
ri oportet, quando, vt dictũ est, cuncta redigens in summam Moses, sic impreca
›› tur: execrabilis omnis quicũq; non steterit omnibus, quæ in lege scripta sunt, ut fa
ciat ea. ergo etiam in extremis terræ finibus habitantes, si ritus Mosaicos seruare
volebant, vt talem execrationẽ vitarent, promissamq; Habraæ benedictionẽ con
tingerent, hæc omnia facere oportebat? ac ter singulis annis Hierosolyma pete-
re? ex omni præterea natione, quæ tales sibi ritus seruandos proposuisset, fœminas
partu modo ac doloribus leuatas tam longum iter ingredi, vt quod imperasset
Moses sacrificiũ, pro singulis puerperiis offerrent? item qui aut mortuum corpus
attigissent, aut peierassent, aut inuiti aliquid fecissent, eos ab extremis terræ finibus
venire, ac properantes excurrere ad eam quæ lege sancita esset, purgationem, vt
execrationis pœnam effugerent? sed plane perspicis vt vel ipsa Hierosolyma in-
colentibus, atq; in vna Iudæa versantibus ac degentibus, Mosaicũ illud viuendi
institutũ seruatu difficile esset, ne dum tale vt posset à reliquis gentibus obseruari.

proinde Saluator ac Dominus noster Iesus filius Dei post reditum à morte ad ui
,, tam quum ad discipulos suos dixisset: ite ac docete omnes gentes: tum merito ad
,, iunxit: docentes eos seruare omnia, quæcunq; præcepi uobis. non enim quæ in
Mosis legibus sunt, docere omnes gentes imperabat: sed quæcũq; ipse præcepe
rat. hæc porrò sunt, quæ in illius Euangeliis continentur. merito igitur et disci
puli eiusdem, et Apostoli, quum habere gentium rationem vellent, in hoc inter
se conuenerunt: vt quæ in Moysi legibus continentur, nequaquam gentibus pos
sent accommodari: quippè quæ neq; ab ipsis, neq; à patribus ipsorum seruari po
,, tuisse constaret. ergo in actis Petrus ita loquitur: nunc ergo quid tentatis Deum?
,, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neq; patres nostri, neq; nos
portare potuimus? sed etiam ipse Moyses propter hæc ipsa quæ diximus, meri
tò et alterum præter se surrecturum ait prophetam, et hunc ipsum legum autho
rem futurum cunctis gentibus nunciat, Christum eo modo significans, et eidem
ut pareant suis omnibus imperat: quam rem his fermè uerbis diuinat. prophetam
,, uobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris tanquam me: illum audietis in
,, omnibus quæ loquetur uobis. quæcunq; uero anima non audierit prophetam il
,, lũ, delebitur de genere suo. porrò aũt prophetam hunc Christum ipsum uidelicet
à Iudeis oriundum, alibi item omnibus gentibus imperaturum enunciat his verbis.
,, Quàm pulchræ domus tuæ Iacob, tentoria tua Israel. vt saltus umbrosi, ut hor
,, tus iuxta fluuium, ut tabernacula, quæ fixit Dominus. prodibit homo ex semine
,, eius, et dominabitur gentibus multis, et extolletur regnũ eius. Quinetiã, quum
duodecim omnino apud Hebræos essent tribus, et ex qua illarum oriturus hic
apud gentes legum author, qui canitur à propheta, et quibus temporibus futu
rus esset, quod de tribu Iuda videlicet, quodq; tunc, quum defecerint qui à maio
ribus sibi traditum Iudaicæ gentis imperium tenere consueuissent: planissime in
,, dicat his verbis. non deficiet, inquit, princeps de Iuda, neque dux de femoribus
,, eius, donec ueniant quæ reposita sunt ipsi: et ipse expectatio gentium. sed quænã
hæc expectatio erat præter eam quæ Habrahæ quondam promissa fuerat? quod
uidelicet in ipso omnes gentes terræ essent benedicendæ. itaq; etiam ipse Moy
ses visus est optime intelligere futurum esse aliquando, ut leges quas ipse tulisset
omnibus gentibus accommodari non possent. ad ea uero oracula comproban
da et conficienda quæ Habrahæ reddita sunt, altero opus esse propheta. sed hic
erat quem de tribu Iuda proditurum, multisq; gentibus dominaturum superiori
testimonio confirmauerat.

Quanam de causa quum omnium Iudæorum oracula acceperimus, corundem uiuen di institutum recusarimus. Cap. 4

HIS igitur de causis sacros Hebræorum libros, utpotè qui de nobis gentibus oracula contineant, quasi proprios nostros, et accepimus, et amplexi sumus: eoq; magis quod non vnus Moses de legum authore apud gentes post seipsum futuro est vaticinatus, sed etiam ipso Mose posteriores prophetæ vt breuiter

dicam,

,, dicam, vniuersi eidem illi similia cecinerunt: ut Dauid: qui ait: constitue Domine
,, legum latorem super eos: agnoscant gentes, quod homines sunt. uide quæso vt
hic quoq; alterius legum latoris meminit. quocirca alibi idem hic gentibus im-
perat canere non antiquum amplius illud, & Mosaicum canticum, sed aliud
,, quoddam nouum, in hunc modum. Cantate Domino canticum nouum. canta-
,, te Domino omnis terra. annunciate in gentibus gloriam eius: in omnibus po-
,, pulis mirabilia eius. quoniam magnus Dominus et laudabilis valde: terribilis
,, est supra omnes Deos. quoniam omnes Dii gentium demonia: Dominus au-
,, tem cœlos fecit. afferte Domino tribus gentium, afferte Domino gloriam no
,, mini eius. & rursus. Dicite in gentibus, quod Dominus regnauit. etenim corre-
,, xit orbem terræ, qui non commouebitur. & alibi. Cantate Domino canticum
,, nouum, quia mirabilia fecit. notum fecit Dominus salutare suum: in conspectu
,, gentium reuelauit iustitiam suam. uiderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.
hoc etiam loco consydera, quemadmodum nouum canticum non vni Iudaicæ
genti, sed omnibus omnino gentibus indicit, quando illud antiquum Mosaicū
solis conueniebat Iudeis. hoc sanè nouum canticum Hieremias alius Hebræo-
,, rum propheta nouum testamentum appellat his verbis: ecce dies ueniunt, dicit
,, Dominus: & disponam domui Israel, & domui Iuda testamentum nouum, non
,, secundum testamentum, quod disposui patribus eorum: quo die apprehendi ma
,, num eorum, vt educerem eos de terra Aegypti. eo quod ipsi non manserunt in
,, iis, quæ erant testamenti mei, ego item neglexi eos, dicit Dominus. quoniam
,, hoc testamentum, quod disponam Israel, dicit Dominus, dans leges meas in in-
,, teriorem sensum eorum, & in cordibus eorum describam, & ero ipsorum Deus,
,, & ipsi erunt mihi populus. cernis item hunc dum duo testamenta distinguit, ut
hoc quidem vetus, illud vero nouum appellet? & nouum dicat non veteri illi
quod patribus condidit simile futurum: illud enim lapsis à maiorum pietate Iu-
dæis, uitamq; Aegyptiacam ac mores æmulantibus, & ad errorem colendi mul-
tos Deos, superstitionemq; gentium, quæ simulachra venerabantur, declinanti-
bus, legis loco impositum est: ut et eos qui ceciderant excitaret, & mutuis inter ip
sos doctrinis confossos, atq; prostratos erigeret. Iustis enim, inquit, lex posita
non est, sed iniquis & peruicacibus, & impiis, & peccatoribus, & horum simili-
bus. nouum autem eos, qui per Saluatorem nostrū Dei beneficio ac munere con
surrexerint, ad promissum Dei regnum ut eant, & properent, quasi manu ducit,
atq; instruit, omnes æque homines vocans in vnam, atq; eandem bonorū com-
munitatem. Hoc igitur nouum testamentum, legem nouam uocat alius item
,, Hebræorum propheta Hesaias dicens: nam de Sion exibit lex, & verbum Do-
,, mini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes, & venient omnes gentes, & con-
,, gregabuntur omnes populi, & dicent: uenite, ascendamus in montem Domini,
,, & in domum Dei Iacob. sed quæ tandem lex de Sion proficiscens, diuersa dun-
taxat ab ea, quæ in monte Sina per Mosem data est, reperietur, nisi ipsum euange
licum uerbum, quod per Saluatorem nostrum Iesum Christum perq; eiusdem

Apostolos de Sion profectum est, perq; omnes gentes disseminatum? constat enim de Hierusalem, ac de eo, qui illi coniunctus est, monte Sion, vbi Saluator ac Dominus noster, & multum versatus est, & plurimum doctrinæ suæ edidit, noui testamenti legem ab initio profectam in cunctos homines suam lucem effudisse: quæ quidem res consentanea iis vocibus fuit, quibus ille ad suos est vsus discipu-
» los, dum dicit: ite ac docete omnes gentes, docentes eos seruare omnia quæ-
» cunq; præcepi uobis. quæ nam porro hæc erant, nisi noui testamenti instituta ac præcepta? quando igitur hæc sic se habere ostensum est, nunc iam tempus fuerit inspicere, huiusce noui testamenti, eiusq; quod prædictum fuerat cantici noui, nouæq; legis rationem ac modum.

Quis nam modus noui testamenti, cuius Christus est author. Caput. V.

Ta quidem ostensum iam est, quemadmodum vetus illud testamentum, lexq; Mosaica vni Iudaicæ genti, & huic ipsi propriam terram incolenti accommodari posset, ac neq; reliquis gentibus, quæ toto terrarum orbe tenerentur, neq; alienas terras incolentibus Iudæis conueniret: quodq; noui testamenti rationem ita oporteret institui, ut omnibus gentibus ad uitam prodesse posset, vt ne prorsus ullo modo, vlla ue ratione, qui hoc uitæ institutum ingredi vellent, impedirentur: neq; aut regionis, aut generis, aut loci, aut alterius cuiuspiam rei omnino causa, possent excusari. talis porrò & lex, & uita planè extitit ea, quæ à Saluatore nostro Iesu Christo instituta est: qua prisca illa, & ipso Mose antiquior instauratur religio: ad cuius normam & Habraam, & eius maiores vixisse facile demonstrantur. quod si uelis Christianorum viuendi rationem, atq; eam quam Christus per omnes gentes disseminauit religionem, cum eo & religionis & iustitiæ instituto comparare, & contendere, quo & Habraam, & Habraæ similes vsos diuinæ litteræ prædicant: facile vnum, atq; idem agnosces. siquidem illi à multorum Deorum cultu, atq; errore recedentes, & ab ea, quæ simulachris addicta erat, superstitione auertentes seipsos, mentis oculos supra omnem, quæcunq; oculis cerni possit, naturam, sustulerunt: neq; vero illi aut Solem, aut Lunam, aut aliam quampiam vniuersi partem pro Deo vnquam coluere: sed ad unum supremum, ipsum vtiq; altissimum cœli ac terræ opificem, seipsos attollere non dubitarunt. quam sanè rem ipse etiam Moses in suis antiquitatis historiis commendat, dum
» ipsum Habraam sic inducit dicentem. Extendam manum meam ad Deum altis-
» simum, qui condidit cœlum ac terram: dumq; ante hunc, Melchisedec, quem ait
» sacerdotem Dei altissimi fuisse, ipsi Habraæ his ferme verbis benedicentem: Be-
» nedictus Habraam Deo altissimo, qui condidit cœlum & terram. inuenies autem & Enoch, & Noe eadem ratione qua Habraam, & euasisse iustos, & Deo placuisse. quin etiam Iob vir & iustus, & verus, & inculpabilis, & ab omni mala re abstinens ante Moysi ætatem celebratur: qui quum pietatis erga Deum vniuersi gratia, per omnium bonorum subitam ademptionem uexatus, constanter

omnia sustinuerit: maximum uerae religionis exemplum omni suae posteritatis re
» liquit: quippe qui uere philosophicum illud uerbum olim acclamauerit: nudus
» egressus sum de uentre matris meae, & nudus abibo. Dominus dedit: Domi-
» nus abstulit. sicut Domino placuit ita factum est. sit nomen Domini benedi-
ctum. idem uero communem omnium Deum colens, uoces etiam illas pieta-
» tis emisit, quas ipse longius progressus explanat, dum ait: sapiens enim est men
» te, fortisq;, & magnus, qui concutit terram à fundamentis, & columnae eius con-
» tremiscunt: qui dicit Soli, & non oritur, & stellas quasi signo impresso claudit:
» qui coelum extendit solus. si igitur eundem illum quem prisci, ac ipso Mose anti
quiores, Dei amici uiri coluerunt Deum, nuper itidem ut illis solum pie colen-
dum esse, Christi doctrina gentibus uniuersis demonstrauit: haud dubium est,
quin eiusdem cum illis diuini cultus facti simus participes. communem porro
habentes religionem, communem quoq; benedictionem sortituros esse, palam
est. sed nec minus Dei uerbum, quem Christum appellare nos consueuimus: il-
lis cognitum fuisse quàm nobis, sacrarum litterarum testimonio ostensum est:
quippe qui longe excellentius ad illius & manifestum aduentum, & diuinam prae
sentiam cernendam, idonei habiti sint. audi igitur ut rursus ipse Moses, eum qui
amicis Dei seipsum ostenderit, quiq; iisdem oracula publicis monumentis com-
mendata reddiderit, modo Deum, ac Dominum, modo Dei Angelum appel-
let: sic quidem plane declarans, non hunc fuisse ipsum patrem, sed eius filium:
qui idem & Deus ac Dominus amicorum Dei, & supremi patris Angelus, dici
» consueuerit. dicit igitur his ferè uerbis: & profectus est Iacob in Charran: ue-
» nitq; in locum, & dormiuit in eo. occiderat enim Sol. & accepit lapides de lo-
» co, & supposuit capiti suo: & dormiuit in loco illo, & sommauit. & ecce scala
» fixa humi, cuius caput attingebat coelum, & Angeli Dei ascendebant, ac de-
» scendebant per illam. & Dominus innixus erat ei. & dixit: ego Dominus Deus
» Habraam patris tui, et Deus Isaac, noli timere. terram hanc in qua tu dormis ti
» bi dabo & semini tuo. & erit semen tuum ut harena terrae. quibus deinceps ad-
» iungit: & surrexit Iacob mane, & accepit lapidem, quem supposuerat capiti suo,
» et erexit illum in titulum. oratione deinde progressus, hunc ipsum, qui illi se osten
» derat, Deum ac Dominũ, Dei Angelum nominat. loquitur ergo Iacob: & dixit
» mihi Angelus Dei in somnis: Iacob, ego autem dixi: quid est? ac deinceps, uidi,
» inquit, omnia quaecunq; fecit tibi Laban. ego sum Deus, qui uisus sum tibi in lo
» co Dei, ubi unxisti mihi lapidem, uotumq; uouisti. hic sanè idem, qui etiã Habrae
uisus est, Deus ac Dominus appellatur: qui per mysteria, hominem Dei amicum,
sui patris ius, & potestatem docet, ac nonnulla interim quasi de alio quodam re-
fert: quae sanè nos suo loco consyderabimus. quin etiam eum, qui tum demum ipsi
Iob, post satis longam exercitationem respondit, alium praeter hunc dicere est
nefas. nam qui antea, de turbine, & nubibus illi se ostẽderat, Deum uniuersi se esse
indicabat. porrò autem progressus, ita seipsum praebet uidendum, ut ipse Iob
» tum dicat: audi me Domine, ut etiam ego loquar. sonitum quidem uocis tuae
» audiui prius, nunc autem oculus meus uidit te. quod si fieri non potest, ut altissi-

mus Deus inuisibilis, & ingenitus, et rex uniuersi à mortali natura cernatur, quis tandem hic, qui sic uisus est, alius fuerit, præter Dei uerbum? quod seipsum ad tempus de propria magnitudine demiserit, ut alibi quoq; dicendum est? cæterum quid plura de eadem re in hunc locum congerere opus est? quum harum rerum confirmationes é sacris libris accipere haud difficile sit? quas utiq; etiam nos in materia proposita per ocium collecturi sumus: ut ostendamus nullum alium fuisse nisi Dei uerbum, qui ab antiquis Dei amicis patribus est uisus. itaq; post rerum omnium opificis notionem, etiam ea quæ ad Christum pertinent, æque nobis, atq; illis, communiq; ratione prodita sunt. quam ob rem Christos quoq; eos ipsos qui ante Mosem amici familiaresq; Dei fuerunt, sicut nos Christianos, appellatos inuenies. sed audi quæso quid de illis oraculum in psalmis dicat: quum essent numero breues, paucissimi & incolæ in ea: & transierunt de gente in gentē, & de regno in populum alterum: non dimisit hominem nocere eis, & increpuit pro illis reges dicens: nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. hæc sanè de Habraam, & Isaac, & Iacob ædita esse oracula, tota compositio & continuatio orationis ostendit. quocirca Christi quoq; appellationem nobiscum communem pariter habuere.

Quæ nam sit ea quæ in nouo testamento omnibus hominibus à Christo denunciata est uita. Caput. VI.

SEd & ea quæ uirtutem sectatur uitæ ratio, & quæ pietatem amplexa est ciuilis institutio, sicut absq; Mosis constitutione, omnibus gentibus, Christo monitore patefacta est: ita planè eadem pietatis ac religionis apud priscos illos complebatur ratio. neq; igitur ut corpus circunciderent, neq; ut ab horum, aut illorum animalium carnibus abstinerent, illi curabant: quoniam ne nos quidem. etenim protinus Melchisedec, inducit Moses, sacerdotem Dei altissimi, qui neq; corpore erat circuncisus, neq; unguento comparato ex lege Mosis delibutus, neq; quid sabbatum esset, ullo modo edoctus, neq; præterea quidq; omnino eorum, quæ uniuersæ Iudæorum genti per Mosem descripta, imperataq; sunt, intelligens, aut sciens: sed planè ut Christi euangelium præcipit, uiuens. attamen ipsum hunc, sacerdotem Dei altissimi fuisse idem Moses affirmat, ipsoq; Habraam præstantiorem. proinde inducitur qui Habraam benedicat. talis etiam Noe fuit, homo ætatis suæ iustissimus. quem quasi scintillam extincti ignis, et quasi semen quoddam humani generis, in ipsa diluuii crassatione, iis omnibus reparandis, qui in terra perierant, Deus uniuersi conseruauit. hic igitur quamuis eorum, quæ ad Iudaicos mores spectant, nihil sciret: neq; in corporis circuncisione, aut aliis quæ authore Mose constituta sunt, degeret, tamen iustus, si quis unquam alius, est appellatus. Et ante hunc præterea Enoch. qui & Deo dicitur placuisse, & translatus esse, ut nusquam mors illius appareat. igitur hic quoque quum talis esset, tamen neque corpus circuncisum habebat, neque in legibus à Mose positis ullo modo uersatus fuerat: sed Chri-

stiano

ſtiano prorſus more, non Iudaico uixiſſe perhibetur. Quinetiam ipſe Habraam poſt eos qui dicti ſunt, natus, et illis ipſis ratione temporum iunior, ſenex uero atq; ætate prouectus, propter eos qui orituri ab ipſo erant, quaſi ſignum quodam primus circuncisionē corporis tulit. hocq; ipſum ſuæ dignoſcendæ ſobolis ſignum, iis qui à ſe ratione ſanguinis genus ducturi erant, ferendum tradidit. ante uero q̃ ſuſciperet liberos, atq; antequam circuncideretur, ipſe quoq;, propterea quòd à ſimulachrorum cultu ſeceſſerat, vnumq; ſuper omnia Deum confeſſus fuerat, et unam eam, quæ cum virtute eſt, uitam ſectabatur, Chriſtiano more uixiſſe non Iudaico demonſtratur. idcirco illi teſtimonium exhibetur, quod præcepta et mandata et cærimonias, et quæ in legibus poſita ſunt Dei, ante Moſis cōſtitutionem, ſeruauerit. dicit igitur ad Iſaac, is qui oracula illa reddebat Deus.

„ Et dabo ſemini tuo omnem terram hanc: et benedicentur in ſemine tuo omnes
„ gentes terræ, eò quod obedierit Habraā pater tuus voci meæ, et cuſtodierit præ
„ cepta et mandata mea, et cærimonias meas, et quæ in legibus meis poſita ſunt.

Erant enim etiam ante Moſis legem, mandata Dei alia, et cærimoniæ, non ſimilia iis, quæ à Moſe tradita ſunt, legesq; aliæ, ac præcepta domini, per quæ illi iuſtitiam adepti ſunt. porrò autem quod non eadem eſſent cum iis, quæ p Moſem in legibus poſita ſunt, Moſes ipſe perſpicue demonſtrat, ubi ait ad populū.

„ Audi Iſrael iuſtificationes, et iudicia, quæcunq; ego loquor in auribus ueſtris in
„ die hac: et diſcetis ea, et ſeruabitis, ut ea faciatis. dominus Deus ueſter condidit
„ uobis in Choreb teſtamentum: neutiq; patribus ueſtris condidit dominus teſta
„ mentum hoc, ſed uobis.

Et ſanè ſpecta, ut plane dicit: teſtamentum hoc: propterea quòd non idem illud patribus eorum conſtituit. Quod ſi abſolute nō datum eſſe patribus eorum teſtamentum dixiſſet, in mendacium ſanè illi recidiſſet oratio. datum eſt igitur Habraæ teſtamentum, datum eſt etiam Noe, ſicut ſacra teſtantur oracula. atq; idcirco cum adiunctione dixit Moſes, non hoc datum eſſe patribus eorum, ſic ſanè alterum ſignificans præſtantius atq; excellentius, per quod amici, dilectiq; Deo agniti dictiq; ſunt. Nam protinus ipſi Habraæ, eò quod ſummo Deo crediderit plene ſeruaſſe iuſtitiam, exhibitum eſt teſtimonium

„ ab ipſo Moſe ſic dicente: credidit Habraam Deo, et reputatum eſt illi ad iuſti
„ tiam.

Quod autem poſt illam iuſtitiæ plenam obſeruationem, et poſt illi redditum de pietate teſtimonium, ipſum circunciſionis ſignum acceperit: et nihil hoc illum ad pietatem ac iuſtitiam conſequendam adiuuerit, perſpicue uerba ipſa demonſtrant. Inuenies porrò etiam Ioſeph ante Moyſi tempora in regiis ædibus Aegyptiorum, ſine Iudaicarum obſeruationum ſollicitudine incurioſe uerſatum. poſtremo, ſi uis, potes ipſum quoq; ſummum Iudæorum legis latorem Moſem à teneriori adhuc ætate apud regis Aegyptii filiam degentem agnoſcere, qui quidem Aegyptio planè more abſq; iudaicis obſeruationibus apud eandem ſit educatus. Sed quid nam de beatiſſimo Iob, de illo inq̃ uero homine, illo inculpabili, iuſto, pio, dicemus? Quæ tandem illi ſummæ illius pietatis et iuſtitiæ cauſa extitit? nunquid præcepta Moſaica? minime. Num diei ſabbati, aut alterius cuiuſpiam

iudaici ritus obseruatio? vnde illi hoc? qui et ætate ipsum Mosen antecedit, et ante leges ab illo positas est natus? etenim Moses septimus numeratur ab Habraam, hic autem quintus, vt sic Mose ipso antiquior duabus inueniatur ætatibus. Contemplare igitur huiusce vitam, quæ de legibus à Mose positis nihil inducit, ab Euangelica autem saluatoris nostri doctrina non abhorret. Dicit igitur ipse
,, vbi suam ipsius uitam exponit, et arguentibus se amicis respondet. Seruaui enim
,, inopem de manu potentis, et pupillo, cui non erat adiutor, subueni. os autem
,, viduæ mihi benedixit, et iustitiam indumenti loco accepi. adornaui autem me
,, iudicio quasi duplici uestimento. oculus fui cæcorum: pes claudorum. ego fui
,, pater inopum. ipsa hæc igitur documenta plane eadem sunt cum iis, quæ omnibus nobis per euangelicam doctrinam tradi, nunciariq; solita sunt. quinetiam veluti is qui bene illud nosset, Flere cum flentibus: et illud: beati qui lugent quoniam ridebunt: et illud: si vnum membrum patitur, cum eo simul omnia membra patiuntur: quæ in disciplinæ euangelicæ documentis continentur, humanũ
,, et misericordem erga miseros in uita animum, demonstrauit dicens: ego autem
,, super omni inope fleui: et suspiraui quum virum uidi in necessitatibus. deinde rursus quum immodestos risus doctrina euangelica respuat, beatus hic vir tanto
,, ante pronunciat. Si uero ambulaui cum derisoribus, et si festinauit pes meus ad
,, dolum, constiti in statera iusta, et nouit dominus simplicitatem meam. Quoniam
,, uero Moysi uerba illa legis loco proponunt, non adulteriũ committes, et mor-
,, tem contra adulteros pœnam constituunt. qui autem doctrinæ euangelicæ le-
,, gem describit, ita ait: dictum est antiquis non mœchaberis, ego uero dico uo-
,, bis, ne ab initio quidem cupere. spectemus probe hunc, de quo sermo est, quemadmodum secundum Christi euangelium uiuens, ne cum cupiditate licentius as-
,, piceret, cauit, in quo etiam gloriabatur dicens: si uero oculum sequutum est cor
,, meum in muliere alterius viri: et rationem assignat deinceps adiungens: ani-
,, mus enim viri dissolutus ad inquinandam viri mulierem. ignis enim est ardens in
,, omnibus partibus: quodcunq; autem inuaserit, radicitus perdere consueuit. sed
,, etiam incorruptos in iudiciis mores inducit, sic. si autem manibus meis attigi mu
,, nera, seram ipse, et alii comedant, et sine stirpe, existam in terra. Quomodo au-
,, tem se erga domesticos gereret ex iis licet intueri quæ docet, quum ait, si contẽ-
,, psi subire iudicium cum seruo meo, et ancilla mea, quum disceptarent aduersum
,, me. et deinde rationem assignat: quid enim faciam, si iudicium contra me exer-
,, cuerit Deus? nunquid non quemadmodum ego factus sum in carne, sic et illi fa-
,, cti sunt? facti porrò sumus in eodem utero. his adiungit: viduæ oculum non li-
,, quescere feci. si autem et bucellam meam comedi solus, et non cũ pupillo com
,, municaui. et si uidi nudum pereuntem, et non vestiui. et deinceps progressus sic
,, dicit. Si uero et in lapide pretioso fiduciã habui, et lætatus sum, quum multæ mi-
,, hi diuitiæ essent: et si ad innumerabilia posui manum meam. rationemq; item ad
,, iungit: an non uidemus solem oriri, ac deficere, lunamq; desinere? rursus quum
,, doctrina euangelica dicat: dictum est antiquis, Diliges proximũ tuum, et odio

habebis

›› habebis inimicum tuum : ego autem dico vobis, diligite inimicos uestros : ad-
mirabilis hic vir innata doctrina præueniens, ipsum opus compleuit. ergo sic
›› loquitur : Si gauisus sum super ruina inimici mei, et dixit cor meum, euge, audi-
›› at sane auris mea execrationem meam. tum adiungit: foris autem non mansit pe
›› regrinus, et ostium meum omni uenienti patuit: eo quod non alienus esset, ab eo
›› qui dixit : peregrinus eram, et collegistis me. qualia porrò sint, quæ idem sentiat
de peccatis, quæ præter uoluntatem committuntur, audi eundem dicentē: quod
›› si nolens ipse peccauerim, et peccatum meum occultauerim : non enim horrui
›› turbulentiam multitudinis, ne enunciarem in conspectu eorum. si uero pmisi ino
›› pem abire sinu uacuo, et manum domini si non extimui : syngrapham autem
›› quam habui aduersus quempiam, si non scissam eam reddidi, nihil accipiens à de
bitore. Hæc igitur atq; huiusmodi erant in iis, qui ante Mosem fuerunt, viris san
ctis, (de uita enim unius reliquorum item conijcere uitam licet:) pro religione
videlicet diuinis laudibus celebranda certamina : per quæ et amici Dei, et pro-
phetæ ut existerent, digni effecti sunt. tales autem quum essent, quid illis præce-
pta Moysi prodesse poterant, quæ uulgaribus atq; insolentibus viris descripta,
et tradita sunt? ex his igitur omnibus quod uetustissimum primorum patrum reli
gionis morem, cunctis gentibus Christi verbum denunciauerit, manifestissime
apparet : ne testamentum nouum aliud esse putemus, quàm antiquissimam illam
Mosaicorum temporum religioni coniunctam ciuilem rationem: ut et vetus pa
riter, et idem nouum possimus dicere: vetus quidem propter ea quæ demonstra
ta sunt : nouum autem propterea, quòd longo post interuallo quasi hominibus
absconditum, rursus per Saluatoris nostri doctrinam reuixerit. toto uero hoc
medio de quo dictum est tempore, quamdiu noui testamenti mos, ut homines la
teret, et quasi quiete ac silentio teneretur, euenit: Moysi interea lex ingressa quasi
puerilium imperfectarumq; animarum curatrix quædam, et gubernatrix, aut ēt
Medici cuiusdam instar, graui Aegyptiacoq; morbo laboranti uniuersæ Iu-
dæorum nationi, ipsis uidelicet Habraæ nepotibus, et ab eo genus trahentibus,
qui non quemadmodum primi patres, ita ipsi suam, quæ subsecuta est, imperfe-
ctiorem uitam dirigere poterant, tradita est. nam quia cum Aegyptiis uersantes
post sanctorum patrum mortem ægyptiacorum morum similitudine allecti erāt,
et in multorum Deorum (ut dixi) superstitionem deciderant, adeo quidem, ut
Aegyptiis amplius nihil habere, et illis in omnibus similes, tum in errore simula-
chrorum, tum in aliis quoq; facinoribus, euasisse uiderentur. meritò quasi ex ꝓ-
fundo malorum ipsos hauriens Moses, ab impia Deorum multitudine amouit,
et ad opificem vniuersi Deum reduxit, pfectiorū illorum uitam, quasi in ingressi-
bus et uestibulis, pro primo gradu pietatis obiiciens. deinde non occidere : nō
mœchari : non furari : non peierare : non mares in maribus insanire : non ma-
tribus, non sororibus, non filiabus misceri : nec alia eiusmodi quæcunq; impu-
ne ab illorum temporū hominibus committi poterant, permisit. acceptam ue-
ro ex immiti et fera uita, rationi magis coniunctam, bonisq; innitentem legibus,

per illa tempora ciuilem institutionem primus in terris scripto commendauit: q sanè mos omnibus hominibus nondum satis notus erat. deinde quasi imperfe= ctis illis simulachrorum cultu interdicto, per quædam arcana seorsum signa, ut religionem quam ipse probabat complecterentur, edicens, sacrificiis, et quibus= dam corporalibus cærimoniis, unum supra omnia Deum ut coleret, præcepit, quam sanè religionem quum admirabiliter diuino monitus spiritu, non in perpe tuum seruari oportere intelligeret: unum duntaxat circumscripsit locum, addito præcepto, ne vsquam alibi eos qui ab ipso tradebantur ritus, q; certo illo in lo= co perficerent. hic autem erat Hierosolymis. extra hunc uero neutiq;. ex quo adhuc Hebræis nefas est, extra ipsorum euersam metropolim usquam, aut ex le ge sacrificare, aut fanum, aramue erigere, aut sacerdotes regesue inungere, aut celebritates solenniaq; per Mosem instituta perficere: non ab aliqua immundi tie purgari, non solui à peccato, non offerre Deo munera, non ad propitian= dum aliquid facere ex legibus. Quò circa in Moysi execrationem meritò rela= psi intelliguntur: quippe quum in parte quidem obseruare nonnulla conentur, in uniuerso autem à legibus suis aberrent, ipso planè Moyse pronunciante atq; ›› affirmante: quod execrabilis sit omnis quicunq; non stet omnibus, quæ scripta ›› sunt in lege, ut ea faciat. lapsi autem iam sunt in hæc omnia, quum et ipse Mo= ses diuino spiritu afflatus, prouiderit nouo per Christum instaurato testamento, uniuersisq; gentibus nunciato, superuacuam futuram esse, quæ ab ipso posita est, legum obseruationem: quam uno duntaxat loco, meritò terminauit, ut si quan do ex eo loco pellerentur, et patriam libertatem amitterent, non amplius illis fas esset, quas ipse posuisset leges, aut ritus seruare: ut iam confitendum sit, alte= rum testamentum quod per Christum sit denunciatum, necessario esse introdu= ctum. quum itaq; Moses hoc ipsum futurum esse prædixisset, moxq; et Christus uitæ huius peregrinationem expleuisset, et pariter ad omnes gentes noui testa= menti doctrina perferretur: tum protinus Romani quum urbem obsidione cin xissent, Hierosolyma ipsa, et quod ibi erat templum euerterunt. solutaq; est cō festim omnis Moysi constitutio, et quæcunq; de uetere testamento seruabantur, sublata sunt. Execratio autem ad illos uenit, quia quum ea quæ à Mose præce= pta sunt, præter legem facere uellent, in eam ipsam execrationem ui quadam co acti sunt recidere. e contrario autem simul et eodem tempore eius, quæ in nouo perfectoq; testamento continetur doctrinæ, et leges, et ritus introducti sunt. Quare meritò saluator et dominus, ad eos qui putabant in sola Hierusalem, aut in montibus quibusdam, siue certis determinatisq; locis Deū adorari oportere, ›› sic ait. uenit hora, et nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem neq; in ›› monte hoc, neq; in Hierusalem. spiritus enim Deus: et ipsum adorantes in spi ›› ritu et ueritate oportet adorare. Quibus rebus ita ab illo prædictis, continuo nec longo post tempore, Hierosolymis obsidione oppressis, et eius loci sancti= ficatio, et ad eundem usum constructum altare, et adoratio, quæ à Mose tradita fuerat, sublata. euersaq; sunt, eodemq; tempore in omnes homines patefacta est,

et emicuit

& emicuit ea, quæ ante Mosem uiris sanctis à principio data fuerat, pietas, & religio: & quæ per illam omnibus gentibus promissa fuerat benedictio, quæ à primo ascensus gradu, & à primis illis adorationis Mosaicæ elementis, eos, qui ad se accedunt, ad meliorem perfectioremq; uitam adducit. Itaq; protinus quando beatos illos, Deoq; amicos uiros, non in aliquo certo determinatoq; loco adorasse constat, neq; sub ullis signis, aut figuris, sed quomodo saluator noster, & dominus docet, in spiritu & ueritate: eadem adorandi ratio per eiusdem saluatoris nostri aduentum omnibus gentibus insinuata est. quod quidem futurum, etiam Prophetæ ueteres tanto ante cognouerant. dicit itaq; planè Sophonias: Apparebit dominus super eos, & perdet omnes Deos gentium terræ, & adorabunt eum unusquisq; de loco suo. Malachias autem simul & ad eos qui ex circuncisione sunt sermonem dirigit, & de gentibus talia prædicit: non est uoluntas mea, dicit dominus omnipotens, & sacrificium non suscipiam de manibus uestris, quoniam ab ortu usq; ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum. quod enim in omni loco dicit, incensum, & sacrificium offerri Deo, quid aliud significat, nisi, non Hierosolymis, neq; definite in hoc, aut in illo loco id futurum? sed in omni regione & in omnibus gentibus, quæ quidem & orationis incensum, et sacrificium, quod mundum dictum est, non per cruores, sed per pias actiones summo Deo essent oblaturæ? Clamat autem palam, & uociferatur Hesaias uaticinans simul, ac dicens: Erit altare domino in terra Aegypti, & cognoscetur Dominus ab Aegyptiis, & mittet eis hominem, qui saluos faciet eos, & cognoscent Aegyptii Dominum in die illa, & facient sacrificia, & uouebunt uota Domino, & reddent, & conuertentur ad Dominum, & exaudiet eos, & sanabit eos. Ecquid tibi uidemur ueram legis Moysi conuersionem dicere? an potius finem & solutionem enunciare? & propheticis uocibus uaticinari? Etenim Moses altare, & sacrificia, nusquam terrarum, nisi in sola Iudæa, & in huius una duntaxat ciuitate constitui, lege à se posita iubet: prophetia autem in terra Aegypti ait altare Domino struendum, dicandumq; esse: & Aegyptios ipsos non amplius diis patriis rem sacram, sed ipsi prophetarum Deo facturos. & quod uerum Deum sint agnituri, non Moysem illis, neq; alium ex prophetis quempiam authorem fore, sed nouum quendam diuinitus missum hominem. porrò autem translato, commutatoq; altari præter Moysi constitutiones, atq; decreta, necesse est penitus etiam legis Moysi fieri mutationem. quod si summo Deo sacrificaturi sunt Aegyptii, prorsus etiam sacerdotii munus sunt adepturi. at Aegyptiis ad tale munus assumptis, quæ de leuitis & Aaron successoribus à Mose sunt constituta, nulli planè usui Aegyptiis amplius esse posse perspicuum est. tempus igitur iam tum fuerit, legem nouam ad ea, quæ dicta sunt confirmanda, ponere opus esse. Quid igitur? temere hæc enunciata sunt? an exitum inuenit oratio? inspice igitur si non hodie, hoc est nostris interim ipsorum temporibus, ipsis oculis cernuntur non solum Aegyptii, uerum etiam omne

genus hominum,qui antehac simulachris addicti erant, quosq; Aegyptiorum appellatione prophetica prædictio significat, à multorum deorum,ac dæmonũ impio cultu liberatum, & uerum prophetarum Deum inuocans,& adorans. uota autem faciunt,non pluribus amplius dominis, sed uni soli Domino,quemadmodum sacrum prædixit oraculum.& huic quidem altare incruentarum,& rationalium hostiarum, ut noua noui testamenti mysteria postulant, per totum terrarum orbem erectum est. & quum in Aegypto, tum in reliquis gentibus, quæ mores ægyptiorum imitantes, superstitionis errore tenebantur: hac ipsa ætate nostra,cognitio ueri Dei relucens, fidem iis, quæ à prophetis prædicta sunt,indubitatam adiungit. Hæc autem quum re ipsa interim perfici uideas, nec amplius, ut quondam audita expectari, si tempus quæras unde principium eiusmodi res acceperit, non aliud inuenies, quàm quum saluator noster aduenit. ipse hic igitur ille fuit, quem oraculum significabat, quum diceret, Deum & Dominum uniuersi,missurum Aegyptiis hominem,qui saluos faciat eos: Quem
» & Moysi uaticinia perhibebant, ubi ait: egredietur homo de semine eius, &
» dominabitur gentibus multis: in quibus sanè gentibus,et Aegyptios numerari par est. uerum de his quidem longior esset oratio, et per ocium huic ipsi rei dicatum, absolutius reddenda. quod autem præsentis loci sit proprium, illud teneatur: ea quæ prædicta sunt, non aliàs quàm post aduentum Iesu saluatoris nostri esse completa. ab illo enim ad hunc usq; diem, apud Aegyptios, apud Persas, Syros, Armenios, apud extremas terrarum oras incolentes Barbaros, & quum apud has ipsas prius immanissimas,et ferissimas nationes, tum uero etiam apud eos,qui insulas colunt,(quando et de his prophetia non indignum putauit facere mentionem)ipsa illa, quæ authore Habraam comprobatur, ciuilis ratio, et omnium antiquissimus colendi Deum mos, celebratur. et quis non ipsa rei mirabilitate obstupescat? quum eos,qui à condito æuo, lapidibus, & lignis, & Dæmonibus, belluisq; humana carne uictitantibus, & reptilibus uenenatis, animalibusq; omnis generis, et feris informibus, ignīq;, & terræ, et ipsius uniuersi inanimatis elementis, diuinum honorem et cultum tribuebant: altissimum Deum, et cœli ac terræ opificem, ipsum utiq; prophetarum Dominum, Deumq; Habraam, et auorum eiusdem, post saluatoris nostri aduentum, uideas inuocantes? et eos qui paulo ante à matribus, et filiabus libidinem non abstinebant, seq; mutuo inter se corrumpebant, et omnis generis cruentationibus et cædibus inquinabant: qui nihil ab immanibus feris,uictu ipso differebant, nunc per Saluatoris nostri diuinam uirtutem mutatos, et quasi ex aliis alios factos, sermones de uirtute, modestiæq; præcepta ut discant, in communes scholas assidue conuenientes? atq; adeo quidem, ut tam feminæ, quàm uiri, tam pauperes, quàm diuites, tam uulgares, et ignari, quàm docti, etiam pueri, et mancipia, non minus in agris quàm in urbibus, in loca certa conueniant, ut supremam illam philosophiam edisceant, quæ admonet, ne intueri quidem petulantibus oculis fas esse, neq; uerbum emittere ociosum, neq; ea quæ commu-

nia sunt

nia sunt & omnibus consueta patrare, & doceantur uerum illum morem, quem ubiq; locorum in cultu & obsequio summi Dei, seruare conueniat, sicut dixit prophetia: & adorabunt eum unusquisque de loco suo. adorant igitur summum Deum omnes & Barbari, & Graeci, non Hierosolyma currentes, neque cruoribus, aut sacrificiis placantes, sed domi suae apud seipsos in spiritu & ueritate, incruento puroq; obsequio illum colentes. & hoc fuerat ipsum nouum testamentum, quod non instar prioris illius, & ueteris factum est. uetus autem intelligito non sanctorum hominum qui ante Moysem fuere, sed quod legis loco uniuersae Iudaeorum nationi ab ipso Moyse positum est. quo circa oraculum ipsum adiungit ea, quibus planum faciat, quodnam uetus illud dixerit esse: cui quidem nouum nihil simile habiturum ostendit, ubi dicit: Condam testamentum nouum, non secundum testamentum quod condidi patribus in die, quum ego apprehendi illos manu, ut educerem eos de terra Aegypti. Itaque quum secundum hoc dicit, secundum id quod legis loco à Mose positum est, intelligit. hoc enim illud est, quod Iudaeis quo tempore de Aegypto egressi sunt, traditum est. uisus igitur esset nouum testamentum introducere tanquam eius ritus contrarium, quem sancti illi Habraae similes uiri in diuino cultu sequebantur, nisi planè ipsis uerbis significasset, ubi dixit: non secundum testamentum quod condidi patribus eorum, quo tempore eduxi eos de terra Aegypti. ergo non secundum illud quod legis loco à Mose positum est quum egressi sunt, & quum in deserto morabantur, nouum hoc futurum respondit, sed secundum illud uidelicet, quod primis temporibus in uita ciuili sectantes, qui ante Moysem floruerunt, tanquam ii, qui plene officio suo functi essent, comprobati sunt. quas quidem ob res iam tu planè confidens posthac, quum sententias & proposita eorum, qui diuinum aliquem cultum profitentur, non in duos sed in tres diuiseris ordines, unum eorum qui prorsus simulachris addicti in multorum Deorum errorem deciderunt, alterum eorum, qui de circuncisione per Mosem in primum pietatis gradum ascenderunt: tertium eorum qui supremum locum per doctrinam euangelicam obtinuere: & hunc quidem si medium duorum constitueris, ne putato amplius eos, qui à Iudaeis discedant, in Graecos ritus oportere ullo modo recidere, neq; qui à Graecis abducantur, iudaeos fieri necessario. sed ubi tertium acceperis, & medio loco constitueris, eminentem supraq; alios extantem inuenies, & quasi super celsissima quadam specula sublimem collocatum, reliquos duos inferius utrinq; despicere. effugit enim & Graecorum impiam, atque erroribus plenam superstitionem dissolutasq; fornicationes, atque insolentias: & Iudaeorum itidem, quae à Mose perfecta est, imperfectam & quasi paruulis, atq; infirmis accommodatam obseruantiam. domesticam porrò, atq; ab initio propriam non solum Iudaeis, sed & Graecis, et Barbaris, & quaecunq; sub sole sunt, gentibus inclamans legem, uide quid dicat. O homo, & uniuersum mortalium genus. Moysi quidem lex ab uno genere hominum incipiens,

omnium primum Iudæorum genus, illius promissionis gratia, quæ ad pios Deiq; amicos ipsorum patres, facta est, ad unius Dei cognitionem cultumq; uocabat, ut dicto audientes, ab intolerabili Dæmonum tyrannide liberaret. ego autem omnibus hominibus, & quæ ubiq; terrarum sunt, gentibus, sublimius prouectam Dei cognitionem, & pietatem apportans, ut ad regulam eorum qui cum Habraam uixerunt, quiq; ante Moysi ætatem degentes, ipso quoq; Habraam antiquiores extitere, uitæ suæ moderentur adhortor: in quibus ab externis gentibus profecti, qui de laude pietatis gloriam adepti sunt, plures memorantur. & rursus. Moysi quidem lex, in unum terræ certum ac definitum locum, eos qui religionis propositum complexi essent, ex aliis omnibus locis currere, iubebat: ego autem condonata omnibus libertate, non in quodam terræ angulo, neq; in montibus, aut quibusdam manu factis templis, Deum quærere, sed domi suæ unumquenq; illum colere, atque adorare præcipio. & rursus. Vetus quidem lex, sacrificiis, & animalium cædibus, thureq;, & igne, & aliis quibusdam eiusdem generis purgationibus corporis, summum Deum colere hortabatur: ego autem sacra animæ tradens, mente purissima, animoq; nitidissimo, cum modestia, uirtutumq; sectatrice uita, rectisq; sententiis, et pietatem præ se ferentibus, diuinitatem uenerari impero. et rursus. Moses quidem illorum temporum hominibus, quasi iis qui cædibus inquinari soliti essent, non occidere imperabat: ego autem iis, qui hoc ipsum antea didicerint, & primo illi præcepto satisfecerint, alterum perfectius impono, atq; ut ne iræ quidem perturbatione uincantur, præcipio. & rursus. Moses quidem adulteris dissolutisq; hominibus legem posuit non mœchari, maribus non misceri, uoluptates præter naturam non sectari, & supplicium mortis iis, qui non obtemperassent, adiunxit: ego autem meos uolo ne intueri quidem mulierem
,, cum petulanti cupiditate. & rursus. ille quidem dixit, non peierabis, sed reddes
,, Deo quæ iuratus fueris: ego autem dico uobis, non iurare omnino: sed erit sermo
,, uester: est, est: non, non: quod autem his abundantius est, à malo est. & rursus.
ille quidem iniurias ulcisci, & inferentibus easdem referre hortabatur, dicens: ocu
,, lum pro oculo, et dentem pro dente: ego autem dico uobis, non resistere ma
,, lo, sed siquis te percusserit in dexteram maxillam tuam, conuertito ad illum
,, & alteram, & qui uelit tecum iudicio contendere, & tunicam tuam tollere,
dimitte ei & pallium. & rursus. ille quidem docebat amicum diligere, & inimicos insectari odio: ego autem ex abundantia humanitatis & clementiæ, ut ini-
,, micos uestros diligatis, & pro persequentibus uos oretis, legem uobis pono, ut
,, sitis filii patris uestri, qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos & ma
,, los, et pluit super iustos, et iniustos. ad hæc ille quidem se ad multorum duritiam accommodabat, et iis apta, qui perturbationibus pleni essent, præcipiebat, atq; immutatum quendam à uetere illo, inferioremq; religionis modum tradebat: ego autem ad piam, religiosamq; uitam eorum, qui priscis illis temporibus sancte uixerunt, reuoco uniuersos. deniq; ille quidem terram fluentem lac et mel quasi

paruulis

paruulis promittebat: ego autem iis qui capere possint, regnum cœleste conci lio. hæc atq; eiusmodi alia, noui testamenti ratio, docente Christo, omnibus gentibus nunciauit. et hæc ipsa sunt quæ suos discipulos Christus Dei, ut omni-
„ bus gentibus nunciarent, hortabatur, dicens: euntes disciplinam uestram tradi-
„ te omnibus gentibus, docentes eas seruare omnia, quæcunq; præcepi uobis: quæ etiam cunctis hominibus tam Barbaris quàm Græcis quum obseruanda traderet, planè quidnam sit Christianismus ostendit, & quinam simus nos, & cuiusmodi talium sermonum, ac disciplinarum magister, ipse utiq; saluator & dominus noster Iesus, qui Christus est Dei, qui nouam hanc & omnes amplexam uirtutes rempublicam in toto orbe constituit: adeo quidem ut talia discere, philosophariq; tam fœminæ quàm uiri, tam pauperes quàm diuites, tam serui quàm domini possint. & tamen nouæ huiusce legis introductor, tanquam is qui in omni uita legem Moysi seruauerit, introductus est: quod sanè ipsum admirari operæpretium est: qui uidelicet fieri possit, ut nouæ rationis & legis author futurus, noui utiq; testamenti per euangelium, non tanquam inimica & contraria ea, quæ à Mose tradita sunt, recusauerit. Si enim hoc fecisset, ipse uicissim Mosi aduersa existimatus esset præcipere: ex quo impiis impiarum sectarum authoribus contra Mosem & prophetas, obtrectationis & maledicentiæ plurimam præbuisset materiam: iis autem qui ex circuncisione sunt conspirationis contra se iustam & probabilem causam: qui utiq; ei, quasi qui contra legem faceret, atq; ab ea deficeret, insidias ad inferendum necem construxerunt.

Quomodo Christus, postquam ea quæ à Mose tradita sunt, plene obseruauit, nouæ rationis & legis introductor extitit. Caput. VII.

NVnc autem postq; in omni uita, Moysi legem comprobauit, Apostolis suis usus est nouæ suæ legis administris: in hoc ille quidem simul docens ea, quæ à Moyse tradita sunt, nec à sua religione abhorrentia, nec eidem inimica existimare oportere, et simul authorem se atq; introductorem nouæ, & cunctis hominibus salutaris legis, constituens: ut nullo pacto dici possit quidpiam illum aduersus Moysi leges, aut decreta fecisse: quin potius finem illis prius imposuisse, eademq; perfecte obseruasse, & sic ad institutionem euangelicæ legis transisse. & qui modum quidem hunc ab ipso obseruatum dicat, non alius audiendus est
„ q̃ ipse. non ueni, inquit, scindere legem, sed complere. Etenim si contemptor Moysi legis extitisset, q̃uis illam existimatus esset probabiliter scindere, contraq; eam facere: improbam tamen quandam, & à legibus alienam naturam præ se ferens, Christus esse creditus non esset. porrò autem rescindens ea, quæ à Mose posita sunt, quomodo potuisset existimari is esse, quem futurum Moses, et prophetæ nunciassent? quomodo autem nouis legibus ponendis authoritatem habuisset? merito enim uideri potuisset, derogandæ legis gratia, ad nouationem rerum uenisse, ut delictorum quæ contra legem commisisset, supplicium euaderet. nunc autem nihil de lege omnino derogans, et plene quæ in ea continentur seruans,

atq;, ut si dicam, ad regulam Mosis perfectus, postquam non amplius fieri poterat, ut ea quæ sunt in lege Moysi reliquis accommodarentur gentibus, propter eas causas, quæ dictæ iam sunt, (et oportebat nimirum bonitate summi Dei omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem ueritatis uenire,) quæ omnibus apta accommodataq; essent, legibus suis sanciuit. ac ne illa quidem quæ à Mose præcepta sunt, suos Apostolos denunciare cunctis hominibus prohibuisset, nisi ea res impedimento fuisset, quod fieri illa non possent, quemadmo-
,, dum Apostolus docet, ubi ait: nam quod impossibile erat legi, in quo infirma-
,, batur, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & cætera. impossibile autem erat nimirum, ut omnes gentes ter singulis annis ex lege Moysi Hierosolyma conuenirent, & mulier leuata partu ab extremis terræ finibus illuc properaret, ut quæ pro purgatione instituta sunt, ibidem deponeret: & alia innumerabilia, quæ per ocium unusquisq; potest per seipsum colligere. quoniam igitur hæc gentes à Iudæa procul habitantes, etiam si uoluissent, seruare non poterant: merito nihil horum per seipsum rescindens saluator, & dominus noster, sed plene seruans, & efficiens ea quæ in ipsa lege continentur, & spectantibus fidem faciens quòd ipse esset Christus Dei, de quo prisci Iudæorum prophetæ testimonium protulissent: tum idem omnibus gentibus accommodata præcepta, per discipulos suos proposuit. idcirco nos Iudæorum proprios ritus recusauimus tanquam eos qui nobis lege positi non sint, & gentibus accommodari non possint. at eorundem prophetias libentes accepimus, tanquam eas quæ prædictiones de nobis factas complectantur. Cæterum ipse saluator & præceptor noster, alia quoq; ratione compleuisse legem Mosis, & prophetas, qui pòst Mosem fuerunt, agnoscitur. quoniam enim iis, quæ diuinitus prædicta fuerant, consummationes deerant, & oraculorum euenta desyderabantur: nimirum ipsa quoq; hæc ab eodem compleri oportuit. exempli gratia: apud Mo
,, sem est prophetia quæ sic ait: prophetam uobis suscitabit Dominus Deus ue-
,, ster tanquam me. illum audietis in omnibus quæcunq; dixerit uobis. hoc igitur quum deesset, ille compleuit, alter uidelicet post Mosem legum author, qui ueram pietatem in Deum uniuersis hominibus indicauit. quòd enim Moses non simpliciter dicat prophetam surrecturum, sed cum additione, tanquam se: (prophetam enim, inquit, uobis suscitabit dominus Deus uester, tanquam me. illum audietis.) quid aliud intelligi uult, nisi eum, qui prædiceretur, ipsi Mosi adæquatum esse uenturum? Moses autem legem ut summus Deus coleretur, posuerat. ergo prophetam hunc de quo uaticinia feruntur, quod Mosi similis futurus esset, legis authorem illi similem extitisse par est. At enim quamuis innumerabiles post Mosem prophetæ extiterint, de nullo tamen tale testimonium prolatum est, quod Mosi similis extiterit. cuncti enim ad illum ipsos remittebant audientes. & sanè ipsum hoc testificatur scriptura, non surrexisse prophetam Moysi similem. neq; igitur Hieremias, neq; Hesaias neq; alius quispiam prophetarum illi similis fuerit, propterea quod ne legum quidem author fuit illorum aliquis.

Quum ergo ex uaticinio Moſis,propheta, et legislator ſuſcitandus expectare-
tur, aduenit hic Ieſus,qui Chriſtus eſt Dei, legem cunctis gentibus ponens, &
quæ ſuperent ipſam legem pertractans. illud enim dictum eſt antiquis, non
,, mœchaberis: ego autem dico uobis non concupiſcere. & illud: dictum eſt an
,, tiquis, non occides: ego autem dico uobis, ne iraſci quidem. & illud: non am-
,, plius Hieroſolymis,ſed in omni loco adorari. & illud: non thure & ſacrificiis,
,, ſed in ſpiritu,& ueritate Deum colere. et alia quæcunq; his ſimilia in illius do-
ctrina feruntur, ſapientiſſimi plane fuerunt, & perfectiſſimi legum authoris. ex
quo factum eſt, ut audientes ſtupeſcerent, quemadmodum ſcriptura diuina com
memorat, propterea quod docebat eos tanquam poteſtatem habens, & non ut
Scribæ illorum & Phariſæi. hoc igitur item compleuit oraculum,quod Moyſi
prophetiæ deerat. eadem porro ratione cætera item prophetiarum,quæ de ip-
ſo & gentium uocatione ſcripta ſunt, uaticinia. conſtat ergo illum compleuiſſe
& legem & prophetas, quando ea quæ de ipſo prædicta ſunt, ad exitum perdu-
xit, & priorem legem uſq; ad ſeipſum ſtare iuſſit, dux uero & princeps alterius
legis extitit, quæ in nouo teſtamento, cunctis gentibus denunciata eſt: ut ſimul
legis,principatusq; author duorum propoſitorum,Iudaiſmi uidelicet Chriſtia-
niſmiq; fuerit. quod quidem ipſum admirari operæpretium eſt, ut diuinitus præ-
,, dictum ſit. ecce,inquit, pono in Sion lapidem electum, angularem, pretioſum,
,, & qui credit in eum,non confundetur. at enim quis tandem fuerit angularis,
niſi hic uiuus, et pretioſiſſimus, qui ex duabus ſtructuris unam factam ſua doctri
na ſuſtinet? dum enim Moſaicam,quæ uſq; ad ipſum protenta eſt, ſtare iubet, ex
altera parte noſtram per euangelium adiunxit. Ex quo angularis merito dictus
,, eſt. ſed in pſalmis quoq; legitur. lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic
,, factus eſt in caput anguli. à domino factum eſt iſtud,& eſt mirabile in oculis no
ſtris. quod quidem oraculum plane etiam indicauit,quas à Iudæis inſidias is,de
quo uaticinatur, paſſus eſt: quando illum à Scribis,& Phariſæis, & ſacerdotum
principibus, & omnibus Iudæorum magiſtratibus, qui ueterem parietem con-
ſtruebant, repudiatum fuiſſe, diuinauit. ſed tamen poſtquam ab illis contemptus
ſit, & abiectus, futurum illum in caput anguli, & ducem principemq; noui teſta
menti conſtituendum non tacuit, conſentanea iis proferens,quæ à nobis ſupe-
rius demonſtrata ſunt. nos igitur quamuis à Græco ritu receſſerimus, non recidi
mus in Iudaicum, neq; delinquimus, licet Moyſi legem, & prophetas acceperi-
mus, non Iudaice autem, ſed ad morem atq; inſtitutum ſanctorum,qui ante Mo
ſem fuerunt uirorum,uiuamus. in hoc enim & Moſem et prophetas ueros fuiſſe
uates oſtendimus,quum illum Chriſtum accepimus,et illius legibus auſcultamus,
& per ueſtigia doctrinæ eiuſdem incedere etiam uotis expetimus, quem illi uen-
turum prædixerunt. eodem utiq; propoſito ipſi quoq; Moſi rem gratam facien
tes: qui quum prædixerit, prophetam à domino Deo noſtro ſibi ſimilem ſuſci-
,, tandum, adiungit: omnis uero anima quæ non audiet prophetam illum, delebi
,, tur ex genere ſuo. Continuo enim Iudæi poſtquam illum prophetam non acce-

perunt, nec sanctis illius uerbis paruerunt, extremum pertulerunt interitum: qui quidem illorum casus iis oraculis, quæ de illis ædita sunt, consentaneus accidit. Nam nec Christi legem, quæ nouo testamento continetur, susceperunt: neq; Moysi præcepta sine legis contemptu seruare possunt. Quò circa in ipsius Moysi execrationem relapsi sunt: quando fieri nullo modo potest, ut quæ in legibus illius sunt posita, perficiant: quippe quum & ipsorum metropolis sublata sit, & Mosaica religio exclusa, quæ illic solum perfici concedebatur. nos autem qui illum suscepimus, quem Moses & reliqui prophetæ nunciauerunt, & ei parere etiam uotis expetimus: edictum Moysi compleuisse inuenimur, quo edixit, illum audiendum esse, omnemq; animam, quæ illum non audiret, delendam esse de genere suo. quæ autem sint quæ propheta ille instituerit, quibus obedire necesse sit, paulo ante audiuimus, omni uidelicet sapientia referta, & perfecta, & cœlestia documenta. quæ quidem neq; tabulis lapideis, ut Moses, neq; atramento & chartis commendari uoluit, sed purgatis animis suorum, & intelligentem naturam obtinentibus: in quibus leges noui testamenti describens, re ipsa compleuit Hieremiæ prophetiam quæ ait. instituam testamentum
„ nouum non instar testamenti quod posui patribus eorum: quoniam hoc testa-
„ mentum: quod ponam domui Israel, dans leges meas in interiorem sensum
„ eorum, & in corde eorum scribam eas, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mi-
„ hi populus.

Quod quæ Christianismum amplexa est uita, in duas species diuisa est. Caput. VIII.

CAeterum ille quidem in tabulis inanimatis, hic autem in mentibus uita præditis, perfecta noui testamenti documenta descripsit. eius uero discipuli ad magistri sui nutum, auribus multorum doctrinam suam accommodantes, quæcunq; quidem ueluti ultra habitum progressis, à perfecto ipsorum magistro præcepta fuerant, ea iis qui capere poterant, tradiderunt. quæcunq; uero iis conuenire arbitrabantur, qui animas adhuc affectibus obnoxias gererent, curationisq; indigentes: ea ipsi ad imbecillitatem multorum se demittentes, partim litteris, partim sine litteris, quasi iure quodam non scripto seruanda, commendarunt. quocirca in Ecclesia Dei duo etiam uiuendi modi instituti sunt: alter quidem naturam nostram, & communem hominum uitæ rationem excedens, non nuptias, non sobolem, non substantiam, non opum facultatem requirens, totus autem prorsus à communi & consueta cunctorum hominum uita abhorrens, & soli diuino cultui, ex immenso rerum cœlestium amore addictus. qui hunc modum amplexi sunt, quasi ab hac mortali uita seiuncti, ipsumq; duntaxat corpus in terra gerentes, cogitatione uero atq; animo in ipso cœlo degentes, quasi quidam cœlites, reliquorum hominum uitam despiciunt: quippe qui pro uniuerso genere, supremo omnium Deo sacrati sint, idq; non boum mactationibus, non cruoribus, non libationibus, aut nidore ullo, neq; fumo, aut ignis deuoratione, consumptione ue

ſumptione ue corporum, ſed rectis ueræ pietatis ſententiis, & purgati animi affectione, ad hæc, operibus quoq; ac uerbis, quæ à uirtute proficiſcantur: quibus rebus diuinitatem ipſam placantes, ſuum & pro ſeipſis, & pro aliis, qui eiuſdem ſint generis, adminiſtrant ſacerdotium. et talis quidem exiſtit in Chriſtianiſmo perfectus uitæ modus. alter uero remiſſior atq; humanior: hic & modeſto coniugio, & ſobolis procreatione implicatur, & rei familiaris curam aſſumit, & iuſte militantibus, quæ ſint agenda, deſcribit: agros quoq;, & mercaturam, aliumq; magis ciuilem uiuendi morem, adiuncta religione non negligit. iis autem qui hunc modum elegerunt, & exercitationum tempora, & diſcendi, uerbumq; diuinum audiendi, certi dies aſſignati ſunt. & his quidem ſecundus pietatis attributus eſt gradus, dum aptam huic ipſi generi uitæ præbet utilitatem: ut nullus planè ab aduentu ſalutari ſeparetur, ſed omne genus hominum tam barbarorum, quàm Græcorum, euangelicæ doctrinæ fructum percipiat.

Quam ob cauſam non ut priſci illi, ita nos quoq; numeroſæ ſoboli operam damus. Caput. IX.

QVum hæc ita ſe habeant, merito aliquis quæſierit: ſi uere dicimus ab Euangelica Saluatoris noſtri doctrina, eam diuini cultus rationem doceri, quam priſci illi, qui ante Moſem religioſe, et ſancte uixerunt, ſecuti ſunt, unamq; eſſe & noſtram, & illorum religionem, eandemq; de Deo ſententiam: quæ nam cauſa ſit, ut illi quidem in nuptiis, & procreatione liberorum, plurimum ſtudii poſuerint, nos uero hanc partem negligamus. item quum de illis ſcriptum ſit, quod animalium cædibus Deum placarent, cur ita nos iſtud facere, quaſi nefarium quidpiam, et ſacrilegum, prohibeamur. Hæc enim duo duntaxat, quæ ſanè haud parui momenti ſunt, putauerit quiſpiam, iis quæ à nobis dicta ſunt, aduerſari, noſq; non omni ratione eundem cum priſcis illis, colendi Dei morem, ſeruare. igitur etiam aduerſus hæc, talem licet ex ipſis Hebræorum oraculis rationem colligere. Quicunq; ante Moſem de laude pietatis nomen adepti ſunt, hi tunc initium habente, tuncq; primum exiſtente uita, fuiſſe memorantur: quæ uero ad nos pertinent, tendere ad finem. Quare illos magna cum cura, ſobolis incrementum quæſiuiſſe, quum per illud tempus, & numerus hominum augeſceret, & multiplicaretur, atq; in dies robur acciperet genus humanum: nobis uero non admodum curæ eſſe hoc, utpote quum res iam interire, ac deſinere, atq; ad extremum finem tendere credantur: quando planè dicitur, ante uitæ conſumationem, euangelicam in foribus adeſſe doctrinam: & renouatio, ac regeneratio alterius ſæculi, quod breui inſtet futurum, denunciatur. una igitur defenſio hæc. altera autem erit huiuſmodi. Priſcis illis qui remiſſiorem, ac liberiorem uitam agebant, nihil erat impedimento ne domui, liberiſq; præeſſent, ac pariter diuinæ quoq; rei uacarent, quando unà cum uxoribus, & liberis, & domo, religioni aſſiduam dare operam poterant, & nuſquam ob ullas res externas, à meliore propoſito auellebantur. res uero

nostræ innumerabilia habent, quæ extrinsecus premant, & quæ in alienas curas undiq; trahant, & ab earum rerum studio, quæ Deo placent, abducant. hanc igitur causam esse, cur nubendi ratio contrahatur, euangelicæ doctrinæ uerbum demonstrat, ubi ait. Hoc autem dico fratres: tempus breue
,, est. reliquum est, ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint: &
,, qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: &
,, qui emunt, tanquam non possidentes: & qui utuntur hoc mundo, tanquam
,, non abutentes. præterit enim figura huius mundi. uolo autem uos sine sol-
,, licitudine esse. qui sine uxore est, sollicitus est de iis quæ domini sunt: quo-
,, modo placeat domino. qui autem cum uxore est, sollicitus est de iis, quæ sunt
,, mundi: quomodo placeat uxori: & diuisus est. et mulier innupta, & uirgo,
,, cogitat quæ domini sunt, ut placeat Domino: ut sit sancta & corpore, &
,, spiritu. quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat ui-
,, ro. porro hoc ad utilitatem uestram dico, non ut laqueum uobis iniiciam, sed
,, ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat, sine impedimento domi-
num obsecrandi. palam igitur in his causam cur, à nuptiis sit abstinendum proponit, ubi temporum, rerumq; extrinsecus ingruentium stoliditatem repræhendit. quorum nihil priscis illis accidebat. ad hæc, tertia quoq; ratio adiungi potest, propter quam ueteres illi Dei cultores, in procreatione liberorum plurimum studii collocarent. Quum reliqui homines in morum peruersitate maius in dies incrementum accepissent, atq; in immanem, & ab omni humanitate alienam, & planè ferinam uitam relapsi essent, & in impium prorsus, omniq; religioni inimicum morem, facile corruissent: ualde pauci, & facile numerabiles, qui superarant, ea sectantes quæ prius à nobis dicta sunt, à multorum consuetudine, & à communi, cum reliquis hominibus uictu, se amouebant. porrò autem quum seorsum ab aliis gentibus, singulariq; more uiuerent, nouam quandam reipublicæ rationem, uitamq; studiosam sapientiæ, uereq; ipsius Dei cultricem, & reliquis hominibus impermiscuam, instituerunt. ut igitur posteris quoq;, illorum propriæ religionis, tanquam scintilla quædam reparandi ignis, ita aliquod semen seruaretur, neq; una cum ipsorum decessu ipsorum pietas deficeret, atque interiret: merito & generandæ, & alendæ sobolis curam introduxere, ut sic doctores, atq; magistri, propriorum liberorum existerent: quippe qui posteris successores pietatis, propriæq; uirtutis hæredes relinquere, pulchrum, atq; honestum iudicarent. hinc sanè prophetæ innumerabiles, & uiri iusti. quin ipse quoq; Saluator ac Dominus noster, eiusq; discipuli, atq; Apostoli, ab illorum disciplina profecti sunt. quod si qui etiam uitiosi ab iisdem prodierunt, quasi paleæ simul cum tritico subnascentes, non ob id tamen culpandi qui genuerint, aut qui enutrierint: quando etiam de discipulis saluatoris aliquos nouimus libertate uoluntatis auersos, à recto aberrasse. Causa igitur ob quam uiri sancti priscis temporibus magno cum studio liberos susciperent, reddita est: quæ non amplius, in nobis locum habere dicenda est: quippe quum, Deo fauente, per euangelicam Sal-

uatoris nostri doctrinam, innumerabiles gentes, et populos, in urbibus, & regionibus, & agris liceat nobis oculis intueri, eodem animo festinantes, & ad sancta euangelicæ doctrinæ præcepta concurrentes, quibus quidem satis superq; sit, si doctores ac prædicatores diuini uerbi omnibus & uitæ uinculis, & sollicitudinibus liberati, possint sufficere. his autem ipsis maxime in præsentia, ut melioribus studiis uacent liberius, seiunctus a re uxoria uictus adamatur, ueluti iis, qui diuina & incorporea sobole propaganda, occupati teneantur: & non unius, neq; duorum liberorum, sed aceruatim innumerabilis multitudinis educationem, sanctamq; disciplinam, ac reliquæ instituendæ uitæ curam susceperint. postremum omnium, si quis priscorum illorum uitas, de quibus nunc loquimur, diligenter exploret: inueniet eos initio quidem ætatis, soboli augendæ coniugioq; uacantes, mature autem abstinentes, atq; cessantes. scriptum est enim, quod placuerit ,, Enoch Deo postquam genuit Mathusala. ubi scriptura planè post genitum filium, Deo placuisse illum de quo loquitur memorat, neq; illi posthac alios genitos filios prodit. Noe quoq; uir iustus post susceptionem liberorum, solus cum familia, quum reliqua omnia quæcunq; essent in terra, periissent, incolumis conseruatus, plurimis posthac superfuisse annis inducitur, neque tamen usquam genuisse alios filios. dicitur & Isaac postquam ex una uxore geminæ prolis pater factus est, desiisse cum illa consuescere. Et Ioseph, quum præsertim apud Aegyptios uersatus sit, non plusquam duorum filiorum pater extitisse inuenitur, quorum matrem unam duntaxat, in matrimonio habuerit. ipse etiam Moyses atque eius frater Aaron, anteq; ipsis Deus apparuerit, filios genuisse memorantur: postquam autem diuina oracula acceperint, non amplius genitos ab illis filios inuenias. quid porrò de Melchisedec est dicendum? cuius omnino non filius, non genus, non successio refertur? neq; item Iesu, qui in Moysi locum successit, neq; plurimorum aliorum prophetarum. Quum autem de Habraam, & Iacob quæri soleat, qui multiplicem sobolem propagauerunt, alibi nos ociosius huiusce rei rationem reddidimus: ubi de sanctorum ueterum uirorum multiplici coniugio, multiplicíq; sobole disseruimus. ad quæ scripta nostra in præsenti studiosos lectores remittimus: hoc unum admonentes, ne noui quidem testamenti legibus, quæ ad susceptionem liberorum pertinent, omnino interdici, sed in hoc quoq; iis consentanea, quæ de priscis illis sanctis uiris memorantur, instituta haberi. ,, oportere enim, dicit sermo diuinus, episcopum unius uxoris uirum esse. uerùm tamen eos, qui sacrati sint, atq; in Dei ministerio, cultuq; occupati, continere deinceps seipsos à commercio uxoris decet: qui autem non ad tantum assumpti sint sacerdotii munus, iis idem sermo diuinus indulget, ac propemodum palam omnibus prædicat, quod utiq; honorabile sit coniugium, & torus immaculatus, fornicatores autem & adulteros iudicaturus sit Deus. hæc itaq; nobis ad primam dubitationem dicta sint.

Qua de causa non ita nobis, quemadmodum priscis incendere, & sacrificare Deo terrestria permissum est. Caput. X.

Ed cùr non summo Deo, ipsi quoq; animalia sacrificemus, quum ueteres illi Dei amatores, quorum nos pietatem imitari dicimus, hoc factitauerint, talis à nobis ratio reddatur. De ipso cultu quem ueteres & primi homines diuinæ naturæ exhiberent, non idem quod Græcis uisum est, et quod in sacris Hebræorum libris inuenitur. nam illi quidem putauerunt primos homines, nullum prorsus animalis genus, neq; sacrificare, neq; incendere solitos Diis: sed eos, Soli & reliquis cœli syderibus, ubi uiride gramen, & quasi quasdam fœcundioris naturæ quisquilias manibus sustulissent, herbam cum foliis, et radicibus igni comburere. posteriores autem homines procul à tam recto instituto aberrantes, fœdasse aras animalium cædibus. porrò hoc esse impium & iniustum, et nusquam Deo acceptum sacrificium. nam brutorum animam nihil ab hominum rationali anima differre. quapropter cædis accusandos esse eos, qui animalia sacrificarent, dicebant: non secus ac si eadem, similisq;, & in homine & in bruto anima inesset. & talis quidem de antiquis hominibus opinio Græcorum extat. quæ autem in scriptis Hebræorum legitur, non talis. illico enim factos primos homines, ut primum in uita constiterint, animalium sacrificiis Deo honorem exhibuisse commemorat. dicit itaq;. et factum est post
,, dies, ut offerret Cain de fructibus terræ sacrificium Domino. tum Abel ipse
,, quoq; obtulit de primogenitis ouium suarum. et respexit Deus ad Abel, & ad
,, munera illius. ad Cain uero, & ad sacrificia eius non intendit. ubi iam illud considerabis quod Deo acceptior dictus sit, qui animalia sacrificauerit, quàm is qui ab agro sacrificium obtulerit. etiam Noe protinus de cunctis pecoribus mundis,
,, & de cunctis uolucribus mundis, obtulit perfectissima munera super altare. odo
,, ratusq; est dominus odorem suauitatis. Habraam quoq; sacrificans describitur. ut, si diuinæ scripturæ testimonium sequimur, primum omnium de animalibus sacrificium, priscis Deo amicis uiris, excogitatum fuisse, nos dicere oporteat. quam sanè excogitationem temere extitisse, aut humano more exortam, putandum non est, sed diuino potius nutu insinuatam. etenim quum morum sanctitate præstarent, Deoq; penitus addicti essent, et ob eam rem quasi diuino spiritu illustrati uiderent, magno sibi opus esse obsequio, si sua ipsorum humana delicta diluere uellent: pretium pro salute sua ei, qui uitam, atq; animam præbuisset, se debere putabant. sed quum nihil præstantius, aut pretiosius anima sua haberent, quod dicarent, pro hac interim brutorum animalium uitam offerebant, ita suæ ipsorum animæ, sacrificium illud comparantes. neq; se in hoc aut delinquere, aut iniuste facere arbitrabantur: quippe qui hominum rationali, atq; intelligentia præditæ animæ, neutiquam similem brutorum animam esse didicissent, neq; aliud quidquam quàm illorum sanguinem, uitalemq; in eo uim esse eam, edocti essent, hocq; unum præbere se quasi animam Deo pro anima offerentes. hoc autem ipsum Moses quodam lo
,, co planissime indicat, ubi ait. anima omnis carnis, sanguis eius est. & ego dedi
,, uobis sanguinem in altari ad expiandum pro peccatis uestris. sanguis enim

eorum

,, eorum pro anima expiabit.idcirco dixi filiis Israel.omnis anima ex uobis non comedet sanguinem.attende igitur diligenter, quomodo in his dictum sit illud:
,, ego dedi uobis in altari expiare animas uestras.sanguis enim pro anima piaculum erit. planè enim pro humana anima, mactatorum animalium sanguinem, piaculum offerri dicit.hoc idem etiam lex de sacrificiis admonet intelligendum, si quis modo consyderatius attenderit. nam capiti uictimæ unumquemq; dum sacrificat manus habere iniectas imperat, & ad sacerdotem animal ipsum adducere capite compræhensum,atq; detentum, quasi qui pro suo ipsius capite ho-
,, stiam exhibeat. dicit igitur de unoquoq;. adducet illud ante dominum,& imponet manus suas in caput muneris. quod sanè in omni uictima obseruatum est, quum aliter nullum sacrificium offeratur. ex quibus utiq; uerbis sermo diuinus illud intelligi uult,humanarum animarum pretium, quæ sacrificarentur animalia exhiberi solita esse. porrò autem qui docet brutorum animalium sanguinem, ipsorum esse animam: is nequaquam ea cum rationali, atq; intelligente substantia, sicut homines, commercium habere significat. constare enim ea ex materia & corporibus sicut pullulantia omnia, plantæq; constant. uno itaq; sermone rursus Moses Deum usum inducit, quum ait. germinet terra herbam fœ-
,, ni seminantis semen,ut lignum fructiferum. & eadem rursus ratione: producat
,, terra, quadrupedes,& reptilia, & bestias terræ generatim. ut omnino eiusdem & generis & naturæ & substantiæ bruta esse dicendum sit, cuius & germinantia omnia, & plantæ sunt. proinde neutiquam errare qui animalia sacrificant. dictum igitur est etiam Noe,ut comederet carnes,quasi holera agri.proinde dum nulla præstantior,neq; maior,neq; pretiosior,neq; Deo conuenientior uictima hominibus aderat: sacrificia interim ex animalibus, pro sua ipsorum uita redimenda, & quoddam quasi naturæ propriæ animatum pretium,ipsi deo reddere illos conuenienter oportebat: sicut etiam Dei ueteres amici, & cultores faciebant. qui uenerabilem quandam, Deoq; acceptam, & magnam hostiam,uenturam olim ad homines, diuino indicante spiritu, tanto ante didicerant, quæ totius mundi expiatio existeret: cuius etiam signa quædam, & notas ipsi interea obirent, atque perficerent: quippe qui & prophetæ essent, & eius,quod futurum expectaretur, figuram in se quandam ante gerentes. ubi autem quod perfectum erat aduenit, quemadmodum uaticinia prophetarum prædixerant, priora illa desierunt, & præstantiore uerioreq; sacrificio illico sublata sunt. Hic autem fuit Christus Dei, is de quo antiquitus, à primis usq; temporibus dictum est, quod ad homines esset uenturus, atq; instar pecudis pro toto genere humano interficiendus: ut apud Hesaiam prophetam scriptum legimus,ubi
,, ait. sicut ouis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente obmu-
,, tuit. item dicit. hic peccata nostra fert, & pro nobis in dolore est. & nos repu
,, tauimus eum esse in labore,& in plaga,& in afflictione:ipse autem uulneratus
,, est propter peccata nostra,& tulit languorem propter iniquitates nostras.disci-
,, plina pacis nostræ super eum.liuore eius nos sanati sumus.et Dominus tradidit

,, cum peccatis nostris. ipse enim peccatum non fecit, neq; inuentus est dolus in ore eius. similia his, item Hieremias alter Hebræorum propheta inducta perso-
,, na Christi palam enunciat dicens: ego sicut agnus innocens, qui ducatur ad sacrificandum. claudit horum prædictiones quasi signum iis imprimens Ioannes Baptista, in ipsius Saluatoris nostri aduentu. quum enim illum uidisset, et iis qui aderant, indicasset, ut uidelicet ipse esset, de quo prophetæ loquerentur, acclama
,, uit: ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Quando igitur secundum testimonia prophetarum inuentum est magnum, magniq; æstimandum pro redimendis, & Iudæis pariter & Græcis pretium: illud uidelicet pro toto mundo piaculum: illud pro anima cunctorum hominum sacrificium: illa pro omni macula, & peccato purissima hostia: ille utiq; agnus Dei: illa Deo accepta, & mundissima ouis: ille agnus de quo prophetæ tam multa dixerunt: per cuius diuinam, ac mysticam doctrinam omnes nos, qui de gentibus assumpti sumus, remissionem priorum peccatorum inuenimus: ex quo etiam Iudæorum quicunq; in illo spem habuerint, à Moysi execratione liberantur: merito sanè, quando illius memoriam, corporisq; eiusdem & sanguinis recordationem quotidie celebrant, & ad longe præstantius, & sacrificium, & munus assumpti sunt, q̃ illud antiquius fuerit. quando igitur omnia hæc ita se habent: non amplius fas esse putamus in prima illa & infirma elementa recidere, quæ utiq; signa quædam, & imagines, non ipsam ueritatem complectuntur. merito autem ipsorum quoq; Iudæorum quicunq; ad Christum Dei confugiunt: si modo non amplius de Moysi præceptis solliciti sint, sed ita uiuant ut noui testamenti ratio docet: eam, quæ à Mose definita est, execrationem euaserint: quippe quum agnus Dei non solum peccatum mundi, sed etiam eam execrationem, quæ iis debetur, qui contra Moysi legem aliquid commiserint, in seipsum receperit. factus igitur est Dei Agnus, & peccatum, & execratio. peccatum quidem pro peccatoribus huius mundi: execratio autem pro iis qui nolunt à scripto legis Mosaicæ recede
,, re. quo circa dicit Apostolus: Christus nos redemit ab execratione legis, factus
,, pro nobis execratio. item. eum qui non nouerat peccatum, pro nobis fecit peccatum. quid enim non futurus fuit is, qui mundi piaculum factus est? is qui pro peccatorum, anima pretium? qui tanquam ouis ad occisionem ductus est? qui existimatus est sicut agnus, qui ducatur ad sacrificandum? atque omnia hæc, & pro nobis, & propter nos. ex quo quidem prisci illi, Deoq; grati uiri, quum præstantiora non haberent: merito signa ipsa attendebant. nam etiam hoc ip-
,, sum Saluator noster docet, quum ait: multi prophetæ & iusti cupierunt uidere
,, quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire, quæ uos auditis, & non audierunt. at nos, qui ea quæ uera sunt, atq; ipsa imaginum principia per refertam magnis mysteriis dispensationem Christi, accepimus, non amplius ea, quæ uetera facta sunt, desyderamus. Solus igitur ipse eorum omnium qui unquam fuerint, quum sit Dei uerbum, ipso antiquius mundo, pontifexq; omnis ratione, atq; intelligentia præditæ creaturæ, eum qui nostris casibus esset obnoxius, quasi ouem aut

agnum

agnum ab hominibus segregans, & huic nostra omnium adscribens peccata, eidemq; execrationem, quæ mulctæ loco in lege Moysi adiuncta est, imponens, (siquidem ipso Mose proloquente, execrabilis omnis qui pendet in ligno,) hoc ipsum pertulit, factus propter nos ipse pro nobis execratio: qui seipsum quoq; propter nos peccatum facere non ueritus est: quando quidem eum, qui peccatum non nouit, pro nobis peccatum effecit: eidemq; propter nos, omnia quæcunq; nobis impendebant, supplicia imposuit, uincula, probra, contumelias, flagella, & cum his, uerbera deformia: postremumq; omnium, ipsum execrationis trophæum. itaq; post omnia, quasi mirabilem quandam uictimam, sacrificiumq; eximium patri suo operatus pro nostra omnium salute obtulit: eiusq; rei memoriam ut nos ipsi Deo pro sacrificio offerremus, instituit. hoc etiam prophetarum præcipuus Dauid, qui quod futurum erat spiritu diuino prouiderat,
,, uaticinatus est, ubi ait: Expectans expectaui dominum, & intendit mihi. & exau
,, diuit precem meam, & sustulit me de lacu miseriæ & de luto fecis. & statuit supra
,, petram pedes meos, & direxit gressus meos. & immisit in os meum, canticum nouum, carmen Deo nostro. Quod porrò sit hoc nouum canticum, declarat
,, deinceps ubi ait. Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mi
,, hi. holocausta & pro peccato non probasti. tunc dixi, ecce uenio. In capite libri
,, scriptum est de me, ut facerem Deus uoluntatem tuam, uolui. et adiungit. annunciaui iustitiam in ecclesia magna. sic planè docens pro antiquis sacrificiis, & holocaustis, Christi aduentum per assumptionem humani corporis, eiusq; corpus perfectum, Deo oblatum esse. ipsumq; hoc ecclesiæ suæ nunciat cum gaudio tanquam ingens mysterium, quod prophetica uoce in capite libri propositum, expressumq; sit. Quum ergo huius sacrificii memoriam signis quibusdã in mensa celebrandam, corporisq; item illius, salutarisq; sanguinis, ut noui testamenti institutum habet, acceperimus: rursus à propheta Dauid instruimur ad dicen
,, dum. parasti in conspectu meo mensam, contra eos qui affligunt me. pingue fe
,, cisti in oleo caput meum, & calix tuus inebrians quàm præstantissimus. palam igitur in his mysticam significat unctionem, & horrorem afferentia mensæ Christi sacrificia: quibus operantes, incruentas & rationales eiq; suaues uictimas, in tota uita supremo Deo offerre, per eminentissimum omnium ipsius pontificem, edocti sumus. hoc ipsum magnus quoq; propheta Hesaias mirabiliter diuino spiritu indicante prouidit, & antequam fieret prædicauit. dicit igitur sic. Domi
,, ne Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti res mirabi les. & quæ nam hæ sint res mirabiles, planè deinceps ostendit, dicens. faciet Do
,, minus Sabaoth conuiuium omnibus gentibus. bibent lætitiam: bibent uinum:
,, ungentur unguento: trade hæc omnia gentibus. consilium enim hoc in omnes gentes. huiusmodi sanè erant Hesaiæ mirabilia, quæ bonæ cuiusdam fragrantiæ, unguentiq; unctionem, non Israel, sed omnibus gentibus promittebant. ex quo non immerito propter unguenti unctionem Christianorum appellationem consecutæ sunt. sed uini quoq; lætitiam gentibus uaticinatur in eo, noui

testamenti, quod à Christo conditum est, mysterium, subobscure significans: quod sanè apud omnes gentes in præsenti tempore perspicue celebratur. porrò has rursus incorporeas, intelligentiaq; præditas hostias, prophetica nunciant oracula, sic quodam loco habentia. immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua, & inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & glorificabis me. & rursus. eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum. item alibi. sacrificium Deo, spiritus contritus. Hæc igitur omnia quæ ab initio diuinitus prædicta sunt, in præsenti tempore per euangelicam Saluatoris nostri doctrinam ab omnibus gentibus celebrantur, propheticæ uoci testimonium afferente ueritate: per quam uocem Deus, Mosaicis reiectis sacrificiis, quod futurum erat nostrum ipsorum institutum, diuinitus nunciat, dicens: quoniam ab ortu solis usq; ad occasum, nomen meum glorificatum est in gentibus: & in omni loco incensum offertur nomini meo, & hostia munda. Sacrificamus igitur Deo altissimo sacrificium laudis. sacrificamus Deo plenum, & horrorem afferens, & sacrosanctum sacrificium. sacrificamus nouo more, secundum nouum testamentum, hostiam mundam. at sacrificium Deo, spiritus contritus dictus est. cor igitur contritum & humiliatum, Deus non despiciet. iamq; etiam incendimus propheticum illum odorem in omni loco: & offerimus ei bene olentem fructum omni uirtute abundantis theologiæ, hoc ipsum orationibus ad eum directis facientes. quod sanè ipsum, alius quoq; docet propheta, qui ait: fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. igitur & sacrificamus & incendimus, alias quidem memoriam magni illius sacrificii, secundum ea, quæ ab ipso tradita sunt, mysteria celebrantes, & gratias Deo pro salute nostra agentes, religiososq; hymnos & orationes sanctas illi offerentes: alias nos ipsos totos ei consecrantes, eiusq; pontifici, ipsi utiq; uerbo, corpore, animoq; dicantes. proinde ab omni obscœnitate corpus intactum, atq; immaculatum eidem conseruare studemus. omniq; affectu, atq; omni fœditate quæ à malitia proficiscatur, purgatam mentem illi reddimus. cogitationibusq; synceris, et affectione non ficta, ueritatisq; decretis illum colimus. grata enim illi hæc esse, magis quàm hostiarum magnum numerum, quarum sanguine & fumo & nidore operemur, edocti sumus.

LIBRI PRIMI FINIS.

HAEC INSVNT IN SECVNDO LIBRO EVANGELICAE DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS.

I QVEMADMODVM meliora de nobis externis gentibus prophetæ illorum ante venientes nunciauerunt.

1 à Geneſi
2 ab eadem
3 ab eadem
4 à Deuteronomio
5 ab.21.pſalmo
6 à.46.pſalmo
7 ab.85.pſalmo
8 à.95.pſalmo
9 à Zacharia
10 Ab Heſaia. 11. item

II QVEMADMODVM iidem fore in aduentu Chriſti, eius Dei qui olim à Iudæis ſolis cognoſcebatur, cognitionem & cultum omnes gentes acciperent, vaticinati ſunt.

12 à.2.pſalmo
13 à.71.pſalmo
14 à.97.pſalmo
15 à Geneſi
16 à Sophonia
17 ab eodem
18 à Zacharia
19 ab Heſaia
20 ab eodem 21 itidem
22 item 23 item ab eodem

III QVEMADMODVM in uocatione gentium, quæ per Chriſtum facienda erat, Iudæorum gentem à ritu proprio, cultuq; Dei cadere oportebat.

24 ab Hieremia
25 ab eodem
26 ab eodem
27 à Michæa
28 à Zacharia
29 à Malachia
30 ab Heſaia
31 ab eodem
32 ſimiliter 33 item
34 item 35 item

IIII QVOD non in omnem Iudæorum gentem, ſed in paucos Iudæos quæ ad diuinas promiſſiones ſpectant, peruenerint.

36 ab Heſaia
37 ab eodem
38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. ab eodē ſimiliter
50 à Michæa
51 ab eodem.
52 à Sophonia
53 à Zacharia
54 ab Hieremia
55 ab eodem
56 ab Iezeciel
57 ab eodem
58 ab eodem
59 ab eodem
60 ab eodem

Quod non casu, neq; temere propheticos Hebræorum libros omni studio complexi sumus.

Vum ueræ pietatis rationem, quæ omnibus hominibus per euangelicam doctrinam proposita est, & uiuendi in Christo institutum, libro priore tractauerim, nec non in medio posuerim, ac ni fallor persuaserim, ut fieri nullo modo potuerit, ut omnes gentes, etiam si uoluissent, ex legibus Iudæorum, uiuerent: iam nunc ad propheticarum uocum testimonia reuertor, paulo altius orationis initium sumens, ut sic eos qui ad circuncisionem pertinentes nos accusant, abundantius, pleniusq; refellam. Quoniam igitur dicere solent, earum promissionum, quæ in suis ipsorum libris aperte descriptæ habentur, nullo modo nos esse participes: suos enim fuisse prophetas: sibi ipsis Christum nunciari: quem libenter & saluatorem & redemptorem uocant: sibiipsis promissiones illas, quas aperte descriptas habent, exhibendas, atq; reddendas expectari: nos autem iusto ipsorum numero superuacaneos accedere, utpote qui genere simus diuerso, & quibus quasi externis, deterrima in omnibus prophetiis responsa sint: iam nunc his obuiam ex ipsorum propheticis libris eamus. Quod igitur apud illos promissum extet, Christum Dei, eiusq; aduentum redemptionē Israel nunciare, inficiaturi ne nos quidem sumus: quippe quum absq; controuersia in omnibus illorum scriptis hoc palam inueniri constet. ut autem gentes ab iis, quæ in Christo expectantur bonis, excludant, quasi ab iis quæ uni Israel, non autem etiam gentibus promissa sint, non item æque, iusteq; illis est concedendum: ut pote quum hoc illi præter diuinorum librorum authoritatem iactent,

QVEMADMODVM meliora de nobis externis gentibus prophetæ illorum ante uenientes nunciauerunt. CAP. I.

Rimum igitur, quoniam pro se ipsis meliores, optabilioresq; uoces colligere solent, et eas assidue, crebroq; iactare, hisce opponamus eas, quæ in illorum prophetiis extant de gentibus demonstrationes, quæ palam proponunt, innumerabilia esse uaticinia, quibus bona & salutaria cunctis gentibus futura nuncientur: nec aliter dicantur ea quæ gentibus promissa sunt, exitum esse, quàm per unum Christi aduentum habitura. quem quidem locum ubi dicendo absoluerimus, tum illud nobis demonstrandum erit, non illis magis, dicendum esse, expectationem Christi Dei conuenire, q̃ nobis. ubi uero spes promissorum, paris momenti & Iudæis, & Græcis ostensa fuerit, quodq; in hoc, iis qui ex circuncisione assumendi sint, nihil ii, qui ex gentibus salutem expectant, sint concessuri: tum in iis quæ sequentur uberius, & quasi copia quadam prouecti demonstrabimus, quemadmodum in aduentu Christi, gentiumq; uocatione, casuram penitus, totamq; abiiciendam esse Iudæorum nationem, diuina prædicunt oracula: & quod paucis duntaxat ipsorum, & facile numerabilibus, meliora illa promittunt: illorumq; urbem significant unà cum templo esse capiendam, cunctaq; illa seueriorem

illa seueriorem quendam postulantia cultum, auferenda. quod quidem ipsum iam re ipsa uere prædictum fuisse apparet. quomodo uero una, eademq; ratione in ipso Christi aduentu, liberationem à malis ipsi Israel, bonorumq; perceptionem, & rursus bonorum ademptionem, ruinamq; religionis futuram, libri sancti significent, suo tempore planũ faciemus. Nunc autem ad primũ reuertemur, si pauca quædam ex innumerabilibus prophetiis, ad demonstranda ea quæ dicta sunt, collegerimus. quoniã igitur eas, quæ meliores habentur de seipsis prophetias, nobis solent obiicere, tanquam ii, qui ea quæ antecesserint beneficia soli susceperint, tempus iam est, contra illos adducere, illisq; opponere ea, quæ ipsis quoq; gentibus promissa sunt, quæ uidelicet apud prophetas ipsorum feruntur. hoc autem sic fiet.

1 *à Genesi, Quemadmodum benedicentur gentes terræ in modum similem appellationis Habraam.*

DIXITq; Dominus: non cælabo ego Habraam puerum meum quæ faciam. est autem Habraam futurus in gentem magnã, & multam. et benedicentur in eo omnes gentes terræ. occultum, multosq; latens mysterium, non se occultaturũ ait oraculum, sed amico Dei indicaturum. id autem erat de benedictione omnium gentium: quod olim quidẽ latebat, eò quod Habraæ temporibus, omnes gentes infando superstitionis errore tenerentur: nunc autem id in apertũ prodiit: quum illæ per euangelicam saluatoris nostri doctrinam, eundem cum Habraam diuini cultus ritum seruantes, eiusdem cũ illo benedictionis participes existunt. quemadmodum uero fieri nullo modo posset, ut ex legibus à Mose positis, gentes uniuersæ viuendi normã acciperent, plenissime libro superiore disseruimus, ne quis forte suspicetur de aduenis, qui apud Iudæos degebant, illud fuisse prolatum oraculum. itaq; quum in eodem probauerimus quod iis solis, qui per Christum de cunctis gentibus assumantur, benedictio omnium gentium Habraæ diuinitus reddita, conuenire possit: studiosos lectores ex hoc loco, ad illa remittimus.

2 *ab eadem, Quemadmodum benedicentur omnes gentes terræ in eo semine quod progressum est de sobole Isaac.*

DOMINVS autem ad Isaac respondens, post alia etiam hæc dicit. & confirmabo, ius iurandum meum Habraæ patri tuo, et multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli, & dabo semini tuo omnem terram hanc, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Dominus et saluator noster Iesus, qui Christus est Dei, ex semine Isaac natus est ratione humani corporis: in quo omnibus gentibus terræ benedicitur: quæ ab illo communem uniuersi Deum edoctæ sunt, dixeruntq; item, Dei amicis uiris benedicere. ex quo uicissim ipsis quoq; benedicitur, quæ in hoc uidelicet eundem cum iis, quibus ipsæ bene dixerint, benedictionis fructum percipiunt, quemadmodum Dei ad Habraam responsum habet: qui tibi bene dicunt, eis bene dictum est.

3 *ab eadem, De plurimis gentibus, gentiumq; collectionibus, quæ ex Iacob constituuntur, quamuis sola Iudaica gens ab eo profecta sit.*

,, DIXIT autem illi Deus:(constat autem dixisse Iacob:)ego dominus Deus:
,, cresce & multiplicare:gentes,& congregationes gentium ex te erunt.ex eo quidem quod apparet,ac perspicuum est, una duntaxat Iudaica gens ab Iacob extitit.quo nam modo igitur uerum sit oraculum, quod numero multitudinis utitur? postq̃ igitur Christus Dei,qui ex semine Iacob natus est, multos gentiũ conuentus per euangelicã suam constituit doctrinam,merito in eo,& per eũ,quæ ad prophetiam pertinent iam ante exitũ inuenerunt,& posthac item magis inuenient.

4 *à Deuteronomio, Declaratio lætitiæ gentium secundum Deum.*

,, LAETAMINI cœli cum eo, & adorent eum omnes filii Dei. lætamini
,, gentes cum populo eius, & fortes efficiant eos omnes angeli eius. pro eo autem quod est: lætamini gentes cum populo eius, Aquila, uociferamini, inquit, gentes,populus eius.& Theodotion:exultate gentes populus eius.

5 *à psalmo.21. Quod extremorum terræ, & cunctarum gentium conuersio erit ad Deum, generatioq; uentura, & populus qui nascetur, iustitiam eius accipiet.*

,, REMINISCENTVR, & conuertentur ad dominum uniuersi fines ter
,, ræ,et adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium: Quoniam domini est regnũ,et ipse dominabitur in gentibus.ac deinceps adiungit.annunciabitur
,, domino generatio uentura,et annunciabunt iustitiam eius populo,qui nascetur quem fecit dominus.plana sunt hæc,&nullius interpretationis indigentia.

6 *à psalmo.46. Pietatis pariter & lætitiæ promissio gentibus, & Dei regnum in gentes.*

,, OMNES gentes plaudite manibus, iubilate Deo in uoce exultationis:
,, quoniam Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram. ac deinceps adiungit. quoniam rex omnis terræ Deus,psallite sapienter. regnauit
,, Deus super gentes.Deus sedet super sede sancta sua.principes populorũ conuenerunt cum Deo Habraam.et hæc item plana,nec interpretationis indigentia.

7 *à psalmo.85. Declaratio pietatis gentium.*

,, NON est similis tibi in diis Domine,& non est secundum opera tua. omnes
,, gentes quascunq; fecisti,uenient, & adorabunt coram te Domine, & glorifica-
,, bunt nomen tuum: quoniam magnus es tu,& faciens mirabilia:tu es Deus solus.hæc item non minus perspicua sunt.

8 *à psalmo.95. Declaratio omnium gentium pietatis, & cantici, & intelligentiæ, & regni Dei, & orbis terræ correctio.*

,, CANTATE Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra.
,, Cantate Domino,& benedicite nomini eius, annunciate de die in diem salutare
,, eius, annunciate in gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius.
,, quoniam magnus Dominus, & laudabilis ualde: terribilis est super omnes Deos.et adiungit.Afferte Domino familiæ gentium, afferte Domino gloriam
,, nomini eius.ac deinceps. Dicite in gentibus, quod Dominus regnauit. etenim
,, correxit orbem terræ,qui non commouebitur.etiam hæc aperta sunt.

9 à Zacharia

9 *à Zacharia, Cunctarum gentium, & qui omnium superstitiosissimi sunt, Aegyptiorum, unius & ueri* Dei, *& in spiritu, ex diuina lege, adorationis & celebritatis solennis agnitio.*

,, ET erit: quicunque reliqui fuerint ex uniuersis gentibus, quæ uenerunt contra
,, Hierusalem, ascendent quotannis ut adorent regem dominum omnipotentem,
,, & celebrent solenne tabernaculorum. et erit: quicunq; non ascenderint ex omni
,, tribu terræ in Hierusalem, ut adorent regem Dominum omnipotentem, & ipsi
,, illis adiicientur, non erit super eos imber. quod si tribus Aegypti non ascende
,, rit, & non uenerit, & super hos erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gen
,, tes, quæcunq; non ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorum. hoc
,, erit peccatum Aegypti, & peccatum omnium gentium, quæcunq; non ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorum. planè hæc uocationem omnium gentium continent, si sensum duntaxat spectemus eorum quæ de Hierusalem, et celebritate tabernaculorum dicta sunt: quæ quidem suo tempore aptam interpretationem habitura sunt.

10 *ab Hesaia, Declaratio ut electi sint Apostoli, & uocatæ gentes.*

,, HOC primum bibe. cito fac. regio Zabulon, terra Nephthalim: & reli
,, qui qui maritimam habitatis trans Iordanem. Galilææ gentium. populus se
,, dens in tenebris. uidete lucem magnam qui habitatis in regione, & umbra mor
,, tis. lux splendescet super uos.

11 *ab eodem, Declaratio uocationis gentium.*

,, AVDITE me insulæ, attendite gentes. multo tempore stabit, dicit Dominus. quibus deinceps & de gentibus pariter, & de Christo adiungit. ecce dedi
,, te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. cæterum innumerabilia ipse quoq; inuenies, quibus ea, quæ gentibus promissa sunt continentur, per omnes prophetas dispersa: quibus sanè in præsentia, neq; colligendis, neque interpretandis tempus adest: tametsi satis multa ad demonstrandum id quod propositum est, in superioribus habentur. hoc autem fuit ostendere iis, qui quoniam ex circuncisione sunt, seipsis ualde gloriantur & superbiunt, quasi se unos Deus reliquis gentibus præposuerit, seq; unos dignos existimauerit, quibus quæ futura erant, diuinitus promitterentur: nihil ipsis seorsum à cæteris omnibus, in diuinis promissionibus esse promissum. quando igitur demonstratum est, gentes quoq; diuinorum promissorum beneficium esse consecutas, age iam deinceps quid nam illud sit, ex quo gentes & uocationis Dei, & diuinorum promissorum compotes futuræ dicuntur, contemplemur. pulchrum enim est causam cognoscere, quæ talia bona dicatur esse gentibus conciliatura. quæ nam porrò alia sit hæc, quàm Christi aduentus? per quem ii quoq; qui ex circuncisione sunt, suam futurã esse redemptionem confitentur? est igitur demonstrandum, expectationem uocationis gentium, non aliam quampiam fuisse, quàm ipsum Christũ Dei: qui non solum Iudæis, sed etiam omnibus gentibus saluatorem

ſe fuerit exhibiturus.utar uero nunc nudis prophetarum teſtimoniis abſq; ulla interpretatione, ocio poſt liberiore unumquodq; eorum latius interpretaturus: quando quidem fauente Deo, ubi omnia quæ de gentibus prædicta ſunt in unum coegero, ipſa hæc interpraetari conſtitui.

QVEMADMODVM iidem fore, ut in aduentu Chriſti, eius Dei qui olim à Iudæis ſolis cognoſcebatur, cognitionem & cultum omnes gentes acciperent, uaticinati ſunt. CAP. II.

12 *à pſalmo. 2. Declaratio inſidiarum aduerſus Chriſtum, ubi ipſe filius Dei appellatur, & gentes hæreditatem à patre accipit.*

QVare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania? adſti
,, terunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum, ad-
,, uerſus dominum, & aduerſus Chriſtum eius. et quæ ſequun-
,, tur. quibus adiungit: Dominus dixit ad me, filius meus es
,, tu: ego hodie genui te. poſtula a me, et dabo tibi gentes
,, hæreditatem tuam, et poſſeſſionem tuam terminos terræ.

13 *à pſalmo. 71. Declaratio regni Chriſti, & uocationis gentium, & omnium tribuum terræ benedictio.*

,, DEVS iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis, iudicare popu-
lum tuum, & quæ ſequuntur: quibus adiungit. & dominabitur à mari uſq; ad
,, mare, & à flumine uſque ad fines orbis terræ. & rurſus. omnes gentes ſeruient ei.
item. et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes beatificabunt eum.
,, et in fine pſalmi. et replebitur maieſtate eius omnis terra. fiat, fiat.

14 *à pſalmo. 97. Declaratio cantici noui, & brachii Dei, & ſalutaris eius omnibus gentibus indicatio. ſalutare autem filii nomen Hebraica uoce demonſtratur.*

,, CANTATE Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit Dominus.
,, Saluum fecit eum dextera ipſius, & brachium ſanctum eius. notum fecit Domi-
,, nus ſalutare ſuum, in conſpectu gentium reuelauit iuſtitiam ſuam. recordatus eſt
,, miſericordiæ ſuæ Iacob, & ueritatis ſuæ domui Iſrael. uiderunt omnes fines ter-
,, ræ ſalutare Dei noſtri. iubilate Domino omnis terra. & adiungit. commoueatur
,, mare & plenitudo eius, orbis terrarum, et omnes qui habitant in eo. flumina
,, plaudent manu ſimul: montes exultabunt à facie Domini, quoniam uenit iudica
,, re terram. iudicabit orbem terræ in iuſtitia, & populos in æquitate.

15 *à Geneſi, Quod ubi defecerit regnum Iudæorum, ipſe Chriſtus aduenien, gentium erit expectatio.*

,, NON deficiet princeps de Iuda, neq; dux de femoribus eius, donec ueniat
,, cui repoſitum eſt. & ipſe erit expectatio gentium.

16 *à Sophonia, Declaratio aduentus Chriſti, & ſublationis cultus ſimulachrorum, & gentium erga Deum pietatis.*

aduenier

,, ADVENIET Dominus super eos, & perdet omnes Deos gentium, &
,, adorabunt eum unusquisq; de loco suo, omnes insulæ gentium.

17 *ab eodem, Declaratio diei resurrectionis Christi, item gentium congregatio omniumq; hominum agnitio Dei, & modus unus pietatis. & quod Aethiopes sacrificia illi offerent.*

,, IDCIRCO expecta me dicit Dominus, in diem resurrectionis meæ in te-
,, stimonium: quia iudicium meum ad congregandas gentes, ut admittam reges,
,, & effundam super eos iram meam, omnem iram furoris mei. quoniam in igne
,, æmulationis meæ consumetur omnis terra: quia tunc conuertam in populos lin
,, guam in generationem eius, ut inuocent omnes nomen Domini, ad seruiendum
,, ei sub iugum unum. à finibus fluuiorum Aethiopiæ ferent sacrificia mihi.

18 *à Zacharia, Declaratio Christi aduentus, & quod multæ gentes ad eum confugient, quodq; erunt Domino ex gentibus constituendi populi.*

,, GAVDE & lætare filia Sion, quia ecce ego uenio, et habitabo in medio tui
,, dicit Dominus. & confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt ei
,, in populum. et habitabunt in medio tui. et cognosces quod Dominus omnipo
,, tens misit me ad te.

19 *ab Hesaia, Declaratio ortus Christi, qui sit ex radice Iessæ proditurus, & uocatio per illum omnium gentium.*

,, EGREDIETVR uirga de radice Iessæ, & flos de radice ascendet: & re
quiescet super eum spiritus Dei, & quæ sequuntur: quibus adiungit. et erit in die
,, illa radix Iessæ, et qui suscitatur ut imperet gentibus, in eo gentes sperabunt.

20 *ab eodem, Declaratio Christi aduentus, & beneficii quo per illum afficiendæ sunt omnes gentes.*

,, ECCE puer meus. suscipiam eum. electus meus. admisit eum apud se anima
,, mea. dedi spiritum meum super eum. & iudicium gentibus proferet. non clama-
,, bit, neq; remittet, neq; audietur foris uox eius. calamum collabefactatum non
,, franget, et linum fumigans non extinguet, sed in ueritate proferet iudicium. re-
,, splendebit, et non frangetur, donec ponat in terra iudicium. & in nomine eius
,, gentes sperabunt. ac deinceps adiungit. ego Dominus Deus uocaui te in iusti-
,, tia: et appræhendam manum tuam, & confirmabo te. & dedi te in testamentum
,, generis, in lucem gentium: ut aperires oculos cæcorum, & de uinculis educeres
,, uinctos: & de domo carceris, sedentes in tenebris. ego dominus Deus: hoc
,, meum est nomen. gloriam meam alteri non dabo: neq; uirtutes meas sculptili-
,, bus. quæ ab initio erant, ecce uenerunt. noua quæ nunc annuncio, antequam an
,, nunciauerim, indicata sunt uobis.

21 *ab eodem, Declaratio Christi tum ortus, tum uocationis gentium.*

,, AVDITE me insulæ, & attendite gentes. per tempus multum consistet, dicit
,, Dominus. ab utero matris meæ uocauit nomen meum: & posuit os meum quasi

gladium acutum: & sub tegumento manus suæ occultauit me. posuit me quasi
,, sagittam electam, et in pharetra sua protexit me. et adiungit deinceps. ecce
,, dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem, usque ad
,, extremum terræ.

22 *ab eodem, Christi aduentus significatio, & uocationis gentium.*

,, SIC dicit Dominus, qui liberauit te Deus Israel. sanctificate eum qui negli-
,, git animam suam, qui abominabilis est gentibus, seruis principum. reges uide-
,, bunt eum, & surgent principes, & adorabunt eum: & quæ sequuntur: quibus ad-
,, iungit. tempore accepto audiui te: & in die salutis adiuui te: & dedi te in testa-
,, mentum gentium, ut constitueres terram, & consequereris hæreditates desertas, et
,, diceres iis qui in uinculis sunt, exite: & iis qui in tenebris, ut in lucem prodeant.
,, & in omnibus uiis pascentur, & in omnibus semitis, pastio eorum. non esurient,
,, neq; sitient, neq; percutiet eos æstus, neq; sol, sed qui miseretur, consolabitur, &
,, per fontes aquarum ducet eos. & ponam omnem montem in uiam, & omnem
,, semitam in pabulum eis. ecce hi de longinquis uenient, illi ab aquilone & ma-
,, ri, alii uero ex terra Persarum. lætamini Cœli, & exultet terra. erumpant mon-
,, tes in lætitiam, quoniam misertus est Dominus populi sui, & humiles popu-
,, li sui consolatus est.

23 *ab eodem, Declaratio Christi, & uocatio gentium.*

,, ATTENDITE auribus uestris, & sectamini uias meas: audite me, et uiuet
,, in bonis anima uestra: & condam uobis testamentū sempiternum, Sancta Dauid
,, fidelia. ecce testimonium gentibus dedi eum, principem & imperantem genti-
,, bus. gentes quæ non nouerunt te, inuocabunt te, & populi qui nesciunt te, ad te
,, confugient, propter Dominum Deum tuum, sanctum tuum Israel, quoniam glo-
rificauit te. Quando ergo ab his quoq; didicimus Christi aduentum præparari, ut non solis Iudæis sed omnibus gentibus salutaris foret: age tertium quoq; illud ostendamus, quemadmodum in aduentu eius, non solum meliora gentibus per prophetas nunciabantur, sed etiam iis qui ex circuncisione sunt contraria. si quidem plane ruinam, et reiectionem Iudaicæ gentis futuram, propter eorum erga Christum incredulitatem, oracula quæ apud ipsos habentur, pronunciant, ut iam non æquales nos eis, sed etiam longe superiores uideamur. Cæterum nunc quoq; utar nudis prophetarum locis, nec ea ullo modo contemplabor, cum propter eorundem perspicuitatem, tum quod liberiore ocio, plenissimam eorum expositionem æditurí sumus.

QVEMADMODVM in uocatione gentium, quæ per Christum facienda erat, Iudæorum gentem à ritu proprio, cultuq; Dei cadere oportebat. CAP. III.

24 *ab Hieremia, Declaratio reiectionis gentis Iudæorum, & adoptioni gentium loco eorum.*

Hæc

» AEC dicit Dominus: state in uiis, & uidete, & rogate, semi-
» tas Domini sempiternas, et uidete quæ nam sit uia bona, &
» ambulate in ea, & inuenietis purgationem animis uestris. et di-
» xerunt: non ambulabimus. constitui super uos speculatores.
» audite vocem tubæ. et dixerunt: non audiemus. idcirco audie-
» runt gentes, et qui pascunt greges in eis.

25 *ab eodem, pietatis gentium declaratio, & gentis Iudaicæ impietatis accusatio, & prædictio malorum, quæ post Christi aduentum inuasura erant eos.*

» DOMINE fortitudo mea, & auxilium meum, & refugium meum in die ma
» lorum. ad te gentes uenient, ab extremo terræ, & dicent: uere falsa posséderunt pa
» tres nostri simulachra, & non est in eis utilitas: si faciet sibi homo Deos: & hi non
» sunt Dii. idcirco ego ostendam eis in tempore hoc. notam faciam eis manum
» meam, & uirtutem meam: & cognoscent, quod nomen mihi dominus. pecca-
» tum Iuda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudi-
» ne cordis eorum. quum recordata fuerint nemora eorum in ligno condenso, &
» in collibus excelsis, & montibus, in agro. fortitudinem tuam, & thesauros tuos in
» direptionem dabo, & excelsa tua, propter peccata tua, in omnibus finibus tuis.
» & relinqueris sola, & humiliaberis ab hæreditate tua, quam dedi tibi, & seruire
» te faciam inimicis tuis in terra quam non nosti: quoniam ignis incensus est in
furore meo. usq; in eternum ardebit.

26 *ab Amos, De dispersione gentis Iudaicæ in omnes gentes, & de renouatione aduentus & regni Christi, & de uocatione omnium gentium, quæ in eo facta est.*

» ECCE ego mando, & uentilabo in omnibus gentibus domum Israel, quem-
» admodum uentilatur in uanno. & non cadet contritio in terram. gladio morien
» tur omnes peccatores populi mei. qui dicunt: non appropinquabunt, neq; ue-
» nient super nos mala. in die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit.
» & instaurabo quæ ceciderunt ex eo: & quæ diruta sunt eius suscitabo, & instau-
» rabo illud sicut dies sæculi, ut exquirant me, qui reliqui sunt ex hominibus, &
» omnes gentes, super quas inuocatum est nomen meum super eas. dicit Domi-
» nus qui facit hæc omnia.

27 *à Michea, Accusatio magistratuum gentis Iudæorum, & significatio desolationis metropolis eorum. aduentus q; Christi, & domus Dei, quæ est ecclesia eius, uerbiq; & legis progressio, & gentium cunctarum uocatio.*

» AVDITE nunc demum hæc, qui præestis domui Iacob, & qui reliqui estis
» ex domo Israel, qui abominabimini iudicium, & omnia recta peruertitis, qui ædi
» ficatis Sion in sanguinibus, & Hierusalem in iniustitiis. qui ei præsunt, cum mune
» ribus iudicauerunt, & sacerdotes eius cum mercede responderunt, & prophetæ
» eius cum argento diuinarunt, et super dominum requieuerunt, dicentes: nonne
» Dominus nobiscum est? non uenient super nos mala. idcirco propter uos, Sion
» quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi pomorum custodia erit, & mons do-

,, mus Dei in nemus syluæ.et erit in nouissimo dierum,manifestus mons Domini,
,, paratus super uertices montium,et extolletur super colles,et festinabunt ad illum
,, populi, & ibunt gentes multæ & dicent : uenite,ascendamus in montem Do-
,, mini, et in domum Dei Iacob, & ostendent nobis uiam eius,et ambulabimus in
,, semitis eius,quoniam de Sion egredietur lex,et uerbum Domini de Hierusalem.

28 *à Zacharia, Declaratio de Christi aduentu, & Iudæorum bellici apparatus pernicies, gentiumq; pax, & regnum Domini usq; ad terminos orbis terræ.*

,, GAVDE uehementer filia Sion, prædica filia Hierusalem. ecce rex tuus ue
,, nit tibi iustus,& saluator.ipse mansuetus, & sedens super iumento,& pullo ado-
,, lescente,& perdet currus ex Ephræm,& equum ex Hierusalem. et perdet ar-
,, cum bellicum. et abundantia pacis ex gentibus : et principatum obtinebit à
,, mari usq; ad mare,& à fluminibus per exporrectiones terræ.

29 *à Malachia, Recusatio gentis Iudaicæ, & corporalis ipsorum ex lege Moysi adorationis reiectio, spirituali introducta in omnes gentes adoratione per Christum.*

,, NON est mea uoluntas in uobis dicit Dominus omnipotens,& sacrificium
,, non suscipiam de manibus uestris, quoniam ab ortu solis,& usq; ad occasum,
,, nomen meum glorificatum est in gentibus.et in omni loco incensum offertur
,, nomini meo,et hostia munda:quoniam magnum nomen meum in gentibus:
,, dicit Dominus omnipotens : uos autem profanatis illud.

30 *ab Hesaia, Iudaicæ gentis ruina, uerbiq; Dei, & legis nouæ, eiusq; domus diuulgatio, & pietatis omnium gentium declaratio.*

,, RELINQVETVR filia Sion ut umbraculum in uinea, et sicut fru-
ctuum custodia in cucumerario, sicut ciuitas in obsidione. ac deinceps adiun-
,, git : quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis Sion?in qua iustitia somnum ce-
pit in ea:nunc autem interfectores.& ad hæc.erunt enim sicut terebinthus ab-
,, iectis foliis,et sicut hortus aquam non habens.et erit fortitudo eorum vt stipu-
,, la stuppæ,et quæstus eorum ut scintillæ ignis:et comburentur iniqui,et peccato
res simul, et non erit qui extinguat. his omnibus adiungit : et erit in nouissimis
,, diebus manifestus mons domini, & domus Dei in summis montium,et extolle
,, tur super colles.et uenient ad eum omnes gentes.et ibunt gentes multæ et di-
,, centes:uenite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Iacob:et an-
,, nunciabit nobis uiam suam,et ambulabimus in ea. nam de Sion exibit lex, et
,, uerbum Domini de Hierusalem : et iudicabit inter gentes.

31 *ab eodem, Sublatio gloriæ populi Iudæorum, & gentium conuersio à simulachrorum cultu ad Deum uniuersi, & de desolatione Iudaicarum urbium, & de incredulitate eorum erga Deum.*

,, HAEC dicit Dominus Sabaoth. et erit quemadmodum si quis colligat spi
,, cam in conualle solida, et relicta in ea sit stipula, aut tanquam si baccæ oliuæ
,, duæ uel tres in summo sublimium, uel quattuor, uel quinq; in ramis eorum re-
lictæ

„ lictæ fuerint. hæc dicit Dominus Deus Israel:die illa confidens erit homo in eo
„ qui fecit ipsum, oculi autem eius ad sanctum Israel respicient, & non confident
„ in altaribus, neq; in operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti ipsorum. neq;
„ aspicient ligna,& abominationes suas die illa. erunt ciuitates tuæ relictæ, quem-
„ admodum defecerunt Amorrhæi,& Euæi à facie filiorum Israel: & erunt deser-
„ tæ, quoniam deseruisti Deum Saluatorem tuum, & Domini Dei tui non recor-
„ datus es.propterea plantabis plantationem infidelem:quacunq; autem die plan
taueris, decipieris.

32 *ab eodem, Expositio euersionis Iudaicarum urbium, & gentiũ lætitiæ secundum Deum.*

„ DOMINE Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam
„ fecisti res mirabiles, consilium antiquum,uerum. fiat Domine, quoniam posuisti
„ ciuitates in tumulum, ciuitates munitas, vt cadant earum fundamenta. impio-
„ rum ciuitas in æternum non ædificabitur. propterea benedicet tibi populus
„ inops, & ciuitates hominum iniurias ferentium benedicent tibi.factus enim es
„ omni ciuitati humili adiutor, & mœrore affectis propter indigentiam, prote-
„ ctio. & faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus in monte hoc. bibent læ-
„ titiam. bibent vinum.vngentur vnguento in monte hoc. trade hæc omnia gen
„ tibus. consilium enim hoc in omnes gentes. deuorauit mors inualescens. & rur
„ sus. abstulit Deus omnem lachrymam ab omni facie, probrum populi abstulit
„ Deus ab omni terra. Os enim Domini locutum est hæc.

33 *ab eodem, Bonorum promissio ad olim desertam à gentibus ecclesiam, & Iudaicæ gen-tis desperatio, & redargutio peccatorum eorum, & omnium gentium uocatio.*

„ NE Recordamini prima, & antiqua ne computate: quoniam ecce ego facio
„ noua, quæ nunc orientur,& cognoscetis ea.& faciam in deserto uiam,et ubi non
„ est aqua, fluuios.& benedicent mihi, bestiæ agri,Sirenes, et filiæ passerum:quo-
„ niam dedi in deserto aquam, ut potum darem generi meo electo, populo meo,
„ quem acquisiui. virtutes meas narrate. non nunc uocaui te Iacob, neq; laborare
„ te feci Israel. non obtulisti mihi pecudes holocausti tui, neq; in sacrificiis tuis glo
„ rificasti me, non seruisti mihi in donis, nec labore te affeci in thure, neq; compa
„ rasti mihi argento incensum, neq; adipem uictimarum tuarum concupiui. sed
„ in peccatis tuis, & in iniustitiis tuis præfui tibi. & in sequentibus ait. conuer-
„ timini ad me, & salui eritis qui uenitis ab extremo terræ. ego sum, & non est
„ alius.per me ipsum iuro. uere exibit de ore meo iustitia. verba mea non reuer-
„ tentur: quoniam mihi omne genu curuabitur. & iurabit omnis lingua Deum
„ verum,dicens: iustitia & gloria ad eum veniet: & erubescent omnes qui disiun-
gunt seipsos à Domino.

34 *ab eodem, Declaratio Christi ad homines aduentus, & redargutio gentis Iudæorum, & cunctis gentibus promissio bonorum.*

„ SIC dicit Dominus: quis est hic liber repudii matris uestræ,in quo emisi eam?
„ aut cui debitori uendidi uos? ecce, peccatis uestris uenditi estis, & iniquitatibus

F

,, vestris emisi matrem vestram. quoniam veni, & non erat homo. vocaui & non
,, erat qui audiret, & reliqua: quibus adiungit. ambulantes in tenebris,& non est
,, eis lux. confidite in nomine Domini, et innitimini Deo vestro.ecce omnes vos
,, ignem incenditis, corroboratis flammam.ambulate lumine ignis vestri, & flam
ma quam accendistis. propter me facta sunt hæc vobis.in tristitia dormietis. &
quæ sequuntur:quibus adiungit. audite me, audite me. populus meus,& reges,
,, ad me aures intendite: quoniam lex à me egredietur, & iudicium meum in lu
,, men gentium. appropinquat cito iustitia mea. & egredietur quasi lux salutare
,, meum. & in brachium meum gentes sperabunt.

35 *ab eodem, Redargutio impiarum iniuriarum gentis Iudaicæ, & religionis eorum rui na: uocationis autem omnium gentium patefactio.*

,, NVNQVID non robusta est manus Domini ad saluandum? aut grauata
,, est auris eius,ut non audiat? sed peccata vestra diuidunt inter vos & Deum. &
,, propter peccata vestra, auertit faciem suam à uobis ne misereatur. manus enim
,, uestræ fœdatæ sunt sanguine, & digiti vestri in peccatis. labia autem vestra lo
,, cuta sunt iniquitatem, & lingua vestra iniustitiam meditatur. nullus loquitur iu-
,, sta, neque est iudicium verum. confidunt in uanis,& loquuntur inania. quoniam
,, concipiunt laborem, & pariunt iniquitatem. oua aspidum fregerunt, & telam
,, araneæ texunt: & qui vult ex ouis eorum comedere, vbi contriuit, lotium inue-
,, nit, & in eo Regulum, tela eorum non erit in vestimentum, neq; operientur ex
,, operibus suis. opera enim eorum, opera iniquitatis, pedes autem eorum,ad im-
,, probitatem currunt, ueloces ad effundendum sanguinem, & cogitationes eo-
,, rum, cogitationes insipientium. contritio & miseria in uiis eorum. semitæ eo-
,, rum distortæ, per quas transeunt, & nesciunt pacem. idcirco amotum est iudi-
,, cium ab eis, & non compræhendit eos iustitia. quum expectarent lucem, factæ
,, sunt eis tenebræ. expectantes splendorem, in obscuritate noctis ambulauerunt.
,, manu explorabunt ut cæci parietem,& quasi ipsis oculi non sint, contrectabunt.
,, cadent in meridie, quasi in media nocte. tanquam morientes, ingemiscent, &
quasi ursus, & columba simul incedent, & quæ sequuntur: quibus adiungit: et
,, timebunt qui ab occasu existunt, nomen Domini, & qui ab ortu solis, nomen
gloriosum. Cæterum quum plurimæ eiusdem argumenti sint prophetiæ, testimo
niis hisce quæ hic apposuimus, contenti erimus.atque ea suo tempore rursus re
petentes, explanabimus.interea uero, quando ad uerbum abunde talibus testi-
moniis usi sumus, satis nos ostendisse arbitramur, nihil amplius quàm reliquas
gentes, habere Iudæos. siue enim illius amici Dei Habrææ benedictionis, se so-
los dicunt esse participes, propterea quod ab illo sint oriundi: iam Deus pa-
làm pollicitus est, gentibus quoq; parem non modo ipsi Habrææ, sed &
Isaac, & Iacob benedictionem se impertiturum: quippe qui benedicendas es-
se itidem, ut illos omnes gentes prædixerit, & sub unam, eandemq; cum bea-
tis illis, Deiq; amicis viris lætitiam, reliquas quoq; gentes inuitet, iuxta illud: læta-
mini

,, mini gentes cum populo eius. et illud: principes populorum congregati sunt cum Deo Habraam. siue de regno Dei, quasi illius facti hæredes, gloriantur: iam in reliquis quoq; gentibus regnaturum Deum, diuina oracula ostendunt:
,, dicite enim inquit, in gentibus, quod Dominus regnauit: & rursus: regnauit Deus super omnes gentes. siue ad sacerdotii munus, & ad cultum Deo exhibendum se electos dictitant: demonstrandum erit, quemadmodũ gentibus quoq;, æquale ministerium sermo diuinus se impertiturũ promiserit, ubi ait: Afferte Do
,, mino familiæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem: tollite hostias, et ingredimini in atria eius. quibus etiam illud apud Hesaiam oraculum adiungere
,, poteris, quod ita habet: erit altare Domino in terra Aegypti, & cognoscent
,, Aegyptii Dominum, & facient sacrificia, & vouebunt vota Domino, & reddent. vbi item illud tibi erit consyderandum attentius, quod extra Hierusalem in Aegypto altare Domino constituendum, & illic sacrificaturos Aegyptios, votaq; Domino & facturos, & reddituros prophetia significet. non ergo in Aegypto solum, sed in ipsa quoq; uera Hierusalem, quæcunq; ea intelligatur, omnes gentes, necnon ipsi omnium superstitiosissimi Aegyptii, ad id quod ex sententia, non ex scripto interpretandum sit, tabernaculorum solenne, celebrandum, inuitantur. quod si olim factus est pars domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel, at in posterum, gentes quoq; omnes, Domino in sortem esse tribuendas, dictum est: ubi uidelicet illi sic ait pater: postula à me &
,, dabo tibi gentes hæreditatem tuam. etenim dominaturum esse non in Iudæa solum, sed à mari usque ad mare, & fines orbis terræ, prophetia clamat, omnesq; illi gentes esse seruituras, benedicendasq; esse in eo omnes tribus terræ. hac autem causa hoc factum est, ut Deus uniuersi in conspectu omnium gentium, salutare suum notum faceret. nos uero iam ante notauimus nomen IESVS si ex Hebraica lingua in græcam conuertatur, σωτήριον significare, quod latine dicitur salutare, ut nihil aliud sit salutare Dei, q̃ Saluatoris nostri Iesu Christi appellatio. huic rei fidem facit Symeon in Euangelio, qui accepto puero, ipso
,, utiq; Iesu, intra manus, sic orauit: Nunc dimittis seruum tuum domine, secundum
,, uerbum tuum in pace: quia uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti an
,, te faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium. hoc ipsum igitur salutare, psalmorum quoq; author significauit, quum dixit: notum fecit
,, Dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. similiter apud Hesaiam, omnes homines hoc ipsum salutare intuentes, Deum uniuersi dicuntur adoraturi, qui salutare suum omnibus abunde sit largiturus: & adoraturi, non in hac inferiori Hierusalem, quæ est in Palæstina, sed unumquenq; ex loco suo, & omnes quicunq; sint in insulis gentium: quo tempore oraculum illud finem accipiet, quod affirmat, omnes homines inuocare non amplius, Deos patrios, neque simulachra, aut Dæmonas, sed nomen Domini, & seruire illi sub iugo uno, & illi à terminis fluminum Aethiopiæ rationales, & incruentas hostias per nouum Christi testamentum, non in infe-

riori Hierusalem, neq; in eo quod in illa est altari, sed in eius Aethiopiæ finibus, de qua iam dictum est, oblaturos. Quod si magnum quiddam est, Dei populum et esse, et censeri, et unum hoc diuinorum promissorum maximum est, ubi ab ipso Deo de iis, qui seipso digni sint, dicitur: ero illorum Deus, et ipsi erunt populus meus: meritoq; antea gloriabatur Israel, quasi qui solus Dei populus esset: hoc quoq; bonum, tum quum ad populum illum aduenerit Dominus, gentibus se largiturum pollicetur, dicens: ecce ego uenio, & habitabo in
›› medio tui, & confugient gentes multæ ad Dominum, et erunt ei in populum. de quibus illud item satis apte dicetur: et dicam non populo meo, populus meus
›› es tu: et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu. si uero non alius, sed ipse est Christus, qui de radice Iessæ oriturus à prophetis prædicitur, et hoc ipsis quoq; Hebræis habetur indubitatum, adeo ut nullo pacto quispiam de hoc ambigat: consydera iam quemadmodum hic surrecturus ad imperandum non ipsi Israel, sed gentibus palàm sit dictus, nec ipse Israel, sed gentes in eo spem habituræ dictæ sint, quippe qui esset expectatio gentium: quapropter & gentibus prolaturus iudicium, et futurus lumen gentium uaticinio declaretur. et rursus, dictum sit, in nomine eius gentes speraturas, eundemq; in salutem datum iri non solis Iudæis, sed omnibus hominibus, usq; ad extremum terræ. quo circa & ab illo, qui ipsum
›› misit, patre, dictum est ei: dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut
›› constituas terram, & consequaris hæreditates desertas. testimonium autem gentibus dicit, ea de causa, ut omnes gentes quæcunq; de Christo nihil unquam didicerint, ubi ordinis rationem, quæ ad illum pertinet, agnouerint, & quæ nam in eo sit uirtus, inuocaturæ sint eum: & qui antea illum populi nunquam uiderint, ad illum confugituri. Cæterum quid pluribus opus est uerbis? quum ex ipsis propheticis uocibus liceat, tum quas posui, tum quas plus ocii nactus exponam, quæ in diuinis libris feruntur, si cui modo placeat colligere dicta propheta℞, facile iis qui ex circuncisione sunt silentium imponere, siquando iactent promissa diuina sibi solis exhibita esse, et nos qui de gentibus assumimur, superuacaneos accedere, atq; à diuinis pollicitationibus alienos existere. e contrario enim ostensum est, quemadmodum oraculis traditum sit, omnes gentes aduentu Christi fruituras, et Iudæo℞ ingentem numerum ab ea promissione, quæ ad maiores ipsorum ædita est, propter ipsorum erga Christum peruicaciam, esse casurum. paucos uero eorum dùntaxat in saluatorem, & Dominum nostrum credituros, & hac ipsa re promissam spiritualem redemptionem consecuturos. de quibus sanè diuinus quoq; Apostolus quodam loco ita scribit. Hesaias autem clamat pro
›› Israel: si fuerit numerus filiorum Israel tanquam harena maris, reliquiæ saluæ fient,
›› uerbum enim perficiens, & contrahens in æquitate: quia uerbū contractius faciet
›› Dominus in terra. & sicut prædixit Hesaias: nisi Dominus Sabaoth reliquisset
›› nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus: quibus post alia, hæc quoq; adiungit: nunquid Deus repulit populum suum?
›› absit. nam & ego Israelita sum, ex semine Habraam, tribu Beniamin. non repulit

Deus

,, Deus populum suum, quem præsciuit. an nescitis in Helia quid dicat scriptura?
,, quemadmodũ interpellat Deum dicens de Israel: Domine prophetas tuos occi
,, derunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animã meam
ut auferant eam. sed quid dicit responsum diuinum? reliqui mihi ipsi septem mil-
,, lia uirorum, qui non curuauerunt genu ante Baal. sic ergo & in hoc tempore,
reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. His enim uerbis Apostolus pla
nè in ipso totius Iudaicæ gentis casu, seipsum et sibi similes Saluatoris nostri,
cum Apostolos, tum Euangelistas, omnesq; qui ex Iudæis, etiam nunc ad Chri
stum accedant, semen esse illud declarat, quod nominatum est à propheta, ubi
,, ait: nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen. hocq; ipsum esse quod in
reliquis item prophetiis significatur, nomine reliquiarum totius, quas dicit secun
dum electionem gratiæ seruatas esse. de quibus sanè reliquiis, age rursus, quæ di
xerint prophetæ latius exequamur, ut pluribus iam constet, non absolute uni-
uersæ Iudæorum nationi, Christi aduentum salutarem futurum pollicitum esse
Deum, sed paucis eorum, atque admodum raris, iis uidelicet qui in saluatorem,
& Dominum nostrum crediderint: quemadmodum & res ipsa, ipsis prædictio-
nibus consentanea declarauit.

QVOD non in omnem Iudaicam gentem, sed in paucos eorum dúntaxat, diuinorum promissorum euenta peruenerint. CAP. IIII.

36 *ab Hesaia.*

,, TErra uestra deserta: ciuitates uestræ succensæ igni. regionem ue
,, stram, in conspectu uestro alieni deuorant: & deserta est, quum
,, subuersa sit à populis alienis. relinquetur filia Sion ut umbracu-
,, lum in uinea, et tanquam fructuum custodia in cucumerario, tan-
,, quam ciuitas in obsidione. & nisi Dominus Sabaoth reliquisset
nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha
,, similes fuissemus. exordiens magnus, diuinusq; propheta suum opus, primum
docet quemadmodum uniuersum suæ prophetiæ propositum, nihil aliud conti-
net, quàm uisionem & contemplationem quæ feratur contra Iudæam, & con-
tra Hierusalem: deinde cunctam Iudæorum nationem redarguit, primum hæc
,, dicens: Agnouit bos possessorem, & Asinus præsepe domini sui: Israel autem
me non agnouit, & populus non intellexit. deinde uniuersam gentem deplo-
,, rans, adiungit: Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis, semini prauo, filiis
iniquis. hisce initio operis ubi contra illos usus est obiurgationibus, & propo-
suit causas eius uaticinii, quod contra illos feratur, tum initium facit, dicens: ter-
ra uestra deserta: quæ tamen deserta non erat, eo ipso quo prophetiam ædebat tempore. Ciuitates uestræ succensæ igni: quum tamen ne hoc quidem ad-
huc factum esset. sed neq; regionem ipsorum tunc alieni deuorabant, quum ta-
,, men ille sic dicat: regionem uestram, in conspectu uestro alieni deuorant, & quæ
sequuntur. at enim si ad Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum transieris, & ad

ea quæ subsecuta sunt usq; in hunc diem tempora: facile inueneris ea quæ dicta sunt, completa esse. nam et filia Sion: (hæc autem erat adoratio quæ in monte celebrabatur, qui uocatur Sion)ex quo aduenit Iesus Saluator noster, relicta est ut umbraculum in uinea, et quasi fructuum custodia in cucumerario, aut si his quidquam cogitari potest desertius: regionemq; ipsorum, alieni coram ipsis deuorant, nunc quidem uectigalia, ac tributa ab illis exigentes, nunc uero proprium ipsorum prædium, eam quæ olim Iudæorum erat, terram facientes. sed et templum illud admirabile, quod erat in eorum metropoli, in terram cecidit, à populis alienis euersum: et ciuitates eorum, igni succensæ sunt: et facta est Hierusalem, uere ciuitas in obsidione. at uero quia, postq̃ illis hæc euenerunt et chorus Apostolorum, et qui ex Hebræis in Christum crediderunt, fœcundi instar seminis ex illis ipsis seruati sunt, et per uniuersam terram, atq; in omne genus hominum penetrantes, omnem ciuitatem, ac locum, et regionẽ proprio, atq; Israelitico semine impleuerunt, adeo quidem ut ex illis quasi spicæ, quæ in nomine Saluatoris nostri fundatæ sunt Ecclesiæ, sint enatæ: merito diuinus propheta,
,, iis minis quibus contra illos est usus, adiungit: Nisi Dominus Sabaoth reliquis
,, set nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuis
semus. quod quidem in apertiorem sensum contrahens sanctus Apostolus in epistola ad Romanos interpretatus est: Hesaias autem clamat pro Israel, si fuerit
,, numerus filiorũ Israel sicut harena maris, reliquiæ saluæ fient. uerbum enim pers
,, ficiens et contrahens faciet Dominus in terra. et sicut prædixit Hesaias: nisi Do
,, minus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, et sicut
Gomorrha similes fuissemus. quibus rursus hæc adiungit: nunquid, inquit, repus
,, lit Deus populum suum? absit. nam et ego Israelita sum ex semine Habraam, tri
,, bu Beniamin. non repulit Deus populum suum quem præsciuit. an non no
,, stis in Helia quid dicat scriptura? quemadmodũ intercedit apud Deum contra
,, Israel? Domine prophetas tuos occiderunt: altaria tua suffoderunt: et ego relis
,, ctus sum solus: et quærunt animam meam, ut auferant eam. Cæterũ quid dicit ei
,, responsum diuinum? reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genu ante Baal. sic ergo et in hoc tempore, reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. ne uero in aliud tempus prophetiam euentum suum dirigere suspiceris, q̃ in aduentum Saluatoris nostri Iesu Christi: uerba quæ sequuntur post illud dictum: nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissemus: uniuersum Iudaicum populum, Gomorrhæ populum appellantia, et eorum duces, principes Sodomorum, adiungunt reiectionem Mosaici ritus, et eius testamenti modum, quod per Saluatorem nostrum omnibus hominibus denunciatum est. (quum testamenti dico, eius regenerationis quæ fit per lauacrum intelligo:) uerbumq; planè nouum, ac legem introducunt, ubi de talibus prædicunt, sic igitur habent. Audite uerbum
,, Domini principes Sodomorũ: attendite legem Dei populus Gomorrhæ. quid mihi multitudo uictimarum uestrarum? et cætera. quæ ut propria legum à

Moyse

Moyse positarum auferens, eorum loco alium remittendi peccata modum introducit, eum uidelicet, qui per lauacrum salutis, & per eam quæ cum hoc prædicatur uitam, celebratur, sic dicens: Lauamini: mundi estote: auferte prauitates ab animis uestris: & quæ sequuntur. cur autem, principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ eos nominauerit, idem illico exposuit, sic dicens. manus enim uestræ plenæ sanguine. & rursus ubi paulum progressus est, ait: iniquitatem suam, vt Sodomorum, nunciauerunt, atq; indicauerunt. uæ animæ illorum: quoniam cogitauerunt consilium prauum contra seipsos, dicentes, ligabimus iustum, quoniam inutilis nobis est: ubi quum de quodam sanguine, & de insidiis aduersus iustum quendam, mentionem fecerit, quem hunc tandem intelligi uult, nisi Saluatorem nostrum Iesum Christum? propter quem, & post quem, omnia in illos quæcunq; dicta sunt, redundarunt.

37 *ab eodem* Hesaia, *Quod propter Saluatorem nostrum* Iesum Christum, *& post eiusdem aduentum, omnia quæ dicta sunt à propheta illis acciderint.*

IN DIE illa, illucescet Deus in consilio cum gloria in terra, ut extollat & glorificet id quod reliquum fuerit ex Israel. et erit illud reliquum ex Israel in Sion. & quod relictum fuerit in Hierusalem, sancti uocabuntur, omnes qui scripti sunt ad uitam in Hierusalem. quodnam uero sit illud reliquum ex Israel, ipse propheta explanauit, quum dixit: omnes qui scripti sunt in Hierusalem, & qui uocati sancti. quæ autem sit dies illa in qua Deus glorificaturus, & in sublimi collocaturus dicitur, id quod reliquum fuerit ex Israel, & eos qui uocandi sunt sancti, & scribendi ad uitam, si totam huius sectiunculæ narrationem percurreris, facile disces. initio igitur totius libri, quum aduersus Iudæam, ac Hierusalem uisionem uidisset propheta, & pluribus uerbis totius Iudaicæ gentis impia facinora numerasset, quumq; minabundus dixisset de illorum euersione, deq; extrema Hierusalem uastitate, tum finem ei, quæ contra illos uersabatur contemplationi imponit, his uerbis: erunt enim ut terebinthus abiectis foliis, & tanq; hortus aquam non habens, & erunt uires eorum, tanquam surculus stuppæ, & quæstus eorum vt scintillæ ignis. & comburentur iniqui & peccatores simul. & non erit qui extinguat. vbi quum aduersus illos uaticinium circunscripserit, tum reprimit se, et nouo initio facto, alteram materiam aggreditur, exordioq; etiam (ut dicebam) tali utitur: Verbum quod factum est ad Hesaiam filium Amos prophetam, de Iudæa & de Hierusalem: vel vt Symmachus interpretatus est, super Iudæa & super Hierusalem. ex quo forsan illum suspicetur aliquis, de quibus tristia prius sit vaticinatus, de iisdem nunc commutata ratione, meliora quædam prædicere. at vero eorum, quæ sequuntur contextus, nequaq; istuc dici permiserit: quippe qui super Iudaica gente, & super eo qui vocatur Israel, nihil omnino boni contineat, neq; item super Iudæa, neq; super Hierusalem: contra autem innumerabiles aduersus Israel querelas, atq; accusationes, minasq; aduersus Hierusalem tristes recenseat: quodq; vniuersis gentibus salutare contigit, vocationem, atq;

agnitionem summi Dei futuram diuinetet ad hæc, noui cuiusdam montis pro=
ditionem in lucem, & alterius domus Dei, præter eam quæ est in Hierusalem
constructionem manifestam proponat. itaq; ubi de Iudæa & de Hierusalem lo=
,, cutus est, tum sic dicit: quod erit in nouissimis diebus manifestus mons Domini,
,, & domus Dei in verticibus montium: et extolletur super colles. & venient ad
,, eum omnes gentes. & ibunt gentes multæ & dicent: venite, ascendamus in mon=
tem Domini, & in domum Dei Iacob. ac de gentibus quidem cunctis talia di=
uinat. de Iudæis vero deinceps cuiusmodi sint ea, quæ adiungit, nunc audi: di=
,, misit enim populum suum, domum Iacob: quoniam repleta est, ut ab initio, re
,, gio eorum hominibus, sicut regio alienigenarum. et filii multi alieni nati sunt il
,, lis. repleta est enim regio illorum argento, & auro. et non fuit numerus thesau=
ris eorum: et cætera quæ sequuntur, quæ multo plura sunt: quibus adiungit: et
,, adorauerunt ea quæ fecerunt digiti ipsorum. et declinauit se homo, & humi se
,, abiecit, & non dimittam eos. et nunc ingredimini in petras, & abscondimini in
,, terram à facie timoris Domini, et à facie gloriæ eius, quum surrexerit quassare
terram. quibus verbis planè surrecturum esse Dominum indicat, et uniuersam
terram gentis Iudaicæ quassaturum. de Iudæis enim omnis sermo est, quemad=
modum etiam in sequentibus, ubi ait: Dies enim Domini Sabaoth super om=
,, nem petulantem et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, quæq;
his deinceps consentanea dicuntur. in hac igitur die, in qua surrecturus est Do=
minus, postquam uaticinatus est contra eos, qui extolluntur aduersus cognitio=
nem Dei, tum, in hac ipsa, inquam, die, Dominum id facturum propheta signi=
,, ficat. extolletur, inquit, Dominus in die illa: et manu facta omnia occultabunt,
introferentes ea in speluncas. ubi propemodum indicat auersionem à simula=
chris, qua auersi sunt et ipsi Iudæi, et omnes reliqui homines, post Saluatoris no=
stri aduentum, quando omnem superstitionem aspernati sunt. Ergo in die illa in=
,, quit, abiiciet homo abominationes suas aureas, atq; argenteas, quas fecerunt, ut
adorarent inania. ubi hæc, ut par est, de omni homine enuncians, propter futu=
ram gentium uocationem, tum separatim rursus sub vnam sententiam de Iudai=
,, ca gente adiungit, et dicit: Ecce dominator Dominus Sabaoth, auferet de Iu=
,, dæa et de Hierusalem uirum robustum, et feminam ualentem, robur panis, et ro
,, bur aquæ, gigantem, et robustum, et hominem bellatorem, et iudicem, et pro=
,, phetam, et coniectorem, et seniorem, et principem super quinquaginta, et mira=
,, bilem consiliarium, et doctum architectum, et prudentem auditorem, et quæ se=
quuntur. quæ quum diligentius attenderis, apponito iis quæ initio prophetiæ di
,, cta sunt, quæ sic habent: verbum quod factum est à Domino, ad Hesaiam fi=
lium Amos super Iudæa, et super Hierusalem, ut quæ sic prolata sunt, magis
contra ipsos, quàm pro ipsis existant, nisi forte in his aliquis latens compræhen
ditur sensus. Qui enim fieri porest, ut is qui ablaturus sit ab Iudæa, et ab Hieru=
salem, uirum robustum, et feminam ualentem, robur panis, et robur aquæ, et om=
nia quæcunq; olim in eis dignitatem habebant, pro Iudæa, et pro Hierusalem

futura

futura esse hæc ipsa quæ diuinabantur prædixerit? quomodo autem sunt pro iis-
" dem, ea quæ deinceps dicuntur? soluta est Hierusalem, & Iudæa concidit, & lin-
" guæ eorum cum iniquitate ea quæ ad Dominum spectant non credentes. Atqui
quo tempore montem Domini omnibus gentibus nunciari necesse erat, Deiq;
in illo monte domum, in quam ubi omnes gêtes côuenissent, tum dicturæ essent:
Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob: in eo inquam
ipso tẽpore, vbi sermo diuinus talibus Iudaicæ gentis accusationibus est usus, iisq;
minatus extrema: tum his omnibus, ea quæ ante exposuimus verba adiungit:
docetq; ex omni Iudaica gête quæ à uero Dei cultu casura sit, superfuturos quos-
dam, qui non eadem cum omnibus mala sint subituri: quin contra potius, tanquã
ex prauis atq; iniustis relicti superstites, comprobatamq; ac synceram pietatem
amplexi, ea scriptura quæ à Deo profecta sit, digni sint habendi, ac serui Dei san-
cti vocandi: quibus sanè verbis planè significat Saluatoris nostri Apostolos ac
discipulos, atq; Euangelistas, reliquosq; omnes qui, de circuncisione assumpti in
ipsum crediderint, quo tempore gens eorum uniuersa cecidit. porrò hæc ille ser-
" mo innuit qui sic habet: In die illa: (in qua uidelicet, ea quæ prædicta sunt omnia
de uocatione gentium, & de Iudæorum ruina futura sunt:) illucescet Deus in con-
" silio cum gloria in terra, ut extollat & glorificet quod relictum fuerit ex Israel. &
" erit quod relictum fuerit in Sion. & quod relictum fuerit in Hierusalem, Sancti
" uocabuntur: omnes qui scripti sunt ad uitam in Hierusalem: propter quos pro-
dituros de Hierusalem videlicet ac de Iudæa, merito super Iudæa & super Hieru-
salem, prophetiam illam dici, procemium ipsum ostendit: aut etiam propter ue-
ram Hierusalem, & propter Iudæam illam, quæ si ex sentẽtia, non ex scripto con-
syderetur, huic alteri proportione respondeat. qua de re quum erit tempus, uide-
bimus. et quis tandem diuinam Apostolorum Saluatoris nostri, & Euangelista-
rum cernens virtutem, secundum quam, in omnem terram exiuit sonus eorum, &
in fines orbis terræ verba eorum: omnesq; ex illo ad hoc vsq; tempus Christi ec-
clesias, quæ verba eorum in ore præceptaq; habent: & noui testamenti per eos
publicatas Christi leges: non huic prophetiæ testimonium veritatis exhibeat? ut
pote ei quæ manifeste dicat, in cõsilio & cũ gloria, in oẽm terrã Deum in sublimi
collocaturũ et glorificaturũ id quod relictum fuerit ex Israel? item queadmodũ id
quod relictũ fuerit in Sion, & quod relictũ fuerit in Hierusalẽ, sancti vocabuntur,
oẽs qui scripti sunt ad vitam? pro eo autẽ quod dicitur apud Septuaginta: in con
silio cum gloria: Aquila & Theodotion inter se concordantes: in uirtutem &
gloriã: interpretati sunt: sic utiq; eam uirtutem quæ à Deo Apostolis data est, &
quã post talem uirtutem apud Deum habituri erant gloriam, indicantes, juxta il-
" lud: Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa.

" 38 ITEM QVOD re ipsa factum est: auditu audietis, & non in-
" telligetis. & aspicientes aspicietis, & non videbitis. crassum enim factum
" est cor populi huius. & auribus grauiter audierunt. & oculos suos clau-
" serunt, ne quando uideant oculis, & auribus audiant, & conuertantur,

,, & sanem eos. & dixi: quousq; Domine? & dixit: donec uastentur ciuitates,
,, adeo vt non habitentur, & domus, adeo ut non sit homo. & terra relinque-
,, tur deserta. & post hæc amouebit procul Deus homines, & multiplicabun-
tur qui relicti fuerint in terra. Consydera igitur hic quoq;, quonam mo-
do, qui relicti sint rursus in terra, quum reliqua vniuersa vastationem passura sit, soli dicantur multiplicandi. erunt autem hi, ipsi Saluatoris nostri discipuli, qui ab Hebræis, ad omnes homines profecti, atq; instar seminis relicti, vberem fructum protulerunt, ipsas gentium in toto orbe terrarum ecclesias. & inspi-ce sanè quemadmodum eodem tempore hos solos Iudæorum ruinæ superstites multiplicatum iri affirmat, illos autem solitudinem penitus, uastationemq; passuros. terra enim, inquit eorum relinquetur deserta. porrò hoc ipsum supe-rius quoq; dictum est ab eodem propheta ad eosdem, illo loco: terra vestra de-
,, serta. ciuitates vestræ succensæ igni. regionem vestram, in conspectu vestro alieni deuorant. quando autem hæc tandem completa sunt, si non post Sal-uatoris nostri tempora? antequam enim contra illum, tam impia facinora ausi essent, nunquam fuerat eorum terra deserta: neq; ciuitates eorum incensæ igni: neq; regionem eorum alieni deuorauerant. ex quo autem diuinam illam vo-cem ipse Saluator & Dominus noster emisit, qua illis, quod futurum erat, indi-cauit, sic dicens, relinquitur domus uestra deserta, ex illo inquam, neq; ita mul-to post talem prædictionem, illi obsidione pressi à Romanis, in solitudinem ac vastitatem redacti sunt. causam etiam vastationis eorum sermo propheticus exprobrat, vbi aperte propemodum interpretatur, & manifestum proponit, quid nam fuerit illud, quod illis ruinam attulerit. postquam enim Saluatorem nostrum apud ipsos docentem ipsi audientes, auribus mentis non audierunt, ne-q; intellexerunt quis nam esset: & illum oculis corporis cernentes, animi ocu-lis non perspexerunt: crassumq; suum ipsorum cor reddiderunt, & penè oculos mentis clauserunt, atq; aures grauauerunt, vt ait prophetia: tum propter hanc causam, ciuitates eorum dicit esse vastandas, adeo vt non habitentur, ac terram eorum fore desertam: paucos uero quosdam ex illis superfuturos, qui ubi instar fœcundi ac viui seminis conseruati fuerint, ad omnes homines penetrantes, mul-tiplicandi esse in terra dicuntur. Verum tamen post horum ipsorum profectio-nem, Apostolorum videlicet Saluatoris nostri, adhuc ait in ipsa regione Iudæo-rum decimam partem mansuram: ac deinceps rursus futuros eos in direptionem, quasi terebinthum, & quasi glandem suo spolio exutam. demonstrat autē, ut arbi-tror, his uerbis oraculū, post primam illam obsidionem, quā Apostolorū tempo-ribus, sub Vespasiano Romanorū imperatore perpessi narrātur, rursus sub Adria-no altera obsidione afflictos, de loco illo penitus arcendos fore, adeo vt ne solo quidem vrbis Hierusalem insistere illis sit permittendū. hoc igitur innuens sic ait.
,, & iterū erit in direptionē, vt terebinthus, & sicut glans, quū excidit de spolio suo.
39 ET ERIT in die illa: nutriet homo iuuencam boum, et duas oues: & erit ex eo quod plurimum faciet lac, comedet Butyrum. & mel comedet qui-

cunq;

" cunq; relictus fuerit in terra. hic si illam diem quam propheta significat quæsieris, tempus aduentus Saluatoris nostri inuenies. ubi enim dixit propheta: " ecce virgo in utero concipiet, & pariet filium: plurima interponens diuinat de iis, quæ per eandem diem, hoc est, Saluatoris nostri aduentus tempore, futura sunt. virtutes enim inuisibiles, & quosdam inimicos, atq; hostes, muscas & apes allegoriæ legibus nominans, ingressuros esse terram Iudæorum dicit, atq; ita Dominum, hostium ipsorum nouacula, tanquam magni cuiusdam corporis, ipsius Iudaicæ gentis caput, & pilos pedum, & barbam, et deniq; omne ornamentum eorum abrasurum. quum vero hæc in illa die, de qua agitur futura sint, in qua videlicet ille de quo loquitur nascetur de virgine, tum eum hominem qui relictus fuerit de totius gentis interitu, hoc est, omnem quicunq; ex illis in Christum Dei crediderit, nutriturum iuuencam boum, & duas oues prædicit: & ex eo quòd plurimum faciet lac, butyrum, & mel comesurum. porrò hæc si mystice contemplaberis, intelliges in Saluatoris nostri Apostolis, suum finem accepisse. quorum singuli in iis ecclesiis, in quibus virtute Christi constiterint, binas oues, hoc est, binos ordines instar ouium, ad gregem Christi conuenientes, alterum quidem in primis adhuc elementis uersantem, alterum uero qui iam per lauacrum sit illustratus: ac præterea iuuencam unam, ecclesiasticum vtiq; eorum qui præsident principatum, diuinis & rationalibus cibis, nutrientes: fœcundum ex illis lac, & mel, eius videlicet cibi, quem ipsi elaborauerint, fructum perceperunt. & quòd quidem eam multitudinem, quæ ex imperfectioribus constat ouibus, diuinus sermo comparare consueuerit, non est opus ut dicam, quum hoc omnes diuinæ litteræ ostendant. quòd uero eum qui perfectior sit, & multos quasi bonus agricola exerceat, ecclesiæq; præsideat, rustico boum labori item conferre soleat, sanctus nobis demonstrat Apostolus ubi ait: nunquid de " bubus cura est Deo? an propter nos omnino dicit? quoniam debet in spe, qui " arat arare: & qui triturat, in spe, ut sit particeps. quòd si quis istius modi figuris loquendi offendatur, idem poterit & muscas & apes, de quibus dictum est, & nouaculam, & barbam, & pilos pedum, non ex sententia, sed ex scripto contemplari, atq; ita planè in ridicula, & absurda fabularum deliramenta recidere. si uero non aliter hæc accipere necesse est, q̃ ad sensum quendam interiorem, haud dubium est, quin etiam ea quæ sequuntur, simili ratione.

" 40 IN DIE ILLA extinguentur montes, & colles, & syl-
" uæ, & deuorabuntur ab anima usque ad carnes. & erit qui fugiet, tan-
" quam fugiens à flamma ardente. & qui relicti fuerint ex illis, erunt numerus:
" & puer paruulus scribet eos. & erit in die illa: non ultra adiiciet quod reliquum
" fuerit ex Israel, et qui conseruati ex Iacob, non ultra confidentes erunt in eis, qui
" iniuriis ipsos affecerint, sed erunt confidentes in Deo sancto Israel in veritate.
" & conuertetur quod reliquum fuerit ex Israel, ad Deum fortem. et si fuerit nume-
" rus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiæ eorum saluæ fient. verbum enim qui

perficit, & qui contrahit in iustitia: quoniam verbum contractius faciet Deus
" in orbe terræ vniuerso. hic quoq; attende, dum tristia minitatur, quemadmo-
dum erit, inquit, qui fugiet tanquam fugiens à flamma ardente. & qui reliqui fue
" rint ex illis, numerus erunt. & puer paruulus scribet eos: quibus sanè uerbis, pau-
citatem eorum qui ex populo circuncisionis, interitum sint euasuri, unà cum ur-
bis Hierusalem incendio, nobis ostendit. hi vero inquit, qui reliqui fuerint, nume
rus erunt, hoc est, non plures quàm ut numero compræhendi possint: vtpote
qui & pauci, & facile numerabiles futuri sint. non plures igitur extiterunt, dunta
xat vniuersæ Iudæorum multitudini comparati, qui in Saluatorem & Domi-
num nostrum crediderunt: qui quidem etiam digni habiti sunt, qui ab eo scriptu
ram acciperent: quemadmodum uerba illa demonstrant: & puerulus scribet
eos. siquidem prius ostensum est, quis nam hic esset puerulus, ubi dictum est: ec-
ce virgo in vtero habebit, & pariet filium: et antequam sciat puer uocare pa-
" trem, aut matrem. & quoniam hoc loco, puer, inquit, scribet eos, merito in su-
" perioribus dicebat: & erit quod reliquum fuerit in Hierusalem, sancti uocabun
" tur omnes, qui scripti sunt ad vitam. ergo vt illic reliquum nominatum est: hiq;
ipsi erant qui scripti sunt ad vitam: ita etiam hic, qui reliqui fuerint ex eis, nume-
rus erunt, et puerulus scribet eos. hoc porrò ipsum quod relictum fuerit ex Is-
rael, & qui seruati ex Iacob, non ultra, inquit, in eis qui ipsos iniuria affecerint,
sed in Deo sancto Israel confidentes erunt. & sanè iam specta, utrum ipsa hac
confidentia ii, qui ex Iudaica gente profecti sunt, & qui de ruina Israel relicti sunt
discipuli, & Apostoli Saluatoris nostri, nihili æstimauerint principes sæculi hu-
ius, seu principes populi Iudaici, qui olim iniuria eos afficiebant: & sic in om-
nes gentes penetrauerint, Christum uerbum prædicantes, an vero nihil horum
ausi sint. atq; vtrum eadem erga Deum confidentia. (nam, ut prophetia habet,
confidentes erant in Deo sancto Israel in ueritate. non enim subdole aut simula
te, sed vere totos seipsos spei dediderant:) non solum de sua regione profecti
sint, verum id quod ipsis propositum fuerat, abunde perfecerint, an non. nempe
hoc ipsum rursus id fuisse inuenies, quod relictum est quasi semen ruinæ Iacob, in
Deo forti confidens. atq; item hoc ipsum vniuersæ eius gentis residuum (quæ
quidem gens, fuerit quasi arena maris, non quasi stellæ cœli,) dignum habitum
esse, cui salus à Deo condonaretur, sicut affirmat Apostolus, ubi ait: Hesaias
autem clamat pro Israel: si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reli-
" quiæ saluæ fient. nam quum duo sint quæ Habrææ Deus respondens promisit
de iis, qui ab illo orituri erant; unum quidem quod futuri essent sicut stellæ cœli,
alterum vero quod tanquam arena maris, Dei quidem amici quales fuerunt illi
veteres, & prophetæ, & Saluatoris nostri Apostoli, quibus ipse illud testimo-
nium exhibuit, uos estis lux mundi, luminibus cœlestibus ipso splendore compa
rantur: reliqui vero, terreni scilicet, atq; in humum spectantes, arenæ similes ha-
bentur. proinde meritò vbi tota multitudo filiorum Israel, quæ à dignitate sua
& à virtutis magnificentia casura erat, undecunq; spectans in terram, ut sermo

de his

de his propheticus habet, arenæ maris comparata fuerit: tum videlicet eorum reliquiæ dùntaxat saluæ fient: de quibus sanè reliquiis plurimum est à nobis elaboratum. atq; hæc futura esse dicit, vbi ipse Dominus contrahens, & perficiens, uerbum per totum terrarum orbem fecerit, sic utiq; euangelicam prædicationem perspicue significans: in qua omni Mosaico ambitu sublato, qui imaginibus, & signis, & corporalibus adorationibus constabat: breuitate præditū euangelii uerbū in omnes homines emissum, prophetiæ ueritatē comprobauit.

,, 41 ET ERIT in die illa: radix Iessæ, & qui surgit imperare gentibus:
,, in eo gentes sperabunt: et erit requies eius in honore. et erit in die illa: adii-
,, ciet Dominus demonstrare manum suam ad æmulandum, et quærendum
,, quod remanserit reliquum populi sui, quodcunq; relictum fuerit ab Assyriis,
,, et ab Aegypto, et à Babylonia, et ab Aethiopia, et ab Elamitis, et à so-
,, lis ortu, et ab insulis maris. et extollet signum in gentes, et dispersos Iuda
,, congregabit à quattuor alis terræ. quum sæpe quædam futura dicantur in quodam insigni die, hoc est, ubi manifestum tempus aduenerit, nos ratiocinatione colligentes, earum rerum quæ significentur, exitum, in ipsum Dei aduentum recidere, demonstrauimus: in quo quum omnis Iudaica gens casura esset, paucos quosdam seruatum iri, qui ex illis relinquendi erant, diuina ostendunt oracula. is tamen locus qui nunc in manibus est, et ipsam diem, et quod per eam significatur tempus, et quæ in eo euentura essent, planissime demonstrat. quum enim canat ex semine Dauid futurum Christi ortum, cum eo simul Iudæorum item ruinam prædicit. dicit autem sic. Ecce domi-
,, nator Dominus Sabaoth, conturbabit gloriosos cum robore, et excelsi humi-
,, liabuntur, et cadent excelsi gladio, et Libanus cum excelsis cadet. porrò hic
,, Libanum ipsam Hierusalem intelligi vult, sicut in aliis demonstrauimus: quam cum omnibus suis fastum, et uenerationem præ se ferentibus, et gloriosis casuram, hic Prophetæ locus minatur. qui quidem vbi priora illa explicauit,
,, hæc deinceps adiungit: et egredietur virga de radice Iessæ, et flos de radice
,, ascendet, et cætera. in quibus manifestissime, ex radice Iessæ: (pater autem hic fuit Dauid:) ortum Christi significat: in quo ortu, uocationem gentium prius per quandam sermonis obscuritatem, more prophetico explicat. illud enim:
,, pascetur simul lupus cum agno, et pardus cum hœdo simul quiescet, et quæ
,, sunt huiusmodi, nihil aliud q̃ gentium indomitarum, et immanium, et in nulla re à belluis differentium, ad pios et mansuetos, et omni charitate refertos mores, conuersionem futuram indicant. sed hoc ipsum docet apertius in iis quæ
,, sequuntur, sic dicens. repleta est vniuersa cognitione Domini, sicut aqua multa
,, ad cooperienda maria. præterea ipse se ipsum interpretans sermo Propheti-
,, cus sequitur: Et erit in die illa: radix Iessæ, et qui surgit vt imperet gentibus. in
,, eo gentes sperabunt. et erit requies eius cum honore. quoniam igitur superius Iudaicæ gentis ruinam inuolute significauit, post vero gentium uocationem,

nunc quidem inuolutius, nunc autem explicatius: merito rursus eundem repetens sermonem, de iis qui ex circuncisione in Christum credituri sunt, mentionem facit, ne omni ratione à Christo spem illorum excludat. Erit enim, ,, inquit, qui surgit ut imperet gentibus. sed quis tandem hic est qui surgit, nisi radix Iessæ? quem etiam gentibus, non ipsi Israel imperaturum affirmat. Quoniam ergo varie docuit hanc gentium conuersionem, ad eum qui de radice Iessæ nascetur, & pullulabit, nec dum boni quidquam de iis qui in circuncisione sunt, protulit: merito quod prædictioni eiusmodi deerat, reddit ,, dicens: & erit in die illa: hoc est: in illo tempore in quo aduenict is, qui ,, oriturus est de radice Iessæ, adiiciet Dominus demonstrare manum suam ,, vt æmuletur, et quærat, quod remanserit reliquum populi: quodcunq; relictum fuerit aut ab his, aut ab illis hostibus. quem quidem locum Aquila ,, ita conuertit. & erit in die illa: adiiciet Dominus secundo manum suam ad ,, acquirendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyriis et cætera. Cæterum hæc quoq; consyderare oportebit. hostes populi Dei censendos intelligibiles quosdam et spirituales, hoc est, malos Dæmones, sue potestates, quæ verbo aduersentur. hi porrò sunt illi, qui olim iis gentibus quæ hic nominatæ sunt, inuisibiliter præerant, & animas Israel vastabant, quum eas in varios affectus inducerent, & captiuas facerent, & ad morem victus, alienarum gentium victui similem, attraherent. Quum igitur hic vniuersus, prope dixerim, populus, animis factus esset captiuus ab iis quos diximus hostibus: qui seruati relictiq; sunt sine vulnere, non spoliati suis rebus, promissum illud de quo Prophetia loquitur, obtinebunt: vt pote qui visuri sint manum Domini, et illius possessio futuri: quemadmodum illud habet ora- ,, culum, quod ita ait. adiiciet Dominus demonstrare manum suam, vt æmule- ,, tur ob id quod remanserit reliquum populi. quid autem adiiciet Dominus? nempe iis quos semel quondam per Prophetas ostendit, adiecta est manus Domini, vt his ipsis veluti de totius populi ruina seruatis, quæ prioribus deerant, adiungerentur. hæc porrò erant noui testamenti mysteria, quæ manu Domini, ostensa sunt ei parti, quæ de populo relicta est. sed etiam vt æmuletur, inquit, ob id quod remanserit reliquum populi. pro quo Aquila et Theodotion concorditer, ad acquirendum, inquiunt, residuum populi sui, quodcunq; relictum fuerit ab Assyriis, et à reliquis inimicis gentibus. hoc autem quod relictum fuerit de populo, extollet, inquit, signum in gentes. per eos enim plane Dominus signum suum in cunctis gentibus patefecit. et per eosdem collegit eos qui ex Israel perierant, et qui ex Iuda dispersi erant, postquam à quattuor alis terræ, ad Christum Dei, ex prædicatione Apostolorum ipsius, confugerunt. sic sanè collectos esse intelligens, eos qui quondam ex Israel, et Iuda, secundum sententiam consyderatis atq; acceptis, abducti procul, separatiq; fuerant. mos autem huiuscemodi animarum, verum Israel Dei demonstrat, sicut e contrario, vitiosa prauaq; affectio cum Israel

qui ratione

qui ratione corporis eam appellationem sortitus est, principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ appellare in oraculis facit. Reliquiæ igitur secundum electionem gratiæ, & quod in prophetia dicitur, relictum residuum populi, signum Domini apud cunctas gentes prædicarunt: & istiusmodi gentium animas ab interitu, ad Domini cognitionem trahentes, unum Deo populum confecerunt, qui à quattuor alis terræ, hodie quoq; vna Christi virtute contrahitur. hi vero ipsi de Iudaicæ gentis interitu conseruati discipuli, & Apostoli Saluatoris nostri, ex diuersis tribubus oriundi, vna vocatione, vnaq; gratia, atq; uno sancto spiritu digni effecti, omnem amorem, quem olim erga ipsos Hebraicæ tribus habebant, abiecturi erant, vt ait prophetia. quum igitur eodem intellectu, eademq; sententia perfecti essent: non solum continentem terram, sed & insulas gentium peruagati sunt, & omnes vndiq; hominum animas deprædati, eas ducentes captiuas, ut imperio Christi subiicerentur. qui quidem in hoc consentanea illi oraculo egerunt, quod ait. & volabunt in nauigiis externum mare simul deprædantes, & eos qui ad solis ortum spectant. reliqua uero eiusdem prophetiæ, his item proportione respondere intueberis, si unamquanq; dictionem tecum ipse diligenter perpenderis, & quod quidem ex ea inconstans uel humile uisum fuerit, reieceris, spiritus uero ipsius intelligentiam perceperis, quatenus ipse tibi Dei spiritus contemplandum suppeditauerit. nobis enim tempus non permittit diutius in his locis immorari, qui materiam propositam absoluere festinamus.

42 ET MANDABO orbi uniuerso mala, & impiis peccata ipsorum. & perdam iniuriam iniquorum, & contumeliam superborum humiliabo. & erunt qui remanserint pretiosi magis quàm aurum quod ignem non sentit. & homo pretiosus erit magis quam lapis in Suphir. ac deinceps adiungit. & erunt qui relicti fuerint, quasi capreola fugiens, & quasi ouis errabunda. atq; in his quidem paucitatem eorum, qui superfuturi sint tempore interitus impiorum, hic sermo planissime ostendit. ex quo id intelligimus, sine ulla exceptione, cariturus esse propria regione omnes omnino, qui ad circuncisionem pertinent: atq; omnem Iudaicam gentem, promissa diuina non esse consecuturam.

43 ET ERIT in die illa defectus gloriæ Iacob, & pinguia gloriæ ipsius quassabuntur. & erit quemadmodum si quis colligat messem stantem, & semen spicarum metat. & erit quemadmodum si quis colligat spicas in conualle solida, & relicta fuerit in ea stipula. aut quasi baccæ oliuæ duæ siue tres in cacumine sublimi, seu quattuor, seu quinque in ramis ipsis relictæ fuerint. Hæc dicit Dominus Deus Israel. In die illa confidens erit homo in eo qui fecit ipsum: oculi autem eius ad sanctum Israel respicient. & non

,, erunt confidentes in altaribus, neq; in operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti ipsorum. in his quoq; euidenter canitur, quemadmodum gloria Israel, & cuncta pinguia eorum auferenda sint, & pauci rursus numeroq; comprehensibiles relinquendi. atq; hi quidem erunt qui ex eis in Dominum nostrum crediderint. Deinceps autem post ea quæ de illis dicta sunt, de uniuerso genere hominum, quod auersurum se sit ab errore simulachrorum, Deumq; Israel agniturum, uaticinium sequitur.

,, 44 AVDITE Insulæ: qui relicti estis & dolore cruciamini: audite quæ
,, audiui à Domino Sabaoth. Deus Israel nunciauit nobis. specta quemadmodum hic quoq; non omnes qui ad circuncisionem spectant, ad eiusmodi arcana audienda inuitet, sed solos eos quos dicit relictos esse, ac dolore cruciari. quales erant, qui ut ait Apostolus, gemebant ac deplorabant malitiam uitæ hominum.

,, 45 LVXERVNT Excelsi terræ. & terra inique egit propter habi-
,, tantes eam. idcirco inopes erunt inhabitantes in terra, & relinquentur homines pauci. in his quoq; vbi eos reprehendit qui ex populo circuncisionis & legem Dei, & testamentum contempserint, & eis minatus est ea quæ scripta sunt: tum ex illis paucos homines esse relinquendos uaticinatur. hi vero sint sanè illæ, quæ nominantur apud Apostolum reliquiæ secundum electionem gratiæ.

,, 46 RELINQVENTVR Ciuitates desertæ, & domus quæ reli-
,, ctæ fuerint, interibunt. hæc omnia erunt in terra in medio gentium. quem-
,, admodum si quis colligat paucas baccas quæ in oliua remanserint, sic col-
,, ligent eos. & si cessauerit uindemia, hi uoce clamabunt: qui autem relicti
,, fuerint in terra, lætabuntur simul cum gloria Domini. hic quoq; soli qui relicti fuerint, gauisuri dicuntur, quum reliqui omnes his, quæ in uaticinio continentur, sint tradendi.

,, 47 CONCVLCABITVR Corona contumeliæ, mercenarii
,, Ephraim. et erit flos qui decidet de spe gloriæ in cacumine montis excelsi,
,, quasi præcox ficus. qui uidit eum priusquam in manus accipiat, uellet eum
,, deuorare. die illa Dominus erit corona spei, contexta gloriæ ei qui relictus
,, sit de populo ipsius. relinquentur enim in spiritu iudicii. etiam hic ei qui relictus sit de populo, non uniuersæ illi genti, solis utiq; illis qui reliquiarum nomine significantur, Dominum coronam spei, & gloriæ futurum, uaticinatur. alios uero præter populi reliquias, coronam contumeliæ, & mercenarios Ephraim nominat.

,, 48 ET ERVNT qui relicti fuerint in Iudæa : mittent radicem de-
,, orsum, & facient fructum sursum : quoniam ex Hierusalem erunt qui reli-
,, cti fuerint, et qui salui futuri sunt ex monte Sion. æmulatio Domini Sa-
baoth faciet hæc. eos qui secundum electionem gratiæ relicti fuerint ex Iudæorum gente missuros radicem deorsum, & facturos semen sursum ua-ticinatur. ubi manifestissime Apostolorum & discipulorum Saluatoris no-stri electionem significat. siquidem hi, ex iis qui ad circuncisionem perti-nent, relicti, deorsum in terram doctrinæ suæ radices miserunt, adeo quidem, ut illa ipsa eorundem doctrina infixa sit, & radicibus firmata per to-tum terrarum orbem. sursum autem ferre semen & fructum ad promissa cœle-stia exhortati sunt. hi uero ipsi de gente Iudæorum relicti, cæteris pereuntibus, soli seruari dicuntur. hæc autem omnia, æmulatio Domini fecit. Nam æmu-latio Domini quæ hos ad prouocandum eos impios, qui in circuncisione manserunt elegit, illos prouocauit: ut est illud apud Moysem dictum. ipsi me
,, prouocauerunt in eo qui non est Deus: & ego prouocabo eos in ea quæ non est gens, in gente stulta irritabo eos.

,, 49 SIC DICIT Dominus. quemadmodum inuenietur acinus in
,, racemo, & dicent, ne dissipaueris eum: quoniam benedictio Domini est in
,, eo: sic faciam propter eum qui seruit mihi. huius causa non perdam o-
,, mnes. & educam ex Iacob semen, & ex Iuda: & hæreditabit montem
,, sanctum meum. & hæreditabunt electi mei & serui mei, & habitabunt
,, illic. & erit in sylua stabulum gregum, & uallis Achor in requiem ar-
,, mentorum boum populo meo, qui exquisiuerunt me. uos autem qui re-
,, liquistis me, & obliuiscimini montem sanctum meum, & paratis fortunæ
,, mensam, & impletis Dæmoni poculum mixtum: ego tradam uos in
,, gladium. omnes in occisione cadetis, quoniam uocaui uos, & non au-
,, scultastis, & fecistis malum in conspectu meo, & quæ nolebam elegistis.
Quum in his diuisione quadam sermo diuinus utatur, tum exiguum quod-dam semen Iacob, ea quæ promissa sunt consecuturum affirmat: electos autem esse eos qui habitent in sylua. nam sic uocationem gentium nomi-nat: in qua electi Domini, & semen Iacob sint sane ipsi Apostoli & discipuli Saluatoris nostri: præter quos qui reliqui sunt, omnes in eas, quæ exposita sunt, minas reciderunt: quandoquidem ipsa oratio prope apertissime demonstrat, non casu quodam in cunctam iudæorum gen-tem promissa diuina esse uentura, sed in id solum quod semen est nomi-natum, et in eos qui uocari solent electi Dei. multi enim sunt uocati, pauci uero electi. quibus etiam nomen nouum imponendum deinceps oraculum canit, sic ad impios dicens. relinquetur enim nomen uestrum

in satietatem electis meis. uos autem interficiet Dominus. ii uero qui mihi seruient, uocabuntur nomine nouo. atqui nouum istud nomen quod antiquis ignotum fuerit, quod nam quæso fuerit, nisi Christianorum? quod à Saluatoris nostri Iesu Christi appellatione deductum in toto orbe terrarum laudibus & fauore celebratur?

A *Michæa.*

50 ET ERIT De stilla populi huius qui congregatur. congregabitur Iacob cum omnibus. excipiens excipiam reliquos ex Israel. in unum ponam conuersionem eorum. Consentanea iis quæ ab Hesaia accepta sunt, supraq; à nobis exposita, Michæas quoq; indicat: qui Deum non simpliciter omnes, sed solos eos qui reliqui fuerint, excepturum narrat. & quemadmodum apud Hesaiam semen nominabatur ipsum illorum residuum, ita hic stillam eos nominat, qui ex illis superstites futuri sunt. significatur autem his uerbis ipse Chorus Apostolorum: qui quasi stilla quædam, & semen Iudaicæ gentis extiterunt: de qua stilla omnes quicunq; ex toto orbe Christum Dei cognouerint, & doctrinam eius acceperint, ea quam oraculum canit congregatione digni effecti sunt, & liberationem ab hostibus nacti.

51 ET TV Bethleem domus Euphratha, minima es ut sis in millibus Iuda. ex te mihi egredietur qui præsit, ut sit in principem ipsi Israel. & exitus eius ab initio ex diebus sæculi. propter hoc dabit eos usq; ad tempus parientis. pariet, & reliqui ex fratribus eorum conuertentur. & post pauca adiungit. Et erit quod reliquum fuerit ex Iacob in gentibus in medio populorum multorum, quasi ros à Domino cadens, & tanquam agni super gramen: ut non congregetur aliquis, neq; subsistat in filiis hominum. & erit quod reliquum fuerit ex Iacob in gentibus in medio populorum multorum, tanquam leo in iumentis syluæ, & quasi catulus leonis in gregibus ouium, quemadmodum quum transient & dispertiens rapuerit, & non sit qui eripiat. extolletur manus tua super affligentes te, & omnes inimici tui perdentur. his profecto nihil fieri posset lucidius, quæ & ortum Saluatoris in Bethleem, & eiusdem ab æterno propagationem, & uirginis partum, & Apostolorum & discipulorum eius uocationem, & prædicationem de Christo, quæ in totum orbem per eos importata est, referunt. Quum enim is princeps de quo prophetia loquitur, & cuius exitus ex diebus æternis esse declarat, de Bethleem sit profecturus, huncq; ipsum ea quæ pariens nominatur, sancta uirgo sit paritura: non omnes qui ad circuncisionem spectant, sed solos eos qui reliqui fuerint, saluos futuros affirmat: quos & residuum fore Iacob, & roris instar in omnes datum iri nationes. erit enim, inquit, residuum Iacob in gentibus, ut ros à Domino cadens, & quasi agni super gramen. pro quo: quasi stillæ in herbam, Aquila: Theodotion

Theodotion autem, tanquam nix super fœnum, reddidere. item pro il-
lo: ut non congregetur aliquis, neq; subsistat in filiis hominum: neq;
offendat filius hominis: Theodotion reposuit: qui non expectabit homi-
nem, & non sperabit in filio hominis. Aquila uero: qui non expecta-
bit uirum, & non erga filios hominum. in quibus, omnis Apostolorum
Saluatoris nostri spes quæ, non in homine sed in Saluatore, & Domino
suo futura sit demonstratur, qui utiq; Saluator, Dei uerbum erat. his ue-
,, ro deinceps adiungit: & erit quod reliquum fuerit ex Iacob in gentibus
,, in medio populorum multorum, quasi leo in iumentis syluæ, & quasi ca-
,, tulus leonis in gregibus ouium: quemadmodum quum transierit, & di-
,, spertiens rapuerit, & non sit qui eripiat: quibus uerbis, ut arbitror, con-
fidentia & intrepidum robur prædicationis Apostolicæ declaratur. siqui-
dem instar leonis & catuli, in syluam gentium, & in cuium humanarum
greges, illi irruentes, & dispertientes dignos ab indignis, eos Christi uer-
bo subiecerunt. ad quem deinceps proferuntur quæ ab ipso sint manatura:
extolletur manus tua super affligentes te, & omnes inimici tui perdentur:
quod ipsum sane etiam oculis intueri licet. quamuis enim multis, quamuis
innumerabilibus, Christi uerbum ante hac affligentibus, et hodie quoq; op-
pugnantibus, altius tamen ipsum abiit, & potentius cunctis effectum est.
sed etiam in sublimi collocata est manus Christi contra omnes qui ipsum
afflixerint. eiusq; inimici uniuersi, uariis temporibus contra eius ecclesiam
insurgentes, perdendi esse dicuntur.

A *Sophonia.*

,, 52 QVIA TVNC Conuertam in populos linguam, ut in nomi-
,, ne Domini seruiant ei sub iugo uno. à finibus fluminum Aethiopiæ susci-
,, piam supplicantes mihi. dispersorum ferent hostias mihi. in die illa non eru-
,, besces ex omnibus studiis tuis, quibus impie egisti aduersum me: quia tunc
,, auferam à te probra contumeliæ tuæ. & non ultra adiicies gloriari super
,, monte sancto meo. & relinquam in te populum mansuetum & humilem.
,, & cauebunt in nomine Domini qui reliqui fuerint ex Israel, & non facient
,, iniustitiam: & non loquentur uana. & non inuenietur in ore eorum lin-
,, gua dolosa: quoniam ipsi pascentur & cubabunt: & non erit qui exter-
reat eos. in his item relictorum sibi populum mansuetum & humilem Do-
minus pollicitus est, non alium utiq; significans, quam eum qui de cir-
cuncisione in Christum ipsius sit crediturus. & rursus eos qui reliqui fuerint
ex Israel, solos saluos futuros, cum reliquarum gentium uocatione, quam
initio prophetiæ significauit.

A *Zacharia.*

,, 53 ECCE dies uenit in te: & diuidētur spolia tua in te: & cōgregabo oēs gē-
,, tes in Hierusalem ad bellū. & capietur ciuitas, & diripiētur domus. & mulieres in-
,, quinabūtur. & exibit dimidiū ciuitatis in captiuitate. reliqui uero ex populo meo

,, non perdentur de ciuitate. consentanea sunt hæc iis quæ proposita sunt de interitu uniuersæ nationis Iudæorum, qui ad illas post Christi aduentum peruenit. hæc enim Zacharias post reditum de Babylone uaticinatur, canens extremam illam populi uastationem quæ à Romanis inferenda erat: in qua quum tota Iudaica gens in hostium potestatem uentura esset, solos eos dicit qui de populo reliqui fuerint saluos fore: sic sanè Apostolos Saluatoris nostri apertissime significans.

Ab Hieremia.

,, 54 CONVERTIMINI Filii qui defecistis, dicit Dominus: quoniam
,, ego dominabor in uobis. & accipiam uos, unum de ciuitate, & duos de
,, familia. & adducam uos in Sion. & dabo uobis pastores secundum cor
,, meum: & pascent uos, pascentes cum scientia. Et erit: quum multiplicati
,, fueritis & creueritis, dicit Dominus, in diebus illis non dicent amplius: ar-
,, ca testamenti Domini Israel. non ascendet in cor, neque nominabitur, & non fiet amplius. in his quoque conuersionem Israel, in aduentu Saluatoris nostri Iesu Christi futuram canit: in qua, quum unum de ciuitate & duos de familia, & ualde paucos, & numero exiguos elegerit, earum quæ in ipsum crediderint gentium pastores: quumque in terra gentes in sua ipsarum futura uocatione creuerint: non ultra, inquit, ab eis dicetur: arca testamenti Domini. non enim amplius ad Moysi corporales adorationes recurrent, utpote quum eis nouum tradendum sit testamentum.

,, 55 MVLTIPLICAVERVNT impietates suas. inualuerunt
,, in auersionibus suis. qua nam ex his propitius ero tibi? filii tui dereliquer-
,, runt me, & iurauerunt in iis qui Dii non sunt. & saturaui eos, & mœchati
,, sunt. & in domibus scortorum habitauerunt. equi libidine perciti euaserunt.
,, unusquisque ad uxorem proximi hinnitum emisit. nunquid non super his uisi-
,, tabo? dicit Dominus. an in gente tali non ulciscetur anima mea? ascendite
,, propugnacula eius, & iugulate: consumationem uero ne facite. relinqui-
,, te fulcimenta eius, quoniam Domini sunt. in his simul, & accusatio totius nationis eorum, & quæ eos oppressit obsidio indicatur: & præterea residuum: quod fulcimentum eius nominat: quum ipsius Domini sit. hoc uero residuum fuit, quod ex fide quam in Christum Dei habuit, confirmatum solida tumque est, ut ne iis similia pateretur, quæ uniuersa illa gens, perpessa est.

Ab Iezeciel.

,, 56 ET CADENT uulnerati in medio uestri. & cognoscetis quod
,, ego Dominus, quum abierint de uobis qui liberabuntur à gladio ad gen-
,, tes, & quum uos dispersi eritis per regiones. & recordabuntur mei qui li-
,, berati erunt ex uobis in gentibus, ad quas captiui ducti sint. uidetur sanè mihi hic quoque concordare iis quæ à reliquis prophetiis accepta sunt. eos enim qui liberati erunt, quos nam alios dixeris, nisi quod in cæteris, residuum,

seu reliquum,

seu reliquum, & stilla, & ros, populi illius, nominatur? quibus utiq; denominationibus, Apostolorum Saluatoris nostri conuentus indicatur. hi ergo liberati ab interitu uniuersæ illorum nationis, & à dispersione illorum, recordati sunt Dei: ut sit confitendum, ea quæ scripta sunt, de his fuisse dicta.

„ 57 HAEC DICIT Adonai Dominus: expellam eos ad gentes,
„ & dispergam eos in omnes nationes, & dispergam eos in omnem terram.
„ & ero eis in sanctificationem paruam in regionibus, quocunq; ingressi
„ fuerint illuc. hic quoq; alio nomine eos uocauit, ubi sanctificationem paruam dixit, eos qui ex illis superstites mansuri sint & incolumes.

„ 58 ET OMNES suscipientes eos dispergam in omnem uentum. &
„ gladium effundam à tergo eorum: & cognoscent quod ego Dominus, dum
„ dispergam eos inter gentes, & disseminabo eos in regionibus. & relinquam
„ ex eis uiros numero ex gladio & ex fame & ex morte: ut enarrent omnes
„ iniquitates suas in gentibus, quocunq; ingressi fuerint illuc. et cognoscent quod ego Dominus. In totius populi dispersione etiam hic sibi ipsi relictorum ait paucos numero, non alios utiq; significans, quàm eos qui prædicti sunt.

„ 59 HAEC DICIT Adonai Dominus: Quod si etiam quattuor ul-
„ tiones meas malas, gladium, & famem, & bestias malas, & mortem emise-
„ ro super Hierusalem, ad perdendum ex ea hominem & iumentum, ecce qui
„ relicti fuerint in ea qui conseruati &c. hæc quoq; nihil planè ab iis quæ prædicta sunt, differunt.

„ 60 SIC IVDICABO uos, dicit Dominus. et deducam uos sub
„ uirgam meam: et adducam uos in numero testamenti mei. et eligam ex uo-
„ bis rebelles et impios: quoniam ex peregrinatione eorum educam eos: et in terram Israel non ingredientur. in his quoq; perspicue, exiguos numero sub uirgam Dei uenturos affirmat, dum reliqui ex Israel à promissis cadent. At enim quum demonstratum à nobis sit non fortuito, neq; indiscrete omnibus simpliciter Iudaicæ gentis cum uitiosis atq; impiis, tum etiam iis qui tales non sint, oracula diuina, illas bonorum promissiones cecinisse, sed paucis eorum duntaxat et facile numerabilibus, iis uidelicet qui in Saluatorem et Dominum nostrum crediderint, aut iis qui ante eius aduentum iusti effecti sint: abunde nos arbitror declarasse, quemadmodum ea quæ ad promissa diuina pertinent, non indifferenter in omnibus Iudæis, finem acceperint: et quemadmodum non ipsis magis, quàm iis qui de gentibus assumuntur, ubi Christum Dei susceperunt, prophetarum responsa conueniant. porrò quæ nam fuerit diuinorum promissorum sententia, ubi tempus erit ostendam. hæc autem propè necessario à me collecta sunt, ut redarguam eos qui ad circuncisionem

pertinent, quadam inani iactantia elatos, et ad se solos Christum, non ad omnes homines uenturum pertinaciter gloriantes: nec non ut ostendam magna cum ratione esse studium nostrum, quum libros illorum & oracula uersando tractamus. Constitura est autem à me libro superiore causa, cur in morem Iudaicum non recidimus, tametsi propheticis illorum scriptis gaudemus: nec item minus, cuiusmodi ea sit uita quæ, Christo authore omnibus gentibus nunciata prædicataq; sit, quamq; antiqua sit euangelicæ reipu. ratio, in eodem explanaui pro uiribus. Quapropter qui hæc aliquando tandem absoluimus, iam nunc tempus arbitramur esse, ut de occulta et mystica ratione, quæ ad Saluatorem & Dominum nostrum Iesum, qui Christus est Dei pertinet, occultiora item quædam attingamus, ut cum hoc pariter illud discamus: quam ob rem nunc, & non antehac ad omnes gentes aduenerit: & quænam causa sit, ut non multo ante, sed nuper duntaxat post magnum numerum sæculorum, uocare gentes incœperit: tum, alia eiusdem generis quæ arcanæ illius Theologiæ propria sunt, quæ ad illum spectat tractemus: item, qua ratione ille homo factus sit: quæ sanè etiam prima omnium nouo quodam assumpto exordio, quasi ad homines incredulos ipsum Dei verbum inuocantes ut nos adiuuet, age iam consyderemus.

LIBRI SECVNDI FINIS.

HAEC INSVNT IN TERTIO EVANGELICAE DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS, VOLVMINE.

I QVOD Hebræorum prophetæ euangelium prædicauerint.

II QVOD de Christo uaticinia ediderint.

III QVOMODO respondeamus iis, qui illud seductorē arbitrantur.

IIII DE illius diuinis gestis.

V QVOD non finxerint illius discipuli, sed uera narrauerint quæ miracula ab illo gesta sunt.

VI QVOD non præstigiis quibusdam, sed uirtute & potestate diuina ea miracula gesserit.

VII QVOD efficacia ipsa atq; euidentia, illius diuinæ uirtutis uim perspicue ostendit amatoribus ueritatis.

VVM Ea quæ præfationis cuiusdam locum obtentura erant, in euangelicam demonstrationem abunde tractauerim, modumq; etiam euangelicæ Saluatoris nostri doctrinæ demonstrauerim, causasq; reddiderim propter quas qui Iudæorum amplexi sumus oracula, uitam illorum recusarimus: ac præterea planum fecerim, quemadmodum prophetica illorum scripta, id quod futurum erat ante uenientia, nostræ per Christum futuræ uocationis mentionem fecerint, ut sic tanquam propria illa, non tanquam aliena uendicemus: tempus iam admonet ut ad propositam materiam accedam, & eorum quæ promissa sunt initium faciam. porrò autem hæc erant quæ ad rationem humanitatis Iesu pertinent, qui Christus est Dei: item eius Theologiæ quæ de illo est documenta, quæ apud prophetas Hebræorum extant: tum quæ illi de aduentu illius ad homines, prædixerint: quæ utiq; illi uni posse accommodari ex euentis certissimis iam iam comprobabimus, si (quod necessarium est) prius illud contemplati erimus, quemadmodum prophetæ euangelii mentionem in Christo non prætermiserint.

Quòd prophetæ in ipso Christo euangelii mentionem assumpserint.

1 HVIVSCE Veritatis testis ad uerbum sit Hesaias, qui ex persona
„ Christi clamat: Spiritus Domini super me: propter quod unxit me. euange-
„ lizare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum.

quam sanè prophetiam Saluator noster olim, in conuentu apud multitudinem Iudæorum quum legisset, librumq; post lectionem plicuisset, sic locutus est:
» hodie impleta est scriptura hæc in auribus uestris. protinusq; hinc suam doctrinam exorsus euangelizare cœpit pauperibus, eos in commendatione beatorum
» qui apud se futuri sint, reliquis anteponens: beati inquit pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. iis præterea qui à malis spiritibus uexarentur, quiq; à Dæmonibus, captiuorum instar, iam diu tenerentur, dimissionem ante nunciauit, omnes ad libertatem & solutionem à malitiæ uinculis inuitans,
» uerbis illis: uenite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos. Cæcis uero qui corporeos oculos haberent corruptos, integritatem restituens, uisum largitus est, ut sic significaret se, iis qui olim ueritatem parum intuerentur, uirtutem qua lumen ueræ pietatis respicerent, erogare. Christum ergo in primis authorem & ducem futurum omnis prouinciæ euangelicæ, ea quæ exposita est, prophetia declarat. at post illum eiusdem propositi ministros fore il-
» lius discipulos, idem propheta canit dicens: quàm speciosi pedes euangelizantium bona, quàm euangelizantium pacem. ubi ualde accurate speciosos dixit fore pedes euangelizantium bona Christi, qui enim speciosi futuri non erant, qui in exiguo breuiq; tempore, totum orbem erant percursuri? & omnem locum sancta illa de Saluatore mundi doctrina impleturi? Quòd autem humanis uerbis non uterentur ad persuadendum audientibus, sed Dei uirtus esset quæ cum illis faciebat, dum euangelium prædicarent, alius rursus clamat propheta:
» Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. & rursus Hesaias. super montem excelsum ascende qui euangelizas Sion. extolle quantum potes
» uocem tuam qui euangelizas Hierusalem. extollite. ne timete. dic ciuitatibus
» Iuda: ecce Deus uester: ecce Dominus cum robore uenit, & brachium cum
» potestate. ecce merces eius cum eo: & opus eius coram ipso. tanquam pa-
» stor pascet gregem suum, & in brachio suo congregabit agnos: & eas quæ in utero habent, consolabitur. Cæterum hæc quonam sensu accipienda sint, progressi longius in doctrina euangelica uidebimus. interim illud constitit: & ipsum euangelium, & nomen euangelii propheticis uocibus comprobatum fuisse. habes præterea euidentes perspicuasq; demonstrationes, unde initium esset accepturum euangelium, ab ipso uidelicet Christo. nec non per quos foret prædicandum, per illius utiq; Apostolos. sed etiam qua uirtute esset superaturum, non
» humana scilicet. Quod ipsum sanè ex illo constitit: Dominus dabit uerbũ euangelizantibus uirtute multa. reliquum igitur iam est, ut ex multis quæ apud Hebræos antiquius ac remotius de Christo diuinata sunt, pauca anticipemus, ut discas quæ nam illa essent, quæ posterioribus temporibus euangelium nunciarent futurum: simulq; miraculum prophetarum, qui quidem tanto ante futura cognouerint, itemq; ipsorum oraculorum euenta: quemadmodum ea in Saluatore & Domino nostro Iesu, qui Christus est Dei, completa constant.

Quòd

Quòd de Christo uaticinati sunt prophetæ Hebræorum.

a PRIMVS Prophetarum Moyses, alium prophetam sibi similem suscitandum denunciat. quum enim leges ab ipso positæ soli Iudaicæ genti conuenirent, idq; in terra Iudæa duntaxat, aut circum eam, non autem ei quoq; genti, quæ longissime in terris remotissimis degeret, quemadmodum ex iis, quæ prius à nobis tractata sunt cognosci potuit, & eum qui esset non solũ Iudæorum, sed etiam aliarum gentium Deus, oporteret ad se cognoscendũ & colendum uitæ hominum suppeditare ea, quæ cunctis item gentibus utilia forent: merito alterum prophetam qui nulla in parte suæ ipsius rationi atq; instituto cederet, de Iudaica gente suscitandum, oraculo exposito diuinat, in hunc modum illi ipso Deo
›› respondente. prophetam suscitabo eis de fratribus ipsorum tanquam te: & da-
›› bo uerbum meum in os illius: & loquetur eis iuxta omne quodcunq; mandaue-
›› ro illi. & homo omnis quicunq; non audierit uerba eius quæcunq; loquetur
›› propheta in nomine meo, ego ulciscar ex eo. Similia uero ipse quoq; Moyses hoc oraculum interpretans ad populum ait: prophetam de fratribus uestris
›› tanquam me suscitabit Dominus Deus. illum audietis in omnibus quæcunq;
›› postulasti à Domino Deo tuo in Choreb, in die concionis. num igitur ex iis qui post Mosem extiterunt prophetæ, Hesaias, exempli gratia, aut Hieremias, aut Iezeciel, aut Daniel, aut alius quispiam de cæteris duodecim, legum author Moysi conferendus extitit? nequaquam. sed ex illis tandem, quis unquam Moysi similia effecit? nusquam poteris dicere. sed quisq; illorum à primo ad nouissimum quoscunq; instituebant ac docebant, ad ipsum Moysem remittebant: atq; in hoc populum reprehendebant, quòd Moysi legem non seruasset, sed contra illam fecisset, neq; illum ad quidquam aliud hortabantur, nisi ad ea firmiter tenenda, quæ in lege Moysi posita sunt. nullum igitur horum illi similem dixeris. atqui Moyses de uno duntaxat, certe ac definite loquitur. quem nam igitur alium Moysi similem futurum prophetam canit oraculum illud, nisi Saluatorem & Dominum nostrum Iesum Christum? quomodo autem hoc dictum sit, diligentius contemplari necesse est. Primus Moses genti Iudaicæ præfuit. quumq; eos deprehendisset Aegyptiis superstitionibus, multorumq; Deorum cultu implicitos, primus ab iis illos auertit, ineuitabilibus suppliciis cultores simulachrorum deterrens. & primus eis Theologiam ostendit, eam quæ unius principatum docet: præcepitq; ut unum opificem, authoremq; rerum omnium colerent. primus etiam religiosæ uitæ illis institutionem quandam disponens atq; assignans, piæ sanctæq; reipublicæ illis author & primus & solus apparuit. atqui Iesus quoq; Christus sicut Moyses similiter, ac multo quidem excellentius: qui primus eius doctrinæ, quæ ueram religionem instituit reliquis gentibus, author & magister fuit: & primus per totum terrarum orbem simulachrorum cultum euertit: primusq; unius omnium regis Dei cognitionem, & reuerentiam cunctis ostendit hominibus: nouæq; uitæ ac piis hominibus accommodatæ, reipub. primus introductor legisq; lator extitit. ad hæc, ea quæ de mundi

ortu, & quæ de animæ immortalitate feruntur, aliaq; omnia philosophica præcepta quæcunq; eiusdem sunt generis, primus Moses Iudæorum tradidit nationi. sed hæc multo diuinius, primus cæteris gentibus Iesus Christus per suos discipulos demonstrauit: ut sanè meritò Moysem primum, solumq; pietatis legum latorem Iudæorum appellare æquum sit, Iesum autem Christum gentium uniuersarum, sicut prophetia quæ de illo est canit. constitue Domine legislatorem super eos, agnoscant gentes quòd homines sunt. Moyses præterea gestis mirabilibus & prodigiis, religionem à se institutam & traditam confirmauit. Itidem Christus iis miraculis, quæ etiam scriptis tradita esse omnes nouimus ad fidem intuentium usus, nouis suæ doctrinæ euangelicæ præceptis, stabilitatem ac perpetuitatem adiunxit. rursus Moyses gentem Iudaicam ab intolerabili seruitute, qua ab Aegyptiis premebatur, in libertatem uendicauit. Christus quoq;, omne genus humanum, ab impio atq; Aegyptiaco simulachrorum cultu, quo sub malis Dæmonibus tenebatur reuocauit ad libertatem. denique Moyses terram sanctam, & in ea uitam Deo gratam & beatam iis, qui leges seruarent, promisit. simili ratione Iesus Christus, beati, inquit mites, quoniam ipsi possidebunt terram, longe utiq; meliorem terram, uereq; sanctam ac Deo gratam, non eam, quæ est in Iudæa, quæ planè à reliquis nihil differt, sed Dei amatricibus in cœlo animis conuenientem, iis qui uiuendi rationem à se positam plene obseruauerint, pollicitus. quod quidem apertius indicans iis, quos apud se beatos futuros prædicabat, regnum cœlorum appellauit. cæterum alias quoq; res à Saluatore nostro gestas inuenies, quæ uirtute longe præstiterint iis, quas Moyses edidit, magnam tamen cum Mosaicis illis habentes similitudinem. exempli gratia. Moses totos quadraginta dies ieiunus fuit. nam scriptura hoc illi testimonium exhibet, & fuit, inquit, Moyses illic in conspectu Domini. quadraginta dies, & quadraginta noctes panem non edit, & aquam non bibit. itidem etiam Christus. etenim sic scriptum est. & agebatur in desertum quadraginta dies, & tentabatur à Diabolo. & nihil comedit in diebus illis. Rursus Moyses in deserto alimenta populo præbuit. nam scriptura sic habet. ecce ego do uobis panes de cœlo. & post paulo. factum est, inquit, quum subsedisset ros circum castra, & ecce super faciem deserti minutum quasi coriandrum album, quasi gelu super terram. Saluator quoq; ac Dominus noster ad discipulos suos, Quid, inquit, cogitatis in uobis ipsis modicæ fidei quòd panes non accepistis? nondum scitis neq; recordamini quinq; panes quinq; millium? & quot cophinos recepistis? neq; septem, quattuor millium? & quot sportas tulistis? Item Moses per medium mare ingressus est, populoq; itineris dux fuit. sic enim habet scriptura. extendit Moyses manum suam in mare. & subduxit Dominus mare uento Austro uiolento totum diem, & fecit mare siccum. & diuisa est aqua. & transierunt filii Israel per medium mare in sicco. & aqua eis murus à dextris, & murus à sinistris. simili potestate, ac Deo etiam conuenientius, Iesus qui Christus est Dei, in superficie maris ingrediens Petrum item ad se

incedere,

,, incedere, super eadem fecit. nam sic scriptum est. quarta autem uigilia noctis
,, uenit Iesus ad illos ambulans supra mare. & quum uidissent illum ambulantem
supra mare, conturbati sunt. & paulo post. respondens autem illi Petrus dixit:
,, Domine si tu es, iube me uenire ad te supra aquas. ille autem dixit: ueni. & de-
,, scendens de naui Petrus ambulabat supra aquas. rursus Moses uento Austro
uiolento mare solidum fecit. nam scriptura, extendit, inquit, Moses manum
,, super mare & sustulit Dominus mare, uento Austro uiolento. ac subiungit. ste-
terunt undæ in medio mari. eadem ratione ac multo quidem præstantius, Sal-
uator noster increpuit uentum & mare, & facta est tranquillitas magna. Moy-
si item uultus, quum de monte descenderet cernebatur plenus gloria. sic enim
,, scriptum est. descendens autem Moyses de monte, ipse nesciebat quod glorifi-
,, catus esset aspectus cutis faciei suæ, dum ad ipsum loqueretur. & uidit Aaron, o-
,, mnesq; seniores filiorum Israel Moysen. & erat glorificatus aspectus cutis faciei
eius. simili ratione & longe quidem excellentius, Saluator noster quum duxisset
,, suos discipulos in montem excelsum ualde, transfiguratus est corám eis, & re-
,, splenduit facies eius ut Sol, uestimenta autem eius facta sunt alba sicut lux. Moy-
ses item leprosum mundauit. Siquidem scriptum est: & ecce Maria Lepra can-
,, dens sicut nix. & paulo post. & clamauit Moyses ad Dominum dicens: Deus
obsecro sana eam. simili ergo ratione, sed longe maiori potestate Christus Dei,
quum ad eum leprosus accessisset, dixissetq;: si uis, potes me mundare: respon-
,, dit: uolo. mundare. & mundata est eius lepra. rursus Moses digito Dei scrip-
tam esse legem affirmauit. nempe sic scriptum est: & dedit Moysi quum desijs-
,, set loqui ad eum in monte Sina, duas tabulas testimonii, tabulas lapideas scrip-
,, tas digito Dei. & in Exodo. dixerunt igitur incantatores Pharaoni: digitus Dei
est hic. itidem Iesus quoq; qui Christus est Dei, Pharisæis dicebat: Si autem in
,, digito Dei eiicio Dæmonia. Ad hæc omnia Moses denominauit Iesum Na-
ue. pari ratione etiam Saluator, Simonem Petrum. atq; Item Moses consti-
,, tuit populo qui præessent septuaginta. siquidem dicit scriptura: congrega mi-
,, hi septuaginta uiros de senioribus Israel. & auferam de spiritu qui in te est, & im-
,, mittam in eos. & congregauit septuaginta uiros. sic etiam ipse Saluator desi-
gnauit suos discipulos septuaginta, & misit binos ante faciem suam. Rursus
Moyses duodecim uiros emisit terram exploraturos. noster item Saluator mul-
toq; etiam præstantius duodecim Apostolos emisit, ad inspiciendas omnes
gentes. Rursus Moyses ponit legem quæ dicit: non occides: non mœ-
chabens: non furaberis: non peierabis. at Saluator noster lege proposi-
ta, non occidere solum, sed etiam irasci prohibet: & pro eo quod dictum est,
non mœchari, ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupidine admo-
net. & pro eo quod est, non furari, res proprias indigentibus elargiri impe-
rat. etiam illud longe transiliens quod est, non peierare, ne iurare quidem
ullo modo instituit. Et quid me oratione longius prouehi necesse est; ut
demonstrem similia finitimaq; inter se, Moysen ac Saluatorem dominumq;

noſtrum feciſſe? quum unicuiq; uolenti, in ocio talia colligere facillimum ſit? etenim quum Moyſi mortem nouiſſe neminem dicant, ac ne ſepulchrum quidem eius, neq; itidem Saluatoris noſtri poſt reditum in uitam, mutationem in ſpeciem diuinam quiſq; ſcire potuit. Si igitur in tam multis rebus alius nemo, ſed ſolus Saluator noſter qui cum Moyſe ſimilitudinem factorum habuerit, proferri poteſt, ſupereſt iam ut in illum unum ſpectemus. neque uero ad alium quempiam referamus prophetiam quæ apud Moyſem extat, in qua illi ſimilem ſuſcitaturum ſe Deus reſpondet, dicens. prophetam ex fratribus eorum ſuſcitabo eis, tanquam te. & dabo uerbum meum in os illius. & loquetur eis quemadmodum mandauero illi. & omnis homo quicunq; non audierit uerba illius, quæcunq; loquetur propheta in nomine meo, ego ulciſcar ex eo. ipſeq; Moſes Dei uocem ad populum interpretans ait. prophetam ex fratribus ueſtris ſuſcitabit Dominus Deus ueſter. illum audietis in omnibus, quæcunq; poſtulaſti à Domino Deo tuo in Choreb in die concionis. Quòd autem poſt Moſen ante Saluatorem noſtrum, nullus prophetarum Moyſi ſimilis ſurrexerit, antiqua ſcriptura perſpicue docet ubi ait: & non ſurrexit ultra propheta in Iſrael ſicut Moyſes, quem nouerit Dominus facie ad faciem, in omnibus ſignis atq; portentis. Conſtat igitur diuinum ſpiritum per Moyſem de Saluatore noſtro cecinisſe. ſiquidem unum ipſum, nec alium quempiam Moyſi ſimilem extitiſſe, qualem ipſius Moyſi uerba deſcribũt, iam comprobatum eſt. Cæterum ſpecta aliam quoq; prophetiam publicæ ſcripturæ commendatam. nam quum Saluatorem & Dominum noſtrum, hominem ratione humanitatis de ſemine Iſrael ortum, innumerabiles conuentus in omnibus gentibus Dominum appellent, propter diuinam eius uirtutem hanc ei appellationem tribuentes: Moyſes quoq; qui hoc diuino ſpiritu afflatus cognouerat, enunciauit in hunc modum: exibit homo de ſemine eius: (dicit autem de Iſrael:) & dominabitur gentibus, & extolletur regnum eius. Quòd ſi nullus unquam alius ex iis principibus & regibus, qui in circuncisione regnauerint, multarum gentium Dominus conſtitutus eſt: (nulla enim hiſtoria hoc habet:) clamat autem & uociferatur ueritas de uno Saluatore noſtro: illum utiq; iam Dominum, neq; id labiis tantum, ſed affectione ſynceriſſima, innumerabiles omnium nationum conuentus confiteri: quid ultra iam impedit ne illum eſſe dicamus, de quo prophetiæ extant? Quòd autem Moſes hæc non indefinite prædicat, neq; immenſo quodam & inconſtanti tempore uaticinium adumbret, ſed ualde prouidenter euentum rerum quas prædixerit, determinatis temporibus circunſcribat, illa planiſſime indicant, quæ de hac quoq; re canit. non deficiet, inquit, princeps de Iuda neq; dux de femoribus eius, donec ueniat cui repoſitum eſt. & ipſe expectatio gentium. quibus uerbis non defuturos deinceps ductores ac principes, qui ſibi inter ſe continuata ſerie ſuccedant de gente Iudaica, uſq; ad eius qui expectatur aduentum, enunciat. quòd ſi principes apud Iudæos defecerint, aduenturum eum qui ex oraculis expectatur. Iudam uero hic non ipſam tribum intelligit: ſed quoniam

denominatione

denominatione quadam posterioribus temporibus à regali tribu Iuda, omnis Iudæorum natio dicta est, ita quidem ut hodie quoq; Iudæi nominentur: ualde mirabiliter & prophetice omnem Iudaicam gentem Iudam nominauit, sané ut nos quoq; Iudæos appellare consueuimus. tum affirmat non prius defuturos de gente ipsorum principes ac duces, quàm is adueniat, quem prophetia significat. porrò hic simul atq; aduenerit, Iudæorum quidem principatum esse dissoluendum, ipsum uero non Iudæorum amplius, sed gentium fore expectationem. quod quidem ipsum nulli unquam prophetarum accommodare, sed uni duntaxat Saluatori Dominoq; nostro, poteris. nam simul atq; ille ad homines uenit, Iudæorum regia sublata est, continuoq; illorum princeps defecit, qui quidem maioribus suis succederet, atq; ex legibus propriis, illis præesset. tunc enim Augustus Romanorum primus accepit imperium. & Herodes ab externis gentibus accitus, illorum rex constitutus est. Et illi quidem defecerunt, hic autem gentium per totum terrarum orbem expectatio, sicut diuinitus prædictum fuerat, declaratus est: adeo quidem ut nunc quoq;, omnes quicunq; ex omnibus gentibus in illum credunt, expectationis suæ secundum Deum, in illo spem reponant. Et Moses quidem hæc, aliaq; his plura de Christo omnibus nobis feliciter nunciat: eiue o germana Hesaias quoq; definite de uno certo rege qui ,, ex semine ac successione Dauid sit suscitandus, hæc canit: Egredietur uirga de ,, radice Iessæ, & flos de radice ascendet, & requiescet super eo spiritus Dei, spiritus sapientiæ & intellectus. & reliqua. tum longius progressus, more prophetico, externarum gentium & barbararũ, nec non cum Græcorum, tum asperrimorum ac ferissimorum hominum, futuram in mites mansuetosq; mores ex doctrina Christi mutationem, prædicit. sunt autem eius uerba hæc. & pascetur simul lu,, pus cum agno, & pardus simul quiescet cum hœdo. & uitulus & taurus & leo simul pascentur. & alia his similia: quæ etiam euestigio planiora efficiens interpretatur, ubi ait: & erit qui surgit ad imperandum gentibus. in eo gentes sperabunt. planè enim irrationalia illa iumenta, & quas illic prædixit belluas, nullas esse alias quàm ipsas gentes, propter earum ferinos mores, declarauit: quibus sanè gentibus imperaturum affirmat eum qui surgit de semine Iessæ: ex quo Semine Saluator & Dominus noster oriundus prædicatur: in quem gentes, quæ in ipsum credunt etiam nunc sperant, ipsi utiq; uaticinio consentanea facientes, quod ait: & erit qui surgit imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt. hoc igitur apponito iis quæ apud Mosem feruntur, ac distinguito. & illud quidem: erit qui surgit imperare gentibus: cum illo componito: egredietur homo de semine eius, & dominabitur gentibus multis. & illud: in ipso gentes sperabunt: cum illo: & ipse erit expectatio gentium. quid enim interest dicas ne: in ipso gentes sperabunt: an uero: ipse erit expectatio gentium? rursus uero idem Hesaias oratione progressus, de Christo hæc diuinat. ecce puer meus quem elegi. di,, lectus meus: in quo complacuit sibi anima mea. iudicium gentibus profe,, ret. ac deinceps adiungit: donec ponat in terra iudicium. & in nomine eius

gentes ſperabunt. in his propheta iam ſecundo gentes in Chriſto ſperaturas
ponit, quum ſuperius illud dixerit: in ipſo gentes ſperabunt: hic uero: in no-
mine eius gentes ſperabunt. Etiam ipſi Dauid dictum eſt, de fructu uentris
eius ſuſcitandum eſſe quendam, de quo deinceps ait Deus. ipſe inuocabit me:
,, pater meus es tu. & ego primogenitum ponam eum. nam de hoc rurſus di-
ctum eſt: & dominabitur à mari uſq; ad mare, & à fluminibus uſq; ad termi-
,, nos orbis terræ. & rurſus. omnes gentes ſeruient ei. & benedicentur in te o-
mnes tribus terræ. præterea autem locus quidam certus à Michæa canitur, in
quo is oriturus ſit, de quo feruntur tot uaticinia. & tu, inquit, Bethleem domus
,, Euphratha. minima es ut ſis in millibus Iuda. ex te mihi egredietur dux: qui
,, paſcet populum meum Iſrael. & exitus eius ab initio ex diebus ſæculi. & omnes
confitentur, in Bethleem Ieſum Chriſtum eſſe natum. quin etiam incolæ eius lo-
ci ſpeluncam ibidem monſtrant iis, qui ab externis terris uenerint ad ſpectan-
dum. & locus quidem hic ubi ortus eius futurus fuit, prædictus eſt. ipſius uero
ortus miraculum, nunc obſcure ac figurate, nunc plane & aperte ponit Heſa-
,, ias. obſcure quidem ubi ait. Domine quis credidit auditui noſtro? & brachium
,, Domini cui reuelatum eſt? annunciauimus coràm eo. quaſi puerulus, quaſi ra-
dix in terra ſitienti. pro quo Aquila quidem ſic interpretatus eſt: & prædicabi-
tur tanquam quod ubere nutritur in faciem eius: & tanquam radix de terra in-
uia. Theodotion uero: & aſcendet ſicut quod lacte alitur coram eo, & ſicut
radix in terra ſitienti. his enim uerbis quum mentionem fecerit propheta de bra-
chio Domini, quod erat Dei uerbum: coràm eo, inquit, annunciauimus quaſi
puerulum lactentem, & qui ubere nutriatur, & quaſi radicem de terra inuia. ubi
puerulus quidem ille, qui ubere atq; lacte nutritur, planè ortum Chriſti decla-
rat. terra uero inuia & ſitiens, uirginem quæ illum enixa eſt: quam ſcilicet nul-
lus uir adiit: de qua quamuis inuia, laudata illa radix prodiit, & qui ubere la-
cteq; nutriretur puerulus. uerum hæc adumbrate admodum ſignificauit. aper-
tius uero idem propheta ſententiam ſuam interpretatur ubi ait. Ecce uirgo in
,, utero capiet, & pariet filium, & uocabunt nomen eius, nobiſcum Deus. hoc
enim ſignificat Emanuel. talia de Chriſti apud homines origine antiqui Hebræo
rum prophetæ meditabantur. nunquid igitur illuſtrem quendam principem aut
Tyrannum, aut alioqui unum eorum qui plurimum poſſunt in uita, eum de quo
uaticinantur deſcribunt? non poteſt dici: quoniam ne apparuit quidem aliquid
tale. ſed qualis ipſe uiſus eſt uita, talem item eum fore cecinerunt, hac utiq; in re
,, nihil à ueritate aberrantes. poſtquam ergo Heſaias dixit: annunciauimus co-
ràm eo. quaſi puerulus, quaſi radix in terra ſitienti: deinceps adiungit dicens:
,, non eſt ſpecies ei, neq; gloria. & uidimus eum, & non habuit ſpeciem neq pul-
,, chritudinem. & fuit ſpecies eius ſine honore deficiens præ filiis hominum. ho-
,, mo quum in plaga eſſet, ſciens ferre languorem contemptus eſt, & non com-
putatus. quid ad hæc igitur ſupereſt? nam quum illius & tribum, & genus, &
modum naſcendi, & uirginis miraculum, & uitæ morem prædixerint, ſequitur

deinceps, ut ne mortem quidem eius taciti præterierint. sed quid tandem canit
,, etiam de hac Hesaias? homo, inquit, quum in plaga esset, sciens ferre languo-
,, rem, contemptus est & non computatus. hic peccata nostra fert. & pro no-
,, bis est in dolore. & nos existimauimus eum esse in labore & in plaga & in affli-
,, ctione: ipse autem uulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est pro-
,, pter iniquitates nostras. doctrina pacis nostræ super eum. liuore eius nos sanati
,, sumus. Omnes tanquam oues errauimus. & Dominus tradidit eum peccatis
,, nostris. & ipse quum uexaretur, non aperiebat os. quasi ouis ad occisionem du-
,, ctus est, & sicut agnus coràm tondente non aperuit os. generationem eius quis
,, enarrabit? quoniam tollitur de terra uita eius, & reliqua. nam his uerbis significat Christum ipsum quidem, quamuis ab omni peccato alienum, tamen peccata hominum pro ipsis hominibus in se ipsum suscepturum. Quo circa etiam ea patietur, quæ qui peccauerint pati solent. & pro nobis dolebit, non autem pro se ipso. quòd si uulnerabitur & uerbis probrosis ferietur, hoc item nostrorum peccatorum causa fiet. nam infirmus quoq; factus est propter peccata nostra, ut nos uidelicet, quum ille delicta nostra, nostræq; malitiæ uulnera assumpserit, eius liuore sanemur. & eorum quidem quæ ille insons ab hominibus passurus erat, hæ fuerunt causæ: Iudæos autem qui illi mortem attulerunt nusquam ueritus propheta mirabilis, hoc ipsum quoq; perspicue redarguit, planè deplorans ac di-
,, cens: ex iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. deinde uero quoniam cito, neq; ita multo post nefarios aduersus Christum ausus, extremus ad illos ex obsidione Romanorum interitus erat uenturus, ne hoc quidem præterit silentio,
,, sed adiungit: & dabo sceleratos pro sepultura eius, & diuites pro morte eius. & poterat quidem his prophetiam terminare, si nihil amplius futurum post Christi mortem uidisset, sed quoniam, breui mora interiecta, erat à morte siue à sepultura remigraturus, atq; in uitam restituendus, de hac quoq; re deinceps hæc ad-
,, dit, sic dicens: Et Dominus uult purgare eum à plaga si traditus sit pro pecca-
,, to. anima uestra uidebit semen longæuum. & uult Dominus auferre à labore animæ eius, ut ostendat ei lucem. Qui superius dixit: homo in plaga constitutus, & qui nouit ferre languorem: nunc post mortem eius & sepulturam: Dominus, inquit, uult purgare eum à plaga. & qui hoc fiet? si traditus, inquit, fuerit pro peccato, anima uestra uidebit semen longæuum. non enim omnibus concessum est longæuum Christi semen intueri, sed iis solis qui confiteantur, & munera offerant Deo pro peccatis. horum enim duntaxat anima, uidebit semen longæuum Christi, hoc est, aut æternam uitam eius post mortem: aut eiusdem uerbum per totum terrarum orbem disseminatum: quod longæuum futurum est, sempérq; duraturum. rursus qui superius dixerat: & nos putauimus illum esse in labore: nunc post cædem mortemq; eius, ait: & uult Dominus auferre à labore animæ eius, ut ostendat ei lucem. Quoniam igitur deliberauit Dominus qui Deus est uniuersi, purgare illum à plaga, & ostendere illi lucem: necessario utiq;, qui uoluit, id faciet quod uoluit. nihil enim est eorum quæ uult quod non fiat. uoluit

autem purgare illum, & ostendere illi lucem. fecit igitur hæc. & quum purgauerit illum, ostendit illi lucem. & quoniam uoluit, & uolens abstulit laborem ab anima illius, & ostendit illi lucem: merito propheta sequitur & ait: propter hoc ipse hæreditabit multos: & fortium diuidet spolia. ubi (quod reliquum fuit) iam hæreditatis etiam Christi mentionem facit, illi psalmo consentanea dicens, in quo de insidiis aduersus illum constructis nominatim canens oraculum: ubi ait: adstiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius: deinceps adiungit: Dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te. postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. has igitur gentes, etiam propheta intellexit quum dixit: propter hoc ipse hæreditabit multos. & adiungit: et fortium diuidet spolia. siquidem à potestatibus contrariis, quæ prius inter gentes dominabantur, ubi subiectas animas liberauit, tum quasi spolia quædam suis diuisit discipulis. proinde Hesaias ait de illis. et lætabuntur coràm te, sicut qui diuidunt spolia. et psalmorum author: Dominus, inquit, dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. rex uirtutum dilecti, speciei domus diuidere spolia. meritò igitur hic quoq; de Christo ait: propter hoc ipse hæreditabit multos, et fortium diuidet spolia. quam autem ob rem hoc illi datum sit, docet deinceps, ubi ait: pro eo quod tradita est in mortem anima eius: et cum iniquis deputatus est. et ipse peccata multorum tulit, et propter peccata eorum traditus est. pro his enim remunerans illum pater, eo quòd dicto audiens fuerit sustinuerit q;, donauit illum iis quæ exposita sunt. factus enim est obediens patri usq; ad mortem. quare multorum quoq; hæreditatem cònsecuturum illum canit, non prius tamen quàm tradita fuerit anima eius in mortem, & cum iniquis sit deputatus. propter hæc enim dictum est, illum hæreditaturum multos, et fortium diuisurum spolia. puto autem indubitate reuersionem eius à mortuis significari talibus oraculis. qui enim fieri potest ut aliter de eo intelligamus, qui tanquam ouis ad occisionem sit ductus, et ab iniquitatibus Iudaici populi traditus sit ad mortem, et cum iniquis deputatus, sepulturæ q; commendatus? deinde purgatus à Domino? et lucem penès se uisurus sit, & multorum hæreditatem consecuturus, et suis spolia diuisurus? Sed aliter quoq; de illius reditu in uitam post mortem dicit quodam loco uaticinans Dauid ex persona Christi. non relinques animam meam in inferno, neq; dabis sanctum tuum uidere corruptionem. et alibi. Domine eduxisti ab inferno animam meam, saluasti me à descendentibus in lacum. et alibi. qui exaltas me de portis mortis, ut annunciem omnes laudationes tuas. contra omnia hæc intendere ullam aciem, ne inimicissimos quidem atq; ingratissimos posse arbitror. uerum tamen eius prophetiæ conclusio cuius Author Hesaias, sterilem illam quondam et desertam à Deo animam, aut potius ecclesiam de gentibus collectam, lætis uocibus bono q; nuncio prosequitur, cum illis utiq; concordãs quæ iam contemplati sumus. nam quum propter eam Christus omnia pertulerit, meritò post ea quæ de illo prædixit, adiungit: lætare, inquit, sterilis quæ non paris. uocife-

rare

,, rare & clama quæ non parturis: quoniam multi filii desertæ magis quàm eius
,, quæ habet uirum. dixit enim Dominus: dilata locum tentorii tui: & pelles ta-
,, bernaculorum tuorum fige. ne parcas. dilata funiculos tuos: & clauos tuos cor-
,, robora. amplius ad dexteram & ad sinistram extende. & semen tuum gentes hæ-
reditabit. his autem uerbis ecclesiam de gentibus collectam, & toto orbe terra-
rum diffusam, & ab ortu solis ad occasum extentam, oraculum lætari iubet, planissime hoc ipsum significans ubi ait: & semen tuum gentes hæreditabit. quum autem longiorem explanationem desyderent ea quæ ad hunc locum spe-
ctant, abunde nobis hæc compendii locum explebunt. nam tu quoq; per ociũ multo plura colligere poteris, quæ ad idem propositum spectent. sed ipsum quo-
q; euangelicæ demonstrationis propositum quod nunc in manibus est, tradet suo tempore atq; interpretabitur singula. interim uero quod ad prædictionem diuinationemq; prophetiam de Saluatore nostro pertinet, quodq; item ad id quod ea prædictio omnes homines eorum bonorum aduentu gaudere iubebat quæ expectabantur, iis quæ iam dicta sunt contenti esse possumus: quæ quidem planè enunciant prophetæ cuiusdam aduentum, & legum authoris pietatem qui Moysi similis futurus sit, necnon eiusdem genus & tribum & locum unde exitu-
rus, & tempus quo uenturus sit. uaticinatur præterea & ortum, & mortem, & reditum in uitam, & principatum in omnibus gentibus. quæ sanè iam euenere omnia. & magis etiam deinceps ex iis quæ dicentur constabit, in uno Saluato-
re ac Domino nostro ea finem accepisse. sed hæc quæ de sanctis oraculis ac-
cepta uides, iis qui credunt, exposita sunt. iis autem qui non credunt, seorsum obuiam scriptis propheticis ibimus, atq; interim tanquam de communi uiro, & qui reliquis fuerit similis inquiremus: ut quum omnibus qui unquam à condito æuo inter homines celebrati sint, multo præstantior & incomparabili quadam eminentia superior apparuerit, cum ea quoq; quæ ad diuiniorem eius naturam spectant pertractemus: & quòd uirtus quæ in illo erat nulla humana natura con-
staret, certissimis demonstrationibus comprobemus. ordine deinceps sequetur, ut ea proponamus contemplanda pro uiribus, quæ ad eam theologiam perti-
nent quæ illum complexa est. Quoniam igitur maior pars eorum qui non cre-
dunt, uocant illum præstigiatorem ac seductorem, aliasq; innumerabiles calum-
nias in illum execrabiliter iactant, ac ne nunc quidem desinunt eiusmodi pro-
bra confingere, tempus iam uidetur esse ut etiam istis respondeamus, de nostro quidem nihil afferentes, sed de doctrina quam ipse publicauit assumen-
tes quod hic apponamus.

Aduersus eos qui Christum Dei seductorem fuisse existimant.

3 INTERROGANDI igitur sunt, num quis unquam alius huic si-
milis seductor ex historiis ipsorum proferri possit, qui mansuetudinis, probita-
tis, temperantiæ, omnisq; reliquæ uirtutis iis quos seduxerit magister & author extiterit. & utrum fas sit iis nominibus uocare eum, qui ne intueri quidem mulie-

rem cum petulanti cupiditate permittit. & num is seductor qui summum philosophiæ fastigium tradiderit, discipulosq; suos docuerit quæcunq; possideant bona, indigentibus impertiri, & laboris studium ac beneficentiam plurimi facere. & utrum seductor is qui, in multitudine populari & plebeio, turbulentoq; grege uersari prohibet, solum autem rerum diuinarum studium sua doctrina commendat. qui porrò fieri potest ut is merito nominetur seductor, qui & ab omni mendacio deterreat, & ad ueritatem præter cuncta alia amplectendam adhortetur? ut ne iure quidem iurando uelit nos indigere? quanto autem minus periurio? sit enim sermo uester, est, est, non, non. & quid me plura colligere oportet, quum ex iis quæ iam dicta sunt planè liceat discere, quod nam fuerit eius reipu. institutum, quæ ab illo inter homines ad uitæ utilitatem disseminata est? ex qua, non modo non seductorem, sed uere diuinum quendam, & diuinæ pietatemq; amplexæ philosophiæ, non communis illius & uulgaris introductorem, omnis ueritatis amator sit confessurus. nam quòd illud uiuendi institutum, quo Hebræorum antiquissimi, Dei amici, uiri utebantur, quodq; iam ex hominibus quodammodo interierat, solus ipse renouauerit, neq; in paucos & modicos, sed in totum orbem diffuderit, in primo huius operis libro satis à nobis ostensum est. per quem utiq; licet hominibus iam turmatim in toto orbe, illius uitæ religionemq; amplexæ reipub. quam & ipse Habraam & qui per idem tempus uixere sectati sunt, innumerabiles non solum ex Græcis, sed etiam ex Barbaris, æmulatores ostendere. Et illius quidem doctrinæ pars quæ ad mores pertinet magis, eiusmodi. nunc uideamus utrum seductoris nomen, illi, in eo genere præceptorum conueniat, quod maxime dominatur. non ne igitur de illo palàm scriptum est, quemadmodum soli omnium regi Deo, & cœli ac terræ mundiq; uniuersi opifici, & ipse deditus fuerit, & commendare suos discipulos consueuerit? sed non ne etiam nunc illius doctrinæ præcepta omnes, & Græcos & Barbaros ad supremum Deum sursum mente animoq; percipiendum, & omnem uisibilem naturam despiciendam extollunt? num igitur hic fuit seductor? an uero quòd plures colere Deos ex suprema & sola uera Theologia eum, qui re uera in errorem præceps sit lapsus non permittit? at hic non recens, neq; illius proprius sermo, sed ex multo tempore priscis Dei cultoribus Hebræis consuetus, quemadmodum & in Præparatione ostensum est: ex qua iam nunc quum recentes philosophi magnam utilitatem acceperint, ipsum doctrinæ genus comprobarunt. cæterum ipsorum etiam Græcorum doctissimi suorum Deorum oraculis gloriantur, de Hebræis in hunc modum mentionem facientibus.

Solis Chaldæis sapientia contigit atq;
Hebræis, qui ex se genitum regemq; Deumq;
Pura mente colunt, atq; unum numen adorant.

Chaldæos autem eosdem propter Habraam nominauit, qui, ut memoriæ proditum est, genere Chaldæus fuit. si igitur etiam ab antiquis usq; temporibus, Hebræi, qui maxime ab oraculis quoq; sapientiæ testimonium acceperunt, in unum

omnium

omnium rerum opificem Deum adorationem dirigebant, cur seductorem amplius, ac non potius mirabilem religionis magistrum, hunc iam fuisse fateamur? qui ea quæ quondam solis Dei amicis Hebræis cognita erant, in cunctos homines inuisibili diuinaq; uirtute protulit ac dilatauit? ut non amplius, sicut prius pauci quidam & numerabiles, rectas de Deo habeant opiniones, sed conuentus innumerabiles tam hominum Barbarorum, qui olim ferissimi erant, quàm sapientium & Græcorum: qui antiquorum prophetarum iustorumq; uirorum religionem amplecti, sola illius uirtute edocti sunt? sed iam tertium illud contemplemur, num uere illum seductorem appellent, quòd non sacrificiis boum, neq; brutorum animalium mactationibus, neq; cruoribus atq; igne, neq; iis rebus quæ de terra nascuntur incensis, diuinitatem colere instituit. nempe humilia hæc & terrena, immortaliq; naturæ nullo modo conuenientia existimans, iudicansq; omni sacrificio gratius iucundiusq; Deo munus offerri, quum quis illius præcepta plene obseruauerit: per quæ ipso corpore animaq; purgatos, menteq; nitida ac decretis religiosis imbutos, dum ea imitari docet, quæ similes Deo homines efficiant, suos palàm instituit dicens: estote perfecti, sicut pater uester perfectus est. Quòd si quis Græcorum hæc reprehendat, is sciat se etiam præceptoribus suis contraria sentire: qui uidelicet, ut par est, multa à nobis utilia edocti, quippe qui nobis etiam tempore fuerint posteriores, dico autem ea doctrina quæ nobis à Saluatore nostro exposita est, audi iam nunc qualia sint, quæ scripto fateantur.

Quòd nihil eorum quæ de terra prodeunt, oportet summo Deo incendere aut sacrificare. Ex Porphyrio de abstinentia ab animatis.

›› 4 DEO Summo, sicut quidam uir sapiens dixit, nihil eorum quæ ad sensus pertinent siue incendentes, siue denominantes: (nihil enim est eorum quæ materia constant, quod non protinus ei sit immundum, qui expers est omnis materiæ. quare ne uerbum quidem ullum, siue id dicas, quod in uoce consistit, siue id quod intrinsecus concipi solet, quum animi aliquo uitio est contaminatum, illi conueniat:) sed silentio puro, purisq; de ipso cogitationibus illum colamus. Oportet igitur illi coniunctos similesq; factos, hanc uitæ nostræ rationem Deo afferre pro sacrificio. eadem uero & illius laudatio erit, & nostra conseruatio: afferetur enim cum stabilitate & quiete uirtutis animi. ipsius uero Dei contemplatione hoc sacrificium perficitur.

Item de eodem ex Apollonii Tyanensis Theologia.

›› 5 EX Quo igitur maxime quis naturæ diuinæ conuenientem curam adhibeat, ex eo maxime illam propitiam benignamq; obtineat. hoc quidem penès quemuis hominum uiget. idq; ipsum unusquisq; complebit, si eorum quæ sub uisum cadunt, qualia sunt hæc, quæ digito demonstramus, illi quæ una est, & ab omnibus rebus separata, secundum quam reliqua omnia cognoscere necesse est, nihil omnino sacrificet. neq; ignem incendat. neq; prorsus quidquam

,, illa postulet, ne à præstantioribus quidem quàm nos sumus. neq; ullum est plan-
,, tæ genus quod ab initio terra pariat, neq; animalis quod eadem nutriat, cui pro-
,, tinus immundities non adsit. sed utatur erga illam solo meliori uerbo, dico autem
,, non eo quod ore emittitur, sed quod ab optimo eorum quæ sunt proficiscitur,
,, per optimum eorum quæ in nobis sunt bonorum. mens autem hæc est, quæ in-
strumento non indiget. Si igitur Græcorum quoq; illustres, tam Philosophi quàm Theologi hæc confitentur, quo nam modo seductor erit is qui non so-lum uerba, sed facta multo prius quàm uerba suis discipulis, quibus fungerentur tradiderit? & quibus, ut recta ratio iubet, Deum ipsum essent ueneraturi? quo autem modo, & quibus rationibus usi in sacrificiis dicantur prisci Hebræi, in primo huius operis libro disseruimus. atq; iis quæ illic dicta sunt contenti esse debemus. uerum quoniam præter illa quæ iam disputata sunt, nouimus (id quod à Christo didicimus,) factum esse mundum: cœlumq; ipsum & solem, & lunam, & stellas opera Dei esse: neq; hæc oportere, sed horum authorem colere: considerandum esse uidetur num decepti simus, quòd in hunc modum de natura rerum sentire ab illo docti sumus. atqui non solum Hebræorum hæc fuit oratio, sed philosophorum quoq;, maxime illustrium: qui cum Hebræis consentientes, ortum habere & cœlum ipsum & solem & lunam & stellas, uniuersumq; mundum ab authore omnium rerum factum esse affirmauerunt. cæterum idem & consummationem & mutationem in melius, uniuersi huius futuram ut expectaremus docuit, in hoc quoq; Hebræorum scripturis consentiens. quid igitur? non ne etiam Plato suapte natura & ipsum cœlum & solem & lunam & reliqua Sydera, solutioni corruptioniq; obnoxia esse uidit, quamuis ea non dissoluenda affirmauerit, propterea quòd nolit ille qui ea composuit? Quòd si tali natura constare nos, immortalemq; habere animam, nullaq; in parte brutis animalibus similem, uoluit, & uirtutum quæ in Deo sunt simulachra in se continere illam arbitrari nos docuit, sicq; habere atq; affici & sapere omnes, & Barbaros & uulgares instituit: non ne sapientes magis in toto orbe suos sectatores reddidit, quàm ii qui supercilia contracta ostentant, si nihil plane ea parte qua est differre à culice, aut uermiculo, aut musca animam humanam affirmant? aut si ne à serpentis quidem aut uiperæ, aut ursi, aut pardalis, aut suis anima, ulla prorsus in parte, suam ipsorum animam, qui sapientissimi fuerint, quatenus naturam habet atq; est, diuersam esse? ad hæc, quum fori diuini, iudiciiq; futuri assiduam mentionem fecerit, suppliciaq; ac pœnas ineuitabiles impiis descripserit, iustis uero æternam à Deo uitam promitti, & regnum cœleste, & felicem cum ipso Deo uictum, docuerit: quem tandem decipere potuit? non ne potius adhortatus est eorum præmiorum causa, quæ à iustis expectantur in uirtutem incumbere? ab omni uero malitia deterruit, propter impendentes impiis pœnas? Porrò autem ex illius decretis accepimus esse, quasdam post supremum Deum potestates natura incorporeas, intelligentes, rationales, omniq; uirtute præditas, quæ circum regem uniuersi choros exerceant: quarum plures etiam usq; ad ho-

mines

mines ipsius patris nutu, quadam salutari dispositione mittantur: quasq; & cognoscere, & uenerari pro ratione graduq; dignitatis edocti sumus, ut soli Deo, qui rex est uniuersi, adorationis honorẽ tribuamus. ab eodẽ præterea didicimus, hostiles quasdam inimicasq; humani generis, per hunc qui circum terrã uersatur, aerem, uolare potestates Dæmonum spirituumq; malorum, eorumq; qui in illis principatum tenent, quæ cum malis hominibus uersentur: quas ut omni conatu fugiamus in præceptis habemus: tametsi uel quàm maxime Deorũ appellationes & cultus sibi ipsis arrogant: multoq; etiã magis ab illis esse declinandum, propter hanc ipsam cum Deo repugnantiã, hasq; aduersus Deũ inimicitias: quemadmodum latius in præparatione demonstrauimus. sanè huiuscemodi sunt, quæ in præceptis atq; institutis Saluatoris nostri feruntur, uere priscorũ Hebræorũ qui Deo grati fuere, tum uirorũ, tum prophetarum, pia sanctaq; documenta. Quòd si hæc grauitatem habent, si utilitatem, si studium sapientiæ, si deniq; omni uirtute referta sunt: quo tandem iure, quaue ratione ei, qui talia docuerit, adscribatur nomẽ seductoris? & hæc quidem tanquam de eo homine, qui à cæteris natura non differat, disputata sint, quæ uidelicet & grauem, & ipsi uitæ utilem illius doctrinam exhibeant. nunc ea quæ magis diuina sint cosyderemus.

De diuinioribus Christi gestis.

6 AC Primum omniũ contemplemur, quo tẽpore uersatus est cũ hominibus, quot qualiaq; sint quæ mirabiliter gesserit, nunc quidẽ lepram de corporibus eiiciens, eaq; diuinitus purgans, nunc uero iussu uerbi dæmonas ex hominibus expellens: aliàs rursus ægrotãtibus, omniq; languorũ genere laborãtibus, sanitatẽ abunde suppeditans. quodam uero tẽpore etiã paralytico dixit: surgens tolle grabatũ tuum & ambula. atq; ille quod imperatũ est fecit. rursus cæcis alio tẽpore, uidẽdæ lucis facultatẽ largitus est. olim uero mulier quæ sanguinis fluxu laborabat, & annos plurimos eo genere morbi uexabatur, ubi uidit innumerabilẽ circum illũ multitudinẽ, quæ nusq̃ permittebat ut ad illũ accederet ac supplicaret, liberationemq; à morbo peteret, extremũ illius uestimentũ attingere duntaxat cogitauit. atq; ita subiit: limbumq; quũ apprehendisset, unà cum eo curationẽ malorũ apprehẽdit: atq; illico sana euasit, sic quidẽ diuinæ Saluatoris nostri uirtutis maximũ signũ reportans. alius autẽ quidam uir regulus, quũ ad Iesu pedes cecidisset, filiũ qui ægrotabat, e uestigio sanũ recepit. filiã item alius, qui Iudaicæ synagogæ princeps erat, & hic quidẽ iam mortuã. Quid uero dicã, quòd alius iam quatriduũ mortuus, uirtute Iesu excitatus est? uel quòd in mari tanq̃ in terra qua publice itur, olim pedibus ingressus est, ipsius interim discipulis nauigantibus? & quòd iidem quũ aduersa tẽpestate agitarentur, mare, fluctus, uentos increpuit, atq; omnia protinus tanquam Domini uocem formidantia constiterunt. Quum uero quinq; millia uirorum, unà cum innumerabili feminarum puerorumq; multitudine, quinq; non amplius panibus abunde quondam saturauerit, adeo ut quæ superfuerunt reliquiæ, duodecim cophinos implere potuerint, quem non stupore affecerit? aut quem

non merito ad quærendum de ipsius arcana, occultaq; uirtute excitauerit? sed ne mihi nunc in longum nimis ducatur oratio, postrema omnium illius mors exponatur, quæ non communi reliquorum hominum more extitit. non enim morbo consumptus, ac ne laqueo quidem, aut igne: neq; uero ad morem reliquorũ qui ob scelera sua, crucis supplicio affici solent, cruribus itidem ferro succisis, neq; omnino quidquam ab ullo hominum passus, eorũ qui alios necare consueuerunt uiolentæ mortis genus ullum pertulit. sed ubi ipsum duntaxat sponte præbuit inimicis insidiantibus corpus, tum erectus est à terra illico. deinde in ligno magna uoce clamans, & patri spiritum commendans, atq; hæc ad uerbum dicens: Pater in manus tuas commendo spiritum meum: ita solutus ac liber, ipse per se ipsum à corpore secessit. deinde quum corpus ipsius familiares accepissent, atq; honestæ sepulturæ commendassent, tertio die rursus illud ipsum recepit, quod uidelicet sponte reliquerat. & sic rursus, ipse se ipsum in carne, in corpore, ipsum illum qui prius fuerat, suis ostendit discipulis: quibus cum paucos dies uersatus, & per aliquod tempus suo etiam sermone dignatus, illuc reuersus est, unde oculis illorũ se obtulerat, sicq; iter ad cœlum direxit. iisdem uero, quum præcepta quoq; de rebus agendis tradidisset, eosdẽ apud omnes gentes supremæ religionis doctores declarauit. hæc sanè sunt uirtutis, quæ in Saluatore nostro erat, apprime celebrãda miracula. hæc diuinitatis quæ in illo erat indicia. hæc ipsi quoq; casta æstimatione admirati sumus, exploratoq; atq; exquisito iudicio recepimus. Exquisita sanè hæc à nobis explorataq; sunt, aliis quoq; euidentibus rebus, omnemq; aperientibus rationem: quibus ipse Dominus noster etiam nunc iis quos dignos putauerit, exigua quædam suæ uirtutis signa ostendere consueuit. Quinetiam subtiliore ac certiore doctrina idem à nobis effectum est: quam quidem iis adhibere consueuimus, qui ea quæ dicta sunt non concedunt, sed nullam prorsus iis fidem habent, neq; omnino quidquam tale ab eo factum esse confitentur. aut extitisse illa quidẽ non negant, uerum magicis præstigiis, ad errorẽ intuentiũ tanquã à uiro seductore imposita. quòd si etiã in præsenti aduersus tales pauca quædã disputare opus sit, non deseremus studium incœptũ. alioqui uero quo nã pacto ibimus illis obuiam?

Aduersus eos qui non credunt Saluatoris nostri discipulis, admirabiles illius res gestas narrantibus.

7 NAM SI dicant nihil omnino admirabile Saluatorem nostrum, neq; quidquam quod superet cogitationem humanã fecisse, qualia sunt quæ illius familiares testificati sunt, uideamus num illis talia dicentibus credi ullo modo possit, quippe qui nullam possint assignare causam, propter quam, hi quidem illius discipuli, ille uero horum magister extiterit. nam & qui docet, alicuius disciplinæ magistrum se profitetur. & discipuli talis disciplinæ cupidi magistrum adeuntes, se ipsos illi instruendos committunt. quam igitur causam isti afferre possunt, quare fuit cum Iesu discipuli uersati, frequentesq; fuerint? aut quidnam illud quæso erat, quod illos tali uiro dare operam cogeret? quarum porrò disciplinarum doctorem illum fuisse dicent? an hoc quidem nemini dubium esse potest? planè

enim

enim earum rerum doctorem fuisse necesse est, quas qui ab illo didicerunt, ad reliquos homines attulere.atqui præcepta erant hæc philosophicæ uitæ, quam illis
,, describēs dicebat:nolite possidere aurum,neq; argentum in zonis uestris,non peram in uia. & alia eiusmodi.se ipsos uero iubebat prouidentiæ,quæ omnia gubernat commendantes,& ad illā referentes,nusquā sollicitos esse de rebus necessariis. admonebat etiā eos,ut altius saperent iis,quæ Iudæis à Mose præcepta fuerāt. illū enim legem illis posuisse non occidere,tanquam procliuibus ad occidendum: itē non mœchari,tanq̃ iis qui lasciuissimi,atq; ad libidinē propensissimi essent.rursus non furari,tanq̃ seruile maxime ingeniū præ se ferentibus.ipsos uero oportere arbitrari,has sibi ipsis nusquā esse accommodatas leges.sed animi liberationē ab omni morbo plurimi facere,& ab imis partibus ac de profundo cogitationis,tanq̃ à radicibus malitiā pullulantem resecare:iramq;,atq; omnē minus honestam cupiditatem uincere conari:ac potius ex summa animi tranquillitate ne irasci quidem, neq; mulierem cū libidine intueri: ac non modo non furari,sed contra, res etiam suas indigentibus erogare.neq; uero in eo gloriari,quòd aliena inter se nō auferrent,sed quòd eis,qui se primi spoliassent,omnem iniuriā remitterēt. & quid opus est, me omnia repetere quæcunq; aut ille docuit,aut illi didicerunt? nā præter cætera,illos ita ueritatē amplecti hortabatur,ut ne iure quidē iurando indigerent, ac multo quidē minus periurio.ita uero se uita ac moribus comparare,ut quod dicerent, omni iureiurando certius haberetur,progrediētes ad id usq; sermonis ut pro affirmatione,dicerēt,etiā,pro negatione,non,& cum ueritate huiusmodi uocibus uterentur.interrogemus igitur, quam probabilitatē habeat,talium documentorū auditores,ac potius iam magistros effectos,suspicari mentitos,quæcunq; suū præceptorem effecisse testificati sunt?aut quàm credibiliter faciāt,si putent illos oēs sibi inter se consensisse in mendacio?duodecim quidē de omni numero electos,septuaginta autē reliquos? quos etiā binos misisse dicitur ante faciem suā,ad omnē locū & regionē quo erat ipse uenturus.sed nulla unq̃ afferetur ratio,quare tantæ multitudini hominū credendū non sit,qui quidem religiosam grauemq; uitam amplexi sint,resq; oēs suas aspernati,& pro charissimis,uxore,inquā,& liberis & omni genere,inopem uictum elegerint:ac de suo præceptore concors testimoniū,tanq̃ uno ore,in oēs homines protulerint. princeps igitur hæc & prima & uera sit ratio.sed contrariam quoq; spectemus. in qua saltem primum illud cōstet, nobisq; cum illis conueniat, hunc quidē fuisse præceptorem,illos uero discipulos. deinde fingamus illum non ea quæ iam dicta sunt, docuisse,sed illis planè cōtraria:facere uidelicet contra leges:impie iniusteq; agere:superare,spoliare cæteros: & si quid aliud,quod ad malitiam pertineat dici potest:latere autem in iis omnibus conari: & eiusmodi mores simulatione doctrinæ grauioris, & noua professione pietatis obtegere.ipsi uero discipuli & his exerceantur,& q̃ hæc sunt,etiam nequioribus: propterea uidelicet quod magna est ad malitiā procliuitas,eāq; uel nullo p̄cepto re discere facile est.in sublime uero suū præceptorem fictis uerbis extollant,nulliq; mendacio parcant: omnia uero illi miracula & portēta,cū simulatione falsitateq;

adſcribant,ut ipſi quoq; in admiratione habeantur, beatiq́; iudicentur, qui eiuſmodi præceptoris diſcipuli extiterint. Videamus igitur qui potuerit illis tam audax incœptum conſiſtere, ſi tales fuere quales deſcripti ſunt. nam malum malo, aiunt, amicum non eſt. ac ne bono quidem. unde igitur in tanta uirorum multitudine, concordia malitiæ reperta eſt? unde in illis omnibus, de iiſdem rebus concors teſtimonium? & eadem uſq; ad mortem ſententia? uiro autem præſtigiis utenti & fallaciis qui talia doceret, ac talia profiteretur, quis ab initio ſtuduiſſet? dices, quòd alii quoq; illo præceptore non minus præſtigiarum cupidi. ergo illi præceptoris ſui exitum non uiderunt? & quali morte fuerit affectus? cur igitur poſt illam turpiſſimam illius necem, de eo qui mortuus eſſet nouam theologiam conſtantiſſime protulerunt, nec ab incœpto deterreri potuerunt? aut quid ex ea re tandem petebant? num ut eodem ſupplicio afficerentur? ſed quis ullo unquam tempore, nulla ſpe propoſita eiuſmodi ſupplicium manifeſtum eligeret? Cæterum demus illos illum eſſe ueneratos, quandiu cum ipſis uerſatus commoratusq́; ſit, & quandiu fallaciis eos, ut ſermone iſtorum utar, decipere potuerit. cur igitur poſt mortem multo magis quàm ante, illum admirati ſunt? nam in humanis degentem & deſeruiſſe & abnegaſſe olim dicuntur, quum illi uidelicet inſidiæ factæ ſunt. poſtquam uero inter homines eſſe deſijt, alacres ipſi mori malebant, quàm à uera de illo teſtificatione amoueri. ſi igitur præceptori ſuo nullius boni conſcii erant, non uitæ, non diſciplinæ, non actionis, non operis alicuius laudem merentis, neq; uero quidquam ab illo emolumenti perceperant, præter unam malitiam & aliorum hominum deceptionem, quam ob rem tam prompte moriebantur, dummodo de illo ſeuera quædam & inſignia prædicarent? quum interim illorum unicuiq; liceret ocioſe uiuere, & in propria domo unà cum ſibi chariſſimis, ſecuriorem multo tutioremq́; uitam agere? fallaces autem homines & in fraudibus uerſantes, quomodo affectaſſent mori pro alio, quem ipſi omnium hominum maxime certiſſimeq́; nouiſſent? preſertim qui ipſis, ut ſermone iſtorum utar, nullius boni author fuiſſet, ſed contra potius, omnis malitiæ præceptor? uir enim & rationis uſum habens, & uirtute præditus, boni cuiuſpiam officii gratia nonnunquam probabiliter mortem cum honeſtate & gloria ſubierit. qui uero moribus peruerſis ſit, & affectibus uoluptatibusq́; totus deditus, ſolamq́; hanc temporariã uitam, & quæ ad eam ſpectãt libidines perſequens, nunquã profecto uitæ mortem præpoſuerit: ac ne domeſticorũ quidẽ, & chariſſimorũ cauſa ſupplicium tulerit, nedum pro eo qui nequitiæ ſit condẽnatus. q̃ ergo probabile, ut illius de quo dictũ eſt, diſcipuli, ſi modo ille ſeductor præſtigiatorq́; fuit, quũ illum talẽ eſſe non ignorarent, atq; ipſi etiã improbiore flagitii genere animos haberent implicitos, à ſuæ gẽtis uiris oĩa probra ferre nõ recuſauerint, & oẽ ſupplicii genus pro teſtimonio illi reddẽdo ſubierint? nõ cõuenit hoc cũ natura improborũ. lõgiſſime ab ea refugit. cæterũ hoc quoq; diligẽter conſydera. Nã ſi ipſi & ſeductores & impoſtores erãt, & præterea imperiti omninoq́; uulgares, ut conſtat, quin etiã Barbari, & qui non plus quàm Syrorũ linguã noſſent, quomodo in totũ progreſſi ſunt terrarum

orbem?

orbem? uel qua istud solertia excogitarunt, ausi'ue sunt? quibus porrò uiribus id quod ausi sunt perfecerunt? esto enim, uiros rusticos in terra propria uersantes decipere & uagari, nec ociose aut frustra rem ferere. at uero apud omnes nomen Iesu prædicare: admirabiliaq; illius gesta, & in urbibus & in agris docere: & alios quidem eorum, imperium Romanum, ipsamq; omnium urbium reginam ciuitatem inuadere: alios Persarum regnum: alios Armeniorum: Parthorum alios nationem: item alios Scytharum: quosdam etiam ad ipsos orbis terræ uenisse fines: Indorumq; regionem penetrasse: alios porrò trans Oceanum euasisse, ad eas insulas quæ Britannicæ uocantur: hæc sanè ego nunquam humana ui effecta putauerim, ne dum conatu leuium uulgariumq; hominum, ac multo minus seductorum præstigiisq; utentium. qui uero flagitiosum uersutumq; doctorem experti essent, & eius exitum uitæ talem perspexissent, quibus tandem uerbis assequerentur, ut inter se de illo consentanea fingerent? siquidem uno ore omnes & leprosorum purgationes: & eiectiones Dæmonum: & excitationes mortuorum: & cæcorum sanationes: & innumerabiles alias ægrotantium medelas, quas ille præstiterat, testificabantur. postremumq; omnium, quòd primis sibi post mortem, reditus illius in uitam sit uisus. hæc itaq; neq; facta, neq; audita unquam suis temporibus, quomodo uno ore facta fuisse affirmare ausi essent, morte quoq; ipsa comprobantes quod dicerent? num quid olim congressi & conspiratione ad idem sentiendum facta, fœdus inter se pepigerunt, quo fingerent ementirenturq; ea quæ nusquam facta essent? & quibus uerisimile dictu est, illos esse usos uerbis in fœdere? num forsitan talibus? uiri amici, quisnam ille fuerit qui heri ac nuper seducebat, ac deceptionis erat magister, quiq; in oculis omnium nostris extremum dedit supplicium, ipsi planissime exquisitissimeq; omnium nouimus, ut potè qui & discipuli, & illius arcanorum conscii fuerimus. dignus ille quidem aliqua ueneratione à multis censebatur, sed tamen omnis illius meus erat, ut omni rerum genere cæteros superaret. ac ne magnum quidem prorsus quidquam illi, aut reditu in uitam dignum, actum est, nisi quis dolis omniq; simulatione refertos illius referat mores, & quòd ipsos nos usum uersutiarum, inanemq; iactantiam per fraudem ac dolũ docuerit. Quo circa demus quæso inter nos dextras, simulq; omnes fœdus paciscamur, ut de illo in cũctos homines deceptionẽ consonam proferamus: narremusq; uidisse nos illum dum cæcis uisum largiretur: tametsi nullus unquã nostrũ hoc uidit. & dum surdis auditũ præberet: quod quidẽ nullus unquam nostrũ audiuit: & dum leprosos purgaret, mortuosq; ad uitã restitueret. deniq; ea quæ neq; facta ab illo nouimus, neq; dicta audiuimus, tanquã uere gesta contendamus. uerum quoniam extremum illius tẽpus, celebrẽ habuit & perspicuum interitum, ut nusquã ab illo occultari potuerit, nos huic quoq; incõmodo recta pergẽtes occurramus. testificemurq; planè bene impudenter, illũ postquã à morte ad uitã redierit, inter nos esse uersatũ, focumq; & cibum consuetũ nobiscum usurpasse. conseruetur autem ab omnibus nobis impudentiæ immutabilitatisq; tenor. & maneat hæc mentis alienatio usq; ad mortem.

quid enim absurdi habet pro nihilo mori? aut quid quempiam offendat, nulla probabili causa, uerbera tormentaq; in corpore, & si opus sit, uincula quoq; & carceres, nec non contumelias & probra nullius uerae rei gratia experiri? hoc igitur iam nunc meditemur: mentiamurq; omnes uno ore, & fingamus ea quae, neq; alicui nostrum utilia futura sint, neq; alicui eorum quos decipiemus, ac ne illi quidem qui à nobis mendacio extollitur, & pro Deo commendatur. porrò autem mendacium intendamus non modo in nostrae gentis homines, sed in omne omnino hominum genus, totumq; orbem terrarum hoc errore, iisq; quae de illo inter nos composuimus impleamus. Iamq; deinceps leges alias cunctis gentibus imponamus, quae omnes omnium de patriis ipsorum Diis opiniones oppugnent atq; euertant, quascunq; à condito aeuo habuerint. imperemusq; primis omnium Romanis, ne colant quos maiores ipsorum Deos arbitrati sunt. in Graeciam quoq; penetremus, & sapientibus qui illic sunt contraria publice doceamus. ac ne Aegyptios quidem omittamus, sed ipsorum quoq; Deos patrios oppugnemus, non Mosaica amplius quae olim apud illos gesta sunt proferentes, sed nostri praeceptoris interitum illis, quasi quoddam insigne terroris obiicientes. quae uero opinio & fama ab initio ab illis, ad omnes homines de Diis peruenit, hanc nos non uoculis quibusdam aut rationibus, sed praeceptoris crucifixi ui diluamus. progrediamur uero etiam in reliquam Barbaram terram, & quae apud omnes decreta sunt euertamus. neq; uero quisquam nostrum animi intentionem remittat. non enim exiguum aut paruum erit huius audaciae praemium, siquidem non uulgares nos pro tantis certaminibus manent coronae, sed quae supplicia uidelicet à legibus omnium hominum, ut par est, contradicentibus iniuncta sunt: uincula scilicet: tormenta: carceres: nec non ignis, & ferrum, & cruces, & belluae: ad quae omnia promptissimo animo est accedendum, iisq; obuiam malis eundum intrepide, quae praeceptorem nostrum nobis pro exemplo ostentant. quid enim pulchrius, quàm nulla ratione & Diis & hominibus fieri inimicos? neq; ulla unquam prorsus frui iucunditate: neq; charissimis rebus oblectari: neq; comparare pecunias: nec ullius prorsus boni spem sibi reliquam facere: temere autem & inaniter errare ac decipere. hoc enim praecipuum est quod spectemus: ac praeterea omnibus nationibus aduersari: & Deos qui à condito aeuo apud omnes certissimi habiti sunt oppugnare. praeceptorem uero quem oculis nostris supplicio affici uidimus, pro Deo & pro Dei filio praedicare. pro quo & ipsi mori parati simus, tametsi ab illo neq; ueri neq; utilis aut commodi quidquam didicimus. hoc enim ipso ille pluris est faciendus, quòd nihil nobis profuerit. omnia uero nobis facienda sunt, ut illius nomen illustre gloriosumq; reddamus. omnia probra, omnia supplicia ferenda: omne genus mortis subeundum pro ea re, quae nulla in parte uera est. malum enim forsitan ueritas, & mali contrarium in mendacio. quare affirmemus illum & mortuos excitasse, & leprosos purgasse, & Daemonas eiecisse, & alia incredibilia, omnemq; fidem superantia fecisse, quarum quidem rerum nullius

nullius illi nos conscii sumus, sed arbitratu nostro cuncta fingentes. & decipiamus quidem quos possumus: si cui uero non persuaserimus, tum ipsi pro iis quæ inter nos composuimus erroris mercedem, aduersus nos ipsos eliciamus. Videntur ne tibi credibilia hæc, aut ulli uero similia? ignobiles uulgaresq; homines, postquam talia finxerint, atq; inter se composuerint: Romanum imperium inuasisse? aut humanam naturam, quæ uitæ amorem ac studium quasi proprium quiddam possidet, potuisse unquam nulla mercede uoluntarium subire interitum, quemadmodum Saluatoris nostri discipuli potuere? quos sic quidem eo stuporis uenisse credas, ut quum ab illo nihil dignum admiratione gestum inspexerint, ipsi tamen ex composito cuncta eius generis confinxerint? deinde nugis quibusdam de illo corrogatis, pro iis omne genus mortis subire parati promptiq; fuerint? tu uero quid ais tandem aduersus hæc? nempe illos neq; opinatos fuisse, neq; sperasse quidquam eiusmodi ob commendationem Iesu perpessuros. quare tam intrepide ad prædicandum de illo prouectos. at istuc quo nam pacto concedetur? illos non sperasse pro illo se omnia passuros? qui & apud Romanos, & apud Græcos, & apud Barbaros, Deorum euersionem essent inuecturi? at enim historia quæ de illis extat, aperte hoc habet: illos post præceptoris interitum, ab insidiatoribus quibusdam captos fuisse: & primum quidem in carcerem coniectos, deinde uero dimissos: tum iis imperatum ne ulli hominum in nomine Iesu loquerentur. postea uero quum illi hos uidissent apud multitudinem palàm de illo iterum loquentes, correptos uerberarunt, eosq; ob doctrinæ genus increparunt. quo tempore uidelicet rursus illis respondens Petrus dixit: obedire oportet Deo magis quàm hominibus. haud ita multo post lapidibus petitus Stephanus interficitur, quum apud Iudæorum multitudinem intrepide concionaretur, atq; insectatio non mediocris orta est aduersus eos, qui nomen Iesu publice commendabant. alio rursus tempore Herodes, qui Iudæorum Rex erat, Iacobum fratrem Ioannis occidit gladio. Petrum uero in uincula conie- cit, ut in actis Apostolorum scriptum est. & quum hi talia pertulissent, reliqui discipuli constantissime Iesu suo adhærentes, longe etiam magis quàm ante perseuerarunt in proposito, apud uniuersos ubiq; & illum & miracula illius prædicantes. postea Iacobus frater Domini, qui ab iis qui olim Hierosolyma incolebant, ob uirtutis excellentiam iustus uocabatur, à pontificibus & Iudaicæ gentis magistris interrogatus, quid nam de Iesu sentiret, quum planè illum esse filium Dei respondisset, ipse quoq; lapidibus ab illis petitur atq; interficitur. Petrus autem Romæ capite in terram uerso cruci affigitur. Paulo uero caput abscinditur, & Ioannes in insulam relegatur. hiq; quum talia passi essent, nullus reliquorum ab incœpto destitit. quin etiam uotis unusquisq; expetebat, pietatis diuiniq; cultus gratia, sibi quoq; aliquid tale contingere. quo etiam constantius atq; ardentius & ipsi Iesu, & admirabilibus eiusdem gestis testimonium afferebant. Quòd si mendacia hæc erant quæ illi ex composito finxissent, operæ pretium erit admirari, quo nam pacto tantus numerus, consensum illum inter se in rebus

fictis, uel usq; ad mortem seruauerit. neq; ullus unquam, earum rerum formidine quæ illis, qui prius sublati erant acciderant, à societate desciuerit, neq; reliquis publice contradixerit, prodens ea quæ inter ipsos composuissent. quin & unus eorum qui uiuum præceptorem prodere ausus est, illico manum sibi ipsi consciscens, debitum supplicium inuenit. illud porrò qui fieri potest, ut non omnem habeat stuporem, homines seductores atq; illitteratos, qui neq; loqui neq; audire quidquam, præter unam patriam linguam consueuissent, non solum excogitasse audaciam peragrandi orbem omnium nationum, sed quum peragrauerint, perfecisse quod cogitauerant? contemplare præterea quantum & cuiusmodi sit, illos de rebus gestis Iesu, nullum usquam discrepans uerbum protulisse. Si enim in omnibus rebus de quibus ambigitur, atq; in iudiciis quæ ex legibus exercentur, communibusq; controuersiis, consensus testium certum ratumq; id efficit de quo ambigitur, (in ore enim duorum uel trium testium consistit omne uerbum) cur in his quoq; ueritas non consistat? quum & duodecim Apostoli fuerint, & septuaginta discipuli, & innumerabilis extra hunc numerum multitudo, qui admirabilem in omnibus consensum seruauerint, & rebus ab Iesu gestis testimonium dederint, non illud quidem sine sudore, sed cum tormentorum omnisq; iniuriæ ac deniq; mortis perpessione, & quos postremo etiam Deus uicissim suo testimonio comprobauerit: qui uerbum quod ab illis proditum uulgatumq; est, ad hunc usq; diem, & in omne æuum continuat atq; propagat. hæc igitur satis ex concessione tam absurdi principii, nobis meditata sint. Contraria enim iis quæ scripta sunt opinari, & Iesum dicere non honestatis aut sobrietatis præceptorem fuisse, sed iniustitiæ & superbiæ omnisq; intemperantiæ: & illius discipulos ab illo talia edoctos, omni cupiditate ac scelere omnes qui unquam fuerint homines superasse, quum omnium quæ absurda sunt, absurdissimum sit, nos illud tamen disputandi gratia concedi posse existimauimus. quod quidem est simile ut si quis, quum Moses in suis legibus dicat: non occides: non mœchaberis: non furaberis: non falsum testimonium dices: hæc in priorem sensum trahens & calumnians, dicat: illum cum irrisione ac simulatione talia præcepisse. uelle enim eos quibus imperet, & occidere & mœchari, & iis omnia contraria facere quæ ipse in legibus posuerit: sed interim fingere habitum se, & personam uitæ grauioris induere. Cæterum eadem ratione Græcorum quoq; philosophorum præcepta, & tolerantiam uitæ, planeq; eorum omnium scripta unusquisq; poterit calumniari: & dicere: illos quidem iis quæ scripserint, contraria in animo habuisse, contrariamq; orationi uitam uixisse, simulasse autem quasi alia induta persona, philosophicum sibi uitæ genus placuisse. sic autem omnes quoq;, ut in summa dicam, ueterum historias calumniari sit facile, & ueritati quæ in illis est detrahere, eamq; nullam esse contendere, & deniq; in contrarium quæcunq; narrata sunt uertere. Sed quemadmodum nullus mentis compos eum qui talia dicat, insanum atq; amentem affirmare uereatur, ita etiam in Saluatoris nostri sermonibus atq; præceptis, si quis ueritatē contorquens atq; peruertens,

contrariam

contrariam iis quæ docuit illi sententiam conetur imponere, huic quoq; à nobis, id quod falsum est, illustrandæ ueritatis gratia, ut in disputationibus fieri solet, concessum esto. ut quum dederimus id quod dictu absurdum est, contrariæ rationis inconstantia cernatur. Quum ergo eum qui sic calumnietur satis abunde reprehenderimus, tempus iam est, ut ad sacrorum librorum ueritatem recurramus, & in illis discipulorum Iesu mores contemplemur. Quis igitur mentis sanitate præditus, non ab illis ipsis protinus argumentans, omni fide dignos illos iudicauerit? uiros quidem absq; controuersia ignobiles, literarumq; ignaros loquendiq; imperitos, at in sanctæ ac philosophicæ doctrinæ amorem progressos, & strenuam laboriosamq; uitam amplexos, quam quidem inedia, & abstinentia tum à uino, tum à carnibus, plurimis item aliis afflictionibus corporis, atq; orationibus supplicationibusq; ad Deum, ac multo prius, summa temperantia & castitate corporis, pariter atq; animæ correxerint atq; perfecerint? quis non igitur illorum philosophiam supra modum admiretur, qui & à legitimis uxoribus se abduxerint, neq; à uoluptate saltem naturali deliniti sint, neq; filiorum ac nepotum desyderio fracti & subacti? quod quidem illis ideo contigit, quòd non mortales nepotes, sed immortales sibi expetiuerint. mores autem eorundem à cupiditate omnis generis pecuniæ alienos, quis non obstupescat? qui hoc quoq; coniecerit ex eo, quòd non fugerint, sed secuti sint præceptorem, qui ipsos à possidendo auro atq; argento deterruerit, legemq; fixerit, ut ne usq; ad duas quidem tunicas rem suam augerent: quod quidem uel auditu intolerabile alii cuipiam uideatur, ob grauitatem imperii. at illos etiam re ipsa compleuisse quod dictum est constat. ergo quodam tempore, quum quidam claudus à Petro, & ab iis qui circum Petrum erant aliquid postularet: (hic porrò unus erat eorum, qui ob extremam inopiam uictum mendicabant) non habens Petrus quid daret, confessus est, ab omni se possessione auri atq; argenti abhorrere, his quidē
,, uerbis: argentū et aurū nō est mihi, quod autē habeo hoc tibi do. in nomine Iesu
Christi surge & ambula. Quū uero illi, à suo præceptore, tristia auditu perciperēt,
,, si modo attendebant quæ ad ipsos diceret: in mūdo afflictionem habebitis: & rursus: lugebitis & plorabitis uos, mundus autē gaudebit: non ne de animi sui moribus planè indicabant? quòd uidelicet solidiori quadam altioriq; natura constarent, quum animi labores non fugerent, neq; uoluptatem persequerentur, quodq; ipsorum magister non fraudulente eos demulcens, aut res suas eis ostentās sibi ipsi illos adiungeret: sed ingenua ueraq; oratione quæ euentura erant canens, suæ reipublicæ rationem atq; propositum, in animis illorum infigeret? Talia item erāt quæ propter nomen suum passuros illos prædicabat, significans, quòd ad præsides ducendi essent, quòd ante reges sistendi, quòd omnis generis pœnas subituri, non ob leuem rem aliquam, neq; ob ullam probabilem causam, sed id totum propter unum suum nomen. quod interim quum re ipsa ad hunc usq; diem compleri cernamus, cur non huiusce euenti prædictionem obstupescimus? una enim confessio nominis Iesu, animos consueuit accendere principum. nam & si

nihil reprehensione dignum admiserit, qui Christum confessus est, eum tamen puniunt plectentes nominis illius causa, omnibus sceleſtis asperius. quòd si quis eam appellationem abiurauerit, negaueritq; se Christi esse discipulum, dimittitur illico ac liberatur, etiam si innumerabilibus peccatis obnoxius teneatur. & quid me Saluatoris nostri Apostolorum mores describere conantem, plura in unum cogere oportet? quum iis quæ dicta sunt, abunde contenti esse possimus, ad id demonstrandum quod à nobis propositum est? quibus quum pauca quæ sequuntur addidero, ad aliud calumniantium genus me conuertam. Matthæus Apostolus uitæ genus quod prius sectatus est, nullo grauiore studio aut consuetudine refertum sibi delegit, sed inter publicanos, & eos qui pecuniæ colligendæ uacarent. hoc quidem, nullus Euangelistarum indicauit, non coapostolus eius Ioannes, non Lucas, non Marcus, sed ipse Matthæus suam ipsius uitam non dissimulans, planeq; ipse seipsum accusans. audi igitur quomodo palàm sui nominis meminit, in eo quod ipse scripsit Euangelio, & mores proprios notauit.
,, & præteriens illinc Iesus, uidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomi-
,, ne. & dixit ei. sequere me. & surgens secutus est eum. & factum est discumben-
,, te illo in domo, ecce multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu, & discipulis eius. deinceps sermone progressus, ac discipulorum nomina enumerans, ipse sibi ipsi publicani nomen adiungit. dicit igitur. Duodecim uero
,, Apostolorum nomina sunt hæc. primus Simon qui dicitur Petrus: & Andreas
,, frater eius. Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius. Philippus & Bartholo-
,, mæus. Thomas & Matthæus publicanus. itaq; Matthæus abundantia quadam modestiæ, studium præ se ferens ueritatis in suis moribus indicandis, publicanum se appellauit, neq; priorem suam uitam occultare uoluit. & secundo loco post æqualem suum se nominauit. quum enim singuli singulis comparentur, ipse Matthæus Thomæ, Petrus Andreæ, Iacobus Ioanni, Philippus Bartholomæo, Thomam sibi ipsi præponit, priorem illi locum, quamuis coapostolo, tanquam honoratiori tribuens, tametsi reliqui Euangelistæ contrarium faciunt. audi itaq; Lucam, ut Matthæi mentionem faciens, non publicanum dicit, neq; post Thomam collocat, sed præstantiorem illum cognoscens, priorem quoq; nominat, Thomam illi secundo loco subiungens, quod ipsum Marcus quoq;
,, seruauit. uerba igitur illius sic se habent. & quum dies factus esset, uocauit disci-
,, pulos suos, & elegit duodecim ex eis, quos & Apostolos nominauit: Simoné,
,, quem etiam Petrum uocauit, & Andream fratrem eius: Iacobum & Ioannem:
,, Philippum & Bartholomæum: Matthæum & Thomam. sic Matthæum Lucas anteponit: quemadmodum ipsi tradiderant, qui ab initio ipsi uiderant, & ministri fuerant sermonis. Ioannem quoq; similem Matthæo inuenies. nam in suis epistolis ne meminit quidem suæ appellationis: aut seniorem se nominat, nusquam uero Apostolum aut Euangelistam. In Euangelio autem, quum significasset illum quem diligebat Iesus, nomen suum non posuit. Petrus uero ex nimia quadam reuerentia, ne dignum quidem se scriptione Euangelii existimauit.

Sed eius

Sed eius familiaris ac discipulus Marcus, in commentarium retulisse eiusdem de rebus gestis Iesu, narrationes memoratur. qui quum ad illum Historiæ locum uenisset, ubi Iesus interrogauit quem se esse homines dicerent: ipsiq; sui discipuli quam de se opinionem haberent, subiunxissetq; Petrus, tanquam de Christo: nihil illi respondentem Iesum aut dicentem describit, sed illis comminantem duntaxat, ut nemini de ipso dicant. non enim interfuit Marcus iis, quæ à Christo dicta sunt. ac ne Petrus quidem, quæ ad ipsum ac de ipso dicta sunt ab Iesu, proprio testimonio proferre æquum putauit. Quæ autem illa sint, quæ uidelicet ad ipsum Petrum dicta sunt, Matthæus his indicat uerbis: Vos autem quem me dicitis esse?
,, & respondens Simon Petrus dixit: tu es Christus filius Dei uiui. respondens Ie-
,, sus dixit ei: beatus es Simon Bariona: quoniam caro & sanguis non reuelauit
,, tibi, sed pater meus qui est in cœlis. & ego tibi dico: tu es Petrus: & super hanc
,, petram ædificabo ecclesiam meam. & portæ inferni non præualebunt aduersus
,, eam. & dabo tibi claues regni cœlorum. & quæcunq; ligaueris super terram,
,, erunt ligata & in cœlis: & quæcunq; solueris super terram, erunt soluta & in cœ-
lis. quum hæc tam multa dicta sint Petro ab Iesu, Marcus nihil horum commemorans, propterea quòd ne Petrus quidem, ut uerisimile est, talia in suis narrationibus enunciauit, audi quid dicat, post Iesu interrogationem: respondens inquit
,, Petrus dicit: tu es Christus. & comminatus est eis, ut nemini dicerent de ipso.
hæc sanè Petrus merito tacenda iudicauit. quare etiam Marcus ea præteriit. quæ autem ad negationem suam pertinebant, in omnes homines protulit ac publicauit. quoniam post illam fleuit amare. inuenies itaq; de eo narrantem Marcum:
,, & quum esset Petrus in atrio, uenit ad eum una ex ancillis summi sacerdotis. &
,, quum uidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: & tu cum Iesu Na-
,, zareno eras. at ille negauit dicens: neq; noui, neq; scio quid dicas. & exiuit fo-
,, ras ante atrium: & gallus cantauit. rursus autem quum uidisset illum ancilla, cœ-
,, pit dicere circunstantibus: hic ex illis est. at ille iterum negauit. & post pusillum,
,, rursus qui astabant dicebant Petro: uere ex illis es. nam & Galilæus es. ille autē
,, cœpit anathematizare, & iurare: quòd nescio hominem istum quem dicitis. &
statim gallus iterum cantauit. Marcus quidem hæc scribit, at Petrus hæc de se ipso testificatur. omnia enim quæ apud Marcum leguntur, narrationum sermonumq; Petri dicuntur esse commentaria. Qui igitur ea quæ poterant ipsis afferre bonam famam, recusant, criminationes uero contra se ipsos, sempiternæ memoriæ in scriptis suis commendant, & eorum quæ ab ipsis peccata sunt accusationes, quas posteriorum nullus unquam cognouisset, nisi de ipsorum scriptis didicisset, publice ab omnibus legendas proponunt, cur non ab omni de se ipsis opinione, omniq; mendacio merito abhorrere credantur? studiiq; erga ueritatem argumenta certissima præbere? Qui uero tales uiros fictionibus usos, ac mentitos putant, & tanquam impostores infamia probrisq; notare conantur, cur non ipsi potius & ridiculi sunt, & odio inuidiaq; digni, tanquam omnis ueritatis inimici habentur? qui quidem uiros tam ab omni malitia alienos, tamq; sine

fuco, uereq; fyncerum animum in fuis fcriptis præ fe ferentes, malitiofos quofdam & callidos audent fingere fophiftas, tanquam eos qui quidquid fcripferint commenti fint, & fuo præceptori, quæ ille nunquam fecerit ad gratiam tribuerint? Sanè commode mihi dictum uidetur. aut prorfus credere oportet Iefu difcipulis, fi reliquis quoq; fcriptoribus. aut fi non his, ne reliquis quidem. cur enim fi folis his uiris detrahenda fit fides, non etiam reliquis omnibus, quicunq; unquam aut apud Græcos, aut apud Barbaros, uitas, aut orationes, aut commentaria, confcripferunt, eorum qui uariis temporibus in aliquo genere uirtutis atq; officii, præftiterint? aut fi dicis aliis quidem credere æquum effe, at his folis non credere: cur non hoc planè ad inuidiam referatur? Quòd fi demus illos de præceptore fuiffe mentitos, & quæ ille nunquam fecerit fcriptis fuis complexos, num etiam de iis mentitos, quæ idem paffus eft, dare poffumus? dico autem de unius ex difcipulis proditione, de calumniis criminantium, de ludibriis & irrifionibus iudicum, de contumeliis, de ictibus in facie, flagellisq; in tergo: de corona fpinea, quæ illi ad ignominiam impofita eft: de purpureo ueftimento, quod inftar clamydis illi circundatum eft: de illo ipfo deniq; crucem quafi trophæum aliquod, humeris geftante, & in ea infixo, manibus pedibusq; traiectis: de aceto quod illi potus loco porrexerunt: de arundine qua illius tempora percuffere: de conuiciis quæ in illum à fpectantibus iactata funt? at enim & hæc, & quæcunq; alia de illo his fimilia feruntur, aut ficta effe oportet ab illius difcipulis, aut in his quidem tanquam uerifsimis, illis credendum eft, in reliquis uero quæ clariorem illum uenerabilioremq; reddunt, non credendũ. fed hæc de iifdem fibi ipfi contraria opinio, unde confirmabitur? dicere enim eofdem de eodẽ, & uera prodere & mentiri, nihil aliud eft nifi contraria in eodẽ de iifdem rebus dicere. quomodo hæc refellentur? fi enim hoc illis fingendi propofitum fuit, ut mendaciis fuum præceptorem ornarent, cur illi ea quæ modo diximus adfcripferunt? aut cur pofteris indicarunt, quòd & triftis fuerit, & tædio affectus, & animo turbatus? aut quòd ipfi illum deferuerint atq; abierint? aut quòd qui omnibus ipfis præpofitus fuerat Apoftolus illius, & difcipulus Petrus, nullis neq; tormentis, neq; tyrannicis minis, ter illum abiurauerit? hæc enim & fi alii dixiffent, neganda ab iis tamen fuere, qui nihil aliud fibi in fcribendo propofuiffent, nifi ut reuerentiam præceptori compararent. quòd fi ueridici in triftioribus de illo narrationibus uidentur, cur non in iis item quæ lætitiam gloriamq; habent, multo magis, quàm fibi ipfis contrarii? nam quibus unum propofitum fuerit mentiendi, ab iis fi qua offendunt ea in primis, aut præteriri oportebat filentio, aut fi id non poterat, negatione refelli. quis enim apud pofteros ea quæ tacuiffent, reprehendere unquam potuiffet? fed fi mentiri decreuerant, cur non illud quoq; mentiti funt, Iudam qui ofculo illum tradidit, fimul ac proditionis fignum oftendere aufus eft, in lapidem effe conuerfum? & qui alapam illi inferre aufus eft, eius illico dextram aruiffe? & Caipham pontificem, propterea quòd falfis contra illũ criminibus confenferit, oculis captum fuiffe? cur uero non omnes mentiti funt, fignificantes, nihil planè

illi quod

illi quod possit offendere euenisse? sed ipsum quidem euanuisse, forumq; & iudicia illorum risisse? qui uero illum comprehendere uisi fuerant, diuinitus illusos, contra illum se agere quæ egerunt, tametsi ille non aderat, credidisse? quid porrò? non ne grauius digniusq; scripsissent, nullum planè humanum aut mortalem casum, illũ subijsse? uerum ubi ui diuina res omnes suas confirmasset, tum in cœlum gloriosius diuiniusq; reuertisse? certe hoc multo maiorem uenerationem comparasset, quàm fingere, ab illo ea miracula facta quæ nouimus? neq; enim his credituri non fuerant, qui cæteris eorũdem narrationibus fidem habuere. qui igitur in ijs quæ dedecus habent atq; tristitiam, ueritatem corrũpere ausi non sunt, cur non in reliquis quoq; quæ de illo protulerunt digni habentur, quibus absq; suspitione falsitatis credatur, etiam si miracula narrauerint? ergo licet talium hominum de Saluatore nostro testimonium, nobis abunde satisfacere debeat: tamen nihil me præter propositum facturum arbitror, si quasi ex abundantia quadam, Hebræi quoq; Iosepi testimonio utar: qui in decimo octauo Iudaicæ antiquitatis libro, Pilati tempora in historiam suam referens, de Saluatore nostro mentionem facit his uerbis.

Iosepi de Christo.

EXISTIT Per idem tempus Iesus sapiens uir, si modo uirum eum dicere oportet: quippe qui earum rerum author fuerit, quæ humanã fidem superant. docebat porrò hic homines, si quos ueritatis studiosos reperiebat. ergo multos sibi Iudaicæ, multos etiam Græcæ factionis adiunxit. Christus planè hic fuit. siquidẽ quum magistratibus nostris accusantibus, illum crucis supplicio affecisset Pilatus, non destiterunt, qui ab initio complexi fuerant. apparuit enim illis tertio die iterum uiuens: quemadmodum diuini prophetæ & hæc, & alia innumerabilia de illo prædixerant. ex quo ad hunc usque diem Christianorum non defecit genus. Si ergo historicus quoq; testificatur, non solos duodecim Apostolos, septuagintaq; discipulos, ab illo sibi adiunctos, sed multos quoq; tum Iudaicæ, tum Græcæ factionis assumptos, palàm est illum in se aliquid excellentius cæteris hominibus habuisse. qua enim alia ratione, & Iudaici & Græci generis multos sibi adiungere potuisset, nisi admirabilibus fidemq; superantibus gestis, & inaudita quadã doctrina usus esset? fidem etiam facit liber qui acta Apostolorum inscribitur, multa millia hominum Iudæorum credidisse, illum esse Christum Dei, quem prophetæ uenturum nunciassent. Historia quoq; illud habet: grandem Christi ecclesiam Hierosolymis fuisse, quam Iudæi cõparassent, durasseq; usq; ad obsidionẽ, quæ Adriani tempore facta est. ergo qui primi episcopi ex successione illic præfuerunt, Iudæi fuisse dicuntur: quorũ nomina ab eius loci incolis etiam nunc memorantur, ut ex his quoq; omnis contra discipulos illius calumnia diluatur, quando & illis testificantibus, & contra, illis non testificantibus, ipse Iesus, qui Christus est Dei cõprobatur: innumerabilẽ multitudinem, tum Iudæorũ tum Græcorũ sibi ipsi subiecisse. Cæterum quum hæc à nobis dicta sint aduersus primum non credentium genus, nunc ad alterum conuertamur, idq; refellamus. id autẽ est eorum, qui fatentur quidem Iesum res gessisse admirabiles, sed præstigijs oculos intuentiũ delusisse, atq; ut

solent incantatores & venefici, in admirationem sui traxisse præsentes.

Contra eos qui præstigiatorem putant Christum Dei fuisse.

6 AC PRIMVM Quidem isti interrogandi sunt, quid ad ea quæ antecesserunt respondeant? nunquid vllus hominum vsquam excogitari potuit, omni grauitate ac virtute refertæ reipublicæ institutor: synceræq; ac ueræ doctrinæ, qualis ea est quam ante exposuimus, præceptor: qui mores præstigiatoris habuerit? quòd si & magus, & veneficus, & impostor, & præstigiator fuit: quo nam modo talis doctrinæ apud omnes gentes author extitit, qualem ad hunc vsq; diem & oculis intuemur, & auribus percipimus? deinde quis tam sibi ipsi confidens, vt aggrediatur ea in vnum cogere, quæ cogi nullo modo possunt? qui enim vere præstigiator est, quum & sceleratis sit & nefariis moribus, & eas res aggrediatur, quæ desperatis nefariisq; hominibus conueniant, omnia agere solet turpis ac sordidi lucri gratia. num quid igitur Saluator quoq;, ac Dominus noster Iesus, qui Christus est Dei, talibus rebus obnoxius sit? at enim unde tenebitur reus, aut quomodo? qui suis discipulis, vt ex ipsorum testimonio ap,, paret: præcepit, ne possiderent aurum, aut argentum in zonis suis, neq; peram in uia, neq; calciamenta? deinde cur dicto illius audientes fuissent? & ea quæ acceperant in commentarios referenda, literisq; commendanda putassent, si pecuniæ studiosum suum præceptorem uidissent? & iis contraria quæ alios docebat tractantem? non diu profecto se continuissent, quin illum habuissent derisui, verbaq; eius aspernati essent, atq; à disciplina recessissent. & merito quidem, si vidissent illum sibi quidem ipsis seuerissimas leges imponentem, ipsum autem legum authorem, nullo modo uerba suarum legum sequentem. Deinde qui vere præstigiator est ac seductor, desperatis nefariisq; hominibus se ipsum permittit, vt possit liberius scelestas, atq; infandas uoluptates persequi: & præstigiis atq; incãtationibus subigere mulierculas, & sub suam malitiam trahere. at vero de Saluatoris ac Domini nostri temperãtia, ne dici quidem satis abunde unquã posset. rursus enim discipuli illum testificantur præcepisse, vt ne intuerentur quidem mulie,, rem cum libidine, his verbis. dictum est antiquis non mœchaberis, ego autem ,, dico vobis, quòd quicunq; intuebitur mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. quum vero olim ex causa necessaria, ut multis utiq; prodesset, cum Samaritana muliere loquentem illum vidissent, admirati sunt quòd cum muliere loqueretur, inopinatum quiddam hoc, atq; insolitum se intueri arbitrantes, tanquam ii qui nunquam antehac idem vidissent. commendabat enim Saluatoris nostri sermo nihil aliud, nisi in moribus grauitatem atq; austeritatem. Cæterum temperantiæ eiusdem, illa quoq; doctrina magno argumento esse potest: qua turbulentos appetitus ex ipso cogitationis profun,, do resecare ac purgare iubebat, dicens. sunt eunuchi qui sic nati sunt. & sunt ,, eunuchi, qui facti sunt ab hominibus. & sunt eunuchi, qui castrauerunt se ipsos propter regnũ cœlorum. deinde qui præstigiator est & uere populi deceptor,

omnia

omnia aggreditur atq; agit cum iactatione sui plerunq;, & ad speciem non ad ueritatem, atq; amplius quiddam præter cæteros nosse se atq; habere, cum ostentatione profitetur. Saluatorem uero dominumq; nostrum, non gloriæ cupiditate aut arrogantia laborasse, neq; ad speciem egisse quæ egit, uel ex iis constare potest, quos à se sanitati restitutos, iubebat nemini dicere, neq; se ipsum in uulgus prodere: etiam ex eo quòd in montibus plerunq; degeret, & solitudines in iis locis sectaretur, fugeretq; urbanas uulgi quæ, nocere sæpenumero solent consuetudines. Si igitur, neq; gloriæ, neq; pecuniarum, neq; uoluptatis causa docuisse illum constat, quis præterea superest calumniæ locus, qua ut deceptor ac præstigiator accusetur? Sed hæc quoq; uideamus quæso. Item præstigiator ubi alios sua malitia imbuit, quos tandem uiros illos reddit? nón ne præstigiatores? seductores? ueneficos? sibi ipsi in omnibus quæ agant similes? quis igitur unquã omne Christianorum genus quod ab illius doctrina profectum est, aut præstigiis utens, aut ueneficiis deprehendit? nemo quidẽ hoc dixerit. at contra, incumbens in sermones præceptaq; sapientiæ, sanè deprehendet qui uolet, ut demonstratum est. qui igitur aliis seueræ castæq; uitæ, ac summæ pietatis author extitit, quisnam merito censebitur, nisi philosophorum primus, & pietatis religionisq; magister? siquidem is qui docet, absq; controuersia præstantior quàm ii qui docentur. Philosophus ergo uereq; pius, nusquam uero seductor, aut præstigiator dici poterit Saluator ac Dominus noster. si igitur talis fuit qualem ostendimus, qua tandem alia ratione miracula edidisse credi potest, nisi diuina quadam nobisq; ignota uirtute? supremaq; erga Deum uniuersi pietate? quem quòd ut patrem ueneraretur & coleret, apparet ex iis in primis quæ de illo locutus est. tantum ergo abest, ut qui illi ab initio adhæserunt discipuli, & qui posthac illius discipulis successere, ab illorum consuetudine informati, prauæ alicui aut perniciosæ suspicioni obnoxii habendi sint, ut ne ægrotantibus quidem permittant, sicuti multa multi efficere conantur, aut foliorum inscriptionibus, colligationibus'ue uti: aut eos qui se incantaturos profitentur attendere: aut radicum herbarumq; suffumigationibus, aliis'ue eiusdem generis nonnullis, medelas sibi morborum sufficere. hæc nanq; omnia à Christi doctrina exclusa sunt. neq; unquam intueri licuit Christianum qui colligatione uteretur, neq; magicis nugationibus, neq; foliorum quorundam laboriosis inscriptionibus, neq; cæteris similibus, quorum usum indifferentem pleriq; arbitrantur. quæ igitur unquam ratio conuincet, ut qui talis præceptoris discipuli fuerint, præstigiatoris aut impostoris discipuli fuisse iudicentur? atqui qualis sit omnis quicunq; aliquid profiteatur, nulla res euidentius probauerit, quàm discipulorum consuetudo. nam si uiri sint artibus & scientiis præditi, profecto qui ipsis eiusmodi artium & scientiarum author fuerit, eum longe se ipsis præstantiorem fuisse demonstrabunt. exempli gratia, qui medicinam ab aliquo didicerunt, excellentiæ præceptoris in tali disciplina testes idonei habendi sunt. qui uero Geometriam, nullum alium se habuisse talis disciplinæ magistrum, quàm Geometram probabunt. nec uero Arithmetici

alium quàm Arithmeticum. eadem ratione, aliquem fuisse impostorem optimi sanè testes habendi sunt qui ab illo didicerint, & qui eandem cum suo præceptore artem exerceant. Sed nullus adhuc in tam multis annis, discipulus Iesu præstigiator apparuit: tametsi in diuersis temporibus, & reges & præsides per tormenta quidquid ad nos pertinet, diligentissime exquisiuerint. ita porrò nullus præstigiator fuit, ut liber dimitteretur, atq; extra omne periculum constitueretur, qui modo ab ipsis coactus esset ipsorum ritu sacrificare. quòd si nullus unquam nostrorum, tam illorum quos ipsi uidere potuimus, quàm illorum qui quondam ipsius Iesu dicisp uli fuerunt, ueneficii aut præstigiarum damnatus est: ergo ne præceptor quidem talis fuit. Cæterum ne omnis nostra oratio, ex rebus non scriptis proficiscatur, uideamus item quid probationis ab historia quæ literis continetur, elici possit. Primi igitur ipsius Iesu discipuli, in libro qui acta ipsorum continet, memorantur, quoscunq; ex gentibus in suam disciplinam acciperent, quum eorum pleriq; crimine præstigiarum infames essent, in diuersos mores adeo commutasse, ut ausi sint quos libros illis interdixissent, in medium proferre, & in conspectu omnium comburere. audiamus itaq; quid scriptura illa contineat. „ multi autem eorum qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, & „ combusserunt eos coràm omnibus: & computatis pretiis illorum, inuenerunt „ pecuniam denariorum quinquaginta millium. tales sanè erant Saluatoris nostri discipuli. tantaq; orationis eorum uis erat, quum suos auditores alloquerentur, ut intimas animi partes penetrarent, tangerentq; ac uulnerarent uniuscuiusq; conscientiam adeo, ut nemo amplius occultare posset, sed unusquisq; in apertum proferret, si cuius arcani conscius sibi esset, indicemq; suorum quæ prius commisisset flagitiorum, se ipsum præstaret. tales item qui ab illis instituti sunt: puris utiq;, syncerisq; animis præditi, ut nihil in illis simulati, aut fraudulenti lateret: sed contra potius ipsi mutatione à deteriore uita ad meliorem, gloriarentur atq; confiderent. qui igitur magicos libros incenderunt, & extremam illorum perditionem publico iudicio suo comprobarunt, cur non de se ipsis apud omnes certissimum posthac præbeant argumentum, nullo se prorsus magicarum rerum studio teneri? sed contra potius, ex illo iam puros se esse, & ab omni eiusmodi suspitione remotos? Si ergo iam constat Saluatoris nostri discipulos tales extitisse, cur non ipse præceptor fuit multo ante? quòd si de discipulis qualem præceptorem habuerint uis cognoscere, habes hodie quoq; innumerabiles uerborum Iesu discipulos: ex quibus plurimi uirorum conuentus existunt, qui tum contra naturales corporis uoluptates quasi in acie consistant, tum mentem ab omni minus honesta perturbatione inuulneratam conseruent: qui quum omnem suam uitam usq; ad senectutem continentissime egerint, institutionis quæ de uerbis illius haberi soleat, certissima argumenta præstare possunt. neq; uiri solũ sub illo duce ad hunc modum philosophantur, sed fœminarum quoq; tot millia per totum orbẽ, ut q̃ multa sint non dicendũ esse uideatur: quæ quasi quædã sacerdotes Deũ uniuersi colentes, supremamq; philosophiã amplexæ, atq; amore

cœlestis

cœlestis sapientiæ captæ, prolis quidem ac liberorum, utpote qui ad corpus pertineant, nullam habent rationem, animam uero omni diligentia curantes, totas seipsas ipso corpore atq; animo, regi omnium uniuersiq; Deo dedicarunt: ut sic integra perpetuaq; castitate, ac uirginitate fungantur. & Græci quidem eum qui olim iactatione philosophiæ, regionem suam ab hostibus depopulatam atq; uastatam reliquit, uerbis huc atq; illuc circunferunt atq; extollunt. Democritus hic est apud illos. & Crates unus apud eosdem admiratione dignus putatur: quòd re sua familiari ciuibus suis relicta, ipse seipsum Crates Cratetem in libertatem uindicasse iactauerit. at enim uerborum Iesu æmulatores innumerabiles, non autem unus duntaxat alter'ue, diuenditas possessiones pauperibus atq; indigentibus impertiuerunt: quibus etiam nos testes adsumus, qui uersati sumus cum talibus, quiq; factis nedum uerbis eorum officiorum facti conscii, quæ illi in Iesu disciplina præstiterint. Cæterum quid me oportet dicere, quàm multa millia etiam hominum Barbarorum non modo Græcorum, ex præceptis Iesu omnem colendi multos Deos errorem transilierint atq; despexerint, & huius uniuersi parentem atq; opificem Deum unum se agnoscere affirmauerint? quem antiquorum philosophorum uix unus Plato quum cognouisset, non audere se efferre in omnes palàm professus est, planè affirmans, parentem quidem atq; opificem uniuersi huius, & inuenire difficile esse, & quum inueneris, prodi in uulgus non posse. uerum illi quidem & inuenire difficilis uisa est res: & re uera ingens negocium est. at uero idem publicare in omnes enunciareq; non potuit, propterea quòd non tanta illi pietatis erga Deum uis aderat, quanta Iesu discipulis: quibus ope auxilioq; præceptoris, parentem opificemq; uniuersi, & inuenire & agnoscere, illaboratum ac facile contigit: & postquam inuenerunt, etiam efferre in omne genus hominum, prodereq; & complere, & publice enunciare omnibus quod cognouerant: adeo quidem, ut ex illorum disciplina usq; in præsens tempus, per omnes quæ sunt in orbe terrarum gentes, conuentus innumerabiles, non uirorum solum sed etiam fœminarum, & puerorum, & seruorum, & agrestium hominum, tantum absit ut Platoni obtemperent aut credant, ut authorem opificemq; uniuersi huius, solum Deum agnoscant: solum colant: de solo per Christum ut de Deo loquantur. Hi sunt noui huius, ac recentis præstigiatoris successus: talia eius qui existimatur seductor incantamenta: talesq; ipsius Iesu discipuli, de quibus præceptor qualis fuerit cognosci debeat. Cæterum alia quoq; ratione, id de quo quæritur uideamus. præstigiatorem sanè illum dicis fuisse: quinetiam ueneficum, callidissimum, deceptoremq; uocas. nunquid igitur primus ille & solus, huiusce rei inuentor extitit? an uero de more, ad ipsos præceptores initia referre oportet? nam si nullo docente ipse primus, solusq; inuentor huius fuit incœpti, ita ut nihil prorsus ab aliis usquam didicerit, neq; ab antiquis compilauerit, cur non diuinam illi naturam tribuere oporteat? qui nullis libris, nullis præceptis, seu præceptoribus, sua sponte edoctus, per se ipsum, omnis disciplinæ capax, talium rerum inuentor extiterit? atqui neq; sordidæ

alicuius artis, neq; rationalis cuiuspiam scientiæ, ac ne primorum quidem elementorum disciplinam ut percipias, sine duce ac præceptore aliquo, fieri potest, ne dum ea quæ naturam communem superant. nullus certe unquam per se doctus grammaticæ præceptor nobis occurrit: neq; rhetor, qui non ab aliquo didicerit: neq; qui suopte ingenio medicus euaserit: neq; architectus: neq; alterius cuiuspiam rei artifex. & hæc quidem exigua omnia, atq; humana. ueræ autem pietatis inter homines doctorem, dicere præstigiis quibusdam talia introduxisse eo, quo uixit tempore, & eiusmodi prodigiosa admirabiliaq; facta edidisse, cuiusmodi nuper ipsi exposuimus: talemq; illum suapte natura, suaq; sponte extitisse, neq; ab antiquis compilasse, neq; à nouis magistris adiutum fuisse, qui paria ac similia ante ipsum exercuerint: quid aliud quæso est, nisi testificari & fateri, diuinum planè quiddam fuisse, omnemq; hominum naturam superasse illum de quo quærimus? At enim magistros illum dicis habuisse impostores: nec ab Aegyptiorum sapientia abhorruisse: nec quæ illorum antiquitas habuit arcana ignorasse: à quibus quum collegisset: qualem fama fert, talem euasisse. cur igitur alii nulli illo præstantiores magistri, qui & illum ætate antecesserint, & sua doctrina instituerint, aut in Aegypto, aut usquam alibi, uisi sunt? cur igitur non de illis quoq; ante huius accusationem, in omnes homines fama peruenit? cur non item illorum sicut nostri huius, etiam nunc gloria canitur? quis uero unquam præstigiator eorum qui fuerint, ex quo res humanæ cœpere, aut apud Barbaros, aut apud Græcos, tales instituit discipulos? aut talium legum, taliumq; præceptorum author fuit, qualium fuisse Saluatoris nostri uirtus ostenditur? aut quis unquam tam multis medelis, tam mirabilibus beneficentiis, quàm hic noster functus memoratur? cuius autem familiares ignis ferriq; probatione earum rerum, quas testificarentur ueritatem ita confirmarunt, ut nostri Saluatoris discipuli? qui omnia quidem probra pertulerunt, omnia uero tormentorum genera tolerarunt: & deniq; proprium sanguinem effuderunt, ut quæ ipsi testificati essent confirmarent? præterea quicunq; huic nostræ rationi aduersatur, dicat quæso: quis unquam præstigiator, saltem in animum induxit, de proprio nomine se nouæ cuiusdam gentis factionem comparaturum? hoc autem ipsum quempiam non modo cogitasse, sed etiam perfecisse suo arbitratu, cur non totam hominis naturam effugiat? decretis uero & regum, & eorum qui leges priscas condiderint, & philosophorum, & poetarum, & theologorum contrarias leges ponere, quæ simulachrorum cultum oppugnent, quaq; quod uolunt obtineant: easdemq; inexpugnabiles, & inuictas in perpetuum constituere, quis ex omnibus qui unquam fuerint præstigiator, cogitauit? at enim Saluator ac Dominus noster, non sic quidem cogitauit hoc, ut postea aggredi non sit ausus: neq; uero sic aggressus est, ut postea non perfecerit: sed uno uerbo, unaq; uoce quum dixisset ad suos discipulos: ite, instituite omnes gentes in nomine meo, docentes eas
" seruare quæcunq; mandaui uobis: uerbo rem atq; efficaciam adiecit: atq; euestigio in disciplinam uenit breui tempore, omne genus & Græcorum, & Barbarorum.

rorum. & leges in cunctas nationes disseminatæ sunt, antiquæ superstitioni aduersantes. leges Dæmonum oppugnatrices, & omnis in multorum Deorum cultu erroris inimicæ. leges Scytharum & Persarum, & aliorum Barbarorum moderatrices, & quæ damnauerint omnem ab omni iure alienum ac ferinum uictum. leges, quæ euerterint quæcunq; instituta habuerint Græci ab initio humani generis, & nouam ueramq; pietatem induxerint. cur igitur antiquis præstigiatoribus ante Iesu tempora, aut etiam post: nihil tale aut simile inceptum est, ut probabiliter affirmare possimus, illum ab aliis in iis, quæ ad præstigias pertinent adiutum fuisse? Quod si nemo illi similem quempiam proferre possit: (nullus enim illi tantæ author uirtutis:) iam ergo fatendum sit, inusitatam quandam diuinamq; naturam inter homines esse uersatam, quæ sola & prima ea quæ nunquam humanis auribus audita sint, perfecerit. & hæc quidem hactenus. Nunc rursus contradicenti aduersario obuiam eundum, isq; interrogandus: ecquando suis oculis uiderit, auribus ue perceperit, præstigiatores ac ueneficos homines, sine libationibus & sacrificiis, Dæmonumq; inuocatione ac præsentia, quidquam operatos? nunquid igitur aut contra Saluatorem nostrum, aut contra illius præcepta, aut etiam contra eos qui hodie quoq; illius uitam imitantur, possit aliquis talem iactare calumniam? non ne uel cæcutienti perspicuum nos quicunq; Iesum sectamur, istis planè contraria omnia operari atq; amplecti? & citius pati ut morti animam, quàm ut Dæmonibus sacrificium offeramus? citius uero sustinere de uita excedere, quàm prauis Dæmonibus in seruitutem dari? Quis autem ignorat nostræ esse consuetudinis, ipso Iesu nomine, & purissimis precibus, omnem Dæmonum uexationem abigere? sic ipsius Iesu uerbum, eiusdemq; doctrina, isto potestatis inuisibili genere, ut omnes nos longe potentiores essemus effecit. Dæmonum utiq; hostes atq; inimicos, non autem amicos aut familiares nos reddens. quanto ergo minus eorum dicto audientes, aut subiectos comparauit? Qui igitur nos tales produxit, qui fieri potest ut ipse Dæmonibus fuerit addictus? quàm porrò credibile sit illum, aut improbis spiritibus sacra fecisse, aut Dæmonas ad auxilium uocasse dum miracula ederet, quando hodie quoq; omnis Dæmon, omnisq; impurus spiritus, ita Iesu nomen exhorret, ut unum aliquid eorum, quæ ipsius naturam castigandi ac torquendi uim habeant? aufertq; se illico, & concedit: tantam sentit illius nominis uim? sic sanè olim quoq;, quum inter homines degeret, non ferentes illius præsentiam, alius aliunde, clamabant: age: quid nobis & tibi Iesu fili Dei? uenisti ante tempus torquere nos? uir autem præstigiis prorsus intentus, & planè desperatis rebus omne suum studium impendens, non ne uel imprudens ipse de se ipso indicio sit, quòd infandis moribus? quòd scelestus? quòd obscœnus? quòd religioni inimicus? quòd iniustus? quòd impius? Qui uero talis sit, unde aut quomodo ea, quæ ad religionem pertinent alios doceat? quo modo item quæ ad temperantiam? quæ ad Dei cognitionem? quæ ad diuinum forum ac iudicium summi Dei? non ne his omnibus contraria potius commen-

det, ac præferat, suæ ipsius nequitiæ consentanea perpetrans? nónne Deum, Deiq; prouidentiam, ac Dei iudicium neget? nónne omnia de uirtute, omnia de immortalitate animæ uerba irrideat? Quòd si quid tale etiam in iis, quæ ad Saluatorem Dominumq; nostrum pertinent intueri licuisset, nihil sanè fuisset dicendum. at uero quum in singulis rebus & uerbis, uniuersi opificem Deum Patrem inuocare solitum constet, talesq; quos in disciplinam acciperet, comparasse: quum & ipse temperans fuerit, & uerborum quæ ad temperantiam pertinent præceptor: quum author prædicatorq; iustitiæ, ueritatis, humanitatis, uirtutis uniuersæ: quum religionis dux & magister, quæ omnium regem Deum colit: cur non his consentaneum sit putare, nihil eorum quæ in illo admiramur, ab illo per dolum præstigiarum, aut per fallaciam gestum? cur non potius arcana quadam ui, uereq; diuina confiteri? quòd si eo uecordiæ proueheris, ut neq; rationes incorruptas, neq; uerborum necessitatem uelis attendere, neq; uero probabilibus argumentis auscultare, quia fortasse nos quasi causam dicentes habes suspectos, at tu tuis saltem Dæmonibus, ipsis inquam oracula reddentibus Diis ausculta: qui Saluatori nostro, non ut tu præstigiarum fallaciam, sed pietatem & sapientiam, & ascensum in cœlum suo testimonio tribuunt. quorum quidem, quod nam tibi dignius cui fidem habeas testimonium uis dari, quàm inimici nostri confessionem? quam in tertio uolumine posuit eorum quæ inscripsit, de philosophia selectorum, ubi hæc ad uerbum refert.

Quòd efficacia ipsa atq; euidentia, illius diuinæ uirtutis uim perspicue ostendit amatoribus ueritatis.

Oracula de Christo.

7 MIRVM forsitan nonnullis uidebitur, quod dicturi sumus. siquidem Christum Dii summe religiosum, immortalemq; fuisse prodiderunt: deq; illo cum laude mentionem faciunt. & sermone progressus adiungit. igitur de Christo interrogantibus, utrum sit Deus, respondit: immortali quidem anima post corpus incedere, agnoscereq; illam sapientiæ gratia honore affectam. & uicissim. uiri pietate præstantissimi esse illam animam. Summe ergo religiosum illum dixit, & animam illius sicuti aliorum, post mortem immortalem factam. eamq; colere ignorantes Christianos. deinde interrogantibus cur supplicio affectus esset, respondit: corpus quidem imbecillioribus tormentis semper obiectum fuisse: animam uero piorum in campo cœlesti collocatam esse. & post oraculum adiungit deinceps. ipse igitur pius, & in cœlum ut pii solent, subuectus. quare hunc quidem non execraberis, miseraberis uero hominum ignorantiam? hæc etiam nunc Porphyrius. quæso igitur, nunquid impostor ille? at saltem tuorum amicorum uerba tibi blandientia, te flectant. habes igitur nostrum Saluatorem Iesum, qui Christus est Dei, etiam tuorum testimonio comprobatum, non ut præstigiatorem aut ueneficum, sed ut pium, & iustissimum, & sapientem, orbiumq; cœlestium

cœlestium incolam. qui igitur talis fuit, qua nam alia ratione admirabilium factorum author esse potuit, nisi uirtute diuina? quam etiam sacra oracula testimoniis suis illi tribuunt: quæ quidem Dei uerbum, Deiq; uirtutem supremam, in hominis forma atq; habitu, ac potius in ipsa carne ipsoq; corpore habitasse: omnemq; humanam dispositionem, gubernationemq; absoluisse, testificantur. tu quoq; facile discas diuinitatem uirtutis quæ de illo fertur, si cogites qua ille natura, & cuiusmodi præditus, uiros ignobiles de piscatorio atq; humili uictu acceperit, sibiq; adiunxerit. deinde iis usus sit administris ad illud incœptum perficiendum, quod omnem effugiat rationem. Quum enim cogitasset, id quod nullus unquam cogitauit: proprias leges, nouamq; doctrinam in omnes disseminare nationes, omneq; hominum genus eam docere pietatem, quæ unum supremum Deum ueneraretur, huiusq; rei se magistrum exhibere: omnium maxime agrestibus, maximeq; ignobilibus putauit sibi utendum esse huiusce consilii ministris: utpotè quum uerisimile sit illum censuisse, præter omnem rationem hæc se facturum. quo enim pacto qui ne diducere quidem os idonei erant, saltem unius cuiuspiam hominis præceptores fieri potuerunt, ne dum uirorum conuentus? quomodo autem multitudinem alloqui aut instruere, qui ab omni eruditione abhorrebant? at hoc quidem fuit, quod & diuinum consilium, & uim diuinam quæ in illis & cum illis ipsumopus obibat, declararet. ergo quum illos uocasset,
,, tum primum dixit. uenite, sequimini me. & faciam uos piscatores hominum. quum uero iam illos sectatores esset adeptus, diuinaq; sua ui afflasset, roboreq; atq; animi confidentia complesset, iamq; ueluti quoddam uere Dei uerbum, ipseq; Deus tantorum author miraculorum, intelligentiam rationaliumq; animarum uenatores illos constituisset: remq; ipsam atq; efficaciam adiunxisset uoci illi, qua dixerat: uenite: sequimini me, & faciam uos piscatores hominum: simulq; & operarios & magistros pietatis illos fecisset: tum in omnes gentes dimisit, suæq; doctrinæ præcones declarauit. Quis autem non obstupescat? quis non incredibile merito existimet id, quod omnem fidem superat miraculum? nullus certe eorum, qui unquam alicuius claritatis inter homines fuerunt, non rex, non legum inuentor, non philosophus, non Græcus, non Barbarus, huiusmodi quidquam cogitasse narratur: ac ne somniasse quidem aliquid, quod ad hoc proxime accedat. Satis enim superq; unusquisq; talium semper habuit, dummodo in sua regione institutum suum, propositumq; compleret: & quæ bonæ utilesq; uisæ essent leges, eas in una saltem sua ipsius gente, sancire ac tueri posset. at hic noster, nihil mortale aut humanum molitus, consydera quæso num rursus tanquam uere Deus uocem emiserit, ubi suis illis adeo ignobilibus ad uerbum dixit
,, discipulis: euntes, docete omnes gentes. Quid? si discipuli, ut fit, suo præceptori respondissent? ac dixissent? quo tandem modo istud à nobis fieri poterit? quomodo Romanos, exempli gratia, publice docebimus? quomodo autem Aegyptios alloquemur? qua uero lingua, homines unam Syriacam uocem audire soliti, apud Græcos utemur? qua apud Persas? Armenios? Chaldæos?

Scythas? Indos? ac deniq; omnes quascunq; offendemus Barbaricas gentes? quomodo illis persuadebimus, ut Deos quidem patrios deserant, unum uero omnium quæcunq; sunt opificem Deum colant? qua porrò dicendi ui freti, tantum facinus aggrediemur? Quæ autem perficiendi spes aderit hominibus qui leges figere audeant, contrarias legibus quascunq; omnes gentes de patriis diis à condito æuo seruauerint? quibus tandem copiis, aut qua ui nobis liceat isti audaciæ superesse? hæc ne dicerent, quemadmodum dicturos fuisse credibile est, aut etiam cogitarent Iesu discipuli, una uerbi adiectione ipse præceptor illos omni difficultate liberauit, quum dixit, illos in nomine suo uoti compotes futuros. non enim simpliciter, aut indefinite ut docerent omnes gentes imperauit, sed cum adiunctione necessaria: in nomine, inquit, meo. quum enim uis illius
,, nominis tanta sit, ut Apostolus dixerit: quòd donauerit illi Deus nomen, quod
,, est super omne nomen: ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum: merito excellentiam uirtutis nominis sui, quæ multos la-
,, tet indicaturus, ad suos dixit discipulos: ite, docete omnes gentes in nomine meo. deinde canit bene admodum certe atq; exquisite quod futurum erat dicēs:
,, oportet enim prædicari euangelium hoc in toto orbe, in testimonium cunctis gentibus. Porrò quum uerba quidem hæc, tunc in angulo terræ dicta sint, & qui tunc aderant soli audierint: qui fieri potest ut hoc dicenti illi crederent, nisi ex aliis eiusdem diuinis gestis, ueracem illum in uerbis experti essent? quòd enim uerbis illius crederent, ratiocinanti tibi confiteri necesse est. imperanti enim illi nullus non paruit. sed protinus auscultantes illius nutui quemadmodum ipsis præceptū fuerat, ac de patriis sedibus ad omnes gentes profecti, omne hominum genus docuerunt. breuiq; tempore intueri licuit respondentia uerbis facta. prædicatum itaq; est in exiguo temporis spatio in toto orbe euangelium, in testimonium cunctis gentibus. & Barbari & Græci quæ de Iesu scripta erant, patriis literis patriaq; uoce exceperunt. cæterum quis non merito ambigat, quæ nam fuerit Iesu discipulorum docendi ratio, quis modus? nunquid in mediam progressi ciuitatem, deinde stantes in foro, uocemq; attollentes, conuocabant eos qui accedebant? & quæ tandem illis concionandi ratio, cui quidem uerisimile sit auscultasse audientes? quomodo autem concionabantur uiri sermonis imperiti, & omnis expertes eruditionis? atqui non multitudinem, sed singulos adeuntes alloquebantur. qua igitur & cuiusmodi oratione utebantur, ut audientibus persuaderent? non enim paruum illis propositum erat certamen, non inficiantibus probrosam eius mortem, quem ut Deum commendabant. nam si hanc dissimulassent, neq; qualia, quantaq; passus sit à Iudæis apud omnes confessi essent: sed quæ reuerentiam homini gloriamq; adderent, ea sola protulissent: dico autem prodigia & miracula ab illo edita, nec non philosophica eiusdem documenta: ne sic quidem illis exitum celerem inuenisset oratio, ut facile consensum audientium elicerent, qui quidem audientes aliena lingua utebantur, ac tunc primum ab hominibus nihil fide dignum afferentibus, inaudita sibi prius uerba percipiebant, ad

ea quæ

ea quæ illi dicerent comprobanda. verũtamen si talia dixissent, aliquanto proba-bilius dicere uisi essent. nunc autem cum dicerent illum quem vt Deum commen dabant, modo in corpore humano versatum, nihilq; aliud natura, quàm Dei ver-bum esse: quo circa etiam talia miracula tanquã Deum edere potuisse: modo his contraria: iniurias illum contumeliasq; tulisse, & deniq; probrosissimum, & om nium hominum sceleratissimis iniungi solitum crucis supplicium: quis non meri-to illos vt contraria sibi ipsis dicentes delusisset? quis autem vsq; adeo fatuus fuis-set, vt facile crederet dicentibus atq; affirmantibus, vidisse se post mortem illum à mortuis rediisse ac reuixisse? qui ne tunc quidem, quum apud viuos esset se ip-sum tutari potuisset? quis vero imperitis illis, atq; ignobilibus vnquam paruisset di centibus, oportere Deos quidem patrios contemnere, & stultitiam omnium qui vnq̃ ab initio humani generis fuissent damnare: solis vero sibi parere, & iis quæ Crucifixus præcepisset? hunc enim esse solius supremi Dei, solum dilectum atq; vnicum filium. Sane dum ego mecum studio veritatis huiusce rei rationem exploro, nullam plane in ea vim ad probandum idoneam, neq; graue quidq̃, aut fide dignum inuenio, ac ne probabile quidem vsq; adeo, vt fatuum saltem quempiam, illi in suam sententiam trahere possent. at rursus, dum ad ipsius ver-bi potentiam respicio, vt innumerabilibus hominum conuentibus persuaserit: atq; vt ab ipsis illis ignobilissimis & agrestibus Iesu discipulis, numerosissimæ ec-clesiæ constitutæ sint, non in quibusdam ignotis atq; obscuris locis, sed in claris-simis ciuitatibus erectæ: in ipsa inquam aliarum urbium regina Romana urbe: in Alexandrina: in Antiochensi: per totam Aegyptum ac Lyciam: per Euro-pam atq; Asiam: in uicis & regionibus omniq; modo uariis gentibus: retro co gor necessitate quadam, ad ipsius rei causam inquirẽdam recurrere: fateriq; non aliter ipsos facinus tam audax obtinuisse, quàm diuiniori quadam longeq; hu-manam superante potentia, opeq; atq; auxilio illius qui dixerat: docete omnes
,, gentes in nomine meo. siquidem quum hoc dixisset adiunxit promissum, quo essent accepturi confidentiam, & prompte tradituri se ipsos iis quæ denunciata
,, ipsis fuerant. dixit igitur ad illos: & ecce ego uobiscum sum omnes dies, usq; ad consummationem seculi. quin etiam afflasse illos diuino spiritu dicitur, nec non diuinam quandam, & qua res admirabiles efficerent potentiam illis ingene
,, rasse, nunc quidem illud dicens: accipite Spiritum sanctum: nunc uero illud: in-
,, firmos curate, leprosos mundate, Dæmonas eiicite. gratis accepistis, gratis date. uides igitur iam tu quoq;, quo nam modo superauerit illorum ratio: quan-do etiam liber qui acta illorum continet, conueniens his & consentaneum pro-fert testimonium: ubi ipsi quoq; memorantur ipsa rerum admirabilium efficien-tia, quam beneficio nominis Iesu obtinebant, eos qui intererant atq; spectabant attonitos reddidisse. primũ enim uerisimile est, eos qui cernebant, rebus ipsis & fa ctis in stuporem ab illis esse conuersos: ita deinde eosdem alacres comparatos ad interrogandum, quis nam ille esset, cuius uirtute & nomine miraculum effectum esset. deinde docendo iidem ab iisdem deprehendebãtur fide, ipsorum doctrinam

anteueniſſe. non enim uerbis perſuaſi, ſed rebus & factis præuenti, ad id quod uerbis ipſis obtinendum erat, faciles comparabantur. iam idcirco dicuntur nonnulli ipſis Ieſu diſcipulis tanquam ijs, qui Dij eſſent uictimas & libationes obtuliſſe, & alium quidem ex illis Mercurium, alium uero Iouem exiſtimaſſe: uſq; adeo illorum mentes ſtupore affecerat ipſa miraculorum euidentia. ac protinus ita affectis auditoribus, quæcunq; illi de Ieſu nunciabant, merito uera eſſe poſthac cenſebantur: illiusq; poſt mortem reditum in uitam, non ſimplicibus atq; indemonſtrabilibus uerbis teſtificabantur, ſed ipſa factorum euidentia cōprobabant, quippe quum uiuentis illius facta demonſtrarent. quòd ſi & Deum illum, & Dei filium ante aſcenſum in cœlum degentem apud patrem nunciaſſent, cur non huic orationi facilius aſſenſi eſſent, qui eius rei contrarium, tum incredibile, tum præter naturam merito arbitrarentur? ipſaq; ratione colligerent, non poſſe putari mortalis naturæ illa opera eſſe quæ fiebant, ſed Dei alicuius, etiam ſi nemo diceret? hoc igitur erat, neq; quidquam aliud, ipſum utiq; illud quod quærebatur, quanam ui diſcipuli Ieſu, eorum qui ab initio audiebant uictores fuerint: & quomodo tam Græcos quàm Barbaros, ut de illo tanquam de Deo ſentirent adduxerint: & quomodo in medijs urbibus, ac per omnes regiones, religionis qua unus ſupremus Deus colitur, ſcholas atq; auditoria conſtituerint. cæterum quis non obſtupeſcat ſecum cogitans atq; animo uerſans, non humanum hoc fuiſſe opus, uel ex eo quòd nunquam aliàs ſub uno Romanorum Imperio plurimæ orbis gentes eſſe potuerunt, niſi ſecundum Ieſu tempora? nam ſimul ac ille admirabiliter ad homines uenit, atq; inter homines uerſatus eſt, etiam res Romanas ad ſummum perueniſſe contigit, quo primū tempore uidelicet Auguſtus, plurimarum gentium Dominus euaſit. id uero fuit quum & Cleopatra capta eſt, & Ptolemæorum ſucceſſio in Aegypto diſſoluta. atq; ex illo in hunc uſq; diem, quod ab initio orbis, & ab ipſa, ut ita dicam, hominum origine, ſteterat Aegypti regnum, euerſum eſt. ex illo Iudæorum quoq; natio, à Romanis in ſeruitutem redacta: Syrorum item, & Cappadocum, & Macedonum, & Bithynorum, & Græcorum, ac deniq; reliquorum omnium qui Romano imperio ceſſerunt. hoc autem non ſine Deo unà cum doctrina, quæ de Saluatore noſtro ferretur, introijſſe in orbem, quis non fateatur? reputans non facilem Ieſu diſcipulis externarum regionum peragrationem futuram fuiſſe, ſi gentes inter ſe diuiſæ diſcordesq; fuiſſent, neq; ullum prorſus ob multiplices principatus, inter illas commercium: quibus ſane ſublatis principatibus, intrepide iam atq; impune negotium propoſitum compleuerunt, quum ſupremus Deus, & iter illis expeditum ac facile compararet, & ſuperſtitioſorum in ciuitatibus animos, terrore maioris imperij cohiberet. reputa enim tecum parumper, ſi nulla res impedimento fuiſſet ijs, qui errore colendi multos Deos tenebantur, ne doctrinā Chriſti oppugnarent, quàm multas antehac ciuiles ſeditiones, & in urbibus & in agris uidiſſes. quot uexationes, quot bella non mediocria illa quidem: ſi ſuperſtitioſi illi ſuæ ipſorum poteſtatis fuiſſent, ac penès ſe ius imperij habuiſſent. nunc autem hoc quoq; ſupremi Dei

fuit

fuit opus, maiori quodam terrore supremæ alicuius potentiæ, proprij uerbi inimicos habere iam domitos. id enim proficere in dies, & apud cunctos homines crescere uolebat. rursus autem ne putaretur ex concessione ac uenia dominantium perseuerare, si quando horum ipsorum quispiam malignitate quadam correptus, aduersus Christi uerbum pugnare deliberatum in animo habebat, etiã hoc suo ipsius arbitratu illum facere permittebat, simul ut eorum uirtutem ostenderet qui pro pietate pugnabant, simul etiam ut cunctis hominibus planum faceret, quòd non humano consilio, sed Dei uirtute niteretur ipsa uerbi propugnatio. etenim quis non continuo obstupescat ea, quæ illis temporibus accidere passim cernebantur? nam ipsi pietatis defensores, primũ apud cunctos homines clari illustresq; fiebant, & certaminum præmia apud Deum consequebantur. pietatis uero hostes diuinitus cæsi atq; agitati, ac toto corpore grauibus molestisq; doloribus impliciti atq; consumpti, debita supplicia pendebant, adeo quidem ut profanam contra Christum uoluntatem confiteri, iam tum cogerentur. at cæteri omnes qui appellatione sacrosancta digni inuenti fuerant, & se in partibus Christi esse gloriabantur, quum ad breue tempus exercitati essent molestijs, atq; ingenuitatem synceritatemq; animi præ se tulissent, propriam rursus recipiebant libertatem, ac salutare interea uerbum maiore in dies claritate nitebat, atq; in ipsis medijs hostibus dominabatur, ac non modo in ijs qui sub uisum nostrum cadentes aduersabantur, sed in ijs quoq; qui uisum mortalem effugiunt, si qui forte erant in hoc qui terram complexus est nebuloso aere Dæmones, qui alteris illis imperarent. nanq; etiam hos ipsos ueri Christi discipuli, & uitæ puritate, & ad Deum directis precibus, & sacrosancta illius appellatione fugabant. in hoc quoq; admirabilium signorum quæ ab illo edita esse memorantur, ac diuinæ quæ in illo erat uirtutis argumenta certissima præ se ferentes. cæterum quum in his pro tempore ipsi nos ipsos ante hac exercuerimus, ordo ipse iam postulat, ut occultiorem de illo theologiam attingamus. Deumq; ipsum uerbum, quod nam fuerit, quod per illum hominem qui uidebatur prodigia & miracula efficiebat, contemplemur.

LIBRI TERTII FINIS.

HÆC INSVNT IN QVARTO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

1 DE Occultiore secundum Saluatorem ac Dominum nostrum qui Christus est Dei, dispensatione.
2 Quemadmodum illum ante omnem creaturam filium Dei fuisse dicimus.
3 Quòd non plures supremi Dei filij, sed unus solus de Deo Deus, iure à nobis prædicari soleat.
4 Quòd ad cõstitutionẽ uniuersi, necessaria unici Dei filij antecessio assignetur.
5 Quòd innumerabiles quidem fatemur esse creatas diuinas potestates, unam uero duntaxat ipsius filij, propter quam inducitur, imaginem Dei patris esse, theologice demonstramus.
6 Quòd à prima constitutione uniuersi, occulta quadam ignotaq; ratione, Christus Dei religiosis Deoq; gratis animis præsidet.
7 Quòd solis Hebræis antiquitus cognitio Dei uniuersi prodita sit, quæ Christo se ipsum exhibente perciperetur.
8 Quòd sola cœli sydera & lumina reliquæ gentes colerent, quæ seorsum quibusdam angelis assignatæ sint.
9 De inimica ac ipsi Deo aduersante potestate, & eo qui in hac dominatur: & quemadmodum per hanc omne hominum seductum est genus.
10 Quemadmodum necessario Dei unicus filius ad homines deuenit.
11 Quemadmodum inter homines uitam egerit.
12 Quòd usq; ad eos q antiquitus mortui erant, leges humanitatis illũ uocabant.
13 Quòd in ea natura quæ nec pati nec lædi potest, quæq; incorporea est permanserit, etiam quo tempore factus est homo.
14 Quemadmodum renouato homine, omnibus nobis æternorum bonorum spem præbuerit.
15 Quid sibi uelit, quid'ue significet ipse Christi aduentus, & quòd Deus, & Dñs, & pontifex Dei uniuersi, per prophetas Hebræorũ Christus est appellatus.
16 Quot prophetica scripta nominatim Christum ante nunciauerint.

à	2.	psalmo.	ab	Amos.	
à	19.	psalmo.	ab	Ambacum.	
à	27.	psalmo.	ab	Hieremiæ lamentationibus.	
ab	83.	psalmo.	à	Primo regum.	
ab	88.	psalmo.	ab	Eodem.	
à	131.	psalmo.	à	44.	psalmo.

17 Quòd etiam Iesu nomen apud antiquos Dei familiares uenerabile fuerit.

ab	Exodo.	à	Zacharia.

Quum

VVM LIBRO Priore, qui euangelicæ demonstrationis tertius est, de assumpta à Saluatore nostro humana natura, satis abunde à nobis sit disputatũ, tempus iam est, de ea quæ ad eundem pertinet abditiore Theologia, minus uulgarem quandam attingere doctrinam. De primo igitur ac sempiterno, soloq; non genito, ac supremo authore uniuersi, omniaq; & gubernante & regente Deo, communis est cunctis hominibus ratio: peculiaris uero ac rursus communis & Hebræorũ & nostra de Christo: quem illi nunc quidem, ut nos, sua ipsorum scripta sequentes adhuc confitentur: nunc autem ab eodem procul labuntur: quippe qui & diuinam illius naturam ignorent, neq; causas aduentus perspiciant, neq; item quibus temporibus uenturum illum prophetæ prædixerint, comprehendant. nam illi quidem illum etiam nunc uenturum expectant: nos autem iam semel duntaxat uenisse contendimus: nec non alterum eiusdem cum maiestate aduentum, & oraculis & præceptis prophetarum, qui diuinitus afflati fuerunt auscultantes, intueri exoptamus. Quum autem de illo duplex sit ratio, altera quidem recentior fuerit, quippe quæ heri ac nuper ad homines introducta sit: altera uero omni tempore, omnibusq; sæculis antiquior. nam quum Deus uellet, utpote qui solus sit bonus, omnisq; boni & principium & fons, diuitiarum suarum thesauros pluribus impertiri: essetq; iam iam omnem rationalem creaturam in lucem producturus, incorporeas uidelicet quasdam atq; intelligentes & diuinas potestates, angelosq; atq; archangelos, materiæq; expertes & ab omni parte puros spiritus: animas præterea hominum, quæ solutam ac liberam uoluntatis atq; arbitrij, tam ad bonũ quàm ad boni contrarium, naturam acciperent: & quæcunq; his ipsis conuenientia corporum instrumenta, uarias uiuendi formas educerent: sedesq; his omnibus locosq; tribuere proprios: (nam ijs qui boni permanserint, meliores: cõtra autem, alios qui conuenientes: in quibus uidelicet procliuitatis ad contraria pœnas darent:) quumq; id quod futurum erat, tanquam Deus cognitione præciperet, sentiretq; hæc uniuersa antequam fierent, tanquam in magno corpore aliquod caput postulatura: unum omnis opificij dispensatorem, eundemq; & ducem & regem uniuersi præficiendum putauit: cuiusmodi oraculorum quoq; diuinorum, quæ ab antiquis apud Hebræos, & theologis & prophetis reddita sunt, institutio est. à quibus quidem discere potest qui uult, unum esse omnium rerum principium, ac potius principio superius & prius, primoq; antiquius, & gignendis rebus ipsa unitate uetustius, omniq; appellatione præstantius, quod neq; dici, neque enunciari, neq; excogitari potest: bonum quod causa est omnium rerum: quod uim efficiendi, iuuandi, prouidendi, seruandi, in se habet: qui unus ipse ac solus est Deus: ex quo omnia: per quem omnia sunt. in illo enim uiuimus & mouemur & sumus. itaq; quodcunq; uult, id etiam est continuo. ex qua sola causa, omnia quæ genita sunt, id acceperunt ut essent, utq; existerent, ac

durarent. sunt enim illo uolente. uult autem idcirco quòd suapte natura bonus est. bono uero nihil natura coniunctum adnexumq; est, nisi ut ea quæ bona sunt uelit. at enim quum hæc uelit, idem etiam potest. quare quum uelit simul idem & possit, nulla re neq; prohibente, neq; impediente, quidquid pulchrum & utile est, tam in ijs quæ sub aspectum cadunt, quàm in ijs quæ non cadunt, ipse sibi ipsi cõfecit: quippe qui quasi materiam quandam, atq; essentiam generationis constitutionisq; uniuersi, suum consilium suamq; potentiam prætulerit: ut nulla iam ratione dici possit, de nihilo esse quidquam eorum quæ sunt. neq; enim esse quidpiam potest ex eo, quod ipsum non sit. quomodo enim id quod non est, alteri ut sit causa erit? omne autem quodcunq; est, ex uno qui solus est, & ante omnia est, quiq; olim etiam illud respondit, ego sum qui sum, ut esset & accepit & habet: quippe quum qui solus est, & semper est, is, oĩbus quæcunq; ex ipso id quod sunt acceperũt, ut essent, author extiterit: atq; ex eo quòd & uelit & possit, rebus uniuersis & essentiam, & potestates, & formas, luculẽte & copiose de se ipso largitus sit.

2 ITAQVE Omnium quæcunq; sunt, fœtum suum primum subministrat, primo genitam uidelicet sapientiam, totam usq; quaq; intelligentem & rationalem & penitus sapientem, ac potius ipsam intelligentiam, ipsam rationem, ipsam sapientiam: nec non si quid ipsum pulchrum, ipsumq; bonum excogitare in ijs quæ genita sunt fas est, id primum ipse ex se ipso eorum quæ post hac futura erant fundamentum præfert, perfectum perfecti opificium, sapientis sapientem fabricationem, boni parentis bonam sobolem. & quid nã aliud fuerit prælaturus, quàm illum ipsum eorum quæ posthac per ipsum id quod sunt acceperint, præfectum, curatorem, conseruatorem, medicum, gubernatorem? eum uidelicet qui creationis uniuersi gubernacula comprehensa teneret? itaq; non immerito oracula theologice loquentia, Deum genitum illum enunciant, tanquam eum qui elocutionem omnem, omnemq; cogitationem effugientis diuinæ naturæ solus in se ipso ferat imaginem: propter quam Deum quoq; & esse illum & dici, eius uidelicet, quæ quod primum est refert, expressæ similitudinis gratia. Quocirca illum bonum aiunt administrum à patre suffectum esse: ut quasi per unum penitus sapiens uiuensq; instrumentum, artificialemq; ac omnis scientiæ uim in se habentem regulam, uniuersa ab ipso regerentur, tam corpora ipsa quàm quæ corporis expertia sunt, tam animantia quàm inanima, tam rationalia quàm bruta, tam mortalia q̃ immortalia: ac si quid aliud unà cum his exijt in naturam, unaq; quasi contextum est: nec non ut uni rerum omnium potestati, uniq; uiuenti atq; animatæ legi, ac rationi quæ in omnibus esset, perq; omnia penetraret, omnia conuenirent, sub unum utiq; perfecte sapiens uinculum, ipsum scilicet Dei uerbum, ipsamq; legem coacta & colligata.

3 CAETERVM Quum unus sit pater, filium quoq; unum non plures esse oportet: unumq; perfectum solum genitũ Deum de Deo, non autem plures.

in pluribus

in pluribus enim diuersitas erit ac differẽtia, deteriorisq; introductio. quare unus Deus, unius filij perfecti atq; unici, non plurium Deorum neq; filiorum pater: quoniam quum luminis quoq; una sit essentia, ipsam item quæ ex eo generetur perfectam unam ponere, omnis cogit necessitas. quam enim aliam præterea sobolem luminis cogitare possumus, nisi unum ipsum, qui ex ipso proficiscitur, omniaq; complet atq; illustrat, radium? quidquid enim ab hoc alienum fuerit, tenebræ erunt non lumen. idcirco etiam supremi omnium parentis quum lumen sit, quod nullis uerbis comprehendi potest, ne simile quidem ullum propriumue exemplar fuerit, præter ipsum hoc solum: quod quidem ipsum dicere item de filio, fas est. splendor enim est luminis sempiterni: speculumq; immaculatum diuinæ euidentiæ: & imago bonitatis eius. ex quo illud dictum est: qui quum sit ,, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius. Cæterum a sensibili quidem lumine splendor separari non potest: filius autem seorsum à patre per se ipsum subsistit. & luminis quidem splendor locum efficientiæ obtinet, at filius alius quiddã quàm secundum efficientiam est, non per se ipsum utiq; essentiam nactus, sed à patre. rursus splendor simul existit cum lumine, illudq; quodammodo complet: (nam sine splendore non consistet lumen:) simulq; cum illo, & secundum illud subsistit: at à patre filius procedit, & illum generat, at ipse non genitus est. & ille quidem per se ipsum perfectus ac primus tanquam pater, & qui author sit ut filius consistat, nihil à filio accipiens, quo suam naturam qua Deus est compleat: hic autem tanquam ex causa profectus filius, alius ab illo cuius est filius existit, quippe qui à patre ut & sit, & talis sit acceperit. rursus splendor quidem non ex proposito & uoluntate luminis splendet, sed secundum quiddam quod ad essentiam illius inseparabiliter accidit: filius uero ex sententia & proposito imago patris existit. uolens enim Deus filij pater existit: & alterum lumen in omnibus sibi ipsi simile substituit. quum ergo non genitum sempiternumq; lumen unum sit, qui fieri potest, ut hoc diuersum sit ab illo ueluti imago quædam? ac non potius splendor quoq;, quod æque lumen sit, in omnibus similitudinem primi exemplaris conseruans? quomodo uero illius item quod unum est imago fuerit, si non una ipsa quoq; sit? ut uidelicet non solum essentiæ eius quod primum est, sed etiam eius qui ad quantitatem pertinet numeri similitudinem inducat? ita quidem ut unius sempiterni luminis unum sit perfectum lumen, non autem diuersa & plura, id quod primum & unicum genitum editumq; est, ipsum utiq; illud perfectum bonũ, de quo uno nos quoq;, post eam quæ & principio, & ortu caret essentiam, ut de Deo loquimur. Vnius ergo patris, unum esse filium oportet. nam si fragrantiæ genus unum ex aliqua subiecta re proficiscatur, unum quoq; & eundem qui in omnes diffundatur suauem odorem, non diuersos & plures fateri par est. quum igitur primum illud solumq; bonum, qui est omnium regnator Deus, diuinam uitalemq; fragrantiam, quæ animo & cogitatione duntaxat comprehendi potest, produxerit, unam hanc fas est intelligere, plures nefas. quid enim esse potest, quod quidem ab hac diuersum sit, quæ in omnibus patri similis est, quod non submissius sit, ac

deterius? quod neutiquam nobis in filij Theologia introducẽdum. uapor enim est uirtutis Dei,ac defluentia mera gloriæ omnipotentis. nam ex bene olenti corpore, uerbi gratia, ex unguento aliquo, aut etiam ex floribus atq; odoramentis quæ de terra nascuntur,bene olens quidam flatus, præter illud primũ subiectum corpus,in omne quod extrinsecus ambit,profunditur: ac dum latius refunditur,ipsum quoq; aerem complet, non sanè priuatione aliqua aut diminutione, aut sectione, aut diuisione eius, quod primum subiectum est,corporis. sed illo manente in propria sede,& eandem penès se conseruante naturã, fragrantiamq; illam procreante:nihilo deterius priore, ipsum quoq; quod procreatur bene olens & fragrans genus, quum propriam habeat sedem atq; naturam, hac ipsa,quàm maxime fieri potest, id quod simillimum sit naturæ procreantis, imitatur. uerum hæc quidem terrena & mortalia,& inferioris naturæ quæ corrumpendi uim habet,ac terrena est, particulæ quædam. quæ autem ad propositam à nobis Theologiam pertinent, quum omnem exempli comparationem exuperent, nihil tale quale ex corporibus manat præ se ferunt: sed cogitationi solertissimæ intuendum,quasi in speculo præbent,docentq; esse filium qui genitus sit, non illum quidem qui certis temporibus non fuerit, posterius autem sit natus, sed qui sit ante tempora æterna,atq; ante eat, & tãquam filius unà cum patre semper degat:neq; uero qui non sit genitus, sed ex patre non genito genitus: qui unicus sit,qui uerbum,qui Deus de Deo,non diremptione aliqua, aut sectione, aut diuisione de substantia patris productus, sed qui de patris consilio ac uirtute,omnem elocutionem, omnemq; cogitationem superante,ab æuo, ac potius ante omne æuum essentiam sit nactus,modo quodam, qui neque uerbis comprehendi,neq; ratione colligi à nobis possit. siquidem generationem eius,inquit, quis enarrabit? & quemadmodum nemo nouit patrem nisi filius,sic filium quoq; nemo nouit,nisi unus,qui genuit illum,pater.

4 VERUM Tamen optimus pater, unum iudicauit unicum, ac dilectum filium,omnium rerum quæ creandæ essent opificio,præfici oportere: quippe qui unum quoq; mundum,quasi unum quoddam atq; ingens corpus,ex pluribus diuersisq; membris ac partibus,iam iam esset producturus. caputq; hoc non præesse ipsum quidem,de superiori aliquo,tanquam de altero maiori capite,diuinitate ipsa patris suspensum. (caput enim Christi pater.) sed quod anteiret, anteq; omnia post ipsum genita esset: attamen idem præsto esset tum ad imperium patris,tum ad opificium earum rerum quæ posthac faciendæ erant. quare iam diximus,illum omnium primum à patre, quasi quoddam singulare instrumentum omnis essentiæ & naturæ productum esse,instrumentum inquam animatum & uiuens,ac potius diuinum,uitalemq; uim in se habens,& sapientissimum:quod bona omnia gigneret,quod lumen præberet, quod cœlum moliretur, quod mundum construeret,quod angelos efficeret, quod spiritibus imperaret: instrumentum quod animas conseruaret, quod corpora augeret, quod omnia prouideret,

gubernaret,

gubernaret, curaret: quod uim haberet regnandi, quod iudicandi, quod patris cultum & reuerentiam denunciandi.

5 QVARE In uniuersum supra omne opificium, unam opus est diuinam potestatem admirari, non plures existimare. una enim omnino mundi effectrix potestas, & unum uniuersitatis opifex uerbum in principio apud Deum. siqui-
,, dem in principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbũ. quod quidem oportet re uera non ignorare, colere autem & honore prosequi pro dignitate: quando quidem omnia per illud, non modo ab initio rerum omnium extitere, uerum etiam in perpetuũ semper & facta sunt, & fiunt: & sine illo factum est nihil. siue enim uita quædam est in ijs quæ sunt: quod factum est, in illo uita erat. ex illo enim ac per illud, uniuersa & uitam & animam accipiunt. siue numerus, siue pulchritudo, siue conuenientia, siue ordo, siue temperatura, siue essentia, siue qualitas, siue magnitudo: cuncta unum rerum omnium continet, ac dispo nit uerbum. & una Dei mundi effectrix uirtus, omnibus præest. sicut enim in nostro corpore, plures sunt & uariæ partium differentiæ, una autem uniuersi opifex uis. non enim alia quidem Dei ui, capitis extitit natura, alia uero oculorum, & alia aurium, pedum item alia. ita quoq; quum uniuerso mundo, una omnino diuina uirtus præsit, eadem erit & cœli, & astrorum, & animalium quæcunq;, aut in aere, aut in terra, aut in mari degunt, & elementorum tam omnium simul, quàm singulorum seorsum: præterea naturarum omnimodo uariarum, tam quæ genere aliquo continentur, quàm quæ specie distinguuntur, opifex: neq; uero alia est ignis, & alia aquæ, terræq; rursus alia, atq; aeris item alia effectrix uirtus, sed una atq; eadem rerum uniuersarum artifex sapientia, quodq; mundum effecit, hoc ipsum de quo nos, ut de Deo loquimur, uniuersi opifex Dei uerbum. fidem his facit elementorum inter se amicitia: quæ ex eo quòd certis temperamentis commixta sunt, cognatum ac germanum, & tanquam unius architecti opus, rerum naturam ostendit. nam & terra quæ graue est elementum quum aquis innatet, neq; soliditate naturæ in profundum trahatur, sed feratur semper sublimis, neq; submergatur: Dei uerbo Deiq; consilio fidem facit. humidæ item naturæ cum arida communicatio, quæ nihil corruptionis præ se fert, neq; confertim uniuersa restagnat, sed Dei nutu occultissimo colligata tenetur: unum rursus atq; idem Dei uerbum esse demonstrat. quid porrò ignis? qui licet comburentis corrumpentisq; naturæ sit, tamen quum in lignis lateat, & omnis generis animalium corporibus certa temperatura connexus sit, terræq;, atq; aquæ, atq; aeri consociatus, deinde ratione ac mensura quantum unicuiq; opus sit, quantumq; utilitas postulet, omnibus sufficiens, propriarum uirium obliuiscatur: nòn ne tibi rursus Dei uerbo, ac potestati inseruire uidetur? Diei præterea noctisq; uicissitudines, quæ terminatis motibus constant, horarumq; ac tempestatum, nunc quidem augumenta, nunc autem diminutiones, orbes item annuos, ac circuitus temporum, astrorumq; in orbem motus, tum solis cursus Lunæq; conuersiones, tum consensus inter se omnium ac

repugnantias,unumq́; ex ijs omnibus mundum,quum intueris,nunquid tibi esse fas putas,imprudentiam, siue temeritatem,siue fortuitam aliquam causam,authorem uniuersi enunciare? an Dei uerbum re uera,& Dei sapientiam, & Dei uirtutem,& hanc ipsam unam non plures, efferre laudibus? nempe etiam in homine, anima una,unaq́; uis rationalis, plurimarum pariter rerum potest esse opifex. nā & agrum colere eadem, & naues construere, & gubernare,& ædificare audebit, postquàm talia multa didicit. sic una mens in homine,unaq́; rationis uersatio innumerabilium rerum scientias percipiet,atq; idem homo & geometriā, & astronomiam exercebit,disputationesq́; & de grammatica & de medicina proferet, nec non in disciplinis & in ijs,quæ manuum ministerio conficiuntur excellet.nec unquam tamen quisquam adhuc plures in uno corpore esse animas censuit,neq; uero plures admiratus est,ob multarum disciplinarum perceptionem hominis facultates. Quòd si quis ubi informem limi materiam nactus est, ac deinde manibus molliuit,tum animalis formam adiungat,ut alio quidem habitu caput, manusq́;,& pedes alio,& alio rursus oculos,tum genas itidem,auresq́; & os, & nares,pectusq́; atq; humeros informet suo illo fingendi artificio: num propterea quòd multos habitus,& membra,& partes sub uno corpore fabricauit, totidem oportet fabricatores arbitrari? an potius uniuersi artificem illico & cōfertim,qui uno consilio unaq́; facultate totum est architectatus,extollere? cur igitur in hoc uniuerso quod unum est,quamuis multis partibus constet, multos oportet confingere opifices,& multos Deos nominare,ac non potius unā fateri re uera Dei uirtutem,& Dei sapientiam, quæ una facultate unaq́; solertia,cunctis rebus & naturam qua sunt & uitam largitur? nec non omnibus uarium de se ipsa ubertatis fontem subministrat? Sic etiam solaris luminis una & eadem accessio, simul eodemq́; tempore aerem quidem irradiat,illuminat uero oculos,atq; afficit tactum calore,terramq́; fertilem reddit: plantas auget: tempus producit: præest syderibus: cœlum ambit: mundum exhilarat: Dei uim manifestam quæ in uniuerso inest,commendat: & omnia hæc uno momento naturæ administrat, ac perficit. ignis quoq; natura,& aurum purgat, & plumbū liquefacit: & quum ceram dissoluat,limum tamen exiccat, & materiam adurit: & hæc tam multa,una duntaxat ui comburendi efficit. eadem ratione cœleste Dei uerbum,quod & solem ipsum,& cœlum,& mundum uniuersum fabricauit, quum efficaci ui sua cunctis rebus intersit,& per omnia penetret, Soli quidem ac Lunæ atq; astris,de propria semper affluenti facultate,instar pluuiæ lumen infundit: cœlum autem, quum suæ magnitudinis ab initio appositissimam imaginem protulerit,in omne æuum sufficit continetq́;: quæ autem supra cœlum,supraq́; mundum degunt potestates, Angelorum utiq; ac spirituum intelligentes,rationalesq́; naturæ, eas & uita simul & lumine,& sapientia,& uniuersæ probitatis atq; honestatis uniuersa uirtute, de suis implet thesauris,idq́; uno eodemq́; artis opificio. elementis uero naturas quibus sint,præbere nunquam desistit. misturas autem & temperamēta, & species, & formas,& habitus qualitatesq́; innumerabiles, tam in animalibus quàm in

plantis, tam in animis quàm in corporibus, tam in rationalibus quàm in brutis alias aliter uarians, & cunctis simul omnia una ui subministrans, & super omnia mentem hominibus, suæ ipsius cognitricem contemplatricemq; sapientiæ donans, perspicueq; atq; euidéter cunctis assistens, unum mundum ostendit unius artificis uerbi opus. talem igitur unicum filium, sui consilii effectorem ac magistrum, & cunctarum rerum opificem, supremus atq; ipsius opificis Deus & parens primum omnium genuit, per illum & in illo eorum, quæ futura erant opifices rationes sufficiens, seminaq; constitutionis gubernationisq; uniuersi, in illo coniecta habens. non ne oculis intueris mundum uniuersum, quem cœlum unum cõplectitur? innumerabiliaq; circum hunc tripudia, & astrorum conuersiones? Sol item unus duntaxat non plures, abundantia luminis omnium occultat splendores. Sic sanè quum unus sit pater, unum etiam filium esse oportet. Quòd si quis id reprehendat quòd plures non genuerit, hic iam illud quoq; accusare poterit, quòd non plures Soles, & Lunas, & Mundos, & alia innumerabilia condiderit, & more insanientis cuiuspiam, quæ recta sunt, beneq; in natura se habent, peruertere moliri.

6 HAC Igitur ratione, quemadmodum in rebus quæ sub aspectum cadunt, Sol unus uniuersum illustrat hunc sensibilem mundum, ita in ijs quæ intelligentia sola capiuntur, immortales & incorporeas potestates, & intelligentes ac rationales naturas, quasi innumerabiles stellas lucisq; fontes, unum Dei perfectum illuminat uerbum. siquidem oportuit unam quoq; super omnia esse omnino legem, atq; in omnibus & per omnia penetrans Dei uerbum, ut etiam in hoc imaginis similitudo cum patre usq; quaq; seruetur, tam in eo quod ad uirtuté, quodq; ad potestatem atq; essentiam pertinet, quàm in eo quod ad unitatis singularitatisq; numerum. quum autem alioqui multiformis ac multimoda gignendarum rerum natura, innumerabilibusq; ac uarijs alias alijs mutationibus, ob suam ipsius imbecillitatem obnoxia futura esset, nec non à supremi patris uirtute declinatura, ob illius naturæ superlationem quæ nec dici potest, & omnino infinitæ magnitudinis est, neq; unquam ad id facultatis peruentura ut ipsa ortum habens, aut illius diuinitatis particeps fieret quæ nec ortum habet, nec capi comprehendi'ue potest, aut intueretur sursum, intenderetq; aciem contra illos luminis sempiterni radios, qui nullis uerbis exprimi possunt: nimirum necesse fuit, nec iniuria, ut optimus parens & uniuersi conseruator, ne omnino rerum protinus gignendarum natura, si cum ipso nihil prorsus communicaret, maximis bonis priuaretur, mediam quandam unici sui primoq; geniti filij diuinam, & omnipotétem, & omnibus uirtutibus exuberantem uim interponere, quæ certissime & quàm proxime & quàm familiarissime cum ipso patre uersaretur & colloqueretur, æqualiterq; cum eodem arcanis frueretur, benignissime uero demitteret se, & quo quo modo fieri posset, conformaret ad eos qui à summo deficiunt, quiq; propter suam impotentiam quasi alteram manum desyderant, & profectu atq; adiumento indigent,

quo Solis splendorem sensim ac benigne se ad nos demittentem intueri queant: alioqui puræ meræq; lucis ui, propter infirmitatem corporis frui non possint. fingamus enim inueniendæ ueritatis gratia, nitidissimum illum Solem ipsum, se ipsum de cœlo demittere, & cum hominibus in terra uersari. num liberum sit atq; indifferens earum rerum quæ ad terram pertinent, cuipiam permanere? minime id quidem. nam correpta omnia animata simul cum inanimis, assidua nimiaq; lucis immissio corrumperet: citiusq; oculos intuentium cæcaret, longeq; magis noxæ & corruptionis author omnibus fieret, quàm iuuaret quempiam, qui ipse quidem natura talis non est, uerum tamen erga eos qui propter imbecillitatem ipsorum, propriam minus idonei essent ad ferendum, atq; ob id nimij superantisq; splendoris minime capaces, talis euaderet. cur ergo similia de Deo audiens admiraris, cuius quidem & Sol est opus, & cœlum uniuersum, & mundus? si quidem illius uirtutis atq; essentiæ, quæ nullis uerbis nullaq; elocutione exprimi potest, nihil eorum quæ sunt, in partem aut communicationem uenit, præter unum duntaxat: quem ipse pater cunctis rebus prouidens, ante alia cuncta constituit, ne omnium quæcunq; facta essent penitus natura corrueret, quæ propter infirmitatem atq; impotentiam propriam, longe recedit ab illa patris essentia, quæ neq; genita est, neq; capi comprehendi'ue potest: sed ut maneret, cresceret, nutriretur media illa fruens largitione, quam unicum genitum Dei uerbum, nunquam uniuersis sufficere desinit, ad omnia uero penetrans & undiq; omnia peragrans, salutem omnium æqualiter prouidet, & rationalium & brutorum, & mortalium & immortalium, & cœlestium & terrestrium, diuinarum quoq; potestatum, atq; earum quæ aspectus nostros effugiunt, deniq; omnium quæcunq; per illum id quod sunt accepere: longe tamen amplius atq; excellentius intelligentis rationalisq; naturæ, propter quam ne humanum quidem aspernatus est genus, sed honore potius & cura ingenti prosecutus, ob appositam peculiariter ad se ipsum rationis & uerbi necessitudinem & coniunctionem, qua etiã ad ipsius imaginem, formam accepisse in sacris oraculis dictum est. sed ille quidem suam ipsius imaginem, tanquam Dei uerbum cunctam intelligentiæ & rationis capacem naturam, ab initio fabricationis uniuersi substituit: atq; idcirco principem regemq; omnium quæcunq; in terra sunt animalium, constituit hominem: eumq; liberum & suæ ipsius potestatis dimisit, qua & ad bonum, & ad boni contrarium ferri posset. hic uero non bene sua ipsius potestate usus, & à recto itinere abiens diuersus, in contrarium delatus est, non reputans quid Deus & Dominus, non quid ius & fas, non quid pietas postularet, sed instar belluarum quæ rationis expertes sunt, omnes inhumanas atq; immodestas actiones aggrediẽs. optimus igitur atq; omnium regnator, ipse altissimus, Deus uniuersi, qui semper ea quæ se ipsum deceant facit, ne absq; certis principibus ac præfectis, instar iumentorum irrationalium essent, qui in terra uersabantur homines, tutores illis & curatores quasi quosdam armentorum duces atq; pastores, diuinos Angelos dedit, principe omnium declarato, omnibusq; præfecto unico primoq; genito suo

ipsius uerbo.huicq; ipsi sortem præcipuam, Angelos ipsos atq; Archangelos, diuinasq; potestates, materiæq; omnis expertes, ac ipso cœlo superiores spiritus, nec non ex ijs quæ in terra uersantur, religiosas hominum animas seorsum attribuit, quæ etiam appellationibus Hebræorum, Iacob atq; Israel nominantur.

7 HOC Sanè mysteriorum omnium maximo, primus theologorũ Moyses, in arcanis, Hebræos ueteres initiauit, sic dicens: Interroga patrem tuum & an nunciabit tibi, maiores tuos & dicent tibi. quando diuidebat altissimus gentes, ut disseminauit filios Adam: constituit terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei: & facta est portio Domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. His quidem uerbis altissimum eum qui pater est, quiq; supra omnia, Deum uniuersi nominat: Dominum uero huiusce uerbum: id sanè quod nos à patre genitum, appellatione Domini ueneramur. Cæterum præfectis quidem ac tu toribus gentium, uisum nostrum effugientibus, ipsis utiq; Angelis, cunctas gentes & filios hominum quos filios Adam uocat, ipsius altissimi Dei iudicio, & nobis occultissimis rationibus, ait distributos fuisse: omnium uero eminentissimo præsidi ac regi uniuersi, ipsi utiq; Christo, tanquam unico filio, ex ipsis hominibus Iacob atq; Israel, hoc est omne quódcunq; & uisu percipi potest, & cultum Dei amplexum est, traditum fuisse genus. nam qui ad uirtutem proposito certamine exercetur, atq; adhuc pugnat & luctatur in Gymnasiis pietatis, hic Hebræorum uocabulo dicitur Iacob: qui uero iam uictoriæ ac præmiorum apud Deum compos est factus, Israel appellatur: qualis uidelicet fuit ille ipse notissimus totius Hebraicæ gentis author, eiusq; ueri ac legitimi filij, atq; horũ nepotes: ueteres item prophetæ omnes, & qui Deo grati fuerunt uiri. noli mihi quæso putare Iudæorum conuentum hac appellatione significari, & eos solos qui apud priores olim uirtute ac pietate perfecti extiterunt. hos itaq; assumptos ductor omniũ ac princeps Dei uerbum, ad unius patris, ipsius altissimi scilicet cultum reuocabat, supra omnia quæ sub uisum cadunt, atq; ultra cœlum, ultraq; omnem quæcunq; facta sit naturam, eos qui sibi iubenti paruissent sensim benigneq; inuitans, solumq; illis cum qui genitus non est, uniuersi conditorem Deũ altissimum colendum tradēs.

8 ALIARVM Vero gentium præfecti Angeli atq; pastores, eos qui mente, illum qui uisu mortali cerni nequit, intueri non poterant, neq; tam alte ob domesticam imbecillitatem ascendere, ea quæ in cœlo spectantur contemplari suadebant, Solem, & Lunam, & Stellas: quæ quidem quum uel in cadente sub uisum nostrum uniuersi natura præniteant, sursum atq; oppidò quàm propter tanquam in ipsis omnium regis uestibulis, ipsos intuentium aspectus alliciunt, atq; ex earum rerum magnitudine ac specie, quæ quum factæ sint cernuntur oculis, proportione quadam, authoris parentisq; omnium cognitionem, contemplationemq; præ se ferunt. inuisibilia enim ipsius, ut ait diuinus Apostolus, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur, sempiternaq; eius uirtus, &

diuinitas.hoc quoq; magnus Moyses rursus ut arcanum & sacrum inducit.nam Domini sortem adhortans,ut mente lucida animoq; purgato ea quæ sola intelligentia capiuntur,& corporis expertia sunt, concupiscat: prohibet ea quæ in cœlo spectantur admirari, supra à se dictis adiungens,quod hæc distribuit Do-
,, minus Deus tuus cunctis gentibus.cur autem distributa fuisse dixerit, cognoscere operæ pretium est. Quum multiplici errore uagetur,& nobis haud cernentibus circum hunc aerem qui terram ambit, terrestris quædam uolitet ac Dæmonica natura,quam homines neq; cognoscere,neq; discernere idonei sunt,quumq; bonorum item spirituum ac potestatum, & ipsorum deniq; diuinorum Angelorum natura,ab ea quæ in deterius lapsa est continenter dissideat, non aliter ijs qui à supremi omnium regis cultu declinassent, res bene poterat cedere, quàm si eorum quæ in cœlo spectantur,quæ præstantissima sunt,elegissent. periculum enim non mediocre erat,necubi Deum quærentes,& curiosius quæ ad aspectum non ueniunt indagantes,difficultate earum rerum quæ latent obscuræq; sunt, ad contrarias Dæmonicasq; potestates uerterentur. ex ijs igitur quæ cernuntur oculis omnia Dei opera,ualde conueniebat ijs, qui nihil præstantius concupiscerent, qua uis ratione commendata esse:quippe quum ex ijs ille, qui oculis cerni non potest,quasi in quodam speculo contemplandus appareat.

9 ET Hæc quidem sic se habebant.aduersantis uero ac rebellis potestatis factio,siue Dæmonum ea sit, siue aliorum etiam deprauatiorum spirituum, qui & plus & minus de malitia reportant:grauis præterea cuiusdam magniq; Dæmonis,qui omnium principatum inter eos obtinet, qui primi in diuino cultu nutauerunt,atq; ob id proprium uocabulum amisere,saluti hominum inuidens,in contrariam partem trahebat,omnisq; generis malitiæ machinis,cunctis gentibus,ipsiq; etiam sorti Domini, ex inuidia bonorum,insidiabatur. proinde Deo aduersam impiamq; magni illius Dæmonis cogitationé, propheticus spiritus in Isa-
,, ia sic propemodum reprehendit, dicens: Dixit enim:in fortitudine faciam: & in
,, sapientia intellectus auferam terminos gentium,& robur earum deprædabor: &
,, quatiam ciuitates quæ habitantur:& orbem terrarum totum comprehendam ma
,, nu quasi nidum:& quasi oua derelicta tollam:& non erit qui effugiat me,aut contradicat mihi. hæ sanè illius impij & contra Deum pugnantis uoces,qui in robore malitiæ gloriatur, & Angelis ab Altissimo traditos gentium terminos, direpturum se & confusurum minatur, orbemq; deprædaturum,& omne genus hominum excussurum,eiusq; priorem ordinem mutaturum iactat.Si uero quo animo talia de se ipso mentiretur, scire uis, audi eandem prophetiam, sic rursus de
,, illo dicentem:quomodo cecidit de cœlo lucifer qui mane oriebatur:contritus est
,, in terram qui mittebat ad omnes gentes.tu uero dixisti in mente tua: in cœlum
,, ascendam: super astra cœli ponam sedem meam. ascendam supra nubes: ero si-
,, milis altissimo.nunc autem ad infernum descendes, & ad fundamenta terræ. Sanè plurima simul, his uerbis declarat oraculum. nam & illius de quo loquitur

amentiam: & eiusdem à meliori statu ad deterius ruinam: & ipsius ruinæ exitum: qui quidem quum grauia atq; odiosa cunctis gentibus minatus esset, alia ratione capi posse homines, in ipsis machinandi exordijs deprehendit: quippe qui facilem atq; ex sua ipsorum sententia lapsum ad malum, propter libertatem arbitrij, possiderent. Quarere igitur à meliori statu ciuitates: uoluptatisq; blanditijs multorum animas trahere in omne genus nequitiæ: omnesq; adhibere machinas, turpesq; de Dijs fabulas atq; obscœnas narrationes comminisci: & iucunda omnia ac uoluptatem afferentia ijs quos caperet, artibus ac fallacijs Dæmonum inijcere: atq; his rationibus, orbem uniuersum captum ac subactum continere: atq; ita delere & confundere terminos gentium: quod etiam se facturum minatus
,, fuerat uerbis illis: auferam terminos gentium, & robur earum deprædabor: &
,, quatiam ciuitates quæ habitantur: & orbem totum comprehendam manu quasi nidum. inde iam ille posthac per errorem, in omnes homines imperium obtinuit. ac mali Dæmones in omni loco, & ciuitate, & regione, sub certo principe dispositi instructiq; sunt. itaq; terrestribus potestatibus ac spiritibus malis, pro prioribus Dei ministris omnis uita hominum addicta est, omnibus certatim ac procliui alacritate in lubrico uoluptatis proficientibus, adeo quidem, ut iam naturæ terminos transilirent, & modo se mutuo ardore corrumperent, modo quæ dicenda non sunt, patrarent: & quæ ne cogitatione quidem concipere fas est, ea non solum facerent, uerum etiam opinionibus, quas de Dijs suis habebant consecrarent, hocq; etiam amplius tanquàm Dijs grata & iucunda, lasciua omnia cũ delicijs plurimis perficerent. inde iam, quemadmodum scribit sacer Apostolus,
,, non contenti iis Dei operibus quæ in cœlo illustria sunt, euanuerunt in cogita-
,, tionibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes se esse sapientes,
,, stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudine ima-
,, ginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium. quòd autem antiquissimis temporibus, sola cœlestia lumina mortales attenderent, neq; ulla simulachra cognita haberent, neq; in errore ac fallacia Dæmonum uersarentur, abunde satis demonstrauerit testimonium eorum, qui ab hac ratione nostra alieni sunt: quod in primo præparationis, ante hoc ipsum opus exposui: ubi planè demonstraui non manu elaboratis signis, quæ ex inanima aliqua materia ipsi fabricassent, ac ne Dæmonibus quidem uisum nostrum effugientibus, antiquissimos homines seruire solitos: sed illis solis, quos gentibus distributos fuisse diuinæ literæ affirmant. quare iam tempus est, ut Græci quoque ipsi quorum uoces illic exposui, fateantur, recentiorem ac peregrinam, alienamq; à religione antiquorum, introductam esse ab ipsis simulachrorum superstitionem, & uisum nostrum effugientium spirituum superfluam obseruantiam. id autem omne, ille, de quo dictum est Dei inimicus, dum omnibus qui in terra sunt, insidias facit, molitus est. adiuuabat autem illum, omne impurorum Dæmonum genus. at uero ipse malitiæ princeps hæc faciebat, amentia immensi fastus adductus, ut quæ cunctis hominibus

minatus fuerat re ipsa compleret, ac nefariam illam uocem, ero similis altissimo, uehementius intenderet: atq; impurorum malorumq; Dæmonum ministerijs, oracula & cultus & alia eiusmodi, præstigijs ac fallacijs hominum obijceret.

Quemadmodum necessario unicus Dei filius ad homines transiit.

10 QVVM Igitur in tanto malitiæ prouentu, qui prius Angeli præfecti gentibus fuerant, nihil suis quisq; auxilij ferre possent: ac reliquum quidem opus conditoris Dei curarent, certisq; mundi partibus præessent, atq; omnium opifici Deo, de more ad nutum præsto essent: mortalium uero ruinam neutiquam apprehenderent, propter ipsorum hominum in malis eligendis liberam potestatem: diuturnus quidam atq; immedicabilis omnes, qui terram incolerent possidebat morbus: gentesq; stimulis alias alijs, mali spiritus in furias agebant: quibus illæ agitatæ in profundum insanabilis malitiæ uoluebantur. iam enim quidam more belluarum, quæ & crudas & humanas carnes deuorare consueuerunt, uesci charissimorum sibi carnibus pulchrum existimabant: omniq; pudore abiecto, & matribus & sororibus & filiabus commisceri: atq; eos qui consenuissent strangulare, & mortuos canibus uolucribusq; proijcere. iam uero quid tibi commemorem, & maxime Deorum, ipsorum utiq; malorum Dæmonum, omni crudelitate atq; immanitate refertas humanas uictimas, in quas humanum genus insanire coegerant? hæc igitur in ijs, quæ opus hoc antecesserunt quod nunc in manibus est, ipse præparaui. Etenim quum tot mala à perniciosis & prauis spiritibus, nec non ab eo, qui in ijs totius orbis tyrannidem occuparat, proposita essent: nullusq; eorum Angelorum qui præfecti fuerant, malis subuenire esset idoneus: merito illud Dei uerbum, ille Saluator uniuersi, salutari nutu patris qui humani generis est amantissimus, ne hoc ipsum illi tam charum genus, in impietatis profundo uersaretur, antea quidem exiguos quosdam, atq; obscuros propriæ lucis radios, per prophetam Moysem, perq; eos Dei amicos uiros qui & ante illum, & post illum floruerunt, emisit, sic utiq; hominum malis remedium, in sacrosanctis legibus afferens. proinde sic plane ipsum Dei uerbum, ad
›› Hebraicam gentem dicit, ubi per Moysem leges illi dat: secundum instituta ter-
›› ræ Aegypti in qua habitastis, non facietis: & secundum instituta terræ Chanaam,
›› ad quam ego introducam uos, non facietis. & in legibus illorum non ambula-
›› bitis. iudicia mea facietis: & præcepta mea seruabitis. ego sum Dominus Deus
uester. Deinde ubi omnia interdixit, & infandas nuptias, & omne impudicum
›› facinus, ne fœminæ cũ fœminis, mares'ue cũ maribus miscerentur, adiungit: ne pol-
›› luamini in omnibus his. nam in omnibus his pollutæ sunt gentes, quas ego expel-
›› lam à facie uestra. & polluta est terra, & retribui iniustitiam illi. & abominata est ter-
›› ra sedentes in ipsa. & alibi rursus dicit. Quum uero ingressus fueris in terram quam
›› Dñs Deus tuus dat tibi, non disces facere secundum abominationes gentium illa-
›› rum: non inuenietur in te qui lustret filium suum, aut filiam suam in igne: diuinans
›› diuinationes: aut Hariolus: aut Augur: ueneficus: incantator: pythonica mulier:

prodigiorum

,, prodigiorum inspector: aut qui percontetur mortuos: est enim abominatio ,, Domino Deo tuo omnis qui facit hæc. nam propter istas abominationes, Do-,, minus Deus tuus delebit illos à facie tua. perfectus eris in conspectu Domini Dei tui. hæc quidem aliaq; innumerabilia religionis documenta, & præcepta, per Moysem illis Deus uerbum, antea in legibus dabat: atq;, ut in rudimentis fieri solet, religiosæ illis uitæ elementa, per signa & umbratilem quandam corporalemq; adorationem in corporis circuncisione, perq; alia quædam eius modi quæ in terra conficiuntur, tradebat. quum uero procedente tempore nullus tam potens, ne prophetarum quidem qui post illum extiterint, ut remedium malis uitæ afferret, ob nimis abundantem malitiam, esset: ac Dæmonica efficacia quotidie in maius impelleret, usq; adeo ut ipsa quoq; Hebraica gens, eadem cum impijs perditione raperetur: tum deniq; Saluator ac medicus uniuersi, descendit ad homines, ut uel Angelis suis pro hominum salute opem ferret: quum hoc illi se largiturum pater antea promisisset: & quidem quemadmodum ipse in psal-,, mis docet, ubi ait: Dominus dixit ad me: filius meus es tu: ego hodie genui te. ,, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terre. non igitur ille amplius ut eum solum Israel qui iustus quidem esset, sed idem uisu comprehendi posset, neq; ut solam propriam sortem: sed ut omnes in terris gentes, quæ antea pluribus Angelis attributæ erant, & in omnis generis impietatibus uersatæ atq; implicitæ, sub suam potestatem redigeret, atq; omnibus notitiam & amicitiam cum suo patre denunciaret, solutionemq; ac remissionem ignorantiarum ac peccatorum se exhibiturum promitteret, uenit: quod ,, quidem uel ipsemet perspicue docuit dicens: non indigent bene ualentes medi-,, co, sed male habentes. non ueni ut uocarem iustos, sed peccatores ad pœnitentiã. quum itaq; præsens à proprijs angelis, illis inquam, qui prius gentibus præfecti fuerant, uisus esset, illi continuo suum adiutorem suumq; Dominũ, oppidò quàm certe atq; explorate agnoscentes, maxima cum lætitia accesserunt, eiq; ministrare cœperunt: quemadmodum uel sacra euangelij docet scriptura, ubi ait: Ange-,, los accessisse, eiq; ministrasse: item ubi commemorat multitudinem militiæ cœle-,, stis, laudantium Deum ac dicentium: gloria in altissimis Deo, & in terra pax: in hominibus bona uoluntas. hos igitur tanquam proprios angelos, sui ipsius indigentes auxilij sic sanè recepit. qui uero iam diu in medijs hominibus uersabantur & uolitabant, quiq; & obscure & euidenter in terra, potentiam atq; imperiũ obtinebant, eos ingenti diuinaq; potestate fugatos subegit, Dæmones utiq; perniciosos, ac spirituum agrestium atq; immitium genera, unà cum eo qui inter hos malitiæ principatũ obtinet, callidissimo uidelicet illo, atq; impurissimo Dæmone: ,, sicut eorũ nonnulli sentientes dixerunt: quid nobis & tibi fili Dei uenisti ante tem-,, pus torquere nos? & hos quidẽ per ea quæ & fecit & docuit ualidissime cecidit. omne autem humanũ genus allocutionũ mansuetis ac placidis, quasi medicamẽtis, suis q; ipsius blãdis exhortationibus ac documẽtis sanauit, & ab oĩs generis morbis ac perturbationibus, non minus corporum q̃ animorum liberauit: quũ q; ab antiqua

superstitione, ac terroribus quos error multitudinis Deorum afferebat, atq; à turpi petulantiq; uictu, omnes se adeuntes solutos dimitteret: traduceretq; ac mutaret eos qui se ipsum obseruarent, à luxu ad modestiam, ab impietate ad pietatem, ab iniustitia ad iustitiam, ac praeterea à crudelium Daemonum potestate, ad diuinam uerae pietatis comprehēsionem, postremo coelestes uitae doctrinaeq; pietatis portas, gentibus per totum orbem apertas ostenderet: usq; adeo se ipsum demittebat, ut non solum laborantibus, grauiterq; animo aegrotantibus salutarem dextram porrigeret, uerum etiam de ipsis iam portis mortis semimortuos, uel eos quoq; qui penitus interijssent, iamq; diu sepulti essent, à mortis uinculis solueret: propter quam maxime causam, illi fuit opus ad illa usq; loca efficaciam agendi propagare: ut uidelicet non solum in uiuis, uerū etiam in mortuis dominaretur. dum igitur cum patre est, atq; uniuersi prouidentiam diuina uirtute administrat, Coelum ipsum unà cum terra, & naturas quae in illis continentur, atq; eas quae supra coelum intelliguntur diuinas & incorporeas tuetur & curat, Dei uerbum, & Dei sapientia, & Dei uirtus, & princeps, & Dux, & Rex. quin etiam & Deus & Dominus, in diuinis oraculis cum laude & gloria nominatur: & illuminator quidem incorporearum intelligentiumq; naturarum. Sol uero iustitiae ac lumen ueritatis est dictus, qui subseruit atq; operam suam immiscet paternis dispositionibus: ex quo & patris minister, & opifex nuncupatur. Solus uero certo ordine nouit Deo obtemperare, qui etiam medius intercedit, inter Deum qui genitus non est, & eas res quae post ipsum genitae sunt: qui uniuersi curationem assumpsit, & patri pro omnibus qui illi parent est consecratus, solusq; illum omnibus mitem propitiumq; reddit: qui pontifex aeternus, ac praeterea Christus patris uocatur. sic enim apud Hebraeos olim appellabantur, qui imaginem primi per quaedam signa referebant. ac dum angelorum quidem ordinibus imperat, atq; ijs praeest: magni consilij Angelus esse dicitur, & militiae coelestis dux, ac maximus copiarum Domini imperator. Dum uero ad haec nostra descendit, nostramq; ipsorum rationalem naturam, & suae imaginis causa, & bonitate patris assumit, ex quo sane parvulis atq; insipientibus, ac propemodum pecoribus imperare uidetur: pastor ouium dictus est. quatenus uero animarum aegrotantium medelam pollicetur, merito Saluator ac medicus dicitur: hoc enim apud Hebraeos Iesu appellatio significat. caeterum quum ipsi humano quoq; instrumento opus esset, quo etiam hominibus se ipsum ostenderet, patrisq; sui agnoscendi & colendi ueram rationem doceret, ne hunc quidem recusauit modum: sed strenuissime naturam nostram ingressus, ad homines accessit, ac Deum hominis specie, ingens miraculum ostendit, ut non solum obscure ac latenter, sine carne & sine corpore praeesset, uerum ipsis quoq; corporeis obtutibus patens, hominumq; oculis miracula quae supra hominem sunt exhibens intuenda, sic quidem ad corporis etiam aures, linguae uocisq; articulatae fungens officio, documenta hominibus praeberet, diuinumq; re uera atque admirabile spectaculum, quale nullum aliud adhuc uisum esse memoratur, quippe quod & Salutare, & idem beneficium omnibus

sentiretur,

sentiretur, ipse se ipsum ostenderet. sicq; etiam Deus uerbum, filius hominis dicebatur, & quatenus ad homines uenerat,ut animis humanis medicinam sanitatemq; afferret,Iesus nominabatur.nam ipsius Iesu apud Hebræos appellatio,Saluatorem planè significat. itaq; communi more ne uersari quidem nobiscum,haud indignum sua maiestate iudicauit, interim tamen nusquam desinens esse quod erat, sed in homine pariter Deum conseruans. itaq; statim in primo ad homines descensu, cum Deo diuinam commiscet nostri ortus admirabilitatem: quippe qui more nostro sit editus,& mortalis instar,hominem indutus,sed non tanquam homo,uerum ut Deus de purissima nullasq;experta nuptias uirgine,nequaquam uero ex concubitu, aut corruptione ortum eius qui ipse apparebat,acceperit.

11 DEINCEPS Vero reliquam uitam omnem eadem ratione peregit, nunc quidem similem naturæ nostræ infirmitatem,nunc uero ipsum Deum uerbũ præ se ferens, dum ingentia quædam atq; admirabilia tanquam Deus efficit, ac quæ futura essent tanto ante prædicit, & qui à multis non cernitur Deus uerbum, eum ipsum factis planissime demonstrat.

12 VITAE Etiam finem extremum quum ab hominibus discessit, initio eiusdem parem ac similem præstitit.etenim usq; ad mortẽ,atq; usq; ad ipsos mortuos leges erga homines Charitatis,ipsum uocabant, ut eorum quoq; qui antea mortui erant,animas reuocaret, quando quidem omnium quicunq; à condito æuo fuissent,salutem ipse curabat:necnon,ut sua morte deleret eum,qui imperium mortis habebat,quemadmodum diuina docent oracula.atq; in hoc quoq; promiscue rursus dispensationem obiuit,quippe qui tanq̃ homo corpus de more sepeliendum reliquerit,ab eodem uero corpore tanq̃ Deus discesserit. quum enim altius uocem emisisset, & patri dixisset, commendo spiritum, solutus à corpore abijt:neutiquam expectans dum mors ad ipsum accederet,sed illam cunctantem, ac ueluti cessantem, ac potius conijcientem se in pedes & fugitantem, ipse à tergo insequens atq; impellens, æternasq; abditiorum tenebrarum portas refringens,& mortuis qui illic cathenis mortis impliciti erant,remeandi ad uitam iter retrorsum aperiens.hac sanè ratione ipsius etiam corpus mortuum excitatum est:& multa corpora eorum qui dormierant sanctorum surrexerunt,unaq; cum ipso in sanctam ac uere cœlestem ciuitatem ingressa sunt:ut merito ex hoc in sacris literis
,, ris dictum sit:absorpsit mors quæ inualuerat,& rursus,abstulit Deus omnẽ lachrymam ab omni facie.ipse uero uniuersi Saluator ac Dñs noster, qui Christus est Dei,uictoriæq; reportator dicitur,in propheticis uaticinijs mortem obiurgans inducitur,& animas soluens quæ illic uinctæ detinebantur,ubi uictoriæ hymnum
,, pronunciat, ipsa hæc planè dicens: de manu inferni eripiam eos, & à morte
,, liberabo eorum animas.ubi tua mors, uictoria? ubi tuus, mors, stimulus? sti-
,, mulus autem mortis est peccatum, potestas autem peccati, lex. talis sanè illius uel usque ad mortem fuit dispensatio: cuius non unam causam qui uoluerit

quærere,sed plures inueniet. primam nanq; illam ipsum uerbum docet:ut tam in mortuis quàm in uiuis dominaretur. alteram ut nostras abstergeret maculas peccatorum, qui pro nobis sacrificatus, & pro nobis execratio factus sit.tertiam ut tanquam Dei uictima atq; ingens sacrificium,ipsi supremo Deo afferretur pro uniuerso mundo. quartam ut sic fallaciosæ ac Dæmonicæ efficaciæ euersionem moliretur. quintam ad hæc,ut suis familiaribus ac discipulis uitæ, quæ post mortem apud Deum futura est spem,non oratione neq; uerbis aut uocibus,sed factis ac re ipsa repræsentans,& quod uerbis pollicitus fuerat,oculis ipsis intuendum subijciens,confidentiores eos atq; alacriores præstaret,ad eam quæ ab ipso instituta fuerat religiosæ uitæ rationem,omnibus simul & Græcis,& Barbaris nunciandam.protinus itaq; hos ipsos familiares ac sodales,quos ipse sibi de optimis lectos adsciuerat, apostolosq; suos ac discipulos declarauerat,sua ipsius diuina uirtute compleuit,ut quam ipse nunciauerat Dei cognitionem,illi omne hominum genus docerent,unam interim omnibus, tam Græcis quàm Barbaris, religionis instituens rationem.ea porrò erat,ut à Dæmonibus procul recederent,eosq; fugerent, Deorumq; multitudinis fallaciam declinarent,atq; unum solum supremum Deum uere cognoscerent. præterea liberationem ab ijs, quæ prius ignoranter commiserant,dummodo ne in ijsdem perseuerarent,& unam omnibus salutis spem,per illud quod ipse posuerat sapientissime,ac cum omni uirtute uiuendi institutum, pollicebatur.

13 QVVM Igitur hæc ita se habeant, non oportet te animo perturbari, tametsi & ortum, & corpus, & dolores,& mortem, de materiæ experti atq; incorporeo Dei uerbo audis.ut enim Solaris luminis radij licet omnia compleat, & corpora mortua sordentiaq; attingant, ipsi tamen nihil patiuntur: sic etiam, multoq; magis Dei uis incorporea,naturæ suæ nullum neq; incommodum,neq; nocumentum accipiet,neq; unquam se ipsa deterior fiet,quàuis incorporea quadam ratione corpus attingat. quid enim? an non absq; eo in quo homo factus est corpore,semper atq; ubiq; quaq; per totam elementorũ,ipsorumq; planè corporum materiam penetrans,tanquam is qui Dei sit ratio quædam opifex,sapientiæ quæ ab ipso proficiscitur,in ea ipsa rationes & claudit & signat? dum uidelicet inanimis uitam, informibus uero & nullam naturæ speciem habentibus,formam figuramq; imprimit? quasq; in se habet pulchritudines incorporeasq; species, corporum qualitatibus immiscet, mouetq; ea quæ sua ipsorum ratione inanima immotaq; sunt,terram,aquam,aerem,ignem,sapientissimo quodam omniq; concinnitate referto motu? atq; ordinat omnia quæcunq; inordinata sunt, eademq; auget ac perficit? ac sua ipsius diuina rationaliq; uirtute accedit ad omnia, ac per omnia penetrat,omniaq; attingit?neq; tamen nocumenti quidquam ex earum rerum aliqua trahit,neq; suam ipsius naturam coinquinat? eadem itaq; est ratio, dum etiam inter homines degit,illos quidem antea paucos & numerabiles,solos utiq; eos,de quibus scriptũ est,prophetas iustosq; uiros,ijsq; aliàs aliter se ostẽdit.

nouissime

nouissime uero iam omnibus malis impijsq; & Hebræis simul & Græcis, ex abundanti optimi patris bonitate amoreq; erga homines, beneficium se ipsum salutaremq; exhibet, plane hoc ipsum ac publice denuncians: non indigent, inquit,
,, bene ualentes medico, sed male habentes. non ueni ut uocarem iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. uocabat ergo omnes Saluator omnium dicens: uenite
,, ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. uocabat ac sanabat liberaliter, per illud humanum instrumentum quod præ se ferebat, ueluti quidam musicus uir, qui per lyram quàm sit doctus ostentet: nec non ægrotantibus animis ijs, quæ in corporibus degebant ueluti optimus quidam medicus, dum cognata congruentiq; ope ipsum hominem curat, ipse se ipsum exemplar omni sapientia, omniq; uirtute refertæ uitæ præbebat: docebatq; interim ueritatem, non quam ab alijs compilasset, sed eam quæ & à se ipso & à patre, priscis illis, qui tam multis ante sæculis à nostra ætate procul uixerant, Dei amicis, qui ante Moysem floruerunt, Hebræis, ueluti lex quædam exposita esset. & corpora ipsa non minus curabat quàm animas. nam corporeis quidem hominum oculis, quæ per corpus ab ipso fiebant, intuenda comparabat: rursusq; corporeis auribus doctrinam, per corpoream itidem linguam insonabat: nec non omnia perficiebat per eum quem assumpserat hominem, ijs qui non aliter quàm sic duntaxat ipsius diuinitatem sentire poterant. hæc nanq; omnia ad usum atq; utilitatem omnium nostram, humanum genus omni prosequens amore Dei uerbum, paternis consilijs administrabat, ipse interim rursus & materiæ expers, & incorporeus manens, cuiusmodi etiam pridem apud patrem erat, neq; mutans essentiam, neq; perdens quod suæ ipsius naturæ proprium erat: neq; uero aut corporis uinculis impeditus, aut à sua diuinitate deiectus, ac ne domesticam quidem uerbi potestatem amittens: sed neq; is, qui illic quidem ubi ipsi humanum uas aderat degeret tantum, in alijs uero uniuersi partibus esse prohiberetur. etenim tunc quoq; quum inter homines uersabatur, nihilo minus omnia complebat, interimq; & cum patre & in patre idem erat: & omnium rerum pariter in eodem tempore, tam cœlestiū quàm terrestrium curam gerebat, nusquam ab illa præsentia, qua cunctis rebus adest nostro more exclusus, neq; diuina ne ageret more suo, impeditus: sed illa quidem à se ipso communicans homini, hæc uero à mortali ipse non accipiens. item mortali quidem uim diuinam suppeditans: à mortali uero ipse non contra in partem, aut communitatem adductus. neq; igitur in partu à corpore ipse incorporeus inquinabatur, neq; item qui patibilis naturæ expers erat, aliquid à mortali secundum essentiam patiebatur. nam neq; uerbi gratia dum lyra pulsatur, aut nerui conuelluntur, pati uerisimile est eum qui ita prædudit, neq; dum cuiuspiam uiri sapientis corpus torquetur, illius sapientiam, aut quam in corpore gerit animam cædi, aut puniri merito dicere possumus: eadem ratione neutiquam multoq; etiam minus, quod uerbi aut natura, aut uis, detrimenti quidpiam ex corporis affectionibus trahat, affirmare par est. nam supra ne luminis quidem illud appositum exemplū, pollui solares radios dum cœlitus in terram demittuntur, & lutum ac cœnum

atq; omnis generis sordes attingunt, concedebat. illuminari quidem etiam hæc ab ipsius luminis radijs, nihil sanè nos affirmare prohibeat. Solem uero ipsum fœdari, aut lutosum fieri, dum eius lumen corporibus immiscetur, nequaquam. at ista tamen non sunt à natura corporum aliena. Illud uero omnis expers materiæ, incorporeumq; Dei uerbum, quod ipsa uita est, & ipsum lumen intelligibile, & alia quæcunq; prius enumerata sunt, quidquid diuina atq; incorporea sua ui attigerit, uiuere id, degereq; cum lumine rationali necesse est. hac sanè ipsa ratione, quodcunq; etiam corpus attigerit, sanctificatum protinus id, illuminatumq; est, ab. eodemq; ægritudo omnis, omnisq; infirmitas, aliaq; eiusdem generis uniuersa refugiunt. priuatio autem illius plenitudinem adipiscitur. Sic sanè etiam mortuum illud uerbi corpus, ubi exiguum quiddam, uirtutem illam uerbi attigit, tum excitatum est illico ac reuixit, & mors uitam effugit, & ipso lumine obscuritas dissoluta est: & quod corruptibile erat, induit incorruptionem, quod mortale, immortalitatem.

14 CAETERVM Quid nam aliud tandem? quàm quòd totus homo ab ipsius Dei natura absorptus est? & rursus Deus fuit, Deus uerbum, cuiusmodi fuerat etiam antequàm homo fieret? & secum hominem Deum fecit, spei nostræ primitias? hunc ipsum interim ad illius uitæ æternæ quam penès se habet, atq; ad dignitatis in diuinitate, ac beatitudine communitatem assumens? nobisq; iisdem omnibus, futuræ apud ipsum & cum ipso immortalitatis ac regni, maximum hoc præbens indicium.

15 HOC Sanè fuit illius ad homines accessionis extremum: ut sic eum qui ab ipsius patris cognitione aberrauerat, ad eam ipsam reduceret: & cognatum atq; amicum, suaq; ipsius donatum ornatumq; imagine, propriæ uitæ gaudijs ac possessione donaret: amicumq; illum ipsum patris ac familiarem efficeret, cuius causa idem Dei uerbum, se fieri hominem passum est. sic sanè, ut paucis absoluam, hæc Saluatoris ac Domini nostri IesuChristi consyderatio & materia, uariam habens dispensationem, ex propheticis Hebræorum oraculis confirmabitur, sanè quemadmodum paulopost accepta ab illis testimonia demonstrabunt, recentioribus literis uetera comprobantibus, & Angelicis testimonijs prophetica quasi certa impressa nota commendantibus. Cæterum quando hæc ita se habent, tempus est deinceps de appellatione eiusdem differere, quatenus & Iesus & Christus dictus est, nec non per quas prophetias nominatim ante sit denunciatus. primumq; illud contemplemur, quid nam ipsum Christi nomen significet, antequàm prophetica de proposita inspectione oracula, colligere incipiamus. par autem esse arbitror, de ipsa primum Christi appellatione tractare, illiusq; intellectum distinguere, ut nihil prorsus nos lateat eorum, quæ hoc loco quæri solent. Alius igitur ab ijs quæ propiora sunt, & quæ ad nos magis spectant initio sumpto, dixisset, Moysem primum omnium in legibus posuisse, eos qui Deo consecrati essent

unguento

unguento comparato ungi solitos, fragrantia scilicet quadam opus esse corporibus, eaq; bene olere oportere ratus: quando quidem omne quodcunq; male oleat, sceleratis atq; immundis potestatibus est amicum: sicut contra studiosis bonitatis, quodcunq; fragrantiam amet. ex quo etiam, ut incensis & fumigationibus composite ad abundantem fragrantiam, singulis diebus uterentur sacerdotes in templo legibus sanxisse, ut dum sic aer miscetur, & quidquid male olet repellit, defluentia quædam diuina precantibus immisceatur. nam propter hanc ipsam causam etiam unguentum odoratissimum, ad ungendi usum unguentaria arte componi solitum, ut eo ungerentur, qui communibus rebus publice præficiendi fuissent. & Christi nomen primum Moysem ijs, qui ita ungerentur imposuisse. id autem unctionis genus, non solum pontificibus fuisse traditum, sed & prophetis & regibus qui postea fuerint: quibus etiam ipsis solis hoc unguento ungi fas esset. hæc igitur dictu quidem faciliora fuissent: longe tamen remota à diuina & sublimi prophetæ ipsius intelligentia. siquidem admirabilis ille, atq; ingens re uera sacrorum administrator, qui omnem terrenam & corpoream naturam, in solis nouerat qualitatibus discretam, nullo modo aliam alia honore, aut pretio digniorem iudicauit, utpote quum omnia nosset ex eadem orta materia, quæ neq; unquam sistit, neq; stabile quidquam in natura habet, semper autem fluit, & ad propriam corruptionem festinat. non igitur quod suaue esset in corporibus elegit, neq; ipsum per se quod sensus ipsos demulceret prætulit. hoc nanq; animæ uitium fuisset, quæ in humum & ad corporum uoluptatē declinaret. etenim innumerabiles effœminata corpora habentes, & alioqui uitijs obnoxij, & intemperantes, qui unguētorum operosa uarietate uti solent, animas interim omni fœditate omnibusq; sordibus male olentes circunferunt: sicut econtrario qui Dei amici sunt, ipsam uirtutem olentes, & multo præstantiorem à modestia atq; à Iustitia & ab omni pietate halantem fragrantiam, quàm de terræ odoramentis trahentes, odorem corporū quæ de materia constant, nihili prorsus faciunt. hæc igitur quum egregie admodum percepta, & cognita haberet propheta, unguentorum atq; incensorum nullam præcipuam gerebat curam: meliorum uero ac diuinarum rerum imagines, quantum poterat per corpora ijs, qui sic duntaxat, neq; usquam aliter diuinas res doceri poterant, exhibebat. nam quod ipsum hoc diuinum quoq; oraculum responderit, palàm descriptum habetur, his uerbis. uide ut facias omnia ad exemplar quod tibi monstratum est in monte. igitur aliarum rerum quū perficeret hæc quæ exemplaria nominare consueuit: illum unguenti usum, illamq; unctionem sanciuit. sublimior tamen earum rerum, & quæ de arcanis proferri solet ratio, pro mea dicendi facultate, talem habebat sensum. quod solum est bonum, solumq; re uera fragrans & pretiosum, atq; omnis quidem uitæ principium & fons, omnibus autem unà cum eo ut sint, etiam id, ut bene sint, largiens, unum sanè illud Hebræorum ratio nouerat, qui quidem uniuersi primus est author, ipsum utiq; altissimum ac totius regem, omniumq; rerum opificem Deum. huius itaq; supremæ atq; ingenitæ diuinæ essentiæ uirtutem illā, quæ oĩa ualet, omne bonum præstat,

omnem pulchritudinem subministrat, diuinus spiritus, proprio & conuenienti exemplo conferens atq; accomodans, Dei oleum appellat. quare & Christum & unctum eum, qui illius particeps sit, uocat. oleum uero in his noli miseratione accipere, neq; in rebus aduersis mœrorem, sed id quod certæ plantæ fructus emittit, quod ex humida materia nihil habet admixtum, quod lumen auget, quod fessos subleuat, quod labores aufert, quod eos qui ipso unguntur hilares facit, quod instar luminis de se ipso uibrat splendores, nitidumq; ac micantem eorum qui ipso utuntur comparat uultum: quod utiq; ipsum etiam diuinæ literæ produnt illis uerbis: ut exhilaret faciem in oleo. huic igitur exemplo supremam eius Dei qui
" omnium est princeps, omniumq; rex, uirtutem, comparans oratio: eum qui solus hoc toto unctus est, quiq; diuinæ, atq; eius quæ cum nullis alijs communicatur paternæ fragrantiæ particeps factus, & qui solus ex illo genitus Deus uerbum, cōmunicatione gignentis ingenij, Deus de Deo est declaratus, Christum atq; unctum uocauit. quo circa in psalmis ad hunc ipsum qui à patre unctus est, sic quoddam oraculum dicit: Sedes tua Deus in sæculum sæculi, uirga directionis, uirga
" regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus
" tuus oleo lætitiæ, præ participibus tuis. at uero una quidem est olei natura, sed un-
" guenti quæ est, ea multarū in idem concursum significat. proinde etiam prima illa & ingenita omnium regis Dei uirtus, quatenus quidem simplex atq; incomposita, nulliq; alij naturæ commixta intelligitur, simplici olei locutioni collata est: quatenus autem plurimas in eodē consyderationes comprehendēdi uim habet, ut quod facere potest, quod regnare, quod prouidere, quod iudicare, quod amore prosequi homines, quod salutem afferre, aliaq; innumerabilia quæ intelligentia consyderantur: unguento rursus hæc ipsa quæ & multa & bona comprehendere potest, uis, merito comparata est: quo unguento eum qui Dei & uerus & solus est pontifex, unctum esse diuina nos docent oracula. & primus quidem ipse Moses qui in arcanis diuinarum rerum inspectione ac mysteriorum, quæ ab ipso in ijs uisionibus quibus Deum præsentem agnoscebat, de primo & solo uncto, & pontifice Dei perfecta sunt, dignus habitus est, imagines iubetur in terra & notas conficere eorum, quæ in illis Dei uisionibus intellexerat: ut qui talibus notis ac signis digni habiti erant, ea possent tantisper meditari, ijsq; se exercere, dum quæ uera essent inspicere non dabatur. is igitur selectum interim ex ijs hominibus qui in terra uersantur, uirum, ad sacra Deo facienda idoneum, primus Christum nominauit, appellationem ad ea referens, quæ sola intelligentia consyderantur. qui sanè quum hunc quadam fragranti unctione præstantiorem cæteris hominibus declarasset, uerissime & planissime denunciauit, omnem naturam, quæ creata est, multoq; etiam magis humanam per se, dum à uirtute increata relinquitur, præstantioris cuiuspiam fragrantiæ indigere. sed quæ patris quidem illius & ingeniti est, eam attingere nemini fas est. uni enim duntaxat unico primoq; genito, hoc reseruatum est donum. qui autem post illum existunt, ij non aliter quàm per eiusdem unigeniti communicationem, bonorum compotes fieri poterant. spiritus

ergo

ergo diuini id quod apud Moysem fertur, nota quædam erat. diuisiones porro donorum sunt, sed idem est spiritus: cuius maxime ut fieri participes studerent, & sacerdotes & prophetæ & reges, opus esse arbitrabatur: utpote qui non pro se ipsis solum, uerum etiam pro tota gente Deo sacrati essent. quòd autem rerum magis diuinarum, Mosaica illa notæ quædam essent, & quàm fieri posset ut etiam sine terrestri unguento, qui diuino spiritu afflati essent Christi nominarentur, age dum aliquanto diligentius consyderemus iam nunc. Dauid igitur in psalmo. CIIII. dum quæ ad Habraam, & Isaac, & Iacob pertinent, historias repetit, ipsos planè illos ueteres patres, & qui ante Mosis ætatem fuerunt, Christos uocat, nullam ob aliam causam, quàm propter diuini spiritus, cuius participes erant, influentiam. In expositione igitur historiarum, quemadmodum hospitio ab externis suscepti, & quemadmodum insidijs circumuenti, salutem à Deo consecuti sunt, sicut Mosaica narratione proditum est, prophetas illos simul & Christos nominat, tametsi nondum Moyses in hominibus degebat, neq; unguentum ex lege eiusdem comparatum adhuc fuerat. audi igitur quid dicat psalmus: Mementote mirabilium eius quæ fecit: prodigia eius, & iudicia oris eius. semen Habraam, serui eius: filii Iacob electi eius. Ipse Dominus Deus noster, in uniuersa terra iudicia eius. memor fuit in sæculum testamenti sui: uerbi quod mandauit in mille generationes: quod disposuit ad Habraam: & iuramenti sui ad Isaac. & statuit illud ad Iacob in præceptum, & ad Israel in testamentum æternum, dicens: tibi dabo terram Chanaam, funiculum hæreditatis uestræ. & transierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum. non permisit hominem nocere eis, & corripuit pro eis reges. nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. hactenus quidem Dauid. Moses uero, etiā quos reges corripuerit, narrat, dicens: & castigauit Dominus Pharaonem plagis maximis, & domum illius propter Sarram uxorem Habraam. & rursus de eo rege qui regnabat in Geraris scribit: & uenit Deus ad Abimelech in somnis nocttu, & dixit: en morieris tu, propter mulierem quam tulisti. (hæc autem erat uxor Habraam.) porrò deinceps sermone progressus, de eodem ait nunc autem redde uiro suo uxorem: quoniā propheta est, & orabit pro te. uides ut hoc in loco ueteres Dei amicos & prophetas Dauid, ac potius per illum diuinus spiritus, Christos appellauerit nullo terrestri unguento unctos? qui enim? quum Moses posterioribus temporibus id instituerit? Cæterum audi nunc Hesaiam quoq; ita de Christo manifestissime canentem, tanquàm de eo qui & redemptor & Saluator à Deo sit mittendus ad homines, quiq; uenturus ut captiuas animas gerentibus, liberationem, mentes uero obcæcatas, uisus recuperationem nunciet. hunc enim rursus propheta non comparato unguento, sed eo quod paternæ diuinitatis sit proprium, & sola intelligentia capiatur, Deumq; ipsum maxime deceat, Christum extitisse docet, qui non ab hominibus, sed ab ipso patre unctus sit. dicit ergo ex illius persona: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus misit me: sanare contritos corde: prædicare captiuis

remissionem, & cæcis uisum. primum igitur hoc teneatur: Hesaiam sicut Dauid, quem uenturum dixerit ad homines, & prædicaturum captiuis remissionem, ac cæcis uisum, hunc non comparato unguento, sed eo quod ingenitæ paternæq;, atq; omni bonitate refertæ uirtutis sit proprium, Christum extitisse, uaticinari. ex quadam uero prophetica consuetudine, quod futurum est, propheta quasi præteritum enunciat, & tanquam de se ipso uaticinante significat. hactenus igitur, eos qui ab ipso Deo & non ab hominibus, & spiritu diuino, non confecto oleo ungerentur, re uera Christos nominari didicimus. sed iam tempus est, ut uideamus, quemadmodum diuina quadam uirtute, & præstantiore quàm natura hominis fert, uerum Dei Christum existere, Hebraica ratio doceat. audi ergo rursus Dauid, qui æternum quendam sacerdotem uidisse se ait, atq; hunc Dominum suum appellat, & sedere eundem cum Deo patre confitetur in psalmo nono & centesimo: ubi sic ait: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. uirgam uirtutis emittet tibi Dominus ex Sion: & dominaberis in medio inimicorum tuorum. tecum principium in die uirtutis tuæ, in splendoribus sanctorum tuorum. ex utero ante luciferum genui te. iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. & sanè inspice quemadmodum in his uerbis Dauid, qui totius Hebraicæ gentis rex erat, & præter regalem dignitatem, etiam diuino spiritu ornatus, agnouerit quendam ita magnum, atq; ita supra modum admirabilem, eum utiq; de quo ipse loquitur, & quem in spiritu uiderat, ut Dominum illum suum appellet. Dixit enim, inquit, Dominus Domino meo. quin etiam pontificem æternum eundem intelligit, & sacerdotem Dei altissimi, & confessorē Dei patris, & prolem eiusdem. atqui sine unctione fieri sacerdos Dei apud Hebræos nemo prorsus poterat. quo circa illos omnes nominare Christos, iidem libenter consueuerunt. Christus ergo etiam is utiq; de quo loquitur psalmus, sacerdos erit. quomodo enim testimonio prophetæ sacerdos esse diceretur, nisi idem prius Christus extitisset? sed etiam in æternum sacerdos esse dicitur. porrò hoc amplius naturæ humanæ accommodari non potest. neq; enim hominis æternum durare: quoniam mortale & fragile planè nostrum est genus. excellentior ergo quispiam quàm ut intra hominis naturam consistat, is, qui in his uerbis significatur, Dei sacerdos erit: qui cum iuris iurandi affirmatione, perpetuo duraturum atq; infinitum sacerdotium à Deo acceperit. Iurauit enim, inquit, Dominus, & non penitebit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. quoniam enim Melchisedec Moses sacerdotem Dei altissimi fuisse conscribit, nullo artificioso unguento inunctum, & multo ante leges ab ipso scriptas eo munere functum, ac uirtute longe præstantiorem illo tam decantato Habraam: (sic enim ait: & Melchisedec rex Salem, sacerdos Dei altissimi benedixit Habraam. planeq; sine omni controuersia, Apostolus ait, quod inferius sit à superiore benedici.) quoniam igitur hic Melchisedec, quicunq; ille fuerit, ita inductus est, ut nullo artificioso unguento unctus intelligatur,

sed altissimo

sed altissimo Deo consecratus: merito etiam is de quo uaticinatur Dauid, secundum ordinem Melchisedec, magnus quidam esse, & natura omnibus superior dicitur: utpotè qui & supremi Dei sacerdos, & increatæ potestatis consessor, & ipsius prophetæ ac regis Dominus, & sacerdos, non simpliciter, sed in æternum sit patris. Dicit autem diuinus quoq; Apostolus, explorans ea quæ ad hos locos pertinent: in quo, inquit, abundantius uolens Deus
" ostendere hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum: ut
" per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus. & rursus. alij quidem sine iure iurando sacerdotes facti sunt:
" hic autem cum iure iurando, per eum qui dixit ad illum: iurauit Dominus &
" non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.
" & alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur
" permanere: hic autem eo quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. unde & saluare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deũ,
" semper uiuens ad interpellandum pro nobis. sanè per hæc commendatur quædam, quæ est in ijs, quæ sunt, & quæ consistit in ijs quæ sola intelligentia capiuntur, diuina uirtus, quæ Deo uniuersi, ut in oraculis Hebræorum legimus, consecrata est: neq; uero terreno atq; humano unguento, sed alterius generis quod Deum deceat, diuinaq; uirtute ac potestate ad munus sacerdotis obeundum, Deoq; patri præstandum, confirmata consistit. cum igitur, de quo psalmus uaticinatur, apparet prorsus sacerdotem quendam esse sempiternum, altissimiq; Dei filium, tanquam ab ipso altissimo Deo genitum, & illius regni consessorem. est etiam ostensum, ut qui per Hesaiam significatur Christus, non ab hominibus factus sit, sed ab ipso patre per spiritum diuinum sit unctus, & ad homines qui captiui tenerentur redimendos, missus. hunc igitur diuino spiritu intuitus Moses, dum imagines ac notas ipsius, ut in hominibus, constituit: comparato unguento interim diuini spiritus loco, quem in hominibus prætulerat sacerdotem inunxit, Christumq; eum & unctum, relatione ad eum qui uerus est, appellauit. quòd autem hæc ita se habeant, quis, cui fides habeatur, testis ipso Moyse dignior? in ijs enim quæ ab ipso scripta sunt respondentem sibi Deum ac Dominum, palàm sibi imperasse docet, ut secundum exhibitam sibi intelligibilem ac cœlestem illius uisionem, corporea specie adorationem in terra constitueret, quæ rerum intelligibilium atque incorporearum imaginem complecteretur. itaque cœlestium Angelorum, diuinarumq; potestatum ordines, adumbratione ac figura quadam dicitur descripsisse, quum ipsi utique oraculum dixisset: facies omnia ad exemplar, quod tibi demonstra-
" tum est in monte. ergo quemadmodum reliqua, ita & pontificem induxit, quem terrestri unguento ungeret. itaq; umbratilem quendam ac simulatum, non autem uerum Christum & pontificem, illius tamen cœlestis Christi

& pontificis instar expressit. Cæterum ut proprie quidem Christus non homo fuerit, uerum Dei filius, qui Dextra paternæ diuinitatis sit decoratus, & multo præstantior, non solum mortali humanaq; natura, sed etiam omni intelligibili in rebus creatis essentia intelligatur, planè me arbitror demonstrasse, præter unum illud quod ad ea quæ antehac dicta sunt, addendum esse arbitror: ab eodem utiq; Dauid in quadragesimo quarto psalmo inscriptione præposita, illa quæ est, pro dilecto, & ijs qui immutabuntur, Deum simul & regem & Christum unum & eundem quendam appellari, his quidem uerbis: Eructauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi. lingua mea calamus scribæ uelociter scribentis. speciosus forma præ filijs hominum: quibus deinceps adiungit: sedes tua Deus in sæculum sæculi: uirga directionis, uirga regni tui. dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. consydera ergo diligentius, quemadmodum secundum psalmi inscriptionem, tum pro dilecto se uerba facere initio statim ostendat, tum etiam ut ad intelligentiam eorum quæ dicenda sint, auditorem cõmoueat. significat præterea quæ nam sit huius orationis ita disponendæ causa, quum ait: in finem pro ijs qui immutabuntur, ad intelligentiam, pro dilecto. porrò quos nam alios dixeris immutandos, pro quibus hic psalmus sit dictus, nisi eos qui mutandi sint à priore uita ac moribus, transferendiq;, & alij ex alijs futuri per eum, de quo idem psalmus uaticinatur? hic autem est dilectus Dei, pro quo in ipsa prophetia, intelligentia esse opus, psalmus ipse initio nobis præscribit. quòd si dubites quis hic tandem sit dilectus, de quo in hoc psalmo tale habeatur uaticinium, e uestigio tibi ipsa oratio declarabit, quæ initio statim ita ait: eructauit cor meum uerbum bonum. dixerit autem quispiam ipsum illud significari in principio apud Deum uerbum. de quo theologice scribens magnus euangelista Ioannes, sic loquitur. in principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. illud uero: eructauit cor meum uerbum bonũ, siquidem ex persona patris & Dei uniuersi dicatur, unicum genitum Dei uerbum significauerit, tanquam filium qui de patre extiterit, non proiectione aliqua, aut diuisione, aut sectione, aut diminutione, aut alia quapiam eius modi ratione, cuiusmodi in corporibus agnoscere consueuimus. impia enim illa & omnino procul abducta longeq; semota, ab illa generatione ineffabili. Cæterum secundum ea quæ prius à nobis excogitata sunt, etiam hæc oportet assumere: quòd quemadmodum quidem, ubi de utero Dei, & ante luciferum genitus, dicitur, figurate nos talia intelligere oportet, & secundum consyderationem illam duntaxat quæ de ijs rebus habetur, quæ sola intelligentia capiuntur: ita etiam illud accipere debemus: eructauit cor meum uerbum bonum: quod quidem diuinus spiritus secundum solam intelligentiam enarrat: quibus sanè nos uerbum illud, pro clausula addere possumus satis commode, quod & consueuimus in omnibus dicere quæ de illo theologice feruntur, & omni pietate refertum est: generationem eius quis enarrabit? quamuis

mortalibus

mortalibus humanisq; uocibus consueuerint nobis literæ diuinæ, etiam illius orstũ exponere, & uteri uocabulum in eo usurpare. hæc enim sola contemplatione secundum intelligentiam capiuntur, nec aliter quidem quàm si legibus allegoriæ, quæ permutatio dicitur, subiecta fuerint. qua quidem ratione etiam illud: eru
„ ctauit cor meum uerbum bonum, de primi uerbi constitutione, illiusq; propagatione dictum esse, quispiam affirmauerit: quando non aliter cor, secundum illud cor duntaxat quod apud nos intelligitur, in Deo patre accipere fas est. & sic quidem alius quispiam, uerbum quod erat in principio apud Deum, id dixerit habendum de quo psalmus loquitur, quod etiam bonum merito dictum sit, tanquam de patre optimo genitum. nos autem in psalmo si longius paulo progrediemur, hunc de quo tale uaticinium fertur, hunc inquam ipsum dilectum Dei, unctum fuisse rursus, non sicuti à Mose aut ab alio quopiam homine, sed ab ipso ingenito, & omnia infra se ipsum habente Deo, atq; eius ipsius patre, inuenie-
„ mus. progressus igitur deinceps sic ait: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo
„ exultationis præ participibus tuis. eum igitur qui huius quoq; psalmi testimonio unctus esse dicitur, quo nam alio nomine quis appellauerit, quàm Christum? habemus igitur iam nunc in his uerbis, duas huius qui tali uaticinio prædicatur denominationes, Christi & Dilecti: quum ipse unctionis author, unus & idem sit dictus. quo circa unctus esse dicitur is de quo sermo est, oleo exultationis, ut ea causa intelligatur, quæ percurrenti tibi pauca, uel potius, omnem talium uerborum sensum dispicienti, constabit. profert igitur psalmus, ipsum planè de quo interim uaticinatur, ipsum inquam Dei dilectum, alloquens, ea uerba quæ pau-
„ lo ante exposita sunt, in quibus dictum est: sedes tua Deus in sæculum sæculi, uir-
„ ga directionis, uirga regni tui. dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propte-
„ rea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. inspice igitur, Deum ne in his alloquatur planissime, an non. nempe tu, inquit, Deus, pro eo quòd est, ò Deus, sedes tua in sæculum sæculi extat. & uirga directionis, uirga regni tui. & quoniam tu ipse Deus dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus tuus, & Christum te præ omnibus constituit. sed longe his clarius scriptura Hebræorum idem demonstrat: quam Aquila accuratissi-
„ me interpretans, his uerbis edidit: sedes tua ò Deus in sæculum & ultra. sceptrũ directionis, sceptrum regni tui. dilexisti quod iustum est, & odisti impietatem.
„ super hoc, unxit te ò Deus, Deus tuus oleo lætitiæ ab amicis tuis. pro eo igitur
„ quod est, Deus Deus tuus, hebraicus ipse contextus habet, ò Deus, Deus tuus: ut totum sit: dilexisti ò Deus quod iustum est, & odisti impietatem. propterea ob hanc ipsam causam, unxit te ò Deus, ille qui tuus quoq; est Deus: ut sit & qui ungitur Deus, & qui ungit: qui quidem sit omnium Deus, hoc autem ei qui Hebraicam linguam diligentius attenderit, plane admodum constabit. nam in prima denominatione, ubi Aquila, sedes tua ò Deus interpretatus est: qui planè pro eo quod est Deus, ò Deus, enunciauit: ipsum Hebraicum habet eloim. porrò hic itidem in illo, propterea unxit te ò Deus, ipsum eloim intelligitur,

quod uocatiuum casum, ô Deus, significat. pro recto uero nominis casu, ubi dictum est: propterea unxit te Deus tuus, ipsum Hebraicum habet eloach, admodum accurate atq; exquisite: ut sit, ipsum quidem eloim, uocatiuo casu, significans, ô Deus: ipsum uero eloach, Deus tuus, recto casu: ut hæc sit exquisitissima interpretatio quæ habet: propterea unxit te, ô Deus, Deus tuus. clarissime igitur in his Deum alloquens oraculum, ait ipsum unctum esse à Deo, oleo exultationis præ omnibus, qui unquam eiusdem cum ipso participes fuerint appellationis. habes igitur in his planissime, Deum qui ungitur, & Christus efficitur, non unguento composito, neq; ab hominibus ad id dignitatis prouectum, ac ne eadem quidem cum cæteris hominibus ratione. porrò hic idem est & dilectus Dei, & eiusdem proles, & sacerdos æternus, & confessor patris dictus. sed quis hic tandem erit, nisi primum genitum Dei uerbum, qui in principio apud Deum Deus erat? qui per totam diuinam scripturam prædicatur ut Deus: quemadmodum deinceps oratione longius progressus, pluribus uerbis ostendam. Quum hæc igitur à nobis hactenus consyderata sint de Christi propagatione, deq; eiusdem appellatione, agedum propositum argumentum repetamus, & quàm multis propheticis prædictionibus Christus nominatim sit antea nunciatus, contemplemur.

d Psalmo, 2. *Quàm multis scripturis Christus nominatim, qui à regibus & principibus & gentibus & populis circumuenitur, & ab ipso Deo gignitur, & filius hominis appellatur, gentiumq; & finium terræ sortem accipit à patre, antea sit enunciatus.*

» 16 QVARE Fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? adstite-
» runt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & ad-
» uersus Christum eius. quibus deinceps adiungit. ego autem constitutus sum
» rex ab eo super Sion monte sancto eius, nuncians præceptum Domini. Domi-
» nus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te. postula à me, & dabo
» tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. planissi-
me etiam in his diuinus spiritus Christum appellat, Deiq; eundem filium uocat, sicut nos docuerunt ea, quæ superius dicta sunt: simulq; & circumuetionem quandam futuram contra illum significat, & gentium per eundem futuram uocationem ante denunciat: quæ quidem re ipsa palàm in Saluatore nostro Iesu Christo, ipse rerum euentus declarauit. nec dum igitur gentes & populi & reges & principes desistunt, tum aduersus illum, tum aduersus eiusdem doctrinam conuenire. quòd si hæc Iudæi ad futurum referant tempus, iam illos fateri oporteat, eũ quem ipsi expectant Christum, rursus circumueniendum, sicut præsens habet ora-
» culũ, quod ait: adstiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum, aduersus
» Dñm & aduersus Christum eius: quod sanè daturi nusq; sint, qppe qui magnum quendam principem, regemq; æternũ, redemptoreq; suum fore eum, qui uenturus sit, Christũ, expectẽt. nã si ẽt ille quum uenerit eadẽ patiatur, quæ iam passus est qui

uenit,

uenit, quid causæ sit cur illi potius quàm huic credendum, aut non credendum? quòd si inde exclusi, ad Dauid, siue ad quempiam ex illius nepotibus Iudaicæ gentis regem, oraculum referant, iam erit demonstrandum, quòd neq; Dauid, neq; alius quispiam eorum qui unquam apud Hebræos illustres fuerint memoratur, qui aut filius Dei, sit aliquo oraculo dictus, aut ab ipso Deo genitus, sicut ille de quo Psalmus uaticinatur: neq; imperans cunctis gentibus & regibus & principibus & populis, qui sit insidijs circumuentus. sin autem illorum nullus talis ostenditur, & re ipsa cuncta hæc confirmantur, tum quidem quòd olim illa sustinuerit, tum uero quòd adhuc atq; hodie quoq; à regibus & principibus & gentibus & populis Christus Dei oppugnetur, quid iam impediat, ne ipse sit de
,, quo oraculum illud uaticinatur, quod ait: adstiterunt reges terræ & principes cō
,, uenerunt in unum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius? uni etiam ei-
,, dem quæ in eodem psalmo sequuntur conueniant, in quibus dictum est: Domi-
,, nus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te. postula à me & dabo tibi
,, gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. etenim hæc quoque indubitatum in uno illo euentum prophetiæ nacta sunt: quando illius discipulorum in omnem terram exiuit sonus, & in fines orbis terræ uerba eorum. planè autem Christum nominat quæ antecedit oratio, tanquam ex ipsius perso-
,, na docens, illum esse filium Dei, ubi ait: Dominus dixit ad me: filius meus es tu: ego hodie genui te. cui adiunges etiam illud, quod in prouerbijs ex persona eius-
,, dem prolatum est, ad hunc modum se habens: antequàm montes firmarentur, &
,, ante omnes colles gignit me: & quod in nono ac centesimo psalmo à patre ad
,, illum dictum est, hoc modo: ex utero ante luciferum genui te. sed attende quemadmodum unum & eundem nominatim Christum simul, & filium Dei qui ab hominibus sit circumueniendus, & sortem gentes accepturus, & fines terræ possessurus, sacræ literæ futurum canant, duobus signis illius inter homines dispensationem significantes, & conspiratione aduersus illum futura, & gentium sub eundem subiectione.

d Psalmo. 19. Christus nominatim quæcunq; postulet à patre impetrans.

,, IMPLEAT Dominus omnes petitiones tuas. nunc cognoui quòd saluū
,, fecit Dominus Christum suum. exaudiet illum de cœlo sancto suo. quoniam nunc propositum est demonstrare, in quàm multis locis nominatim Christus apud prophetas sit dictus, merito adiungam hæc quoq;, in quibus planissime Christus nunciatur. cæterum totus psalmus ex persona sanctorum uirorum preces emittit in ipsius Christi personam. quum enim propter nos & pro nobis factus homo, omnes exceperit contumelias: unà cum illo supplicante & patrem pro nobis deprecante, ipsi quoq; docemur orare, tanquàm cum eo qui bella aduersum nos siue uisibilia illa sint, siue etiam inuisibilia, propulset. quare à psalmo uerba illa accipientes ad illum dicere solemus, quæ sic habent: Exau-
,, diat te Dominus in die tribulationis tuæ. protegat te nomen Dei Iacob.

,, mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion suscipiat te. Deinde quoniam illi proprium est, tanquàm ei qui magnus sit pontifex, spiritualia in glorificationibus ac prædicationibus de Deo, sacrificia pro nobis conficere, quoniamq; ut sacerdos & semet ipsum ipse, & quem assumpsit de terra hominem, pro nobis perfectum atq; integrum sacrificium Deo & patri obtulit: idcirco ad illum dicimus. Me-
,, mor sit omnis sacrificij tui, & holocaustum tuum pingue faciat. & quia omnia quæcunq; deliberat, salutaria sunt, atq; utilia mundo: iure & merito sic illum allo-
,, quimur: tribuat tibi Dominus secundum cor tuum, & omne consilium tuum impleat. ad hæc deinceps eius à morte reditum ad uitam confitentes, dicimus:
,, exultabimus in salutari tuo. etenim Christi salutare quod nam aliud intelligatur tandem, nisi illius à mortuis ad uiuos reditio? per quam omnes qui ceciderant,
,, in pristinum statum restituit? ex quo etiam illud dicimus: & in nomine Dei no-
,, stri magnificabimur. & impleat Dominus omnes petitiones tuas. post hæc o-
,, mnia, docemur illud quoq; dicere: nunc cognoui quòd saluum fecit Dominus Christum suum: quippe qui non prius hoc intellexerimus, quàm ubi salutare eius agnouimus, & resurrectionis illius uirtutem perspeximus.

d Psalmo. 27. Christus nominatim Dominum patrem, & protectorem adeptus.

,, DOMINVS Confirmatio populi sui, & protector saluationum Christi sui est. hic quoq; psalmus qui nunc est in manibus, ad Christum referri solet, quippe qui eam precem contineat, quam Christus quo tempore passurus erat, precatus est. proinde initio psalmus hæc habet: Ad te, Domine, clamaui. Deus meus
,, ne sileas à me. & similis fiam descendentibus in lacum. in fine uero, illius resurre-
,, ctionem à mortuis canit, dicens. Benedictus Dominus, quoniam exaudiuit uo-
,, cem deprecationis meæ. Dominus adiutor meus & protector meus. in illo spe-
,, rauit cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea: & ex uoluntate mea con-
,, fitebor ei. quibus diuinus & propheticus spiritus adiungit: Dominus confirmatio populi sui, & protector saluationum Christi sui est: qui nos instruit quemadmodum omnia quæ in diuinis literis habent admirationem, & Christi nomine inscripta sunt, & ad salutem hominum gesta, siue præcepta, siue negocia, siue ad resurrectionem illius à mortuis pertinentia mysteria, cuiusmodi ea sunt de quibus nunc agitur, nutu ac uirtute patris gesta sunt: qui in cunctis admirabilibus ac salutaribus, & uerbis & factis suum Christum protegit.

d Psalmo. 83. Christus nominatim tutorem sibi Deum adscribens. Vnusq; resurrectionis illius Dies. & una domus Dei, ecclesia ipsius.

,, PROTECTOR Noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui:
,, Quia melior est dies una in atrijs tuis super millia. elegi abiectum esse in domo
,, Dei mei magis, quàm habitare me in tabernaculis peccatorũ. qui norunt Christum Dei esse uerbum, & sapientiam, & lucem ueram, & uitam, deinde eundem factum esse hominem intelligunt, admirantur hoc quod omnem fidem superat

propositum,

,, propositum, adeo quidem, ut in uerba illa prorumpant: & uidimus illum, & non
,, habuit speciem, neq; pulchritudinem. sed fuit species eius sine honore, & deficiẽs
,, præ filijs hominum. homo quum in plaga esset & sciret ferre languorem, quo-
,, niam auertit faciem suam, contemptus est. itaq; merito Deum precantur, ut respiciat in faciem Christi, quæ propter nos & ignominias & contumelias passa est, & propter illum nobis fiat propitius: quando is peccata nostra tulit, & pro nobis in dolore est. hæc autem supplices petunt, propemodum cupientes, atq; in uotis habentes, faciem gloriæ Christi uidere, & diem lucis illius comtemplari. porrò hic fuit quum à morte ad uitam reuersus est. quem sane, quum is unus sit & solus re uera proprius ac dominicus, meliorem esse aiunt, alijs innumerabilibus diebus, siue qui communiter intelligantur, siue qui à Mose in solennibus & noui lunijs & sabbatis lege sanciti sint: quos utiq; non dies, sed dierum umbras esse diuinus Apostolus docet. hic autem solus & unus dominicus Saluatoris nostri dies, non in omni loco lucere, sed in solis atrijs domini dictus est. hæc uero atria erunt per totum orbem terrarum Christi ecclesiæ, quæ unius domus Dei locum obtinent. in quibus optat atq; eligit se potius abiectum esse, qui talia nouit, longeq; meliorem in ijs habitationem enunciat, quàm in peccatorum tabernaculis: nisi forte Iudæorum, qui Christum Dei negant, aut aliorum diuersa opinantium, nullumq; Deum colentium, reliquarumq; à fide abhorrentium nationum conuentus, multo meliores esse quàm Christi ecclesias, quicunq; hasce eligit, profitetur.

à Psalmo. 88. Christus nominatim despectus, atq; omnia probra passurus. commutatio'q; eius, populus eiusdem, qui ab inimicis exprobratur.

,, TV VERO Repulisti & despexisti: distulisti Christum tuum. euertisti te-
,, stamentum serui tui. profanasti in terra sanctuarium eius, & quæ sequuntur: qui-
,, bus adiungit: memor esto Domine opprobrij seruorum tuorum, quod conti-
,, nui in sinu meo multarum gentium: quod exprobrauerunt inimici tui Domine:
,, quod exprobrauerunt, commutationem Christi tui. perspicue uero etiam in his Christi nominatim mentio fit, & futura in passione eiusdem afflictio memoratur. ubi uero plus ocij nacti erimus, totum psalmum explorantes demonstrabimus, nulli prorsus alii nisi Saluatori ac Domino nostro accõmodari posse, quæ in eo proposita sunt. sed enim ubi Christus iterum nominatur, quis tandem alius significetur nisi ille ipse, cuius commutationem, hoc est, ecclesiam & exprobrauerunt & adhuc exprobrant, qui dicuntur Christi inimici? siquidem Saluatoris nostri cruciatus, quos ipse pro nobis suscepit, ac præcipue mortem & crucem, quicunq; Christi doctrinam oppugnat, exprobrare nobis consueuit.

à Psalmo, 131. Christus nominatim de semine David surgens, qui cornu David nominatur, qui Iudæos inimicos confundit, qui sanctificationem patris renouat.

,, IVRAVIT Dominus ipsi Dauid ueritatem, & irritam non faciet eam: de
,, fructu uentris tui, ponam super sedem tuam. tum progressus inferius sic ait: illic

„ producam cornu ipsi Dauid: parauilucernam Christo meo. inimicos eius in„ duam confusione: super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea. hic quoq; de eo qui ex semine Dauid oriatur iurat Dominus: quod quidem semen, eiusdem cornu nominat: & quum iterum nominatim Christum appellet, lucernam dicit se illi parauisse, propheticum utiq, ut uerisimile est, uerbum, quod ipsum Christum antecessit: qui solus instar solaris luminis, omnibus qui totum orbem terrarum incolunt hominibus, exortus est. sic ipse quoq Dauid, ut Christi lucerna paratus ante illum fuit, utpotè qui Soli perfectoq; lumini comparatus, lucernæ locum obtineat. illic uero, inquit, producam cornu, locum uidelicet indicans, ubi significat Christum oriturum. quum enim precatus esset Dauid, ut sibi spiritu liceret ante contemplari illius natalem locum, dixissetq; uerba illa: Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei: si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob: diuinus spiritus ei locum, qui est in Bethleem occultum detegit. itaq; subiungit dicens: ecce audiuimus eam in Ephrata. (porrò hæc est ipsa Bethleem.) inuenimus eam in campis syluæ. introibimus in tabernaculum eius. adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius. quare merito postquàm hæc aperuit atq; indicauit, adiungit: illic producam cornu ipsi Dauid, paraui lucernam Christo meo. fortasse etiam ipsum in Bethleem à Christo assumptum corpus, alio quodam intellectu his uerbis significans: quando per corpus tanquam per testaceum uas, inhabitans in illo diuina uirtus, quasi per lucernam, diuini illius & rationalis luminis radios, in omnes emisit homines.

ab Amos, Christus nominatim à Deo denunciatur, & ab omnibus hominibus agnoscitur, Iudæorum uero gentem repudiat.

PARARE Ad inuocandum Deum Israel: quoniam ecce consolidans tonitru, & creans spiritum, & denuncians hominibus Christum suum, faciens mane & nebulam, & ascendens super celsa terræ. Dominus Deus omnipotens nomen ei. audite uerbum Domini, quod ego capio super uos. lamentationem. Domus Israel cecidit. non ultra adijciet ut resurgat. uirgo Israel lapsa est in terra sua. non est qui erigat eam. iam septimo loco Christum nominatim denuncians hominibus Deus, consolidare tonitru, & creare spiritum euangelicæ prædicationis dicitur, quæ tonitru nomine propterea quòd exaudienda sit ab omnibus hominibus, appellatur. nam simili modo etiam spiritus quo Christus Apostolos suos afflauit, significatur: quod quidem perspicue in Saluatoris nostri aduentu completum est, in quo facturus Deus mane simul & nebulam canitur, ijs quidem qui salutare lumen susceperint, mane, ijs uero Iudæis qui in ipsum non crediderint, contra. nam ad illos extremam quoq; denunciationem oraculum apportat, dum lamentationem Iudaicæ gentis adiungit, quæ ad ipsos statim peruenit, post nefarium aduersus Saluatorem nostrum Iesum Christum scelus. ex

illo enim

illo enim,uel ad hunc usq; diem domus Israel cecidit. & uisionem semel Deus ac denunciationem protulit, de casura illorum domo in Hierusalem, aduersus omnem illorum multitudinem, uelusi eorum qui non amplius erigendi sint, eo quòd non adsit, qui illos erigat. non est,inquit, qui erigat eam. postquam enim Christum qui ad illos uenerat, non susceperunt, merito illos & deseruit, & in omnes transtulit nationes: qui etiam tum prius ruinæ causam illos edocuit, ubi
,, propè cum lamentatione se excusauit,dicens: Hierusalem Hierusalem, quæ oc-
,, cidis prophetas,& lapidas eos qui ad te missi sunt. sæpe uolui congregare filios
,, tuos quomodo gallina pullos suos sub alas,& noluistis. ecce relinquitur domus
,, uestra deserta.

ab Ambacum. Christus nominatim à Domino patre seruatur, & Christos suos seruat.

,, EGRESSVS Es in salutem populi tui, ut seruares Christos tuos. iecisti in
,, capita iniquorum mortem. Aquila. Egressus es in salutem populi tui, in salu-
,, tem tuam cum Christo tuo. quoniam Aquila pro plurali edidit singulare,quippe qui cum Christo dixerit salutem populo fecisse Deum uniuersi, iure ipsa uerba apposuimus, quæ perspicue quod hic propositum est, tuentur. erunt autem ex interpretatione ipsorum septuaginta, plures ab illo & per illum qui Christi
,, appellentur, de quibus dictum est: nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari: qui quidem & in illum crediderunt, & sancta regenerationis in Christo unctione digni habiti sunt, & unà cum sancto Apostolo dicere possunt, participes Christi facti sumus.

ab Hieremiæ lamentationibus. Christus nominatim ab Iudæis circumuenitur, & à gentibus agnoscitur.

,, SPIRITVS Vultus nostri Christus Dominus comprehensus est in corru-
,, ptionibus eorum: de quo diximus, in umbra ipsius uiuemus in gentibus. admi-
,, rabiles illi Dei prophetæ, quum diuino spiritu intuerentur quod futurum erat,uicturos quidem se ipsos, uerba autem sua, quasi ipsorum uiuentium,non futura ociosa,non apud Israel sed apud gentes, canebant: Christum autem rursus nominatim, quasi illum Christum à quo propheticus ipsis suppeditaretur spiritus, comprehendendum dicebant in corruptionibus ipsorum. quorum? nempe Iudæorum,qui illum insidijs circumuenerunt. attende uero hic quoq;,ut oraculum Christum prædicit comprehendendum,quod sanè Christi secundo aduentui accommodari non possit: quem gloriosum & cum regno diuino futurum,prophetica oracula enunciant. quapropter necesse est Iudæos aberrare, qui ea quæ ad secundum illius aduentum pertinent,quasi de primo solent accipere,quum id nunquam ratio concedat: quippe quum fieri nullo modo possit, ut & pariter & secundum idem,illum & gloriosum & abiectum fingamus:præterea cum honore & regno, & contra,non habentem neq; speciem neq; decus, sed contemptum præ filijs hominum:rursus Saluatorem & redemptorem Israel,& contra circumuentum ab illis, & quasi ouem ductum ad occisionem, & ab iniquis, qui inter

eosdem sint, traditum ad mortem. quum autem satis commode ex nostris rationibus, quemadmodū ipsa rerum inspectio declarat, uaticinia de Christo in duo genera diuidantur: ea quidem quæ ad humanam illius naturam spectant, tristioraq; sunt, in priore illius aduentu completa esse confitemur: quæ uero maiorem gloriam habent, ac diuiniora sunt, adhuc usq; ad secundum illius aduentum expectātur. prioris autem demonstratio euidentissima: Dei utiq; per illum in omnes gentes progressa, & re ipsa declarata cognitio: quam uarijs diuersisq; modis innumerabiles canunt propheticæ uoces: sicut uel ea quam proxime citauimus, in ,, qua uerba illa continebantur: de quo diximus, in umbra ipsius uiuemus in gentibus.

è Primo regum. Christus nominatim à Domino patre exaltatu.

,, DOMINVS Ascendit in cœlos & tonuit. ipse iudicabit extrema terræ,
,, qui dat fortitudinem regibus nostris: & exaltabit cornu Christi sui. restitutioné in cœlum rursus nominatim Christi aut etiam Dei, oraculum intelligit, eiusdemq; doctrinam, quæ instar tonitru ab omnibus exaudienda sit: item quod postea futurum est eiusdem, contra omnes iudicium. post hæc autem ipse Dominus daturus robur dicitur regibus nostris. hi uero erunt Apostoli Christi, de qui-
,, bus habes in. LXVII. Psalmo illud: Dominus dabit uerbum euangelizanti-
,, bus uirtute multa. In hoc quoq; nominatim de Christo mentionem facit, qui, ut homo, Saluator noster intelligatur: cuius ait cornu extollendum esse, dum uirtutem in illo inuisibilem, & regnum illius significat. consueuerunt ergo diuinæ literæ, ipsum regnum cornu appellare. idem uero positum est etiam in octo-
,, gesimo octauo psalmo: & in nomine, inquit, meo exaltabitur cornu eius.

è Primo regum. Christus nominatim domum fidelem à patre accipit ecclesiam suam, & sacerdotem fidelem in omne tempus, qui ecclesiæ suæ cum Dei cognitione præsit.

,, ECCE Dies ueniunt: & perdam semen tuum, & semen domus patris tui. &
,, non erit senex in domo tua. hæc postquam ad Heli dixit oraculum, præter alia
,, nonnulla, hæc etiam adiungit, dicens: & suscitabo mihi ipsi sacerdotem fide-
,, lem, qui omnia iuxta cor meum & animam meam faciet. & ædificabo illi do-
,, mum fidelem: & ingredietur coràm Christo meo omnes dies. quum mutationé ac reiectionem ijs qui non recta ratione operentur, diuinum minetur oraculum, alium ex alio genere constituturum se sacerdotem pollicetur, quem etiam dicit ingressurum in conspectu Christi sui: uel inambulaturum in faciem uncti sui: quē-
,, admodum Aquila interpretatus est: uel ut Symmachus: uersaturum ante Christum suum. sed quis tandem hic erit? omnis nimirum quicunq; ad sacerdotium Christi Dei, cum pietate accesserit: cui quidem ecclesiæ domum, tanquam sapiens architectus atq; ædificator ipse uniuersi Deus, se ædificaturum pollicetur, non aliam utiq; domum significans, quàm eam, quæ nominatim Christo per totum orbem terrarum erecta est, ecclesiam: ubi sanè omnis quicunq; per Christum

Dei

Dei consecratus est, secundum spiritualia ministeria, quæ placita sint & ex animo ac sententia Dei dicitur facturus: quando ij qui per sanguinem taurorum atq; hircorum, iuxta ueterem in figura ritum, sacra perficiebant, in odium Dei incidisse per Hesaiam prophetam, sine controuersia dicuntur. Hactenus ea, in quibus nominatim Christus prædictus fuerat. uerum tamen quia pluribus uerbis quæ Christo aduersa ac tristia contigerunt, illius appellationi adnexa sunt, necesse est, quæ antea dicta sunt de illius diuinitate repetere: de qua in quadragesimo quarto psalmo, qui inscriptus est pro dilecto, tractari supra demonstrauimus: ubi oraculum in primis de illo tanquam de rege tractans, post alia nonnulla
,, hæc de Christi diuinitate adiungit: Sedes tua Deus in sæculum sæculi. uirga dire
,, ctionis, uirga regni tui. dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit
,, te, Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. planè enim in his, ut iam antea demonstrauimus, quum unus ipse quoq; sit is de quo agitur, Deus esse dicitur, qui iustitiam dilexerit, oderitq; iniquitatem: atq; huius rei gratia, ab ipso Deo ac patre suo unctus sit oleo præstantiori atq; excellentiori, quàm esset illud figuratum, eo inquam oleo, quod exultationis uocatur. at enim quicunq; huiuscemodi oleo, non ab hominibus neq; per homines, sed ab ipso Deo patre sit unctus, quid aliud merito quàm Christus sit nominandus? ergo eundem etiam Deum simul nominari iam constat: quemadmodum quidem suis locis antea demonstratum est. uerum quæ apud Hesaiam scripta olim citauimus, hic quoq; re
,, petenda sunt: ubi ille ait: spiritus Domini super me. cuius causa unxit me. euan
,, gelizare pauperibus misit me: sanare contritos corde: prædicare captiuis remis
,, sionem: & cæcis uisum. in his quoq; demonstrauimus, quòd qui quondam sacerdotes ex hominibus, ad rei diuinæ cultum accedebant, hi unguento artificiose comparato ungebantur. at quem prophetia significat, is uirtute diuina unctus esse dicitur: & hoc totum ad Saluatorem nostrum Iesum, qui solus uerus Christus est Dei, referebatur: qui quidem Saluator in conuentu Iudæorum quondam, quum prophetiam accepisset, & locum expositum legendo percurrisset, in se ip
,, so completum esse quod lectum erat, edocuit. scriptum est enim, ut quum legisset librum ac plicuisset, ministroq; reddidisset, deinde sederit: utq; omnium oculi in conuentu in illum essent intenti: atq; ut deinde cœperit dicere ad illos: quòd hodie completa est scriptura hæc in auribus uestris. hisce omnibus ad extremum illa rursus quæ apud Mosem legimus addenda censemus: qui quum ad exemplar sibi demonstratum, Aaron fratrem suum pontificem constituisset, sicut oraculum ipsi præceperat, quod dixit, facies omnia ad exemplar demonstratum tibi in monte, planè significauit, quòd mentis oculis, diuinoq; spiritu magnum uniuersi pontificem uiderit, uerum utiq; Christum Dei: cuius dum imaginem cum alia corporali figurataq; adoratione describit, eum qui sibi sit demonstratus, alterius ueri Christi appellatione adornauit. ipsum hoc diuinus quoq; Apostolus com
,, probat, ubi de Moysi legibus dicit, illud: qui exemplari atq; umbræ deseruiunt
,, supercœlestium. & rursus: Vmbram enim habens lex futurorum bonorum. &

,, rursus: nemo igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut neome-
,, niæ, aut sabbatorum: quæ sunt umbra futurorum. nam si quæ ad ciborum indif-
ferentiam pertinent, & quæ de diebus festis & sabbatis lege sancita sunt, quasi umbram habentia, picturam aliarum & uerarum & occultarum rerum conseruabant: non immerito sis dicturus, pontificem quoq; alterius pontificis instar assumptum fuisse, eundemq; Christum denominatum, ad alterius & solius & ueri Christi imaginem. qui tamen à uero tantisper relinquitur, dum uerus quidem
,, Christus, ab uniuersi Deo audit: sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos
,, scabellum pedum tuorum. & illud: ex utero ante luciferum genui te. & illud: iu-
,, rauit Dominus & non pœnitebit eum. tu es sacerdos in æternum, secundum or-
,, dinem Melchisedec. per quæ planè quum soboles Dei ac filius ante luciferum, atq; ante omne opificium extiterit, pontifex æternus est declaratus. Moysi uero Christus tanquam in scenica actione, ad breue adornatus simulatusq; tempus, inter mortales positus computatusq; est, alteri, qui solus est uerus, tradita ueritate. & uerus quidem Christus neq; Mosaicæ unctionis, neq; olei artificiose confecti, terrestris'ue alicuius materiæ indigens, tamen uirtute appellationeq; sua, totum terrarum orbem impleuit: quippe qui denominatum à se ipso in omnibus gentibus Christianorum instituerit genus. Moysi uero Christus, ne in hominibus quidem, quod unquam nomen habuerit, perspicuũ fuit, nisi quatenus ipsius Moysi scripta prodiderint. & hic quidem sero tandem post exitum de Aegypto, uasis quibusdam puris cruentisq; sacrificijs purgatus, oleo unctus est comparato, ipsum Moysem sortitus unctorem. ille uero omnis formæ princeps & uerus, ab initio in infinitum usq; æuum, totus per totũ, ipseq; sibi in omnibus similis, nusq̃ quicquam mutationis accipiens, Christus semper fuit, etiam prius quàm ad homines uenerit, atq; itidem postea, non ille quidẽ ab homine, neq; ulla materia, quæ inter homines reperiatur, sed à supremo Deo ingenita diuinitate unctus. & quoniam de illius appellatione in præsentia disserimus, omnibus quæ dicta sunt quasi signum imprimatur, illud quod apud sapientissimum Solomonem extat
,, oraculum, sic se habens in cantico canticorum: unguentum euacuatum, nomen tuum. nam hic quoq; diuina sapientia donatus, & dignus habitus, qui quæ secretiora sunt de Christo, et de eius ecclesia contemplaretur: idemq; quum unius quidem tanquam sponsi supercœlestis, alterius uero tanquam illius sponsæ mentionem fecisset, & quæreretur quod nam ipsi sponso nomen esset, uocem emittit
,, quasi ad illum dicens. nomen tuum, sponse, unguentum est: & unguentum non simpliciter, uerum euacuatum. porrò autem quod nam tandem aliud sit nomen, unguentum euacuatum significans, nisi ipsum Christi nomen? nam alioqui neq; fieri neq; nominari possit Christus, si unguẽtum infusum non sit. quale uero hoc esset unguentum, quo unctus is, de quo agitur, Christus est declaratus, in ijs quæ superius habes, à nobis ostensum est. quum igitur de Christi appellatione hactenus tam multa locuti simus, agedum de Iesu quoq; disseramus.

17. *Quòd etiam Iesu nomen apud priscos Dei familiares in pretio fuit.*

Primus

PRIMVS Rursum Moyses quum ad suum successorem alia uteretur
,, appellatione, Iesum eum denominauit. scriptum est enim: hæc sunt nomina ui-
,, rorum, quos misit Moyses ad inspiciendam terram. & denominauit Moyses,
,, Nausem filium Nauè, Iesum. & misit eos. Consydera quæso parumper, ut propheta qui non parum doctus naturam nominum erat, sed plurimum, hac quoq; in parte philosophatus, ut ex ijs sanctis uiris constat, quos ipse denominauit, & ex causis propter quas denominauit: quippe qui inducat Habraam, qui præmium uirtutis à Deo accipit, suam ipsius Habraam integram appellationem: quod sanè quid nam sibi uelit, non est nunc demonstrandi locus: & eadem ratione Saram denominet Sarram: & Isaac, eum qui antequam nasceretur, risus dictus fuerat: & Iacob, eum qui præmio luctæ, ex cognomine Israel decoratus: quumq; idem alia innumerabilia de ui & natura nominum, diuiniore quàm ut ea homini conueniat, spirituq; Dei afflata sapientia ac scientia percepta & cognita haberet: nec alius quisquam ab initio ante ipsum, Iesu nomine usus esset: primus diuino spiritu moderante, quem sibi in populi principatu successorem erat declaraturus, alio prius nomine uocatum, ipse immutans, Iesum nominauerit: utpote qui appellationem illi à maioribus dum nasceretur adiunctam, non satis idoneam fore censuerit. siquidem Nausem illum parentes uocauerant. at uero ipse Dei propheta, immutato natali nomine, uirum illum diuino spiritu annuente, Iesum uocat, non aliter illum post mortem suam, omni populo præesse oportere ratus: quum utiq; futurum uideret, quas leges ipse posuisset, ut eæ aliquando mutarentur, finemq; acciperent, & eadem cum ipso Moyse ratione quodam modo interirent: neq; alium quempiam quàm unum Iesum ipsius Dei Christum, alteri reipub. quæ priore longe melior, longeq; præstantior foret, præfuturum. Itaq; Moses quidem omnium prophetarum maxime admirandus, quum utranq; Saluatoris nostri Iesu Christi appellationem, diuino spiritu instruente distinctam cognitamq; haberet, utraq; quasi duobus regijs diadematis, eos qui apud se omnium essent principum præstantissimi, decorauit. itaq; quum duobus principibus, duobusq; ducibus populi, pontifici ipsi, ac suo ipsius successori, Christum & Iesum appellationes pro meritis tribuisset: ipsum quidem Aaron, Christum, Nausem uero, quasi eum qui post mortem suam sibi esset successurus, Iesum nominauit. hoc igitur modo ipsius Moysi scriptura, Saluatoris nostri Iesu Christi nominibus insignita est.

Ab Exodo. Quemadmodum Moysi successor Iesus, qui angelus est uocatus, & populi dux futurus erat, reddentis oraculum Christi nomen, ferre dictus est.

,, ECCE Ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in uia,
,, ut introducat in terram, quam præparaui tibi. obserua eum, & ausculta illi, ne
,, fueris aduersus illum contumax. non enim uerebitur te. nomen enim meum
,, est in ipso. meo, inquit ipse Dominus, qui hæc tibi respondeo, nomine inscri-
,, ptus est, qui populum introducturus est in terram promissionis. quòd si Iesus hic fuit, non alius: constat iam tum Dominum hic dicere, nomen suum

illi esse impositum. non igitur mirum est, si angelum quoque ipsum uocat,
,, quando etiam de Ioanne, qui homo fuit, plane dictum est illud: ecce mitto
,, angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.

à Zacharia. Quòd etiam Iesus filius Iosedec sacerdos magnus, imaginem ac figuram gessit Saluatoris nostri, qui ueterem, quæ iam tum inualuerat, humanarum animarum seruitutem, ad Deum conuertit.

,, ET Ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum, stantem ante fa-
,, ciem angeli Domini. & Diabolus stabat à dextris eius, ut aduersaretur ei. &
,, dixit Dominus ad Diabolum: increpet Dominus in te Diabole, & increpet
,, Dominus in te, qui elegit Hierusalem. nónne ecce hoc, quasi torris erutus ex
,, igne? & erat Iesus indutus uestibus sordidis, & stabat ante faciem angeli Do-
,, mini. & respondit, & ait ad stantes ante faciem, dicens. auferte uestimenta sor-
,, dida ab eo. & dixit ad eum: ecce abstuli à te iniquitates tuas. & induite eum tu
,, nica talari, & imponite cidarim mundam super caput eius. & induerunt illum
,, uestimenta. ac deinde adiungit: audi iam nunc Iesu sacerdos magne, tu &
,, proximi tui sedentes ante faciem tuam: quoniam uiri prodigiorum inspe-
,, ctores sunt. quoniam ego adduco seruum meum, orientem. & post pau-
,, lum his quæ dicta sunt adiungit, dicens: & factum est uerbum Domini ad
,, me dicens: sume ea quæ sunt ex transmigratione à principibus & oraculis eius,
,, & ab ijs qui cognouerunt eam. & ingredieris in die illa in domum So-
,, phoniæ uenientis de Babylone. & accipies argentum atque aurum, & fa-
,, cies coronas, & impones super caput Iesu filij Iosedec sacerdotis magni.
,, & dices ad eum: hæc dicit Dominus omnipotens: ecce uir, oriens nomen
,, ei. & subter eum orietur, & ædificabit domum Domini. & ipse accipiet uir-
,, tutem, & sedebit, & principatum obtinebit in sede sua. & erit sacerdos à de-
,, xtris eius. & consilium pacificum erit inter utrunque. hoc quoque in loco pro-
pheta magnus sacerdos, qui dicitur Iesus, apertissimam imaginem, & notam euidentissimam seruare mihi uidetur Saluatoris nostri Iesu Christi, quando & illius nomine decoratur, & populi de Babylone redeuntis, qui captiuus illic fuerat, ductor existit. nam Saluator quoque noster Iesus Christus, per
,, Hesaiam prophetam dicitur, missus, ut nunciet captiuis remissionem, & cæ-
,, cis uisum, consoleturque omnes qui in luctu sint, detque lugentibus Sion,
,, gloriam pro cinere, atque unctionem lætitiæ. habes igitur iam duos ma-
gnos pontifices, Christum quidem apud Moysem, Iesum autem eum de quo nunc agitur, qui ueritatis circum Saluatorem ac Dominum nostrum Iesum Christum notas & signa, in se ipsis pertulerint. sed enim Aaron qui apud Moysem Christus est, quum Aegyptiaca seruitute populum liberauerit, & ad libertatem & curam profectionis ab Aegypto illorum dux fuerit: probe seruabit imaginem eius, qui uerus est. Dñs. nam hic plane nos omnes

qui de

qui de gentibus assumpti sumus, ab Aegyptiaco simulachrorum cultu libera-
uit. at uero qui apud prophetam est Iesus sacerdos magnus, redeuntibus de
Babilone in Hierusalem præfuit, signum ipse quoq; ferens, Iesu Saluatoris no-
stri, quem habemus sacerdotem magnum, qui quidem cœlos ipsos penetrauerit:
à quo nos etiam ipsi quasi de Babilone, hoc est de confusione ac seruiture uitæ
præsentis liberati, ad cœlestem ueramq; Hierusalem contendere instructi sumus.
porro autem merito qui ueritatis imaginem in se ipso ferebat Iesus, sordi-
dis indutus uestibus fuerat. Diabolusq; à dextris illius stetisse, eidemq; aduer-
satus esse dicitur. nam uerus item Saluator ac Dominus noster Iesus, quum
ad nostram usq; descenderit seruitutem, peccata nostra sustulit, atq; humanas
sordes abstersit, & quæ illi in passione probra illata sunt, ex mansuetudine cha-
» ritateq; erga nos sua sustinuit. quapropter Hesaias sic ait: hic peccata nostra
» fert: & pro nobis est in dolore. & nos existimauimus eum esse in labore & in
» plaga & in afflictione. ipse autem uulneratus est propter peccata nostra, & in-
» firmatus est propter iniquitates nostras. quin etiam Ioannes Baptista, quum
» Dominum uidisset, ait: ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Paulus
» quoq; his similia scribens de illo inquit: eum qui peccatum non nouit, pro no-
» bis peccatum fecit, ut nos efficeremur Iustitia Dei in ipso. item: Christus nos
» redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. hæc igitur uniuer-
» sa dum canit prophetia, apertius ea ipsa significat ubi ait: & Iesus erat indutus
uestibus sordidis. uerum tamen, ijs depositis quo tempore in cœlum ascen-
dit, ac de seruitute nostra ad ea quæ ipsius propria sunt, reuersus est: tum uero
paternæ diuinitatis diademate est coronatus, & paterni luminis splendidissi-
mum uestimentum indutus, Cidariq; diuina, atque alijs pontificijs ornamen-
tis decoratus. non est autem difficile etiam ea quæ ad Diabolum spectant in-
terpretari: qui quidem etiam nunc dum Christi doctrinæ aduersatur, atque illi
ecclesiæ, quæ à Christo per totum terrarum orbem erecta est, ipsi Saluatori
nostro aduersatur, utpote qui antea quoque contra illum steterit, dum is adest
nos à seruitute quam sub hoc ferebamus, liberaturus. nempe illum hic tenta-
uit & semel prius, & iterum postea, quum sub ipsam passionem illi insidias
comparauit. ad extremum ille quum & ipsum Diabolum, & eos qui sub ipso
degunt, uniuersos, & inimicos & hostes, uisum nostrum effugientes, in fu-
gam uertisset: nos qui captiui tenebamur, suos effecit domesticos: atq; de
nobis ipsis, tanquam de uiuis lapidibus, domum Dei, ipsamq; pietatis rem-
publicam struxit: ut iure ac merito illi oraculum sit accommodandum, quod
» ait: ecce oriens nomen ei. & subter ipsum orietur: & ædificabit domum Domi-
» ni. & ipse accipiet uirtutem, & sedebit, & principatum tenebit in sede sua. atten-
de igitur diligenter, quemadmodum hic quidem spirituali quodam more de
» antiquo loquens Iesu, qui imaginem ueri ferebat, sic dicat: ecce oriens no-
men ei. paululum uero progressus, quasi de alio qui sit oriens, ipsi illi qui
» tunc aderat, Iesu, dixerit: audi iam nunc, ô Iesu, sacerdos magne, & tu, &

,, proximi tui. quoniam uiri prodigiorum inspectores sunt. ecce ego adduco ser
,, uum meum, orientem. si igitur sermo erat de alio qui uenturus esset, ac uerius q̃
ille qui tunc aderat, oriens nominandus, certe imago uenturi orientis ille erat, ut-
potè qui in imagine non solum Iesus, sed etiam oriens diceretur, siquidem tan-
,, quam ad ipsum præsentem, uerba illa: ecce uir: oriens nomen ei: ad illum di-
cta sunt. merito igitur imaginis gratia, hic quoq; Saluatoris nostri appellatio-
ne dignus habitus est, nimirum quemadmodum etiam orientis. nam ipsum Ie-
su nomen in nostram linguam conuersum, salutare Dei, significat. etenim, I suà,
apud Hebræos salus. filius autem Nun apud eosdem, Iosuè, nominatur. Iosuè
uero est, Iao salus: hoc est: Dei salutare. itaq; merito sicubi Dei salutare in nostris
codicibus lectum fuerit, nihil aliud prorsus quàm Iesum Hebraica lingua signi-
ficari pro comperto habeas. quum hæc hactenus de Saluatoris nostri appella-
tione à nobis dicta sint, ab alio rursus principio orationem renouantes, ad per-
fectiores de eodem propheticas demonstrationes, transeamus.

EVANGELICAE DEMONSTRA-
TIONIS LIBRI QVARTI
FINIS.

HÆC INSVNT IN QVINTO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

QVIS Nam modus fuerit, quo apud Hebræos prophetæ futura prouidentes canebant, & ueram Theologiam illuminabant. item quàm multæ propheticæ uoces, de diuina & omnia quæ facta sint antecedente Saluatoris nostri natura, mentionem fecerint.

1	à	prouerbijs.	2	à	psalmo.44.
3	à	psalmo.109.	4	ab	Hesaia.
5	à	psalmo.32.	6	ab	Hesaia.
7	à	Genesi.	8	ab	eadem.
9	ab	eadem.	10	ab	eadem.
11	ab	eadem.	12	ab	eadem.
13	ab	Exodo.	14	ab	eadem.
15	ab	eadem.	16	ab	eadem.
17	ab	eadem.	18	à	Numeris.
19	ab	Hesaia.	20	ab	Iob.
21	à	psalmo.90.	22	ab	Osee.
23	ab	Amos.	24	ab	Abdia.
25	à	Zacharia.	26	ab	eodem.
27	ab	eodem.	28	à	Malachia.
29	ab	eodem.	30	ab	Hieremia.

VVM Quibus modis de Saluatore nostro Iesu Christo tractemus, ij duo nobis in proximo euangelicæ demonstrationis uolumine ostensi sint, unus quidem eorum, natura nostra superior est, ultraq; illam excurrit. hoc sanè modo affirmamus illum esse unicum Dei filium: siue Dei essentiam referens uerbum, uniuersiq; huius authorem: siue essentiam intelligentem, ac Dei primogenitam uirtutem atq; naturam, uimq; diuinam, quæ omnem habeat uirtutem, & omnia quæ facta sint, antecedat: siue ingenitæ naturæ intelligentem imaginem. alter uero modus nobis magis cognatus, magisq; familiaris agnoscitur. hoc enim definimus illum esse Dei uerbū, quod in homine paternam pietatem denunciet: quo quidem modo quondam ille apud priora sæcula in hominis habitu, ijs qui cum Habraam, ijs inquam, qui cum ipso illo principe gentium apud Dei amicos tantopere celebrato uixere, apparuit. qui tum rursus apud homines uisendus expectabatur, & qui iam ante per hominis ortum, & nostro corpori simile corpus, omnia probra passurus dicebatur. itaq; nobis de illo prophetica expositurîs testimonia, recta uia rectoq; ordine procedet oratio, si iam nunc in primis quemadmodum quæ promissa sunt postulant, id quod primum est exploremus, & quæ in euangelijs de illo extat theologia, hanc à ueterum prophetarum testimonio comprobemus. sed ante necesse est considerare, quis nam fuerit modus, quo prophetæ apud Hebreos Dei spiritu implerentur, à quibus utiq; etiam quæ pdicta sunt, antehac edocti sumus.

Quis nam modus, quo apud Hebræos prophetæ, simul & quæ futura essent canebant, & solam ueram theologiam illustrabant.

LOCA In quibus & uaticinia & oracula acciperent, in orbe terrarum passim instituta fuisse, tam Græci quàm Barbari profitentur. porrò hæc aiunt prouidentia ipsius opificis, ad usum atq; utilitatem hominum prodita esse & concessa. itaq; prophetis Hebræorum nihil excellentius contigisse, quàm reliquarum gentium oraculis. ut enim Hebræis per eiusmodi prophetas, sic reliquis gentibus per diuersorum locorum oracula, supremum Deum respondere, & conducibilia monere solitum. non enim tantummodo Iudæorum esse, sed reliquorum quoq; omnium hominum Deum, neq; hos magis quàm illos curare: sed omnibus æque prouidere. sic enim ne Solem quidem suum inuidere cuiquam, sed omnibus abunde largiri, non Hebræis solis. annuosq; rerum necessariarum prouentus suppeditare, atq; omnibus simile corpus construere, unumq; nascendi modum omnibus, unam omnibus animæ rationalis naturam. itaq; eadem ratione prouidendi quoq; cognoscendiq; futura scientiam, omnibus hominibus abunde sufficere, alijs quidem per uiros prophetas, alijs uero per oraculorum responsa, & alijs per auium uolatus, aut per extorum in sacrificijs inspectionem, aut per somniorum immissiones, aut per ea quæ dicuntur omina, aut per concussiones

cussiones

cussiones ac tremores, aut per alia quædam eius generis signa. hæc enim aiunt prouidentia diuina cunctis hominibus esse donata. itaq; nihil amplius habere uideri Hebræorum prophetas. hæc sanè illorum est ratio. nos uero illis sic obuiam ituri sumus. Si ulla quidem ratio conuincit, re uera Deos, seu diuinas potestates, siue bonos aliquos Dæmones præesse eorum, de quibus dictum est oraculis, uel augurijs, uel cæteris quæ antea diximus: possumus sanè aliquem locum illis tribuere, tanquam illa quoq; supremus Deus ijs, qui talia usurpent largitus sit. si uero perfectis demonstrationibus, & ipsorum Græcorum confessionibus, iam antea, Dæmones esse non illos quidem bonos, sed omnis perniciei nequitiæq; authores conuicimus: qui fieri potest ut Dei prophetæ habeantur? etenim illos esse malos, per euangelicam præparationem ratio deprædhendit, ex eo sanè quòd priscis temporibus in omni loco, & ciuitate ac regione, humanæ illis uictimæ sacrificarentur: item ex eo quòd rerum futurarum ignoratione sciscitantes deciperent: & quòd in mendatio millies ac millies deprehensi sint, modo quidem aperte ac palàm, modo uero ipsorum oraculorum ambiguo sermone: per quem eos qui ad se confugissent, plurimis sæpissime malis atq; incommodis inuoluisse conuicti sunt. nec non quod iam antea demonstratum sit, illorum genus fœdum immundumq; esse, ex eo quòd obscœnis ac lasciuis, quæ de ipsis ferantur, canticis gaudere consueuerint, item hymnis ac fabulosis narrationibus, historijsq; inhonestis ac perniciosis: quas quòd contra se ipsos ratas habuerint, & tanquam ueras comprobauerint, iam planè redarguti sunt. Deniq; illorum inertis imbecillæq; naturæ maximum argumentum, quòd extincta sint oracula, neq; amplius ut olim respondeant. & extincta non aliàs quàm sub aduentum Saluatoris nostri Iesu Christi. ex quo enim illius in omnes gentes euangelicæ doctrinæ penetrauit uerbum, ex illo item oracula defecerunt, & Dæmonum mortes memorantur. omnia igitur hæc, & innumerabilia alia his similia fuerunt, ex quibus illos, de quibus nunc agimus, malos esse Dæmones euangelica præparatio demonstrauit. quòd si tales illos esse iam constat: quæ ratio unquam obtinebit, ut supremi Dei illas fuisse diuinationes censeamus, quæ Dæmonum sortes perhibentur? aut quæ de illis feruntur, Dei prophetarum uaticinijs esse comparanda? cæterum quanti tandem illorum prædictiones faciendæ, quas, quum stare uidebantur, sciscitantibus respondebant? nòn ne de inhonestis atq; humilibus, & nullius pretij uiris, pugilibus exempli gratia, aut alijs talibus reddi solitas nouimus? quos quidem homines sacrificijs honestari iubebát? qualia porrò quæ de humanis uictimis feruntur, censenda? caput enim hoc omnium eorum quæ dicta sunt. num igitur ulla re praua locum nouæ absurditati reliquerunt? quòd si isti hominum conseruatores, & Dij, & boni Dæmones, qui ad se suppliciter & cum pietate confugiebant, eos quæcunq; charissima haberent, quasi reliquis similia pecora mactare imperabant: planè quòd humani sanguinis supra omnem ferinam naturam sitibundi, neq; quidquam aliud quàm potores sanguinis, & deuoratores hominum, perditionisq; amici essent, ipsimet declara-

bant. aut dicat mihi ſanè quiuis, num de illis poſſit honeſti quidpiam, aut quod cum uirtute coniunctum ſit, oſtendere: aut diuinationes ac prædictiones quæ ad omne hominum genus ſpectauerint: aut leges inſtitutionesq; ciuiles, quæ quo modo omnes homines uiuere oporteat, præceperint: aut philoſophiæ decreta ac diſciplinas, quæ philoſophiæ amatoribus ab ipſis Dijs unquam propoſita fuerint. atqui nemo eſt qui poſſit affirmare, tale unquam quidquam uel celeberrimorum oraculorum beneficio, uitæ hominum contigiſſe. nam ſi talia fuiſſent: nunquam homines, quibus à Dijs leges traditæ ſint, diuerſis uſi eſſent, atq; inter ſe pugnantibus legibus. nam qui Dij eſſent, & Dij boni, qui fieri poſſet ut non æquis inſtitutionibus uterentur, quare autem non modeſtiſſimis ac iuſtiſſimis legibus? quis ergo aut Solonis aut Draconis, aut aliorum qui uel Græcis uel Barbaris leges deſcripſerint, uſus fuiſſet, quum in proximo adeſſent Dij, qui oraculis poſſent, quæ honeſta & neceſſaria uiderent, præcipere? quòd ſi quis dicat, planè illos ipſos non alios fuiſſe, qui per ſingulas gentes hominibus leges dederint: dicat etiam quæſo ecquis ille, aut cuiuſmodi fuerit Deus, qui Scythas, exempli gratia, deuorare homines docuerit: aut qui nonnullis alijs leges dederit, ut matribus ac filiabus miſcerentur: aut qui eos qui conſenuiſſent canibus proiicere, quaſi rem bonam imperauerit: aut qui ſorores habere in matrimonio permiſerit: aut mares maribus commiſceri. Et quid me oportet, narrationes à legibus & omni iure alienas de iis, quæ aut apud Græcos, aut apud Barbaros fierent, numerare, ut authores illos oraculorum mirabiles, apud utroſq; non Deos, ſed prauos ac ſceleratos Dæmonas fuiſſe demonſtrem? quippe qui infeliciſſimum mortalium genus, in abſurditates ab omni natura alienas coniecerint. quando ne Dii quidem illi & uates, qui apud Græcos fama celebrantur: ut conducibile quidquam & ſuo pretio æſtimandum, ad animæ utilitatem ijs tradiderint, qui ad oracula accederent: demonſtrari poſſint? cur enim unquam Græci homines, relicto illorum uſu, Barbaram terram petere ſoliti ſunt, ut mercatorum inſtar, diſciplinas extrinſecus alicunde conquirerent, quum in proximo eſſent Dii, quibus magiſtris uterentur? ſi enim Dij aut etiam boni Dæmones reſpondiſſent, & aliàs quidem diuinationibus, aliiſq; miraculis oſtendiſſent uim ſuam, aliàs uero ex conſtanti & neceſſaria diſciplinarum ueritate, ueram docuiſſent ſapientiam: quid tandem impedimento fuiſſet, ne ab illis philoſophorum filii inſtituerentur? ut ita illis inſtitutis, nuſquam aliæ ab aliis opiniones, aliæ ſententiæ, alia decreta traderentur: neq; uero ex longa diuerſitate, uariæ philoſophorum ſectæ naſcerentur? quòd ſi illos popularis turba non attendebat, at ſaltem pijs religioſiſq; hominibus, qui illos conſulerent, conſtantem quandam doctrinam, beneficio illorum ſuppeditari oportebat. ſed qui ſunt hi tandem? nam quoſcunq; dixeris tales, eos ut errantes redarguunt, quicunq; diuerſa aut contraria ſentiunt. cæterum, ut par eſt, Dæmonum erant oracula, quæ uſq; ad furis compilationem, aut ſuppellectilis interitum, aut aliud quidpiam eiuſdem generis uim ſuam porrigerent: quarum ſanè rerum haud incredibile eſt, illos, utpotè, qui in hoc aere qui terram ambit uagari conſueuerint,

consueuerint, habuisse scientiam. honestæ autem & cum sapientia coniunctæ rei, siue sententiæ atq; artis inuentores fuisse, nunquam ostendes, non reipublicæ, non legis à recta ratione profectæ, non instituti cuiuspiam laudabilis. immo uero si aliquanto liberius dicere oportet, illos omnium malorum authores & principes extitisse affirmare necesse est: qui de se ipsis adulteria, & impudicos marium abusus, & cum matribus & sororibus nuptias concubitusq; nefarios, & alia innumerabilia quæ Deorum naturæ aduersantur, inimicitiasq; & bella Deorum aduersus Deos, in ipsorum hominum canticis atq; hymnis & narrationibus & sacrorum arcanis ritibus, ferri non recusarent, ac potius libentissime audirent. certe nunquam eorum quisquam se, contra homines indignatione correptum ostendit, quòd qualia dicta à nobis sunt, talia ipsis, aut cogitando, aut dicendo, quasi nequitiæ plena, neq; ulla modestia referta tribuerent. & quid me oportet oratione progredi longius? quum planè de uno omnium exemplorum maximo, liceat & crudelitatem & immanitatem & tetrum re uera institutum illorum intueri? dico autem de mactandorum hominum ritu. quòd enim non solum brutorum animalium sacrificijs gauderent, uerum etiam hominum ipsorum interitu, cuius tandem crudelitatis excessum non superauerit? hæc enim erant, ut dixi, quæ in præparatione & philosophi & historici apud Græcos memoriæ prodiderint: ex quibus maxime quàm perniciosi sint Dæmones, quàmq; multiplicibus machinis, modo quidem oraculorum, modo uero auspiciorum, aut signorum, aut hostiarum, aut aliorum similium, hominum peruertant atq; implicent genus, demonstrabantur. quare affirmandum, illorum oracula nequaquam supremũ Deum authorem habuisse. neq; igitur illa prophetis Hebræorum comparare fas est, quorum primus initiator ac theologus extitit Moyses. qui quidem quantorum qualiumq; bonorum in uita author fuerit, iam hinc facile contemplari potes. primum sententias opinionesq; euangelicas ac ueras protulit, de omnium rerũ authore atq; opifice Deo: tum de eiusdem filio rationalium intelligentiumq; naturarum authore, earum utique, quæ post ipsum existere intelliguntur: item de mundi, atq; hominis creatione, scripturam sacram exarauit atq; edidit. præterea quum historias religiosorum hominum, & qui olim Deo grati apud Hebræos uixerint, quasi quædam uirtutum exemplaria expresserit: eos qui sibi dictanti parerent, ad imitationem uirorum bonorum excitauit. legi uero diuinæ, atq; ijs qui tunc uterentur accommodatæ, primus orationis splendorem adhibuit: adorationemq; religiosam ac ueram introduxit. postremo ijs qui post se multis sæculis futuri erant prædictiones enunciauit, sicut paulo post à nobis commemorabitur. & hic quidem talis. ad eundem uero modum, etiam prophetæ qui post illum extiterunt. cæterum extra propositum existimetur, sicubi eorum quidpiam quæ in diem quæri solent, ipsi respondissent sciscitantibus. summa autem omnis illorum prophetiæ, in rebus magnis consumebatur. non enim in diuinatione rerum quæ in diem, aut in præsens tempus quærerentur, neq; paruis aut humilibus negocijs suum quod à Deo acceperant munus dignum putabant. sed super omni genere hominum diuini in

illis spiritus illustratio, ingens amplexa erat argumentum: non illa quidem ut de ægrotantis hominis corpore, neq; de temporaria hac, & omnibus morbis obnoxia uita, diuinationem profiteretur: nec alioqui de quibusdam medijs atq; indifferentibus, quæ neq; si adsint ad profectum animæ conducibilia sint, neq; si non adsint, damnum aliquod aut perniciē afferant: tametsi nonnunquam hæc quoq; prædicebant, non primaria quadam ratione, sed quòd rerum grauiorum perceptionem comitarentur, eisq; essent adiuncta. at uero quæ in causis diuini ab illis accipiendi spiritus, ad uaticinandum principem locum obtinerent, ea maius quoddam continebant argumentum, quàm ut ad ea quæ dicta sunt, pertinere possent. Quòd si quis totum quasi corpus eorum, quæ à Mose & alijs post Mosem prophetis scripta sunt, diligentissime exploret: profecto ea nihil aliud complexa inueniat, quàm adhortationem atq; doctrinam diuini cultus, qui Deo uniuersi, ipsi utiq; opifici rerum omnium sit exhibendus, cognitionemq; ac theologiam supremam de filio, qui unà cum patre ipse quoq; rerum sit author: præterea dehortationem atq; auersionem à fallaci multorum Deorum cultu: ad hæc ueterum sanctorum uirorum, qui primi talem religionem obseruauerint, memoriam: prædictionesq; & responsa de ijs, qui multis post sæculis ad illorum uitæ regulam, suam ipsi uitam directuri erant, per aduentum Dei ad homines atq; præsentiam, ipsius inquam filij, qui & ipse eiusdem docendæ pietatis munere functurus, & ad salutem uitæ hominum afferendam uenturus, in responsis dicebatur. cuius beneficio illi cunctis gentibus & Græcis simul & Barbaris, eundem diuini cultus morem, quem ueteres Hebræorū religionis amatores seruauerant, prodendum esse canebant. Hæc Moses, hæc reliqui item prophetæ, qui omnes uno ore quod erat futurum nunciabant. atq; hæc erat causa, cur diuinus spiritus afflaret homines & corriperet, ut uidelicet Dei cognitionem ipsos, supremamq; de patre ac filio theologiam doceret: ijsdemq; traderet ueræ illius pietatis mores: & ad memoriam redigeret eos, qui quondam omnes honestatis partes compleuissent, nec non eos qui posterioribus temporibus, à pietate rituq; maiorum suorum excidissent, eosq; longa oratione reprehenderet: item caneret aduentum Saluatoris, ac doctoris uniuersi humani generis: & per illum in cunctas gentes, antiquæ Hebræorum religionis propagationem futuram, nunciaret. hæc sunt quæ ab initio & titulis & libris sacris prophetarum, concordi uoce enunciata fuerunt, ipsa inquam hæc, quæ etiam nos post longissimum tempus, hodierno ipso die compleri oculis nostris intuemur. hi uero omnes uno ore diuino spiritu afflati, cunctis hominibus lumen ueræ pietatis aperiebant, atq; animæ & corporis castitatem, perfectamq; mentis purgationem cōmendabant. quam quum ipsi prius exercuissent, ijs qui sibi auscultarent, proponebant, & ab omni minus honesta actione eos, qui ad se accederent, prohibebant, deterrebantq;, ne studia illa nefaria imitarentur, quæ ab errore colendi multos Deos profecta fuerant: tum præcipiti quodam cursu docebant, ut fugerent omnem Dæmonicam traditionem, priscasq; illas omni studio celebratas hominum mactationes,

obscœnasq;

obscœnasq; de Dijs & nefandas narrationes: à quibus quum homines prohiberent, unum uniuersi opificem Deum, quasi præsidem ac iudicem omnium quæ ab hominibus agantur, ut attenderent, hortabantur: atq; interim ne ignorarent eum qui uenturus erat ad homines, Christum utiq; Dei, Saluatorem uniuersi humani generis, ac doctorem non minus Barbaris quàm Græcis ueræ pietatis destinatum. Hæc sanè erat differentia inter eos qui spiritum Dei receperant, & eos qui Dæmonico instinctu diuinationem profitebantur. deinde prauum quidem unumquodq; Dæmonium tanquam tenebrarum amicum, animam tenebris & caligine inuoluens, accessu suo quencunq; sibi subiecerat, naturali usu rationis deturbatum, quasi mortuum distendebat. itaq; ille tanquam omni sensu spoliatus, factusq; amens, quid à se uel diceretur uel ageretur, neutiquam intelligentia consequebatur. ex qua re merito istiusmodi alienationi nomen imposuerunt, quod quum diuinationem significet, à furore uidetur esse deductum. uerus autem diuinusq; spiritus quum lucidissimus, ac potius ipsa lux sit, ad quamcunq; animam accesserat, in ea continuo nouum ac splendidissimum lucis diem comparabat: eandemq; & nitidam & ad contemplandum idoneam, multo amplius nunc, quàm prius esse consueuisset, reddebat. itaq; tum maxime & sobrij erant, & uigilabant, & præ alijs omnibus quæ canebant, ipsi intuebantur & comparabant. ex quo mihi bene uereq; uidemur, eos qui tales extiterint, uocare prophetas: quod diuinus in eis spiritus ante ostendere, & lumine suo anticipare, non præsentium modo, uerum etiam futurorum ueram certamq; cognitionē consueuerit. cæterum contemplamini quæso longe'ne melior hæc & uerior oratio, quæ ait, diuinum spiritum in animas expurgatas, & ad suscipiendam diuinitatem intelligentia & ratione nitida comparatas, ingredi solitum, an eorum qui in materia inanima & tenebricosis secessibus, diuinum quod sit includunt, atq; in fœminarum uirorumq; impuris animis, nec non in coruis atq; accipitribus auibusq; cæteris, præterea in capris & reliquis animalibus: quin etiam in aquarum collectionibus, in extispicijs, in cruoribus odiosarum ac deformium belluarum, in uenenatarum serpentium corporibus, ut draconum & mustelarum & aliorum eiusdem generis: per quæ futurarum rerum cognitionem à supremo Deo indicari & prodi, admirabiles isti et egregij authores, contra quos dicimus, putauerunt. porrò illuc hominum fuit nullam diuinæ naturæ rationem habentium, neq; uero quæ nam sit diuini spiritus uis, consyderantium, quæ nullo modo inanima bruta q; animalia incolere gaudet: ac ne rationalia quidem cuncta: sed ea tantum, in quorum animis uirtus insit perfecta: quales paulo ante prophetas Hebræorum oratio nostra descripsit: quos diximus magnarum rerum causa, diuino spiritu dignos esse habitos, utpotè qui orbis uniuersi hominibus ea proderent, quæ ad ipsorum in uirtute profectum conducerent. quòd si quando illos instar umbræ, etiam rerum præsentium ac mediarum atq; indifferentium cognitio comitata est, usq; adeo ut sciscitantibus quæ ignorarent, ad tempus quoq; prædicerent: etiam hoc ipsum necessario illis, qui ad ipsos accederent, præbebant

nimirum ne isti curiosi ac perquàm auidi diuinationum, iure ad externa aliarum nationum oracula, penuria domesticorum prophetarum secedere uiderentur. sed hæc hactenus dicta sint, ad illam uim diuinam demonstrandam, quæ in prophetis Hebræorum inerat. tempus igitur iam est, ut illi tanquam ij qui uiri diuini sapientesq;, non humano more, extiterint, sed afflati diuino spiritu quæ credenda essent docuerint, sua ipsorum decreta, & cum pietate coniunctas incorruptasq; theologias, sine omni prorsus ambiguitate nos doceant: ut uideamus num usquam quidquam à uirtute ac ueritate alienum importent. agedum igitur iam deinceps, nouo quodam dicendi initio assumpto, quæ in euangelijs de Saluatore nostro Iesu Christo theologia continetur, eam propheticis quoq; testimonijs comprobemus. euangelica igitur testificatio talem de Christo profert ,, theologiam. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum. omnia ,, per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. uocat porrò illum lucem intelligentem, uocat etiam Dominum, sicut interim Deum quoq;. Diuinus autem Paulus tanquam Christi discipulus & Apostolus, eidem theologiæ concordat, ,, ubi de illo hæc narrat. qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis crea- ,, turæ: quoniam in ipso condita sunt uniuersa in cœlo & in terra, uisibilia & inuisi- ,, bilia, siue Throni, siue Dominationes, siue principatus, siue potestates. omnia ,, per ipsum & in ipso creata sunt: & ipse est ante omnia: & omnia per ipsum con ,, stant. uocatur autem & Dei uirtus & Dei sapientia. hæc ipsa igitur hoc tempore de propheticis Hebræorum monumentis, quasi de uarijs floribus colligenda nobis proposita sunt: ut per utriusq; partis consensionem, demonstratio constet ueritatis. Cæterum ignorare neutiquam oportet, quemadmodum diuina oracula quum multum, quod tum in uerbis tum in sententijs mirifice excellat, hebraica lingua contineant: uariam diuersamq; in Græca lingua interpretationem, ob difficultatem contemplandi, sortita sint. sed quum olim uiri hebræi multi simul conuenerint, & una eademq; uoce illa omnia conuerterint: eos maxime sequemur, quando quidem Christi quoq; ecclesiæ, ijsdem uti placuit. sicubi autem usu uenerit, ne iuniorum quidem interpretum nouas editiones, quas etiam nunc Iudæi libenter usurpant, recusabimus: ut ea quæ ad nostram hanc demonstrationem pertinent, ex omni parte stabilius firmiusq; consistant. quum hæc hactenus præfati simus, reliquum iam est, ut in ipsas diuinas uoces insistamus.

Quemadmodum apud Hebræos sapientissimus Solomon, in prouerbijs nouit quandam primogenitam Dei uirtutem, quam & sapientiam Dei, & eiusdem sobolem appellat: sicut interim nos quoq; eandem glorificamus.

,, 1 EGO Sapientia habitaui consiliũ: & cognitionem & cogitationem ego ,, inuocaui. timor Domini odit iniustitiam, contumeliamq; & superbiam & uias ,, prauorum. odi uero ego peruersas uias malorum. meum est consilium & stabi- ,, litas. mea est prudentia: mea autem fortitudo. per me reges regnant: & po- ,, tentes scribunt iustitiam. per me magni uiri magnificantur: & tyranni per me obtinent

,, obtinent terram. ego amantes me diligo. & qui quærunt me, inuenient gratiam.
,, diuitiæ & gloria mihi adsunt, & possessio multorum & iustitia. melius est frui
,, me, quàm auro & lapide prætioso multo. mei uero fœtus, meliores argento ele-
,, cto. in uijs iustitiæ ambulo, & inter uias ueritatis uersor, ut diuidam diligenti-
,, bus me substantiam, & thesauros eorum impleam bonis. si annunciauero uobis
,, quæ quotidie fiunt, memorauero quæ à sæculo sunt ad numerandum. Domi-
,, nus creauit me initium uiarum suarum in opera sua. ante sæculum fundauit me.
,, in principio antequàm terram faceret, et antequàm abyssos faceret, antequàm
,, prodirent fontes aquarum, antequàm montes suis sedibus firmarentur, ante o-
,, mnes colles gignit me. Dominus fecit regiones, & eas quæ non habitantur,
,, & uertices qui habitantur, eius quæ sub cœlo est. quando parabat cœlum simul
,, cum eo aderam, quando segregabat sedem suam super uentos, quando fortes
,, faciebat superiores nubes, & ut stabiles ponebat fontes eius, quæ sub cœlo est,
,, dum poneret mari consummationem suam: & aquæ non præteribunt os eius:
,, quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud illum componens. ego
,, eram apud quam gaudebat. quotidie uero lætabar in uultu illius in omni tem-
,, pore. quando lætabatur quòd orbem terrarum perfecisset, & lætabatur in filijs
,, hominum. diuinam & omnem in se habens uirtutem, quæ cunctis rebus genitis antiquior est essentia, quæ intelligens & primogenita ingenitæ naturæ imago est, legitimus atq; unicus maximi Dei filius, qui multis nominibus dicitur, de quo ut de Deo pluribus appellationibus loquimur, hoc in loco sapientiæ dignitatem atque appellationem, honoris & amplitudinis gratia accepit. uerbum autem Dei eundem, & lucem, & uitam, & ueritatem, & postremo Christum Dei uirtutem, & Dei sapientiam appellare iam didicimus. iam igitur in his quæ nunc in manibus sunt, ipse de se ipso, tanquam Dei uiuens sapientia, & quæ per se ipsam consistat, per sapientissimum Solomonem uerba facit, dum dicit: ego
,, sapientia habitaui consilium: & cognitionem & cogitationem ego inuocaui:
,, & quæ his adiuncta sunt. sed etiam quasi is qui ipsius uniuersi administratio-
,, nem & prouidentiam acceperit, adiungit: per me reges regnant: & poten-
,, tes scribunt iustitiam. per me magni uiri magnificantur. deinde ubi dixit se me
,, moraturum quæ à sæculo sunt, adiungit dicens: Dominus creauit me initium uiarum suarum in opera sua. ante sæculum fundauit me. quibus uerbis interim se ipsum genitum, neque eundem cum ingenito docet esse, eum sanè qui ante omne æuum essentiam acceperit, & in modum fundamenti cunctis genitis re-
,, bus præmissus sit. ex quo diuinum Apostolum argumentum accepisse credi-
,, bile est, ut de illo diceret: qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus om-
,, nis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt uniuersa, in cœlo & in terra. si-
,, quidem primogenitus omnis creaturæ dictus est in illo: Dominus creauit me initium uiarum suarum in opera sua. iure autem imago Dei intelligetur, utpotè qui genitura sit ingenitæ naturæ. hoc igitur in his quæ in manibus sunt

,, confitetur, ubi ait: antequam montes suis sedibus firmarentur, & ante om-
,, nes colles gignit me. inde illum filium unicum, & primum genitum Dei uerbum appellamus, qui quidem idem sit cum ea sapientia, de qua dictum est. quomodo autem genituram illum esse Dei dicamus, alius erit & proprius indagandi locus: quoniam neq; secundum proiectionem, neq; secundum diductionem, aut diuisionem, aut diminutionem, aut sectionem, aut omnino secundum aliquid eorum quæ in genitura mortali exigi solent, ineffabilem illius procreationem cogitamus. neq; enim fas est, ullis genitis rebus illius, aut genituram, aut propagationem, quæ quidem nullis neq; uerbis, neq; nominibus comprehendi potest, similem arbitrari: neq; uero aliquam illi eorum quæ temporaria & mortalia sunt, cõparare imaginem. quoniam neq; secundum eas animalium procreationes quæ apud nos uisuntur, essentiam de essentia, eamq; diuisibilem aut separabilem, filium de patre patiendo aut diuidendo prodijsse, pie dicere possumus. partes enim nullas habet, insecabileq; est quod diuinum est: non secatur, non diuiditur, non extenditur, non corripitur, non diminuitur: non maius, non peius, non melius fit: non habet in se ipso aliquid quod à se ipso sit aliud, ut illud possit abijcere. quidquid enim in aliquo est, aut est tanquam accidens, ut album in corpore: aut tanquam aliud in alio, ut in prægnante fœtus quem in utero gestat: aut tanquam pars in toto, ut in corpore manus, uel pes, uel digitus, quæ totius sunt partes, quarum si abscissionem, aut sectionem aliquam, aut diuisionem patiantur corpora, imperfectum ac mutilum ipsum totum, ueluti summa parte amputata relinquitur. at enim in ingenita maximi Dei natura, inq; unici eiusdem primoq; geniti filij procreatione, talem usurpare imaginem aut similitudinem, omnium quæ impia sunt maxime impium sit. non igitur tanquam aliud in alio, ex infinitis & principio carentibus sæculis erat filius ingenitus in patre, qui pars illius quædam esset, quæ quidem posterius commutata & eiecta extra illum secesserit. iam enim istud conuersionis proprium foret: & sic sanè duo essent ingenita, unum id quod proiecisset, alterum quod proiectum esset. & qui nam quæso status melior? num is qui ante conuersionem fuit, quo per proiectionẽ diductio facta est? ergo quasi pars aut membrum antea semper ingenite adhærens, deinde diductum & seorsum abiens à toto, sic filius à patre cogitari poterit. sed enim infanda & prorsus impia hæc, quæ materiæ quidem corporum conueniunt & adhærent ut propria, ab incorporea uero & materiæ experte natura, abhorrent alienaq; sunt. quocirca merito quispiam hoc in loco & opportune, rursus illud proferet: generatio-
,, nem eius quis enarrabit? siquidem in contrariam abire partem, & simpliciter sic enunciare, ex nihilo genitũ esse filiũ, eadem ratione qua reliqua quæ facta sunt, non absq; periculo sit. alia est enim filij generatio, & alia ꝑ filium aliarũ rerum creatio. quare quum diuina scriptura modo quidem primogenitum omnis creaturæ filiũ
,, appellet, ex ipsius ꝑsona sic dicens: Dominus creauit me initium uiarum suarum:
,, modo autem genituram patris dicat, ubi ait: & ante omnes colles gignit me:

hanc

hanc item nos sequi sani iudicij sit: confiteriq; ante omnia sæcula esse uerbũ Dei creationis administrum, esseq; unà cum patre, & unicum esse maximi Dei filium, qui patri det operam, eiusq; sit socius, dum omnia quæ sunt, facit ut sint, eademq; disponit. etenim si item aliud quidpiam quod neq; dici, neq; comprehendi à nobis possit, in natura uniuersi remansit: (sunt autem innumerabilia huiuscemodi:)
,, quale utiq; habetur quod Dei amicis promissum est: quod oculus non uidit, nec
,, auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, ut sanctus ait Apostolus: multo prius supra omnem cogitationem ferantur ac neq; dici, neq; denominari, neq; intelligi, nec animo concipi possint, quæ ad primam unici Dei filij generationem pertinent: de quo sane nihil habemus amplius quod dicamus, aut cogitemus, q̃
,, illud: generationem eius quis enarrabit? quòd si quis hoc ulterius progrediens eo prouehatur audaciæ, ut quæ nulla prorsus intelligentia comprehendi possunt, ea uisibilibus & corporeis exemplis assimulet, forsitan dicat, ingeniti patris naturæ atq; ineffabilis essentiæ, quasi fragrantiam quandam, ac lucis splendorem, ipsum filium ex infinitis sæculis, ac potius ante omnia sæcula extitisse, dumq; existit simul esse, neq; patrem unquam relinquere, sicut nec unguentum bonus odor, nec lucem splendor relinquit. uerum exempla hæc non omnimodo integram præstant similitudinem, sed quomodo iam antea dictum est. nam corpora inanimata, ipsum accidens in qualitatibus retinent. splendor enim quum ipsam lucis naturam comitetur, nec ipsam unquam lucis essentiam relinquat, extra id ipsum, in quo est, stare non potest. at uero ipsum Dei uerbum, per se ipsum & essentiam obtinet & consistit: nec absq; gignendi ratione cum patre existit simul: sed tanquam unicus filius, qui solus ante omnia sæcula ex patre sit genitus. bonus item odor, quum subiecti corporis emanantia quædam sit, ipsa quoq; corporea, neq; seorsum à prima causa per se ipsum impleat id, quod ipsi proximũ est: nihilo minus etiam ipse à natura corporea non recedit. non sic igitur à nobis ea quæ ad primam Saluatoris nostri propagationem pertinent, intelligenda sunt. neq; enim ex natura eius qui ingenitus est, patiendo aliquid aut diuidendo naturam est nactus, neq; uero absq; principio cum patre simul existit: quando ille quidem ingenitus, hic uero genitus est: & ille pater, hic filius. at uero patrem existere, & naturam suam obtinere non à filio, unus quisq; facile confitebitur. eadem porrò ratione imago Dei erit, ita quidem, ut rursus nullis neq; uerbis, neq; rationibus quomodo sit comprehendere possimus, quippe quum uiuentis Dei uiuens ipsa sit, & per se ipsam consistens, sine materia, sine corpore, nihil prorsus habens admixtum contrarij, neq; uero cuiusmodi ulla sit apud nos imago, quæ & aliud essentiæ subiectum habeat, & aliam speciem, sed quæ tota ipsa sit species, & ipsa essentia, similitudinem referens patris. sic autem patris quoque fragrantia erit, quæ efficacissimam largiendæ uitæ uim habeat, sed ita rursus ut neque dici à nobis, neque rationibus colligi possit. siquidem omnia quæcunque de illo uera sunt, ineffabilia sunt hominum uocibus, & mortalium cogitationibus, secundum exquisitam rationem incogitabilia. sed

enim quo quo modo audire nos iuuat, itidem sacra nos erudiunt oracula. an non Christi bonum odorem ipse seipsum & sui similes sanctus Apostolus, propterea quod spiritus Christi participes esset, appellauit? nonne unguentum euacuatum ipse cœlestis sponsus in canticis dictus est, idcirco quod quum illam ipsius euacuationem, cum omnibus tam uisibilibus quàm inuisibilibus, tam corporibus quàm incorporeis, tam rationalibus quàm brutis communicauerit, tum ea secundum proportionem digna effecta sunt, quæ in partem acciperentur, & diuini uerbi liberalitate quadam fruerentur? huius quidem diuini afflatus susceptionem, ijs qui rationales sensus diminutos non habent, uniuersus impertit mundus, usq; adeo ut quæ terrena & corruptioni obnoxia sunt corpora, omnis materiæ expertem incorruptamq; fragrantiam redoleant, dum quidem superne, instar fontis manat Deus uniuersi, qui quum unici uerbi sui sit pater, idem sit primum re uera bonum, quod boni gignendi uim habeat. dumq; genituram obtinet, & quasi à primo & ingenito patre sufficitur filius: qui etiam solus paternæ essentiæ fragrantia quædam dictus est à nobis, qui oraculo obsequimur talem de illo do-
,, ctrinam tradenti: uapor est, inquit, uirtutis Dei, & emanatio gloriæ omnipoten-
,, tis syncera, & splendor lucis æternæ, & speculum sine macula Dei efficaciæ,
,, & imago bonitatis eius. uerum tamen hæc quo loco quis uelit, ibi utiq; ponat.
nobis autem satis superq; sit, uerum illud ac pium rursus uerbum repetere, quo etiam eorum de quibus quæsitum fuerit, difficultates dissoluemus, ipsum inquam
,, illud, quod antea sæpius effati sumus: generationem eius quis enarrabit? re uera
enim non solum à nullis hominibus, sed ne ab ullis quidem potestatibus, quæ ultra omnem naturam euaserint, unici Dei filij generatio potest comprehendi, sa-
,, nè non aliter quàm ipse Saluator ac Dominus noster, hisce ipsis rebus suos ini-
,, tians discipulos, nemo, inquit, nouit patrem nisi filius. & adiungit protinus: &
nemo nouit filium, nisi pater. quum ergo theologia de patre et filio æque omni-
,, bus, præter unos ipsos, incognita sit: quasi in arcanis in illis Solomonis uerbis
,, quæ superius apposuimus, sapientiam audire oportet dicentem: ante quàm mon-
,, tes suis sedibus firmarentur, & informaretur terra, & ante omnes colles, gignit
,, me. ait præterea se unà cum patre fuisse, quum cœlum instrueret. quando, inquit,
,, parabat, cœlum unà cum eo aderam. deinde æternam ab infinitis sæculis cum
,, patre mansionem significat, ubi adiungit: eram cum illo componens. ego eram
,, apud quam gaudebat: quotidie uero lætabar in uultu eius. porrò autem abyssos & fontes aquarum, & montes & colles, & alia quæcunq; communibus uerbis hoc in loco denominata sunt, aut de mundi constitutione, ita accipere oportet, ut à parte totum intelligatur: aut alio genere figuræ interpretari, transferendo significata eorum ad intelligibiles essentias, potestatesq; diuinas: quas omnes ortu suo antecedit sapientia, quibusq; omnibus antiquius extitit unicum primoq; genitum Dei uerbum: quem nos Christum appellare consueuimus, edocti à ma-
,, gistro Apostolo dicente: Christus Dei uirtus & Dei sapientia. sed hic appellatione sapientiæ merito uocatus est.

Errore

Errore librarij qui exemplar græcum à quo hæc accepta sunt, descripsit, hoc in loco multa desunt. deest autem in primis, non solum capitis sequentis inscriptio, sed etiam principium. ipsius enim libri initio descriptio capitum ita habet. primum à prouerbijs. secundum à quadragesimo quarto psalmo. tertium à psalmo centesimo nono, atq; ita deinceps. apponemus ergo nos talem inscriptionem.

Secundum caput absq; principio. à Psalmo. 44.

IN SECVNDO Autem sceptri regalis honore donat. in tertio uero perfectæ uirtutis illi dat testimonium. postea ipsum hunc & Deum & regem, à supremo Deo unctum esse docet, & ea ratione Christum extitisse. quid enim aliud quispiam nominet eum, qui non ab hominibus, sed ab ipso supremo Deo ,, sit unctus? de hoc igitur ait: ô Deus, (ad eum qui unctus est sermonem diri- ,, gens,) dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propterea unxit te, Deus, Deus ,, tuus. ut si diceret: Deus pater unxit te oleo exultationis, præ participibus tuis. ita neq; commune & terrenum est hoc de quo agitur unguentum, neq; illi simile quod apud Mosem lege sancitum est, & ex corruptioni obnoxia materia comparatum: quo sanè moris fuerat ueteres Hebræos & sacerdotes & reges inungere. inde nobis merito, & Deus simul & Christus appellatus est: tanquam is qui solus non per homines neq; ab hominibus, ab ipso uero uniuersi authore diuinæ lætitiæ atq; exultationis, incorporeo & Dei maiestate digno unguento sit unctus. quapropter iuste solus, sine malitia solus bene & proprie, præ ijs qui ipsius participes nominantur, Christus appelletur. participes uero eius qui nam quæ ,, so sint, nisi ij, qui dicere possunt: participes enim facti sumus Christi: de quibus ,, dictum est: nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. iam igitur quum in his planè Christus apparuerit, & dilectus, & Deus, & rex, tempus est de illo ut quæramus, quomodo, qui tam grandis sit, inimicos habere dicatur: & quos nam istos: & propter quam causam: aduersus quos suas sagittas, suumq; gladium exacuit: & quo pacto nullis armis instructa acie, sed propter ueritatem & mansuetudinem & iustitiam, innumerabiles sibi ipsi subegerit populos. qui igitur hæc diligentius quærit, hunc oportet ea transferre ad Saluatorem ac Dominum nostrum Iesum, qui est Christus Dei, & ad ea recurrere, quæ de illius ad homines aduentu à nobis exposita sunt: ubi quum hostiles & uisum nostrum effugientes flagitiosorum ac noxiorum Dæmonum, prauorumq; atq; impurorum spirituum potestates dare terga coegerit, per quàm innumerabiles sibi ipsi ex omnibus nationibus populos comparauit. quem inde etiam uerum Dei Christum appellare conueniat: quippe qui non communi oleo, ut prisci consueuerant, sit unctus: (neq; enim tale quidquam de illo memoriæ proditum est:) sed præstantiori quodam diuinoq; unguento: ex quo utiq; etiam per Hesaiam, sic ,, ait: spiritus Dñi super me: propter quod unxit me. quo circa inter omnes potissimum, quicunq; unquam apud Hebræos corporalius uncti sunt, solus in toto orbe terrarum apud uniuersos Christi nomine celebratur: & Christia-

porum ab ipso deducta appellatione, totam quæ habitatur terram impleuit. quomodo autem illum unctum esse dicamus: & quid hoc sit unguentum: & quis nam unctionis modus, abunde satis libro priore tractauimus. porrò in huius labijs atq; doctrina tanta effusa est gratia, ut breui tempore ea quæ ab ipso denunciata est, sanctimonia et pietate, omnem locum impleuerit itaq; iam nunc in omnibus gentibus apud eos qui doctrinam ipsius accipiunt, comprobata eius prophetiæ, quæ nunc in manibus est ueritate, & regis & dei gloriam adeptus est, & apud omne hominum genus Christus appellatur. sunt autem eius quoq; inimici manifesti, non modo qui prius extiterant, sed etiam qui semper ipsius uerbo aduersantur, siue illi in hominibus, siue in effugietibus uisum nostrum potestatibus sint: quos ille inuisibili occultaq; uirtute, ex omnibus gentibus auferens & subuertens, omnis generis populos sibi ipsi auscultantes effecit. quæ uero in eodem „ psalmo sequuntur: Myrrha, & gutta, & cassia à uestimentis tuis: & cætera deinceps, quæ dicuntur quasi de regina & filia, quæ paternam domum reliquerit, quæq; ei Christo & regi & Deo de quo dictum est, desponsata sit, Dominumq; illum appellet: ad eam quæ de gentibus collecta est ecclesiam, à patrio dæmoniscoq; errore auersam expurgatamq;, ac diuini uerbi communicatione connexam & compositam, referri poterunt, ubi per ocium accommodatam sibi interpretationem nacta fuerint.

Quòd idem propheta etiam in. 109. *Psalmo, bis Dominum euidenter confitetur, semel quum de eo loquitur qui & Deus & pater est: iterum quum de eo quem ipse suum nuncupat Dominum. et quòd hunc Dominũ ipse quoq; nouit genitum esse ante mundi constitutionem, & quòd æternum patris sacerdotem, & supremi Dei confessorem, similem utiq; opinionem in hoc nostræ fidei de Christo præ se ferens.* *Caput. 3.*

„ DIXIT Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam ini„ micos tuos, scabellum pedum tuorum. uirgam uirtutis emittet tibi Dominus „ ex Sion: & dominaberis in medio inimicorum tuorum. tecum principium in „ die uirtutis tuæ, in splendoribus sanctorum tuorum. ex utero ante luciferum „ genui te. iurauit Dominus & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum, se„ cundum ordinem Melchisedec. Dominus à dextris tuis. Saluatorem ac Dominum nostrum, ipsum primogenitum omnis creaturæ Dei uerbum, sapientiam quæ est ante æuum, initium uiarum Dei, primogenitum & unicum patris germen, eum qui Christi appellatione honoratur, præsens quoq; psalmus Dominum uocat, docetq; eum esse confessorem simul & filium supremi Dei, rerumq; omnium Domini, æternumq; patris sacerdotem. attende igitur quemadmodum hic unum & eundem supremus & omnia sub se habens Dominus, uoce illa donat: sede à dextris meis: & illa: ante luciferum genui te. deinde cum iuris iurandi confirmatione, inconcussum atq; immutabilem in infinitum æuum permansuri sacerdotij honorem, ei largitur: iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum. at enim quis hic tandem intelligatur? nempe non uir

mortalis

mortalis ullus, ac ne Angelicæ quidem naturæ quispiam, qui à Deo quidem sit factus, in æternum uero sacerdos constitutus, sed solus ille, qui in ijs quæ antea ,, citauimus oraculis, dixit: creauit me initium uiarum suarum in opera sua. ante ,, sæculum fundauit me. in principio antequàm montes stabilirentur, & ante o- ,, mnes colles gignit me. adhibe uero animum diligenter, & cogitationem inten- de tum ad præsentem psalmum, tum ad eas quæ ante hac expositæ sunt uoces. in hoc enim ingenitus Deus eum qui ab ipso est, & noster Dominus est, sedere se cum unà iubet, dicens: sede à dextris meis. in altero uero quem ante hunc ip- sum exposuimus, sedem in sæculum sæculi manere oraculum affirmabat, Deum ,, interim illum appellans in illis uerbis ubi ait: sedes tua, Deus, in sæculum sæ- ,, culi. rursus in eo qui nunc inter manus uersatur, uirgam, inquit, uirtutis emit- ,, tet tibi Dominus ex Sion: in illo autem, uirga directionis, uirga regni tui. & rursus, hic quidem ait: sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabel- lum pedum tuorum. & dominaberis in medio inimicorum tuorum. ille uero: ,, sagittæ tuæ acutæ, ò potens, in corde inimicorum regis. ergo etiam ea quæ ad eius de quo agimus inimicos pertinent, in utroq; sibi ipsa consentiunt. quis er- go modo suis oculis cernens in medijs urbibus, in uicis ac regionibus, in toto orbe florentes Saluatoris nostri ecclesias, & eos in quibus dominatur populos, & innumerabili uirorum multitudine refertos conuentus, qui illi consecrati sunt, quiq; undiq; tum ab ijs qui inter homines cernuntur, tum ab effugientibus uisum nostrum, & occultis inimicis atq; hostibus eius doctrinæ quæ à Christo tradita est, circunsessi, non admiretur præsens oraculum quod ad eius personam enun ,, ciatum est, de quo hic canitur? illud utiq; dominare in medio inimicorum tuo rum? deinde quoniam in eo qui antecessit, dictum est illum unctum esse oleo exul tationis præ participibus suis, & sacerdotum id erat proprium apud Hebræos ut ungerentur: merito in eo quem nunc tractamus, iam clarius & certius illum consecrat sacerdotem, plura etiam de illius doctrina proponens, per quam ip- sum solum præ omnibus qui unquam aut fuerint aut futuri sint, æternum sacerdo- tem esse demonstrat: quod sane nusquam ut ulli naturæ hominis accommodetur, fieri poterit. secundum ordinem Melchisedec sacerdotem constitui illum ait, ut ab eo differat, qui secundum Moysi constitutionem erat sacerdos: qui quidem aut Aaron sit accipiendus, aut alius quispiam ex ijs qui ab illo oriundi sint: quo rum quisq; quum prius sacerdos non esset, posterius aliquando per homines un- guento quodam artificiose confecto ungebatur: & sic figurate, ut ita dicam, & per signa quædam, adumbratus quidam & imaginarius Christus efficiebatur. præterea tanquam is qui mortalis esset, haud ita multo post sacerdotium depone bat. adde quod apud unum Iudæorum populum sacerdotio fungebatur, non autem apud alias item nationes. neq; uero cum iure iurando Dei, ad talem fun- ctionem accedebat, sed iudicio hominum electus. itaq; nonnunquam etiam aliquis ex illis inuentus est tali ministerio non dignus: qualis Heli planè descriptus est. ad hæc, uetus ille sacerdos qui à Mose institutus fuerat, ex sola tribu leui eligi

poterat. & oportebat omnino illum genus quoq; trahere de successione ipsius Aaron, sacrificijsq; brutorum animalium & cruoribus, corporaliq; adorastione rei diuinæ inseruire. at uero qui Melchisedec est nominatus, quod nomen in nostram linguam conuersum, regem iustitiæ significat, & qui fuit rex Salem, quod ipsum item sit, rex pacis, sine patre, sine matre, sine generis serie, non habens in historia neq; initium dierum, neq; uitæ finem, ac ne referens quidem cum Aaron sacerdotij ritu commune quidquam inuenitur. nam neq; ab hominibus electus fuerat, neq; oleo composito unctus, neq; de genere illorum editus, qui nondum extiterant: &, quod omnium maxime admirabile est, ne corpore quidem erat circuncisus. & tamen ipsi Habraam benedicit, tanquam is qui illo sit longe præstantior. adde quod neq; sacrificijs neq; libationibus, altissimo Deo operabatur, neq; uero in templo quod Hierosolymis esset, suum munus obibat. qui enim in eo, quod nondum erat? & merito sanè: quando ne nostro quidem Saluatori Christo, euenturum quidquam erat ipsi Aaron simile. nam neq; qui prius non fuisset, posterius est aliquando sacerdos declaratus: neq; is qui extitis-
,, set sacerdos, sed qui est. diligenter enim attendendum est illud: tu es sacerdos in æternum. non enim, eris, ait, qui olim non fueris. ac ne fuisti quidem antea, nunc
,, autem non es: sed ab eo qui dixit, ego sum qui sum, tu es, & sacerdos in æternum permanes. Quoniam igitur neq; à tempore, sacerdotij initium accepit, neq; de tribu sacerdotum exortus est Christus, neq; artificiose instructo corporaliq; oleo inunctus: ne finem quidem ullum sacerdotij est habiturus, neq; item solis Iudæis, sed omnibus gentibus constituendus. propter hæc omnia, merito illum à ministerio Aaron liberat, quod figuram gerebat, & secundum ordinem Melchisedec sacerdotem futurum affirmat. & sanè oraculi exitus admirabilis ei qui contempletur, quemadmodum Saluator noster Iesus, qui est Christus Dei, ipsius Melchisedec ritu, ea quæ ad sacerdotium in hominibus gerendum spectant, per suos ministros perficiat. nam quemadmodum ille qui sacerdos gentium erat, nusquam uidetur sacrificijs corporalibus functus, sed uino solo & pane, dum ipsi Habraam benedicit: ita sanè primus ipse Saluator ac Dominus noster, deinde qui ab ipso profecti sunt, sacerdotes in omnibus gentibus, spiritualem secundum ecclesiasticas sanctiones sacerdotij munus obeuntes, uino ac pane, & corporis illius & salutaris sanguinis mysteria repræsentant: quæ sanè mysteria, Melchisedec tanto ante spiritu diuino cognouerat, et rerum futurarum ima
,, ginibus usus fuerat, sicut etiam Moysi scriptura testificatur ubi ait: & Melchise-
,, dec rex Salem, protulit panes & uinum. erat autem sacerdos Dei altissimi. &
,, benedixit Habraam. merito igitur & cum iuris iurandi adiectione, uni ei de quo
,, hic agimus talia promissa sunt. iurauit, inquit, Dominus Deus, & non pœnite-
,, bit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. audi uero qualia sint, quæ de ijsdem rebus etiam Apostolus dicat: in quo abundantius uo-
,, lens Deus ostendere hæredibus regni, immutabilitatem consilij sui, interposuit ius
,, iurandum, ut per duas res immutabiles, in quibus impossibile est mentiri Deum,

,, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad obtinendam propositam
,, spem. & adiungit. & alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd mor
,, te prohiberentur permanere: hic autem eo quòd ipse maneat, sempiternum ha-
,, bet sacerdotium. ex quo etiam seruare in perpetuum potest accedentes per ip-
,, sum ad Deum, semper uiuens ad intercedendum pro illis. talis enim decebat nos
,, pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior
,, cœlis factus. deinde adiungit. caput autem super ijs quæ dicta sunt. talem habe
,, mus pontificem, qui sedit in dextera maiestatis in excelsis, sanctorum minister,
,, & tabernaculi ueri, quod fixit Deus & non homo. hæc quidem Apostolus. psal-
mus uero inferius progressus, etiam ea quæ passurus erat is, de quo uaticinatur,
,, aperte significat dicens. de torrente in uia bibet. propterea exaltabit caput. tor
rentem porrò, tentationum tempus intelligendum, alius indicat psalmus dicens:
,, torrentem pertransiuit anima nostra. forsitan pertransiit anima nostra, aquam in-
tolerabilem. in torrente igitur bibet, inquit: calicem uidelicet: quem ipse sub
,, ipsum passionis tempus significauit dicens: pater, si possibile est, transeat calix
,, iste à me. & rursus. si non possibile est illum transire, nisi illum bibam, fiat uo-
tas tua. quum igitur hunc calicem bibisset, tum exaltauit caput. &, sicut ait Apo
,, stolus, quoniam factus est obediens patri usq; ad mortem, mortem autem cru-
,, cis, idcirco, inquit, exaltauit illum Deus, suscitans illum à mortuis, & sedere il-
,, lum fecit in dextera sua, supra omnem principatum, & potestatem, & uirtutem, &
,, dominationem, & omne nomen quod nominetur non solum in hoc sæculo, sed
,, etiam in futuro. & omnia subiecit, inquit, sub pedibus eius, secundum eam quæ
,, ad ipsum facta est, promissionem: quam in psalmo declarat dicens: sede à dextris
,, meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. dominare in me-
,, dio inimicorum tuorum. constat uero planissime, quemadmodum hodie quoq;
Saluatoris nostri uirtus, ac doctrinæ illius uerbum, in medio inimicorum & ho
stium suorum, omnibus quicunq; in ipsum credunt, dominatur.

Quòd etiam Hesaias prophetarum maximus, planè nouit Deum esse in Deo, idq; affirmat, si-cut etiam nos qui patrem in filio, & filium in patre glorificamus. *Caput. 4.*

,, EGO Dominus feci terram, & hominem super ea. ego manu mea consoli-
,, daui cœlum, ego omnibus astris mandaui. ego suscitaui regem cum iustitia. &
,, omnes uiæ eius rectæ. hic ædificabit ciuitatem meam. & captiuitatem populi
,, conuertet, non pretio, neq; muneribus, dixit Dominus Sabaoth. interim qui-
dem hæc uniuersi conditor Deus, de quodam rege ac Saluatore, qui ædificatu-
rus sit rempublicam pietatis, & conditionem qua homines à Dæmonico erro-
re captiui tenebantur, dissoluturus, per prophetam respondet. in ijs uero quæ
sequuntur, externarum quoq; nationum obsequium, quo ei sunt obsecuturæ qui
uenturus canitur, propheticus significat spiritus: nec non quemadmodum illum
tanquam Deum adorabunt illi, qui ita ad obsequium uenerint, & quòd Deum
orabūt in ipso, propterea quòd in eo ipse habitet Deus, supremus uidelicet pater,

,, uniuersiq; Deus. locus autem sic se habet ad uerbum. sic dicit Dominus. la-
,, borauit Aegyptus, & negociatio Aethiopum, & Sabaim uiri excelsi ad te
,, transibunt, & tui erunt serui, & à tergo te sequentur uincti manicis. & adora-
,, bunt iuuenes, & in te orabunt: quoniam in te Deus est: & non est Deus præ-
,, ter te. tu enim es Deus, & non noueramus, Deus Israel Saluator. erubescent &
,, confundentur omnes qui aduersantur ei, & ambulabunt in pudore. hactenus ip-
sa prophetia. cæterum neutiquam arbitror quempiam contra id, quod tam aper
te & perspicue dicatur uel oculos directurum, quamuis admodum sit ingratus,
ubi ita euidenter & plane inducitur, Deus Israel Saluator, & in illo Deus. ado-
,, rabunt te, inquit, iusti, & in te orabunt, quoniam in te est Deus. & non est Deus
,, præter te. tu enim es Deus, & nesciebamus, Deus Israel Saluator. porrò illud,
nesciebamus, quod ex persona eorum, qui prius illum non agnouerunt, apud so-
los Septuaginta dictum est, in Hebraico aliter habet: quod sanè Aquila con-
,, uertens sic ait. Deus ergo fortis occultus, Deus Israel qui saluos facit. Theo-
dotion uero. propterea fortis absconditus Deus seruans. ubi sanè ualde mirabi
liter absconditum Deum Christum nominat. nec non causam quoque planissi-
me docet, propter quam unum ipsum, quatenus inter ea quæ genita sunt, nomi
natur, Deum uocat, ob patris uidelicet in ipso habitationem. in ipso enim, ut
,, diuinus docet Apostolus, complacuit omnem plenitudinem diuinitatis habita
re. hoc ipsum uerba ipsa declarant, quæ sic se habent: quoniam in te Deus est: &
non est Deus præter te. pro illo uero quod est, præter te, Theodotion, præter
ipsum, interpretatus est, ut hoc modo uerba se habeant: non est Deus præter ip-
sum, eum uidelicet à quo es: per quem tu quoque id habes, ut filius sis. sed Aquila
ita interpretatus est. uerum tamen in te fortis, & non est amplius apud te. Deus
ergo fortis & latens, Deus saluos faciens. Symmachus uero solus sic. in te Deus,
& non est amplius, neque adest Deus. uere tu Deus absconditus, Deus Israel ser-
uans. ubi quòd Deus sit Christus Dei, uerba ipsa planè declarant. nam propte-
rea quòd in te, inquit, est Deus, tu sanè Deus fortis & absconditus. ergo ex his,
Deus unus erit, qui huius appellationis est Dominus. filius autem quoniam pa
ter ei se ipsum communicat, de communicatione ueritatis illius dignitatem acce-
pit, quippe qui neque à se ipso sit, neque ab eo, qui ipsum genuit, patre deseratur, sed
hoc ipsum totum, quòd est, quòd uiuit, quòd subsistit, ab eo à quo est patre, ob-
tineat: qui neq; patrem deserit, & ab illo gignitur, & tum ut sit, tum ut filius sit,
non à se ipso, sed à patre habet. quo circa, honore hunc quoque ut Deum pro-
sequi edocti sumus, quemadmodum quæ nunc tractantur, prophetiæ declarant.
ut enim alicuius regis imago ueneratione affici solet, propter illum cuius linea-
menta expressa & similitudinem fert: (cæterum quamuis & imago regis, & ipse
rex honore afficiatur, unus tamen erit qui honoretur, non duo. non enim duo
reges, unus primus & uerus, alter qui ipsa imagine sit expressus: sed unus in utroque
non modo intelligitur, uerum etiam nominatur atque honoratur.) sic sanè unige
nitus quoq; filius, quum solus sit imago Dei inuisibilis, merito propter eum cuius
fert similitudinem,

fert similitudinem, & imago appellatur Dei inuisibilis, & ab ipso patre efficitur, quippe qui tali existat & natura & essentia, indeq; ex quo primum extitit non acquisititiam, sed naturalem patris imaginem referat. quare idem natura Deus, & idem unigenitus filius existit, non autem ut illi qui extrinsecus adsumuntur, adoptatus, quiq; aduentitium diuinæ appellationis honorem possident. at enim & si natura unigenitus filius, Deusq; noster celebratur, non tamen à se ipso Deus, sed ex deo patre unigenitus filius, & idcirco Deus. totumq; hoc sane causa erit, cur ipse quoq; sit Deus, quòd solus sit natura Dei filius, & unigenitus appelletur, & quòd usquequaq; conseruet eius qui solus est Deus, animatam & uiuam & intelligentem imaginem, & in omnibus ipsi patri assimulatam, et eam quæ Dei ipsius substantiæ similitudinem, præ se ferat. hac ergo de causa ipsum quoq;, tanquam eum qui solus filius, & solus Dei imago sit, & ingeniti ac principio carentis patris essentiæ, uirtutes secundũ exemplum assimulationis indutus, et ab omnium artificiosissimo & scientissimo uitæ designatore & authore patre, adamussim & ad certam exquisitamq; assimulationem expressus: Deum merito diuina appellant oracula, ut unà cum cæteris ad hanc quoq; appellationis dignitatem, à patre prouectus sit, eamq; acceperit, non autem ex proprio iure possidendam habuerit. nanq; ille quidem dat, hic uero accipit. itaq; suo iure unus ille est Deus, qui non ab altero accepit. hic autem à patre habet ut Deus sit, tanquam Dei imago, utpotè quum unà in ambobus, iuxta exemplum, diuinitas intelligatur, & unus sit Deus, qui per se ipsum sine principio, & sine generatione existat: per filium autem, tanquam per speculum & imaginem consyderetur. hoc est scilicet quod spirituale docet oraculum, quod non aliàs dicit eum, de quo sermo est, Deum esse
,, adorandum, propter inhabitantem in ipso patrem. in te enim, inquit, orabunt:
,, quoniam in te Deus est. sed tu quoq; ipse quum Deus sis, Saluator Israel existis.
,, proinde fortis & absconditus Deus es: quoniam in te Deus, & non est amplius præter ipsum. pro eo uero quod est, laborauit Aegyptus, Hebraicum habet, & reliqui omnes interpretes reddiderunt, labor Aegypti: ut id quod dicitur tale sit: te adorabunt, & tui erunt serui, labor Aegypti, & negociatio Aethiopũ, & Seboim: quibus uerbis Barbaras ego arbitror, & ignotas quasdam nationes significari, et omnes quæcunq; antea quondam Dæmonica superstitione uexabantur. nam propterea quòd Aegyptij uisi sunt omnium nationum superstitiosissimi esse, primiq; errori, quo simulachra colerentur, portas aperuisse: merito eos primos collocat, qui Christo sint subijciendi: deinde per eos, quæ ad reliquos simulachrorum cultores pertinent, ut aperta sint efficit. hæc uero iam in Saluatore ac Domino nostro expectatum exitum nacta sunt. iam enim innumerabiles per orbem terrarum, nationum conuentus, in omnibus gentibus illum adorant, illiq; seruiunt. Aethiopas uero ac Seboim, eos qui hic adoraturi Christũ canuntur, primo quoq; ac septuagesimo psalmo significari puto, ubi dictum est: coràm illo
,, procident Aethiopes. & reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt
,, eum. constat uero ex ipso contextu, Christum esse adoraturos, eum qui in illis

quoq; , ut uenturus canitur à prophetis.

Quòd Dei uerbum suam habens essentiam iussu patris, David æquè ac nos opificem uniuersi nouit: & quòd idem Dei Verbum, idem propheta ad hominum medelam esse missum à patre testificatur: & quòd breui tempore uniuersam terram, sua doctrina impleturum canit. à Psalmo. 32. Caput. 5.

,, VERBO Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum.
,, in sexto uero ac centesimo psalmo sic dictum est: misit uerbum suum & sanauit
,, eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. & rursus in centesimo quadragesi-
,, mo septimo: qui emittit eloquium suum terræ, uelociter currit sermo eius. at e-
,, nim ei qui nunc in manibus est psalmo dicenti, uerbo Domini cœli firmati sunt,
,, concordat sacrum quoq; euangelium palàm dicens: in principio erat uerbum,
,, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. hoc erat in principio apud
,, Deum. omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil. sanè merito Euangelium Deum illum nominat: quando etiam per ea quæ prius dicta sunt, idem hoc, quod nunc ut Deus celebratur uerbum, & sapientia, & germen Dei, & sacerdos, & Christus rex, & Dominus, & Deus, & imago Dei, appellatum est. porrò ut qui & alius sit quàm pater, & eiusdem administer fuerit, adeo ut iussu illius ipse omnia condiderit, in præsenti deinceps psalmo adiungit: timeat, inquit,
,, Dominum omnis terra: ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes or-
,, bem. quoniam ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. constat enim quòd qui dicit, ad alterum dicit, & qui mandat, alteri præter se mandat. perspicue uero post ipsam Saluatoris nostri humanæ naturæ assumptionem, conuentus ex omni terra, hoc est ex omnibus, quæ terram incolunt, nationibus, innumerabiles, non itidem ut antea ullos Dæmones, sed ipsum Dominum Iesum timuerunt: & omnes habitantes orbem commoti sunt, in ipso Christi nomine, sicut
,, præsens oraculum canit: timeat, inquit, Dominum omnis terra, ab eo autem
,, commoueantur omnes inhabitantes orbem. hactenus quæ de secundo & tricesimo psalmo accepta sunt. consimilia uero his & consona in centesimo quoq; quadragesimo octauo psalmo inuenies: qui docet non ea modo quæ ad terram duntaxat, sed etiam ea quæ ad cœlum, & breuiter ad uniuersam creaturam per-
,, tinent, ipso Deo uniuersi iubente extitisse. dicit igitur: Laudate Dominum de
,, cœlis, laudate eum in excelsis. laudate eum omnes angeli eius: laudate eum o-
,, mnes uirtutes eius. laudate eum Sol & Luna: laudate eum omnes stellæ & lu-
,, men: quoniam ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. quòd si ipse mandauit, quis nam quæso usq; adeo magnus, ut mandatum de tantis rebus susciperet, præter Dei uerbum? quod uarie in præsenti opere à nobis, tanquam Deus celebratur, & uerbum Dei appellatur, merito illud quidem, propterea quòd omnium rerum artificiosas atq; efficaces rationes, omnipotens in ipsum coniecerit: quippe qui ratione atq; ordine uniuersa illi, & dispensanda & gubernanda tradiderit. nemo igitur putet humanæ, quæ ex syllabis constat, & ex nominibus & uerbis componitur, articulatæ, atq; enunciabili orationi, Dei uerbum simile esse:

quoniam

quoniam nostra hæc oratio in uocibus & syllabis, & ijs quæ per hæc significantur, quidquid ipsa est, obtinet, utpote quæ per linguam, & arterias, & fauces, & os, proferatur: sempiternæ uero atq; incorporeæ naturæ uerbum omni omnino ratione, quæ à nobis proferri solent uerba prætergressum, nihil humanæ rationis præ se ferat, sed solam cum humano uerbo communem appellationem possideat: quando neq; uocem, quæ ex aeris pulsu constet, neq; dictiones ullas, neq; syllabas, neq; linguam, neq; os, neq; omnino quidpiam humani siue mortalis, in Deo uniuersi accipere siue intelligere, fas est. id enim uerbum animæ esset, quod nullo modo per se ipsum ab anima seorsum posset esse, aut consistere. tale enim humanum est uerbum, quod priuatim quidem nullam, neq; essentiam, neq; substantiam habet, sed totum libera quædam motio est, & efficientia cogitationis. cæterum ipsum Dei uerbum non tale, sed per se ipsum habens propriam substantiam, usquequaq; diuinam atq; intelligentem, quæ priuatim quidem subsistit, priuatimq; item efficit, quidquid efficit, uerum materiæ omnis est expers, & incorporea, & omni ratione primi & ingeniti, & solius Dei naturæ assimulata, earum omnium rerum quæ factæ sunt, rationes, & earum quæ sub uisum cadunt incorporeas & inuisibiles species, in se ipsa ferens. quare illam, & sapientiam, & Dei uerbum, diuina oracula appellant.

Quòd Hesaias similiter ut Dauid, duos, patrem & filium confitetur, & eorum alterum uniuersi opificem, quemadmodum ipsi quoq; credimus. *Caput. 6.*

,,AVDI Me Iacob, & Israel quem ego uoco. ego sum primus, & ego sum
,, in æternum. & manus mea fundauit terram: & dextera mea consolidauit cœlos.
,, uocabo eos, & stabunt simul & congregabuntur omnes, & audient, quis eis
,, annunciauit hæc. Dominus qui diligit te, fecit uoluntatem tuam in Babylone,
,, ut tolleret semen Chaldæorum. ego locutus sum, & ego uocaui. duxi eum, &
,, direxi uiam eius. adducite ad me, & audite hæc. non ab initio in occulto locu-
,, tus sum. quando fiebat, illic eram. & nunc Dominus Dominus misit me, & spiritus eius. Consydera quæso hic, quo nam modo qui dixit, ego sum primus, & ego sum in æternum, qui & terram, & cœlum condidit, ita planè se missum esse fatetur à Domino Domino. sic enim patrem consueuit bis Dominum appellare. itaq; habes hoc quoq; indubitatum, de eo de quo quæritur, testimonium. primum uero illum hic dicit esse propheta, quem in ijs quæ genita sunt pie colit: nam quæ sine principio est, quæq; genita non est, essentia, eam attribuit patri. primum enim in aliquo maiore numero antecedit, & honore atq; ordine præponi solet: quod quidem neutiquam patri conueniat. non enim eorum quæ genita sunt, primus est supremus Deus: quoniam ne principium quidem illius ullum excogitari potest, sed est ultra primum: utpotè qui primum ipse genuerit, atq; ut esset, fecerit: quando quidem solum diuinum uerbum, omnium eorum quæ genita sunt,
,, primum iure nuncupatur. quum ergo quæreretur in illo, ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt, cui nam creandarum rerum mandauerit

opificium, nunc perspicue demonstratum est: quod uidelicet ei qui dixit: manus
,, mea fundauit terram, & dextera mea consolidauit cœlum: qui etiam se à
,, patre missum esse confitetur ubi ait: nunc Dominus Dominus misit me, & spiritus eius: erit autem Deus uerbum qui hæc dicat: quando uerbo Domini Cœli firmati sunt, ex eo psalmi loco quem supra apposuimus. sed enim quum ipsum quoq; Dei uerbum, Domini appellatione ut Deus celebretur, tamen ipsius patrem Dominum, maxima cum reuerentia ac pietate bis Dominum appellat, ut in eo diuersitate nominis utatur. nunc enim, inquit, Dominus Dominus misit me, utpotè quum pater & Deus sit, & tam sui unigeniti uerbi, quàm eorum omnium, quæ illo posterius facta sunt: quorum quum potestatem ac dominium à patre ipsum Dei uerbum acceperit, tanquam is, qui & legitimus, & unicus filius sit, merito etiam ipse ab ijs qui, & pie, & religiose colere Deum uolunt, appellabitur Dominus.

A' Genesi. *Quòd etiam maximus Dei seruus Moses, in mundi fabricatione, cognouit patrem Deum'q; uniuersi, cum altero communicantem de hominis opificio. hoc porrò diuinum esse uerbum ante didicimus.* Caput. 7.

,, ET DIXIT Deus: faciamus hominem ad imaginem ac similitudinem
,, nostram. & rursus. & dixit Deus: non est bonum esse hominem solum. facia-
,, mus illi adiutorium secundum ipsum. ac ne quispiam suspicetur hæc ad Angelos dicta fuisse, continuo declarat eum cui imperatum sit, non esse Angelum
,, Dei, dicens: & fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.

Ab eadem. *Quòd idem Moses bis planissimme Dominum, sine ullis inuolucris, theologice commendat.* Caput. 8.

,, SOL ORTVS Est super terram, & Lot ingressus est in Segor, &
,, pluit Dominus super Sodoma sulfur & ignem à Domino. planè bis Dominum nominat. & huic docet ab illo mandatum esse, ut impios debito supplicio afficiat. at enim licet non semel Dominum aperte dicamus, non tamen simili ubiq; utimur theologia, sed pia quadam, ac religiosa distinctione utentes, illum quidem & Deum & Dominum, huius etiam patrem esse edocti sumus: hunc uero ipsum, quem & uerbi, & Domini appellatione significare consueuimus, eorum quidem qui post ipsum, & sub ipso sunt, esse Dominum, eius autem qui unum cum ipso est, neutiquam similiter. neq; enim patris Dominus, neq; patris Deus, is qui est Deus uerbum: sed illius quidem imago, & uerbum, & sapientia, & uirtus: eorum uero quæ post ipsum collocantur dominium habens, & Dominus & Deus. ille uero quum & Dominus, & Deus sit, etiam pater est huius, sicut hic illius est filius. quare quum hi duo unum sint, merito ea quæ ad religiosam theologiam pertinent, in unum principium nobis recidunt, & in uno Deo consistunt.

Ab eadem.

Ab eadem. *Quòd idem Deum uerbum, significat Deum ac Dominum prius nominatum: & quod in hominis forma, & figura, & uisum esse, & antiquis responsa dedisse conscribit.* *Caput. 9.*

,, APPARVIT Autem Dominus Habraæ, & dixit ei: semini tuo dabo ,, terram hanc. & rursus. erat Habraam annorum nonaginta nouem, & apparuit ,, Dominus Habraæ, & dixit ei: Ego sum Deus. bene placitus sis coràm me, & ,, esto inculpabilis: & ponam testamentum meum inter te & me, & multiplicabo ,, te ualde. & rursus: apparuit autem Deus ei apud quercum Mambre, dum se- ,, deret in ostio tabernaculi sui, ipso meridie. quum uero oculis suis respexisset, ,, uidit: & ecce tres uiri steterant supra eum. & quum uidisset accurrit obuiam il- ,, lis, ab ostio tabernaculi, & adorauit. ac deinceps post uisionem adiungit: ,, Dominus autem dixit: non celabo ego Habraam puerum meum quæ facio. ,, Habraam uero quum sit, erit in gentem magnam & multam. & benedicentur ,, in eo omnes gentes terræ. atq; his rursus adiungit tanquam de altero. noui e- ,, nim quòd constituet filijs suis, & domui suæ, & custodient uias Domini, facere ,, iustitiam & iudicium: ut inducat Dominus super Habraam, quæ locutus est ad ,, illum. hic planè scriptum est, eum Dominum qui Habraæ respondebat, hæc dicere, ubi uidelicet Dominum confitetur patrem suum, & conditorem uniuersi. ipse tamen Habraam, ueluti propheta, exploratam et certam eius qui respondebat cognitionem habens, deinceps cum ueneratione eos, qui ante expositi sunt, orat, ,, dicens: ne perdas iustum simul cum impio, & erit iustus quasi impius. si sint quin- ,, quaginta iusti in ciuitate, perdes eos? nòn ne dimittes omnem locum, propter ,, quinquaginta iustos? nequaquam tu facies uerbum hoc, ut interficias iustum ,, cum impio, & erit iustus quasi impius. nequaquam qui iudicas uniuersam ter- ,, ram, non facies iudicium. porrò hæc ad Angelos, aut ad quempiam ex Dei ministris dicta esse, consentaneè dici non arbitror. non enim cuiuslibet sit iu- dicare terram uniuersam. sed nec Angelus quidem est nominatus, quem supe- rior scriptura significat: uerum alius quispiam Angelo præstantior, Deus utiq; ac Dominus, qui cum duobus Angelis in forma hominis, ad suprascriptam quercum est uisus. præterea ne patrem quidem Deum hunc fuisse putandum est, qui huiuscemodi uerbis indicatur. dicere enim, id mutari quod diuinum est, & figurari in speciem ac formam hominis, neutiquam pium est. superest igitur ut confiteamur illum fuisse Dei uerbum, quod à nobis in ijs quæ antehac scri- pta habes, Dei nomine celebratum est. qua de causa hodie quoque à uici- nis, & in proximo habitantibus, quasi diuinus colitur, atque obseruatur is lo- cus, honoris illorum gratia, qui Habraæ in illo uisi sunt. atque etiam nunc ibi- dem permanens Terebinthus conspicitur. qui enim ab Habraam hospitio susce- pti sunt, ut habet scriptura, recumbentes erant duo quidem utrinq;, medius autem excellentior, & qui reliquos honore anteiret. hic uero sit planè is, de quo diximus, ipse utiq; Dñs ac Saluator noster, quem etiã pertinaces et increduli, diuina oracula

confirmantes uenerantur. hic ipse igitur ex illo, pietatis iaciens ad homines semina, humanam speciem ac figuram indutus, Dei amico, atq; antiquo patri Habraæ, se ipsum quis nam esset, ostendit, patrisq; sui tradidit sententiam.

Ab eadem. *Quòd idem propheta in Iacob, manifestius eum de quo agitur, indicat Dominum: quem sanè & Deum & Angelum supremi Dei uocat.* Caput. 10.

,, ET PROFECTUS Est in Charran. & uenit in locum: & dormiuit
,, illic. occiderat enim Sol. & accepit lapides, & posuit sub capite suo. & dor-
,, miuit in loco illo: & somniauit. & ecce scala terræ infixa, cuius caput perueniebat
,, usq; ad cœlum. & Angeli Dei ascendebant, & descendebant per eam. &
,, Dominus innitebatur ei, & dixit: Ego Dominus Deus Habraam patris tui, &
,, Deus Isaac, ne timeas. terra in qua tu dormis in ipsa, tibi dabo eam, & semini
,, tuo. & erit semen tuum sicut harena maris, & dilatabitur ad mare, & orientem,
,, & ad Boream, & Africum. & benedicentur in te omnes tribus terræ & in semi-
,, ne tuo. & ecce ego sum tecum custodiens te in omni uia, quacunq; iter feceris.
,, & conuertam te in terram hanc: quoniam non te relinquam, donec faciam o-
,, mnia, quæcunq; locutus sum tibi. & experrectus est Iacob à somno, & ait: Do-
,, minus est in loco hoc, ego autem nesciebam, & timuit, & ait: quàm terribilis
,, est locus hic. non est hoc aliud, nisi domus Dei, & hæc porta cœli. & surrexit
,, Iacob mane: & accepit lapidem, quem supposuit capiti suo. & erexit illum pro
,, titulo, & effudit oleum in summum illius, & uocauit Iacob nomen loci illius,
domum Dei. eum qui hoc loco tam multis uerbis respondet Dñm, & Deum, Angelum quoq; Dei deinceps progressus inuenies: ubi ad mulieres ait ipse Ia-
,, cob: & dixit mihi Angelus Dei in somnis: Iacob: ego autem dixi: quid est.
,, & deinceps, uidi, inquit omnia quæcunq; Laban tibi facit. Ego Deus qui ap-
,, parui tibi in loco, ubi unxisti mihi titulum, & uouisti mihi uotum. ergo qui supra dixerat: ego Dominus Deus Habraam patris tui, & Deus Isaac: cui & titulum erigit Dei amicus: Deus quidem erat & Dominus: (ipsi enim dicenti credendum:) non tamen is qui pater est, & à nullo est, sed qui ea, quæ ad patrem pertinent, hominibus subministrat & nunciat. quo circa etiam Angelum ipsum in præsenti uocat Iacob, ubi ait: dixit mihi Angelus Dei in somnis uerba hæc: ego sum Deus qui apparui tibi in loco. ergo idem, & Angelus Domini, & Deus, & Dominus, planè in his appellatus est. & apud Hesaiam prophetam magni consilij Angelus: interimq; & Deus, & princeps, & potestatem habens nominatur, ubi ortus illius inter homines canitur, à dicente: quòd puerulus
,, lus natus est nobis, & filius datus est nobis: cuius principatus super humerum
,, eius. & uocatur nomen eius magni consilij Angelus, princeps pacis, Deus for-
,, tis, potentiam habens, pater futuri sæculi.

Quòd etiam Iacob eum de quo proxime dictum est, & Deum & Dominum, præterea Angelum similiter, ut Habraam in hominis forma contemplatur, in ea historia quæ sic se habet. Caput. 11.

Surgens

,, SVRGENS Autem nocte illa, accepit duas uxores, ac duas famulas, &
,, undecim puerulos suos, & transiuit uadum Iaboc. & accepit eos, & traduxit o-
,, mnia sua. & relictus est ipse Iacob solus. & luctabatur cum eo homo usq; mane.
,, uidit autem quòd non posset aduersus illum. & attigit latitudinem femoris eius:
,, & torpuit latitudo femoris Iacob, dum luctaretur hic cum illo. & dixit ei: dimit-
,, te me. ascendit enim aurora. hic uero dixit: non te dimittam, nisi mihi benedixe-
,, ris. dixit autem ei: quod est nomen tuum? at hic dixit: Iacob. & dixit ei: non
,, amplius Iacob uocabitur nomen tuum, sed Israel erit nomen tuum, quoniam in-
,, ualuisti cum Deo, etiam cum hominibus potens eris. interrogauit uero Iacob,
,, & ait: indica mihi nomen tuum. & ait: quid ita quæris nomen meum? & bene-
,, dixit ei in illo loco, & uocauit Iacob nomen loci illius: speciem Dei. aspexi e-
,, nim Deum facie ad faciem. & seruata est anima mea. ortus est autem illi Sol,
,, quum transisset speciem Dei. & Moysi quidem dictum est: nullus uidebit faciem meam & uiuet. hic autem Iacob uidit Deum non simpliciter, sed facie ad faciem. & quum seruatus esset, non corpore sed animo, ad appellationis Israel dignitatem assumptus est, quæ sanè appellatio animarum cognominis est. siquidem ipsum Israel nomen si interpreteris, uidentem Deum significat. non igitur patrem Deum uidit, sed Deum filium: cuius etiam curiosius appellationem quærenti Iacob, nondum erat enunciandi tempus. quòd si quempiam ex Angelis, aut ex ijs, qui cœlum incolunt, diuinis spiritibus, eum qui sanctis oracula ministrabat aliquis suspicetur esse, planè decipitur. hoc ex eo probatur, quòd hic ipse de quo loquimur, & Domini & Dei appellatione nuncupatur. etenim & Deum ipsum diuina scriptura planè uocitat, & Dñm item appellat, eius nominis honorem illi tribuens, quod apud Hebræos quatuor literis notatur: quod sanè in una ineffabili atq; inenunciabili Dei appellatione ponere, pueri Hebræorum consueuerunt. probatur etiam ex eo, quòd ubicunq; scriptura Angelos appellare uult, aperte hoc facit, Angelosq; distincte significat. sicut eos qui in Sodomis erant, quum impij essent, is qui Habraæ responderat Deus ac Dominus, suo aduentu neutiquam dignos efficit: quemadmodum rursus dicit scriptu-
,, ra diuina. Dominus quidem abijt, postquàm desijt loqui cum Habraam.
,, Duo uero Angeli Sodoma abierunt uesperi. item ipsi Iacob obuiam ue-
nerunt Angeli Dei. & quum uidisset dixit: castra Dei hæc. & uocauit nomen loci illius, Castra. sic sanè Dei amicus uisiones discernebat. proinde nunc quidem nomen loci castra appellat, ex eo quòd illic Angelorum castra uiderit. ubi autem cum ipso Deo loquitur, uocat nomen loci, speciem Dei, his
,, uerbis: uidi enim Deum facie ad faciem. quin & Moysi quoties apparet An-
,, gelus, hoc ipsum diuina scriptura significat, dicens: apparuit uero illi Angelus
,, Domini in flamma ignis rubi. quoties uero is qui ius & potestatem habet, ipse
,, utique oraculorum & responsorum author, ita hoc planum facit, ut illum & Dominum & Deum, nusquam uero Angelum nominet. simili ratione etiam in mari rubro planè Angelum Dominumq; distinguit, ubi ait: sustulitq; se Angelus

,, Dei qui ambulabat ante castra filiorum Israel, & abijt post eos. sustulit autem se
,, etiam columna nubis à facie eorum. quemadmodum in superioribus Dominus,
forma hominis respondens antiquis inducitur, sic hoc loco per nubem. itaq;
,, deinceps uerba sic habent: factum est autem in uigilia matutina. & respexit Do-
,, minus in castra Aegyptiorum in columna nubis. & per totam deserti regionem
,, in columna per nubem, Deus moysi respondet. planè igitur quoties Angeli na-
turam oratio significare uult, neq; Deum, neq; Dominum, sed absq; ulla obscuri-
tate Angelum nominat. quoties uero Dominum & Deum, eum qui apparet
intelligit, his ipsis palàm utitur locutionibus. quòd uero Dominum Deumq; non
eum significet qui pater est, ipsæ scripturæ diuinæ locutionis in superioribus eui-
dentissime ostendunt, ubi Angelum Dei appellant eum qui, quum de Iacob ser-
mo esset, Dominus & Deus est nominatus. superest igitur ut quæramus, quis nam
sit, in ijs quæ sunt, Deus & Dominus, præter patrem omnium, & regem Deumq;
uniuersi. erit autem hic uerbum Dei quod est ante sæcula, superior quidem omni
Angelica natura, profectus autem ab eo, qui pater est.

Quòd rursus in Iacob genitum Deum, planè ipsa oratio præ se fert. Caput. 12.

,, DIXIT Autem Deus ad Iacob: surge & ascende in locum Bæthel, & habi-
,, ta illic. & fac altare Deo, qui tibi apparuit, quum fugeres à facie Esau fratris tui.
,, & dixit Iacob domui suæ, & omnibus qui cum ipso erant: tollite Deos alienos
,, de medio uestri, & purgamini, & mutate habitus uestros, & surgamus, ascenda-
,, musq; in Bæthel. & faciamus illic altare Domino, qui exaudiuit me in die tri-
,, bulationis, qui fuit mecum, & seruauit me, in uia qua profectus sum. hoc loco
Deus ipse uniuersi, qui solus, neq; factus, neq; genitus, & supremus omnium est,
non uisus, sed inuisibiliter dans responsa ipsi Iacob, & uirtute ineffabili se ipsum
,, mouens, de filio uerba facit planissime. dixit ergo illi Deus. fac altare Deo qui
apparuit tibi. quis autem hic sit, qui scriptus est supra illi apparuisse, paulo ante
exposuimus, ubi Deum uerbum esse demonstrauimus.

*Ab Exodo. Quòd Deus pater quum Moysi responderit per Angelum, se patribus apparuis-
se, non amplius per Angelum, sed per filium docet.* Caput. 13.

,, ET MOSES Erat pascens oues Iothor soceri sui. & uenit ad montem
,, Dei in Choreb. & apparuit ei Angelus Dñi in flamma ignis rubi. & post alia.
,, & ut uidit quòd accederet ad uidendum, uocauit illũ de medio rubi dicens. Moy
,, ses, Moyses. ne propius huc accesseris. solue calciamentum pedum tuorum.
,, locus enim in quo stas, terra sancta est. & post pauca. & dixit Dominus ad il-
,, lum: ego sum qui sum. & rursus. locutus est Dominus ad Moysem: & dixit
,, ad illum. ego Dñs uisus sum ab Habraam, & Isaac, & Iacob, quum eorum sim
,, Deus. & nomen meum non indicaui illis. & constitui testamentum meum ad il-
los. quemadmodum apud prophetas in hominibus uersantes, uerbi gratia, He-
saiam, & Hieremiam, & similes, homo quidem erat, id quòd uidebatur, Deus au-

tem qui

tem qui per id quod apparebat, tanquam per instrumentum loquebatur, & modo Christi persona, modo sancti spiritus, modo supremi Dei erat, quæ per prophetam responsa dabat, sic utiq; etiam nunc, Moysi qui introducitur, supremus & omnia sub se habens Deus, per eum qui apparet Angelum, ea quæ proposita sunt, canit. quorum hæc sententia sit sanè. tibi quidem ô propheta, tanquam ei qui adhuc eruditur, & qui nihil uisione angelica amplius capit, interim angelum meum exhiberi uidendum uolui. sed meum nomē tibi soli notum facio, dum doceo te, me eum esse qui sum. & nomen meum esse Dominum. tuis uero patribus non hoc solum indicaui, sed etiam hoc ipso amplius largitus sum. nam ab illis sum uisus. quis uero sit qui patribus uisus sit, & quod non pater Deus: antea demonstratum est, ubi Deum & Dominum Angelum Dei nominatum esse demonstrauimus. cæterum quo nam modo hic, ille qui pater sit Deus, & omnia sub se habeat, dicat se à patribus uisum, merito aliquis quærat. explicabitur porrò id de quo quæritur, si diuinæ scripturæ diligentiam attendamus. nam quum apud septuaginta ita dictum sit: & uisus sum ab Habraam, & Isaac, & Iacob, quum eorum sim Deus, Aquila quidem sic ait: & uisus sum ab Habraam, & ab Isaac, & ab Iacob in Deo satis multo: quibus uerbis planissime indicat, non ipsum illum qui pater est, per se ipsum apparuisse. neque uero sicut Moysi, ita etiam patribus per Angelum, aut per rubum, aut ignem, sed in Deo satis multo oracula præbuisse. quare etiam patribus per filium uisus est pater: quemadmodum in Euangelijs ab ipso dictum habetur: qui uidit me, uidit patrem. in ipso enim & per ipsum patris cognitio prodebatur. sed quum hominibus salutaris appareret, tum per filij humanam formam uidebatur à Dei amicis, atq; inter homines futuram ipsius salutem, omnibus præsentem, ex illo quasi arram & pignus exhibebat. quum uero impiorum ultor, & Aegyptiorum castigator futurus esset, non amplius in Deo satis multo, sed in Angelo supplicij ministro, & in specie ignis, & flammæ, quæ cito instar agrestis ac senticosæ materiæ illos erat deuoratura, apparebat. dicunt igitur per rubum quidem significari Aegyptiorum agrestem, & immitem, & feram prauitatem, per ignem uero uim illam ulciscentem & castigantem, quæ illos inuasit.

Quòd quemadmodum patribus humana forma, sic in specie nu[bis] Moysi & cuncto populo Deus uerbum apparuit. *Caput. 14.*

DIXIT Autem Dñs ad Moysem. ecce ego uenio ad te in columna nubis, ut audiat populus me loquentem ad te, & tibi credant, et quæ sequuntur. Deus autem antecedebat eos die in columna nubis in uia, noctu uero in columna ignis ut luceret eis. & rursus. descendit Dominus in columna nubis. & rursus. quum autem ingressus esset Moyses in tabernaculum, descendit columna nubis, & stetit in foribus tabernaculi, & loquebatur cum Moyse, & cernebat omnis populus columnā nubis stantem in foribus tabernaculi. & stantem omnis populus, adorauerunt unusquisq; à foribus sui tabernaculi. populus quidē cernebat columnam

nubis hoc loco, cum Moyse uero loquebatur. quis porrò loquebatur? columna nubis uidelicet, quum idem Deus antea, patribus in hominis forma apparuisset. supra uero iam demonstratum est, quòd non pater Deus hic esset, sed alter, quem nos, quum Dei sit uerbum, Christum nuncupamus: qui tunc propter multitudinem uulgarem, & ipsi Moysi, & populo in columna nubis cernebatur, propterea quòd non itidem ut patres, uidere illum in forma hominis, idonei essent. perfectorum enim hoc erat, posse illius aduentum prouidere, qui olim in hominibus corpore humano assumpto, futurus erat: quem sanè, quum ne tunc quidem uniuersus populus posset capere, merito aliàs quidem eis per ignem, terrendi cohibendiq; causa, aliàs per nubem, quasi adumbrate atq; inuolute dans illis leges, cernebatur. eademq; ratione Moysi quoq; propter illos.

Quòd Angelica non fuerit natura, quæ Moysi dabat responsa, sed præstantior quàm ut ad Angelum referri possit. *Caput.* 15.

» DIXIT Dominus: ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut
» custodiat te in uia, ut introducat te in terram, quam paraui tibi. obserua eum,
» & audi eum. nec sis aduersus illum contumax. non enim dimittet te. nomen e-
» nim meum est in illo. & alio in loco. Dixit autem Dominus ad Moysem:
» uade, & dux esto huius populi ad locum quem dixi tibi. ecce Angelus meus an-
» tecedit te. & rursus. & dixit Dominus ad Moysem. abi & ascende hinc tu &
» populus, & cætera. & unà mittam ante faciem tuam Angelum meum. hæ sanè uoces, quòd non Angeli sed solius Dei sint, unicuiq; facile constare potest. cuius porrò Dei? nisi eius qui priscis patribus sit uisus? quem Angelum Dei planè appellauit Iacob. hoc autem nobis Dei uerbum fuit, utpotè quum & Dei filius, & Deus, & Dominus ipse sit nominatus.

Quòd idem Dominus de alio docet, scilicet filio.
A' Decem præceptis legis. *Caput.* 16.

» EGO Sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra ægypti, de domo serui-
» tutis. non erunt tibi Dij alij præter me, & cætera. ego enim sum Dominus Deus
» tuus æmulator. & adiungit: non sumes nomen Domini Dei tui in uanum. hoc etiam loco ipse Dominus ea quæ exposita sunt de alio docet. siquidem quum dixerit, ego sum Dominus Deus tuus, adiungit: non sumes nomen Domini Dei tui: quippe quum de patre & Deo uniuersi, is qui ab illo est Dominus, suum sermum sacris initiet. alia præterea innumerabilia inuenies per totam scripturam sacram, quæ eadem ratione, qua hæc, enunciata sunt: ubi pater tanquam de alia persona, & ipse Dominus tanquam de alio quodam, oracula reddebat.

Quòd is rursus Dominus, qui Moysi responsa dabat, alium à quo erat agnoscens, patrem uti-q; hunc ipsum suum Deum uocabat. *Caput.* 17.

» ET DIXIT Dominus ad Moysem: & hoc tibi uerbum quod dixisti fa-
» ciam. inuenisti enim gratiam coràm me. & noui te præter omnes. & dixit Moy-
» ses: ostende mihi tuam gloriam. & dixit: ego anteibo prior te, gloria mea: &

uocabo

,, uocabo in nomine meo Dominum coràm te:& miserebor cuiuscunq; misereor,
,, & clæmens ero erga quencunq; sum clæmens. & post alia adiungit, atq; ait: &
,, descendit Dominus in nube, & adstitit ei illic: & uocauit in nomine Domini.
,, & transiuit Dominus in nomine ipsius, & uocauit: Domine Domine Deus clæ-
,, mens & misericors, longanimis, & multæ miserationis, & uerax,& iustitiam ser-
,, uans, faciens misericordiam in millia, auferens iniquitates, & iniustitias & pecca-
,, ta. & purgatione non purgabit reum. inducens peccata patrum in filios, & fi-
,, lios filiorum, in tertiam,& quartam generationem. & quum festinasset Moyses curuatus in terram, adorauit. comtemplare quæso, quonam modo etiam nunc ipse Dominus,qui in nube descendit, & Moysi adstitit in nomine Domini,uoca-uerit alium præter se ipsum, qui solitus sit ex conduplicatione bis Dominus ap-pellari, tanquam eum, à quo ipse sit, reliquorũ omnium ius potestatemq; habens Dei nomine celebretur, suum utiq; patrem: atq; ut in his non Moses, sicut for-sitan quispiam suspicetur, sed ipse Dominus alium suum patrem uocat. ante enim
,, is qui Moysi respondet ait: ego transibo prior te,gloria mea:& uocabo in no-mine Domini. ubi igitur hoc dixit,scriptura deinceps instar narrationis adiun-
,, git: & descendit Dominus in nube, & adstitit ei illic:& uocauit in nomine Do-mini. igitur ipse Dominus dum est,quod promiserat, præstaturus, descendit: & quemadmodum uerba ipsa significant, progreditur ante faciem Moysi:ipse au-
,, tem Dominus uocat dicens: Domine Deus, Clæmens, & misericors, & quæ sequuntur:quibus uerbis planè ipse Dominus,suum seruum & se ipsum quis nam esset,& ingeniti Domini notitiam, quasi sacris initians docet. hoc uero ipsum ti-bi planissime demonstrabit ipse Moyses,ubi orans pro populo, supra expositas Domini uoces commemorat. illic enim intelliges, Dominum hæc dixisse, non
,, ipsum Mosem quum dicit. Et nunc extollatur manus tua Domine,quemadmo
,, dum dixisti, dicens: Dominus longanimis,& multæ misericordiæ,& uerax, au-
,, ferens iniquitates & iniustitias & peccata. & purgatione non purgabit reum:qui
,, reddis peccata patrum in filios,usq; in,tertiam & quartam generationem. obser-ua autem quo nam modo in his,ipse Dominus ubi patrem longanimem,& mul-tæ misericordiæ appellauit,tum adiungit, ipsum esse ueracem: quod sanè cum eo concordat,quod in euangelijs dictum est ab uno & eodem Saluatore no-
,, stro, ut cognoscant te solum uerum Deum. solum igitur uerum Deum admo-dum pie ac religiose patrem uocat, ut sic naturæ ingenitæ conuenientem hono-rem & cultum attribuat: cuius naturæ ipsum & imaginem esse & sobolem, diui-na docent oracula.

a Numeris. *Quòd Deum ipsi Israel uisibilem esse diuina docet scriptura, quæ ipsum Dei uerbum significat.* Caput. 18.

,, IN NVMERIS Moyses orans ait: quoniam tu es Dominus in popu-
,, lo hoc, qui oculis ad oculos uideris tu Domine. pro quo sanè Aquila reddi-
,, dit: quoniam tu es Domine in uisceribus populi huius, qui oculum in oculis

,, uideris tu Domine. Symmachus autem: quoniam tu es Domine. & in exodo ,, dictum est: & ascendit Moses & Aaron, & Nadab & Abiud, & septuaginta ex ,, senioribus Israel: & uiderunt locum, ubi steterat Deus Israel. pro quo Aquila, & ,, uiderunt, inquit, Deum Israel. Symmachus autem, & uiderunt uisione Deum Israel. Cæterum propter illud: Deum nemo uidit unquam: fortasse uerba quæ hoc loco posita sunt, salutari uerbo contraria esse quispiam suspicetur, utpotè quum uisibilem illum faciant, qui natura inuisibilis est. sed si hæc de uerbo Dei acceperis, qui multifariam multisq; modis à patribus est uisus, sicut nos in ijs quæ supra ostensa sunt accepimus, neutiquam in contraria uideberis tibi recidere. qui enim hic Deus Israel cernitur, ipsum illum esse docent, qui & ab Israel uisus est, quando homo luctatus est cum ipso: qui etiam primus illius nomen mutauit, ex Iacob ,, in Israel, dicens: quoniam inualuisti cum Deo: quo tempore diuinam illius uirtutem sentiens Iacob, uocauit locum illum, speciem Dei, quum dixit: uidi enim ,, Deum facie ad faciem, & seruata est anima mea: quem sanè Deum non alium esse quàm Dei uerbum, suo tempore demonstrauimus.

A' *Iesu Naue.* *Quòd Dei uerbum, quod Moysi non secus atq; antiquis patribus dabat responsa, etiam Iesu Moysi successori in hominis forma, uisus est.* Caput. 19.

" ET FACTVM Est, ubi fuit Iesus in Iericho, & respiciens uidet hominem " stantem coràm se. & gladius uagina exutus in manu eius. & accedens Iesus di- " xit: noster es, an aduersariorum? & dixit ei. ego princeps imperatorum exerci- " tus Domini, nunc ueni. & Iesus cecidit facie in terram, & dixit ei: Domine quid ,, imperas seruo tuo? & ait princeps imperatorum Domini: Iesu solue calciamen ,, tum pedum tuorum. locus enim in quo stas, terra sancta est. eadem sanè hæc Moysi quoq; initio uisionis in rubo, ab ipso Domino dicta sunt, sicut scriptura ,, indicat. ut uero uidit Dominus quod accederet ad uidendum, uocauit eum Do- ,, minus de medio rubi dicens: Moyses Moyses, ne propius accesseris huc. solue ,, calciamentum pedum tuorum. locus enim in quo tu stas in ipso, terra sancta est. unus ergo atq; idem fuit Deus qui ambobus respondit, quemadmodum ex ipso præcepto constat. sed nunc quidem per principem imperatorum exercitus eius: Moysi uero per eum Angelum qui uisus fuerat, oraculum exhibet. Militiæ uero cœlũ sub se habentis, & exercitus ipso mundo superioris, & spirituum inuisibiliũ, diuinorumq; Angelorum, atq; Archangelorum, regi præfectoq; uniuersi Deo ,, inseruientium: (sicuti apud Danielem dictum est: mille millia ministrabant ei, & ,, centies mille millia adsistebant coràm eo:) omnium inquam talium supremus, quis tandem sit alius, quàm Dei uerbum, & primogenita sapientia, & soboles diuina? merito ergo princeps imperatorum exercitus Domini hoc in loco dictus est, utpotè qui alibi, & magni consilij Angelus, & confessor patris, & æternus ac magnus sacerdos esse, sit demonstratus. sed illud quoq; ostensum est, quòd idem & Dominus, & Deus, & Christus sit, qui à patre oleo exultationis est unctus. Habraæ igitur apud quercum uisus in hominis forma quieta, habituq; pacifico, se

ipsum

ipsum ostendit, quum ex illo usque tempore, salutarem suum ad homines aduentum exordiretur. ipsi uero Iacob tanquam exercitabundo ac certatori, qui aduersus hostes, & luctaturus, & præliaturus esset, ueluti homo. sed Moysem & populum in specie nubis atq; ignis ducebat, terribilem interim atque adumbratum se ipsum ostendens. at quoniam Moysi successor Iesus, contra hostes erat instruendus, qui antehac terram Palæstinam incoluerant, externas utique, maximeq; impias nationes, merito cum gladio uagina exuto, et contra hostes acumen præ se ferente demonstratur, tali propemodum uisione significans, quemadmodum ipse diuina uirtute, tanquam inuisibili gladio, cum suis interim simul militans, eisq; opem assidue ferens, erat impios ulturus. quare etiam opportune, se ipsum principem imperatorum Domini appellauit.

Ab Iob. *Quòd similiter ipsi Iob, quemadmodum patribus, ipse opifex uniuersi Deus Verbum, & respondisse, & oculis uisus esse dicitur.* Caput. 20.

,, DIXIT Autem Dominus ad Iob de turbine & nubibus: ubi eras dum ego
,, fundarem terram? responde iam mihi, utrum noueris intellectum: quis posuerit
,, mensuras eius si nosti, & cætera quum facta sunt, inquit, astra, laudauerunt me uo-
,, ce magna omnes Angeli mei. obstruxi autem mare portis: ac deinceps quod
,, sequitur. num eras tu quando constitui lumen matutinum? lucifer autem despe-
,, xit suum ordinem. & rursus. num tu accepto terræ luto, fecisti animal? & ad lo
,, quendum idoneum ipsum posuisti in terra? abstulisti uero ab impijs lumen: bra-
,, chium autem superborum contriuisti? uenisti autem ad fontem maris? & in uestis
,, gijs abyssi deambulasti? aperiunturq; tibi timore portæ mortis? & ianitores in-
feforum uidentes te territi sunt. deinde in fine totius oraculi, respondet Iob Do-
,, mino, dicens: audi iam me Domine, ut etiam ego loquar. & interrogabo te,
,, & tu me doceto. auditu quidem auris audiui te prius, nunc autem oculus meus
,, uidit te. quo circa uilem habui me ipsum, & liquefactus sum, & putaui me ipsum
,, terram & cinerem. Domini igitur rerum opificis expositas modo esse uoces, non solum ex ijs, quæ proposita sunt, uerum etiam ex ijs, quæ tibi ipsi uideantur, dignoscere facile est: illud uero: uenisti ad fontem maris: & in uestigijs abyssi deambulasti? & illud: aperiuntur uero tibi timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te territi sunt: Saluatoris nostri descensum ad inferos significare, suo tempore demonstrabimus, si modo hoc loco id unum notauerimus: Deo uerbo magis quàm Deo patri, quæ ad hunc locum pertinent, esse tribuenda. Iob igitur sicut etiam reliqui patres, ipsum hunc ab initio de turbine & nubibus respondentem sibi Dominum, coram se intuitum esse testificatur, dicens: audi uero
,, me Domine, ut etiam ego loquar: & interrogabo te, & tu me doceto: auditu
,, quidem auris audiui te prius, nunc autem oculus meus uidit te. quo circa uilem ha
,, bui me ipsum, & liquefactus sum, & putaui me ipsum terram & cinerem. qui autem fieri potest, ut supremum Deum, & eum qui est ultra omnia, immutabilé utique & ingenitam essentiam, anima induta corpore, & oculi mortalium intuiti sint, nisi

planè hoc etiam loco, egredi de propria magnitudine Dei uerbum, ipsum qui Dominus esse, uarijs demonstratur modis, eoq; modo exhibere se uidendum di xerimus? quemadmodum licet uel ex ipsis oraculis discere: in quibus rursus ipse Dominus ad Iob, ea quæ ad Diabolum pertinent, tanquam de dracone enar-
,, rans instabat: non times quoniam paratus est mihi. cui enim Domino, Draco-
nem paratum esse arbitrari conuenit, nisi Deo uerbo & Saluatori nostro: quem principem huius sæculi, iampridem genus hominum depopulantem sustulit, dis-
,, solutis mortis doloribus: quod quidem ipsum, ipse quoq; indicat dicens: uenisti
,, uero ad fontem maris, & in uestigijs abyssi deambulasti? aperiuntur autem tibi
,, timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te territi sunt? hæc sanè merito ad Iob loquitur, post magnam tentationem, postq; magnum certamen quod sustinuit, docens eum, quod pro parte certauerit: quum interim maius fortiusq; bellum & certamen, ipsi Domino reseruetur, sub tempus sui ad mortem aduentus.

A' nonagesimo psalmo. *Quòd duas personas etiam propositus agnoscit psalmus.* *Cap.* 21.

,, QVONIAM Tu Domine spes mea: altissimum posuisti refugium tuum.
,, non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo:
,, quoniam Angelis suis mandabit de te: in manibus tollent te, ne quando offendas
,, ad lapidem pedem tuum. super Aspidem & Regulum ascendes, & conculcabis leonem & Draconem. his sanè utitur uocibus Diabolus, in tentatione aduersus Saluatorem nostrum. contemplare hic igitur, quo nam modo psalmus ad ipsum Dominum ait: quoniam tu Domine spes mea, altissimum posuisti refugiū tuum. tu enim ipse, inquit, mea spes, ò Domine, illum à quo ipse es Deum, ipsum altissimum & supremum, & tuum patrem refugium posuisti, propter quod non accedent ad te mala, ad te inquam meum Dominum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. nam & si nefarij homines conabuntur te hominem factum, flagellis cedere, & si morti tradere, neutiquam tamen flagellum, quod à Deo est, tuo appropinquabit tabernaculo, hoc est, tuo corpori: quo uidelicet propter nos homo factus, indutus es. ad eundem modum accommodabis ei, quæ in toto psalmo dicuntur. que sanè nos quoq; suo tempore disquiremus, & contemplabimur.

Ab Osee. *De Deo Verbo & patre, sicut de Domino.* *Caput.* 22.

,, NON Derelinquam ut deleam Iacob: quoniam Deus ego sum, & non ho-
,, mo in te sanctus. & non ingrediar in ciuitatem. post Dominum ambulabo. hæc & alia his similia, Deus uerbum homo factus, ad eos dicit, qui uirum quidem ipsum sanctum, non autem Deum esse confitentur. Deus ego sum, inquit, & non homo in te sanctus. deinde ubi Deum se ipsum dixit, Dominum ac Deum & patrem suum indicat, adiungens. post Dominum ambulabo. illud autem, non ingrediar in ciuitatem, abnegantis sanè fuerit communem, ac popularem hominū

rempub.

,, rempub. à qua etiam suos discipulos auertens ait : in uiam gentium ne abieritis
,, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis.

Ab Amos. *De Saluatore nostro, sicut de Domino, & de patre, sicut de Deo : & de Iudæorum gentis euersione.* *Caput.* 23.

,, EVERTI Vos, sicut euertit Deus Sodoma & Gomorrha. & facti estis
,, quasi torris ereptus ex igne. & ne sic quidem conuersi estis ad me, dicit Dominus. etiam hoc loco ipse Dominus, Deum quendam ait Sodomorum euersionis authorem fuisse, quum alius sit ipse filius, quàm is de quo ipse loquitur. porrò in ipsa Sodomorum euersione duo apparent: quando pluit Dominus ignem à Domino super Sodoma & Gomorrha. qualem igitur, inquit, Sodoma ob turpes atque absurdas impietates, euersionem perpessa sunt, talia uos quoque patiemini. ac ne sic quidem conuersi estis ad me. consueuit autem scriptura, tempus futurum quasi præteritum ponere. quare præsentia quoque eadem ratione oportet accipere: ut uidelicet pro eo quod, euertam, futuri temporis, dictum sit, euerti, præteriti: & pro eo quod est, conuertemini, conuersi estis. hæc uero sunt ad Iudæorum gentem directe prolata: quæ quidem non aliàs, quàm post factas aduersus Saluatorem nostrum insidias, in ipsos completa sunt. etenim sacer ipsorum & prius sanctus locus, ad id redactus est, ut nulla in parte à Sodomorum euersione discrepet. uerum tamen et si ea passi sunt, quæ in uaticinio sibi prædicta aperte perspiciunt, necdum in hunc usque diem ad Christum Dei, propter quem talia pertulere, se ipsos conuerterunt. itaque merito ab ea quæ nunc in manibus est prophetia, id diuinitus dictum est: & ne sic quidem conuersi estis ad me, dicit Dominus.

Ab Abdia. *De duobus, patre scilicet & filio, & gentium uocatione.* *Caput.* 24.

,, VISIO Abdiæ. hæc dicit Dominus ad Idumæam. auditum audiui à Domi
,, no: & munitionem in nationes emisit. Dominus Deus auditum audiuit à Domino. is uero auditus fuit de gentium uocatione.

A' Zacharia. *Quemadmodum Deus uerbum, quum sit Dominus, missum se esse à patre confitetur.* *Caput.* 25.

,, HAEC Dicit Dominus omnipotens. post gloriam misit me ad gentes, quæ
,, deprædatæ sunt uos. deinde adiungit post pauca, dicens: & cognoscetis, quòd
,, Dominus omnipotens misit me. quòd si is Dominus qui mittit, Dominus est omnipotens, & qui dicit se missum esse itidem: duo igitur. siquidem planè qui missus est, Dominus omnipotens, inquit, ad gentes misit me.

Idem, iterum de uocatione gentium. *Caput.* 26.

,, GAVDE Et lætare filia Sion, quia ecce ego uenio, & habitabo in medio
,, tui dicit Dominus. & confugient gentes multæ ad Dñm, in die illa. & erunt illi
,, in populum. & habitabo in medio tui. & cognosces quòd Dñs omnipotens

,, misit me ad te,& cætera: quibus post alia adiungit: & corroborabo eos in Do-
,, mino Deo ipsorum, & in nomine eius gloriabuntur dicit Dominus: hæc quo-
que prioribus similia sunt, quæ Christi ad homines aduentum, & salutarem fu-
turam gentibus per ipsum uocationem, palàm enunciant. ego igitur ipse Domi
nus ueniam, inquit: & in meo aduentu non amplius ille antiquus Israel, ac ne una
quidem in terra gens, sed multæ gentes confugient, ad præstantiorem & ma-
gnum Dominum, qui & meus ipsius, & uniuersi est Deus: ad quem confugien-
tes nationes tantum consequentur beneficium, ut & appellentur & sint populus
Dei, & habitent in medio eius quæ uocatur filia Sion. (sic enim Dei in terra Ec-
clesiam, quasi filiam quandam eius, quæ in cœlo est, sacræ literæ uocare consueue-
runt.) hanc etiam ueluti bono nuncio gaudere iubet oraculum, dicens: gaude &
lætare filia Sion, ecce ego uenio, & habitabo in medio tui. in medio enim eccle-
siæ Deum uerbum habitare credimus: quemadmodum ipse pollicitus est, quum
,, dixit: ecce ego uobiscum sum omnes dies, usque ad consummationem sæculi. &
,, ubi duo aut tres congregati sint in nomine meo, illic sum in medio eorum. quum
autem ego, inquit, ipse Dominus uenero, & habitabo in medio tui, maiorem tum
cognitionem de Deo omnipotente accipies: dum ego Dominus causam, cur ad
homines missus sim, patri qui misit me attribuam. cognosces autem quòd Do-
minus omnipotens misit me ad te. ac deinceps in hunc sanè modum ipse Domi
nus loquitur: & corroborabo eos in Domino Deo ipsorum, & in nomine ip-
sius gloriabuntur, dicit Dominus. sed qui tandem sunt qui in Dño gloriantur?

Quòd rursus Dominus de alio quodam, constat autem quòd de patre suo, loquitur. Cap. 27.

,, ET Ostendit mihi Dominus, Iesum sacerdotem magnum, stantem ante fa-
,, ciem Angeli Domini. & Diabolus stabat à dextris eius, ut aduersaretur ei. &
,, dixit Dominus ad Diabolum, increpet Dominus in te, Diabole: & increpet
,, Dominus in te, qui elegit Hierusalem. rursus hoc loco Dominus, alium quen-
dam obiurgaturum ait ipsum Diabolum, ubi sanè non ipse qui loquitur Domi-
nus increpat, sed alterum memorat: quibus uerbis planè constare arbitror, demon
strationem de duabus personis, uno patre altero eo qui à patre omnium, quæ fa-
cta sunt potestatem ac dominationem acceperit.

A' Malachia. Quòd Angelum testamenti Christum, & eundem Dominum omnipotens Deus uocat. Caput. 28.

,, ECCE Ego mitto Angelum meum: & prospiciet uiam ante faciem meam. &
,, repente ueniet ad templum Dominus: quem uos quæritis: & Angelus testamen-
,, ti, quem uos uultis: ecce uenit, dicit Dñs omnipotens: & quis sustinebit diem in-
gressus eius? etiam hæc prioribus similia sunt. ipse enim Dñs Deus omnipotens,
Dñm uenturum ait in templũ suum, interim de alio loquens. significat porrò Deũ
uerbum, quem postea Angelum testamenti nominat: quemque etiam ipse Dñs o-
mnipotens docet, se mittere ante faciem suam, dicens: ecce ego mitto Angelum

meum

meum ante faciem meam. atqui eundem hunc quem Angelum meum uocauit,
,, rursus deinceps Dominum appellat, ubi adiungit illud: & repente ueniet Dominus, & Angelus testamenti. unum uero & eundem quum prædixerit, tum
,, addit: ecce uenit: & quis sustinebit diem ingressus eius? quibus uerbis secundum & gloriosum illius aduentum significat. sed qui omnia hæc canit, Dominus est omnipotens uniuersi Deus.

Quòd Solem Iustitiæ Christum, ipse uniuersi Deus nominat. Caput. 29.

,, ET Orietur timentibus nomen meum Sol iustitiæ: & sanatio erit in alis eius. qui sæpe nominatus est & Dominus, & Deus, & Angelus, & princeps imperatorum, & Christus, & sacerdos, & uerbum, & sapientia Dei, & imago, nunc idem Sol iustitiæ dicitur. hunc ipsum igitur, is qui genuit pater, non omnibus oriturum promittit, sed solis nomen suum timentibus, ut sic illis timoris erga se præmium, Solis iustitiæ det lumen. erit autem hic Deus uerbum, à quo illud dictũ
,, est: ego sum lux mundi. quæ erat lux illuminans omnem hominem uenientem in hunc mundum. hanc itaq; lucem, non autem illum sensibilem & manifestum, & rationalibus & brutis Solem, sed diuinum atq; intelligentem, & omnis uirtutis ac iustitiæ authorem, solis ipsum timentibus oriturum, in præsenti ait Deus, illum ijs interim occultans, qui illo indigni sint: de quibus etiam alibi dicit: & oc-
,, cidet Sol super prophetas, qui decipiunt populum meum.

Ab Hieremia. *Quemadmodum Deus Verbum, ad patrem deprecationem emittit, gentium conuersionem futuram significans.* Caput. 30.

,, DOMINE Fortitudo mea, & auxilium meum, & refugium meum, in die
,, tribulationis. ad te gentes uenient ab extremo terræ, & dicent: uere falsa posse-
,, derunt patres nostri simulachra, & non est in eis utilitas. si faciet sibi homo Deos,
,, & hi non sunt Dij. idcirco ecce ego ostendam eis in tempore hoc, & notam fa-
,, ciam eis manum meam, & uirtutem meam. & cognoscent quòd ego Dominus. in his uerbis Dominus alium precatur, patrem uidelicet ac Deum uniuersi, illic sanè ubi incipiens ait: Dñe fortitudo mea & cætera. perspicue uero gentium ab errabundo simulachrorum cultu, ad pietatem religionemq; erga Deum commutationem futuram, significat. & hæc interim prophetia, post Saluatoris nostri Iesu Christi ad homines aduentum, euidentissime completa monstratur. at enim post quàm hactenus ex totis triginta propheticis capitibus, Deum, Saluatorē, ac Dominum nostrum, Dei uerbum, esse didicimus, ad alterum eius, quæ ad eundem pertinet dispensationis argumentum, deinceps transeamus: & hunc ipsum Deum ad homines uenturum fuisse, ex ijsdem sacris Hebræorum libris comprobemus.

LIBRI QVINTI FINIS.

HÆC INSVNT IN SEXTO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

DE Eius commoratione inter homines,& cum ijs consuetudine, ab ijs scripturæ diuinæ locis, quæ inferius notata sunt.

Capita Sexti Libri.

VOD DE Patre ac filio dicendum fuit,id planè iam in Quinto euangelicæ demonstrationis uolumine,definitum est. & patrem quidem Deum unum esse constitit: alteram autem præter illum & cum illo personam esse, quæ omnia quæ facta sunt antecedat, demonstratum est: quam & sapientiá Dei primogenitam, & unicum filium, Deumq; de Deo, & magni consilij Angelum, & cœlestis militiæ principem, & patris administrũ, ad hæc & Dominum uniuersi, & Dei uerbum, & Dei uirtutem,diuina prius appellabant oracula. Si ergo hoc tempore, prophetica etiam testimonia Deum ad homines fuisse uenturum,prædixisse ostenderimus: tum unicuiq; planum fuerit, ad quem referre oporteat id quod significauimus, quum per ea maxime quæ ante hac dicta sunt, demonstrauimus, Deum uerbum, habitu quidem formaq; hominis, nomine uero Domini ac Dei, & ipsi Habraæ, & cæteris Dei amicis uiris. qui Habraæ tempestate floruerint, se ipsum uidendum præbuisse. iam nunc igitur tempus est, ut uideamus qua ratione, nunc Dominum, nunc Deum, ad homines descensurum, & rursum ascensurum, tam euidenter Hebræorum oracula prius denunciauerint: & quæ nam huiusce descensus causæ fuerint, tametsi illud tibi notandum est, alia quidem obscurius, alia autem

apertius dicta inueniri. Atq; ego quidem arbitror, occultiora illa propter Iudæos, ita inuolute atq; implicite reddita esse: quòd uidelicet tristia quædam in illis contra ipsos canerentur: ob quæ ueri simile fuit, ipsos abolituros perditurosq; fuisse scripturam, si aperte extremum ipsorum interitum significasset. sic sane etiam prophetis infestos fuisse, memoriæ proditum est, propterea quòd ab illis reprehenderentur: quæ uero apertius loquuntur prophetiæ, ab ijs utiq; gentium uocatio, nullis inuoluta obscuritatibus, continetur: eædemq; bonorum quæ à pietate proficiscuntur promissiones, non uni Iudaicæ genti, sed omnibus per totum terrarum orbem hominibus, denunciant. quæ quum sic se res habeant, iam nunc oracula quoq; diuina audire, tempus fuerit.

De Dei Verbi ad homines accessu.

A' psalmo. 17. *Dei ad homines aduentus ostenditur, item uocatio gentium.* Cap. 1.

,, ET Inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius. & ascendit super Cherubim, & uolauit: uolauit super pennas uentorum. & posuit tenebras latibulum suum. in circuitu eius tabernaculum eius. arbitror ex his planissime Dei de cœlo descensum ostendi. postquàm enim multas theologias enunciauit, tum ea quæ exposita sunt adiungit. porrò dum dicit inclinasse illum cœlos, & sic descendisse, contractionem diuinæ gloriæ significat: quam diuinus Apostolus declarans ait: qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. sed se ipsum exinaniuit, formam serui accipiens. illud autem: ascendit super Cherubim, & uolauit: significare mihi uidetur, quòd gloriæ Dei esset restituendus, atque interim angelicis diuinisq; copijs constipandus: quod item mihi declarare illud uidetur: uolauit super pennas uentorum. quòd autem tenebras latibulum suum posuerit, & caliginem sub eius pedibus dixerit: nimirum hoc fit, occultam & ineffabilem dispensationem indicantis: secundum quam, uniuersa hæc ab ipso perfecta sunt. quòd autem in circuitu eius, tabernaculum eius dictum sit, nihilo ego aliud intelligi oportere arbitror, quàm sanctam ipsius & catholicam ecclesiam, siue eam quæ in terris, siue eam quæ in cœlo uersatur accipias. deinceps uero in eodem psalmo ubi oratio terminatur, simul & reiectionem prioris populi, & uocationem gentium prædiuinat, his ,, uerbis: eripies me de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium. ,, populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. hæc autem quo nam sensu accipienda sint, suo tempore inquirendum à nobis erit.

A' psalmo. 46. *Ascensus Dei qui prius descenderat. ac deinceps uocatio cunctarum gentium: quæ unum & solum Deum erant cognituræ.* Caput. 2.

,, OMNES Gentes plaudite manibus:iubilate Deo in uoce exultationis:quo-
,, niam Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram. subiecit
,, populos nobis,& gentes sub pedibus nostris. elegit nobis hæreditatem sibi, spe
,, ciem Iacob quam dilexit. ascendit Deus in iubilo,Dominus in uoce tubæ. psal
,, lite Deo nostro,psallite, psallite regi nostro,psallite: quoniam rex omnis terræ
,, Deus, psallite sapienter. regnauit Deus super gentes: Deus sedet super sedem
,, sanctam suam.principes populorum congregati sunt cum Deo Habraam:quo-
,, niam ipsius Dei fortes à terra,uehementer eleuati sunt. quid tandem aliud præ se ferre uult is Domini ac Dei ascensus, qui hisce uerbis expositus est, quàm antea descendisse eum, qui nunc ascendat? post quem sanè ascensum, protinus gen-tium cunctarum uocatio canitur:hilaritatisq; ac lætitiæ signa,post eam quæ expe ctatur Dei cognitionem,nationibus uniuersis nunciatur? quando quidem ipsum Dominum altissimum, quem solum Deum ac regem uniuersæ terræ confessus est,subiecturum nobis populos dicit.nobis autem,quibus? his sanè, qui hæc ipsa uaticinati sunt. quod ipsum quidem iam nunc completū planè intueri licet,quan-do gentes,quæ in Christi fidem uenerunt, omnes oraculis prophetarum addictæ sunt. hæc tamen eadem,etiam ex Apostolorum Saluatoris nostri persona dici possunt: qui quidem id ita enuncient:elegit nobis hæreditatem suam. cæterum
,, quam tandem hæreditatem accipere oportet,nisi uocationem gentium uniuersa-
,, rum? quam ipse Christus Dei quum significare uellet, ita ait: Dominus dixit ad
,, me,filius meus es tu,ego hodie genui te.postula à me,& dabo tibi gentes hæredi
,, tatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. quæ igitur ipsi à patre data est hæreditas,hanc Apostolis suis atq; prophetis subiecit,dum quicunq; ipsi cre-dunt, horum præceptis ac legibus parent, quemadmodum exposita uaticinia præscribunt. hæc uero cuncta, quum Deus Verbum sub aduentum suum ad ho-mines, compleuerit,ac perfecerit:de quo Deo uerbo iam plura tractauimus: tum ascendit in iubilo: quod quidem quum Apostolus interpretaretur, ita ait: quod
,, autem ascenderit, quid est? nisi quod & descenderit primum in infimas partes
,, terræ? qui descendit ipse est,& qui ascendit supra omnes cœlos. in iubilo autem illum dicit ascendisse,ob diuinas & sacras erga ipsum uoces, ipsum dum ascende
,, ret constipantium Angelorum: qui etiam illud dicebant: tollite portas princi-
,, pes uestras, & eleuamini portæ æternæ:& introibit rex gloriæ. uocem autem tu bæ non admodum aberraueris, si prædicationem dixeris euangelicam, quæ in totum exaudita est terrarum orbem. quum enim tuba omni alio instrumento mu sico uocalior sit,satis accommodata conuenientiq; figura dictum fuerit illud, ad demonstrandum quòd omnibus alijs,quæ à condito æuo extiterint,robustior & & uocalior cunctis hominibus denunciata sit Christi doctrina, per quam ueluti per tubam,usq; adeo sanctus clamat,& uociferatur spiritus,ut ab omnibus exaudi ri possit hominibus: clamat uero ea quæ in eodem psalmo sequuntur, in quibus
,, dicitur. psallite Deo nostro,psallite:psallite regi nostro, psallite: quoniam rex
,, non amplius unius Iudaicæ gentis,sed omnis,inquit,terræ Deus:psallite sapienter.

non enim

non enim amplius,inquit,illi qui prius Dæmones, neq; circumterram uersantes fallacesq; spiritus, sed ipse Deus regnauit super omnes gentes : ipse inquam Deus,qui sedet super sede sancta sua. cæterum iam antea Dei uerbi sedem, super
,, qua pater ipsum sedere iusserat, illis uerbis : sede à dextris meis, donec ponam
,, inimicos tuos, scabellum pedum tuorum : eo qui hunc antecedit libro, pro uiribus declarauimus. illud autem: principes populorum congregati sunt cum Deo Habraam, adhuc apertius demonstrat, commutatos esse in sortem ueterum religiosorum Dei prophetarum,assumptos de gentibus ecclesiæ Christi principes: qui etiam uirtute Saluatoris nostri corroborati,in sublime admodum euecti sunt: quippe quos nemo ex omnibus hominibus deijcere,aut prosternere potuerit, ob eam,quæ ipsos extollit,fortesq; facit,summi Dei dexteram. cæterum hæc maius ocium nacti, absolutius aliquando enarrabimus.

A' *psalmo.* 49. *Quòd manifeste ad homines uenturus dicitur* Deus, *& omne genus hominum ad se ipsum reuocaturus.* *Caput.* 3.

,, DEVS Deorum Dominus locutus est, & uocauit terram à Solis ortu usq;
,, ad occasum. ex Sion species decoris eius. Deus manifeste ueniet, Deus noster,
,, & non silebit. & post nonnulla alia:audi,inquit,populus meus, & loquar tibi, Is-
,, rael,& testificabor tibi: Deus Deus tuus sum ego. non in sacrificijs tuis arguam
,, te. holocausta autem tua, in conspectu meo sunt semper. non accipiam de do-
,, mo tua uitulos, neq; de gregibus tuis hircos : quoniam meæ sunt omnes feræ
,, syluarum, iumenta in montibus,& boues. cognoui omnia uolatilia cœli, & pul
,, chritudo agri mecum est. si esuriero non dicam tibi, meus est enim orbis terræ,
,, & plenitudo eius. num quid manducabo carnes taurorum? aut sanguinem hir-
,, corum potabo? immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua: &
,, inuoca me in die tribulationis. etiam hoc loco diuina prædictio planè, Deum manifeste uenturum canit, quæ quidem non alium,quam ipsum Dei uerbum significat. illius uero aduentus causam manifestissime indicat, ac gentium rursus, quæ in tota terra continentur,uocationem futuram denunciat. itaq; uocauit, inquit,terram,ab ortu solis usq; ad occasum.miro autem quodam ordine,post aduentum illius, & post gentium uocationem, reijciendam esse ueterem illam corpori magis inseruienté quàm spiritui,ex lege Moysi adorationem docet: quæ ipsa quoq; suum contigit finem, post Dei uerbi ad homines aduentum. ex illo enim ad hunc usq; diem, uocati iam sunt omnes de toto orbe terrarum homines, omnesq; ab ortu solis usq; ad occasum gentes. cessauit autem,sublatusq; est Iudæorum ritus,ubi ex nouo euangelicæ prædicationis testamento,non autem ex lege Moysi,omnes homines Deum colere,& cum pietate uiuere, admoniti edoctiq; sunt. attamen eadem hæc ad secundum gloriosumq; Saluatoris aduentum, referri item possunt.

A' *psalmo.* 83. *Quòd uidendus esse in terra diceretur* Deus, *per Christi ad homines aduentum.* *Caput.* 4.

,, VIDEBITVR Deus Deorum in Sion. Domine Deus uirtutum exaudi
,, orationem meam: auribus percipe Deus Iacob. protector noster aspice Deus, &
,, respice in faciem Christi tui. postquàm Deum Deorum uidendum prædixit, tum orat aduentum eius quàm celerrime adesse, modum quo uidendus sit interim docens illis uerbis: respice in faciem Christi tui: non aliter quàm si planius dixisset: per faciem Christi tui præbe te ipsum uidendum. propterea enim quòd
,, qui uidit filium, uidit patrem qui misit illum: merito per faciem Christi, eum qui in Christo habitat Deum Deorum uidendum denunciat.

A' psalmo. 95. *Aduentus Domini in terram. regnumq; eius inter gentes. & nouum canticum non ipsi Israel, sed gentibus exhibendum.* Caput. 5.

,, CANTATE Domino canticum nouum: cantate Domino omnis terra:
,, cantate Domino, benedicite nomini eius: annunciate de die in diem salutare
,, eius. annunciate inter gentes gloriam eius: in omnibus populis mirabilia eius.
,, quoniam magnus Dominus & laudabilis nimis: terribilis est super omnes Deos.
,, & rursus. afferte Domino patriæ gentium. & rursus. dicite in gentibus quòd
,, Dñs regnauit. ad extremum uero adiungit. tunc exultabunt omnia ligna syluarum
,, à facie Dñi, quoniam uenit: quoniam uenit iudicare terram. iudicabit orbem
,, terræ in iustitia, & populos in ueritate sua. hoc item loco uenturus ad homines
,, promittitur Dominus, nouumq; in aduentu eius canendum esse canticum, nouum uidelicet testamentum, non ab una Iudaica gente, sed ab omni terra: euangelioq; illustrandum non amplius ipsum Israel, sed omnes gentes: quando quidem fore ipsorum regem ait eum, qui uenturus sit Dominus. quis porrò hic sit alius, quàm Deus uerbum? qui iustitia orbem terræ, & ueritate humanitatem iudicaturus, ex æquo omnibus qui in orbe terræ essent hominibus, uocationem suam, & post uocationem, salutem à Deo, impertiendam esse putauit.

A' psalmo. 97. *Canticum nouum. gentiumq; cognitio iustitiæ. uenturusq; ipse iudex uniuersi.* Caput. 6.

CANTATE Domino canticum nouum, quoniam mirabilia fecit, & cæ-
,, tera. notum fecit Dominus salutare suum. in conspectu gentium reuelauit iusti-
,, tiam suam. & rursus. uiderunt omnes termini terræ, salutare Dei nostri. iubilate
,, Domino omnis terra. & ad extremum. montes exultabunt à conspectu Domi-
,, ni quoniam uenit: quoniam uenit iudicare terram. iudicabit orbem terræ in iu-
,, stitia, & populos in æquitate. multorum bonorum effectorem Domini aduentum gentibus contigisse, hæc uerba prædicunt: quæ quidem bona, per eundem Saluatoris nostri aduentum, exitum accepisse monstrantur. non prius enim sed ex illo dũtaxat, nouum noui testamenti canticum apud omnes homines canitur: & mirabilia eius per scripturam euangeliorum nota fiunt, & exaudiuntur ab omnibus. quin etiam salutare, quod secundum reditum illius in uitam, percipitur, omnibus patefactum est gentibus: & cum eo uera iustitia: per quam euidenter ostensum est, quòd non Iudæorum solum sit Deus, sed aliarum quoq; gentium:

quando

„ quando quidem, unus Deus, ut sanctus ait Apostolus, qui iustificabit circuncisionē ex fide, & præputium per fidem. illud autem, quoniam uenit iudicare terram, etiam alterum illius aduentum significare poterit.

A' psalmo. 106. *Verbum Dei ad homines missum ad medelam & salutem animarum, quæ quondam uexatæ oppressæq; erant in malis.* Caput. 7.

CONFITEANTVR Domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum: quia contriuit portas æreas, & uectes ferreos confregit. suscepit eos de uia iniquitatis eorum. nam propter iniustitias suas humiliati sunt. omnem escam abominata est anima eorum, & appropinquauerunt usq; ad portas mortis. & clamauerunt ad Dominum quum tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos. misit uerbum suum & sanauit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. et post alia. exaltent eum in ecclesia populi, & in cathedris seniorum laudent eum. posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim: terram fructiferam in salsuginem, à malitia inhabitantium in ea. posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum. & collocauit illic esurientes: & constituerunt ciuitatem habitationis. planè hæc quoq; nominatim Dei uerbi de cœlo descensum annunciant, prosperosq; eiusdem aduentus successus. misit, inquit, uerbum suum & sanauit eos: uerbum autem Dei nos planè hoc dicimus, quod salutis causa ad omnes homines missum est: quodq; ex sacris euangelijs celebrare ut Deum, edocti sumus. significat præterea illius usq; ad mortem descensum quo, propter eos qui ad hanc ante ipsum uenerant, usus est. etiam aduentus ipsius causam docet, utiq; ut eos liberaret, qui per ipsum seruandi erant. nam eos qui ante ipsum, usq; ad portas mortis peruenerant, ipse solus seruauit. atq; eosdem sanitati restituens, de interitionibus ipsorum eripuit: neq; hoc aliter perfecit, quàm eas mortis portas conterens quæ æreæ dicuntur, & uectes confringens qui ferrei. ac deinceps post hæc certo ordine diuinat, eos esse in solitudinem redigendos, qui ipsum uenientem non susceperint. posuit enim, inquit, flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea. quæ quidem planè cognita habebis, si percurreris illam Iudaicæ gentis antiquitus celebratam Hierusalem, eiusq; gloriam, ac diuinæ frugis prouentum, eorum utiq; sanctorum hominum, Deiq; amicorum, qui in ea uixerint: quam utiq; in præsenti omnibus his rebus priuatā spoliatamq; inuenies. nam post Christi aduentum, facta est uere infructuosa & sine aqua, & omnino deserta, &, ut ait prophetia, in salsuginem à malitia inhabitantium in ea. his adnectit deinceps, atq; admodum certo ordine, & prophetico more proponit, eius quæ olim deserta & siticulosa erat, siue hanc uniuscuiusq; hominis animam, siue de gentibus collectam ecclesiam dixeris, eius inquam commutationem in sanctos mores, nec non in diuinis sermonibus prouentum: quæ etiam planius innuit dicens: posuit desertum in stagna aquarum, & cætera: quæ utiq; intelligentia consequi eius unius esse potest, qui apud Deum sit sapiens: sicut ea inductio habet, quæ in fine psalmi ait: quis sapiens & custodiet hæc? & cætera.

A' psalmo. 116. & 117. Gentium uocatio, Deusq; manifeste apparens, & benedictus qui uenit in nomine Domini. *Caput.* 8.

,, LAVDATE Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes popu
,, li: quoniam confirmata est super nos misericordia eius. & cætera. ò Domine
,, saluum fac iam nunc: ò Domine da profectum iam nunc: benedictus qui uenit
,, in nomine Domini. Deus Dominus & illuxit nobis. enim uero de hac ipsa re, quemadmodum suum finem contigerit, etiam sacra euangelij scriptura mentionem facit, quo tempore Saluator ac Dominus noster, ipse Christus Hierosolyma ingressus est, atque ingens multitudo uirorum & puerorum, ipsum antecedebat
,, cum lætitia clamantium: os anna filio Dauid. benedictus qui uenit in nomine Domini. os anna in excelsis. pro eo enim quod in psalmo positum est: ò Domine saluum fac iam nunc: illud, os anna, Hebraico more acclamabant. id autem in nostra lingua, saluum fac dum, reddi solet. illud uero, benedictus qui uenit in nomine Domini, ipsum declarat oraculum, quod deinceps ita ait: Deus Dominus & illuxit nobis. unus igitur idemq; fuit, qui se ipsum nobis ostendit Deus ac Dominus, Dei uidelicet uerbum. quod etiam idcirco est benedictum, quòd in nomine Domini, qui ipsum misit patris, suum ad homines aduentum exhibuit. itaq; eos arguens, qui ipsi de circuncisione uenienti non crede-
,, bant, dicebat ad eos: ego ueni in nomine patris mei, & non accipitis me. alius
,, si ueniet in nomine proprio, illum accipietis. merito ergo spiritus sanctus, non amplius ad Iudaicum populum, sed ad omnes gentes, ea quæ in principio psalmi leguntur, enunciat.

A' psalmo. 143. Dominus de cœlo descendens salutis hominum gratia: canticumq; nouum super hac re canendum, noui uidelicet testamenti. *Caput.* 9.

,, DOMINE Quid est homo, quòd innotuisti ei? aut filius hominis, quòd
,, reputas eum? Domine inclina cœlos & descende: tange montes, & fumiga-
,, bunt. & progressus adiungit: Deus canticum nouum cantabo tibi. hæc quoq; cum proposito argumento esse coniuncta, sanè ego putauerim. cognitionem enim hominibus traditam Dei uerbi admirans, ipsam clæmentiam obstupescit, propter quam infra diuinam suam naturam descendens, seq; ipsum naturali sua magnitudine minorem efficiens, propria ipsius cognitione humanum genus dignum existimauit. itaq; hoc loco orat dicens: Domine inclina cœlos & de-
,, scende. at enim in decimo septimo psalmo dictum est: & inclinauit cœlos, &
,, descendit: & caligo sub pedibus eius. & ascendit super Cherubim, & uolauit: uo-
,, lauit super pennas uentorum. in quibus uerbis, ea quæ ad ascensum spectant, quo de terra ad cœlum se sustulit, diuinat. quòd autem descensum atq; ascensum Dei Verbi, non quosdam eius per locum transitus accipere oporteat, quando quidem in hunc modum scriptura diuina, tales eius dispensationes appellare consueuit, suo loco ociosius demonstrabimus. oportet autem in his etiam noui testamenti mentionem facere: quod hominibus erat Christi aduentus conciliaturus. hoc sanè nouum testamentum illud est, quod à Christo post uetus alterum,

omnibus

omnibus gentibus traditum est. proinde oraculum quod nunc in manibus est, sic
,, ait: Deus canticum nouum cantabo tibi. illud autem: tange montes & fumiga bunt, arbitror significare, quòd omnis simulachrorum cultus, sit incendendus ac delendus: qui apud antiquos in montibus maxime frequentabatur. deniq; etiam ipsi Iudæi reprehendebantur, quòd in omni monte excelso, ad imitationem externarum gentium, simulachra colerent.

A' *psalmo.* 147. *Dei uerbum in terram missum, & breui tempore percurrens uniuersos homines.* *Caput.* 10.

,, LAVDA Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion. deinde paulu
,, lum progressus ait. qui emittit eloquium suum terræ, uelociter curret sermo eius.
,, constat autem eum qui mittit, ab eo qui mittitur esse diuersum. habes igitur etiam hoc loco, eum quidem qui mittit, supremum Deum, eum uero qui mittitur, sermonem: qui quum multa habeat nomina, nunc sapientia, nunc sermo, & interdum Deus, & aliàs Dominus in diuinis oraculis nuncupatur. quòd si attenderis quemadmodum breuissimo tempore, omnem terrarum orbem sermo doctrinæ illius impleuerit, profectò uaticinij obstupesces euentum dicentis: uelociter curret sermo eius.

A' *secundo* Regnorum. *Dominus de cœlo descendens qui gentium, quæ prius illum non cognoscebant dux existit, & à Iudaica gente se ipsum est auersurus.* C. 11.

,, ET Locutus est Dauid Domino uerba carminis huius. deinde progressus ita
,, ait. & inclinauit cœlos & descendit, & caligo sub pedibus eius. & ascendit su
,, per Cherubim, & uolauit, uolauit super pennas uentorum. & posuit tenebras
,, latibulum suum. tum in fine eiusdem carminis: libera me, inquit, de contradictio
,, nibus populi: constitues me in caput gentium. populus quem non cognoui,
,, seruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. filij alieni reijcientur. Qui inclinauit cœlos & descendit Deus, qui assumptum sibi hominem inscendit, (quem sanè hominem, nunc oraculum Cherubim nominat,) uolauit cum eo sursum comitantibus stipantibusq; ipsum diuinis spiritibus, qui nunc ipsi quoq; uentorum pennæ appellantur. obscure uero hæc, & in abscondito facta esse, per quædam arcana & latentia uerba significat, ubi ait: & posuit tenebras latibulum suum. quæ uero sequuntur deinceps, assumptæ à Christo hominis naturæ consentanea sunt, & contradictionem quæ aduersus illum facta est Iudaici populi præcinunt, nec non doctrinæ Christi gentes esse auscultaturas. ijsdem porrò uerbis similia inuenies in psalmo decimo septimo. in quæ quod nobis uisum est, ante iam diximus.

A' *tertio* Regnorum. *Deus de cœlo descendens, & cum hominibus in terra habitans.* C. 12.

,, ET Nunc Domine Deus Israel, confirmetur iam uerbum tuum, quod locutus
,, es puero tuo Dauid patri meo. quoniam si uere habitabit Deus cum homini
,, bus in terra, si cœlum, & cœlum cœli non capient te. posita sunt eadem hæc ad uerbum item in paralipomenis. siquidem ipsi Dauid pollicitus fuerat Deus,

excitaturum se de uentre ipsius regem: cuius patrem fore se, ipse Deus dixerat, usq; adeo ut is qui nasceretur de semine Dauid, esset filius Dei nominandus, & solium regni æternum habiturus. etenim hæc in secundo regnorum, per Nathan pro-
,, phetam responsa sunt ipsi Dauid, in hunc modum. & erit quum completi fuerint
,, dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit
,, ex uentre tuo, & parabo regnum eius. ipse ædificabit mihi domum in nomine
,, meo, & erigam sedem eius usq; in sempiternum. ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. eadem uero etiam in paralipomenis, simili modo dicta sunt.
,, in psalmo autem octogesimo octauo dictum est: ipse inuocabit me, pater meus
,, es tu, Deus meus, & susceptor salutis meæ: & ego primogenitum ponam illum,
,, excelsum præ regibus terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam, & te-
,, stamentum meum fidele ipsi. & ponam in sæculum sæculi semen eius, & sedem
,, eius sicut dies cœli. & rursus. Iuraui Dauid seruo meo, usq; in sæculum præpara-
,, bo semen tuum: & ædificabo in generationem & generationem sedem tuam. et
,, rursus. semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar. semen tuum in sæculum ma
,, net: & sedes eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in sæculum. porrò quum eadem hæc etiam centesimus tricesimus primus psalmus comme-
,, moret, ad Christum refert ea quæ dictat. audi igitur hunc quoq;. Memento Do-
,, mine Dauid, & omnis mansuetudinis eius: sicut iurauit Domino, uotum uo-
,, uit Deo Iacob. quibus post alia deinceps adiungit: Iurauit Dominus Dauid
,, ueritatem, & non frustrabitur eam: de fructu uentris tui, ponam sup sedem tuam. & paulum progressus deinceps, eum qui sit de fructu uentris Dauid suscitan-
,, dus, planius nominat dicens: illic producam cornu Dauid. paraui lucernam Christo meo. inimicos eius induam confusione. super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea. itaq; hæc Solomon sapientissimus, quæ patri suo responsa fuerant, quum intellexisset non ita parua esse, sed maiora quàm ut naturæ hominis conuenire possent, Deoq; potius accommodanda quàm sibi, uidissetq; eum qui à Deo primogenitus nominaretur, quiq; planè filius Dei diceretur futurus: ualde talibus promissis gauisus est. & simul exoptauit confirmari ea, quæ ad hoc uaticinium pertinerent, nec non uenturum illum de quo prophetia loqueretur, primogenitum ac Dei filium interim illum appellans. quo circa sic ait: & nunc
,, Domine Deus Israel confirmetur uerbum tuum, quod locutus es puero tuo Da-
,, uid patri meo: quoniam si uere habitabit Deus cum hominibus: si cœlum & cœlum cœli non capient te.

A Michæa. De descensu de cœlo ad homines, ac de futura in aduentu eius Iudaicæ gentis reiectione, & reliquarum omnium gentium adoptione. Caput. 13.

,, AVDITE Populi omnes: & attendat terra, & omnes qui in ea sunt: & erit
,, Dominus Deus uester in testimonium, Dominus de domo sancta sua. quoniam
,, ecce Dominus Dominus egreditur ex loco suo: & descendet super altitudines
,, terræ: & commouebuntur montes subter eo: & ualles liquescent ut cæra à facie ignis,

,, ignis, & sicut aqua quæ defertur in descensum. propter impietatem Ia-
,, cob omnia hæc, & propter peccatum domus Israel. nunc quoq; aperte Dominus Deus de cœlo descendens, deq; loco suo egrediens, in ijs quæ proposita sunt nunciatur. erit autem hoc Dei uerbum: quod in ijs, quæ prius dicta sunt, quum genitum sit, eum esse Deum ac Dominum, & omnia sub se habentem demonstrauimus. locum autem eius non aberres, si cœleste regnum esse dicas, gloriosamq; diuinitatis eius sedem: quam theo-
,, logice extollens propheta psallebat, ac dicebat: sedes tua Deus in sæculum sæculi: super qua ipsum sedere tanquam unicum filium iussit pater illis
,, uerbis: sede à dextris meis. nam hæc planè iam antea, ad unum Saluatorem nostrum Deum uerbum referenda esse planum fecimus. hunc igitur ipsum præsens oraculum canit egredientem de loco suo: descensurumq; super altitudines terræ. porrò autem quæ nam hæ sint, nisi, id quod ipsa uerba sonant, montes Israel & colles, de quibus innumerabiles prophetiæ uaticinantur? ipsaq; Hierusalem, & cum ea mons Sion, in quo plurimum diuersatus est Saluator ac Dominus noster? nam fore talium altitudinum perditionem atque interitum, canit in ipso Christi descensu. & sanè constat, post Saluatoris nostri aduentum, postq; ea quæ Iudæi aduersus illum sunt ausi, uniuersa illa, quæ nuper dicta sunt, depopulata fuisse, & ad extremam solitudinem redacta esse. uerum tamen Iudaicæ quoque gentis principes, & quòd prius penès ipsos regnum stabat, nec non sacerdotium, & prima docentium sedes, qui nunc montes figurate nominantur, commouenda esse dici possunt in ipso Domini de cœlo aduentu. & hoc ipsum quidem finem suum contigisse, quis non tandem fateatur, post Saluatoris nostri Iesu Christi tempora? quum omnia illa uidere possit, non solum commota, sed etiam sublata de medio? ualles autem adhuc liquescentes, erunt qui pro Hierusalem proq; monte Sion, per omnem urbem constituti sunt eorum conuentus, plorantes ac lugentes, & quasi cæra à facie ignis liquescentes, propter mœroris ac luctus excessum, & propter loci patrij solitudinem, & longam atque annosam seruitutem. alio præterea intellectu diuini uerbi, super altitudines descensus accipi potest: quòd utique non in hiatibus & conuallibus, neque in abiectis atque in humum spectantibus animis & cogitationibus, sed in altius sublatis & sursum erectis uersari uellet. tali igitur figura dictum est, ipsum Dominum super altitudines terræ descensurum. qui uero concutiantur subter eo montes, ipsi illi utique erunt, ad quos adductus est à spiritu, ut tentaretur à Diabolo: quo tempore assumpsit illum Diabolus in montem excelsum ualde, & erat cum feris. rursus etiam figuratius montes accipiemus, illum simulachrorum cultum, qui prius in montibus frequentabatur, & in ijs efficaciam suam ostendentes, inuisibiles principatus ac potestates, quas non leuiter Saluatoris nostri concussit commouitq;

doctrina. talium enim longam & ueterem contra homines potentiam, latenter deleuit diuinum illius uerbum, & mirifica, & omnem in efficiendo fidem superans uis. eadem uero ratione etiam liquescentes ut cæra à facie ignis ualles, Dæmones erunt inferni & circum terram uersantes: aduersum quos ignem, qui nequitiam ipsorum combureret, dimisit, dicens: ignem
,, ueni mittere in terram: & quid uolo, si iam accensus est? quo igne corrupti illi, quum inuisibilis flammæ tormenta ferre non possent, de humanis corporibus recedebant, illudq; ipsum quo interim cohibebantur atque impellebantur, præ se ferebant magna uoce clamantes. eia. quid nobis & tibi fili Dei
,, uenisti ante tempus torquere nos? nouimus te, quis sis, Sanctus Dei. hos igitur maxime uerberabat, horumq; principes auferebat: quoniam non satis habentes quòd reliquas nationes corrupissent, corruptasq; in errorem compulissent, quo Deos plures colerent, antiquo etiam illi Dei populo, qui circuncisionis usum seruabat, insidiari cœperant, huncq; auertentes à Deo, omnis generis impietatibus implicauerant. quare etiam maxime de cœlo descendit
,, Dominus, ex quo ait deinceps: propter impietatem Iacob, omnia hæc, &
,, propter peccatum domus Israel. ad hæc, uerbi etiam de cœlo descensus causam deinceps exponit, ubi ipsius Iudaici populi impietates connumerat, & ubi post impietates eum, qui ipsos inuaserat, interitum, ac gentium per totum orbem uocationem enunciat. propterea enim de cœlo in terram Dei uerbum
,, profectum est, sed uerba audi. propter impietatem Iacob omnia hæc, & pro
,, pter peccatum domus Israel. quæ impietas Iacob? nón ne Samaria? & quod
,, peccatum Iuda? nón ne Hierusalem? & ponam Samariam in pomorum cu
,, stodiam in agro, & in plantationem uineæ. & detraham in profundum lapi
,, des eius, & fundamenta eius aperiam. & adiungit: descenderunt mala à Domi
,, no super portas Hierusalem, sonitus curruum & equitantium: & rursus. glo
,, ria filiæ Hierusalem. rade & tonde super filios delicatos tuos. dilata uiduita
,, tem tuam sicut Aquila: quoniam captiui ducti sunt ex te. ad hæc. Sion qua
,, si ager arabitur: & Hierusalem quasi pomorum custodia erit: & mons do
,, mus in lucum syluæ. porrò hæc, Sion, & Hierusalem, & quod uocatur mons
,, domus, illa ipsa sunt, quæ prius significata sunt illis uerbis: & commoue
,, buntur montes subter eo. & ualles liquescent sicut cera à facie ignis, pro
,, pter impietatem Iacob & cætera. nam propter impietates quas contra ipsum gesserunt, illico neque sanè multo post, & montes, & qui in illis habitabant, depopulati sunt: incendiumq; atque extremam solitudinem mons Sion pertulit, & factus est mons domus Dei in lucum syluæ. hæc enim in Domini de cœlo descensu ad illos uentura, præsens quoq; prophetia significat: quæ etiam euidentem exitum consecuta sunt post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum. quòd si quidquam nostra quoque historia ualet, nostris ipsorum temporibus, illam antiquitus celebratam Sion iunctis

bubus

bubus à Romanis uiris arari, oculis nostris inspeximus: & ipsam Hierusalem, (quemadmodum ipsum hoc ait oraculum,) instar pomorum custodiæ desertæ, ad extremam redactam solitudinem: quæ quidē ob nihil aliud eis, quàm propter impietates ipsorum euenere: propter quas etiam cœleste uerbum, de suo loco progressum est. ob alias uero causas, Dei uerbum de cœlo & descendisse, & super altitudines terræ peruenisse, prius iam dictum est: utiq; ut qui olim extollebantur, & in sublime erigebantur aduersus cognitionem Dei montes, commouerentur subter eo: contrariæ uidelicet potestates: quæ ante eius aduentum, unà cum reliquis hominibus, etiam gentem Hebraicam, & impietatis & simulachrorum cultus operationibus addixerant: utq; praui Dæmones, qui ualles appellantur, propterea quòd in hiatibus tenebricosis, & corporum cauis diuersantur, quasi cera à facie ignis liquescentes, ob uerbi diuini uim, de hominibus fugerent. & alia uero præter eas esse potest causa, illa quidem non uulgaris, cur Dominus de cœlo descenderit, quam oraculum iuxta significat: ut omnes in orbe terrarum gentes, Dæmonibus pulsis, & spiritibus qui principatum habebant concussis, ab antiqua sub illis & aspera, & immobili tyrannide respirantes, agnitionem supremi Dei reciperent. quin etiam ipsa hæc in hunc modum eiusdem prophetiæ uoces, deinceps eadem ratione sub
,, unam sensus copulationem enunciant: & erit innouissimis diebus manifestus
,, mons Domini, paratus in summitatibus montium. & extolletur super colles, &
,, festinabunt ad eum populi. & ibunt gentes multæ, & dicent: uenite ascenda
,, mus in montem Domini, & in domum Dei Iacob: & ostendent nobis uiam
,, eius: & ambulabimus in semitis eius. de Sion enim exibit lex, & uerbum Do
,, mini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes. talia sanè de uocatione gentium dicta sunt: quæ quidem quo sensu accipienda sint, & quo pacto ipsa quoq; post Saluatoris nostri aduentum finem acceperint, per ocium quis liberius discere poterit. cum ijs tamen concordans quæ iam exposita sunt, in ipso prophetiæ exordio idem oraculum, non secus ac si ad salutem non Iudaicæ gentis solum, sed uniuersarum gentium, Domini ad homines descensus futurus esset, ad omnes populos; ad omnia quæ sunt in terra clamat di
,, cens: audite populi omnes: & attendat terra, & omnes qui in ea sunt. testimonium uero quod contra ipsum Dominum dictum est, quum esset passu
,, rus, ita significat: & erit Dominus Deus uester in testimonium: tum deinceps idem propheta oratione progressus, tanquam is qui ante iam docuisset ea, quæ ad substantiam Dei uerbi, eiusq; de cœlo descensum pertinerent, & tanquam si eius ad homines aduentus causas prædixisset: ordine deinceps futurum eiusdem inter homines ortum, planèq; etiam ipsum locum
,, in quo futurum erat ut nasceretur, indicat, dicens: & tu Bethleem domus
,, Ephrata, minima es, ut sis in millibus Iuda. ex te mihi egredietur qui præsit, ut sit in principem in Israel. & exitus eius ab initio, ex diebus sæculi. attende uero diligenter, quemadmodum eius qui in Bethleem

sit conspiciendus, (est autem Bethleem Iudææ locus,) exitus dicat desuper & à sæculo existere, utpotè qui principis de Bethleem progressuri, diuinam indicare uelit substantiæ antecessionem, propagationemq; personæ. si quis igitur est, qui oraculum referre possit ad alium quempiam: ne cunctetur. prodat sanè hunc, quis nam sit. sed si alius præter Saluatorem nostrum Iesum Christum inueniri non potest: qui solus post talem prophetiam inde profectus celebratur: quid tandem impedimenti superest, ne unà cum ipsa prophetia ueritatem fateamur, quæ in unum illum suam dirigit prædictionem? nam solus ille omnium qui unquam extiterint, ex eo Bethleem loco, de quo iam dictum est, manifeste post eius prophetiæ tempora, humanam subiens formam, progressus est. atque illico unà cum eius aduentu ea, quæ iam prædicta fuerant, completa sunt. itaq; e uestigio sine mora, quæcunq; tristia & infesta Iudaicæ genti prædicta fuerant, euenerunt: ac rursus cæteris gentibus, oraculis consentanea: atque ipse hic Saluator & Dominus noster de Bethleem progressus, eius Israel princeps, qui ad intelligentiam refertur, declaratus est: quippe quum eo nomine populus omnis, quicunq; Deum & uidere & pie colere assuetus sit, appelletur. & sanè inspice quemadmodum suæ diuinæ antecedentisq; substantiæ exitus, ab initio & ex diebus sæculi habere dicatur: quod quidem neutiquam hominis naturæ conueniat. post hæc paulum progressa prophetica oratio, etiam nunc rursus ueteris legalis ritus circunscriptionem atque
„ abolitionem subostendit ex persona populi, dicens: in quo comprehendam
„ Dominum? tenebo Deum meum altissimum? num comprehendam eum in
„ integris sacrificijs, in uitulis anniculis? num dabo primogenita uentris mei,
„ pro peccato animæ meæ? ex persona autem Dei sic eis respondens, ait: Si
„ indicauerit tibi, ò homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te.
„ nonne ut facias iudicium, & diligas misericordiam? & paratus sis ambulare
„ post Dominum Deum tuum? habes igitur hic quoq; in eo, de quo prophetæ loquuntur, Domini de cœlo ad homines descensu, plurima quæ simul in eodem significantur: Iudæorum reiectionem: exprobrationes scelerum eorum: interitum regiæ ipsorum ciuitatis: ritusq; mosaici, qui apud eos olim prius seruabatur, abrogationem. & econtrario ad gentes: pollicitationes bonas, agnitionem Dei, nouum cultus diuini ritum, nouamq; legem, ac uerbum quod de regione Iudæorum sit progressurum, & in omnes gentes disseminandum: quæ quidem cuiusmodi finem, & cuiusmodi orationis exitum, post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum ostenderint, tibi contemplandum relinquo.

Ab Ambacum. *Quòd ueniens Dei Verbum, uenturum neq; moraturum canerctur à prophetis.* *Caput. 14.*

„ ET RESPONDIT Mihi Dominus, & dixit: scribe uisionem manife
„ ste in tabella: ut persequatur qui legit ea. quoniam adhuc uisio ad tempus, &
oríetur

,, orietur ad uesperam,& non in uanum. si tardius ueniet, expecta illum: quoniam
,, ueniens ueniet, & non morabitur. si subtraxerit se, non bene sibi placet anima
,, mea in eo. iustus autem ex fide mea uiuet. etiam hoc loco palàm eum qui ue-
nit, de quo prophetæ loquuntur, uenturum canit. sed quis tandem hic sit, ni-
,, si qui supra innotuit, in illis uerbis: benedictus qui uenit in nomine Domini:
Deus Dominus & illuxit nobis? hunc uero tanquam eum qui ipsum lumen
sit, ad uesperam oriturum ait, in consummatione uidelicet sæculorum. cui
,, concordat etiam Zacharias, dicens: ecce uir. oriens nomen ei. & subter
,, eum orietur. idem uero propheta etiam tempus significat, dum adiungit il-
,, lud: ad uesperam erit lumen: si tardius ueniet, expecta illum: pro quo Aquila
,, sic reddidit: si uero cunctabitur, accipe illum: quoniam ueniens ueniet, & non
,, tardabit. de hoc autem meminit etiam ad Hebræos epistola, ubi ait: nolite igi-
,, tur abijcere confidentiam uestram: quæ magnam habet remunerationem. pa-
,, tientia enim uobis necessaria est, ut uoluntatem Dei facientes, reportetis promis-
,, sionem. adhuc enim modicum aliquantulumq;, qui uenturus est, ueniet, & non
,, tardabit. iustus autem ex fide mea uiuet. quòd si subtraxerit se, non bene sibi pla-
,, cet anima mea in eo. & sanè specta, quemadmodum quod à propheta obscurius
positum est, propterea quòd per traiectionem prolatum sit, epistola in sensum
,, planiorem transtulerit. uerba enim prophetiæ sic habent: ueniens ueniet, & nō
morabitur. & adiungit: si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. quod quidem dum ita coniungitur, facile referendum esse uideatur ad eum, qui uenturus est, & non morabitur. at id quidem per quàm absurdum. qui enim fieri potest, ut illi accommodetur quod dicitur, non placere sibi in eo animam suam, si de Deo sit sermo? sed distinctio quæ apposita est, quum uerborum structuram mutauerit, sensum conseruauit. nam post illud: adhuc modicū aliquantulumq;, qui uenturus est ueniet & non tardabit: continuo adiunxit illud: iustus autem ex fide uiuet. deinde illud quod in prophetia primum positum est, secundo loco subiecit ubi ait: quòd si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. quum enim semel oraculum per ipsam prophetiam cecinerit, lucem omnibus promissam gentibus per Christi aduentum, aliquando tandem, & ad uesperum orituram, & non frustraturam: (sic enim pro eo quod est, & non in uanum, Aquila est interpretatus:) deinde quòd sero & ad uesperum futurus esset eius, de quo prophetia loquitur, aduentus: ideo illis uerbis: si tardius ueniet, expecta illum, uel, si cunctabitur, accipe illum, quoniam ueniens ueniet, & non tardabit: ad patientiam uocans auditorem, ut uaticinio fidem adhibeat, hortatur, dicens, eum qui his rebus crediderit, ubi ex sua ipsius fide iustus declaratus fuerit, uitam quæ Deo placeat, uicturum: sicut econtrario, qui non crediderit, ubi subtraxerit se, non confidens neq; credens his quæ dicta sunt, futurum ut non bene sibi placeat anima mea in eo. ergo nos quoq; ipsa hæc sequentes, si cōmutauerimus ita ut quod prius est, posterius, quod uero posterius est, translatū prius faciamus, sensum uerboꝶ integrum conseruabimus. sic enim post illud

quoniam ueniens ueniet & non morabitur, statim subiungemus illud, iustus autem meus ex fide uiuet: & huic ipsi connectemus illud: si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. cum hoc uero sensu etiam Aquila concordat, di-
„ cens: si cunctabitur accipe illum, quoniam ueniens ueniet & non tardabit. ecce si tardus sit, non recta anima mea in eo, & iustus ex fide ipsius uiuet.

Ab eodem. *Quòd terribilis sit auditu descensus Domini de cœlo, & facta illius cum admiratione. quodq; quum ipse uenerit, uniuersa terra ipsius laude complebitur, & noui ipsius testamenti uerbum, ad omnes homines penetrabit.* Cap. 15.

DOMINE Audiui auditionem tuam, & timui. intellexi opera tua, & ob-
„ stupui. in medio duarum uitarum cognosceris, dum anni appropinquabunt,
„ notus fies, dum aderit tempus declaraberis. dum perturbata fuerit anima mea
„ in ira, misericordiæ memor eris. Deus de Thæman ueniet, & sanctus de monte
„ umbroso denso. cooperuit cœlos uirtus eius, & laude eius plena est terra: &
„ splendor eius ut lumen erit. cornua in manibus eius: & posuit dilectionem for-
„ tem roboris sui. ante faciem eius ibit uerbum, & egredietur in campos. quum
„ enim ipse se ipsum audisset propheta sanctus, ac potius diuinum qui ipsum afflabat, quiq; in ipso canebat spiritum, de eo de quo ipsa prophetia loquitur, dicentem: quòd ueniens ueniet & non morabitur, iustus autem ex fide mea uiuet:
„ quumq; credidisset illum esse iustum oraculo: in his uerbis quæ nunc in mani-
„ bus sunt, ita ait: Domine audiui auditionem tuam & timui, & quæ sequuntur. in quibus manifestissime Deum ad homines uenturum denunciat. quis uero alius hic sit qui olim cognosceretur, & post aliquando dum anni appropinquabunt, esset agnoscendus, & per id tempus de quo prophetia loquitur declarandus. quis inquam hic sit, nisi ipse ille qui antea dictus est uniuersi Dominus? qui etiam hoc comprobato uaticinio, in consummatione sæculorum ita nunciatus est ac prædicatus, ut omnes homines exaudierint. huiusce igitur ea, quæ palàm in sacris euangelijs descripta sunt facta, corporis uidelicet, quòd assumpsit de uirgine generationem: item quemadmodum quum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed se ipsum exinaniuit formam serui accipiens: præterea quæ miracula in hominibus degens ediderit: nec non quæcunq; contra ipsum ausa est Iudaica gens: omnia inquam hæc, & alia similia his, quum animæ oculis prouidisset, quæq; euentura in posterum expectabantur, Diuino spiritu docente, purgatissima intelligentia percepisset: ex ijs quæ hoc modo audierat, se obstupuisse ac timuisse fatetur propheta, dicens: Domine audiui auditio-
„ nem tuam, & timui. Domine intellexi opera tua, & obstupui. Saluator autem ac Dominus noster, ipsum utiq; hoc Dei uerbum, in medio duarum uitarum cognitus est. non enim, duorum animalium, est legendum, sed duarum uitarum. duarum ergo uitarum, inquit, medius cognosceris. quum enim una secundum Deum sit uita, & altera secundum hominem, & illa quidem mortalis, hæc uero sempiterna: merito quum utranq; expertus esset Dominus, atq; eo modo uenisset, in medio duarum uitarum esse cognitus dicitur, ex interpretatione quam

septuaginta

septuaginta ediderunt. nam ex ea quam Aquila edidit, non item: sed sic: dum
,, appropinquant anni, uiuifica illud. sed quid nam est illud, nisi quod ait, opus
,, tuum? Theodotion uero ita ait: in medio annorum uiuifica ipsum. & Symma-
,, chus: intra annos reuiuiscere fac ipsum, interpretatus est. quum igitur omnes, ui
uifica ipsum, dixerint: planè non de quibusdam ueluti brutis, aut etiam ratione
præditis animalibus, sermonem esse declararunt. quapropter quum apud Se-
ptuaginta sit dictum, in medio duarum uitarum cognosceris, non ex sententia
eorum, qui nos antecesserunt, hoc accepimus, sed duas eius, de quo prophetia lo-
quitur uitas, significari diximus, unam quidē diuinam, alteram uero humanam. his
,, quæ dicta sunt, propheta deinceps adiungit: dum perturbata fuerit anima mea in
,, ira, misericordiæ memor eris: sic interim docens, quòd quum spiritu tempus il-
lud prouidisset, quo passurus erat is de quo ipsa prophetia texitur, perturbatus
sit. uerum tamen in hoc ipso tempore, inquit, in quo animo perturbatus sum, pro-
pterea quòd aliàs nusquam talis hominibus ira impenderit propter facinora, quæ
aduersus Dominum perpetrata fuerint, misericordiæ ipse clementissimus Domi
nus non iræ recordatus est, utpotè qui boni patris sit filius. proinde extremum
illius supplicium salutis secundum Deum, & misericordiæ toti mundo causa ex-
,, titit. sequitur illud: Deus de Thæman ueniet. dictio autem illa Thæman, si in no-
stram linguam cōuertatur, consummationem significat. nam in consummatione
sæculi, et in hisce extremis diebus per Saluatorem nostrum, summi Dei nobis illu-
xit beneficentia. fortasse etiam secundum eiusdem, gloriosumq; in his uerbis aduē-
,, tum canit, ut altero initio facto, legēda sint uerba ab illo loco: Deus de Thæman
ueniet: tanquam si in consummatione sæculi ipse uenturus sit ab ijs, qui ad australes
cœli partes spectant. accipitur enim Thæman, pro eo quod est Auster. quo circa
Theodotion ad hunc interpretatus est modum. Deus ab austro ueniet. quod au-
,, tem sequitur: & sanctus de monte umbroso denso: poteris intelligere, si quæ in Za
,, charia sic se habent, apposueris uoces: uidi per noctem. & ecce uir ascendens su-
,, per equum rufum: & hic stabat inter montes umbrosos. hunc igitur qui ascendit
super equum rufum, & insistit inter montes umbrosos, ipsum illum puto esse, qui in
præsenti prophetia significatur quæ ait, sanctum uenturū de monte umbroso den
so. certe utrobiq; montes umbrosi habentur. & arbitror esse eos in paradiso Dei,
quem plantauit in Edem ad orientem. aut etiā apud cœlestem Hierusalem. mon-
,, tes enim in circuitu eius: & Dominus in circuitu populi sui. hi ergo montes, eo
quòd diuinis potestatibus & sanctis spiritibus referti sint, quasi consiti & large his
exuberantes, umbrosi dicuntur. & in Zacharia quidem planè uir cernitur, qui e-
quo ruso inuehitur, quum sic interim Saluatoris nostri, & humana assumpta na-
tura, & corpus quo quasi uehiculo utebatur, declaretur: at hic Deus & sanctus,
nominatus est. tanquam enim is qui à Deo ad homines descensurus esset, &
tanquam de diuinioribus locis profecturus, dicitur Deus de Thæman uenturus,
,, & sanctus de monte umbroso denso. deinceps adiungit: cooperuit cœlos uirtus
,, eius, & laudis eius plena est terra, & splendor eius ut lumen erit. quibus utiq;

uerbis, simul & gloriosum eius in cœlo regnum ostenditur, & quæ posthac fu-tura est, longiusq; duratura, atq; in omnem terram penetratura, doctrinæ, quæ
,, de illo fertur, laudatio. illud autem: cornua in manibus eius: regni eius insignia & notas significat: quibus cornibus, inuisibiles atq; aduersantes potestates repel-
,, lens, & uictas obtinens abigit. ordine his deinceps adiungit. & posuit dilectio-
,, nem fortem roboris sui. & sanè uehementis affectionis eius ac dilectionis erga homines, indicium maximum fuerit, quòd ante faciem eius incesserit uerbū illud, uidelicet salutare atq; euangelicum: quod etiam egressum percurrerit campos, adeo ut breui tempore totum orbem terrarum eius, quæ per ipsum omnibus ho minibus conciliata sit, salutis impleuerit, cōprobata eius prophetiæ ueritate, quæ
,, ait: ante faciem eius ibit uerbum, & egredietur in campos. in secundo autem eiusdem aduentu, amplius quoq; ac magis proprie uerbum eius, & his quæ di-cta sunt, & ijs quæ deinceps sequuntur finem imponet: quibus nunc exploran dis atq; indagandis tempus non adest.

A' Zacharia. *Quemadmodum Dominus omnipotens confitetur se missum, ut auferat ea quæ uitiosa sint* Caput. 16.

,, HAEC Dicit Dominus omnipotens: post gloriam misit me ad gentes, quæ
,, spoliauerunt uos: quoniam qui tangit uos, quasi is qui tangit pupillam oculi
,, eius. quia ecce ego affero manum meam super ipsos. & erunt spolia ijs qui ser-
,, uierint sibi: & cognoscetis quòd Dominus omnipotens misit me. ipse Domi-nus omnipotens in his se ipsum missum esse ait: & quis nam is sit, qui miserit do cet, ubi ait: & cognoscetis quòd Dominus omnipotens misit me. igitur etiam hoc loco, duos perspicue habes, qui eadem utantur appellatione, unum eum qui misit Dominum omnipotentem, alterum eum qui mittitur, eiusdem cum eo qui misit nominis. quem porrò alium dixeris eum qui mittitur, nisi eum quem ante nos pluribus appellauimus Deum uerbum, qui à patre missum se confitetur? &
,, qui manifeste dixit: post gloriam misit me: illud interim significans, quòd qui antea fuerit in gloria apud patrem, postea missus sit ad gentes, quæ spoliauerint uos. quum enim ad eas gentes quæ prius populo Dei aduersæ inimicæq; erant, missum sit Dei uerbum, has ipsas sibi ipsi subiecit, easdem per suos discipulos de-prædatus: qui portio quædam erant illius populi, qui ad circuncisionem pertinet: quem quondam in seruitutem redegerunt gentes, quæ ipsum illum suo simula-chrorum cultu deprædatæ fuerunt. hæc igitur passuras dicit gentes quas dispo-suit. sicut enim illæ populum Dei à patria pietate ac religione auertentes, spolia proprijs Dæmonibus factæ sunt: ita quandoq; etiam ipsæ patrio simulachro-rum cultu ab ijs, qui ipsis antea seruierint, spoliabūtur, & sub iugum Hebraicæ re-ligionis traducentur. hoc autem futurum ait Dominus per se ipsum, qui ad tale munus præstandum, à patre mittendus sit. cæterum dixerit aliquis, etiam intelligi biles quasdam & inuisibiles potestates, gentes nunc nominari, quæ spoliauerint captiuasq; hominum animas egerint: quarum animarum, talem se curam gerere

ait clæmentissimum

ait clæmentiſſimum Dei uerbum, qualem unuſquiſq; oculi ſui pupillæ gerit: cu-
ius ſedulitatis atq; amoris erga hominum genus, ſignum illud erit: quod quum
Dei uerbum eſſet, & ſua gloria apud patrem frueretur, non piguerit ipſum ue-
niendi ad homines, atq; inter eos uerſandi curam diſpenſationemq; ſuſcipere.

Ab eodem. *Quòd ipſe Dominus uenturum ſe de cœlo, & inter homines habitaturum, gentesq; ad ipſum confugituras, canit: & quòd miſſum ſe eſſe à Domino omnipotente confitetur.* Caput. 17.

,, GAVDE Et lætare filia Sion: quoniam ecce ego uenio, & habitabo in medio
,, tui, dicit Dominus: & confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, &
,, erunt ei in populum. & habitabunt in medio tui. & cognoſces quòd Dominus
,, omnipotens miſit me ad te. quia nunc propoſitum eſt filium, authorem rerum
apud homines in terra uerſaturum ex prophetis oſtendere, arbitror huiuſce rei
demonſtrandæ efficaciam habere præſentem prophetiam, adeo quidem ut ob
ipſius rei perſpicuitatem, nulla ampliore explanatione ſit opus. etiam illud obſer-
,, uabis, quod cauſam rurſus ſui aduentus ſignificat, ubi ait: & confugient gentes
,, multæ ad Dominum die illa: & erunt ipſi in populum. hæc autem ipſi filiæ Sion
nunciat oraculum, ſic interim Dei eccleſiam appellans, propterea quòd cœleſtis
,, Hieruſalem filia eſſe uideatur, quæ, ut ſanctus ait Apoſtolus, mater ſanctorum eſt.
aut etiam aliter filia Sion Chriſti eccleſia dici poteſt, tanquam ea quæ ex priore eo
rum, qui ad circuncisionem pertinent conuentu, per Apoſtolos, atq; Euangeli-
ſtas id quod eſt, acceperit, qui etiam filij erant eius matris, quæ ob ſcelera ſua ab-
iecta eſt, quæq; uidua facta eſt, eo quòd expulerit uirum, qui per prophetas de ip-
,, ſa conqueſtus eſt, atq; ait: non tanquam uirum me uocaſti, & patrem & ducem
,, uirginitatis tuæ: qui etiam ijs, qui de ipſa nati ſunt, mores matris exprobrans ac
,, uituperans ait: quis eſt hic liber repudij matris ueſtræ, in quo emiſi eam? & rur-
,, ſus: iudicamini aduerſus matrem ueſtram, iudicamini: quoniam hæc nō uxor mea,
,, & ego non uir eius. merito ſanè tanquam ijs, qui matrem abnegauerint filiam
Domini, ipſius Domini aduentum præſens prophetia nunciat. erit autem hæc
eccleſia de gentibus, quæ loco prioris filiæ per noſtri Saluatoris Apoſtolos,
habita eſt.

Ab eodem. *De Domini aduentu, & de ijs quæ in paſſione eius euentura erant.* Cap. 18.

,, ECCE Dies ueniunt Domini: & diuidentur ſpolia tua in te: & congregabo
,, omnes gentes in Hieruſalem ad bellum: & capietur ciuitas: & diripientur domus:
,, & mulieres fœdabuntur: & egredietur dimidium ciuitatis in captiuitate. reliqui
,, uero de populo meo non peribūt: & egredietur Dominus, & parabitur ad præ-
,, lium in gentibus illis, ſicut dies prælij eius in die belli. & ſtabunt pedes eius in die
,, illa ſuper monte oliuarum, qui eſt contra Hieruſalem ab oriente, & ſcindetur
,, mons oliuarum, dimidium eius ad orientem, & dimidium eius ad mare. profun
,, ditas magna uehementer. & inclinabit dimidium montis ad Boream, & dimi-
,, dium eius ad auſtrum. & obturabitur uallis montium meorum: & conglutinabitur

,, conuallis montium usq; Asael. & obturabitur, quemadmodum obturata est à
,, facie terræmotus, in diebus Oziæ regis Iuda. & adueniet Dominus Deus meus,
,, & omnes sancti cum eo. & erit in die illa, non erit lumen, sed frigus & glacies
,, erit die uno. & dies ille notus Domino: & non dies neq; nox. ad uesperam erit
,, lux. & erit in die illa, egredietur aqua uiua de Hierusalem. dimidium eius ad
,, mare primum, & dimidium eius ad mare ultimum. in æstate & in uere erit sic.
,, & erit Dominus in regem in omnem terram. in die illa erit Dominus unus, &
,, nomen eius unum, circundans omnem terram, & omnem solitudinem. post primam obsidionem Hierusalem, extremamq; illius ruinam & solitudinem, quæ sub Babylonijs accidit, postq; reditum ab hostili terra ad patriam, qui sub Cyro Persarum rege contigit, quum paulo ante Hierusalem instaurata esset, renouatumq; sanctuarium, & quod apud illud erat, altare, sub Dario Persa præsens canit propheta, & posthac alteram obsidionem Hierusalem futuram significat, quam passa est à Romanis non aliàs, quàm post scelera, quæ eius habitatores contra Saluatorem nostrum Iesum Christum ausi sunt. manifestissime igitur etiam hoc in loco, Saluatoris nostri qui Dei uerbum est, aduentus, & quæ illius tempore acciderint, significantur. sunt uero hæc partim quæ, quo tempore ille passus est, gesta sunt, partim quæ illico Hebraicam nationem oppressit obsidio, & ipsius Hierusalem expugnatio, & post ipsa hæc, uocatio gentium, uniusq; ac solius Dei apud omne genus hominum cognitio. cæterum diuino spiritu afflatus propheta, cum quadam commiseratione tanquam is, qui suos ad circuncisionem pertinentes deploret, ab exclamatione contra illos suæ prophetiæ initium facit. dies igitur Domini, sicut in alijs locis, hoc quoq; in loco nominat, ut sic tempus Christi, ad homines aduentus significet. planèq; in eodem ostendit, quemadmodum ipse Dominus, tanquam lumen uerum, propriorum aliquando author fiet dierum, & omnibus qui in terra sunt, hominibus illucescet, quo tempore & ipsum & luminis ipsius radios, uniuersæ gentes suscipient: quæ quidem dum
" illuminabuntur, iuxta illud: posui te in lumen gentium, in testamentum generis: interea Iudaica gens, propter infidelitatem aduersus illum, in extrema incidet in-
" fortunia. tale igitur est illud: ecce dies ueniunt Domini, & diuidentur spolia tua
" in te, & congregabo omnes gentes in Hierusalem ad bellum: & capietur ciui-
" tas: & diripientur domus: & mulieres fœdabuntur. & egredietur dimidium ciuitatis in captiuitatem. post uero ipsius Hierusalem obsidionem, & eam quæ illico secuta est Iudaicæ gentis seruitutem, deinceps bona omnibus adiungit communia,
" sic canens: & erit Dominus in regem in omnem terram. & rursus: erit Dominus
" unus, & nomen illius unum, ambiens omnem terram & solitudinem. sed enim quum uaticinium enunciet, Iudaicam gentem esse talia perpessuram in diebus Domini, quis non exitum uaticinij admiretur? nam simul ac Iesus Saluator ac Dominus noster aduenit, quiq; ad circuncisionem pertinent, nefaria aduersus illum facinora perpetrarunt, omnia illis quæ prædicta fuerant, quingentesimo ab ipsa prædictione anno, aceruatim euenerunt, finemq; sortita sunt: quum uidelicet

ab ipso

ab ipso Pilato, usq; ad Neronem, & Titum, ac Vespasianum qui ciuitatem obse-derunt, nusquam illos omnis generis, & aliæ super alias ingruentes calamitates defecerint: quemadmodum facile est ex ea historia, quam Flauius Iosepus scri-psit, colligere. tunc sane credibile est, dimidium ciuitatis perijsse obsidione, ut ait prophetia. haud uero ita multo post, quum Adrianus imperaret, Iudaico rur-sus exorto tumultu, quæ reliqua fuerat pars dimidia ciuitatis, rursus obsessa expelli tur, adeo quidem, ut ab illo tempore usq; in hodiernum diem, penitus instabilis omnis illis factus sit locus. Quòd si quis dicat sub Antiocho Epiphane hæc completa fuisse, etiam atq; etiã consyderet, utrum possit reliqua item, quæ ex hac prophetia supersunt, ad Antiochi tempora referre, cuiusmodi illud est, quòd popu lus seruitutem sit passus, quòd pedes Do mini in monte oliuarũ steterint: & utrum Dominus in die illa, in regem fuerit in omnem terram: & utrum nomen Domi ni ambierit omnem terram & solitudinem, quo tempore Syriam Antiochus ob-tinuit. & quæ reliqua sunt de eodem oraculo, quem finem sortita sint, aliquo modo conetur ostendere. at si quis nostram rationem sequatur, uel ad uerbum hæc euenisse demõstrabit, atq; in alium item sensum eadem accipere poterit. nam post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, ciuitas illorum ipsaq; Hierusalem atq; omnis conuentus, institutioq; ciuilis, quæ ad ritum religionemq; Mosaicæ legis pertinet, euersa sublataq; sunt. euestigioq; eam, quæ ad intelligentiam spe-ctat, seruitutem, adiuncta etiam ea quæ corporum est, perpessi sunt, quippe qui Saluatorem ac liberatorem humanarum animarum non susceperint, eum qui uenerat, ut ijs qui malorum Dæmonum serui facti essent, liberationem nunciaret, ijs uero, qui mentis oculis capti, uisus recuperationem. hæc itaq; quum illi ob in-credulitatem suam pertulissent, alij omnes quicunq; suum liberatorem agnoue-runt, domesticiq; illius ac familiares effecti sunt, discipuli utiq; & Apostoli, & Euangelistæ, compluresq; alij, qui de circũcisione profecti in ipsum crediderunt,
,, de quibus ait Apostolus: sic etiam nunc reliquiæ secundum electionem gratiæ fa
,, ctæ sunt: & illud nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma
,, facti essemus, & quasi Gomorrha similes fuissemus: illius obsidionis, quam nos ad intelligentiam referimus, immunes expertesq; sunt seruati: neq; huius solum, sed etiam illius, quæ ad uerbum intelligitur. nam ipsi Apostoli ac discipuli Saluato-ris nostri, & omnes qui ex Iudæis ad ipsum credentes accesserant, quum procul ab Iudæa terra abessent, & reliquis essent immixti gentibus: omnem eorum, qui ci uitatem incolebant, perditionem atq; interitum effugere, per illud tempus facile potuerunt. quod ipsum sane etiam prophetia anticipans cecinerat, illis uerbis:
,, qui autem reliqui fuerint de populo meo, non peribunt: quibus deinceps adiun-
,, git: & egredietur Dominus, & comparabitur ad prælium in gentibus illis, quem-
,, admodum dies prælij eius in die belli. at uero in quibus tandem gentibus Domi nus præliabitur, si non in ijs quæ Hierusalem obsidebunt? indicat uero ipsum o-
,, raculum, quemadmodum ipse Dominus auxilium feret obsidentibus, eritq; in-
,, terim in illis: & cum illis ad prælium comparabitur, quasi quidam imperator

propugnatorq; illorum & aduersus Hierusalem militabit. non enim dicit oratio, Dominum contra gentes præliaturum. quibus ergo & contra quos? nempe contra Hierusalem, & contra eius habitatores, de quibus sermo erat. illud autem: & stabunt pedes eius in die illa super monte oliuarum, qui est contra Hierusalem ad orientem: quid nam aliud significet, quàm Domini Dei: ipsius inquam Dei uerbi, in sua ecclesia stationem & confirmationem? quam in præsenti montem oliuarum per figuram, quæ permutatio dicitur, nominat? ut enim uinea extitit dilecto, & fuit uinea Domini Sabaoth figurate Domus Israel, & uitis Iuda nouella dilecta: sic eadem ratione dixeris, quod etiam oliuetum facta sit Domino, collecta de gentibus ecclesia ipsius: quæ sanè ecclesia quum antea esset oliua quædam agrestis, plantata fuit à Domino, qui eam post inseuit in Apostolicis bonæ oliuæ radicibus, post priorum ramorum excisionem: quemadmodum Apostolus docet. & plantauit, inquit, eam Dominus sibi ipsi: propemodum per prophetiam dicens: oliuam speciosam umbrosam uocauit Dominus nomen tuum. postquàm enim prior uinea, quum deberet facere uuam, fecit spinas, neq; iustitiam sed clamorem: merito tanquam eius quæ in fructuosa esset, sæpem auferens ac parietem Deus, tradensq; eam inimicis ad diripiendum & conculcandum, sicut in Hesaiæ prophetia dictum est: alium ipse sibi agrum constituit in præsenti, quod oliuetum nominatur, quasi eum qui oleum, & misericordiam à Deo sit consecutus, & à Christo plantis semper uirentibus consitus: hoc est: sanctis lucisq; altricibus animis, quibus liceat dicere: ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei. hic uero oliuarum mons contra Hierusalem esse dicitur, quoniam in locum ueteris ac terrenæ Hierusalem, ac religionis, quæ in illa seruabatur, successit: & à Deo constitutus est, post ruinam Hierusalem. quum supra igitur oraculum dixerit de Hierusalem, quòd ciuitas capietur, quòdq; hostiles atq; inimicæ gentes conuenient aduersus eam, & spolia eius diuidentur: merito non in Hierusalem pedes Domini staturos dicit. qui enim id fieri potuisset, quum ea semel sublata esset? sed migrantibus ab ea, in montem qui est cõtra Hierusalem, qui oliuarum uocatur, ibi staturos docet: quod etiam propheta Iezeciel, diuino ante spiritu edoctus, contemplatur: dicit enim: & eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ, quæ eis adhærebant: & gloria Dei Israel erat super eis: & ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, & stetit in monte, qui est contra ciuitatem. quod quidem aliter quoq; licet intueri completum ad uerbum, quando hodie quoq; omnes, quicunq; Christi religionem cum fide susceperint, ex omnibus terræ partibus concurrunt, non ut quondam festæ cuiusdam letitiæ gratia, quæ in Hierusalem celebretur, neq; ut adorent in eo, quod olim in Hierusalem constitutum fuerat sanctuario, sed ut diuersentur, quum ad sciscitandum de expugnatione & solitudine Hierusalem, quam prophetia prædixerat, tum ut in monte oliuarum, qui est contra Hierusalem, adorent, ubi gloria Domini commutata est, postquàm deleuit priorem ciuitatem. uere autem & secundum expositam, atq; ad uerbum acceptam enarrationem, pedes Domini & Saluatoris

nostri,

nostri, ipsius utiq; Dei uerbi, per id quod assumpsit humanum corpus, in monte oliuarum steterunt ad speluncam quæ ibi ostendi solet, & quo tempore orauit, et quum suis discipulis in eius montis cacumine, mysteria de consummatione tradidit. ex eodem præterea monte in cœlum ascendit, quemadmodum Lucas in actis Apostolorum docet, quum ait, illum in monte oliuarum Apostolis suis & præsentibus & intuentibus, sublimem abijsse, nubeq; ab oculis eorum sublatum fuisse: ipsosq; intentis oculis illo in cœlum abeunte mansisse. & ecce, inquit, duo uiri adstiterunt eis in uestibus albis, qui etiam dixerunt: uiri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? hic Iesus qui assumptus est à uobis in cœlum, sic ueniet, quemadmodum uidistis eum euntem in cœlum. quibus etiam adiungit uerba hæc: tunc reuersi sunt in Hierusalem à monte qui uocatur olivueti, qui est contra Hierusalem. est igitur, etiam si quis ad uerbum scripturam uelit accipere, contra Hierusalem & ab illa ad orientem spectans mons is de quo dictum est, oliuarum. uerum tamen si sententiam non uerba sequi uolumus, sancta Christi ecclesia, & mons in quo fundata est, de quo loquitur Saluator dicens: non potest abscondi ciuitas supra montem posita: pro ea quæ cecidit, neq; amplius surrexit Hierusalem, structa atq; erecta, dignaq; habita in qua pedes Domini insistant, non solum est contra Hierusalem, sed etiam ab ea ad orientem uergens: quippe quæ eius luminis, quo Deum pie colimus, radios excipiat, & multo ipsa Hierusalem anterior facta sit, ipsiq; Iustitiæ Soli propinquior: de quo dictum est: timentibus autem me, orietur Sol iustitiæ. quia uero dicit deinceps, quod scindetur mons oliuarum. dimidium eius ad orientem & mare. profunditas magna uehementer. & inclinabit dimidium eius ad Boream, & dimidium eius ad Austrum: potest hoc quidem ecclesiæ per totum orbem qui ab hominibus incolitur, dilatationem significare. quæ partes ad orientem Solem spectantes, ipsasq; auroræ orientisq; gentes ac nationes compleuit. porrigitur uero etiam usq; ad mare quod est ad occidentem, & ad insulas, quæ in ipso sunt. porrò ad Austrum quoq; ad meridiem peruenit: item ad Aquilonem & Septentriones. ad omnes enim partes & ubiq; gentium, quod figurate significatur Domini oliuetum, quæ est eius ecclesia, plantatum est. potest etiam alio sensu, quæ antehac factæ sunt, quæq; etiam nunc fiunt in ecclesia Christi, scissiones & sectas, moralesq; in uita, ubi scissa diuisaq; est, lapsus significare. dicit enim montem esse dilapsurum, dimidium eius ad orientem, & dimidium eius ad mare. profunditatem magnam uehementer. & inclinabit dimidium montis ad Aquilonem, & dimidium eius ad Austrum: ut sic in quatuor partes scindi uideatur, duas quidem grauiores ac præstantiores, duas autem contrarias. & sanè uide ne forte in his uerbis, illud quod dicitur ad orientem & Austrum, duos ordines significet, eorum qui successu ac profectu in diuino cultu instincti sunt: unum quidem eorum qui in cognitione ac uerbo, & reliquis diuini spiritus donis proficiunt, alterum eorum qui in moribus quidem & uita probe recteque

degunt, sed tamen in suis seligendis rationibus detinentur. reliquæ uero duæ partes, quæ à prioribus diuisæ sunt, ad mare & Aquilonem, ambæ erunt quæ iam ad
,, malitiam pertinent. à facie enim, inquit, Aquilonis, accendentur mala super
,, omnes habitantes terram. & draco in mari diuersari dicitur. qua propter merito hic quoq; duo rursus genera intelliguntur eorum, qui ab ecclesia declinant: unum eorum qui in uita & moribus peccant, alterum eorum, qui à sana & recta sententia labuntur: ut iam oliueti huius montis, de quo sermo est, hæ duæ sint, quæ à prophetia significantur, separationes. his deinceps adiungit: & ob-
,, turabitur uallis montium meorum, & conglutinabitur conuallis montium, usq;
,, ad Asael. & obturabitur quemadmodum obturata est à facie terræmotus, in
,, diebus Oziæ regis Iuda. at enim in his uerbis, quæ tandem esse potest uallis montium Dei, nisi quæ olim antea celebrabatur ex lege Moysi in Hierusalem, corporalis & Iudaica adoratio? quam quidem occlusum iri, quasi obtura-
,, tione quadam, præsens oraculum canit, dicens: & obturabitur uallis montium
,, meorum: & conglutinabitur conuallis montium, usq; ad Asael, & obturabitur.
,, pro quibus uerbis Symmachus reddidit hæc. & obturabitur conuallis mon-
,, tium meorum, & præterea appropinquabit conuallis montium, ad id quod ap-
,, positum est, & obturabitur: ubi sanè ille causam indicat, cur obturata sit conuallis. quæ porrò hæc alia, quàm eam appropinquare & uicinam fieri ei, quod ipsi appositum est? hic autem est mons Domini, qui oliuarum antea est appellatus: quiq; Asael dictus est ab ipsis septuaginta. significat uero apud Hebræos ea uox, opus Dei. sic uero, inquit, uetus conuallis monti appropinquans & Christi ecclesiæ, atque operi Dei, obturabitur & occludetur, quemadmodum obturata est à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Iuda. quum uero diu apud me ipsum quæsierim, & diuinas scripturas percurrerim, ut inuenirem, si quando ea conuallis, de qua hic sermo est, in diebus Oziæ obturata sit à facie terræmotus, in regnorum historijs nihil sanè inueni. nam neq; terræmotum illius temporibus ullum ex ijs, qui terris & regionibus solent accidere, neque aliud quidpiam tale de conualle aliqua factum esse, in illis scriptum est. narratur autem quemadmodum Ozias initio iustus fuerit, deinde animo sublatus, per se ipsum Deo sacrificare ausus sit. quare de illius facie lepram effloruisse. hoc quidem in regnorum libris continetur. at Iosepus qui, præter ea quæ in sacris libris scripta sunt, etiam ea quæ extrinsecus, quasi secundo loco, apud Iudæos habentur, summa diligentia est persecutus, utpotè qui Hebræus ab Hebræis existeret: quæ illius regis temporibus euenisse commemoret, iam audire potes. narrat enim quemadmodum urgentibus Oziam sacerdotibus, ut de templo exiret, neque aduersus Deum peccaret, ille iratus sit, illisq; mortem minatus, nisi quiescerent. interea uero motus quidam terram concusserit: discissoq; templo, splendor ingens illuxerit, qui etiam regis faciem inuaserit, & sic e uestigio illum in lepram incidisse, ante urbem uero ad locum, qui dicitur Eroge, abscissam esse de monte dimidiam partē, quæ ad occidentem uersa erat, conuolutamq;

conuolutamq; per quatuor stadia, ad montem stetisse, qui orientem spectabat: itaq; & aditus & hortos regios obturasse. hæc sanè ego in libris Iudaicæ antiquitatis posita, apud Iosepum deprehendi. apud prophetam uero Amos, initio illius prophetiæ inueni, quemadmodum ipse uaticinari cœperit in diebus Oziæ regis Iuda, duobus ante terræmotum annis. quem uero terræmotum intelligat, nusquam perspicue subiungit. sed arbitror eundem prophetam longius
„ progressum, hunc terræmotum describere: ubi ait: uidi Dominum stantem
„ super altari: & dixit. percute super altare, & commouebuntur uestibula: &
„ cæde in capita omnium: & qui reliqui fuerint ex ea, in gladio interficiam. quibus illum uerbis censeo canere terræmotum, rerumq; Iudaicæ gentis gloriæq;, nec non ritus, qui ab illis in Hierusalem celebrabatur, euersionem, præterea interitum, qui illos post Saluatoris nostri aduentum inuaserit: quo uidelicet tempore, recusantibus illis Christum Dei, eum qui uerus est sacerdos, lepra animis illorum oborta est, sicut etiam Oziæ temporibus, quando ui quadam inuisibili Dominus altari insistens illorum, potestatem fecit percutienti di-
„ cens: percute altare. certe sua ipsius potestate hoc ipsum declarauit, dicens:
„ relinquitur uobis domus uestra deserta. protinus nanq; dum ille pateretur, uelum templi scissum est, à summo usq; ad imum: quemadmodum Iosepus narrat contigisse Oziæ regis temporibus. tum primum quidem commota sunt uestibula, quum terra mota est passionis illius tempore. deinde haud multo post, extremum quoq; pertulit casum: acceptaq; potestate percutiens, cæcidit in capita omnium. hoc igitur tempore uallis montium Dei obturata est, quemadmodum Oziæ temporibus euenit. quòd si dictum quidem ac uerba sequimur, factum sanè id fuerit in ipsa obsidione Romanorum, secundum quam puto quædam talia accidisse: si uero sententiam, quo tempore corporalis illa & humum spectans Mosaicæ legis adoratio exclusa est, ut non amplius celebretur, propter terræmotum qui ex illo, prophetice prædictum, Iudaicam gentem inuasit, ac propter cætera, quæ palàm memoriæ prodita sunt. post hæc ad Domini aduentum reuertens oraculum, id ipsum planius denunciat, di-
„ cens: & adueniet Dominus Deus meus, & omnes sancti cum eo: ubi dum sanctos nominat, uel Apostolos eius intelligit ac discipulos, uel potestates quasdam inuisibiles & spiritus administros: de quibus dictum est: & ac-
„ cesserunt Angeli ac ministrabant ei. deinde, in aduentu Domini, inquit,
„ erit dies & non erit lux: & frigus & glacies erit uno die. pro quo Sym-
„ machus interpretatus est: & in die illa non erit lux, sed frigus & glacies e-
„ rit uno die, qui cognitus est Domino, non dies neque nox, sed erit ad uesperam lux. & sanè uides quemadmodum in his uerbis planissime diem, quo Saluator noster supplicio est affectus, significet: in quo die, illud quidem, non erit lux, completum est, quando à sexta hora tenebræ factæ sunt in uniuersam terram, usque ad horam nonam. illud autem: sed frigus, & glacies: quo
„ tempore, ut Lucas scribit, comprehendentes Iesum, duxerunt ad domum

,, principis sacerdotum. Petrus autem sequebatur eum à longe. accenso autem ,, igne in medio atrij, sedebat, ut ait Marcus, cum reliquis, calefaciens se. Ioannes uero planè etiam frigus commemorauit, ubi ait: stabant serui & ministri ad ,, prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. cognitus autem, inquit, est hic dies Domino, & non erit dies, neque erit nox: non quidem dies, propterea quòd dictum est ante, non erit lux: quod sanè etiam completum est, quando à sexta hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram, usq; ad horam nonam. neq; item nox, propterea quod additum est: ad uesperam erit lux: quod etiam ipsum exitum inuenit, quando post nonam horam, rursus consuetum lumen recepit dies. præterea sententiam quoq; si sequimur, hæc completa erunt, in uniuerso quidem super Iudaica gente, postquàm aduersus Christum illud immane facinus ausa est, & tenebræ, & glacies, & frigus facta sunt: quippe quum illorum mens obtenebrata sit, adeo ut euangelij lumen radios in corda illorum immittere nequierit, & charitas erga Deum sit refrigerata. econtrario autem, ad uesperam lumen cognitionis Christi ortum est, adeo ut ij qui olim in tenebris & umbra mortis sedebant, lumen uiderint, sicut apud Hesaiam prophetam scri,, ptum est. in ipso igitur Domini huiuscemodi die, egredietur, inquit, aqua uiuens de Hierusalem. hæc autem est rationalis & ad bibendum suauis, & uitam suppeditans, & salutaris Christi doctrinæ potio: de qua ipse in euangelio quod Ioannes scripsit, Samaritanam illam mulierem instruens loquebatur, di,, cens: si scires quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu petisses ab eo, & dedisset ,, tibi aquam uiuam. ipsa igitur hæc salutaris potio de Hierusalem profluxit. inde illius profectum est euangelium, & illius nuncij & præcones totum terrarum ,, orbem impleuerunt: quod quidem declaratur per id quod dicitur, in mare pri,, mum, & in mare ultimum, uiuentem aquam exituram: quibus uerbis uniuersæ terræ fines significantur, & ij uidelicet qui ad oceanum orientis spectant, qui primum mare nominantur, & qui ad occidentem solem, qui per ultimum mare significantur: quos utiq; fines, salutaris euangelicæq; doctrinæ aqua uiuens ,, impleuit: de qua rursus dabat præcepta, quum dicebat: quicunq; biberit ex a,, qua quam ego illi dabo, non sitiet in æternum. & rursus: flumina, inquit, de ,, uentre eius fluent aquæ uiuæ salientis in uitam æternam. & rursus: siquis sitit, ,, ueniat ad me & bibat. post hanc igitur de Hierusalem irrigantem influentemq; super omne genus hominum, salutarem rationalemq; aquam: quæ quidem pla,, nius alio quodam in loco indicatur illis uerbis: ex Sion enim exibit lex, & uer,, bum Domini de Hierusalem: & iudicabit inter gentes: erit, inquit, Dominus ,, in regem. non erit autem in Hierusalem, neque super gente Iudæorum, sed in o,, mnem terram in die illa. & erit Dominus unus, & nomen eius unum, ambiens ,, omnem terram. quæ ipsa quoq; concordant cum illis quæ à psalmis acce,, pta sunt, & hic apposita, ubi dicebatur: regnauit Dominus super gentes. & ,, rursus: dicite in gentibus, Dominus regnauit. hæc autem uno tempore omnia in diebus Domini futura esse, prophetia significat. nam totius prophetiæ

,, initio : ecce dies, inquit, ueniunt Domini, & erunt hæc. quæ porrò hæc alia,
,, nisi obsidio Hierusalem? & ipsius Domini translatio super montem oliuarum?
,, iuxta illud, adueniet Dominus? & quæ acciderunt eo die quo ipse passus est?
,, & aqua uiuens quæ in totum terrarum orbem effluxit? & deniq; regnum Domini omnium gentium obtinens principatum, nomenq; eius unum, complens uniuersam terram? quæ omnia, quem quidem exitum sortita sint, iam, ut in compendio, exposuimus. constat uero etiam illud, quemadmodū ab appellatione Christi Dei, deriuatum Christianorum nomen, totum terrarum orbem impleuerit: quod ipsum sane, oraculum quoq; declarat, quum dicit: & nomen eius unum,
,, ambiens omnem terram & solitudinem. tibi uero per ocium licebit, quum singula uerba exploraueris, latius quæ intellexeris contemplari.

A Baruch. *Quemadmodum ipse prophetarum Deus, cum omnem uiam scientiæ per eam legem, quæ à Moyse data est, iis qui ad circumcisionem pertinent, ordinasset, posterioribus temporibus in terra olim conspiciendus, atq; inter homines uersaturus canitur.* Caput. 19.

,, QVIS Ascendit in cœlum & accepit eam? (dicit autem sapientiam.) & de-
,, duxit eam de nubibus? quis transfretauit mare & inuenit eam, & feret eam super
,, aurum electum? non est qui cognoscat uiam eius, neq; qui excogitet semitam
,, eius. sed qui scit uniuersa nouit eam, repperit eam prudentia sua: qui instruxit
,, terram in sempiternum tempus, impleuit eam iumentis quadrupedibus: qui e-
,, mittit lumen & uadit: uocauit illud & obediuit ei cum tremore. & stellæ splen-
,, duerunt in custodijs suis & lætatæ sunt: uocauit eas, & dixerunt, adsumus: splen-
,, duerunt cum lætitia ei qui fecit ipsas. hic est Deus noster: non reputabitur alius
,, ad ipsum. repperit omnem uiam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Is-
,, rael dilecto suo. post hæc in terra uisus est, & cum hominibus uersatus est. ni-
,, hil adiungere oportet diuinis uocibus, quæ euidentissime propositum nostrum
,, confirmant.

Ab Hesaia. *Quemadmodum Christus in Aegyptum iturus canebatur, & quæcunq; in aduentu eius futura fuerunt.* Caput 20.

VISIO ÆGYPTI.

,, ECCE Dominus sedet super nube leui, & ueniet in Aegyptum, & commo-
,, uebuntur manu facta Aegypti à facie eius, & cor eorum superabitur in eis. &
,, excitabuntur Aegyptij contra Aegyptios: & bellum geret homo contra fra-
,, trem suum, & homo contra proximum suum. ciuitas aduersus ciuitatem, & lex
,, aduersus legem. & conturbabitur spiritus Aegyptiorum in eis, & consilium eo-
,, rum dissipabo. & interrogabunt Deos suos, & simulachra sua, & eos qui de
,, terra uocem emittunt, & Pythones. & tradam Aegyptum in manus homi-
,, num dominorum asperorum. & reges asperi dominabuntur eis. & quæ sequuntur. etiam nunc Deum & Dominum, ipsum utique Dei uerbum, iturum

in Aegyptum præsens prophetia significat: & iturum non obscure neq; inuisibiliter, neq; sine corporali aliquo indumento, sed leui nube uectum, ac potius super crassitudine leui. sic enim habere aiunt, Hebraicam uocem. dicant ergo Hebræi, quando post Hesaiæ tempora, Dominus apud Aegyptios sit uersatus: & quis Dominus. unus est enim supremus Deus. & quonam pacto super crassitudine leui hic inuectus esse dicatur, & particularem aliquem locum terræ ascendisse. interpretentur præterea crassitudinem leuem, quid tandem ea sit. & quam ob rem non sine hac, dicatur Dominus uersari in Aegypto. & quando memoriæ proditum sit ea, quæ in hac prophetia continentur, finem contigisse: commota esse, inquam, simulachra manu facta Aegypti: & Aegyptios cum Aegyptijs pugnasse, propter Domini ad homines aduentum: & Deos illorum, Dæmones uidelicet, qui multum prius ualebant, nihil amplius posse, neq; respondere sciscitantibus, propter Domini timorem. & in quorum Dominorum manus, qui asperi extiterint, quorum'ue regum, post eum qui hic canitur Domini aduentum, tradita sit Aegyptus. & quam ob rem Domino præsente, principibus asperis tradantur: & reliqua eadem ratione cum ijs quæ dicta sunt, qui uelit interpretetur. nos enim non aliàs hæc dicimus extitisse, quàm sub unum duntaxat Saluatoris nostri Iesu Christi ad homines aduentum. hic enim quum Dei uerbum sit, & Dei uirtus, tam si ad sensum quàm si ad uerbum accipias, uersatus in regione Aegyptiorum per nubem leuem, compleuit ea, quæ prædicta fuerant. nubem uero leuem figurate nominat commorationem eius inter homines, qua ꝑ corpus quod de uirgine & spiritu sancto assumpsit, usus est: nimirũ quemadmodum Hebræorum habet scriptura, & Aquila planius significauit, quum di-
,, xit: ecce Dominus ascendit super crassitudinem leuem, & uenit in Aegyptum: crassitudinem leuem, corpus de spiritu sancto conceptum appellans. igitur etiam ipsa hæc prophetiæ particula, ad uerbum exitum sortita est, quo tempore
,, Angelus Domini in somnis uisus ipsi Ioseph, dixit: surgens accipe puerum &
,, matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi donec dicam tibi. tunc igitur ipse Dominus Deus uerbum, puerilem ætatem ingressus, & suo corpori, quod ex sancta uirgine acceperat coniunctus, (quod sanè corpus, crassum quidem erat ob corporeæ materiæ duriorem naturam, at rursus leue, eo quòd præstantius esset, quàm ea, quæ ad nos pertinent: ex quo etiam leuis nubes nominatur, propterea quòd non ex uoluptaria corruptione, sed de spiritu sancto cõstabat,) in terra Aegyptiorum diuersatur. causa autem cur illuc accesserit, rationem hanc habet. quoniam enim in Aegypto initium accepisse ea, quæ ad errorem colendi simulachra pertinent, memorantur, & uidebantur omnium hominum superstitiosissimi esse Aegyptij, inimiciq; atq; hostes populi Dei, longissimeq; à prophetis abesse: merito primum apud illos Dei uirtus commorata est. qua propter plus apud Aegyptios, quàm apud omnes alios homines, euangelicæ illius doctrinæ uerbum inualuit. ex quo ipsum Dominum ad illos accessurum, & cum illis moraturum præsens prophetia diuinat. at non Aegyptios in terram Iu-

dæorum

dæorum uenturos,neq; Hierosolyma ut ibi illum adorent: neq; uero ibidem inter Iudæos ex ijs,quæ à Mose instituta sunt peregrinaturos, neq; sacrificaturos in eo,quod est in Hierusalem,altari. sed horum quidem nihil prorsus ait futurum: at ipsum Dominum aditurum Aegyptios, & suo aduentu homines dignaturum, magnorumq; bonorum ipsis authorem futurum. directuram siquidem perfecturamq; illius inter illos commorationem, ea quæ iam re ipsa post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum,completa cernuntur. quæ porrò hæc sint, inspiciamus. ij qui prius incolebant Aegyptum,uitiosi prauiq; Dæmones,per multa sæcula in simulachris latitantes,animasq; Aegyptiorum omni superstitionis errori addicentes ac subijcientes, quum sensissent nouam quandam diuinamq; uirtutem ad se accessisse,illico commoti sunt,& fluctuationem ac perturbationem in se ipsis pertulerunt: corq; ipsorum & uis intelligendi,intrinsecus in ipsis conuicta sunt,cesserũtq; ac fugata sunt ab ea uirtute,quæ uisum effugiens illos compellebat,& ignis instar ineffabili quadam ratione adurebat. & tunc quidem inuisibiliter Dæmones talia passi sunt, quum Saluator noster Iesus Christus in Aegyptum,cum uisibili corpore peruenit. at uero postquàm planè iam ipsius Euangelium ad Aegyptios, sicut ad reliquas gentes perlatum est, & inuisibilis eius uirtus, unà cum suis Apostolis adfuit, quæ latenter illos adiuuaret, & unà cum illis rem negociumq; gereret,ac per eos religiosam piamq; ipsius doctrinam denunciaret, unumq; ac solum uerum Deum colere adhortaretur, & eos à Dæmonibus auerteret,qui prius decepti fuerant: hic iam tum Aegyptijs sicut etiam reliquis gentibus,seditio bellumq; intestinum exortum est, quum alij quidem ab errore colendi plures Deos recederent, & ad Christi uerbum concurrerent, alij uero econtrario hos ipsos oppugnarent, atq; ad huiusmodi facinus à domesticis Dæmonibus furore quodam concitarentur, adeo ut fratres à fratribus disiungerentur,& doctrinæ Christi causa, etiam charissimos sibi,gladijs
„ transfigerent. ait enim oraculum. & excitabuntur Aegyptij contra Aegyptios,
„ & bellum geret homo contra fratrem suum, & homo contra proximum suum.
confirmat autem propheticam prædictionem etiam ipse Saluator noster in euan
„ gelijs,dicens: tradet frater fratrem in mortem, & pater filium:& consurgent fi
„ lij aduersus parentes,& interficient eos.& rursus:nolite putare quod uenerim pa
„ cem mittere in terram. non dico uobis,sed separationem. erunt enim ex hoc,
„ quinq; in domo una, tres diuisi aduersus duos, & duo aduersus tres. separabun
„ tur pater contra filium,& filius contra patrem: mater contra filiam, & filia con
„ tra matrem: socrus contra nurum, & nurus contra socrum. hæc enim in quo tandem à uoce prophetica differunt, quæ quo tempore Dominus in Aegyptũ adueniet,ait surrecturos Aegyptios contra Aegyptios? & bellum gesturum hominem contra fratrem suum? tunc uero noui testamenti lex, cuius Christus author,contra legem superstitionis,in qua plures Dij colebantur, surrexit,quum uidelicet gentium simulachra adorantium lex,Christi doctrinam oppugnans,& ciuitas ac respublica eius ecclesiæ quæ in Christo consistit, aduersus ritus atque

instituta non credentium nationum suscitata est. ex quo illud dictum est: ciuitas
,, aduersus ciuitatem, & lex aduersus legem. deinde licet planè Aegyptios & omnes simulachrorum cultores, eumq; qui in ipsis uim suam exercet superstitionis spiritum, intueri etiam nunc perturbatos, & multum quidem consultantes, & cōminiscentes contra Christi doctrinam ut eam extinguant, atq; ex hominibus
,, deleant: dispergi autem ac dissipari à Deo qui ait in ipsa prophetia: & contur-
,, babitur spiritus Aegyptiorum in eis, & consilium eorum dissipabo. quumq; innumerabilia sint quæ interrogēt ac sciscitentur in oraculis ac diuinationibus, aduersum nos, quoties Deos suos, & latitantes in simulachris Dæmonas, & eos qui prius in ipsis multum poterant, Pythonas, adeunt: nihil tamen amplius ex
,, illis habent. qua propter oraculum ait: & interrogabunt Deos suos, & simulachra sua, & Pythonas: sed enim, inquit, nullum planè obtinebunt auxilium, quicunq; ad eos quiq; ipsorum Dij esse uideantur, quiq; ipsos antea deceperint, confugient, tunc utiq; maxime eos ipsos dominis ac regibus asperis tradente Domino, quum Dæmonibus suis auscultantes, & ab illis instincti, insectationes aduersus Dei ecclesiam concitabunt. hic mihi animum aduertas diligenter uelim, quonam pacto usq; ad Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, suis regibus seorsum ac per se tota Aegyptus uteretur, & in suo ipsorum iure ac libertate degerent Aegyptij: potestasq; illorum ab initio quàm longa & quàm multa fama feratur fuisse: & quemadmodum ex illo, quum primus Romanorum Augustus, (cuius temporibus Dominus noster natus est,) Aegyptum subegisset, & nouissima ptolemæorum Cleopatra capta esset: in Romanorum potestatem deuenerint, & sub illorum leges atq; edicta missi sint, suoq; ipsorum proprio iure, suaq; libertate priuati: ut propheticum oraculum etiam in hoc planè ueritatem suam demonstret: quod quidem de ijs qui ad loca, procurandi gratia mittendi essent, deq; prætoribus, ac reliquis per singulas partes magistratibus, ita loquitur: & tra-
,, dam Aegyptum in manus hominum, Dominorum asperorum. de ijs uero qui
,, totum imperium obirent, summumq; ius obtinerent, id quod sequitur: pro quo Aquila ait: & rex corroboratus, potestatem obtinebit in eis: Symmachus autem:
,, & Rex fortis ius in illos habebit. sic autem ipse regnum Romanorum arbitror
,, uocatum esse: quo tanquam freno ac uinculo impediti, non solum Aegyptij omnium hominum superstitiosissimi, sed reliqui quoq; uniuersi homines, nihil possunt iam audent'ue contra Saluatoris nostri ecclesiam oblatrare. post hæc, in eadem prophetia ordine sequuntur obscuriora quædam, & nodis ac difficultatibus implicita, quæ longioris atq; altioris, ob figuram qua enunciata sunt, interpretationis indigeant: quibus quidem nos per ocium, quum tempus aderit, aptam expositionis lucem adhibere non grauabimur, ubi Deo fauente diuinarum promissionum rationem absoluerimus.

Ab eodem. *Bonorum promissio ad eam quæ prius deserta erat, ex gentibus collectam ecclesiam, & ad afflictas uexatasq; animas manifestus* Dei aduentus, *& salutares miraculorum prodigiorumq; ostentationes.* *Caput.* 21.

Lætare

,, LAETARE Deserta sitiens. exultet deserta, & floreat ut lilium. & efflore-
,, bunt, & exultabunt deserta Iordanis. & gloria Libani data est ei, & honor Car-
,, meli. & populus meus uidebit gloriam Domini, & altitudinem Dei. conuale
,, scite manus remissæ, & genua dissoluta. consolamini pusillanimes intellectu.
,, conualescite, ne timete. ecce Deus noster iudicium reddit, & reddet. ipse ueniet,
,, & saluos faciet nos. tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient.
,, tunc saliet ut ceruus, claudus. & plana erit lingua mutorum. quoniam erupit in
,, deserto aqua, & conuallis in terra sitienti. & erit quæ caret aqua in stagna, & in
,, terram sitientem fons aquæ erit. hoc etiam in loco palàm salutaris Dei canitur aduentus, qui multa bona sit allaturus. surdis enim auditum, & cæcis uisum: præterea claudis, & linguam impeditam habentibus, medelam prædicitur redditurus. quæ omnia non aliàs exitũ inuenerunt, nisi postquàm Saluator noster Iesus Christus aduenit: à quo & cæcorum oculi aperti sunt, & surdi auditum receperunt: quid uero dicere opus est quàm multi, per illius discipulos, & soluta membra habentes, & muti & claudi, naturales sanationes recuperauerint? quàmq; alij innumerabiles, qui uarijs ægritudinum languorumq; generibus uexarentur, ab illo & curatione & salute digni iudicati, utrunq; consecuti sint bonum? cui rei & diuina prophetiæ prædictio, & ab omni mendacio alienissimum sacrorum euangeliorum testimonium, indubitatam fidem facit. desertam uero in his uerbis oraculum significat eam, quæ de gentibus collecta est, ecclesiam: quæ quum antea sine Deo esset, per eos de quibus nunc agitur, euangelium accipit. præterea idem oraculum ait, huic desertæ dandam esse gloriam Libani. Libanum autem figurate Hierusalem appellari consuetum est, sicut suo tempore per eas demonstrationes, quas de diuina scriptura conficiam, probaturus sum. itaq; in ipsius Dei ad homines aduentu, illi desertæ, de qua dictum est, ecclesiæ inquam quæ de gentibus collecta est, gloriam Libani dandam esse, propositum docet oracu-
,, lum. pro eo autem quod dictum est, & honor Carmeli, Aquila quidem conuer
,, tit, splendor Carmeli & Saron, ipsi uidebunt gloriam Domini. Symmachus ue-
,, ro, decor Carmeli & campi, ipsi uidebunt gloriam Domini. Theodotion au-
,, tem, species, inquit, Carmeli & Saron, ipsi uidebunt gloriam Domini. quibus uerbis significare arbitror prophetiam, non ipsam Hierusalem neq; Iudæam, sed ipsarum gentium terram, cui diuina cognitio exhibenda sit. Carmelus enim, & qui uocatur Saron, externarum gentium loca erant. & hæc quidem ad uerbum. ad sensum uero interpretantibus, dicendum erit, quòd ij qui prius animis excæcati erant, adeo ut & ligna & lapides & reliquam animæ expertem materiam, nec non Dæmonas circum terram uersantes, aliosq; spiritus deprauatos, loco summi Dei colerent, quiq; auribus intelligentiæ obsurduerant, & claudicantes solutiq; omni uita erant: his omnibus malis alijsq; & perturbationum, & ægritudinum generibus, per Saluatoris nostri Iesu Christi doctrinam etiam nunc liberentur: & multo præstantiorem quàm ea est, quæ ad corpus pertinet, salutem opemq; recipiunt: & Dei uerbi ad homines aduentus diuinam & plus quàm

humanam uirtutem detegunt ac demonstrant.

Ab eodem. Quemadmodum primum sempiternumq; Dei uerbum, ipse uniuersi opifex, à Domino patre etiam nunc se missum esse confitetur. Caput. 22.

,, AVDI Me Iacob, & Israel quem ego uoco. ego sum primus, & ego sum in
,, sempiternum: & manus mea fundauit terram. dextera mea firmauit cœlum. &
,, adiungit paulo post: & nunc Dominus Dominus misit me & spiritus eius. habes igitur hic quoq; Dominum, qui mitttitur & qui mittit, patrem uidelicet ac Deum uniuersi, qui consueuit bis Dominus nominari.

Ab eodem Quemadmodum ipse Dominus, Iudæorum gentem redarguit, eo quòd uenturum ipsum suscepturi non sint, neq; uocanti sibi auscultaturi: & quæ passurus sit ab eis. Caput. 23.

,, SIC Dicit Dominus: qui est hic liber repudij matris uestræ, quo dimisi eam?
,, aut cui debitori uendidi uos? ecce peccatis uestris uenditi estis, & iniquitatibus ue-
,, stris emisi matrem uestram: quoniam ueni, & non erat homo: uocaui & non e-
,, rat, qui audiret. nunquid non potest manus mea liberare? aut nunquid non pos-
,, sum eripere? deinde in eadem prophetia paululum progressus, ego uero, inquit,
,, non contumax sum, neq; contradico: tergum meum dedi in flagella, & maxillas
,, meas in alapas. faciem uero meam non auerti à probro sputorum. ipse Dominus quum in his uerbis, suum ad homines aduentum fateatur, redarguit populum Iudæorum, quòd uenientem se suscepturi non sint, neq; uocanti auscultaturi, & hanc, quasi se ipsum defendens, causam illorum ipsorum reiectionis docet fuisse. nam quoniam ueni, inquit, & non erat in uobis homo, uocauiq; & nullus erat, qui audiret, idcirco, inquit, peccatis uestris uenditi estis, tanquam ipsi per uos ipsos meæ uocationis repudiatores, extiteritis, neq; uero ipse uobis libellum repudij dederim. hæc autem euidentissime ad eum populum, qui ad circuncisionem pertinet, directa sunt, & simul ea, quæ illi contra ipsum in passione ausi sunt, signi-
,, cat, dicens: tergum meum dedi in flagella, & maxillas meas in alapas, & quæ sequuntur. hæc quoq; per ocium à nobis iusta interpretatione explanabuntur.

Ab eodem. Quemadmodum ipse qui in prophetis olim canebat Dominus, uenturus ad homines, & ipsis oculis inspiciendus, & à gentibus cognoscēdus expectaretur. C. 24.

,, HAEC Dicit Dominus: propter uos nomen meum blasphematur in genti-
,, bus. idcirco cognoscet populus meus in die illa, quòd ego sum: ipse qui loquor,
,, adsum, ut formositas in montibus, ut pedes euangelizantis auditum pacis, ut qui
,, nunciat bona: quoniam auditam faciam salutem tuam dicens: Sion, rex tuus erit
,, Deus. uox custodientium te exaltata est, et cum uoce simul lætabuntur: quoniam
,, oculis ad oculos uidebunt, quando miserebitur dominus Sion. erumpant læti-
,, tiam simul deserta Hierusalem, quoniam miseratus est Dominus ipsam, & libera-
,, uit Hierusalem, & reuelabit brachium sanctum suum, in conspectu omnium gen-
,, tium: & uidebunt omnia extrema terræ, salutem à Deo nostro. his ipsis deinceps adnexa est sub uno & eodem contextu, de passione Christi prophetia: quam item

per ocium

per ocium expositurus sum. quum uero unus & idem sit Dñs, qui ait in particula ante hanc proxime exposita, ad ipsum Iudaicũ populum: peccatis uestris uenditi estis, & iniquitatibus uestris dimisi matrem uestrã, quoniã ueni & non erat homo,
,, uocaui & non erat qui audiret: in his de quibus nunc agitur uerbis, ad eosdem ait:
,, propter uos nomen meum blasphematur in gentibus. deinde quasi habens alium
,, præter illos populum, adiungit: idcirco cognoscet populus meus nomen meũ:
deinde docet quòd non alius, sed ipse qui in prophetis loquebatur Dñs uersabitur
,, olim in hac uita, his uerbis: ego sum: ipse qui loquor adsum. illud autem: ut formo
,, sitas in montibus, ut pedes euangelizantis auditum pacis, ut qui nunciat bona, au-
ditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, rex tuus erit Deus: manifestius reliqui cõ
,, uerterunt interpretes, Aquila quidem in hunc modum: quid speciosi facti sunt su-
,, per montes, pedes euangelizantis? eius qui audire facit pacem? eius qui nunciat
,, bonum, qui audire facit salutem, dicentis ipsi Sion: regnauit Deus tuus? Symma-
,, chus uero: cur decentes in montibus pedes euangelizantis? auditam facientis pa-
,, cem, euangelizantis bona, auditam facientis salutem? dicentis ipsi Sion: regnauit
,, Deus tuus? pro eo uero quod est: uox custodientium te exaltata est, & cum uoce
simul lætabuntur, quoniã oculis ad oculos uidebunt: Symmachus quidem sic in-
,, terpretatus est: uox speculatorum tuorum: extulerunt uocem: in id ipsum laudabunt:
,, palàm enim oculis uidebunt. dici porrò in his speculatores uidentur, sacrosancti
Saluatoris nostri Apostoli: qui palàm oculis intuiti eum de quo prophetæ lo-
quebantur, extulerunt uocem suam in totum terrarum orbem, illum ipsum prædi-
cantes. ipsam uero Sion ac Hierusalem quæ in locis euãgelizatur, in cœlo agno
,, uit ipse Apostolus illis uerbis: superior autem Hierusalem libera est, quæ est mater
,, nostra. & accessistis ad Sion montem, & ad ciuitatem Dei uiuentis Hierusalẽ cœ-
,, lestem, & multorum millium angelorum frequentiam. dici uero Sion poterit etiam
ea, quæ in omnem terræ locum, per Christũ constituta est ecclesia: quemadmodũ
Hierusalem omne pium ac religiosum ciuile institutum: quod quum apud solos
ueteres Iudæos olim existeret, in solitudinem propter ipsorum impietates conuer-
sum est, deinde rursus renouationem in melius consecutum est, per Christi Salua
,, toris nostri aduentum. quapropter ait prophetia: erumpant lætitiam simul deser-
,, ta Hierusalem: quoniã miseratus est Dñs ipsam, & liberauit Hierusalem. cæterum
nusquam sane aberres, si uniuscuiusque uiri sancti deoque amici animã, quatenus quidem
supra hanc uitam elata est, quippe quum in cœlo suum ius ciuitatis habeat, con-
templeturque ea, quæ ipso mundo sunt superiora, Sion nomines: (nam ex interpre
tatione speculatorium significat:) quatenus autem in bono statu & quiete pertur-
bationum constituta est, Hierusalem eandem appelles. illud enim nomen conuer
sum, uisionem pacis significat. ordine posthac Dei ad ueram religionem uocatio
,, gentium, euidentissime declaratur illis uerbis: & reuelabit Dñs Deus brachium
,, sanctum suum, in conspectu omnium gentium, & uidebunt omnes fines terræ, sa-
,, lutem à Deo nostro. porrò brachiũ Dei neutiquam aliud esse arbitreris, quàm uerbũ
& sapientiam, & ipsum Dñm, qui est Christus Dei. hoc enim ex multis ostendere
facile est. habes præterea in exodo, Israel ab ægyptiaca seruitute liberatũ brachio

Dei. ipsum igitur illud brachium Dei, quod ueteri populo salutem manifestissime attulit, omnibus gentibus aperiendū, ac detegendum, tanquam id quod prius occultum esset, præsens prophetia significat. salutem uero quam dicit uisuros om-
,, nes terræ fines, & quam superius indicauit quum dixit: auditam faciam salutem tuam: scito apud Hebræos ipso Iesu nomine appellari.

Ab eodem. Quòd rursus Dominus, ipsum planè Dei uerbum, uenturus & gentes congregaturus canerctur. Caput. 25.

,, ECCE Dn̄s ut ignis ueniet, atq; ut tempestas currus eius, & quæ sequuntur. di-
,, xit Dn̄s: & ego opera eorū & cogitationem eorum scio. & ego uenio congre-
,, gare omnes gentes & linguas. & uenient & uidebunt gloriam meā, & relinquam
,, in eis signum. & emittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes, in Tharsis, & Phud,
,, & Lud, & Mosoch, & Thobel, & in Græciā, & ad insulas remotas, ad eos qui non
,, audierunt nomen meum, neq; uiderunt meam gloriā. & nunciabunt mea opera in gentibus. planissime etiam in his, Dn̄i aduentus ad homines indicatur. & quo-
,, niam hic dictum est illum ut ignem uenturū, merito Saluator noster ait: ignem ue
,, ni mittere in terram, & quid uolo si iam accensus est? currus uero eius, stipantes ip-
,, sum diuinas potestates, inseruientesq; ipsi sanctos Angelos, cōmode dixeris: de quibus illud dictum est: & accesserunt Angeli & ministrabāt ei: sanctos item eiusdem Apostolos ac discipulos: quibus inuectum diuina atq; inuisibili uirtute Dei uerbum, omnem permeauit terrarum orbem. potest etiam aliter dici ad uerbum: ignem & currus unà cum eius aduentu denunciari, propter eam, quæ Hierusalem oppressit, obsidionem post Saluatoris nostri aduentum: post quem haud multo, templum quidē ipsum igne incensum est, & extremam pertulit uastationem: urbs uero circundata est curribus & exercitibus bellicis: post quem casum etiam ea, quæ de cunctis gentibus prædicta fuerant, huic prophetiæ consentaneū finem sortita sunt. cæterum quis non admiretur audiens Dominum per prophetam dicentem?
,, uenio congregare omnes gentes & linguas: quum uideat in omni quæcunq; ab hominibus habitatur terra, per Saluatoris nostri IesuChristi aduentū ac uocationem, conuentus gentium in Christi nomine celebrari? linguasq; omnium nationū omni genere sermonis unum Deum, ac Dn̄m inuocātes? deniq; post omnia hæc quis inspiciens omnes, quicunq; in Christi fidem uenerunt, salutari signo pro an-
,, nuli nota utentes, non merito obstupescat, si audiat tanto ante ipsum Dn̄m dixisse: & uenient & uidebunt gloriam meā, et relinquam in eis signū? iam inde igitur saltem in parte, secundum priorem Saluatoris nostri ad homines aduentum, ipsis oculis intuemur diuinorū oraculorum euenta. cæterū eadem hæc plenius absoluētur, in secundo & glorioso eiusdem aduentu, quando omnes gentes uidebunt gloriam eius, uenientemq; ipsum de cœlo cum potestate & gloria multa. referri uero ad illud tempus etiā reliqua poterunt, quæ in ipso oraculo prædicta sunt, quēad-
,, modū quidē nos proprio, atq; huic rei dicato opere ostēsuri sumus. quū igitur ad hunc usq; locū hæc tam multa collegerimus, de eo, q olim canebatur futurus, Dei ad homines aduentu, sequitur ut his adiungamus, quis nam modus in iisdem oraculis prædiceretur, futurus prioris eiusdem ad humanam uitam accessus.

LIBRI SEXTI FINIS.

HÆC INSVNT IN SEPTIMO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

Euangelicæ Demonstrationis Liber Septimus.

CVUM Proximo libro Deum ad homines uenturum, & cum hominibus in terra uersaturum, duoq; hæc maxima signa illius aduentus futura, gentium per totum orbem ad accipiendam ueram Dei notitiam, uocationem, & Iudaicæ gentis propter incredulitatem in illum, ruinam ac solitudinem, ex propheticis uocibus didicerimus, ibidemq; inspexerimus, quem tandem exitum inuenerint ea quæ prædicta fuerant: ipso deinceps ordine in hoc septimo Euangelicæ demonstrationis uolumine, modum contemplari conabimur, secundum quem ait se ad homines commigrasse. iam inde igitur uideamus, quis nam modus Dei ad homines migrationis caneretur futurus, & ubi nam gentium oriturus prædiceretur, & de quo genere profecturus sanctorum hominum uocibus ferretur.

Quis nam modus accessus Domini ad homines. Ab Hesaia. 1. Caput. 1.

QVEMADMODVM Diuinus euangelista Ioannes, plus quàm humana uoce de Saluatore ac Domino nostro, de ipso inquam Dei uerbo disserens sacramq; illius scripturam narrationemq; aggrediens, unà cum ipsa illa theologia eiusdem ad homines accessum, per assumptum corpus exponit, sic dicens: in „ principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. hoc „ erat in principio apud Deum. omnia per ipsum facta sunt: atq; his deinceps ad„ iungens, & uerbum caro factum est, & habitauit in nobis: ita diuino spiritu afflatus propheta, quum Deum de uirgine genitum, esset nunciaturus, uisionem antea quandam illius gloriæ contemplatur, talemq; theologiam describit: uidi Do„ minum Sabaoth sedentem super solio excelso & sublimi: & plena erat do„ mus gloria eius: & Seraphim stabant circum eum, sex alæ uni, & sex alæ al„ teri. & duabus quidem tegebant faciem, duabus autem uelabant pedes, & duabus „ uolabant: & clamabant alter ad alterum, & dicebant: sanctus: sanctus: sanctus:

,, Dominus Sabaoth. plena est omnis terra gloria eius. & deinceps adiungit: &
,, audiui uocem Domini dicentis: quem mittam, & quis ibit ad populum hunc.
,, & dixi: ecce ego. mitte me. & dixit ad me: uade, & dic populo huic: au-
,, ditu audietis, & non intelligetis: & intuentes intuebimini, & non uidebitis.
,, crassum enim factum est cor populi huius: & auribus suis grauiter audie-
,, runt: & oculos suos clauserunt, ne quando uideant oculis, & corde intelli-
,, gant, & conuertantur, & sanem eos. & dixi: quo usq; Domine? & dixit:
,, donec desertæ sint ciuitates, eo quòd non sit qui inhabitet: & domus, eo
,, quòd non sint homines. at enim quem tandem Dominum fas est dicere ui-
sum fuisse à propheta præter eum, quem & Habraæ, & reliquis Habraæ si-
milibus priscis patribus uisum fuisse, & cum iisdem locutum esse, in prioribus
libris ostendimus? Hunc enim pariter & Deum & Dominum, & item An-
gelum esse, & primum imperatorem copiarum Domini, antea didicimus.
quum ergo præsens oraculum esset illius ad homines commigrationem præ-
dicturum, diuinum antea illius regnum contemplatur: ubi ait se uidisse illum
sedentem in solio excelso, & sublimi. hoc autem illius solium illud esse existi-
mandum est, quod in psalmo de dilecto ostensum est, in illis uerbis: sedes
,, tua Deus in sæculum sæculi: super quam supremus & uniuersi conditor Deus,
& ipsius pater, ipsum tanquam unicum ac dilectum sedere iubebat, dicens: se-
,, de à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.
confirmat uero hanc nostram in hos locos interpretationem, Ioannes Euange-
lista: qui postquàm citauit proxime expositas Hesaiæ uoces, in quibus dictum
,, est: crassum enim factum est cor populi huius: & auribus suis grauiter audie-
,, runt: & oculos suos clauserunt: adiungit de Christo, & dicit: hæc dixit He-
,, saias quando uidit gloriam eius, & testificatus est de eo. quum ergo uidisset
propheta Saluatoris nostri, super paterna diuinæ maiestatis ac regni sede col-
locationem, diuinoq; ipse esset spiritu instinctus, essetq; deinceps eiusdem ad
homines accessum, ortumq; de uirgine descripturus: prius testificatur eam, quæ
in omnem terram peruentura erat, cognitionem, & gloriæ prædicationem, ip-
,, sa Seraphim inducens quæ circum illum starent, ac dicerent: sanctus: san-
,, ctus: sanctus: Dominus Sabaoth. plena est omnis terra gloria eius. sed quæ-
nam existimanda sunt hæc Seraphim Christum Dei stipantia? num forsitan
Angelorum ac diuinarum potestatum chori? an uero prophetarum atq; Apo-
stolorum? nam Seraphim si interpreteris, initium oris ipsorum audias. ta-
les uero & prophetæ & Apostoli, per quorum os, instar primitiarum, initium
salutaris prædicationis factum est: ex quo appellationem hanc sortiti sunt: si-
cut etiam sancti spiritus potestates, quæ alæ nominatæ sunt, primas quidem
atque extremas de Deo uerbo notitiæ partes occultant, tanquam eas quæ
suapte natura neque dici, neque comprehendi possint: quæ uero ipsius
de illo dispensationis mediæ sunt, eas ostendunt, propterea quòd so-
la hæc naturæ hominum cognoscibilia: quum ea quæ supra hæc & post

hæc

hæc reliqua sunt, in arcanis habita sileantur. præterea diuinæ ac cœlestes potestates, poterunt item uocabulo Seraphim intelligi, quatenus alia quadam ratione, Seraphim ex interpretatione incendia significant: ex quo illud dictum est: qui
,, facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammam. clamant porrò hi, & uociferantur alter ad alterum pro suis quisque uiribus, sanctitatem eius de quo, ut de Deo, loquitur propheta commendantes: & quod omnium admiratione dignissimum est, theologice declarantes, quòd non modo cœlum, & quæ in cœlo sunt, uniuersa plena sunt maiestate & gloria eius, sed etiam omnis terra eiusdem facultatis ac uirtutis est particeps, propter eius qui canitur de cœlo ad homines descensum: de quo deinceps longius progressum oraculum uaticinatur, nec non & ortum de uirgine, & per hunc latius in omnem terram disseminatam gloriæ eius celebrationem, denunciat. Dominus autem Sabaoth ex interpretatione, est Dominus exercituum. is autem erit primus imperator exercituum Domini: quem in tertio ac uigesimo psalmo Dominum Sabaoth, diuinæ rursus potestates appellant, ubi eiusdem de terra ad
,, cœlum ascensum diuinant, & canunt uerbis illis: tollite portas principes ue-
,, stras, & eleuamini portæ æternæ, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex glo
,, riæ? Dominus exercituum, ipse est rex gloriæ. Hebraicus enim contextus hoc loco rursus Dominum Sabaoth illum uocat. & quoniam ipse est rex gloriæ, & propter eius aduentum, futurum erat ut omnis terra impleretur gloria eius:
,, merito quod futurum erat, & in propheta, & in psalmo dictum est: in pro-
,, pheta quidem illis uerbis: plena est omnis terra gloria eius: in psalmo autem
,, initio statim ubi ait: Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarum, & omnes qui habitant in eo. his autem uaticinio comprehensis, deinceps progressus propheta testificatur, quòd licet omnis terra futura sit plena gloria eius, attamen illum Iudaica gens acceptura non sit. itaq; ait: & dixit Dominus,
,, (ille uidelicet qui uisus fuerat Dominus Sabaoth,) quem mittam, & quis ua-
,, det ad populum hunc? & dixi: ecce ego sum: mitte me. & dixit: uade & dic
,, populo huic: auditu audietis & non intelligetis: & intuentes intuebimini, &
,, non uidebitis. crassum enim factum est cor populi huius: & auribus suis grauis
,, ter audierunt: & oculos suos clauserunt: ne quando uideant oculis suis, & au-
,, ribus suis audiant, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos: quibus uerbis manifestissime canit futuram, aduersum se accusationem Iudæorum: & quòd intuebuntur quidem ipsum, non tamen animaduertent, quis sit: quòdq; loquentem inter ipsos & docentem audient, non tamen etiam intelligent quis nam is sit, qui cum ipsis loquatur, neq; item quæ nam ea sint nouæ doctrinæ
" præcepta, quæ ipse illis tradet. comprobat uero huius oraculi euentum euan-
,, gelista Ioannes, qui de Saluatore nostro sic ait: quum autem tam multa signa fe-
,, cisset coràm eis, non crediderunt in eum, ut sermo Hesaiæ prophetæ impleretur,
,, quem dixit: Dñe quis credidit auditui nostro, & brachium Dñi cui reuelatum est?

,, propterea non poterant credere, quia iterum dixit Hesaias: excæcauit oculos
,, eorum, & indurauit cor eorum, ne uideant oculis, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. hæc dixit Hesaias quando uidit gloriam eius, & testificatus est de eo. ergo absq; controuersia uisionem illam Dei, ad Christum retulit euangelista Ioannes, & ad Iudaicum populum, qui uisum à propheta Dominum, quemadmodum ab illo ipso prædictum est, non suscepit. nam quum Dominum Sabaoth propheta uidisset, refert oraculum, quemadmodum ipsi præceperit, ut ad Iudæos diceret: quòd ipsi illum quidem aliquando uidebunt, sed non intelligent quis sit: & audient illum loquentem inter ipsos & docentem, sed non percipient, propterea quòd induratum erit cor eorum. quum hæc igitur Hesaias his, quæ apposuimus, uerbis canat, in historiæ modum hostium aduersus Achaz impetum, qui tunc Iudaici populi regnum obtinuerat, describit: & à uisibilibus quidem hostibus ruinam breui, neq; haud multo post futuram significat. quorum uero signa quædam duntaxat attulit, (hi porrò sunt intelligibiles atq; inuisibiles quidam hostes, Dæmones utiq; ac sub uisum non cadentes potestates: de quibus initio totius operis disseruimus: quòd non solam Iudaicam gentem, sed omne prorsus humanum genus, in omne malitiæ genus, ac deniq; in ipsum omni religioni contrarium simulachrorum cultum compulerint,) hos non aliter uinci posse demonstrat, quàm per unum qui canitur Dei uerbi ad homines accessum: quod quidem Dei uerbum esset ex innupta uirgine humanum corpus assumpturũ. sed huius illi quisnam usus fuerit, iam tempus
,, esse uidetur, ut latius inquiramus. Quia per hominem mors intrauit in mundum, ait Apostolus, idcirco aduersus mortem uictoriam obtineri per eundem hominem oportuit, & quod mortis fuerat corpus, uitæ corpus declarari: & peccati regnum, quod prius in corpore mortali uim suam exercebat, deleri, usq; adeo ut non amplius illi peccatum, sed iustitia dominaretur: & quoniam ex peccatis corporis, antea cunctis hominibus ruina facta est, merito rursus per omnis peccati expers corpus, omniq; prorsus malitia intactum, trophæa aduersus hostes erigenda fuerunt. sed quos tandem hostes, nisi eos qui olim per corporeas uoluptates humanum genus prosternebant? præterea quum Dei uerbum esset cum hominibus collocuturum, & corporeis auribus præcepta de pietate traditurum, prodigiaq; & miracula oculis hominum, Deiq; uirtutem euidenter atque aperte demonstraturum: non aliter quàm per consuetum nobisq; familiare instrumentum, hoc facere ipsum oportuit: quoniam nihil quidem amplius quàm quæ corpora sunt, mortalibus oculis ut cerneremus, fieri poterat, neq; ut auribus perciperemus quàm sonum, qui lingua proferri consueuit. ut igitur corporeis quoque sensibus intelligibilium incorporearumq; rerum notiones caperemus, eum qui nobis & cognatus & familiaris esset, ipse Deus uerbum assumpsit: omniaq; per illum quæcunq; salutaria essent, ijs, qui ipsi audiebant, ipsiq; uidebant, tam quæ in diuinis ipsius uerbis, quàm quæ in factis consisterent, exposuit. atq; hæc omnia administrauit

nusquam

nusquam, ut nos simili ratione corporis necessitatibus illigatus: neq; ipse quidquam aut deterius, aut amplius sua ipsius diuinitate perpetiens: neq; uero ut anima hominis, ita ipse tali corpore impeditus, ut diuina interim munera obire non posset, aut ubiq; adesse, qui Dei uerbum est, omniaq; implet, ac per omnia penetrat: neq; item aut sordibus ullis, aut corruptione, aut fœditate, ex eo corpore quod assumpsit inquinatus: propterea quod quum ipse natura sit expers & corporis, & carnis, & omnis materiæ, tanquam Dei uerbum, diuina quadam uirtute rationibusq; ineffabilibus, omnem sustinuit dispensationem, quæ sua esse sent impertiens, non autem contra sibi uendicans, aut usurpans quæ aliena. ergo cur ita hanc illius in corpore dispensationem formidare opus est? quando neq; fœdatus est is, qui fœdari non potest, neq; ex carne assumpta inquinatus, qui non potest inquinari, neq; uero propria corporis natura corruptus, quum ipsum sit Dei uerbum, ab omni patiendi natura prorsus alienum? quando ne Solis quidem radij dum cadauera, & omnis generis corpora attingunt, quidquam omnino pati dicuntur? ab ipso autem diuino uerbo etiam contra, quod corruptibile erat in melius commutatum est, sanctumq; atq; immortale, quemadmodum ipsius uoluntas fuit, effectum est. quin etiam diuinis sui patris consilijs atq; actionibus, ipse interim inseruiebat. totum igitur hoc hominum amantissimus Deus, Deiq; uerbum pro cunctorum hominum medela & salute, uocibus interim prophetarum consentanea gerens effecit: qui quidem prophetæ tanto ante à priscis usq; temporibus, admirabilem ipsius de uirgine ortum testificati fuerãt. porrò admodum necessario huic Christi ortui de uirgine, propheta anteponit id quod reddat attentum, inclamans ad eos qui ipsa hæc audiant, illud: si non „ credideritis, non intelligetis: cui deinceps adiungit ea, quæ in hunc modum se „ habent: si non credideritis, non intelligetis. & adiecit Dominus loqui ad A„ chaz dicens: pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum aut in excel„ sum. & dixit Achaz: non petam, neque tentabo Dominum. & dixit: au„ dite iam domus Dauid. num parum uobis est, hominibus exhibere cer„ tamen? & cur Domino exhibetis certamen? propter hoc dabit Dominus „ ipse uobis signum: ecce uirgo in utero capiet, & pariet filium, & uoca„ bis nomen eius Emmanuel: butyrum & mel comedet prius quàm cogno„ scat ipse, aut eligat mala, ut seligat bonum. quia prius quàm cognoscat puer „ bonum aut malum, non est obediens malitiæ, ut seligat bonum. & com„ prehendetur terra, quam tu times, à facie duorum regum. & quæ quidem ad prophetiam pertinent, in hunc modum se habent: diligentius uero attendere par est ipsius oraculi exordium, quod legentes admonet, si non crediderint, ne intellecturos quidem esse. & sanè adnotare necesse fuit, atque ostendere, quòd non solum intellectu, sed etiam fide ijs qui lecturi sunt, opus sit, & uicissim, non solum fide sed etiam intellectu. ex quo Iudæi qui in Christum Dei non crediderunt etiam nunc hæc audientes, nondum tamen quis sit, de quo propheta loquitur intellexerunt, ut in ipsis primis ueritatem suam

probauerit uaticinium. auditu enim tota die prophetias de Christo audientes, auribus intelligentiæ non audiunt. atq; ipsorum ignorantiæ alia nulla est causa quàm incredulitas, quũ ipsum hoc absq; mendacio et de ipsis, et ad ipsos uaticinium, planè enunciauerit. si enim non credideritis, inquit, ne intelligetis quidem. quòd si dixerint non uirginem, sed puellam apud scripturã nominatam esse: (sic enim aiunt apud ipsos haberi:) cuiusmodi tandem signum hoc futurum dicemus, quod diuina promissione sit dignum, si usitate quemadmodum cæteræ omnes mulieres, ubi ex uiri coniunctione prægnans euaserit, puella quæpiam fuit paritura? quomodo præterea Deus erit qui ex illa nascatur, neq; simpliciter Deus, sed nobiscum Deus? hoc enim significat uox Emmanuel: quo nomine ait esse uocandum illum qui nascetur. ecce enim, inquit, uirgo in utero capiet, & pariet filium: et uocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si quis tandem interpretetur, nobiscum Deus. cuiusmodi autem certamen Deo, aut quis tandem labor, quæue difficultas obiecta, si de more paritura fuit mulier? in nostris enim exemplaribus, quæ quicunq; interpretati sunt, ij et genere ab Hebræis oriundi fuerunt, et patriæ ipsorum linguæ peritissimi, et in ea eruditione probatissimi, sic habetur: num parum uobis est, certamen exhibere hominibus? et cur Domino exhibetis certamen? propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum. ecce uirgo in utero capiet, et pariet filium: qui uocabitur nobiscũ deus. hoc enim sibi uult, quemadmodum dixi, ipsa uox Emmenuel. in ipsis autem Iudæorum exemplaribus, quæ secundum Aquilæ conuersionem feruntur, (aduentitius autem Aquila fuit, non natura Iudæus,) sed tamen etiam secundum hunc, hoc sanè scriptum est modo: nunquid parum est à uobis fatigari uiros? quòd laborem exhibetis etiam Deo meo? propter hoc dabit ipse uobis signum: ecce puella in utero concipit: et parit filium: et uocabis nomen eius Emmanuel. apud Symmachum uero hæc ita se habent: (porrò Simmachus dicitur Ebionæus fuisse. secta autem hæc fuit Iudæorum qui eo nomine uocabantur, et in Cristum credere dicebantur: ex quibus Symmachus fuit:) apud ipsum hunc igitur hæc ita se habent: audite domus Dauid. nunquid non satis uobis est fatigare homines, quòd fatigatis Deum meum? propter hoc dabit Dñs ipse uobis signum: ecce puella concipit et parit filium: et uocabis nomen eius Emmanuel. quoniam enim Iudaicæ gentis mores asperrimi, et à pietate admodum abhorrentes, sudorem laboremq;, ac fatigationem non uulgarem, atq; certamen, antiquis illis Deo amicis prophetis exhibebant, idcirco, non satis est, inquit, uobis, dei prophetas affligere, hominibusq; exhibere certamen, nisi iam etiam Deum meum fatigetis, eiq; exhibeatis certamen? nec Deo simpliciter, sed Deo meo? Sic enim Teodotion quoq; conuertit. propheta igitur suum peculiariter Deum, et non eorum ad quos sermo dirigebatur, eum qui uexaretur, et in certamen daretur appellauit: qui quidem nunquam Deum meum dixisset eum, qui apud Iudæos supremus habetur, apud quos quem à patribus rerum omnium conditoris Dei cultum ipsi acceperant, is diligentissime seruabatur. sed quod tandem esse potest certamen,

quis

quis labor, quæ fatigatio eius Dei, de quo propheta loquitur, nisi ipsum ad hominum generationem accedere? & tum secundũ nos, tum secundum septuaginta interpretationem de uirgine nasci? secundum uero eam quæ apud iuniores fertur Iudæos, de puella? cæterum apud Moysem quoq; inuenies eam quæ absq; controuersia sit uirgo, puellam appellari. siquidem eam quæ alij desponsata sit, ab alio uero repudiata, hac appellatione uocauit. is præterea qui de tali femina sit edendus nomine Emmanuel, maiore fertur potentia, quàm omnium aliorum est hominum, quippe qui eligat bonum prius quàm cognouerit mala, & malitiæ non obtemperet boni eligendi gratia, eo magis quòd hæc præstet non in uirili iam, sed in puerili adhuc ætate constitutus. ex quo illud dictum est: prius quàm ,, nouerit puer bonum aut malum, non paret malitiæ, ut eligat bonum: quibus uerbis prorsus quòd ille de quo agitur nullam malitiam attigerit, demonstratur. sed excellentiorem quoq; denominationem, quàm hominis ulla esse possit appellatio nanciscitur is, qui nobiscum est Deus. quare signum item quod de illo datur, profunditatem simul habere dicitur, & simul altitudinem: profunditatem quidem propter descensum ad homines, aut etiam usq; ad mortem accessium: altitudinem uero propter diuinitatis à profunditate restitutionem, aut etiam propter diuinæ eius substantiæ, quæ omni natura prior est, theologiam. Quis uero alius sit nobiscum Deus, quàm is quem superioribus libris Deum Dominumq; ostendimus? quiq; item Habraæ quondam non alia quàm hominis forma uisus est? quòd si Iudæi hæc ad Ezeciam referant filium Achaz, & dicant hunc esse qui patri suo futurus oraculo promittatur, uideant quomodo nobiscum Deus fuerit Ezecias, aut quod nam signum sua maiestate dignum, Deus in illo ostenderit. sed neq; certamen ullum, neq; labor in illius ortu Deo exhibitus est. præterea planè à prophetia excluditur, ratione temporum, Ezecias. hæc enim ipso iam tum patre Achaz regnante, futura canebantur. Ezeciam uero antequàm regnum acceperit Achaz, genitum esse constat. quòd si ad hunc ea quæ ad propositum oraculum pertinent, minime referri possunt, multo minus ad alium quempiam eorum, qui apud Iudæos post prophetiæ tempora extiterint, præterquàm ad ortum eius qui uerus est Emmanuel, hoc est eius qui extiterit uere nobiscum Deus, & ad unũ Saluatoris nostri Dei uerbi ad homines accessum. duobus enim sublatis regibus, deserta & sola relicta est Iudæorum terra, sicut oraculum ait futurum, dicens: ,, relinquetur terra à facie duorum regum: quod quidem ipsum etiam planè ad uerbum sic demonstrabitur. temporibus enim regis Achaz & Hesaiæ filij Amos, quibus prophetia illa edita est, rex Syriæ qui Damasci, & rex Israel, non is qui in Hierusalem, sed is qui Samariæ regnabat, & multitudini Iudæorum qui à diuina lege defecerant imperabat, fœdere inter se icto, eos quibus Dauid successores imperabant obsidere cœperunt. hosce igitur ambos quum prophetia tollendos atq; euertendos canat, ipsos quidem illius temporis Iudæos & externos, qui aduersus populum Dei sibi dextras inter se dederant, euestigio dissoluendos, & discessuros à bello prædicit: regnum tamen illud ac successioné prorsus dissolutum

extinctumq; iri,sub illius de quo prophetia loquitur, nobiscum Dei, ortum. attende igitur diligenter, quo tempore Damascenorum simul ac Iudæorum dissolutum est regnum, & quando tandem relicta est terra Iudæorum sine rege, nec non ipsa quæ prius multum poterat, magna manu quondam Syriæ uniuersæ imperitans, Damascenorum regio. nanq; sub horum euersionem atq; interitum, ipsum Emmanuel prorsus oriturum fuisse par est, & eum de quo prophetia loquitur uenturum. Si igitur horum ipsorum, de quibus dictum est, regna, adhuc stare intueri liceret, nihil amplius quærere opus esset, sed etiam nunc in futurum tempus spem omnem intendere. sin autem re ipsa constat ea, de quibus dictum est, euersa sublataq; esse, usq; adeo ut neq; in Damasco, neq; in Iudæa, nostris temporibus regem intueri liceat: quid amplius dubitandum est, oraculum suum finem accepisse, quod ait: & relinquetur terra à facie duorum regum, quos tu times à facie ipsorum: quibus in uerbis reges pro regnis nominati sunt. Siquidem Symmachus ita ait: relinquetur terra à qua tu mala pateris, à facie duorum regum ipsius. Aquila uero: relinquetur terra quam tu fastidis, à facie duorum regum ipsius. Theodotion quoq; eodem interpretatus est modo: relinquetur, inquit, terra quam tu abominaris à facie duorum regum ipsius. cernis ut uaticinetur terram relinquendam esse sine rege? sed quam tandem terram, nisi Damascenorum atq; Israel? horum enim duo reges erant, de quibus hic sermo est. quorum terram Achaz fastidiebat siue abominabatur laborans, siue mala patiens ab ea. quando igitur quæso hoc factum est? his enim confectis, necesse est prorsus eam prophetiæ partem, de qua hic dictum est, ad exitum peruenisse: hoc est: uirginem, nobiscum Deum, peperisse. & sanè constat apud eos qui non indiligenter historias explorauerint, quemadmodum usq; ad tempora Saluatoris nostri Iesu Christi, reges Damasci à maioribus suis acceptum imperium tenuerint. nam sanctus quoq; Apostolus Aretæ Damascenorum regis meminit. & Iudaicæ gentis ad illud usq; tempus, quamuis inordinatum & præter leges, regnũ manebat. non enim à genere Dauid aut Herodes, aut qui post Herodẽ Saluatoris nostri temporibus extiterunt, regni successionem ferebant. at uero post eius aduentum, postq; de uirgine nati euangelicam in omnes homines prædicationem, terra continuo à facie duorum regum relicta est. nam ex illo quum Romani omnium gentium imperium obtinuissent, solutus quidem est omnis per singula loca, tam gentium quàm ciuitatum principatus, finemq; unà cum multis alijs, etiam ea quæ ad præsentem prophetiam pertinent, sortita sunt. & hæc quidem ad uerbum interpretantibus dicta sint. ad sensum uero in hunc modum dicatur: huius prophetiæ uerba omnis animæ quæ Deum hunc natum, ipsum inquam Emmanuel susceperit, stabiles, tranquillos, pacificos significare mores. uno enim Christo, & eo quod ab ipso nunciatum est uerbo, humanæ animæ imperium obtinente, priores eius hostes, duo impietatis modi fugati sunt: unus is qui & simulachrorum cultum, & in multimodis opinionibus diuersitatem hominibus suggerebat, alter is qui in moribus peruersitatem propagabat. nam ij qui

dicti

dicti sunt corporales reges, horum notas & signa gestabant: è quibus unus Damascenis imperans, erroris quo in simulachris colendis gentes tenebantur, erat imago: alter uero eorum qui ab Hierusalem defecerant, qui uidelicet à Dei legitima adoratione deciderant, figurate personam gerere uidebatur. quòd uero hæc ad sensum ex figura accipere oporteat, poterit quispiam etiam ex ijs, quæ sequuntur addiscere: ubi in diebus Emmanuel muscas quasdam atq; apes, Iudaicam gentem inuasuras oraculum canit, alias quidem ab Ægypto, alias autem ab Assyrijs: caputq; ac pedes et barbam Dominum abrasurum: hominem uero iuuencam boum & duas oues nutriturum, & alia quædam sub unum atq; idem tempus futura, quæ nullo modo ad uerbū intelligi possunt, sed ad sensum duntaxat accipienda sunt. & hæc quidem in hunc modum se habent. quòd autem ea quæ sic scripta sunt, Saluatoris nostri Iesu Christi modum nascendi significaue,, rint, ipse Euangelista hoc pacto testificabitur scribens: Iesu Christi autem gene,, ratio sic erat: quum esset desponsata mater eius Maria, Ioseph, antequàm conue,, nirent, inuenta est in utero habens de spiritu sancto. Ioseph autem uir eius, quum ,, esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam. hæc autem eo ,, cogitante, ecce Angelus Domini in somnis apparet ei dicens: Ioseph, fili Da,, uid: noli timere accipere Mariam coniugem tuam. quod enim in ea genitum ,, est, de spiritu sancto est. pariet autem filium, & uocabis nomen eius Iesum. ipse ,, enim saluum faciet populum suum à peccatis ipsorum. hoc autem totum factum ,, est, ut impleretur quod dictum est à Domino per prophetam dicentem: ecce uir,, go in utero habebit, & pariet filium: & uocabis nomen eius Emmanuel: quod ,, est interpretatum, nobiscum Deus. sic sanè secundum nos ea, quæ ad diuinam prædictionem pertinent, ex ipso rerum euentu comprobantur: quippe quum alia ratione, nunquam præ se ueritatem prophetia latura esse uideatur. post hæc autem quæ nam & quot futura esse dicantur, uel bona, uel mala in die illa, hoc ,, est quo tempore adueniet Emmanuel, hinc iam consyderemus. sibilabit, inquit, ,, Dominus muscis quæ dominantur in parte fluminis Aegypti: & api quæ est in ,, terra Assyriorum. & uenient, & quiescent in conuallibus regionis, & in forami,, nibus petrarum, & in speluncis, & in omni scissura, & in omni ligno. In die illa ,, radet Dominus in nouacula magna, quæ mercede conducta est, ultra fluuium re,, gis Assyriorum, caput & pilos pedum, & barbam auferet. & erit in die illa: nu,, triet homo iuuencam boum & duas oues. & erit ex eo quòd plurimum faciet ,, lac, comedet butyrum. quoniam butyrum & mel comedet, omnis qui relictus ,, fuerit in terra. & erit in die illa, omnis locus ubicunq; fuerint mille uites pro ,, mille siclis, in terram incultam erunt, & in spinam. cum sagitta & arcu ingredien,, tur illuc, quoniam terra inculta & spina erit omnis terra. & omnis mons qui ,, aratur, arabitur. non accedet illuc terror. erit enim à terra inculta & spina in pa,, scua ouis, & in conculcationem bouis. hæc tam multa futura in die Emmanuel, præsens prophetia complexa est, quæ quasi contemplatione scrutanda sint, iam experiri tempus est, ipsam interim sententiā diuidentes. sibilabit, inquit, Dominus

,, muſcis in die illa, quæ dominantur in parte fluminis Aegypti: & api quæ eſt ,, in terra Aſſyriorum. ubi uirorum prius ſimulachra adorantium animas, aut etiam quaſdam & immundas & infeſtas poteſtates, muſcas arbitror nominari, & muſcas Aegyptiacas, quæ ſacrificijs & cruoribus ſimulachrorum gaudent. apis uero, eſt animal aculeo armatum, & quod regnandi, ac ſub rege degendi bellandiq; ſcientiam habet, & ulciſci ac uulnerare aduerſantes idoneum eſt. Haſce igitur in locum unum conuenientes, alias quidem de regione eorum qui ſimulachra adorant, alias uero de terra gubernantium, (Aſſyrij enim ex interpretatione nominis gubernantes intelliguntur.) iuſſu & quaſi ſibilatione Domini & Dei rerum omnium, Iudææ uniuerſæ imperaturas, propter ipſius in Chriſtum incredulitatem ait, in die Emmanuel. his autem uerbis ſignificat gentes externas & militares, habitaturas Hieruſalem & Iudæam terram. quod quidem ,, ipſum euidentioribus uerbis Saluator noſter cecinit, ubi ait: & Hieruſalem con- ,, culcabitur à gentibus: quod oraculum haud ita multo poſt illas Saluatoris noſtri uoces exitum inuenit, Romanis ipſam urbem expugnantibus, illicq; diuerſi generis uiros collocantibus, & in loco ſtatuentibus. rurſus idem Dominus abraſurus dicitur in regis Aſſyriorum nouacula, hoc eſt caſtigatoria ui principis ſæculi huius, caput & pedes & barbam, non alterius cuiuſpiam quàm rurſus Iudaicæ gentis, hoc eſt, ornamentum & gloriam ablaturus per eorum, qui uniuerſo imperant, principatum. hos autem non alios quàm Romanos eſſe innuit. nomine enim Aſſyriorum, quodcunq; per ſingula tempora gentibus impoſitum eſt regnum, ſignificari arbitror, propterea quòd ex Hebraica lingua interpretantibus Aſſyrij gubernantes ſignificant. itaq; nunc gubernantes Romani ſunt. nam re uera Deus uniuerſi, Romanorum nouacula, hoc eſt, ciuili ac bellica ui omnem Iudaicæ gentis gloriam, in qua prius ſuperbiebat, omnemq; ipſorum fortitudinem, quæ per barbam & pilos pedum ſignificatur, abſtulit. neq; enim alio unquam tempore prius, quàm poſt Saluatoris noſtri, hoc eſt, poſt ipſius Emmanuel ortum, omne illis ornamentum abſtulit Deus per principatum Romanorum. ſed pro rege Aſſyriorum, Aquila quidem, in regno Aſſyriorum, ,, Theodotion autem, in rege Aſſyriorum conuertit: itemq; Symmachus: qui ,, quidem ſic oſtendunt, quod non regis Aſſyriorum caput abradendum eſſe mi- ,, netur oraculum, ſed regis eius nouacula: atq; in eo ipſo rege Aſſyriorum, ijs quæ in hac prophetia continentur afficiendam eſſe Iudaicam gentem. hæc autem etiam ipſo euentu comprobantur. per ocium uero unusquiſq; alia complura, ſi obſeruauerit, apud prophetas inueniet, quaſi de perſona Aſſyriorum dicta, quæ nullo modo accommodari Aſſyrijs poſſunt, ſed regno quod per ſingula tempora uniuerſis gentibus dominetur. etenim iam etiam Perſas apud Hebræos inuenimus Aſſyrios nominari. quo circa nunc quoq; putauimus principatum Romanorum hoc oraculo ſignificari. gubernare enim ipſum hunc, & eundem gubernari à Deo, poſt Saluatoris noſtri aduentum cernimus. nemo tamen ſuſpicetur omnia nos dicere, q̃cunq; in diuinis libris de Aſſyrijs leguntur, ad Romanos

eſſe

esse referenda. fatuum enim id atq; impudentiæ obnoxium. sed quasdam esse propheticas uoces, testimonijs, quæ de Christo feruntur, implicitas: quas dicimus de Romanis per Assyriorum appellationem accipiendas ex nominis interpretatione: quod semper regnum illud, quod per singula tempora gentibus impositum est, repræsentat: quemadmodum suo tempore demonstrabimus. atq; ego quidem, dum huius expositionis rationem mecum inquiro, arbitror ob nihil aliud oracula prophetica non commemorare nominatim Romanos, quàm quòd Romanis regnantibus, Saluatoris nostri doctrina in omnes homines suũ lumen erat missura: & scripturæ propheticæ in ipsa Romanorum urbe, & in omnibus gentibus Romano imperio subiectis publicandæ. ne igitur ijs qui imperium obtinebant ulla oboriretur offensio, si de ipsis apertissime scriptum esset, sermonis adhibita est in oraculis obscuritas, quum quidem in alijs pluribus, tum uero in Danielis uisionibus: quemadmodum in hac quoq;, quæ nunc in manibus est, prophetia: quæ quum Assyrios appellet, gubernantes intelligit. horum ergo nouacula, uniuersum Iudaicæ gentis ornamentum, post ipsius Emmanuel ortum abradendum, hoc est, abolendum canit. præterea in ea die de qua
,, dictum est, ipsius inquam Emmanuel, quæ est dies aduentus Christi, nutriet, in-
,, quit, homo iuuencam boum, & duas oues: & erit ex eo quòd plurimum faciet lac,
,, butyrum & mel comedet, omnis qui relictus fuerit in terra: in quibus uerbis sanè dixerit aliquis, Iudaici populi famem paupertatemq; immensam significari, quippe qui neq; triticeo naturaliq; cibo sit abundaturus, ex eo quòd neq; terram arabit, neq; seminabit, neq; metet, neq; greges ouium, neq; boum armenta possessurus, sed habiturus duas oues & iuuencam unam, quibus lac sibi ipsi suppeditet. aut aliter, figurate loquens, eum qui in terra relictus sit, significare dixerit ex Iudæis qui in Saluatorem ac Dominum nostrum crediderint, Apostolorum atq; euangelistarum chorum: è quibus unusquisq;, quum secundum electionem gratiæ relictus sit, & ob id, relictus in terra, nominatus, iuuencam boum & duas oues dicitur nutriturus, ternos uidelicet per singulas ecclesias ordines, unum quidem eorum qui præsint, duos autem eorum qui subiecti sint, quum ecclesiæ Christi populus in duos ordines sit diuisus, in eorum qui credunt, & eorum qui nondum ad lauacri regenerationem assumpti sint: ad quos etiam diuinus Apostolus ait:
,, lac uobis potum dedi nõ escam. eos uero qui iam tum in habitu perfectiore constiterint, iuuencam boum merito appellat, quippe qui perfectiorum boum fœtus sint: cuiusmodi ipse fuit Apostolus, qui de se ipso atq; ijs, qui simili modo ut ip-
,, se, laborant, ita ait: nunquid de bubus cura est Deo? an propter uos omnino di-
,, cit? erit autem omnis quoq; ordo eorum qui ecclesiæ præsunt, quibusq; arandi & colendi animas hominum cura mandata est, iuuencæ boum nomine significatus, quippe qui Apostolicorum rituũ ac præceptorum fœtus existat, quiq; etiam in uirtute usq; adeo incrementum accepturus dicitur, ut ex fœtus multiplicitate, tantum genitalis rationalisq; lactis introductorijs doctrinis sit suffecturus, ut ex eo innumerabiles alij nutriendi sint. porrò quum hæc ijs, qui in terra relicti

fuerint, futura tum essent, aliud quiddam in die illa, tempore uidelicet aduentus
,, Emmanuel, euenturum prædicit. quid autem hoc? omnis, inquit, locus Iudaici
,, populi, in quo erant mille uites pro mille siclis, in terram incultam erit, & in spinam. nam cum sagitta & arcu ingredientur illuc, (constat uero hoc dici de hostibus,) quoniam terra inculta & spina erit omnis terra. & sanè specta quàm multa in die Emmanuel, dico autem quo tempore rationale lumen est oriturum, quod per Saluatorem nostrum in omnes homines emicabit, Iudaicæ genti euentura oraculum canat. immundas enim atq; hostiles potestates, quæ quondam inter gentes efficaciam suam exercebant & in Aegypto, & in regione Assyriorum: Domino sibilante & quasi impellente atq; adhortante eas, regionem ipsorum inuasuras ait, propterea quòd talibus digna euaserit: easdemq; potestates quieturas in conuallibus, & foraminibus petrarum, & in speluncis, & in omni scissura ipsorum: ad sensum quidem in animis ipsorum, & in ipsis corporis sensibus, & cogitationibus, & discissis ipsorum mentibus: ad uerbum autem, (quod quidem in promptu est) per totam ipsorum regionem: quod ipsum sanè quis non admiretur, quum oculis cernat inimicos ipsorum omnem Iudææ locum occupasse: & externos, simulachrorumq; cultores homines, in cunctis ipsorum ciuitatibus & regionibus quieuisse? non igitur his solis eos esse afficiendos ait oraculum, sed etiam nouacula eius Assyriorum regis, quem nos intelligimus, & caput eorum, & pilos pedum, & barbam, omnem uidelicet, quo ipsi quondam affecti erant, ornatum abradendum. sub eandem uero diem hanc, & sub idem tempus ad extremam ipsos diuitiarum Dei penuriam minatur esse redigendos, usq; adeo ut & pane rationali, & solido spiritualiq; cibo sint carituri, satisq; habituri si lacte, hoc est, puerili introductorioq; sermone nutriantur. ad hæc, uites ipsorum in terram incultam fore. postquàm enim (ut ipse propheta ait) agricola idem & eorum Dominus expectauit, dum uinea uuam ferret, eaq; protulit spinas, & uociferationem quandam, non autem iustitiam: (quo circa etiam sæpem eius auferens, & parietem euertens, ad terram incultam uineam redacturum se affirmat, & eam inimicis traditurum, quos cum sagitta & arcu illuc ait ingressuros, ubi à Deo qui eos non iniuria sed iure optimo tradiderit, acceperint potestatem, eo quòd terra inculta & spina omnis ipsorum terra facta sit, propterea inquam quòd ad terram incultam & spinam ipsi se ipsos redegerunt:) ingredientur, inquit, illuc cum sagitta & arcu qui contra ipsos potestatem acceperint. cæterum noli quæso mirari, si hæc quoq; adumbrate, & per figuras obscurissimas reddita sunt. iam enim prius dispensationis huiusmodi causa dicta est, quod utiq; oraculum uoluerit extremum Iudaicæ gentis occultare interitum, ut apud eam scriptura ad nostrum ipsarum gentium profectum, utilitatemq; seruaretur. nam si ipsis quidem palàm interitum, gentibus autem bona prophetiæ pollicitæ essent, ac prædixissent, nemo apud Iudæos earum studiosus fuisset, sed eas tanquam ipsis contrarias atq; inimicas deleuissent: atq; ita nobis qui de gentibus profecti sumus, neutiquam licuisset prophetarum de Saluatore nostro, ac de nobis ipsis testimonijs uti. cæterum quum tam

multa

multa in die Emmanuel Iudaicæ genti secundum alteram interpretationem euentura essent, eorum qui ex ipsis relinquendi sint paucitas quædam futura dicitur: de qua ait Apostolus: reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. ex hac autem paucitate qui fuerit, nutriet, inquit, Iuuencam boum, & duas oues, & ex eo quod plurimum faciet lac, butyrum & mel comedet. talis autem à nobis in secunda expositione omnis Apostolicus discipulorum Saluatoris nostri Iesu Christi Chorus demonstratus est. sed quemadmodum hic qui relictus sit, talis futurus ex prophetia declaratur, ita postquam uniuersa Iudaicæ gentis regio, & uinea eiusdem, in terram incultam & spinam commutata fuerit, & propterea hostibus tradita: rursus ex altera parte omnis mons qui aratur, arandus esse ab eadem prophetia prædicitur. arbitror autem Saluatoris nostri Iesu Christi ecclesiam eo modo significari: de qua ipse ait: non potest ciuitas abscondi supra montem posita. quod enim in ecclesiæ publicis actionibus elatum & sublime & ad superna tendens sit, montem arbitror his uerbis appellari. hunc igitur montem qui aratur, aratum iri ait, ita quidem ut illuc terror accessurus non sit, quin potius usque adeo à priore solitudine, & terra inculta & spina commutandum, ut idoneus futurus sit qui euadat in pascua ouis, & conculcationem bouis. & sanè ratione colligere possumus, quemadmodum Christi ecclesia quæ olim erat terra inculta & spina, ad tantam commutationem per ipsius gratiam peruenerit, ut herbam rationalis fertilitatis & pabulum opportunum usque adeo protulerit, ut & ouibus similes & simpliciores ea frui possint: & qui ad habitum perfectiorem peruenerint, qui boues appellantur, eandem arare & colere, eo sanè modo quo diuinum Apostolum docentem ostendimus, ubi ait: nunquid de bubus cu-
" ra est Deo? an propter uos omnino dicit. propter uos enim scripta sunt.
" quoniam debet qui arat, in spe arare, & qui triturat, in spe participare. ita quæ olim deserta incultaq; erat terra post Christi aduentum commutata est, ut quos eo modo boues intelleximus, ijs conuenientis aptæq; agricolationis usum idoneum præbeat. attende uero quo nam modo sub uno eodemq; sensu ortus de uirgine canitur. & pariter, inquit oraculum, quæ olim fertilis terra & quæ prius mille Siclorum erat in terram incultam erit, & in spinam: omnisq; eorum terra propterea quod futura sit in spinam & terram incultam, tradetur ijs qui cum sagitta & arcu accedent. contrarium uero patietur omnis mons. nam à priore inculta terra & spina mutabitur in pascua ouis, & conculcationem bouis. itaq; ipse qui aratur arabitur: neque illuc terror adueniet. quibus uerbis planè arbitror significari Saluatoris nostri ortum de uirgine: & quæ posthac simul atq; aceruatim & Iudæis & reliquis gentibus euentura erant. si quidem utriusq; ordinis mutationem in contrarium prophetia demonstrat: Iudaicæ quidem gentis à meliore in peius: collectæ autem de gentibus ecclesiæ, à priore sterilitate ac solitudine, in fertilitatem

secundum Deum: quæ quidem dum sub unum & idem tempus quo Emmanuel adueniet absoluenda canuntur, oraculi ueritatem euentus comprobauit. non enim aliàs quàm post Saluatoris nostri aduentum, finem accepisse demonstrantur, tum ex ijs rebus quæ planè de Iudæis dictæ sunt, tum ex ipsa quæ de gentibus collecta est ecclesia. nam si post aduentum Saluatoris nostri, ipsius inquam Iesu Christi, regnum ac principatus apud Iudæos & apud Damascenos esse non desijsset: & nisi ante oculos nostros, nobis ipsis intueri liceret relictam ab illis terram, & ab externis ac simulachrorum cultricibus nationibus habitatam: præterea, si non in terram incultam & spinam omne quodcunq; olim uenerabilissimum sacri apud illos sanctuarij decus habebatur commutatum esset: & nisi cultores simulachrorum, impurissimi homines, illorumq; hostes cum sagitta & arcu inuadentes, & ab ipso Domino impulsi ab externis regionibus uenissent, & in ipsorum terris quieuissent, omnemq; locum omnemq; ciuitatem ipsorum occupassent: & rursus: nisi à terra inculta & spina et ab ea quæ prius erat colendi negligentia, per Saluatoris nostri doctrinam cōmutatæ omnes, quæcunq; in ipsum crediderunt gentes, religiosam & secundum Deum rationalem fertilitatem cultumq; accepissent. ad hæc: nisi oculis Christum intuiti, non credidissent, & nisi docentem audiuissent, auditumq; respuissent: & nisi reliqua quæ in eadem prophetia continentur post tempora Iesu Saluatoris nostri exitum sortita esse ostenderentur: sanè non ipse esset habendus, quem prophetæ intelligunt. sed si cuiuis uel cæco, ut aiunt, perspicua oraculorum euenta existunt, quæ quidem non aliàs quàm post tempora aduentus illius completa sunt: quid amplius opus est de illius ortu ex uirgine dubitare? ac non potius benigna quadam ratiocinatione ex ijs quæ adhuc cernuntur, rerum quoque ipsarum initio fidem facere? hæc uero ipsa quæ adhuc cernuntur quæ tandem sunt, nisi Iudæorum in illum incredulitas? (quæ
" planissime secundum ipsum oraculum completur, quod ait: auditu audietis
" & non intelligetis: & intuentes intuebimini, & non uidebitis. crassum enim factum est cor populi huius:) & ipsius Hierusalem obsidio? & prisci illius sanctuarij extrema solitudo? & externarum gentium, quæ stimulis, hoc est asperioribus imperijs ipsos in seruitutem redigunt, in ipsorum terra habitatio? (hoc enim significabant muscarum atque apum exempla.) & deniq; ipsarum gentium à priore solitudine ad culturam secundum Deum commutatio? hæc igitur quæ oculis cernuntur quis non admiretur atque obstupescat? quis porrò non uere diuinum fateatur uaticinium? cum audiat ante totos mille annos apud maiores hæc in libris ipsorum contineri & uersari? quæ tamen non aliàs ad finem peruenerint quàm post Saluatoris nostri aduentum? quod si admirabilis est prædictio, itemq; admirabilior & supra omnem rationē ipsius prædictionis euentus: qd amplius dubitare opus est, utrum primus eius de quo prophetæ loquūtur accessus, admirabilē & supra omnem hominis naturam sui ortus constitutionē sortitus sit,

quando

quando reliquorum quoque miraculorum euidentia, quæ illius ortu haud quaquam minor est, cogit etiam aliorum quæ circa illum gesta sunt accipere testimonium? cæterum ordine deinceps his quæ dicta sunt post illud: in pascua ouis, & conculcationem bouis: adnexa est altera quædam prædictio cognata eius quæ exposita est: quæ quidem ab eo loco incipit: & dixit Dominus ad me: sume tibi librum: quam etiam ipsam tempus iam est ut exponamus & contemplemur.

AB EODEM II.

,, ET DIXIT Dominus ad me: accipe tibi ipsi librum nouum grandem:
,, & scribe in eo, stilo hominis, ut celeriter direptionem facias spoliorum. ad-
,, est enim. & testes mihi facito fideles homines, Vriam sacerdotem, & Zacha-
,, riam filium Barachiæ. & accessi ad prophetissam: & in utero accepit, & pe-
,, perit filium. & dixit Dominus ad me: uoca nomen eius: accelera spolia de-
,, trahere: cito prædare: quia antequam sciat puer uocare patrem aut matrem,
,, accipiet potestatem Damasci, & spolia Samariæ coràm rege Assyriorum. continuatur cum superiore, prophetia hæc. quæ enim illic uirgo, nobiscum Deum, parere dicitur, prophetissa in præsenti nominata est. sed quum quæstio oritur, unde nam esset conceptura quæ uirum experta non esset, ipsum hoc
,, de quo quæritur, nunc oraculum docet: & accessi, inquit, ad prophetissam,
,, & in utero accepit, & peperit filium. est autem intelligendum, de spiritu sancto, à quo afflatus propheta diuinabat. ipse enim sanctus spiritus se accessisse ad prophetissam fatetur: quod quidem ipsum planè completum est in Salua-
,, toris nostri Iesu Christi ortu: quo tempore missus est Angelus Gabriel à Deo
,, in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro,
,, cui nomen Ioseph, de domo & familia Dauid: ad quam dixit: Aue gratia
,, plena. Dominus tecum. benedicta tu in mulieribus. & rursus. ne timeas.
,, inuenisti enim gratiam apud Deum. & ecce concipies in utero & paries fi-
,, lium, & uocabis nomen eius Iesum. & quum dixisset Maria: quomodo
,, erit istud? quoniam uirum non cognosco? respondit: spiritus sanctus super-
,, ueniet in te: & uirtus altissimi obumbrabit tibi. ideoq; quod gignitur, san-
,, ctum uocabitur, filius Dei. & in superiore quidem prophetia in ortu ipsius Emmanuel, priusquam sciret puer bonum aut malum: dicebatur, relinquendam esse terram ab obsidentibus eam duobus regibus, uno quidem
,, Samariæ, altero autem Damasci. in præsenti uero: prius quàm sciat uoca-
,, re patrem, aut matrem, puerum accepturum potestatem Damasci, & spolia Samariæ: quarum prius abolendos esse reges in ortu ipsius Emmanuel cecinit. & ad uerbum quidem in diebus Achaz regis Iuda, & ipsius prophetæ Hesaiæ, duo reges ex composito, eos qui successoribus Dauid parebant, obsederunt: sicut etiam prius ostensum est: alter quidem Damasci gentium simulachra adorantium rex: alter uero Iudaicæ multitudinis in ea Palestinæ ciuitate quæ tunc quidem uocabatur Samaria, nunc autem à nostris Sebaste

,, nominatur : de quibus Deus per prophetam ad Achaz dixit : ne timeas, neq;
,, anima tua langueat à duobus lignis, à torribus his fumigantibus. & quum interitum uirorum continuo neque multo post futurum dixisset, deinceps canit, quemadmodum in nobiscum futuri Dei ortu, penitus amborum extinguetur & dissoluetur regnum. ostendimus autem ab Historia quemadmodum usque ad tempora aduentus Saluatoris nostri Iesu Christi, utrunq; & Iudæorum & Damascenorum permanserit regnum. postquam uero ille ad omnes homines aduenit, sicut oraculum ipsum prædixerat, defecerunt, quo tempore imperium Romanorum unà cum Saluatoris nostri publicatione inualuit. & hæc ad uerbum cum cecinisset oraculum, transiuit ad sensum & intelligentiam, & ad uniuersalem maioris spiritus in contemplando expositionem & quum duos ordines hostium atq; inimicorum inuisibilium, hoc est, malorum Dæmonum instituisset, qui omne hominum genus uarijs modis oppugnant: unum quidem eorum qui & undique & semper inter homines cultus simulachrorum, & in opinionibus falsas sententias generant atq; efficiunt : alterum uero eorum qui in moribus, animarum perditionem atque interitum moliuntur : quumq; erroris in simulachris colendis imaginem ferre ostendisset eum qui Damasci imperaret : eius uero per quem homines à temperanti sanoq; uictu deducuntur, figuram esse, eum qui Samariæ : non prius ait terram ab hisce liberandam (sic utique uocans homines in terra habitantes) quàm in terra conspiciatur Emmanuel Deus. ubi autem hic illuxerit, & in hominis anima regnauerit, neminem posthac super futurum eorum qui antea ipsam possidebant. sic sanè etiam hoc in loco dictum esse intelliges illud,: accipiet potestatem Damasci, & spolia Samariæ : utpotè quum Saluatoris nostri Iesu Christi uis aceruatim euersura esset cunctos inuisibiles nobis hostes : qui iam pridem, his, quæ superius dictæ sunt, à Deo alienis & noxijs operationibus, uniuersos homines obsidebant. nec non rursus si ad uerbum interpreteris, uideas protinus in ortu atque aduentu Saluatoris nostri, Damasci potentiam euersam, & spolia Samariæ sublata, hoc est, earum regna : quæ quum usq; ad tempora de quibus dictum est, durauerint, ex illo ad hunc usq; diem ut ab oraculis prædictum est, defecerunt. quidam uero etiam aliter dicunt, magos qui ab oriente uenerunt, & Christum qui puer adhuc erat, adorauerunt, hos ipsos esse, potestatem Damasci. potes etiam magis in uniuersum dicere, omnes quicunq; alienam à Deo multitudiniq; Deorum addictam simulachrorum culturam aspernati sunt, & Christi uerbo se ipsos addixerunt, presertim si in uerbo & sapientia sæculi huius potentes sint, eos ipsos esse qui Damasci potentia nominentur. eodem sensu etiam spolia Samariæ accipies, de Iudaica gente assumptos Saluatoris nostri discipulos & Apostolos : quos quasi de hostibus ad circuncisionem spectantibus qui aduersum se militauerint, prædæ instar sibi ipsi subijciens, contra Assyriorum regem armauit : quandoquidem sic rursus per figuram, sæculi huius princeps significatur. at uero quoniam illud : ante

regem Aſſyriorum : manifeſtius Aquila reddidit, ubi ſic ait : in faciem regis Aſſyriorum : uide ne forte in his uerbis Romanorum imperium ſignificet : ſiquidem ex ijs quæ pauloante à nobis expoſita ſunt, Aſſyrij ſermone noſtro, & qui dirigunt, & qui diriguntur intelligi ſolent. quoniam igitur oraculo quod nunc de Saluatore noſtro redditur, etiam rex Aſſyriorum implicitus eſt: merito hic quoq; à nobis Romanorum imperium acceptum eſt : quippe quod ad ſubijciendas gentes ab ipſo Deo dirigatur. ergo qui naſcitur puer, accepturus potentiam Damaſci, & ſpolia Samariæ, & traditurus in faciem Aſſyriorum & in oculis eorum qui à Deo diriguntur canitur. atq; hæc ipſa in ortu ſuo facturus ui quadam diuina atq; ineffabili, qui quidem adhuc in puerili corpore conſtitutus tanta inter homines diſpenſatione fungetur. omnia uero hæc propheta in nouo & grandi libro ſtylo & ſcripturæ hominis tradere iubetur. hoc enim ſermone nouum ſignificatur teſtamentum. aſſumit autem eorum, quæ dicta ſunt teſtes ſacerdotem & prophetam, oraculo docente, fore opus in demonſtrationibus de Chriſto tum à ſacerdotio quod in lege continetur, tum à prophetis qui poſtea fuerunt, accipere teſtimonia. & alioqui fideles uult eſſe teſtes, eos qui pueri de quo agitur, inſpecturi ſint ortum, ut ea quæ in ipſa prophetia continentur, intelligere poſſint. ſupra enim dicebatur: ſi non credideritis, non intelligetis. & alterum quidem lumen Dei habere. id enim Vrias ex interpretatione ſignificat. alterum uero, qui benedictionis ſit filius, Dei in ſe ipſo memoriam ferre. id enim ſibi uult Barachiæ Zacharias. hæc igitur nos in figuras coniecimus. Si quis autem ex Iudæis hæc nolit ſic ſe habere, is quæſo nobis oſtendat, quis unquam apud ipſos Emmanuel fuerit : & quomodo propheta ad propheti ſſam acceſſerit : & quæ tandem ea ſit : & quomodo e ueſtigio conceperit: et quiſnam iſte ex propheti ſſa natus filius, cui nomen ipſe Dominus impoſuerit: celeriter detrahe ſpolia, cito prædare : & quæ nam ſit cauſa huiuſce, eius qui natus ſit, appellationis. oſtendant præterea illud quid ſit : prius quàm ſciat puer uocare patrem aut matrem, poteſtatem accepiſſe Damaſci, & ſpolia Samariæ coràm rege Aſſyriorum. nos enim iſta & ad uerbum & figurate accipientes, iam nunc cōpleta eſſe demonſtramus in ortu Saluatoris noſtri : quippe qui illud item oſtenderimus aliàs quidem ad uerbum, & ſecundum eam ſententiam quæ in promptu ſit, aliàs uero figurate oportere in ipſas prophetias incumbere. continuo nanq; poſt eas quæ antea dictæ ſunt uoces, per obſcuriores quaſdam figuras adiungitur : ,, & adiecit Dominus loqui ad me adhuc : eo quod nolit populus iſte ,, aquam Siloam, quæ uadit cum ſilentio, ſed uelit habere Rhaaſim, & filium ,, Rhomeliæ : idcirco ecce Dominus adducit ſuper uos aquam fluminis fortem ,, & multam, regem Aſſyriorum, & gloriam eius. & aſcendet ſuper omnem ,, conuallem ueſtram : & ambulabit ſuper omnem murum ueſtrum : & auferet de ,, Iudæa hominem, qui poſſit caput tollere, aut qui idoneus ſit conſummare aliquid. ,, & erunt caſtra eius ita ut impleant latitudinē regionis tuæ. nobiſcum Deus. ,, cognoſcite gentes & uincimini : exaudite uſq; ad extremum terræ. planiſſime

enim hæc nulla alia ratione, quàm ex figura, et immutatione, conuersioneq; sermonis, sententiam seruant. significant nanq; per aquam Siloam quæ uadit cum silentio, euangelicā salutaris uerbi doctrinam. nam ex interpretatione, Siloam dicitur missus. porrò hic quis nam alius sit, nisi qui à patre ad nos missus est Deus
,, uerbum? de quo etiam Moyses ait: non deficiet princeps de Iuda: neq; dux
,, de fœmoribus eius, donec ueniat cui repositum est. & ipse erit expectatio gentium. pro illo enim, cui repositum est: in Hebraico habetur Siloam: eum uidelicet qui hic habetur Siloam, hoc est, missum, etiam illic significante oraculo. porrò Rhaasim rex fuit earum gentium, quæ simulachra Damasci colebant: sicut Rhomeliæ filius eius Iudaicæ gentis, quæ in Samaria patriam religionem deseruerat. minatur ergo Deus ijs qui Siloam, hoc est, missum Emmanuel, & eum qui ex muliere prophetica natus sit, filium, potabileq; ac fœcundum eius uerbum non susceperint: sed illud quamuis mansuete & cum silentio feratur, recusauerint: & contra se ipsos aut gentium simulachra colentium, aut populi Dei defectionis principem optauerint: se indŭcturum aquam fluminis fortem & multam: quam sanè aquam, ipsum prophetiæ oraculum interpretatur dicens, ipsam esse, regem Assyriorum. sic enim rursus secundum sententiam, aut significat principem sæculi huius, aut, quod nunc rerum potitur, Romanorum imperium: cui imperio traditi sunt qui eam, de qua dictum est, aquam Siloam, quæ cum silentio uadit, recusauerunt, aduersarijs autem atq; hostibus rectæ rationis sententijs atq; opinionibus, se ipsos subiecerunt. euestigio enim, neq; ita post multum tempus, in eos qui Saluatoris nostri euangelium non susceperant, sed potum Siloam qui labitur cum silentio recusauerant, Romanorum ab ipso Deo directus exercitus, facto impetu, penetrauit in omnem conuallem ipsorum, & ambulauit super omnem murum ipsorum: & abstulit de Iudæa hominem, qui posset caput tollere, aut qui idoneus esset consummare aliquid. & facta sunt eius castra adeo magna, ut uniuersæ Iudææ latitudinem impleuerint. & hoc quidem cur ita ad uerbum contra illos completum sit, si uis discere, audi iam. nempe quoniam ille Deus Emmanuel qui de uirgine natus est, nobiscum fuit non cum illis. nam si illum habuissent, nunquam talia passi essent. qua propter iam deinceps oracu-
,, lum ad gentes inclamat ipsum Emmanuel dicens: nobiscum Deus. cognoscite gentes & uincimini. & hæc quidem nos hoc modo interpretati sumus, ut ostenderemus, quemadmodum nunc quidem ad uerbum, nunc autem per obscuriores figuras maximam prophetiarum partem intelligere oportet. cæterum iam inde abeuntes, conuenit etiam id quod de eadem prophetia superest, simili ratione contemplari. Quòd etiam nunc Iudæi, hæc alio quodam tempore futura esse dicant, utpote quum ea ex scripto duntaxat, atq; ad uerbum, de eo qui ab ipsis adhuc expectatur Christo accipere soleant, interrogandi sunt protinus, quomodo qui uenturus est, ut ipsi aiunt, potestatem Damasci, & spolia Samariæ accipiet coràm rege Assyriorum, quum in præsenti tempore Samaria sublata sit, neq; amplius existat, & ea, quæ potestas Damasci nominatur, nusquam appareat,

neq; item potentia Assyriorum, quam quidem quum Medi ac Persæ euertissent, in eius locum iam pridem successerunt? quæ simul omnia quum sui ipsorum, hoc ipso tempore uix exiguum quoddam uestigium demonstrent, quo possimus ea fuisse aliquando conijcere, qui tandem fieri potest ut in futurum tempus eorum expectetur euersio? atqui ne antea quidem ullo unquam tempore facta esse ea, quæ in huiusmodi prophetia continentur, dicere ullo modo possunt. nullus certe unquam apud Hebræos, ex prophetica matre & Hesaia propheta natus, spolia Samariæ & potestatem Damasci, exercitu contra regem Assyriorum comparato, (ut eam sententiam sequamur quæ à uerbis non recedit,) accepisse memoratur. omni itaq; ratione fateri cogimur, ea tantummodo secundum superius redditam à nobis sententiam completa esse, hoc est, nusquam aliàs q̃ post aduentum Iesu Saluatoris nostri: quo tempore demonstrauimus ea quæ hoc modo prædicta sunt, finem accepisse. ergo in huius aduentu, sicut in ipsa prophetia continetur, scriptus est nouus liber, noui utiq; testamenti uerba complectens: & in his ortus propheticæ mulieris filij, qui secundum uerba prophetiæ, & Damasci & Syriæ uniuersæ regalem potentiam, & quæ nos interpretati sumus, spolia Samariæ, ineffabili quadam diuinaq; uirtute in manus regum Romanorum tradidit. uerum tamen sententiam quoq; sequentibus, suos idem de Iudæis discipulos, quasi spolia quædam adeptus, intelligibilibus rationalibusq; armis munitos, in faciem eius de quo dictum est regis Assyriorum, constituit: atq; hos tanquam suos proprios scutatos milites comparauit. attamen eos qui fœcundam uitalemq; doctrinæ suæ aquam, quæ cum silentio labitur recusauerint, & hostiles Deoq; inimicas partes elegerint, regi Assyriorum tradidit: cui quidem etiam nunc addicti seruiunt. ascendit igitur hic super omnem conuallem ipsorum, & super omnem murum ipsorum, & abstulit de Iudæa omnem principem ac regem, qui hoc in loco caput nominatur, & omnem potentem, qui aliquid conficeret. itaq; ex illo in hunc usq; diem illi, neq; ullum caput habent, neq; aliquem in diuinis potentem, qualis quondam erat, qui illis ornamentum decusq; addebat, siue propheta, siue alioqui iustus Deoq; amicus uir. constat autem illud quoq;, quemadmodum omnis ipsorum regio inimicis hostibusq; ipsorum subiecta, in hunc usq; diem uexetur: & hæc uniuersa, in ipsius Emmanuel aduentu suum finem sortita sint. hoc ipsum sanè Hebræorum scripta continent, quæ propemodum significant, ipsum Emmanuel, cui credere noluerunt Iudæi, authorem illis tantarum calamitatum extitisse: nobis autem gentibus, quæ illi credidimus, & salutem & Dei notitiam, ut iam demonstratum est, attulisse. quare deinceps adiungitur: ›› nobiscum Deus: cognoscite gentes & uincimini. si quidem nos ex gentibus uicti sumus re uera, qui ipsi ueritati, & stantis nobiscum Dei uirtuti cedentes, in illum credidimus. cedentesq; eidem paruimus omnes pariter, quicunq; usq; ad extrema terræ habitamus, ut in prophetia scriptum est, quæ ait: ›› exaudite usq; ad extremum terræ. & nos quidem, & uicti sumus, & uocanti obtemperauimus. ad eos uero qui de ipsis gentibus non crediderint, ea dirigit quæ

,, sequuntur dicens: qui fortes fuistis, uincimini. si enim rursus fortes fueritis, rursus
,, uincemini. & quancunq; rationem inieritis, non manebit in uobis, quoniam no
,, biscum Deus. sic dicit Dominus forti manui non credentibus: quibus uerbis oraculum ad eos qui iugum detrectant, & doctrinæ Christi resistunt, & potenti ipsius manui non credunt, planissime uaticinatur, quod futurum sit ut ne ualeant, quidem oppugnare nobiscum Deum quamuis experiatur: & quod omne quodcunq; aduersum nos comminiscentur, ipsis non constaturum sit, propterea quod nobiscum sit Emmanuel. & hanc quidem sententiam facile est, ut ij attendant, eiq; assentiantur, qui minas aduersum nos & principum per singula tempora insolentias atq; impetus animaduerterint: atq; ut in cassum eis omnium minarum euenta propter nobiscum Deum euaserint.

AB EODEM III

,, HOC Primum bibe. cito fac. regio Zabulon, & terra Nephthalim: & reli
,, qui qui maritimam habitant trans Iordanem. Galilæa gentium. populus se
,, dens in tenebris. uidete lucem magnam. sedentibus in regione & umbra mor
,, tis, lux exorta est eis. & quæ sequuntur: quibus adiungit quemadmodum omnem uestem congregatã dolo, & indumentum, cum conciliatione soluturi sunt:
,, & uolent si fuerint igne combusti: quoniam puerulus natus est nobis, & filius da
,, tus est nobis: cuius imperium super humerum ipsius. & uocatur nomen eius
,, magni consilij angelus, admirabilis consiliarius, Deus fortis, potentiam ha
,, bens, princeps pacis, pater futuri sæculi. adducam enim pacem super principes,
,, & sanitatem ei. magnum imperium eius. & pacis eius non est finis. super solium
,, Dauid & regnum eius ut dirigat illud, & suscipiat in iudicio & iustitia ex hoc tem
,, pore & usq; in sæculum. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. iam nunc tertio puerum hunc prophetia commemorat, quæ eandem rem uarijs modis significat. quoniam igitur nunc propositum nobis est, aduentus Dei ad homines modum ostendere, uide quæso hic quam multis modis demonstretur. primo quidem dictus est Emmanuel Deus qui de uirgine nasceretur. secundo ex prophetica muliere & spiritu sancto puerulus, qui non alius est quàm is de quo iam diximus. tertio is de quo nunc agimus, qui cum prioribus unus est atq; idem. huic igitur esse nomen dicitur, ut legitur apud Septuaginta, magni consilij Angelus: &, ut quidam codices habent, admirabilis consiliarius, Deus fortis, potentiam habens, princeps pacis, pater futuri sæculi. ut uero est in Hebraico, sicut Aquila testificatur: quoniam puerulus natus est nobis, filius datus est nobis. & facta est mensura super humerũ eius: & uocatum est nomen eius, admirabilis consiliarius, fortis, potens, pater, etiã princeps pacis. et pacis eius non est finis. sicut autem Symmachus. adolescentulus enim datus est nobis, filius datus est nobis. & erit disciplina eius super humerum eius. & uocabitur nomen eius, admirabilitas, consiliarius, fortis, potens, pater sæculi, princeps pacis, & pacis eius non est finis. ergo non simpliciter Angelus secundum ipsos septuaginta, sed magni consilij Angelus, & admirabilis consiliarius, & Deus fortis, & potentiam habens, & princeps pacis, et pater futuri

sæculi,

sæculi, oriturus, aliquando & puerulus futurus, is uerbis canebatur. habes etiam in ijs quæ prius dicta sunt, Dei uerbum, & Deum & Dominum diuersis modis appellatum, & pariter eundem Angelum patris nominatum, & primum imperatorem copiarum Domini. sed quis tandem hic sit? secundum Aquilam quidem & secundum ea quæ etiam nunc apud Hebræos feruntur testimonia, qui inter homines nascetur, & puerulus existet, admirabilisq́; consiliarius, & fortis, & potens, & pater etiam, & princeps pacis, cuius pacis, nunquam ait futurum finem. secundum Symmachum autem, admirabilitas, consiliarius fortis, potens, pater sæculi, princeps pacis, & pacis infinitæ atq; interminatæ. at, sicut Theodotio uoluit, admirabiliter consulens, fortis, potens, pater, princeps pacis, ad multiplicandam disciplinam: cuius pacis non est finis. cæterum quæ sequuntur tibi ipsi cōtemplanda relinquo, hoc unum duntaxat adnotasse contentus, quòd ipse hic, qui dicitur pater sæculi, & infinitæ pacis princeps, magniq́; consilij Angelus, oriturus aliquando & puerulus futurus prophetia declaratur: & in ortu suo inter homines uolet olim esse igne combustos eos qui in ea salute gentium cuius ipse author erit, odiosi futuri sunt, siue ij mali quidam Dæmones, siue etiam impij homines
,, intelligantur: de quibus ait: quod omnem uestem collectam dolo, & uestimen-
,, tum, cum conciliatione soluent. sed qui tandem hi fuerint, nisi de quibus alibi ex
,, ipsius Saluatoris nostri persona dictum est? partiti sunt uestimenta mea sibi, & su
,, per uestem meam miserunt sortem? & quicunq; eiusdem impietatis ac sceleris participes fuerunt? Qui quidem dum se ipsos ad extremum condemnatos uidebunt, optabunt se ante talem impietatem igne fuisse combustos, potius quàm magni consilij Angelum à se ipsis uiolatum fuisse. tu uero tecum ipse consyderā, num omnem humanam naturam transiliat, quod illius pax nullum finem habitura esse dicatur: & quod pater sæculi nominetur: præterea quòd non simpliciter Angelus uocetur sed magni consilij Angelus, & Deus fortis, & quæcunq; unà cum his adnumerata sunt. item ait per illum regnum Dauid esse dirigendum: quod ipsum sanè hoc intelliges modo. Plurima quidem ea sunt quæ ipsi
,, Dauid promisit Deus: in quibus etiam illa: & ponam in mari manum eius, & in
,, fluminibus dexteram eius. ipse inuocabit me: pater meus es tu, Deus meus, & su
,, sceptor salutis meæ. & ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus
,, terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam. & testamentum meum fi-
,, dele ipsi. & ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœ-
,, li. & rursus. semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar. semen eius in æternum
,, manebit, & thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in
,, æternum. quum in psalmis Deus ipsi Dauid tam multa promiserit, contraria tamen ijs quæ promissa sunt, illius successoribus euenisse constat propter ipsorum impietates. etenim quum ex semine Dauid reges usq; ad Iechoniam & usq; ad Babylonicam templi obsidionem permanserint, ubi hoc ipsum accidit, tum uero dissolutum est regnum: adeo quidem ut ex illo tempore, non amplius sedes Dauid, neq; de semine eius quisquam apud Iudaicam gentem regnauerit. & hanc

quidem earum rerum quæ, (ut proxime posita psalmi particula demonstrat,) ipsi Dauid promissæ sunt, Iacturam, spiritus Diuinus in hunc modum canit:
,, Tu uero repulisti & despexisti: distulisti Christum tuum. euertisti testamentum
,, serui tui. profanasti in terra sanctuarium eius. destruxisti omnes sæpes eius. &
,, post pauca: sedem eius in terram collisisti: minuisti dies temporis eius. perfudisti eum confusione. quæ omnia quum iam perfici incœperint, ab eo tempore quo populus in Babylonem captiuus ductus est, usq; ad Romanorum & Tiberij imperium prolata prouectaq; sunt. nullus enim ex genere Dauid hoc toto intermedio tempore in Hebraicæ gentis regia sede uidetur sedisse, usq; ad Christi aduentum. ubi uero Dominus & Saluator noster Iesus Christus qui de semine Dauid ortus est, in totum orbem rex denunciatus est, tanquam ea quæ de terra & ruina instaurata sit ipsa illa sedes Dauid, per diuinum Saluatoris nostri regnum erecta est. & permanebit in æternum, ueluti Sol in conspectu Dei, illius lucis radijs quam doctrina illius præ se fert, totum orbem terrarũ illustrans: quod quidem & psalmi proximo testimonio consentaneum est, & huic prophetæ de quo nunc agimus: qui de puero orituro ait, ipsum in sede Dauid, æterna uidelicet ac permanente, quæ etiam ipsi Dauid promissa est, sessurum in regno ipsius, ut dirigat illud & suscipiat in iudicio & iustitia ab hoc ipso tempore usq; in sæculum. porrò autem quomodo hæc ipsa completa sint satis abunde docere nos potest. Angelus Gabriel in ea allocutione qua ad uirginem usus est sic di
,, cens: ne timeas Maria inuenisti enim gratiam apud Deum. eece concipies in
,, utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum. hic erit magnus & filius
,, altissimi uocabitur. & dabit ei Dominus Deus sedem Dauid patris eius. & re
,, gnabit in domo Iacob in æternum. & regni eius non erit finis. ipsum hunc in psalmo superiore etiam propheta expectans Christi ortum, & moram eius dilationemq; quasi ruinæ sedis Dauid causam inspiciens, tædio ingenti afficitur,
,, & ait: tu uero repulisti & despexisti: distulisti Christum tuum. deinde quasi timens ac suspicans, Deum ipsum orat, ut quàm celerrime ea quæ promissa sunt ex
,, hibeantur, dicens: ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ Domine: quas iurasti Da
,, uid in ueritate tua? quæ quidem ipsa, ipsa inquam hæc planissime complenda esse in ortu magni consilij Angeli uaticinatur: in quo uolent, inquit, ij de quibus antea dictum est, si fuissent igne combusti. quoniam puerulus natus est nobis & filius datus est nobis, magni consilij Angelus. quibus autem nobis? nisi ijs qui in ipsum credidimus? qui in Galilæa gentium sumus? quibus author factus est luminis & lætitiæ, & recentis nouiq; potus, noui testamenti mysterij, ut ipsa quo
,, que prophetia ait: primum bibe: cito fac regio Zabulon, & terra Nephtha
,, lim, & reliqui maritimam incolentes ultra Iordanem. Galilæa gentium. populus
,, sedens in tenebris, uidete lucem magnam. & sedentibus in tenebris & umbra
,, mortis lux orta est eis. sunt uero ij qui in his uerbis significantur & quicunq; ex gentibus in Christum Dei crediderunt, & Saluatoris nostri discipuli atque Apostoli, quos de terra Zabulon & Nephthalim euocatos, præcones Euangelij sui elegit.

elegit. hisce enim magni consilij Angelus filius datus est author salutis. ijs uero qui in ipsum non crediderint, ignis uidelicet atque incendij. uniuersæ autem huius iusce dispensationis causam fuisse ait, Zelum Domini sic dicens: Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. sed quis tandē hic sit Zelus nisi is cuius meminit Moy-
,, ses ubi ait: ipsi mihi Zelum iniecerunt in eo qui non erat Deus, & irritaue-
,, runt me in simulachris suis: & ego Zelum inijciam eis in ea quæ non est gens,
,, in gente stulta irritabo illos. sed quoniam fauente Deo iam nunc ea quæ ad eius aduentum ad homines pertinent de quo apud prophetas agitur, nec non eiusdem aduentus modus, ex propheticis testimonijs demonstrata sunt: tempus iam esse uidetur ut inspiciamus, ubi terrarum oriturus, & ex quo genere uenturus, item ex qua Hebræorum tribu profecturus nunciaretur: quæ quidem ipsa si placet obsecro scrutemur.

De loco ubi esset oriturus is Deus, quem prophetæ nunciarunt. *Caput.* II.

A' MICHAEA IIII.

,, ET TV Bethleem domus Ephratha, minima es ut sis in millibus Iuda. ex te
,, mihi egredietur qui præsit ut sit princeps in Israel. & exitus eius ab initio ex die
,, bus sæculi. id circo dabit eos usque ad tempus parientis. pariet & reliqui fra-
,, trum ipsorum conuertentur ad filios Israel. & consistet & uidebit & pascet
,, gregem suum in robore Dominus. & in gloria nominis Domini Dei ipso-
,, rum existent. quoniam nunc magnificabuntur usque ad extrema terræ. & erit
,, hæc pax. Quòd quidem ipse Emmanuel qui ex interpretatione est nobiscum Deus, de uirgine nascatur, & quòd puer fiat, magni consilij Angelus, planissime ex ijs quæ ante proposita sunt demonstratum est. cæterum oportebat etiam locum in quo ille oriturus esset, significari. diuinitus ergo prædicitur de Bethleem quidam egressurus princeps in Israel, exitus ab initio ex diebus sæculi habens. hoc autem ipsum nunquam humanæ naturæ accommodari poterit, sed soli Emmanuel, & magni consilij Angelo. quod enim ab æterno existat cui tandem sit accommodandum nisi soli Deo? igitur de Bethleem (est autem hic Iudææ locus, non procul ab ipsa Hierusalem situs) dicitur quidam ab æterno existens progressurus. nullum uero nisi unum Dauid inuenimus gloria præditum ac celebrem, qui inde sit exortus: & post ipsum Dauid, alterum duntaxat, nostrum utiq; Saluatorem Iesum, qui Christus est Dei. præter hos autem nullum alium prorsus. at uero ipse quidem Dauid huiusce prophetiæ tēpora antecessit, & plurimis ante hoc oraculum annis, mortuus est. præterea ne à diebus quidem sæculi exitus suos fecit Dauid. superest igitur ut in eo qui post hac de Bethleem proficiscitur, re uera Emmanuel, quiq; omnia quæ creata sunt antecedit, & Deus uerbum, & nobiscum Deus appellatur, quæ hic scripta sunt compleantur. quoniam ipse quoq; illius in Bethleem ortus, planissime Dei aduentum significauit, ex ijs admirabilibus rebus quæ apud ipsam illam

Bethleem euenerunt. siquidem Lucas in hunc modum enarrans describit: fa-
,, ctum est autem in diebus illis. exijt edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur
,, uniuersus orbis. hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrino. & ibant
,, omnes, ut profiterentur singuli in suam ciuitatem. ascendit autem & Ioseph à
,, Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam, in ciuitatem Dauid, quæ uocatur
,, Bethleem, eo quod esset de domo & familia Dauid, ut profiteretur cum Ma-
,, ria, desponsata sibi uxore prægnante. factum est autem, quum essent ibi, im-
,, pleti sunt dies ut pareret. & peperit filium suum primogenitum. & pannis eum
,, inuoluit, & reclinauit eum in præsepio: quia non erat eis locus in diuersorio.
,, Et pastores erant in regione eadem uigilantes, & custodientes uigilias noctis
,, super gregem suum. & Angelus Domini stetit super eos, & gloria Dei circun
,, fulsit illos: & timuerunt timore magno. & dixit illis Angelus: nolite timere.
,, ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum: quod erit omni populo: quo
,, niam natus est uobis hodie Saluator: qui est Christus Dominus in ciuitate Da
,, uid. & hoc uobis signum. inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum
,, in præsepio. & subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis laudan
,, tium Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax: in homi-
,, nibus bona uoluntas. & factum est ut discesserunt ab eis in cœlum Angeli, pa-
,, stores dixerunt ad se inuicem: transeamus usque Bethleem, & uideamus hoc uer
,, bum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. & uenerunt festinantes:
,, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. uidentes
,, autem cognouerunt de uerbo quod dictum erat illis de puero hoc. & omnes
,, qui audierunt mirati sunt de ijs quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Hæc qui-
dem Lucas. Matthæus autem ubi ea quæ ad ortum Saluatoris nostri exponit,
,, scribit in hunc modum: Quum autem natus esset Iesus in Bethleem Iudææ in
,, diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente uenerunt in Hierusalem, dicen-
,, tes, ubi est qui natus est rex Iudæorum? uidimus enim stellam eius in oriente, &
,, uenimus ut adoremus eum. audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis
,, Hierosolyma cum illo. & congregans omnes principes sacerdotum & scribas
,, populi sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. at illi dixerunt ei: in Beth-
,, leem Iudææ. sic enim scriptum est per prophetam: & tu Bethleem domus E-
,, phratha, nequaquam minima es in principibus Iuda. ex te enim exibit dux, qui
,, pascet populum meum Israel. Tunc Herodes clam uocatis Magis diligen-
,, ter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. & mittens eos in Bethleem
,, dixit: ite & interrogate diligenter de puero: & quum inueneritis renunciate mi-
,, hi, ut & ego ueniens adorem eum. qui quum audijssent regem, abierunt. & ec-
,, ce stella quam uiderant in oriente antecedebat eos, donec ueniens staret supra
,, ubi erat puer. uidentes autem stellam gauisi sunt gaudio magno ualde. & in-
,, trantes domum uiderunt puerum cum Maria matre eius. & procidentes ado
,, rauerunt eum. & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, &

Tus,

,, Tus, & Myrrham. & responso accepto in somnis ne redirent ad He-
,, rodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. hæc autem vni-
uersa exposui, vt demonstrarem ea quæ in ortu Saluatoris nostri in Beth-
leem gesta sunt, certissima præbere argumenta, illum esse de quo loqui-
tur prophetia. atq; hodie quoque qui locum illum incolunt, tanquam à
patribus ipsorum accepta memoria, ijs, qui visendi loci gratia Bethleem
petere consueuerunt, testimonium suum afferunt, veritati fidem facientes,
agrumq; demonstrantes, vbi virgo enixa infantem deposuit: qua de ipsa
,, re prophetia sic ait: idcirco dabit eos vsq; ad tempus parientis. pariet:
,, & reliqui fratrum ipsorum conuertentur. consentanee autem hic quoque
parientem intelligit eam, quæ in superioribus oraculis virgo nominata est,
& prophetica mulier, quæ ipsum Emmanuel & magni consilij angelum
erat paritura. nam vsq; ad huiusce tempora eiusq; qui de ipsa erat oritu-
rus, quæ ad priorem populum pertinent, steterunt, quippe quum eis præ-
scriptio temporis data esset vsque ad tempus parientis, hoc est vsq; ad mi-
rabilem ortum eius, qui de virgine nasceretur: post quem, sublatum quidem
est ipsorum regnum, qui vero reliqui fratrum ipsorum dicuntur, ij sunt acci
piendi qui in Christum Dei crediderũt, Apostoli & discipuli & Euangelistæ
Saluatoris nostri: quos conuersos ipse Dominus pascere dicitur, non sicut pri
us per Angelos, aut per administros homines, sed ipse per se ipsum, vsq;
adeo vt propter hoc magnificari eos contigerit vsq; ad extremum terræ.
,, Magnificati enim sunt, quo tempore in omnem terram exiuit sonus eorum,
,, & in fines orbis terræ verba eorum. constat vero etiam illud, quàm ma-
gnus grex per vniuersam terram ex rationalibus humanisq; ouibus ipsi
Domino per Apostolos suos collectus sit. quem sanè gregem ipse Do-
minus per se ipsum, qui eius pastor simul & Dominus est, visurus pastu-
rusq; in robore dicitur: adeo quidem vt in manu forti & brachio excel-
so à Domino & pastore conseruatæ oues nihil mali patiantur ab insidian-
tibus asperis & immitibus feris. & ea quidem quæ ad ortum in Bethleem,
quæq; ad progressum ex eo pertinent eius Dei quem prophetæ nuncia-
bant, in hunc modum se habent. aduentum autem ipsius Domini & pa-
storis de cœlo ad homines iam pridem ex eodem propheta, qui nunc in
,, manibus est proposui: vbi sic aiebat: audite populi omnes, & attendat ter-
,, ra, & omnes qui sunt in ea. & erit Dominus vobis in testimonium: Do-
,, minus ex domo sancta sua. quia ecce Dominus Dominus egreditur de
,, loco suo, & descendet: & cætera: quibus adiungit: propter impieta-
,, tem Iacob omnia hæc, & propter peccatum Domus Israel. ab ijs au-
tem quæ sequuntur apud eundem prophetam etiam illud planum est,
quod non solum propter impietates Iudaicæ gentis Dominus de cœlo de-
scendit, sed etiam propter salutem & vocationem gentium cunctarum. adiungit

,, igitur deinceps: & erit in nouissimis diebus manifestus mons Domini. & festi-
,, nabunt ad ipsum populi multi. & ibunt gentes multæ, & dicent: uenite, ascen
,, damus in montem Domini. quare post hac ubi eum qui est ante secula de
Bethleem egressurum nunciauit, non soli Israel amplius, sed confertim om-
nibus gentibus usq; ad extrema terræ illum imperaturum affirmat. dicit igi-
,, tur: & stabit, & uidebit, & pascet gregem suum in fortitudine Dominus: & in
,, gloria nominis Domini Dei ipsorum existent: quoniam nunc magnifica-
,, buntur usq; ad extrema terræ. & erit hæc pax. cui porro erit hæc pax, nisi ter-
ræ in qua magnificabuntur greges Domini? id ipsum autem quem finem sor-
titum sit post Saluatoris nostri Iesu Christi aduentum, nemini obscurum esse
potest. nam quum ante hunc aduentum, principum esset multitudo, & uniuer
sæ gentes, aut sub Tyrannis, aut in statu populari essent constitutæ, ut nullum
inter se commercium homines haberent, sed priuatim, exempli gratia, apud
Aegyptios suus princeps regnaret, apud Arabas item suus, apud Idu-
mæos, Phœnicas, Syros, aliasq; item gentes: quumq; gentes aduersus
gentes, & ciuitates aduersus ciuitates consurgerent, obsidionesq; innu-
merabiles & captiuitates per omnem locum ac regionem fierent, tum ve-
ro vbi Saluator noster ac Dominus adfuit, vnà cum illius ad homines
aduentu, iam tum primo Romanorum Augusto imperium in orbis na-
tiones obtinente, solutus illico est ille multiplex principatus, & pax vni-
uersam terram accepit, ei prophetiæ quæ nunc tractatur concordans, aper
,, tissime de Christi discipulis dicenti: quoniam nunc magnificabuntur vsq;
,, ad extremum terræ. & erit hæc pax. cui consentaneum est quod in psal-
mis legitur de Christo oraculum, dicens: orietur in diebus eius iustitia
,, & abundantia pacis. ex quo mihi videtur princeps pacis in ea quæ pro-
xime exposita est prophetia nominari. animaduerte tamen quæso quo nam
pacto is de quo nunc agimus propheta Dominum de cœlo egressurum
initio ait, ac non prius erga homines pastoris officio functurum, quàm
nascatur is qui à prophetis canitur, in Bethleem. quomodo vero hæc in
Saluatore ac Domino nostro terminata sint, testimonio suo planum fecit
Euangelista in ijs verbis quæ ab illo nuper accipiens proposui. pastor
autem & dux ipsius Israel declarandus dicitur Christus, quum hæc sacra-
rum literarum sit consuetudo, vt sententiam sequentibus, verum Israel nomi-
nent omnem eum qui contemplari facile possit, & gratam Deo vitam se-
quatur, sicut econtrario Iudæos post peccatum, Chananæos, & semen
non Iuda sed Chanaan, & principes Sodomorum & populum Gomor-
rhæ ad mores illorum alludentes vocare solitæ sunt. alioqui vero etiam ad ver
bum interpretantibus, omnis Saluatoris nostri vitæ consuetudo apud Iudaicã
gentem fuit: & multorũ ex Israel dux extitit eorũ videlicet qui ipsum agnouerunt
atq; ex circuncisione in ipsum crediderunt. & id quidem quod ad expositum
oraculum

oraculum pertinet,talem exitum inuenit:quæ autem sequuntur altero assumpto
,, initio legenda sunt,quæ sic quidem se habent. Assyrius quum venerit in terram
,, vestram, & quum ascenderit in regionem vestram: excitabuntur in illum se-
,, ptem pastores, & octo morsus hominum, & reliqua, quæ quo sensu sint ac-
cipienda,non est nunc enarrandi locus. dixerit autem quispiam post Assyrio-
rum in Iudæam aduentum, quo Iudaica gens ab illis capta est, tam multas in-
cursiones atq; insolentias contra illos extitisse, quàm multæ septem pastori-
bus & octo morsibus indicantur. hæc autem sciri posse ab iis qui res Assyrio-
rum memoriæ prodiderint. quorum post finem, eum de quo prophetæ lo-
quuntur de Bethleem extitisse, post septem videlicet pastores & post octo
morsus qui Assyrios inuaserint,temporibus quæ illorum in Iudæam accessum
subsecuta sint. cæterum hæc plurimam postulantia indagationē, non est nunc
curiosius explorandi tempus.

A' PSALMO 131 V.

,, MEMENTO Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius: sicut iu-
,, rauit Domino,votum vouit Deo Iacob: si introiero in tabernaculum domus
,, meæ, si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, & pal-
,, pebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam
,, locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Ecce audiuimus eam in Ephra-
,, tha,inuenimus eam in campis syluæ, introibimus in tabernacula eius, adora-
,, bimus in loco vbi steterunt pedes eius. tum deinceps adiungit: propter
,, Dauid seruum tuum, ne auertas faciem Christi tui. Iurauit Dominus Da-
,, uid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super se-
,, dem tuam. & adiungit his item dicens: illuc producam cornu Dauid: pa-
,, raui lucernam Christo meo: inimicos eius induam confusione: super ip-
,, sum autem efflorebit sanctificatio mea. etiam hæc prophetia cum superio-
re concordat, quæ illum Deum qui nunciatur venturus, de Bethleem pro-
gressurum significat. ipsum hoc igitur Dauid quoq;, prius quidem igno-
rans, optat discere ab ipso Deo: tum vero vbi optauit votoq; poposcit,
id ipsum docetur. postquam enim oraculum accepit quod ad ipsum in psal-
,, mo ita ait: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam: & rursus: illuc pro-
,, ducam cornu Dauid: paraui lucernam Christo meo: merito procumbit ipsi
Deo, atq; ita hærens solo,supplicat & precatur. longius autem constantiusq;
in oratione perseuerans,iurat Deo,non prius se ingressurum in tabernaculum
domus suæ,neq; daturum oculis suis somnum,& palpebris suis dormitationē,
neq; ascensurum in lectum strati sui,sed humi stratum soloq; adhærentem,eoq;
modo adorantem ac supplicantem mansurum,donec inueniat locum Domi-
no,& tabernaculum Deo Iacob: hoc est,donec discat,Domino sibi indicante,
ipsius Christi ortum. quum autem voto id postulasset, & talia cognoscere ex-
petiuisset, haud ita multo post, quæ futura erant diuino indicante spiritu
contemplatur: quippe quum suis Deus pollicitus sit, se amplius loquentes

exauditurum. itaq; illi in hunc modum exaudito, oraculum redditur, quo ipsa Bethleem inclamatur, tanquam illic locus Domino, & tabernaculum Deo Iacob constituenda sint. hæc igitur vbi diuinus spiritus apud seipsum cecinit, ipse seipsum exaudiens adiungit: ecce audiuimus eam in Ephratha. Ephratha vero eadem est & Bethleem: sicut in Genesi constat, vbi de Ra,, chel dictum est: & sepelierunt eam in Hippodromo Ephratha: hæc est,, Bethleem. & superior prophetia habebat illud: & tu Bethleem domus Ephratha. Ecce inquit, audiuimus eam. constat autem quòd per illud eam Christi originem intelligit, & ipsius Dei Iacob habitationem. sed quæ tandem hæc fuerit habitatio Dei Iacob, nisi ipsius Christi corpus quod in Bethleem natum est? in quo tanquam in tabernaculo, vnici filii diuinitas habitauit? cæterum non simpliciter Dei, sed cum additione, Dei Iacob, tabernaculum esse dicitur: propterea quòd non aliud sit quidquàm, quod in illo habitet, quàm is Deus qui ipsi Iacob in hominis specie ac figura sit visus. cuius sanè gratia illo etiam cognomine Israel dignus est habitus, tanquam is qui Deum viderit. nam id nomen si interpreteris, eum, qui Deum videat, habebis. quòd vero non alius sit quàm Deus verbum qui ipsi Iacob visus sit, in huiusce operis primordijs demonstrauimus. precanti ergo Dauid, & videre cupienti locum ac tabernaculum Domini deiq; Iacob, ipse Bethleem locus ostensus est. quapropter quum dixisset: ecce audiuimus eam in,, Ephratha: adiungit dicens: adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius. planissime igitur in his quoq; verbis, in Ephratha, quæ est Bethleem ipse Dominus ac Deus Iacob locum sibi ac tabernaculum constituturus canitur: quod ipsum cum Michææ prophetia concordat dicente: & tu Bethleem domus,, Ephratha. ex te mihi egredietur dux. & egressus eius ab initio ex diebus sæcu,, li: quæ quum proxime scrutaremur ostendimus ad nullum alium esse referenda quàm ad vnum Saluatorem ac Dominum nostrum Iesum qui Christus est Dei, quiq; in Bethleem sicut prophetiæ prædixerant, natus est. nullum enim alium quispiam unquam ostendet, qui inde cū gloria post ipsius prophetiæ tempora prodierit. nullus enim neq; rex, neq; propheta, neq; alius quispiam eorū qui apud Hebræos Deo amici fuerint, præter vnum Saluatorem ac Dominū nostrum qui Christus est Dei, vtrunq; habuisse demonstratur, & quòd de semine Dauid, & quòd in eo loco sit natus. tempus igitur iam est vt illum ipsum esse non alium quempiam fateamur, qui in his propheticis verbis significatur: euidenterq; in ijs quæ sequuntur eundem psalmū dum nominatim Christū appellat, hoc ipsum ostendere, vbi ait: propter Dauid seruum tuum, ne auertas faciem,, Christi tui. & rursus: illuc producam cornu Dauid. paraui lucernam Christo,, meo. inimicos eius induam confusione, super ipsum autē efflorebit sanctificatio,, mea. sed vbi tandem ait se producturū cornu Dauid, nisi in Bethleem atq; in Ephratha? inde enim cornu Dauid Christus quatenus ad naturam pertinet humanam, quasi ingens lumen exortum est. hic item Christi lucerna ab ipso Deo

vniuersi præparata est. fuerit autem hæc lucerna quasi intelligibilis lucis, humanum corpus: per quod instar testacei uasis, tanquam per lucernam, proprii luminis radios in omnes quicunque ignorantia Dei & profundis tenebris premebantur, emisit. etenim in his quoque demonstrari planissime arbitror Deum Iacob, qui ab initio & ex diebus sæculi existit, ad homines venturum, & oriturum non alibi terrarum, quàm in Bethleem loco, qui non procul ab Hierosolymis hodie quoque visitur: vbi sanè non alius post prophetarum tempora illustris, & apud omnes homines gloria celebris, quàm vnus Iesus Christus ab omnibus eius loci incolis, (qui quidem sic cum euangelicis vocibus concordant,) natus esse perhibetur. est autem Bethleem ex interpretatione, domus panis, quæ sic quidem eiusdem est nominis cum eo qui de ipsa profectus est, Saluatore nostro: qui quum sit Dei verbum & ratio, animarum rationalium est alimentum. quam rem ipse quoque demonstrat, vbi ait: ego sum panis qui de cœlo descendi. uerum quoniam hæc eadem ipsius Dauid patria fuit, merito qui ratione humanæ naturæ Dauid filius fuit, ex hoc ipso loco profectus est, in eo sanè cum propheticis concordans oraculis. itaque obscura esse amplius causa non potest, cur sibi Bethleem patriam adscripserit. cæterum etiam in Nazaris educatus esse dicitur. & sic Nazaræus vocandus. scire igitur oportet quod nomen est Hebraicum Naziræum in Leuitico in eius Christi vnctione quem ipsi habebant. porro hic erat principatum obtinens secundum imaginem magni & veri pontificis Christi Dei, adumbratum videlicet quendam & figuratum Christum repræsentans. vbi vero septuaginta de pontifice ita interpretati sunt & non
„ polluet quod sanctificatum est Dei sui. quoniam sanctum oleum vnctionis
„ Dei sui: in Hebraico legitur, quoniam Nazer oleum. Aquila autem sic conuertit: quoniam segregatio, oleum unctionis Dei sui super ipsum. Symmachus autem, quoniam intactum oleum unctionis Dei sui super ipsum. Theodotion uero, quoniam Nazer oleum unctionis à Deo suo super ipsum. quare Nazer ipsos quidem septuaginta sequentibus sanctum erit: ipsum uero Aquilam, separatio: Symmachum autem, intactum. itaque ex his Naziræum nomen significabit, aut sanctum, aut segregatum, aut intactum. at vero prisci quidem sacerdotes, quum oleo comparato, quod apud Mosem Nazer appellatur vngerentur, ex deriuatione à Nazer uocabantur Nazirœi. sed Saluator & Dominus noster, suapte natura in se habens, & sanctum, & intactum, & separatum, neque alicuius indigens humanæ vnctionis, tamen Naziræi appellationem apud homines obtinuit, non quod ab oleo quod Nazer vocaretur Naziræus extiterit, sed quod quamuis natura quidem talis esset, tamen à ciuitate Nazareth apud homines Naziræus uocatus sit: vbi apud suos, qua homo erat, parentes, puerilem educationem obtinuit.
“ ex quo apud Matthæum dictum est, responso autem in somnis accepto,
„ (ipse uidelicet Ioseph,) secessit in partes Galilææ. & veniens habitauit in

quidem quingentos annos illos omnes regnasse comperiet. sed concedamus eos, usq; ad extremam Iudaicæ gentis obsidionem, qua Romani illos expugnauerunt, regnum conseruasse. quid istud tandem ad prophetiam, quæ ait, in æternum? & quæ vt Solem atq; vt dies cœli permansuram illam sedem canit? illud vero, & ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium, qui fieri potest vt Solomoni conueniat? quando palàm historia quæ de illo extat, abhorrentia longissimeq; remota ab adoptione Dei de illo prodit. audi igitur quam illius
" accusationem complexa sit. Et Solomon fuit mulierum amator. & accepit
" externas fœminas multas, & filiam Pharaonis, & Moabitidas, & Ammanitidas, & Idumæas, & Syras, & Chettæas, & Amorrhæas, ex gentibus quas interdixit Dominus Deus filijs Israel, non ingredi ad eas. & adiungit: & non erat
" cor eius rectum cum Domino Deo suo, sicut cor Dauid patris eius. & abijt
" Solomon post Astartem abominationem Sidoniorum, & post regem eorum,
" simulachrum filiorum Ammon. & fecit Solomon malum in conspectu Domini. & rursus addit in ijs quæ sequuntur. & suscitauit Dominus Satan Solomoni,
" Ader Idumæum. cum igitur qui in talibus & tantis accusetur, quæ vnquam ratio, dictabit, patrem sibi audere Deum adscribere? ipsumq; supremum Deũ filium hunc suum primogenitum appellare? quam autem ob causam hæc aliàs quidem quasi de ipso dicuntur Dauid, alias vero quasi de illius semine? at qui ipsa hæc ipsi quidem Dauid nunquam accommodari poterunt. Quemadmodum tibi diligenter obseruanti fiet manifestum. igitur alium ex semine Dauid surrecturum de quo hæc oracula loquantur, quærere oportet. at enim ex illo quatenus aut monumenta literarum prodiderint, aut in memoria hominum resideat, nullus alius talis extitit, nisi vnus Saluator & Dominus noster Iesus qui Christus est Dei: qui quidem vnus ex omnibus, qui vnquam de semine Dauid regnauerint, in toto orbe terrarum filius Dauid appellatur: hocq; secundum illius ortum qui ad humanam naturam pertinet omnes confitentur. atq; huius regnum & manet nunc & permansurum est posthac in infinitum æuum perseuerans: neq; innumerabiles aduersus illud insidiæ proficient, sed diuina sua & plusquam humana virtute quod diuinitus afflatũ atq; insuperabile habuit, prophetia quæ de ipso extat, palàm omni tempore demonstrabit. vbi vero Deum per sanctum suum iurantem audis, patrem accipe iurantem per Deum verbum qui omnia sæcula antecedit, sanctum vtiq; atq; vnicum suum filium: quem varie vt Deum ante à nobis expositi sermones celebrauerunt: per quem iurat Deus & pater ipsius tanquam per dilectum, se eum qui de semine Dauid oriatur in infinitum sæculum glorificaturum. quod ipsum etiam est factum quo tempore verbum caro effectum est, & eum qui de semine Dauid oriebatur, assumpsit, Deumq; effecit. quocirca filium quoq; eundem appellat dicens: ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. & rursus. & ego primogenitum ponam illũ. planissime igitur in his verbis filius Dei primogenitus de semine Dauid futurus dictus est: adeo quidem vt vnus atq; idem sit filius Dauid cum filio Dei, &

filius Dei cum filio Dauid: in quibus euidentissime primogenitus omnis creaturæ ipse filius Dei, filius hominis futurus canebatur. hoc autem oraculum scriptura euangelica quasi signo impresso confirmat, vbi ait, Gabriel quum adstitisset, virgini dixisse de Saluatore nostro. hic erit magnus & filius altissimi vocabitur. & dabit ei Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. & post pauca in eodem euangelio, Zacharias Ioannis pater hæc de Christo diuinat: Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem populo suo: & erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, sicut locutus est per os sanctorũ qui à sæculo sunt prophetarum eius. quod vero promissam ipsi Dauid æternã sedem Saluator & Dominus noster Iesus qui Christus est Dei, neq; alius ex hominum genere quispiam acceperit, satis ea quæ superius posita sunt testimonia comprobauerint, nec non ipsius Gabriel & Zachariæ: in quibus etiam illud confirmatur, quod, quatenus ad humanam eius naturam pertinet, de semine Dauid natus est. cæterùm qua ratione ipsius Ioseph genus sancti Euangelistæ describant: quamuis Saluator noster ex eo natus non sit, sed de spiritu sancto & sancta virgine, quoq; modo hæc ipsius Domini mater de genere ac semine Dauid fuisse ostendatur, in primo & quæstionum & solutionum quæ ad generis Saluatoris nostri seriem atq; enarrationem pertinent explicauimus. ad illa igitur eos qui discere cupiunt remittimus. quando ad aliud scribendi argumentum præsens nos tempus reuocat atq; impellit.

A PSALMO 71. VII.

DEVS Iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. ac deinceps adiungit: & permanebit cum Sole & ante Lunam, generationes generationum. descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram. orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis donec auferatur Luna. & dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terræ. & post pauca sic ait: super extolletur super libanum fructus eius. erit nomen eius benedictum in sæcula: ante Solem permanet nomen eius: & benedicentur in ipso omnes tribus terræ: omnes gentes beatificabunt eum. quando ergo in Solomonem scriptus est psalmus, primus psalmi versiculus ad illum referatur: quæ vero sequuntur omnia ad filium Solomonis, non Rhoboam qui post illum regnauit in Hierusalem, sed ad eum, qui de eius semine, ratione humanæ naturæ profectus est, Christum Dei. quod enim neq; ad Solomonem, neq; ad eius successorem referri possint ea quæ in psalmo continentur, propter ea quæ de illo cognita habentur, quicunq; diuinarum scripturarum imperitus non est, facile confitebitur. & enim qui fieri potest vt de Solomone, aut de eius filio Rhoboam accipiantur quæ per totum psalmum feruntur: quale est illud: dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terræ. & illud: permanebit cum Sole, & ante Lunam generationes generationum: & quæcunq; alia his ipsis similia adiunguntur. quapropter sine multa admodum exploratione

tione quæ quidē verba initio psalmi habentur: Deus iudicium tuum regi da: sa-
nè ad illum ipsum Solomonem referantur: quæ vero sequuntur: & iustitiam tuā
filio regis: ad Solomonis filium, non illum primogenitum qui illi in regno suc
cessit. (nam ille quum soli Iudaicæ genti ne totos quidem decem & septem an
nos præfuisset, pessime vsus est imperio.) sed nec ad alium prætereа quempiam
eorum qui post Rhoboam in regno Solomonis successerint: sed ad solū à Da
uid oriundum, qui ita Solomonis filius vt ipsius Dauid dictus est. hic autē fuit
Saluator & Dn̄s noster Iesus Christus. huius enim vnius, nec alterius cuiuspiā
eorum qui vnq̄ fuerint diuini regni atq; imperij sedes permansura est cū So-
le. & hic idem nec alius quispiam ex hominum genere, ante Lunā & ante mun
di constitutionem tanq̄ is qui Dei sit verbum ab initio fuit. atq; hic Solus cœ-
litus in omnem terrā roris instar stillauit. dictum quoq; est, illum ad omnes ho-
mines exortum esse, in ijs quæ pauloante à nobis exposita sunt: & iustitiam per-
manentem vsq; ad vitæ consummationem, quæ Lunæ sublatio nominata est.
euidenter vero Saluatoris nostri virtus dominatur atq; imperat ab eoo mari
vsq; ad Solem occidentem: quæ quidē virtus actionum suarum initium fecit à
flumine: quod est: aut à lauacri mysterio, aut à Iordane vbi quum primum se vi-
dendū præbuerit, hominibus cœpit esse beneficus. ex illo ergo profectū illius
inter homines regnum, vniuersam terrā peragrauit. quum vero per Libanum
Hierusalem intelligatur, vt ex q̄ plurimis prophetijs apparet, propter antiquū
in illa sanctuarium, & altare, & quæ in eo ad honorem Deo turis instar offere-
bantur: Christi fructus, quæ est ex gentibus ecclesia, super Libanum extollen-
dus canitur. cæterum studiosior quispiā discendi vbi per ociū apud seipsum per
singula verba eundem psalmum explorauerit, vni Dn̄o nostro conuenire quæ
in eo continentur facile confitebitur: Solomoni autem aut alij cuipiam eorum
regum qui post Solomonē paucis annis non amplius vni Iudaicæ genti non
alibi quàm in vna Iudæa terra imperauerint, nequaquam.

AB HESAIA. VIII.

,, ET EGREDIETVR Virga de radice Iessæ, & flos de radice eius
,, ascendet: & requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapiētiæ & intellectus, spi
,, ritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis. replebit eum spiritus ti-
,, moris Dei. non secundū opinionem iudicabit, neq; secundum loquelam redar
,, guet. sed iudicabit humili iudiciū, & redarguet humiles terræ. & erit iustitia cin-
,, gulum lumborū eius, & veritas indumentum laterū eius. & pascetur simul lupus
,, cum agno, & pardus simul quiescet cū hœdo. & uitulus & Leo simul pascen-
,, tur. & erit radix Iessæ, & qui surgit imperare gentibus. in eo gētes sperabunt, &
erit requies eius honor. Hic Iessæ qui hoc in loco indicatur pater fuit Dauid.
quemadmodū enim in iis prophetiis quæ ipsam hanc antecesserunt, de fructu
& semine Dauid prodituros dicebatur, atq; item de semine Solomonis, eodem
modo etiā hic plurimis annis post mortem nō solum Dauid sed etiā Solomo-
nis, de radice Iessæ, hoc est, de radice Dauid proditurus quidā prædicitur. præ-
sens autem ratio ea dissoluet quæ in superioribus apud Iudæos de Solomone

credebantur,quum illius mortis tempus constet, & hæc eadē Hesaias de quodam alio vaticinetur qui sit de radice Iessæ & de semine Dauid ꝓditurus. quod vero non ad alium q̄ ad nostrum Saluatorem Christū Dei,qui de radice Dauid & Iessæ ortus est,referenda sint quæ proxime citauimus,dubitaturū arbitror neminem,qui & promissum oraculi attenderit,quod ait, & erit radix Iessæ, & qui surgit vt imperet gentibus,in eo gentes sperabunt:& rerum euenta quæ de Saluatore nostro demonstrantur. Solus enim hic vbi à morte surrexit,propter quod etiā illum surgentē vocatum esse arbitror,nō Iudaico populo sed vniuersis gentibus imperauit:adeo quidem vt ne vlla quidē interpretatione indigere videatur oraculum,quū planissime constet in illo finem accepisse vnà cū aliis illud quoq;:in eo gentes sperabunt. quæ vero tanquam de animalibus & feris mansuefaciendis,& agrestes mores atq; indomitos depositturis,in eius aduentu de quo loquitur prophetia dicuntur,per figurā referri poterunt ad mores immites atq; agrestes,& ad victus hominum feros,qui per Christi doctrinam, immanitatem priorem ac feritatē abiecerint.planissime autem hoꝝ figuratus sensus aperietur,si quis radicē Iessæ quæ in prophetia continetur, & virgam,& florem ad sensum conuertens interpretetur:exponatq; qua ratione intelligatur Iustitia latera cinxisse,& veritate lumbos induisse.sicut enim hæc non aliter possumus q̄ per figuratam expositionem interpretari,ita sequitur vt ea quoq; accipere oporteat quæ variis in locis sub animalium nominibus proferuntur.

AB HIEREMIA. IX.

ECCE DIES Veniunt,dixit Dominus,& suscitabo ipsi Dauid ortum iu
" stum.& regnabit rex & intelliget & faciet iudicium & iustitiam in terra. in die-
" bus eius seruabitur Iudas, & Israel habitabit confidens.& hoc nomen quo vo-
" cabit ipsum Dominus,Iosedecim inter prophetas.in die illa,dixit Dn̄s,conte-
" ram iugum de collo eoꝝ, & vincula eoꝝ frangā.& non operabuntur amplius
" diis alienis, sed operabuntur Domino Deo ipsoꝝ. & regem Dauid suscitabo
" eis.longo admodū tempore post mortem non solū Dauid sed etiam Solomo
" nis,hæc Hieremias de eo rege qui de semine Dauid esset oriturus diuinat : quē primo quidem ortum vocat,neq; simpliciter ortum,sed ortū iustum, tanquam eum qui de Sole iustitiæ sit constituendus : de quo sanè disseruimus, in iis quæ antea de Deo verbo demōstrauimus:in quibus Dei verbū quod antea erat innumerabilibus appellatum nominibus,etiam iustitiæ Solem nominari planum fecimus:vbi prophetiam quæ ita ait:iis autē qui me timent,orietur Sol iustitiæ: citauimus.sicut ergo Solem iustitiæ,ita etiam ortū iustum præsens oraculū surrecturum ipsi Dauid vaticinatur.porro eundē regem intelligentem & facientē iudicium & iustitiā in terra appellat.deinde eundem vocat vno & eodem nomine cum eo qui multo ante decessit,Dauid.attende enim diligenter quū illud superius,& suscitabo ipsi Dauid ortū iustum,tum illud quod ad extremū additū est,& Dauid regē suum suscitabo ei.cui vero ei nisi ipsi Dauid ? huic enim dixit se suscitaturū ortum iustū. Zacharias itē de eodem vaticinans ortum illum simi-
" liter vocat.ecce vir.ortus nomē ei.& subter eū orietur iustitia.& rursus vocabo

seruum

seruum meum, ortum. sed enim nullus post Hieremiæ tempora, ac ne post Zachariæ quidem apud Iudæos talis extitit, vt oriens iustus vocaretur & intelligẽs rex, & faciens iudicium & iustitiam in terra. quòd si quis dicat in his Iesum filiũ Iosedec significari, dicendum erit quòd ratio hæc illi constare non potest. nam hic neq; de genere Dauid fuit, neq; tanq̃ rex regnauit. quomodo autẽ illi potest accommodari illud? & Dauid regem suscitabo ei? quum & ex tribu Leui et ex ordine pontificio fuerit, & genere à Dauid alienus, neq; rex vllo modo extitisse memoretur? quare si nullus alius inuenitur talis, tẽpus iam fuerit eum de quo in his oraculis mentio facta est, & de quo illa præcipue loquũtur, fateri vnum esse Saluatorem ac Dñm nostrum: qui alibi & lux Mundi, & lumen gentium vocatur. ipse igitur etiam hoc loco fuerit de quo prophetia loquitur: & sanè absq; mendacio constitit vaticinium. solus enim de semine Dauid qui eodẽ nomine cum prisco suo parente ad sensum sit dictus, quando ex interpretatione ille est manu potens, iudicium & iustitiam per suam ipsius doctrinã omnibus qui essent in terra nunciauit. & solus omnium eorũ qui vnq̃ fuerint non in parte aliqua orbis regnauit, sed in omni prorsus terra. & solus vt exoriretur iustitia au-
,, thor fuit, quemadmodum de ipso in psalmo dictũ est: orietur in diebus eius iu-
,, stitia & abundantia pacis. Iudas autem atq; Israel, qui in diebus illius, seruandi sunt, omnes sunt qui illius pietatem ac cultum ex Iudaico populo acceperint, Apostoli eiusdem & discipuli & Euangelistæ: aut etiam omnes qui in occulto Iudæum verumq; Israel conseruent, eum vtiq; qui secundum sententiã Deum
,, videat. non enim qui in aperto Iudæus est, inquit Apostolus, neq; quæ in aper-
,, to in carne est circuncisio, sed qui in occulto Iudæus, & circũcisio cordis in spi-
,, ritu non in litera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. hos igitur ex Christi vocatione Iudæum in occulto & verum Israel referentes alio nomine esse vocandos dicit, non vtiq; Iudæos aut Israel sed nouo quodã præter hæc. hoc enim, inquit, nomen, quo vocabit eos Dñs Iosedecim: quod ex interpretatione est, qui iusti sunt Dei. Consydero autem num forsitan à Iosue factum sit nomen: & Iosedecim discipuli Iesu appellentur apud Deum, qui apud homines quidem Græco quodam more à Christo denominentur, Hebraica autẽ lingua tam apud ipsos q̃ apud prophetas, ab ipso Iesu tanq̃ per illũ seruati Iosedecim. ex quo illud dictum est. & hoc nomen quo vocabit eos Dñs Iosedecim
,, inter prophetas. nam qui eius de quo prophetia loquit̃, inquit, populus futurus est, quum ad sensum acceptus Iudas sit atq; Israel, ab Iosue nominabitur Iosedecim: atq; hac, inquit, appellatione vocabuntur non apud homines, sed apud Deum & apud prophetas eius. attende enim diligẽter ipsum oraculũ dum ait: & hoc nomen, quo vocabit eos Dñs, Iosedecim inter prophetas. quod nomẽ, vt dixi, in nostrã linguam conuersum Iustos Dei significat. quum autem hi sic seruandi sint, antiquũ & graue acerbissimorũ Dæmonum se contriturũ iugum, et quibus antea tenebantur impietatis vinculis, ea se perfracturũ pollicet̃ Deus. quocirca non amplius alienis inseruient, sed vni ipsi fructum gratissimum afferent. huc adde illud quòd in secundo psalmo in aduentu Christi vocationeq;

,, gentium dicit oraculũ:disrumpamus vincula eorum,& proijciamus à nobis iugũ ipsorum:cui cognatum & simile esse arbitror quod nũc in manibus est,dicens : in ,, die illa,dixit Dominus, conteram iugum de collo eorum.& vincula eorum confrin ,, gam. neq; operabuntur amplius Diis alienis,sed operabũtur Domino Deo ,, suo . cæterum quod de fructu quidem ventris Dauid,& de semine Solomonis, deq; radice Iessæ Christus Dei oriturus sit dictus,quòd etiam ipsum factum est, quando cum innumerabilibus aliis appellationibus,etiam Dauid ipsum diuina vocant oracula : satis abunde probauerint ea,quæ iam dicta sunt. quòd vero etiã de tribu Iuda dicatur prodituros,ne quærendũ quidẽ fuerit,quũ ex alia nulla tribu,q̃ ex hac ipa ortus sit ipe Dauid.porrò idẽ hoc plenioris cuiusdã fidei gratia oraculũ quoq; illud ostẽderit,quod apud Moysem in hunc modũ se habet.

A' GENESI X.

,, IVDA TE Laudabunt fratres tui.manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. ,, adorabunt te filii patris tui.Catulus leonis Iuda.de germine mihi fili ascẽdisti. ,, recũbens dormiuisti vt leo, & vt catulus. quis excitabit eũ?nõ deficiet princeps ,, de Iuda,neq; dux de fœmoribus eius,donec veniat cui repositum est.& ipse erit expectatio gentiũ. quum duodecim apud Hebræos tribus essent, ex quibus gens vniuersa constabat, vnius harum primus parens ac princeps extitit Iudas : ad quẽ ea quæ modo citauimus ab oraculo directa sunt,quæ de illo ipso Christum proditurũ significent.quod si eodẽ cõgesseris,& huic quã nunc tractamus eas item,quæ in superioribus positæ sunt,prophetias apposueris,inuenies simili ratione ad quoddã signum cõmune,vnum atq; eundẽ nunciari. illa quidem de eo dicebat qui de radice Iessæ esset surrecturus: & erit qui surgit imperare gen- ,, tibus:in ipso gẽtes sperabunt.alia vero de filio Solomonis : & dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad fines orbis terræ.& benedicentur in eo omnes gẽtes.ea vero quã nunc tractandã assumpsimus itidem : donec veniat, inquit,cui repositũ est . & ipse erit expectatio gentiũ. quòd si hæc de gentibus oracula cõcordant,et ostensum est queadmodum ea quoq; quæ hæc ipsa antecesserunt ad Saluatorẽ nostrũ spectant, nihil amplius fuerit impedimento,quin hoc ipsum quoq; quod nunc tractamus,eundẽ illum respiciat: quandoquidem iã concessum est,consentanea inter se ab omnibus illis diuinari:presertim quũ vsq; ad tẽpora aduentus Saluatoris nostri,Iudaicæ gẽtis principes eiusdẽq; duces, ex maiorum suorum successione permanserint, vnà vero cũ eius aduẽtu defecerint, gentiũq; pariter expectatio finẽ ipsius Iacob vaticinio imposuerit.igitur hoc etiã in loco Christus, qui ipse nõ alius de tribu Iuda proditurus significatur, quiq; ex Dauid & Solomone,atq; ex radice Iessæ exiturus ferebatur, ex eadẽ tribu profectus ostẽditur.nã Iessæ quidẽ filius fuit Dauid:ipsius aũt Dauid Solomon:qui de tribu Iuda oriũdi sunt.erit ergo ex eadẽ Saluator ac Dñs noster:sicut & diuinus Euã ,, gelista Mattheus in eius gñe narrãdo testificatur dicẽs : Liber generationis Iesu ,, Christi filii Dauid,filii Habraã.Habraã genuit Isaac:Isaac aũt genuit Iacob,Ia- ,, cob aũt genuit Iudã,&c.Sed qñ harum rerum propriã demonstrationẽ explicauimus, tẽpus iã fuerit intueri qbus tẽporibus ea q̃ prophetæ prædixerant, cõplecta sint.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

HÆC INSVNT IN OCTAVO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

DE Temporibus eius ad hoĩes aduentus ex subnotatis diuinæ scripturæ locis.

1 A	Genesi.	2. A	Daniel.
3 A	Michæa.	4. A	Zacharia.
5 Ab	Hesaia.		

Euangelicæ Demonstrationis Liber Octauus.

VVM Antea demonstrauerimus in quàm multis scripturæ diuinæ locis Dei uerbum ad homines uenturum caneretur, undeq; & ubi, & quomodo ijs qui in terra uersarentur uidendum propheticis apud Hebræos uocibus nunciaretur, & quod idem nõ alius sed ipse ille esset Dei filius qui omnia sæcula antecedit, queq; in alijs, & Deũ, & Dominum, & primum imperatorem, & magni consilij Angelum, & Dei pontifice esse, antea didicimus: sequitur ut post illa omnia quæ superius explicata sunt, eiusdem aduentus tempora ex ipsis rursus propheticis prædictionibus ac testimonijs demonstremus, indeq; initium huiusce rei capiamus. Temporũ enim quibus Christi aduentus futurus esset, signa euidentia hæc fore, sacræ literæ nunciant. Quum tria insignia uigerent apud Hebræos magistratuum genera, à quibus gens ipsa nomen & decus obtinebat, unum regium, alterum propheticum, tertium pontificium: horũ simul omnium dissipationem atq; extremam euersionem, significare aduentu Christi adesse uaticinantur. argumenta uero atq; indicia eorundem esse temporũ, quum Mosaico ritui finem iniectum, tum ipsius Hierusalem templiq; quod in ipsa erat solitudinem, tum etiam uniuersæ Iudaicæ genti ab inimicis atq; hostibus iugum seruitutis impositum. sed alia præterea eorundem subijciunt signa temporum: abundantiam pacis: principatuum rerumq; publicarũ quæ à condito æuo fuissent per singulas gentes atq; urbes interitum: à simulachrorũ cultu, quo plures siue Dij siue Dæmones colebantur, auersionẽ: unius supremi opificis Dei cognitionem ac uenerationem. hæc igitur uniuersa quorum nihil quondam temporibus prophetarum erat, sub ipsius Christi aduentum futura diuina oracula prædicebant: quæ etiam cum ipsis oraculis concordantia suum finem contigisse haud ita multo post demonstrabuntur. cæterũ cur non prius sed nunc duntaxat hisce extremis temporibus post longum multumq; æuum Christus uidẽdum se ipsum in uita præbuerit, causæ quidem antea quoq; dictæ sunt, uerum tamẽ etiam nunc paucis atq; in summa repetentur. quum multus esset quondam qui humanas

animas obtenebraret impietatis & amentiæ squallor, & grauis quædam à Deo alienatio, omnem uitam hominum subegisset atq; occupasset, adeo ut ab agrestibus & immitibus feris, nihil differre homines uiderentur: tum illi neq; ciuitates, neq; res publicas, neq; leges, neq; honestum quidquam aut uitæ conducibile nouerant: neq; uero scientias ullas aut artes animo complectebantur: uirtutis autem ac philosophiæ, ne minimā quidem notionem tenebant: sed in solis desertis locis, in montibus ac speluncis et uicis degentes uersabantur, et latronum instar eos qui propius accessissent inuadebant: nec aliunde sibi uictum quærebāt, quàm ex eorum oppressione quos imbecilliores nacti essent. ijdem porrò neq; supremū Deum, neq; ullum religionis ueræ modum nouerant: sed solis quibusdā naturalibus notionibus instincti, existere quidem in rebus diuinam quandam uim, Deumq; esse ac nominari, & eam salutarem ac beneficam sentiri appellationem, naturali quadā doctrina fatebantur. ut uero non aliud quidquam putarent, quàm eum qui est supra omnem quæ cernitur naturam, nequaquam adduci poterant. proinde nōnulli quidem eorum cultum suum tribuerunt, ac seruierūt creaturæ potius quàm creatori. alij uero euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, adeo quidem ut mutauerint gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentiū. itaq; mortuorum uirorum quorundam potentium, aut etiam tyrannorum qui antiquitus fuissent, quum imagines pro simulachris erexissent, hisq; diuinum tribuissent cultum, tum deformia atq; impudica eorundem facta, quasi Deorum gesta pulcherrima uenerari, theologicis quibusdam ritibus instituerūt. qui igitur fieri potuisset, ut in tali statu uitæ degentibus, atq; in tanta profunditate malitiæ uersantibus, sapientissimum atq; omnem uirtutem in se continens Christi uerbum, dum summā perfectamq; nunciat philosophiam, accommodaretur? quapropter illos diuina omniaq; curans iustitia, quasi agrestem et nocentissimam syluam attondens atq; amputans, nunc quidem diluuijs, nunc autem incendijs castigabat. interdum uero eosdem mutuis bellis & cædibus & obsidionibus assiduis tradebat: quippe quos ipsi Dæmones, ipsi inquam illi quos Deos suos censebant, in furores bellorum, quibus contra se inuicem crassarentur, inflammarent. ex quo fiebat ut nullos inter se aditus haberent finitimi, sed impermixta incommunicabilisq; hominū esset illis temporibus uita. paucos autem quosdam, ut in eiusmodi statu, & facile numerabiles, quorum sacra apud Hebræos oracula meminerūt, Dei studiosos, amicosq; nacta: hos ipsos & responsis alloquebatur, & ad diuinas uisiones admittebat, eosdemq; interim quasi manu captans curabat, & legibus, quas Moses fixerat, cultiores reddebat. sed ubi iam ex legibus quæ his ipsis datæ fuerant, atq; ex propheticis posthac disciplinis, in omnes homines fragrantiæ cuiusdā instar profusis, quod supererat, multorum animi mansuetiores euaserant, multisq; gentibus & ciuiles mores, & legum institutiones constabant, uirtutisq; ac philosophiæ nomen apud multos audiebatur: quasi prisca illa feritate desinente, & agresti immaniq; uictu, in mitiorem iam commutato, ipse iam tum temporis opportunitatem nactus, ipse

inquam

inquam perfectorum cœlestiumq; institutorum disciplinarumq; perfectus cœlestisq; magister,uereq; Dei notitiæ introductor Deus uerbum se ipsum exhibuit, ad præscriptum humanæ à se assumendæ naturæ tempus:unamq; gentibus uniuersis tam Græcis quàm Barbaris,omni utiq; humano generi,patris sui clæmentiam pietatemq; nunciare tum cœpit,& ad unam cunctos homines in Deo adhortari salutem, ipsamq; ueritatem,ueræq; religionis lumen, nec non cœleste regnum ac sempiternæ uitæ promissionem, omnibus ipse prior spondere ac parare.hactenus igitur hæc dicta sint de temporibus: quàm utiq; ob causam non iã diu, sed nunc demum,Christus Dei in omnes homines suum lumen emiserit.Cæterum ad superiora redeuntes, temporũ aduentus illius particulatim quæ signa extiterint,consyderemus,euangelicasq; in primis de ortu eius uoces adnotemus.
Matthæus igitur tempus quo ille in corpore humano uideri cœpit,in hunc mo
,, dum narrat:quum esset,inquit,natus Iesus in Bethleem Iudææ in diebus Hero
,, dis regis.& paulopost:audiens, inquit,quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro
,, Herode patre suo.Lucas autem quo tempore ille & docere & seipsum ostende
,, re cœperit demonstrat,ubi ait:Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris,
,, procurante Pontio Pilato Iudæam,tetrarcha autem Galilææ Herode,Philippo
,, autem fratre eius tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis,& Lysania Abili
,, næ tetrarcha,sub principibus sacerdotum Anna & Caipha.his igitur si Iacob
prophetiam quæ est apud Mosem apponamus,operæ pretium fecerimus, quæ in hunc modum se habet.

A' Genesi. *Quemadmodum quibus temporibus regnum apud Hebræos defecerit,iisdem gentium instabit expectatio: quòd sanè etiam factum est sub ipsum Saluatoris nostri aduentum.*

,, VOCAVIT Autem Iacob filios suos & dixit.congregamini ut annunciẽ
,, uobis quid euenturum sit uobis in diebus nouissimis.congregamini & audite filij
,, Iacob,audite,Israel patrem uestrum.deinde ubi prioribus filijs alia alijs crimina
obiecit, tanquam ijs qui ob suam ipsorum culpam, eo,quod nunc dicendum est oraculo indigni euasissent ,quarto eorum tanquam ei qui reliquos fratres probi
,, tate uitæ anteiret,hæc futura prædicit:Iuda te laudabunt fratres tui.manus tuæ in
,, tergo inimicorum tuorum.adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda. de
,, germine fili mi ascendisti. recumbens dormisti ut leo & ut Catulus. quis excita
,, bit ipsum?non deficiet princeps de Iuda,neq; dux de fœmoribus eius, donec ue
,, niant,quæ ipsi reposita sunt.& ipse expectatio gentiũ.Consydera quæso primũ, quæ nam ea esse dicat,quæ ipsi reposita sunt.& uide num ea sint,quæ ad Habraã &ad ueteres eidem similes patres,de uocatione gentium Deus olim canens respõ
,, derit.scriptum igitur est,quemadmodum ad Habraam Deus dixerit:& eris bene
,, dictus,& benedicam benedicentibus tibi:& maledicẽtibus tibi maledicam. & be
,, nedicentur in te omnes tribus terræ. & rursus:Habraam uero, inquit, futurus est
,, in gentem magnam & multam, & benedicentur in ipso omnes gentes terræ.sed

,, etiam ipsi Isaac similia in hunc modum respondet oraculum. & multiplicabo se-
,, men tuum sicut stellas cœli: & benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terræ. ipsi
,, item Iacob olim talia dicta sunt: ego Dominus Deus Habraam patris tui, &
,, Deus Isaac. ne timeas, & cætera. & benedicẽtur in te omnes tribus terræ. & aliàs
,, dixit ad ipsum Deus. ego Deus tuus. cresce & multiplicare. gentes & congrega-
,, tiones gentium egredientur de te. & reges de lumbis tuis egredientur. quum tam multa de uocatione gentium oracula Iacob antea percepisset, & liberos mares duodecim numero genuisset, omnibus illis extremo suo tẽpore conuocatis, circumspiciebat, de cuius illorum propagatione diuina oracula finem suũ essent acceptura. deinde quum tribus primis crimina propria obiecisset, docuit deinceps quemadmodum propter scelera, quæ ipsi ausi fuerant, non in ipsis complenda essent, quæ in prioribus oraculis euenta continebantur. quum autem uenisset ad quartum qui Iudas fuit, tum uero oraculum quod ipsi olim responsum fuerat, reges de lumbis tuis egredientur: ex huius posteritate suum finem accepturum planissime cecinit. constat enim quemadmodum de tribu Iuda regium genus extiterit: & simul Dei responsa gentiumq; promissa quibus instarent temporibus, ostendit. atq; ex eo proditurum esse docuit eũ, qui esset omnibus gentibus, cunctisq; tribubus terræ similis ipsi Habraam benedictionis author futurus. Hæc igitur uniuersa fuerunt quæ ipsi Iuda reposita erant: ea uidelicet quæ de ipsis gentibus olim responsa fuerant: & illud: reges de lumbis tuis egredientur: quare etiã reliquis fratribus antepositus regiam ipsam, cæterisq; illustriorem tribum sortitus est. continuo enim in totius populi ordinatione ipsius Moysi temporibus
,, reliquis tribubus hanc præesse imperat Deus. scriptum est enim: & locutus est
,, Dominus ad Moysem & Aaron dicens: singuli per turmas, signa, atq; uexilla
,, & domos cognationum suarum, castrametentur filij Israel in conspectu Domi-
,, ni per gyrum tabernaculi testimonij. & castrametantes primi ad orientem, acies
,, castrorum filiorum Iuda, cum copijs suis. ac deinceps in ijs quæ ad innouatio-
,, nem tabernaculi referuntur: dixit Dominus ad Moysem: princeps unus per sin-
,, gulos dies offerent munera sua. & fuit offerens primo die munus suũ, Naasson
,, filius Aminadab, princeps tribus Iuda. & in libro Iesu Naue quum terra promissionis sorte cæteris tribubus distributa esset, sine sorte omniumq; prima tri-
,, bus Iuda propriam terræ partem accepit. sed etiam post mortem Iesu rogaue-
,, runt filij Israel in Domino dicentes: quis ascendet ante nos contra chananæum,
,, & erit dux belli in eum. & dixit Dominus: Iudas ascendet. ecce dedi terram in
,, manus eius. planè igitur omni Israel præesse tribum Iuda Deus in his uerbis iu-
,, bet. quo circa deinceps scriptum est: & ascendit Iudas. & tradidit Dominus
,, Chananæum & Pherezeum in manum eius. & rursus: & bellauerunt filij Iuda in
,, Hierusalem, & comprehenderunt eam. & descenderunt filij Iuda in chananæũ.
,, & rursus: & abijt Iudas cum Symeon fratre suo. & deinceps: & fuit Dominus
,, cum Iuda, & possedit montem. & post hæc: & ascenderunt filij Ioseph ipsi
,, quoq; in Bæthel & Iudas cum ipsis. itaque quum in libro Iudicum, diuersis

temporibus,

temporibus, (tametsi diuersarum tribuum esse uidebantur,) iudices populo præessent, tribus tamen Iuda in uniuersum totius gentis dux erat. idipsum uero temporibus Dauid successorumq; eius multo magis: quippe quum planè de tribu Iuda illi existerent, & regnum usq; ad Babylonicam ipsorum cladem produxerint: post quam cladem ijs qui de illa seruitute in patriam terram reuersi sunt, rursus præfuit Zorobabel Salathiel filius de tribu Iuda. inde etiam scriptura quæ Paralipomenon dicitur, duodecim tribuum Israel seriem generis enarrans, ab ea quæ est ipsius Iuda fecit initium. ergo ipso ordine sequitur ut etiam posterioribus temporibus fateamur, eandem tribum reliquis præfuisse., quamuis in parte aliqua uarij diuersiq; populo præficerentur: quorum singillatim genus solita diligentia enarrare nequaquam nos possumus, propterea quòd nullus amplius fertur diuinus liber, qui ex illo usq; ad tempora Saluatoris nostri narrationem continuauerit. uerum tamen & fama & ratio dictabit, durasse tam diu tribum Iuda, quàm diu tota gens libertate & suis legibus utens, sub domesticis principibus ducibusq; uitam egerit. porrò hoc illis contigit ab initio usq; ad tempora Augusti: in quibus quum Saluator noster Iesus hominibus se uidendum præbuerit, tum uero in seruitutem Romanis uniuersa gens cessit. & pro patrijs ac legitimis ducibus primus Herodes externus illis præfuit, & rex Augustus. quam diu igitur non defecit princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, prophetiarum tempora appositis principum gentis nominibus notabantur. sic enim Hesaias sub regibus Ozia, Ioathan, Achaz, & Ezechia, qui in Iudæa regnarunt, prophetiam suam contexit. similiter Oseæ. Amos uero in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieu filij Ioas regis Israel. & Sophonias in diebus Iosiæ filij Amon regis Iuda. similiter Hieremias. sed ubi defecit princeps de Iuda & dux de fœmoribus eius, quum expectatio gentium, de qua prophetæ locuti fuerant, iam iam per Christum uitam esset illustratura, non amplius reges Iuda censeri, neq; duces Israel cœpere, sed his ipsis, quemadmodum prophetiæ significauerant, suo certo & finito tempore deficientibus, primus quidem Augustus, secundus autem Tiberius, & aliarum & Iudaicæ gentis nuncupati sunt reges, nec non alij secundum hos ipsos Iudææ procuratores atq; tetrarchæ: quibus adnumeretur Herodes, à Iudæorum genere, ut iam antea dixi, alienus: qui etiã ipse à Romanis Iudæorum principatum accepit. quum hactenus hæc obseruauerimus, tempus iam fuerit ipsius prophetiæ contemplationem attingere. Iuda te laudabunt fratres tui. quum duodecim omnino essent filij Iacob: eorũ quartus fuit Iuda, quemadmodum antea diximus, unus etiam ipse de principibus tribuum gentis Hebraicæ. sed quòd non ipsum illum respiceret, ea quæ quasi ad ipsum à patre dicta sunt, ij planissime intellexerint, qui uerba diuinæ scripturæ diligenter attenderint, & in primis ea quæ in sermone Iacob continentur, ad filios
„ dicentis: uocauit autem Iacob filios suos & dixit: congregamini & annuncia
„ bo uobis quid euenturum sit uobis in diebus nouissimis. congregamini & audi
„ te filij Iacob, audite Israel patrem uestrum. planè enim in his pollicetur se

prædicturum eis quæ ipsis euentura sint longo post tempore, &, ut ipse ait, in nouissimis diebus. præterea illa ipsa, quæ quasi ad Iudam dicta sunt, nullo modo illi primo uiro accommodari possunt. non enim fratres sui Iudam illum laudauerunt. etenim pro quibus tandem præclare gestis debuerunt hoc facere? sed ne adorarunt quidem illum filij patris sui. longe autem magis oraculum conueniret, si ipsi Ioseph dictum esset: quandoquidem hunc ipse Iudas unà cum reliquis fratribus adorasse perhibetur, tametsi id ipsum ante huius prophetiæ uerba. posthac enim ne ipsi quidem Ioseph tale quidquam contigisse,
,, ac multo etiam ipsi Iudæ minus, historia significat. & illud: recumbens autem
,, dormiuisti ut leo, & ut catulus: maiorem sanè postulauerit contemplationem quàm ea sit quæ Iudam respiciat. quin etiam illud quod postea dictum est: non
,, deficiet princeps de Iuda, neq; dux de fœmoribus eius. donec ueniant quæ ipsi
,, reposita sunt. & ipse expectatio gentium: tempora significare mihi uidetur, eius de quo prophetia loquitur, aduentus. hoc enim, inquit, non erit, donec illud eueniat. neque enim prius desinent in Iudaica gente principes ac duces, quàm gentium ueniat expectatio, & quæ reposita sunt ei, de quo propheta loquitur. hæc autem interpretans Theodotion, ab ipsis septuaginta non differt. Aquila uero in hunc modum exposuit: non suscitabitur sceptrum de Iuda, & qui exquisite cognoscat de medio pedum eius, donec ueniat & ipsi congregatio populorum. ubi quum dicatur: non deficiet princeps de Iuda: hoc item non de ipso illo primo Iuda oportet accipere: sicut nec illud: Iuda te laudabunt fratres tui, nec quæ sequuntur: ad eundem illum referri possunt. multis enim sæculis principes ac duces in Iudaica gente extiterunt, qui de illius uiri genere profecti non sunt. Primus nanque ipse Moses dux populi fuit: qui non de Iuda sed de Leui natus est. deinde Iesus de tribu Ephræm. post quem præfuit Debbora de tribu item Ephræm: & Barac de tribu Nephthalim: post quem Gedeon de tribu Manasse. deinde filius Gedeon. & post hunc Thola de eadem tribu. postea Esebon ex Bethleem. & post hunc Ailon de tribu Zabulon. hunc secutus est Labdon de tribu Ephræm. deinde Sampson de tribu Dan. postea quum sine principe essent, præfuit ipsis Eli sacerdos de tribu leui. hi cuncti iudices qui iudicabant Israel non de genere ipsius Iuda, sed ex diuersis tribubus ex alia alius oriundi. & qui post hos primus apud eos regiam dignitatem accepit Saul, de tribu fuit Beniamin. quomodo igitur illud: non deficiet princeps de Iuda, neque dux de fœmoribus eius: (ut quispiam fortasse putauerit,) ad principes de tribu Iuda ac duces refertur, quando uidentur ex quo tempore mortuus est Iacob totis propemodum mille annis, non ex unà tribu ipsius Iuda profecti, sed ex alia alius usque ad tempora Dauid? quòd si post tam multos & Dauid, & qui ipsi Dauid in regno apud Iudaicam gentem successerunt, de tribu Iuda nati sunt, sciendum tamen tibi est, quòd hi ipsi ne totos quidem quingentos annos totius

gentis

gentis regnum obtinere potuerunt, sed trium duntaxat tribuum, ac ne harum quidem solidarum: quippe quum iisdem temporibus alij quidam in parte gentis ampliore, & in totis nouem tribubus regnauerint. nam post mortem Solomonis, quum tota gens ab Iuda diuisa fuerit, ipsius Dauid successores trium, ut dicebam, tribuum, ac ne harum quidem solidarum in Hierusalem reges fuerunt usq; ad Babylonicam cladem. iisdem uero temporibus in ciuitate quae uocatur Samaria, nouem tribuum duces non de tribu Iuda, sed ex alijs alij extiterunt. quorum primus Hieroboam fuit, de tribu Ephraem, ac deinceps qui hunc secuti sunt: ut ne medijs quidem temporibus à Dauid usq; ad tempus quo in Babylonem captiui ducti sunt, ulli de tribu Iuda uniuersae genti praefuerint. porrò autem quid dicendum est, quemadmodum post reditum de Babylone rursus quingentis annis amplius usque ad Christi ortum uixerint eo statu ciuitatis utentes, in quo soli optimates rem administrauerint? pontificibus utiq; toti genti imperantibus, quorum nullus planè de tribu Iuda oriebatur? ut iam ex his omnibus perspici possit, non ad primum illum Iudam, neque ad illius successores referendum esse oraculum illud, dicens: non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de foemoribus eius: sed ea, quae ad hunc locum pertinent, uno duntaxat modo constare posse, si secundum ea quae prius à nobis de tota tribu exposita sunt, haec ipsa intelligenda esse dixerimus. haec enim tribus ab initio & ab ipsius usque Moysi temporibus, uniuersae gentis dux fuit. itaq; secundum huius principatum, utpotè quam Deus caeteris ab initio praefecerit, & ipsa regio etiam nunc ab ea ipsa tribu, Iudaeae uocabulum obtinet, & omnis illorum conuentus Iudaeorum appellatur. sic igitur intelligamus quod dictum est, tanquam si manifestius dixisset: non desinet toti genti praeesse tribus Iuda. ex quo Symmachus: non auferetur, inquit, potestas de Iuda: sic utiq; iuris cuiusdam amplioris, & principatus authoritatem eius quae postea futura esset tribus Iuda, nobis intelligendam proponens. Huius enim, neque sceptrum, ut Aquila inquit, (regij porrò principatus signum hoc erat,) neque potestatem, ut Symmachus, sublatum iri uaticinatur, donec ueniat, inquit, cui repositum est: atque ipsum fore expectationem gentium. sed quam tandem expectationem, nisi de qua olim & ipsi Habraam, & ijs qui Habraam secuti sunt patribus, oracula reddita sunt? primum igitur admirari operae pretium fuerit, quid ita, quum duodecim Hebraeorum tribus essent, à nulla alia nisi ab una ipsius Iuda, gentis etiam nunc appellatio usurpetur. quod ego quidem non ob aliud contigisse arbitror, quàm ob ipsius prophetiae oraculum, quod uni tribui Iuda principatus dignitatem attribuit. quin etiam patria ipsorum terra, eadem de causa Iudaeae appellationem sortita est. cur enim quaeso quum duodecim fuerint, non ab eorum primo Rubem gens eorundem appellata est? quum praesertim natu maximi potiores in lege diuina haberentur? cur non item à Leui, qui & aetate & sacrae functionis honore Iudam anteibat? quum uero ipsi Ioseph quondam non modo Aegypti uniuersae, sed

etiam suorum imperium obtigerit, quumq; ab illo oriundi multis post sæculis diu admodum, totis eius gentis nouem tribubus præfuerint, cur non ab eo potissimum tota gens, ipsaq; regio nomen accepit? quando quidem ob eos ipsos, quos ab Ioseph oriundos diximus, longe honestius probabiliusq; erat, totam gentem totamq; regionem à primo illo ipsorum parente denominari? deniq; præter hos omnes quis non concedat, merito illos à Beniamin fuisse denominandos, cuius posteritati ac tribui, celeberrima ipsorum ciuitas quæ regum apud ipsos domicilium fuit, & quod in ea sanctissimum Dei templum erectum est, in sortem concessit? attamen neq; ab harum aliqua, neq; à reliquarum, sed ab una ipsius Iuda tribu totius gentis ac regionis appellatio ducta est, sicut prophetia „ prædixerat. sic sanè illud: non deficiet princeps de Iuda: ad ipsam tribum à nobis relatum est: & hoc uno duntaxat modo oraculi ueritas locũ habet. nanq; à Mosis usq; temporibus, deinceps non defecerunt particulares quidem ipsorum principes qui ex diuersis, ut dictum est, tribubus, genti præfuerint, in uniuersum autem tribus Iuda, quæ totius gentis principatum tenuerit. Exemplo autem id quod nunc dictum est, tibi apertius liquebit. ut enim in Romano imperio singularum gentium procuratores, & præsides, prætoresq;, & castrorũ præfecti, & qui omnes dignitate anteeunt, reges, non omnino omnes de ipsa Romana urbe capiuntur, neq; de Remi siue Romuli genere, sed ex innumerabilibus alius aliunde nationibus, omnes tamen & reges & qui post ipsos secundo loco principes præsidesq; habentur, Romanorum appellatione notantur, & Romanorum denominatur imperium, & eandem denominationem in uniuersum omnes magistratus attingunt: sic etiam in rebus Hebræorum constituere intelligereq; oportet, tanquam una quidem in uniuersum tribus Iuda, totam gentem de suo nomine illustrem reddiderit, particulares uero duces ac reges ex diuersis extiterint tribubus, qui tamen communi illa Iudæ appellatione honorem acceperint. non alio ergo quàm ad totam tribum referatur illud quod à propheta dictum est: Iuda te laudabunt fratres tui. nouerat enim illam tanquam prærogatiuæ munus consecutam, honore cæteris tribubus esse anteponendam. & quoniam princeps fuit in bellis, & sola in apparatibus præliorum aduersus hostes genti suæ uniuersæ præfuit, merito deinceps ad eandem illud quoq; dicitur: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. deinde propter principatum propterq; regiam dignitatem, catulus leonis esse dicitur. gloriæ igitur sibi tribuens hic tum generis princeps, tum etiam propheta huiusce tribus dignitatem, adiungit quod sequitur: de germine fili mi ascendisti. illud autem: recumbens dormiuisti ut leo, & ut catulus leonis: eiusdem tribus magnificum animi ingenium & confidens, ostendit, quòdq; nullis extrinsecus ingruentibus rebus concutiatur, & quòd tum intrepidum se præbeat, tum contemptui habeat inimicos. illum uero hoc modo se habentem, ac potius ipsam tribum quæ eiusmodi sit, quis, inquit, excitabit? ubi quum magnum quendam & admirabilem et rarum, et spectatu difficilem fore significauerit eum, qui sit huiuscemodi tribum de sede excitaturus,

deq;

deq; principatus gradu ac dignitate exturbaturus, tum demum quis nam hic sit, nos admonet, docetq́; hunc illum esse qui expectatio gentium sit futurus: qui uidelicet à propheta non prius inter homines uidendus prædicitur quàm & princeps deficiat, & dux amoueatur, & de principatu exturbetur tribus Iuda. cæterum quisnam quæso alius hic sit, quàm Saluator & Dominus noster Iesus Christus? in cuius ortu, sicut proxime exposita prophetia uolebat, ex Iudæis quidem defecerunt principes ac duces, qui genti præsiderent, ipsa uero tribus Iuda unà cum tota gente, principatu ac regno, quod ab initio obtinuerat, spoliata, Romanis etiam nunc dominantibus ex illo ad hunc usq; diem famulatur: qui unà cum reliquis gentibus etiam Iudæos subegere. à quibus item Herodes primus externo genere ortus, & imperatoris Augusti, & Romani senatus authoritate rex declaratus est. fuit igitur Antipatri filius hic Herodes. ipse uero Antipater Ascalonita ab eorum nescio quo ortus, qui in templo Apollinis uersantes, sacri serui appellabantur. qui quum uxorem duxisset quandam cui nomen quidem Cyprinæ, genus uero ex Arabia, Herodem creauit. hic igitur primus tali genere natus, Hyrcanum qui ultimus ex successione ac serie pontificum, Iudæis præfuit, & in quo domesticus Iudaicæ gentis principatus defecit, necatum tollit de medio. isq; primus, ut dicebam, externo genere ortus Iudæorum rex est appellatus. huius ergo temporibus quum Iesus Christus esset natus, Iudæ tribus dignitas sublata est: sublatum est Iudæorum & imperium &
„ regnum: completa est proxime exposita prophetia: non deficiet princeps de Iu-
„ da, neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniant quæ reposita sunt ei. hunc autem dicit futurum non Iudaicæ gentis, sed gentium expectationem. quoniam igitur reposita erat illa gentium uocationis expectatio, quæ ex oraculo ipsi Habraæ promissa est, quum ex Iudaica gente iam defecissent & principes & duces, translatumq́; ab ea esset imperium in Romanos, & in illum Herodem de quo dictum est: merito tempora quibus Iudæorum principes defecissent Lucas Euangelista significans, initium doctrinæ Christi narrat factum esse in anno quintodecimo imperij Tyberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam. Matthæus quoq; eandem rem innuens notat. nam ortu Domini ac Saluatoris nostri descri-
„ pto, deinceps adiungit: quum autem Iesus natus esset in Bethleem Iudææ, in die-
„ bus Herodis regis, ecce Magi ab oriente uenerunt Hierosolymam dicentes: ubi est qui natus est rex Iudæorum? in quo planè ostendit & externi hominis in illos imperium, & externarum gentium à Deo uocationem. eodem enim tempore & externi Iudæis imperabant, & Christum Dei, de quo prophetæ locuti fuerant, externi ab orientis partibus profecti, & cognouerunt, & adorauerunt. ergo planè in his finem suum contingens prophetia Iacob, apparet quemadmodum completa sit, quum ad extremū sui status Iudaica gens uenisset:
„ sicut ipse quoq; ad suos filios cecinit quum dixit: congregamini ut annun-
„ ciem uobis quid eventurum sit uobis in extremo dierum. nos enim extremos intelligimus dies, extrema status Iudaicæ gentis tempora. cæterum quid

tandem illi eventurum fuit? nempe defectus honoris Iudæ: universæ eius gentis sublatio: quies & terminatio ducum eiusdem: tribus ipsius principatus regiæq; dignitatis dissipatio: Christi imperium & regnum, non quod in Israel, sed quod
,, in omnibus gentibus dominaretur, iuxta illud: & ipse expectatio gentium. sed quis non planè fateatur, omnia hæc in Salvatoris nostri adventu cōpleta esse? si quidem qui ante Christi ortum domesticis principibus ac ducibus, & solertibus divinarum lectionum auditoribus, suis item proprijs regibus, & pontificibus & prophetis gloriabantur: quæq; olim regalis quum esset, tum suos hostes atq; inimicos superabat, tum suæ gentis universæ princeps & dux existebat, tribus Iudæ: postremo quicunq; inter illos quondā excellebāt: ex illo ad hunc usq; diem Romanis tributarij facti, parent ac serviunt. planè enim Christus Dei videndum se præbuit. atq; ex illo quæ dicebatur expectatio gentium, omnibus gentibus palàm nunciata est. aut dicat mihi aliquis, utrum in adventu Iesu Salvatoris nostri, quæcunq; apud Hebræos maiestatem aliquam haberent, nec non mater ipsorū civitas unà cum templo, & eo quod in templo celebrabatur sacrificio, cumq; domesticis ducibus ac principibus non defecerint: & utrum quæ in spe posita erant. gentiumq; quæ in toto orbe essent, expectatio, ex illo tempore apparuerint: quando etiam ea quæ Domino reposita erant, venerunt. sed quæ tādem hæc
,, habenda sunt, nisi ea quæ continet oraculum illud? Iuda te laudabunt fratres tui.
,, manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. catulus leonis Iuda. de germine fili mi
,, ascendisti. recumbens dormivisti ut leo, et ut catulus leonis. quis excitabit eū? hæc enim alio sensu, ea sunt, quæ illi reposita erant: quæ ipsa quoq; iam tempus est ut contemplemur, si hoc primum attenderimus diligenter, varijs diversisq; Christū nominibus divina oracula appellare consuevisse. nam modo illum vocāt Iacob:
,, Iacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea. iudicium gentibus proferet: & quæ sequuntur: quibus ad extremum illud additur: do-
,, nec ponat in terra iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. modo eundem Solomonem & David nominant. Solomonem quidem, ut in. 71. psalmo qui in Solomonem quidem inscriptus est, planè autem quæ ad Christum referenda sunt,
,, continet. illud enim: & dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad fines
,, orbis terræ. & omnes gentes servient ei: & quæcunq; post ipsa hæc deinceps psalmus continet, uni utiq; Christo sunt accommodanda. David vero rursus appellatus est Christus, in psalmo octogesimooctavo: quando quidem nusq; ipsi Da-
,, vid, sed uni illi, quæ in hoc item dicuntur, convenire possunt: veluti illud: ipse invo-
,, cabit me, pater meus es tu, & ego primogenitum ponam eum, excelsum præ re-
,, gibus terræ. in æternum servabo illi misericordiam meam. & rursus: semen eius in
,, æternum manet: & sedes eius ut Sol in conspectu meo, & ut Luna perfecta in æternum. Sic igitur unà cum alijs innumerabilibus Christi appellationibus, quibus illum divina oracula significant, eadem ratione ut Iudas quoque in ijs quæ modo exponebamus, sit appellatus, fieri potest, quum de tribu Iudæ sit natus. constat enim ex Apostolo, Salvatorem ac Dominum nostrum de tribu Iudæ

ortum

ortum esse. huic igitur Iudæ, si secundum sententiam interpretemur, reposita erant illa, quæ in prophetia continentur. sed quæ nam hæc fuerunt? primum quidem, quòd à fratribus suis esset laudandus: deinde quòd manus in tergum inimicorum suorum esset iniecturus: postremo quòd adorandus à filijs patris sui: quæ etiam suum finem consecuta sunt, quo tempore, dum admirabiles uirtutes & prodigiosa miracula ederet, admirationi erat, & laudabatur, & adorabatur, à suis discipulis & Apostolis: quos etiam fratres uocare non grauatus est, dum in psalmo sic dicit:
,, annunciabo nomen tuum fratribus meis. in medio ecclesiæ laudabo te. dum autē Mariæ & reliquis mulieribus imperat, ut quæ bona uiderint nuncient, quasi fra-
,, tribus nunciari imperat. nunciate, inquit, fratribus meis, quòd ascendo ad patrem
,, meum, & patrem uestrum, Deum meum, & Deum uestrum. sic sanè illum fratres miraculorum gratia, tanquam admirabilem uirum dūtaxat ab initio laudabant, quippe qui unum aliquem de prophetis, ut uerisimile est, illum esse suspicarētur. sed ubi interim admirabiles, & omnem fidem superantes illius actiones intuentur, & quēadmodum inimicum & ultorem, mortemq; sæculi huius dominam, unà cum reliquis inuisibilibus & inimicis potestatibus sustulisset, tum uero Deū illum esse credentes, adorauerunt: manus autem Saluatoris nostri in tergo inimicorum suorū fuere: quo tempore uidelicet omnes actiones suas, & uirtutes, & gesta prodigiosa, ad delendos Dæmones & malignos spiritus intendebat. quin etiam quum manus suas expandisset in cruce, tum quoq; manus eius, fugientibus inimicis, & eidē terga dantibus, in tergo inimicorum fuerunt: magisq; etiam quum patri reddito spiritu, & suæ carnis expers, & eo quod assumpserat corpore nudatus, qui ipsa uita erat, ad loca inimicorum descendit, ut & mortem & reliquas quæ aduersus ipsum surrexerant potestates, dissiparet: quas quidem uerisimile est cōmunem quendam hominem, ac reliquis similem ratas esse illum: itaq; circum eundem stetisse, & quasi unum de multis adortas: atq; ubi præstantiorē agnouerint quàm ut homo existimari posset, ac diuiniori natura præditum: & conuersas esse & terga illi dedisse: contra quas immissis manibus, diuinis suis & acutis sagittis, fugientes exegit: ut
,, propterea dictū sit: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. quòd si etiam nunc innumerabiles Saluatoris nostri inimici, ecclesiam eius uarijs occasionibus oppugnare conantur, attamen hos quoq; inuisibili quadam manu, & sua diuina uirtute
,, in fugam uertit: ut de his item dictum sit illud: manus tuæ in tergo inimicorū tuorum. ubi uero iam, quod reliquū fuit, insignia illius uictoriæ præclara de hostibus
,, recepit, tum uero illud completum est: adorabunt te filij patris tui: omnes uidelicet qui in cœlo sunt Angeli, spiritusq; inseruientes, ac diuinæ potestates, nec non degentes in terra Apostoli & Euangelistæ, post quos quicunq; per ipsum, uni & soli uero patri Deo se ipsos addixerunt: qui quidem ubi Deum uerbum Christū esse didicere, tum se illum ut Deū adorare confessi sunt. sed quoniā & ortus eiusdē & mortis mysteria, eadē prophetia cōplecti oportebat, merito post illa q̄ iam di-
,, cta sunt uaticinans Iacob, adiungit: catulus leonis Iuda. de germine fili mi ascendi-
,, sti. recumbens dormiuisti ut leo, & ut catulus. quis excitabit eū? catulū itaq; leonis

ipsum nominat, propterea quod de regia tribu sit natus. de semine igitur David fuit ratione corporis. de germine autem, inquit, fili mi ascendisti, quoniam de semine & radice eius qui hæc prædicebat Iacob, pullulauit, quum prius quidem esset Deus uerbum, postea uero etiam filius hominis sit factus, propter eam quam pro nobis assumpsit, dispensationem. potest etiam mortem eiusdem significare, illud: recumbens dormiuisti ut leo & ut catulus: ex quadam ipsius scripturæ consuetudine, quæ sua quadam propria consyderatione, etiam mille alijs in locis mortẽ, dormitionem somnumq; appellat. illud autem: quis excitabit ipsum? de reditu eius à morte ad uitam cum admiratione dictum est. siquidem excitandum ad uitam illum plane nouit qui ait: quis excitabit ipsum? cũ admiratiõe uero interrogat, quisnam hoc facturus sit atq; illum excitaturus, ut sic nos ad quærendũ inuitet, quis nã hic sit, qui Dominum nostrum post susceptam pro nobis mortem à morte sit reuocaturus ad uitam. quis porrò hic sit alius quàm uniuersi Deus & illius ipsius pateri? cui soli tribuenda est Saluatoris nostri in uitam restitutio, sicut scriptura testificatur quæ ait: quem pater suscitauit à mortuis. pro illo autem: catulus leonis Iuda. de germine fili mi ascendisti. recumbens dormiuisti: significantius Aquila con-
,, uertit: catulus leonis Iuda. de captura fili mi ascendisti. quũ flexisses cubuisti. Sym-
,, machus autem: Catulus, inquit, leonis Iuda. de ferarum captura fili mi ascendisti.
,, genibus flexis confirmatus es. ex quibus uerbis planissime apparet ipsa de morte ad uitam restitutio, & ab inferis ueluti à quadam ferarũ captura Saluatoris nostri euasio. quod uero illum dixerit & genua flexisse & confirmatum esse, non autem cecidisse, in eo quidem quod genua flexerit, mortem interim demonstrauit: quod autem sit confirmatus, non raptatum esse more aliarum animarum. hæc igitur omnia Christo prius reposita erant: quæ tamen quàm diu finem suum consecuta non sunt, tam diu Iudaica gens stetit: Iudæorumq; principes ac duces, exquisitiq; ac sapientes diuinorum de Christo oraculorum interpretes apud ipsos floruerũt. postquam autem uenerunt quæ ipsi Iudæ reposita erant: tum is in terra est uisus qui à prophetis dictus erat de semine ac stirpe eius qui hæc diuinauerat oriturus, recumbensq; ac sopitus, uel, ut ait Symmachus, genibus flexis confirmatus est & surrexit, manibus in tergum inuisibilium atq; intelligibilium hostium iniectis: eiusq; fratres ac discipuli antea illum laudantes atq; admirantes, post ubi Deum esse confessi sunt, etiam ut Deum adorauerunt, tum uero illa ipsa completa sunt quæ ipsi reposita erant: ut propter hoc, illud redditum sit oraculum: donec ueniat quæ reposita sunt ipsi. quum enim ex illo ad hunc usq; diem, ea quæ ipsi reposita erant, ad finem peruenerint, defecerunt quidem principes ac duces Iudæorum, eisq; supra caput gentium principes collocati sunt. econtrario autem ipsæ gentes ubi Christum Dei agnouerunt, illum sibi & Saluatorem & expectationẽ ad-
,, scripserunt. post hæc omnia illud adiungitur: ligans ad uitem pullum suum, & ad
,, capreolum uitis pullum asinæ suæ, lauabit in uino stolam suã, & in sanguine uuæ
,, pallium suum. gratiosi oculi eius à uino. & albi dentes eius ut lac. in his autem significari arbitror per pullum quidem, ipsum Apostolorum ac discipulorum

Saluatoris

Saluatoris nostri chorum: per vitem autem ad quam pullus est alligatus, diuinam inuisibilemq; eius vim: quam ipse dum ostéderet, docebat his verbis: ego
,, sum vitis vera, & pater meus agricola est. eiusdem porrò vitis capreolus Dei verbi doctrina fuerit, ad quem pullum asinæ suæ alligauit: qui quidem pullus nouum de gentibus populum, quasi genituram quandam Apostolorũ eius, & prolem significauerit. possumus item vel ad verbũ dicere hæc suum finem contigisse: quo tempore, vt apud Matthæum legitur, Dominus dixit ad suos disci-
,, pulos: ite in castellum quod contra vos est: & statim inuenietis asinam alliga-
,, tam & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. & sanè si quis verba diligenter attenderit, quin prophetæ prædictionem admiretur, facere non poterit: qui diuino spiritu afflatus tanto ante cognouerit, eum de quo ipse vaticinabatur, non vt aliquem illustrem apud homines regem in curribus & equis esse vehendum, sed super asina & pullo sedentem, quasi vnum de multis & vulgarem quendam hominem atq; inopem. id ipsum alius quoq; propheta est admiratus ubi ait:
,, gaude vehementer filia Sion. ecce rex tuus venit tibi mansuetus sedens super iu
,, mento & pullo adolescente. illud autem: lauabit in vino stolam suam, & in san
,, guine vuæ pallium suum: vide quæso tu quoq; ne quando, vt in arcanis, mysticam illius passionem significet, in qua stolam suam & indumentum abluerit, tanquam in lauacro: vbi sanè eorum qui in ipsum crediderint sordes antiquas abluisse declaratur. per vinum enim, quæ sanguinis illius nota est, eos qui in morte illius baptizentur, quiq; in sanguinem eiusdem credant, à veteribus malis expurgat, utpote qui abluat & abstergat antiquam eorũ stolam & pallium. itaq; pretioso sanguine diuinæ illius & de spiritu natæ vuæ, eiusq; vitis vino, de qua dictum est supra, redempti, veterem quidem hominẽ cum eius actionibus exuerunt, nouum autem & ad cognitionem secundum imaginem eius qui creauit instauratum, induerunt. at illud: gratiosi oculi eius à vino: & illud: albi dentes eius vt lac: rursus tanquam in arcanis posita noui testamenti mysteria comprehendere arbitror: lætitiam videlicet mystici illius vini, quod suis ipse discipulis
,, porrexit Saluator, quum dixit: accipite, bibite. hic est meus sanguis, qui pro vo-
,, bis funditur in remissionem peccatorum. hoc facite in meam commemoratio-
,, nem. siquidem illud: gratiosi oculi eius à vino: & albi dentes eius vt lac: splendorem puritatemq; mystici illius alimenti mihi significare videtur. rursus enim ipse dispensationis diuinæ notas suis discipulis tradidit, dum hortatur, vt sui ipsius corporis imaginem repræsentent. quum enim non amplius cruenta sacrificia, neq; ea quæ apud Mosem in lege, diuersorum animalium mactationibus sancita erant, grata esset habiturus, sed vt pane sui corporis nota vterentur instituturus: merito propheta splendorem ac puritatem illius alimenti significauit, quum dixit: & albi dentes eius vt lac. hanc rem alius quoq; propheta comme-
,, morat his verbis: sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem perfecisti
,, mihi. Cæterum hæc quum maiore indagatione, & longiore quadam interpretatione indigeant, per ocium quispiam diligentius explorauerit: quando quidẽ

hoc tempus plura dici non postulat, vt planè appareat, vnà cum alijs, tempo
ra quoq; Saluatoris nostri aduentus à prioribus prophetis antiquitus cogni
ta, diuinæ euidenter commendata esse scripturæ.

A' Daniel. *Quemadmodum post annorum spatium septies septuaginta, quæ summa efficitur quadringentorum nonaginta annorum, quum Christus hominibus se uidendum præbuerit, prophetiæ quæ apud Iudæos extabant, & quod antea apud eosdem celebre clarumq; erat sacerdotium, dissoluetur. et ipsi quidem diluuij cuiusdam instar assiduis obsidionibus captiui fient, sacrum autem ipsorum templum extremam uastationem patietur.*

„ 2 ET QVVM adhuc loquerer & orarem & enunciarem peccata mea, &
„ peccata populi mei Israel, & profunderem cõmiserationem meam coram Do
„ mino Deo meo pro monte sancto Dei mei: & quum adhuc loquerer in oratio
„ ne, ecce vir Gabriel, quem videram in visione ab initio, volans tetigit me circi
„ ter horam sacrificij vespertini: & docuit me & locutus est mecum, & dixit: Da
„ niel: nunc egressus sum vt afferam tibi intelligentiam. ab initio precum tuarum
„ egressus est sermo: & ego veni vt indicarem tibi, quòd vir desyderiorum tu es.
„ & animaduerte in verbo, & intellige in visione, quòd vir desyderiorum es tu.
„ septuaginta Hebdomades compendium accepere super populum tuum, & su
„ per ciuitatem sanctam, vt consummetur peccatum, & signentur quasi annulo
„ peccata, & deleantur iniquitates, & expientur iniustitiæ, & adducatur iustitia
„ sempiterna, & quasi signo impresso claudatur visio, & propheta, & vngatur san
„ ctus sanctorum. & cognosces & intelliges ab exitu sermonis, vt respondeatur,
„ & ædificetur Hierusalem vsq; ad Christum ducem. hebdomades septem, et heb
„ domades sexagintaduæ. & reuertetur & ædificabitur platea & murus, & eua
„ cuabuntur tempora. & post hebdomadas sexaginta duas, peribit vnctio, & iu
„ dicium non est in ea. & ciuitatem & sanctum disperdet cum duce venturo. &
„ excidentur in diluuio, & vsq; ad finem belli in compendium redacti internecio
„ nibus. & confirmabit pactum multis hebdomada vna. & in medio hebdoma
„ dis auferetur sacrificium & libatio. & super templum abominatio desolationũ.
„ & vsq; ad consummationem temporis, consummatio dabitur in desolationẽ.
quum Iudaicæ gentis septuagenaria apud Babylonios seruitus iam ad finem
tenderet, Danieli oranti vnus ex sanctis Dei ministris uisus Gabriel Archange
lus, renouationem vrbis Hierusalem primo quoq; tempore & sine mora futurã
canit, & tempus vsq; ad eam renouationem numero annoꝝ determinat. prædi
citq; vt post definitum illud temporis spatium, rursus euertetur: vtq; post secun
dam expugnationem atq; obsidionem, non vltra Deo tutore gaudebit, sed so
la ac deserta se cum vna Mosaicæ legis ritu sublato, permanebit: quippe quum
in eius ritus locum, in vitam hominum alterum sit introducendum testamentũ,
quod nouum dicatur. & hæc, vt in oraculis mos est, latenter se ipsi prophetæ in
„ dicare Gabriel profitetur. ait igitur ad illum: nunc egressus sum vt afferam tibi
„ intelligentiam, ab initio precum tuarum egressus est sermo. & ego veni vt

indicarem

,, indicarem tibi, quod vir desyderiorum tu es.& animaduerte in verbo,& intelli
,, ge in visione:quibus verbis planè illũ excitat,vt profundius animaduertat,pro fundiusq; intelligat,ea quæ in verbis ab ipso proferendis contẽplatione digna sunt.si quidem illa visionẽ appellat,propterea quòd profundiorem quendã sensum attingunt,neq; vulgari quadã prudentia indigent. quã ob rem ipsi quoq; eum inuocantes qui dat hominibus sapientiã,rogantesq; vt mentis oculos nobis illuminet,confidenter aggrediamur,quæ ad hoꝝ locoꝝ interpretationem pertinent.septuaginta,inquit,herbdomades compendiũ accepere super popu-
,, lum tuũ, & super ciuitatem sanctam,vt consummetur peccatum,& quasi annu-
,, lo signentur peccata,& deleantur iniquitates,& expientur iniustitiæ, & adduca
,, tur iustitia sempiterna,& quasi signo impresso claudatur visio & propheta, &
,, vngatur sanctus sanctoꝝ. quod igitur septuaginta hebdomadaꝝ spatium si in annos resoluatur, nonaginta supra quadringentos summam conficiat,nemini, puto,dubiũ est.tantum igitur temporis compendiũ accepit super populũ tuũ: vbi sanè omnẽ Iudaicæ gentis terminationem concludit. nec tamẽ illos in his amplius Dei populũ vocat,sed alloquens ipsum Daniel,populũ,inquit,tuum. nanq; aliàs quoq; tanq̃ eum qui impie egisset, & simulachris se addixisset,non
,, amplius suũ populũ Deus,sed Moysi appellauit,quũ dixit: vade:descende.pec cauit enim populus tuus.nunc igitur eodẽ modo causam, cur illud tẽporis spatiũ contra illos præfinierit docet. hoc autẽ est,eos non amplius dignos esse,qui populus Dei appellentur.deinde adiungit illud:& super ciuitatẽ sanctam. vbi illud tuã rursus à superiori subaudimus. vt ita dictũ esse videatur: super populũ tuum,& super ciuitatem sanctã tuam: non secus ac si dixisset,quæ à te sancta existimatur. nam & Hebraicus contextus,& reliqui interpretes vno ore, non solũ ad populum illud tuum,sed etiã ad ciuitatem,illud tuã, adiungunt. Aquila igi-
,, tur,super populũ,inquit,tuum,& super ciuitatẽ sanctificatam tuã. Symmachus
,, autem,aduersus populum tuum,& ciuitatem sanctam tuam. quo circa in bonis quoq; septuaginta interpretum codicibus,illud,tuam,stellula apposita adiectũ est.nam quum orans Daniel in illis suæ supplicationis verbis,sæpius populum, Dei populum nominasset,ciuitatis autẽ locum,sanctum Dei locum, vertens in diuersum qui respondebat,neq; ciuitatem sanctam Dei, neq; populũ Dei esse fatetur,sed tuum,inquit,qui oras, & qui talia de populo & de loco ciuitatis dixi
,, sti. verba ipsius Daniel hoc modo se habent: auertatur furor tuus & ira tua à ci-
,, uitate tua Hierusalem & monte sancto tuo.item: populus tuus factus est in op-
,, probrium omnibus in circuitu nostro.& rursus:ostende faciem tuam super san
,, ctuarium tuum,quod desertum est.& rursus: vide interitũ ciuitatis tuæ super quã
,, inuocatum est nomen tuum.ac deinceps: quia nomen tuum inuocatũ est super
,, ciuitatem tuam,& super populum tuum,talibus quum orasset,adiunxit:& quum
,, adhuc loquerer & orarem,ecce Gabriel quem videram in visione mea, volans tetigit me,& dixit ea vtiq; quæ superius descripta habes.planè igitur in his propheta non simpliciter ciuitatem,sed Dei ciuitatem nominauit: & sanctuarium,

Dei sanctuarium: & populum, Dei populum: ita videlicet animo erga illum populum affectus. at vero Gabriel non item vt ipse, ea quæ iam dicta sunt vocat, sed ex contrario, super populum tuum, inquit, & super ciuitatem sanctam tuã: vbi propemodum & ciuitatem, & populum, & sanctuariũ illa Dei appellatione indigna esse demonstrat. tantum igitur temporis spatiũ primum contra populum, deinde contra ciuitatem præfinitum esse docet. & quòd tantum sit, ostendit ex renouatione Hierusalem. id porrò continetur à Dario persarum rege vsq; ad Augusti dominatum in Romanos, & Herodem Iudæorum regem, qui alieno genere natus est: quorum temporibus ea quæ ad ortum Saluatoris nostri pertinẽt enarrantur, quemadmodum longius progressa oratio demonstrabit. ordine de
,, inceps sequitur: vt consummetur peccatum, & quasi annulo signentur peccata,
,, & deleantur iniquitates, & expientur iniustitiæ, & inducatur iustitia sempiterna,
,, & quasi signo impresso claudatur visio & propheta, & vngatur sanctus sancto
,, rum. pro eo autem quod est: vt consummetur peccatũ, & quasi annulo signentur peccata: Aquila vertit ad consummandam præuaricationẽ, & finem impo
,, nendum peccato. Illud enim: implete mensuram patrum vestrorum: quod à Saluatore nostro ad Iudæos dictum est, etiam in his arbitror contineri ac significari. nam dum insidias illi Iudaica gens molitur & conficit, peccatum suum consummauit. & eiusdem, vt Aquila vertit, aduersus Deum præuaricatio finem accepit. iam pridem enim illos quamuis innumerabilia peccata perpetrantes ante Saluatoris nostri aduentum, Dei tamen clementia ferebat, quemadmodũ videlicet prophetica ipsa verba demonstrant. verũ tamen sicut de illis qui genere ab hebræis differentes, terram promissionis incolebant ad Habraam dictum est: nondum enim completa sunt peccata Amorrhæorum. & q̃diu completa nõ fuere, de terra ipsorum patria expulsi non sunt. vbi autem completa sunt, tum vero omnes in interitum inciderunt: quæ sanè clades illos excepit tẽporibus illius Iesu qui Moysi successit. ita etiã de priore tibi intelligendũ est populo. q̃diu enim illorum peccata completa non sunt, Dei illos patientia & benignitas tulit, & per prophetas vndiq; ad conuersionẽ inuitauit. postq̃ autem, vt Saluator ad ipsos dixit, impleuerunt mensuram patrum suorum: tum vero in eundem locum coacta omnia, extremum illis maturauerunt interitum: sanè quemadmodũ idem Domi
,, nus noster nos docet, vbi ait: omnem sanguinem effusum à constitutione mun
,, di, à sanguine Abel iusti vsq; ad sanguinem Zachariæ venturum super genera
,, tionem istam. quum igitur ad extremum manus iniicere filio Dei ausi sunt, consummauerunt præuaricationem, & finem peccato suo imposuerunt, sicut Aquila interpretatus est: at, sicut septuaginta, eorum peccatum alligatũ signatumq; est. sed quoniam non solũ in ruinam, verum etiam in reparationem multorum venit
,, in Israel, sicut de ipso dixit Symeon: ecce hic positus est in ruinam & in resurre
,, ctionem multorum in Israel: merito Daniel ad ea quæ dicta sunt, adiungit: & vt
,, deleantur peccata, & expientur iniustitiæ. quum enim sanguis taurorum & hircorum auferre peccata nõ posset, & omne hominũ genus expiatione viua veraq;

indigeret:(cuius figuram gerebat id quod apud Mosem constructum vocatur propitiatorium:)nulla autem propitiatio viua veraq; esset,nisi Saluator et Do
,, minus noster, ille agnus Dei, de quo dictum est:ecce agnus Dei qui tollit pec-
,, cata mundi. nam rursus idem propitiatio est pro peccatis nostris, nec pro no- stris tantum ipse est pretium ac redemptio, sed etiam pro totius mundi, vt ait
,, Apostolus: qui factus est,inquit, sapientia nobis à Deo, iustitiaq; & sanctifica-
,, tio & redemptio: merito eius aduentum,simul complementũ perfectionemq; peccati esse docet eorũ, qui contra ipsum impij fuerunt, simul abstersionem & purgationem peccatorũ,& iniustitiarũ expiationem eorum,qui in ipsum credi- derunt.nam quum Aquila, ad consummandam præuaricationẽ,& finem pec- cato imponendum dixerit,tum illud adiecit:& ad expiandam iniquitatem: sic planè,illum,omnis iniquitatis quæ olim per ignorantiam admissa sit, expiatio-
,, nem esse,pro concesso sumens. Post ipsa hæc,illud sequitur: vt inducatur iustitia
,, sempiterna.est sanè ipse Dei verbum Iustitia sempiterna: qui factus est nobis sa- pientia à Deo,iustitiaq; & sanctificatio & redemptio,vt ait Apostolus: verum tamen aduentu suo omnibus hominibus conciliauit iustitiã, re ipsa ostendens,
,, quòd non solum Iudæorum est Deus,sed etiã gentium: quandoquidem vnus
,, est Deus qui iustificabit circuncisionem ex fide,& præputium per fidem.ex quo eos qui cum Cornelio aderant,quiq; iam spiritum sanctũ accipere meruerant, admirans Petrus, vere,inquit, noui quòd non est acceptor personarum Deus:
,, sed in omni gente qui timet illũ & exercet iustitiam acceptus est illi. quin Pau-
,, lus quoq; euangelium iustitiæ affirmat esse,vbi ait: virtus enim Dei est ad salutẽ
,, omni credenti Iudæo primum & Græco. iustitia enim Dei in eo reuelatur. in
,, psalmis quoq; de Christo dictum est: orietur in diebus eius iustitia & abundan-
,, tia pacis.& sanè illius opus re vera Dei iustitiã demonstrauit,vtpote quòd om- ne genus hominum pari vocatione dignum reddiderit. at quæ per Moysem ædita sunt,nequaq̃; talia:sed vni soli Iudaicæ genti donata, quo circa ad tẽpus duntaxat prodita præterierunt. at enim quæ per Saluatorem nostrum iustitia denunciata est,in perpetuum permanens,merito æterna iustitia nuncupata est, quemadmodum dixit Gabriel: & vt adducatur iustitia sempiterna. pro eo autẽ quod est:& quasi signo impresso claudatur visio & propheta: magis aliquanto proprie mihi videtur Aquila reddidisse: & ad consummandum visionis mu- nus & prophetam. non enim vt clauderet & quasi annulo signaret propheti- cas visiones, Saluator ac Dominus noster aduenit, qui etiam illas, quæ antea obscuræ & quasi signo impresso clausæ erant, & aperuit & latius explicauit, quo tempore suis discipulis sensum diuinarum scripturarum exposuit. ex quo,
,, ecce, inquit, vicit leo de tribu Iuda. & ipse aperuit sigilla libro apposita: vt apud Ioannem legimus in Apocalypsi. cæterum quæ tandem sigilla,nisi pro- phetarum obscuritates? quas quum planè bene notas haberet etiam Hesaias,
,, dixit: & erunt verba hæc tanq̃ verba libri signati. non ergo vt clauderet vi- sionem & prophetam venit Christus Dei, sed vt aperiret potius & in lucem

proferret. quare magis mihi proprie videtur Aquila dixisse: ad consummandum visionis munus & prophetam: quod sanè cum illo concordat: non veni soluere legem aut prophetas, sed complere: quod à nostro Saluatore dictum agnoscimus. finis enim legis Christus: & omnes de illo prophetiæ inanes atque imperfectæ manserunt, donec ille se ipsum ostendens, omnibus quæ de ipso à prophetis prædicta fuerant, finem imposuit. potest etiam ex interpretatione septuaginta talem habere sensum, illud quod dictum est: vt quasi signo impressso claudatur visio & propheta. quum lex & prophetæ vsque ad Ioannē permanserint: & ex illo defecerint, qui prius spiritu diuino afflati diuinabant, & vaticinia de Christo omnibus palam prodebant: quique in sacris responsis visiones puras & synceras contemplabantur, tanquam si ipsis diuina gratia & clausa, & quasi signis impressis colligata esset: merito euenit vt ab illo, de quo dictum est, tempore, non amplius apud illos munere suo fungeretur propheta, neque qui ab illis videns nominabatur: sed omnia hæc vsq; ad nostram ætatem sublata euanuerint. deinceps sequitur: & vngatur sanctus sanctorum. hoc item nobis eodem argumento constabit. nam vsq; ad tempora Saluatoris nostri, qui sancti sanctorum pontifices erant apud Hebræos, ij cerimonijs quas ex Mosaica lege acceptas seruabant, vngebantur: sed hi quoq; posthac sicut prophetia prædixerat, defecere. itaque quod ab Iacob ad Iudam oraculum enunciatum est, secundum ea quæ prius à nobis exposita sunt, Iudaicæ gentis ducū principumque defectum diuinabat. sed quoniam prophetarū & sacerdotum, qui populo præerant, iam pridem honor dilatus fuerat, ordine deinceps sermo vbi interitum Iudaicæ gentis ducum et principum sub ipsum Christi aduentum, per eam quæ prius citabatur prophetiam, prædixit, per eam quæ nunc in manibus est, & prophetarum & sacerdotum, qui olim apud illos florebant, defectum planè significat, tanquam hi quoque vbi Christus aduenisset defecturi essent: quod quidem vaticiniū Saluatoris nostri aduentus, re ipsa comprobauit. quia vero Aquila, ad vngendum sanctificatum sanctificatorum, interpretatus est, ex eo aliquis suspicabitur veterem Iudæorum pontificem designari: quippe quum multi quidem illo ipso inferiores sacerdotes sancti appellarentur, solus autem pontifex, qui omnes dignitate ante ibat, sanctus sanctorum. si quidem hoc vel eo sensu acceptum quod vnicuiq; in promptu sit, verū est. nam vsq; ad tempora Saluatoris nostri, qui à prima origine per successionē erant pontifices, ijdem etiā toti populo præerant, et quæ ad cultū Dei pertinent, ritum illū sectantes, qui in lege Moysi sancitus fuerat, abunde satis administrabant. ex quo autē Saluator noster aduenit, primum quidē eorum quoque ordo confusus est: non multo autē post, etiam penitus extinctus. cæterum quum ego quidē nusquā in sacris literis inuenerim, Iudæorum pontificem sanctum sanctorum nominari, arbitror in his vnicū duntaxat Dei filiū verbum & proprie designari, & vere dignū tali appellatione cōstitui. ijs enim qui ex hominibus profecti sint, & ad eū virtutis gradū peruenerint, quē natura mortalis contingere potest, satis superque fuerit, si quando in partē & cōmunicationē

quandam

quandam assumpti eius qui dixit, sancti eritis, quoniam sanctus ego Dñs, sancti appellentur. sanctus autē sanctorum, quis tandē sit apud homines nominandus, præter vnū sancti dilectum puerū, qui vt rex regū, & Dominorum Dñs, ita etiam sanctorum sanctus est appellatus? vni igitur ei vtpote qui præstantiori quodā modo sit vnctus, quàm omnes qui vnquam terreno illo atque elaborato Moysi oleo vncti
,, fuerint, dictū est illud: dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. propterea vnxit te
,, Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. quo quidem oleo vn-
,, ctus ex propria persona apud Hesaiam ipse ait: Spiritus Domini super me. pro
,, pter quod vnxit me. quoniā igitur excellenti & spirituali ac potius ipsius diuinitatis vnguento solus præter omnes, qui vnquam fuerint, Saluator noster vnctus esse perhibetur, merito sanctus sanctorum, tanquam si diceretur, pontifex pontificū, est nominatus, aut etiā sanctificatus sanctificatorum, vt est in Gabrielis oraculo. hæc porrò omnia completis Hebdomadibus septuaginta, finem suū contigere, nō alias sanè quàm quo tempore Saluator noster hominibus se videndū exhibuit. ergo quum hæc sic fore Angelus is, de quo dictum est, summatim ipsi prophetæ cecinerit, rursus sermonē de septuaginta hebdomadibus renouat, exquisitissime per singulas partes docēs, vnde incipere oporteat numerare tēpora, et quid
,, nam talibus temporibus euenturū sit. & cognosces & intelliges ab exitu sermo
,, nis, vt respondeatur & ædificetur Hierusalē. hebdomades septē, & hebdomades
,, sexaginta duæ. & reuertet & ædificabit platea & murus. quæ sanè verba vt reddam planiora, pulchre mihi officio functus esse videbor, si cōmentationem in eiusmodi locos eius viri, qui ante nos idem studiū coluerit, non occultauero, sed eam quoque apposuero, vt accōmodatā ijs, qui lecturi sint hæc. pulchre enim illud dici solet, quæ amicorum sunt, ea esse communia. & quia vti quidem quasi cōmunibus conuenit ijs, quæ alij probe dixerint, sed ita vt agnoscamus authores, neque aut sua sobole patres, aut eos, qui primi consueuerint, proprijs seminibus defraudemus, illius verba non grauabor apponere. ea vero feruntur Aphricani in quinto eorum, quæ de temporibus scripsit: quæ quidem in hunc modum se ha-
,, bent. ipsa quidem particula, inquit, quæ fere sic se habet, tum multa tum admira
,, bilia significat. attamen nunc de ijs duntaxat quæ nobis ad rationem temporū,
,, & eorum quæ ad tempora pertinent conductura sint, verba faciemus. quòd
,, igitur hæc de aduentu Christi dicantur, qui post Hebdomadas septuaginta ab
,, hominibus esset videndus, neutiquam dubium est. tempore enim Saluatoris
,, nostri aut ex illo ipso, & antiquantur delicta, & peccata consummantur. per
,, remissionem autem, iniquitates cum iniustitiis expiatione delentur. iusti-
,, tiaque sempiterna denunciatur, prætereaṁ quæ ex lege acquirebatur. visio-
,, nes autem & prophetiæ vsque ad Ioannem. & sanctus sanctorum vngitur. nam
,, quum ante Saluatoris nostri aduentum hæc non essent, expectabantur ta-
,, men. numeri vero initium accipere, hoc est septuaginta Hebdomadarum,
,, qui sunt anni quadringenti nonaginta, Angelus præcipit ab exitu ser-
,, monis vt respondeatur, & ædificetur Hierusalem. porrò hæc contigerunt

,, regni Artaxerxis qui Persarum rex fuit anno vicesimo. huius enim pincerna
,, Neemias quum eum ipsum rogasset, responsum accepit, vt ædificaretur Hieru-
,, salem. & sermo exiuit quo ipsum hoc iubebatur. nam ad illud vsq; tempus ciui-
,, tas deserta manserat. quum enim Cyrus post septuagenariam seruitutem volen
,, tem vnum quenq; voluntarie emisisset: qui cum Iesu magno sacerdote & Zo-
,, robabel, quiq; post hos ipsos cum Esdra descenderant, ædificare templum &
,, murum ciuitati circundare initio prohibebantur, tanq̃ hoc imperatum non es-
,, set. mansit igitur vsq; ad Neemiam & regnũ Artaxerxis, annumq; imperij Per
,, saꝝ centesimum & quintum decimum. quum vero à capta Hierusalem annus
,, centesimus atq; octogesimus ageretur, tum rex Artaxerxes iussit ædificari ciui-
,, tatem: & Neemias vnus eoꝝ qui emissi fuerant, operi præfuit. & platea & muri
,, ambitus ædificata sunt, sicut futurum prophetia significauerat. inde igitur no-
,, bis numerare incipientibus, septuaginta hebdomades in Christũ terminantur.
,, nam si ab alio quouis tempore numerandi initiũ fecerimus, neq; tempus ipsum
,, conueniet, & multa incommoda subire necesse erit. siue enim à Cyro primaq;
,, emissione, septuaginta hebdomadas numerare cœperimus, anni centum & am
,, plius supererunt: siue ab eo die quo Angelus ipsi Daniel oraculum reddidit,
,, etiam maior fiet annoꝝ numerus. multo autem maior si ab initio captæ vrbis.
,, inuenimus enim regnum Persaꝝ intra annos ducentos atq; triginta contine-
,, ri. deinde Macedonum ad annoꝝ numerum continuari trecentoꝝ & septua
,, ginta. inde vero ad Tyberij Cæsaris annum sextum decimũ, annos sexaginta.
,, ab Artaxerxe autem septuaginta hebdomades ad Christi tempus perueniunt,
,, si Iudæorum numeros sequimur. si quidem à Neemia qui vt ædificaret Hierusa
,, lem est emissus anno regni Persaꝝ centesimo & quintodecimo, qui fuit ipsius
,, regni Artaxerxis vicesimus, atq; idem octogesimæ tertiæ olympiadis quartus,
,, ad illud tempus qui fuit olympiadis ducentesimæ secundæ annus secundus, im-
,, perij autem Tyberij Cæsaris sextusdecimus, anni numerantur quadringenti se-
,, ptuaginta quinq;: qui Hebraica ratione fiunt quadringenti nonaginta, vtpote
,, quum illi ad cursum Lunæ annos computare consueuerint, vt hac ratione an-
,, nus sit, quod dictu facile est, dieꝝ trecentoꝝ quinquaginta quattor. quum tamẽ
,, Solaris cursus dies conficiat trecentos sexaginta quinq; cum vnius diei parte
,, quarta. ex quo apparet lunares cursus duodecim, ab vno Solari cursu, vndecim
,, diebus & quarta vnius diei superari. idcirco & Græci & Iudæi ternos intercala
,, res menses octauo cuiq; anno adijciunt. etenim si vndenos cum vnius parte
,, quarta octies repetiueris, trium mensium spacium conficies. quadringenti igi-
,, tur septuaginta quinq; anni, octennia reddunt quinquaginta nouem & annos
,, præterea tres. quũ vero octauo cuiq; anno terni intercalentur menses, conficiẽ
,, annoꝝ quindecim summa, paucis detractis diebus. quos si ad quadringentos se
,, ptuaginta quinq; addideris, hebdomadas septuaginta conficies. Hactenus qui
dẽ Aphricanus. quòd si nos quoq; oportet in eiusmodi locos, ꝓpriã cõmemo-
rationẽ in mediũ afferre, dico nõ frustra neq; temere diuisionem ab oraculo esse

factam septuaginta hebdomadarum. nam quum eas diuiserit in primas septem, ac deinde in alias sexaginta duas, & post plurima quæ media interponuntur, vnam reliquã adiecerit, eo modo numerũ septuaginta hebdomadũ cõpleuit.
» dicit igitur. & cognosces & intelliges ab exitu sermonis, vt respondeatur, &
» ædificetur Hierusalẽ vsq; ad Christum ducem, hebdomades septem, & Hebdo
» mades sexaginta duæ. deinde alijs quibusdã interpositis rebus, nouissimã adiun
» git, his verbis: & confirmabit pactũ multis hebdomada vna. quòd autem hæc non frustra neq; absq; diuino afflatu temere effusa sint, eorum qui hæc tanquam Dei verba acceperint, negaturũ arbitror neminem. hoc igitur primũ cõmode nobis visum est adnotari oportere, legentibusq; vt huiusce quæstionis exquisitã solutionem inueniant, locũ relinquere. attamen si ne nos quidẽ quod in mentem venit, occultare oportet, dico alio quodam sensu Christũ ducẽ, qui in proxime
» exposita scriptura significatur esse accipiendũ, in illis vtiq; verbis: ab exitu sermo
» nis vt respondeatur & ædificetur Hierusalẽ vsq; ad Christũ ducẽ, nihilq; aliud intelligendũ quam seriem successionemq; pontificũ, qui post illam ipsam prophetiam reditumq; de Babylone populo Iudaico præfuerint, quos Christos nominare sacræ literæ consueuerunt. hos enim duntaxat genti præfuisse initio facto ab Iosedec sacerdote magno, post reditũ de Babylone vsq; ad tẽpora aduentus Saluatoris nostris, accepimus. arbitror igitur intermedium tempus quo illi præfuerunt significari illis verbis: ab exitu sermonis vt respondeatur & ædificetur Hierusalem vsq; ad Christum ducem, hebdomades septem & hebdomades sexaginta duæ: annorum vero hebdomadas si redigantur in annos, quadringentos octoginta tres, à regno Cyri vsq; ad Romanorum imperium propagari: quo tempore Pompeius Romanorum imperator Hierosolyma aggressus, obsidione quidem vrbem ipsam cepit, totã vero gentem Romanis seruire coegit vsq; adeo, vt ex illo tempore & tributa pendens & Romanorum iussibus obtemperans fuerit. ad hoc igitur tempus, quadringentorum octoginta trium annorum numerus ducitur. in quo desierunt qui secundum Mosaicam legẽ ex maiorum successione ac serie, totius gentis principatum & sacerdotium capiebant: quos, Christum ducẽ, à scriptura diuina hoc in loco nominari suspicor. quòd si opus est enumeratione quoq; vti, & qui nam illo intermedio tempore de quo loquimur, quibus successerint, locumq; illum tutati sint exponere, ne hoc quidem facere grauabimur, vt eorum quæ dicta sunt, veritatem ostendamus. primum igitur post ipsius Daniel prophetiam, Cyro apud Persas regnante, post reditum de Babylone, Iesus filius Iosedec qui sacerdos magnus est dictus, vnà cum Zorobabel de Babylonica seruitute reuertitur. & sic fundamenta tẽpli iaciuntur. sed dum à vicinis impeditur opus, septẽ primæ annorum hebdomades, quas propheta dicit, abierunt, quibus tẽpli ædificatio inchoata remansit. qua de causa diuinũ oraculũ primas septẽ hebdomadas à reliqua summa disiũgit, dũ dicit, hebdomades septẽ, ac deinde ex interuallo adiungit, & hebdomades sexaginta duæ. septem igitur à Cyro ad tẽpli ædificationem absolutam, annorum hebdomades

reperiuntur. inde animos sumentes Iudæi,ad Saluatorem nostrū dicebant:qua-
,, draginta & sex annis ædificatum est templum hoc,& tu in tribus diebus excita-
,, bis illud?at illi quidem quadraginta & sex annis ædificatum esse templum dixe
re.tot enim à regno Cyri prioris, qui primus Iudæorum quibusq; volentibus
concessit de Babylone in patriam terram reuerti,ad sextum Darij regni annū,
colliguntur: sub quo omnis ædificatio finem accepit. sed Iosepus author He-
bræus alios tres annos adiungit ad ea,quæ templo extrinsecus accedunt orna-
menta absoluenda.vt propterea merito septem primas hebdomadas,quæ sum-
mam quadragintanouem annorꝰ conficiunt,à cæteris oraculum propheticum
separauerit:& ita reliquas sexaginta duas à Darij regno numerare contingat:
sub quo rursum Iesus filius Iosedec,& Zorobabel filius Salathiel,quum adhuc
viuerent ambo,instaurationi templi præfuerunt,prophetiæ munus interim exer
centibus Angæo & Zacharia: post quos Esdras & Neemias de Babylone iti
dem reuersi,murum circundederunt ciuitati. tunc autem pontificatum adminis-
strabat Ioacim: qui Iesu filij Iosedec filius fuerat: post quem successit Eliasub.
deinde Iodae.quem secutus est Ionathas. hunc excepit Addus.horꝰ etiā apud
,, Esdram fit mentio his verbis: & Iesus genuit Ioacim.& Ioacim genuit Eliasib.
,, & Eliasib genuit Iodae.& Iodae genuit Ionathan. & Ionathan genuit Iaddu.
tempore autem huius Iaddu,Alexander Macedo Alexandriā condidit,vt Iose
pus scriptum reliquit: & Hierosolyma ingressus Deum adorauit. mortuus est
autem Alexander ineunte centesima & quartadecima olympiade,post Cyrum
ducentis trigintasex annis,qui apud Persas regnare cœpit ineunte olympiade
quinta supra quinquagesimam. post mortem vero Alexandri Macedonis,&
post quem proxime diximus pontificem,Onias ipse quoq; pontificatus hono
re suscepto,genti præfuit:cuius temporibus quum Seleucus Babylonem cepis
set,Asiæ sibi diadema circundedit,anno post Alexandri mortem duodecimo.
ad quem à Cyro incipientibus,omnis temporis summa annorꝰ ducentorꝰ qua
dragintaocto colligitur.ab hoc ipso tempore Græcorꝰ regnum numerare in-
cipit Maccabeorꝰ historia. cæterum post Oniam, Iudæorꝰ suscipit principatū
pontifex Eleazarus.sub quo septuagintaviri diuinas interpretati scripturas,Ale
xandrinis bibliothecis dedicarunt. post hunc secutus est alter Onias: cui succes
sit Simon, cuius tempestate Iesus filius Sirach fama celebris fuit, qui sapientiā
titulo omnia virtutū genera profitentē composuit. post quē alius eodem cum
prioribus nomine Onias præfuit.huius pontificis tempore Antiochus,quum
Iudæos obsidione fatigasset,Græcorum ritibus vti coegit. hunc secutus Iudas
cognomento Maccabæus, dum rebus Iudæorum præest,regionem ab impijs
& profanis expurgatam liberauit.cui succedit frater Ionathas. deinde Simon.
sub cuius mortem regni,quod apud Syros viguit, annus numeratur septimus
et septuagesimus supra centesimū:ad quod sane tempus primus qui Maccabeo
rum vocatur liber historiam deducit, ac deductam relinquit. itaq; à primo
anno Cyri regniq; Persarum, ad extremum historiæ Maccabeorum finem,
Simonisq;

Simonisq; pontificis mortem, anni colliguntur quadringenti vigintiquinq;. posthac vero Ionathas, vt scribit Iosepus, pontificatum exceptum per annos vigintinouem administrat. hunc secutus Aristobulus annum vnum præest. hic primus post reditum de Babylone ad pontificiam dignitatem amplius regiũ diadema additum sibi imposuit. huic succedit & rex idem & pontifex Alexander. qui & ipse annos septem & viginti rebus Iudæorum præest. ad cuius principatum à primo regis Cyri anno, & Iudaicæ gentis reditus de Babylone, omnis summa annoꝝ colligitur quadringentoꝝ octogintaduoꝝ, quo toto tempore pontifices præfuerunt: quos ego quidẽ Christi ducis appellatione, à prophetia significari arbitror: post quos, ipsoꝝ nouissimo Alexandro decedente, res Iudæoꝝ sine principe sine duce, neminem qui præesset habentes relinquuntur. factum itaq; est, vt eorum regnum in fœminam tandem reciderit. cuius filij duo Aristobulus atq; Hircanus dum inter se de principatu contendunt, Pompeius interea Romanorum imperator, Hierosolyma aggressus, cum obsidione vrbem capit, tum vsq; ad penetralia templi progressus, quæ sancta in illis dicebantur profanat. & hæc Iudæis accidunt centesimæ septuagesimænonæ olympiadis anno primo, qui fuit annus à Cyri regno quadringentesimus nonagesimusquintus: cuius regni initium quinquagesimaquinta olympiade factũ est. per id igitur temporis Pompeius vi captis Hierosolymis, et vinctum Aristobulum Romam mittit, & huius fratri Hyrcano sacerdotium tradit. atq; ex illo tempore vniuersa Iudeoꝝ natio Romanis tributaria facta est. post Hyrcanũ Herodes Antipatri filius, ipso interfecto Hyrcano largiente Romano senatu, Iudæorũ obtinet regnum. hic primus alieno ortus genere, perturbato pontificum ordine, qui Mosaica lege sancitus fuerat, in illa gente regnat. lex enim diuina iubebat, vt maximus pontifex quam diu viueret sacerdotio fungeretur. at Herodes non ijs qui legitimo genere orti essent, neq; ijs qui id iuris haberent, sed suppositітiis quibusdam atq; à serie ac successione pontificum alienis id muneris attribuit, ac ne ijs quidẽ in perpetuum, sed ad breue quoddam determinatumq; tempus gratificans, atq; alio tempore aliis, eiusmodi honorem impertiens: vt hac ratione, primæ quidẽ Hebdomades septem à Cyro ad Dariũ, reliquæ vero sexagintaduæ, à Dario ad imperatorem Romanoꝝ Pompeium contineantur. at si tertiam præterea contemplationẽ velis insistere, atq; alia quadã ratione tẽpora septẽ & sexagintaduaꝝ hebdomadũ numerare, quæ annos cõtinent quadringẽtos octogintatres, inuenias idem tẽporis spatiũ ad Augustũ vsq; atq; Herodẽ, qui primi externi generis regnarunt, quorũq; tẽporibus Saluatoris nostri Iesu Christi ortus fuisse memoratur, ꝓpagari, si modo hũc quẽ dixi numerũ sumpto initio à Dario tẽpliq; absolutione recolligas. ad secundũ enim Darii annũ, tempus, solitudinis vrbis Hierusalem, quod septuagenarium fuit, peruenisse propheta Zacharias indicat his verbis: in die vicesimoquarto vndecimi mensis, (is est Sabath,) in anno secundo Darij, factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ. deinde progressus adiungit: & respondit Angelus Domini

,, & dixit: Domine omnipotens quousq; misereberis Hierusalē & vrbium Iuda
,, quas despexisti hunc septuagesimum annum? hoc igitur ipsum tempus Daniel
,, quum diuino spiritu afflatus vidisset, his verbis notauit: Ego Daniel intellexi in
,, libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Hieremiam pro
,, phetam, vt complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni. & dedi fa
,, ciem meam ad Dominum Deum meum vt orarem ac deprecarer. deinde post
deprecationem Angelus qui illi se ipsum ostendit, ea diuinat quæ ad septuagin-
ta hebdomadas pertinent. & tempus vnde numerandi initium capiendum est
,, significat dicens: & cognosces & intelliges ab exitu sermonis vt respondeatur,
,, & ædificetur Hierusalem vsq; ad Christum ducem. porrò autem à Cyro primū
responsum est, vt ædificaretur Hierusalem, nec tamen ipsum opus effectum est,
quum id vicini vndiq; prohibuerint. postea vero quum Darius iusserit, eoq; re-
gnante absolutum sit templi ædificium, inde ab hoc ipso tempore prophetæ
Daniel oraculum sui euentus initium sumit, cuius verba illa sunt: vt responde a-
,, tur & ædificetur Hierusalem: in quo etiam illud dictum est: ego Daniel intelle-
xi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Hieremiam
,, prophetam, vt complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni. anno
,, igitur Darij secundo apparet completos esse annos illos septuaginta: vt nos
omni ratione oporteat septuaginta hebdomadum initium facere à sexagesi-
ma sexta olympiade, atq; à Darij anno secundo: in quo omnis illa vrbis Hieru-
salem ædificatio absoluta est. inde igitur si tempora, quæ sequuntur, numeres, in-
uenias ad ipsum vsq; Herodem & monarcham Romanorum Augustum, sub
quibus Saluatoris nostri ortus vitæ hominum illuxit, quadringentos octogin
tatres annos contineri: qui septem & sexagintaduarum hebdomadum summā
secundum ipsius Daniel prophetiam conficiunt. à sexagesima enim sexta olym
piade ad centesimam octauam sextam intermediæ olympiades colligūtur cen
tum & vna. qui sunt anni quadringenti octoginta quattuor, singulis vtiq; olym
piadibus quaternos annos continentibus. quo tempore Augustus Romano-
rum rex quintumdecimum sui regni annum agens, & Aegyptum & reliquum
orbem terrarum imperio obtinet. sub quo primus alieni generis Herodes Iu-
dæorum accipit regnum: & Saluator Dominusq; noster Iesus qui Christus
est Dei, nascitur, dum videlicet & ortus illius tempus, & septem ac sexaginta
duarum hebdomadum finis, de quibus loquitur propheta Daniel, in idem con-
currunt: post quas quum segregetur, & longius post plurima ea videlicet quæ
in medio prophetice prædicuntur, amandetur vna, quæ reliqua est, hebdoma-
das: cætera omnia quæcunq; inter mediam oraculi prædictionem dicta sunt,
perficiuntur: quæ in hunc modum ipsa quoq; se habent: post hebdomadas se-
,, ptem & sexaginta duas peribit vnctio, & iudicium non est in ea. & ciuitatem
,, & sanctum disperdet cum duce venturo. & excidetur in diluuio, & vsq; ad finē
,, belli in compendium redacti, internecionibus. & hæc quidem perspicuum exi
tum nacta sunt Augusti Herodisq; temporibus. in quos, eas de quibus diceba-

mus

mus septem hebdomadas consummari affirmamus. nam quū suum progressum atq; ordinem, pontificia illa unctio usq; ad Herodem & Augustum constanter seruauerit, & ueterum pontificum successio in Alexandro Hyrcani patre terminetur, Herodes ipso Hyrcano interfecto, non amplius ijs, qui à parentibus succedēdi ius haberent, ministerium illud concessisse dicitur, sed ignobilibus quibusdā obscurisq; hominibus. sed etiam oraculum hanc ipsam rem anticipās diuinauit, his
,, uerbis: & post hebdomadas septem & sexaginta duas, peribit unctio, & iudicium
,, non est in ea. quod quidem perspicue reliqui quoq; posuerunt interpretes: Aqui
,, la quidem sic: & post septem hebdomadas & sexagintaduas, peribit unctus. & nō
,, est ei. Symmachus autem sic: & post hebdomadas septem & sexaginta duas, excidetur Christus, & non aderit ei. ex quo maxime mihi constare uidetur, Christū ducem esse eum quem expositio nostra declarauit. post eas igitur de quibus diximus completas hebdomadas, peribit Christus, inquit. sed quis tandem hic Christus, nisi dux qui legitime succedens ex pontificio genere, suæ genti præesset? manfit igitur hic Christus, quam diu hebdomades illæ durauerunt, ubi autem illarū finis aduenit, excisus est, qui de generis successione, genti præesset. porrò hic fuit Hyrcanus: quem quum Herodes interfecisset, regnum protinus quod ad ipsum nihil spectabat, arripuit: primusq; ipse præfuit ex alieno genere. cæterum non solus Hyrcanus, qui Christus erat, & priscorum pontificum nouissimus, excisus est, sed etiam ea quæ altius à maioribus, longeq; superioribus pontificibus repetita fuerat successio, ipsaq; legitima unctio: quippe quæ non ultra ex iudicio facta sit, sed inordinate & confuse, non secundum ea quæ Moses in suis legibus sanxerat. concurreruntq; in unum omnia, quemadmodum prophetia prædixerat, illis uerbis: peribit unctio, & iudicium non est in ea. atq; optimus huiusce rei testis est Hebraicus author Iosepus, qui in uicesimo Iudaicæ antiquitatis libro quæ ad illa tempora pertinent, in hunc modum exponit: Herodes autem regni administratione à Romanis accepta, nullos amplius ex Asamonæo genere, (hi autem erant qui Maccabæi uocantur,) pontifices declarat, sed ignobiles quosdā & ab Hebræis tantummodo oriundos, præter unum Aristobulum, qui Hyrcani filius fuit. hunc enim quū pontificem declarasset, sororem eius Mariamnam duxit uxorem, quippe qui multitudinis erga illum captaret beneuolentiam, propter Hyrcani memoriam. deinde ueritus ne omnes ad illum desciscerent, hominem de medio sustulit, dum esset in oppido Hierichunte. illi enim natanti uiq; interim sub aqua detento, necem est machinatus, uti iam planum fecimus. post hunc nō amplius ex Asamonæi prole oriundis pontificatum commisit. Herodem imitatus est in constitutione pontificum eius filius Archelaus, & post hunc ipsum Romani, qui Iudæorum regnum occuparunt. rursus de ijs alio in loco dicit hæc: Herodes autem rex ubi turrim hanc in idoneo loco sitam magno sumptu instruxit, Antoniā appellauit nomine: uestem præterea pontificiā assumpsit, & eam quæ deposita erat retinuit. Herodi similia patrauit, qui ab ipso rex declaratus est Archelaus ipsius filius: à quo Romani accepto principatu, uestē pontificis quæ reposita erat sub signo

in domo ex lapide constructa obtinuerunt.ex his planè cuiuis intellectum esse ar bitror,quis nam fuerit euentus oraculi dicentis:& post hebdomadas septem & sexaginta duas peribit unctio, & iudicium non est in ea.magis etiã intueberis, quo sensu dictum sit illud:& iudicium non est in ea,si nullo iudicio creatos pontifices eos qui post Herodem,quiq; temporibus Saluatoris nostri fuerunt consyderaueris. quum enim ex diuina lege pontifex totum suæ uitæ tempus sacrum munus obire,idemq; legitimo filio successori tradere iuberetur:per ea tempora quæ modo explorabamus, post interitum sacræ unctionis,sicut prophetia significauerat, primus quidem Herodes,post Herodem uero etiam Romani,absq; iudicio,nulla seruata lege,quos ipsi probassent,pontifices declarare instituerunt,plebeijs quibusdam uiris atq; ignobilibus hunc honorē largientes: idq; nominis uenale habere, & cauponum more pro eo pretiū accipere,modo hos,modo illos annua dignitate donantes.quo circa sanctus euangelista Lucas,dum prædicandæ Saluatoris nostri doctrinæ tempus describit,hoc ipsum mihi notare uidetur, quum ait: in an
,, no quintodecimo imperij Tyberij Cæsaris,procurante Pontio Pilato Iudæam,
,, tetrarchiam uero obtinentibus Herode,& Philippo,& Lysania:sub principibus
,, sacerdotum Anna & Caipha. nanq; hi duo quo tandem pacto eodem tempore fuissent pontifices,nisi legi quæ de pōtificibus sancita fuerat,uis illata fuisset?hæc
,, eadem Iosepus quoq; testificans,sic scribit: Valerius Gratus Romanorum impe
,, rator,quum Anano pontifici sacrum munus abrogasset,Ismaelū Tupheba pon
,, tificem declarauit:cui item ipsi quū haud multo post honorem ademisset, Eleaza
,, rum Anani pontificis filium pontificem creat.deinde anno peracto hunc quoq;
,, reijcit,& Simoni Cathimi filio pontificatum tradit. huic quoq; non plus annuo
,, honore perfuncto abijt tempus,& in locum,eius Iosepus qui etiam Caiphas suf
,, fectus est.hæc necessario posui propter illud:peribit unctio,& iudicium non est in ea:quæ ego quidem arbitror indubitatam demonstrationē habere.his deinde ad dit prophetia:& ciuitatem & sanctum disperdet cū duce uenturo. ubi ego rursus & ipsum Herodem,& eos qui post Herodem ex alieno genere imperauerint pu to intelligendos. nam quemadmodum superius nominabat Christos duces,quū in illis uerbis pontifices diceret,usq; ad Christum ducem:ita post eos,&post eorū abrogationem,non alius fuerit dux uenturus, quàm is qui dictus est ex alieno genere,cæteriq; quicunq; post illos deinceps genti præfuerunt,quibus tanquam adiutoribus utens,unà cum ijsdem ipse honesti inimicus bonorumq; corruptor, & ciuitatem & sanctum perditurus dicitur. etenim uere perdidit totam gentem,modo quidem sacerdotij ordinem præter leges perturbans,modo uero cunctum populum peruertens,& ciuitatem,(sic enim ciues figurate nominantur,) euocans ad impietatem & nefas.huic autem cōmentationi nostræ Aquila quoq; concordat, qui interpretatus est in hunc modum.& ciuitatem & sanctum disperdet populus ducis uenturi.non solum enim qui uenturus fuit dux,quem nos superiore expositione prodidimus,corrupit ciuitatem & sanctum,sed etiam illius populus.præterea non forsitan quispiam à recto aberrauerit si dixerit,etiam Romanum ducem

ijſdem uerbis deſignari,eiuſq; ducis populum. per quæ arbitror ſignificari exercitus Romanorũ principum,qui ex illo tẽpore gentis imperium tenuere:quiq; ciuitatem ipſam Hieruſalem,& in ea quondam uenerabile & ſanctum templũ corruperunt.ſi quidem ab ijs etiam excisi ſunt tanquam in diluuio, & uſq; ad finem belli in compendium acti interitibus peruenere, uſq; adeo ut, quemadmodum prophetia dixerat,extremã tum paſſi ſint ſolitudinem, poſt ipſorũ nefarias cõtra Saluatorem noſtrum inſidias.nam poſtquã id moliti ſunt,extremã ſanè obſidionem pertulere.hæc quoq; ipſa adamuſſim explorata habes in ijs,quas Ioſepus ſcripſit hiſtorijs.cæterum quum hæc de ijs quæ inter medio ſeptem & ſexaginta duarum hebdomadum tempore,Iudaicæ genti acciderunt per prophetiam prædicta ſint, ordine deinceps noui per Saluatorẽ noſtrum denunciandi teſtamẽti ſignificatio canitur.ergo ubi tam multa in medio inter ſeptem & ſexaginta duas hebdomadas dicta ſunt,tum adiungitur: & confirmabit pactum multis hebdomada una.
" & in medio hebdomadis auferetur ſacrificium & libatio.& in templo abominatio deſolationum erit.& uſq; ad conſummationẽ temporis,cõſummatio dabitur in deſolationẽ.ſed iam hæc quonã pacto cõpleta ſint, exploremus. Sanè proditum eſt memoriæ omne doctrinæ editionisq; miraculorũ Saluatoris noſtri tempus,trium annorum & ſemis fuiſſe. quod quidem eſt hebdomadis unius dimidiũ. hoc ipſum quodam modo Ioannes Euangeliſta attentiſſime eius euangelium obſeruantibus declarabit.erit igitur hebdomas annorũ una omne tempus,quod cũ Apoſtolis ſuis uerſatus eſt,tum antequam paſſus eſt,tum poſtquam de morte ad uitam reuenit.nam quod ante quam ſit paſſus per tres annos & ſemis,omnibus & diſcipulis & non diſcipulis ſe ipſum exhibuerit, palàm ex ijs quæ ſcripta ſunt de ipſo,proditum eſt.quo tempore & documentis & admiratione dignis curationibus,diuinitatis ſuæ uires omnibus ſimpliciter tam Græcis quàm Iudæis oſtendit. ubi uero à morte ad uitam eſt reſtitutus,quod idem temporis,eundumq; annorũ numerum cum ſuis uerſatus ſit,diſcipulis & Apoſtolis rationi ſanè conſentaneum eſt,per dies quadraginta apparens eis,& conueſcens, & de regno Dei loquens: quemadmodum quidem in Apoſtolorũ actis cõtinetur:ut hæc ſit illa,de qua propheta loquitur,annorum hebdomas, in qua confirmauit pactũ multis, munitius uidelicet reddens nouum euangelicæ prædicationis teſtamentum.ſed quibus multis id confirmauit? nempe ſuis diſcipulis & Apoſtolis,ijſq; omnibus quicunq; ex Hebræis in fidem eius uenerunt. cæterũ in huiuſce unius hebdomadis medio, in qua illud ipſum de quo diximus teſtamentum multis confirmauit,ſublatum eſt ſacrificium,& libatio,abominatioq; deſolationis inchoata eſt:quãdo quidem hac ipſa hebdomade iam ad medium ſui ſpatium ducta,poſt trium annorũ tempus & ſemis doctrinæ illius,quo tempore paſſus eſt, uelum templi ſciſſum eſt à ſummo uſq; deorſum:ut ex illo iam ui quadã ſublata fuerit ab eis libatio & ſacrificium,& abominatio deſolationis in templo ſederit,utpotè quum eos uirtus illa reliquerit ſolos,quæ ab initio ad illud uſq; tempus,& tutelam & prouidentiam eius loci gerebat.nã ad illud uſq; tempus quo ille pro ſalute noſtra paſſus eſt, diuinã quandã

uim fuisse quæ & templum & sanctum sanctorum tueretur existimare par est. alioqui quid oportebat, illum unà cum alijs multis sedere in templo & ex legibus festos dies celebrare, si nouisset non amplius consistere locum illum neq; Dei præsentia dignum esse: fuerunt igitur ad illud usq; temporis non nulli in templo diuinantes, qualis Anna prophetica mulier filia Phanuel, & Symeon qui in ulnas ipsum adhuc infantem accepit: qui etiam cecinerunt ea quæ publicæ memoriæ prodita sunt: sed neq; ipse Dñs noster dixisset leproso, abi, ostende te sacerdoti & offer sacrificiũ, quod præcepit Moses in testimonium eis, si illo in loco non ultra existimasset q̃ ad ritus legesq; pertinent tanq̃ in sancto & Dei præsentia digno loco celebrari oportere. neq; uẽdentes & ementes eijciẽs dixisset uerba illa: scriptũ est: ,, domus mea, domus orationis uocabitur, uos autem eam facitis speluncã latronũ. ,, & rursus: auferte ista hinc: & nolite facere domũ patris mei domũ negociationis: nisi adhuc planè censuisset uenerabilem esse locũ putare oportere. At enim ubi illorum extremum scelus appropinquauit, tum omnia indicauit dicens: ecce relinquitur uobis domus uestra deserta: quod quidem ipsum completũ est, quo tempore dum ille cruci affixus est uelum templi mediũ toto penitus altitudinis suæ spatio scissum est: sublatumq; est ex illo, ui quadã, Deo gratum ex institutione legis sacrificium & libatio: qua sublata, abominatio desolationis, secundũ eam q̃ nunc in manibus est, prophetiam, in loco illo secuta est. quod si per aliquod tẽpus permanere uisa sunt ea quæ ad functionem illam in tali loco pertinent, non tamen eadem amplius grata Deo fuerunt, quippe quum & sine iudicio & præter leges celebrarentur. sicut enim antea, unctione abolita, & legitimis ex succedendi serie põtificibus post Hyrcani interitũ abrogatis, qui posthac sine ordine & præter leges ad illud munus accedebant, uidebantur illi quidẽ aliquid facere, & tamen id nullo laudabili instituto præstabant: propter quos etiã dixit prophetia: peribit unctio, & iudiciũ non est in ea: talibus interim uerbis iudiciorum legumq; in illis contẽptum accusans: ita etiam circa libationẽ & sacrificiũ contigisse affirmabis: q̃ rectè quidem & ex lege antequam Saluator noster sit passus, celebrabantur, ꝓpter uirtutem illam quæ ad illud usq; tempus, loci sanctitatem tuebatur. cæterũ & sublata est illico post illius perfectũ Deoq; conueniens sacrificiũ, quod ipse se ipsum pro peccatis nostris obtulit, quũ ipse esset ille Agnus Dei q̃ tollit peccata mundi: quo quidem sacrificio cunctis hominibus secundum noua noui testamẽti mysteria tradito, q̃ ueteris propria erant sublata sunt. eodem enim tempore & oraculum illud cõpletum est: & confirmabit pactum multis hebdomas una: & quæ ad uetus testamentum spectant sublata sunt. cæterũ quando tandem quæ ad nouum pertinent testamentũ sunt confirmata, nisi quum Saluator ac Dñs noster magno illo sui ad mortem accessus mysterio functurus, qua nocte tradebatur, occultarũ & ad ipsum spectantium noui testamenti rationum signa & notas suis discipulis tradidit: eodẽ enim tempore & hæc perfecta sunt: & à Moyse descriptũ uetus testamentũ sublatum est: quam rem planè declarauit uelum templi quod per idem tẽpus scissum est. sublato igitur ex illo deinceps, & non minus reuera quàm ui, soluto sacrificio

ac libatione,

ac libatione, quæ posthac existimabantur illic perfici sacrificia, sine gratia, rebus sacris aliena, in profano loco à profanis & à re sacra alienis perficiebantur. cæterũ his de rebus etiam Iosepi testimoniũ accipe: ipso autem die pentecostes noctu sacerdotes in templum ingressi, sicut eis mos erat, ad munera obeunda, primũ quidem se motum quendam strepitumq; sensisse dixerunt: deinde uero subitam uocem crebro repetentem: migremus hinc. hæc autem ille scribit facta esse post Saluatoris nostri mortem. rursus idem ait: Pilatum præsidem, ipsum utiq; illum qui tẽpore Saluatoris nostri præfuit, noctu in templũ contra fas imagines Cæsaris intulisse, magnamq; perturbationem seditionis atq; tumultus Iudæis iniecisse. eadẽ hæc etiam Philo confirmat: qui ait: regias imagines Pilatũ noctu in templo dicasse, initiumq; seditionũ & mutuarum inter ipsos calamitatũ, ex illo Iudæis accidisse. non desierunt ergo posthac q̃ uniuersam gentem eorundemq; principem ciuitatem inuaderent omnis generis mala, usq; ad ultimũ illud quod contra illos gestum est bellum, extremãq; illam obsidionem, in qua omnis generis internecionibus, & famis, & pestilentiæ, & gladij, quũ pernicies aduersus eos diluuij instar confflueret, omnes quicunq; aduersus Saluatorem nostrũ conspirauerant, cuiuscunq; essent ætatis, excisi sunt: quo sanè tempore etiam desolationis illius abominatio in templo constitit: quæ quidẽ ad hunc usq; diem permãsit singulis diebus in deteriorem solitudinem corruens. par autẽ est eam itidem usq; ad uitæ consummationem duraturã, iuxta terminũ quem prophetia indicauerat, illis uerbis: & usque
„ ad consummationẽ temporis consummatio dabitur in solitudinem: quam uocẽ
„ Saluator ac Dñs noster Iesus Christus quasi signo impresso confirmauit, dicẽs:
„ quum autem uideritis abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielem prophetam stantem in loco sancto: tunc scitote quòd appropinquauit desolatio eius. quòd si Iudæi non credere se ista respondeant, arguendi sunt tanq̃ ij, qui nõ solum impudenter rebus ueris ac manifestis repugnent, sed etiam uaticinia sua ut falsa, quantum in ipsis est, calumnientur: si illa quidem in septuaginta annorũ hebdomadas uniuersum tempus includunt, dum quæ intermedio tempore euentura sunt diuinant: ipsi uero quum iam ab ipsa ꝓphetia usq; ad nos propè millesimus agatur annus, nihil eorum quæ scripta sunt factum esse demonstrant: tametsi ipsorum unctio, ut diuinum prædixerat oraculum, deleta est: & sanctum eorundem unà cũ prioribus incolis disperditũ atq; excisum, in diluuio belli cõtracti internecionibus: & eo in loco adhuc cernitur, id quod omniũ admirationem superat: dico autem abominationem desolationis adhuc stare eo in loco qui antea sanctus erat: qua de re etiam Saluator ac Dñs noster exposita nuper uerba enunciauit. q̃ quidem res quum planissime sub oculos nobis subiectæ sint, atq; etiam nunc cernantur, Iudæos admirari operæ pretium est, non tam quòd aduersus ea q̃ ita perspicua sunt intendere oculos audeant, quàm quòd ita caligent, eorumq; mens ita inuoluatur tenebris, ut non uideant ea, q̃ tam clara tamq; euidentia sunt diuinarum scripturarum euenta: quod quidem eis secundũ illam Hesaiæ uocem, quæ in hoc
„ quoq; aduersus illos completa est, accidit: ubi utitur illis uerbis: auditu audietis, &

,, non intelligetis. & intuentes intuebimini, & non uidebitis. crassum enim factũ est
,, cor populi huius. & auribus suis grauiter audierunt. & oculos suos clauserunt, ne
,, quando uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur,
,, & sanem eos. sed quoniã de gentibus quæ in fidem Christi Dei uenerunt olim
prius dictum fuerat: quibus nunciatum non est de illo, ij uidebunt: & qui non audierunt, ij intelligent: nos item illius atq; eius, qui misit illum, patris beneficio, pro uiribus, quæ uisa sunt dicenda in hos locos iam diximus: nec non quæ Aphricano superioris ætatis uiro sunt uisa, illi ipsi accepta referentes apposuimus: q̃ ipsa quoq; diligenter atq; accurate excogitata sunt. q̃re illis ut bene inuẽtis erit utẽdũ.

A' Michæa. *Signa hæc temporũ descensus Dñi ad homines futura canit propheta: extremũ rituum atq; institutorũ quæ apud Iudæos cũ ueneratione seruabantur interitũ: agnitionẽ eius Dei qui à prophetis uẽturus denunciabatur: pacẽ oĩum gentiũ pfundissimã.*

,, 3 AVDITE Populi omnes, & attendat terra, & omnes qui in ea sunt. & erit
,, Dñs uobis in testimonium. Dñs de domo sancta sua. quoniam ecce Dñs Domi-
,, nus egreditur de loco suo. & descendet & insistet super altitudines terræ. & com
,, mouebuntur montes subter eo. & ualles liquescent sicut cæra à facie ignis, & sicut
,, aqua quæ defertur in preceps. propter impietatẽ Iacob omnia hæc, & propter
,, peccatum domus Israel. deinde post alia plurima quæ in medio collocat, uerba
,, hæc adiungit: audite iam hæc duces domus Iacob: qui reliqui estis domus Israel:
,, qui abominamini Iudicium, & omnia recta peruertitis: qui ædificatis Sion in san
,, guinibus, & Hierusalem in iniustitijs. duces eius cum muneribus iudicabant: & sa
,, cerdotes eius cum mercede respondebãt: & prophetæ eius cum argento diuina-
,, bant: & super Dñm requiescebant, dicentes: nõn ne Dominus in nobis est? nõ ue-
,, nient super nos mala. idcirco propter uos Sion ut ager arabitur, & Hierusalem
,, ut pomorum custodia erit, & mons domus Domini in lucum syluæ. & erit in no-
,, uissimis Diebus manifestus mons Domini, paratus super uertices montium: & ex-
,, tolletur super colles: & festinabunt ad eum populi: & ibunt gẽtes multæ & dicẽt:
,, uenite, ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob. & ostendent
,, nobis uiam eius: & ambulabimus in semitis eius. nam ex Sion exibit lex, & uerbũ
,, Domini de Hierusalem. & iudicabit inter multas gentes, & redarguet gẽtes for-
,, tes usq; ad terram longinquam. & concident gladios suos in uomeres, & hastas
,, suas in falces. & non arripiet ultra gens contra gentem gladium: & non discent
,, amplius bella gerere. & quiescet unusquisq; sub uite sua, & sub ficu sua. & non erit
,, qui deterreat eos. quoniam os Domini omnipotentis locutum est hæc. iam an-
tea hæc suo loco nos contemplati sumus. ubi ostendimus quemadmodum non aliàs quàm post aduentum Saluatoris nostri Iesu Christi ad homines, quæ olim apud Iudæos dignitatem uenerationemq; habebant, montesq; Sion & Hierusalem uocabantur: quæq; in ijs ædificia erant, templum uidelicet sanctum. q̃ sancto rum, atq; altare, atq; alia quæcunq; ibidem in Dei honorem dedicata fuerant, de
,, medio sublata concussaq; sunt, sicut oraculum illud prædixerat: ecce Dominus
,, Dominus egreditur de loco suo, & descendet super altitudines terræ: & concu-

tientur

,, tientur montes subter eo: quibus concussis Iudæorum animæ, quæ ualles nominã tur ob ipsarum humilitatem, dum priscis altitudinibus conferuntur, eorum quæ nuper dicta sunt, interitum deplorantes, tanquàm cæra à facie ignis liquescent, & quasi aqua quæ defertur in præceps, propter multitudinem eorum qui in illis quotidie à melioribus ad deteriora labuntur. & omnia hæc ait futura propter im pietatem domus Iacob, & propter peccatum domus Israel. quæ nam uero hæc
,, sit impietas & quod peccatum, progressus longius adiungit: qui abominami-
,, ni, inquit, iudicium, & omnia recta peruertitis. qui ædificatis Sion in sanguinibus,
,, & Hierusalem in iniustitijs: in quibus sanguinibus etiam ille fuit, qui illis extremo- rum malorum initium causamq; præbuit: propter quem impiam illam uocem cõ
,, tra se ipsos emiserunt, dicentes: sanguis eius super nos & super filios nostros. itaq; propter ipsa hæc, inquit, Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi pomorum custodia erit. quæ quidem nullo unquam alio tempore, quàm post illa quæ contra Saluatorem nostrum ausi sunt, uerum exitum accipere. ex illo enim adhunc usque diem, locis illis extrema solitudine occupatis, mons Sion qui apud illos antea ce- leberrimus erat, loco antiquæ illius meditationis atq; exercitationis, quæ in illo ui gebat, propheticorum diuinorumq; oraculorum, quæ antea uiri Hebræi Deiq; familiares prophetæ, sacerdotesq; & magistri totius gentis in eodem magno cũ studio reddebant, per uiros Romanos in nulla re à reliqua regione differens ara- tur & colitur: ut nos quoq; ipsi inspexerimus boum opera locum & arari & semi nari. ipsa uero Hierusalem tanquam pomorum custodia, corrupto uetere qui in ipsa erat fructu, effecta est, ac potius lapidum collectio, sicut in contextu Hebraico
,, legitur. sic enim Aquila conuertit: idcirco propter uos, Sion terra arabitur, & de Hierusalẽ lapides colligentur. ab externis enim hominibus habitata, hodie quoq; lapides legentibus præbet, quũ omnes qui nostris tẽporibus eã urbem incolunt, ruinæ illius lapides colligant tam de priuatis, q̃ de cõmunibus & publicis ædifi- cijs. & licet oculis tristissimũ spectaculũ intueri, ex ipso tẽplo & ex ipsis quondã adytis, & ex ijs q̃ sancta uocabantur, lapides pro simulachrorum fanis, proq; specta culis, quo omnes populi concurrant, ædificandis assumi: q̃ quum adeo euidenter ab omnibus cernãtur, quod noua itẽ lex, quodq; nouũ noui à Saluatore nostro Iesu Christo conditi testamenti uerbũ illinc omnino profectũ sit, sanè constiterit. quandoquidẽ innumerabiles populorum conuentus, omnisq; generis nationes, reli ctis Dijs ipsorum patrijs, relictoq; uetere superstitionis errore, unũ supremũ Deum inuocant. quare etiam profundissimæ pacis cõpotes euaserunt: quando non am- plius multiplices principatus, neq; regna per loca cernuntur, neq; gens aduersus gentẽ gladiũ sumit: neq; ut antea mutuis inter se bellis studẽt: sed agricola omnis sub uite & sub ficu sua quiescit, nemine illos exterrente sicut prophetia prædixerat: q̃ quum sic nunq̃ aliàs ante à condito æuo, nisi post aduentum Saluatoris nostri, Romanis imperiũ obtinẽtibus, ad hunc usq; diẽ contigerint, indubitata demon stratione ostensum esse arbitror eius, quem prophetæ canebant, Domini aduen- tus ad homines tempus.

,, adorent regem Dñm omnipotentem,& celebrent diem festum tabernaculorum.&
,, erit:quicunq; non ascenderint ex omnibus tribubus terræ in Hierusalē ut adorēt
,, regem Dñm omnipotentem,etiam hi illis addentur.si autem tribus Aegypti non
,, ascenderit neq; uenerit illuc,etiā super his erit ruina,qua percutiet Dñs omnes gē
,, tes terræ quæcunq; non ascenderint ad celebrandum solenne tabernaculorum.hoc
,, erit peccatum Aegypti,& peccatū omnium gentiū, quæcunq; non ascenderint
,, ad celebrandum diem festū tabernaculorum.hæc sane Zacharias post reditum de
,, Babylone,Dario apud Persas regnante,uaticinatur,quo tempore urbs Hierusalem à priore desolatione excitata instaurataq; nuper fuerat: quæ desolatio illi à Babylonijs fuerat illata. colligit autem omne tempus à Dario Persarum, sub quo Zacharias prophetiæ munere fungitur,ad Augustum Romanorum regem, annorum hebdomadas septem & sexaginta duas, quæ apud Danielem feruntur, quæ summa annorum efficitur quadringentorum octoginta trium, ut ostendimus in ijs, quæ pauloante à nobis tractata sunt.cæterum post imperium Macedonum ab Alexandro usq; ad Augustū,etiam si ipsius Augusti regnum cōplecta re,nihil sanè quod prophetæ uerbis concordet,aut simile sit,inuenias esse cōpletū. quando enim per illa tempora is Dñs quem prophetæ ut Deum celebrant,cum hominibus uersatus est? & gentes multæ illum agnouerunt?eundemq; solū Deū confessæ sunt?& ad ipsum confugientes factæ sunt ei in populū?uel quando tandem toto Persarū aut Macedonum tempore,is rex de quo propheta loquitur,uenit impositus iumento &pullo adolescenti?& ueniens Iudaicæ gentis,q̃ Ephræm hoc loco dicitur,& ipsius Hierusalem regiam aciem,quæ curruum atq; equi uocabulo nominatur,perdidit?& armatos Iudaicæ gentis copias deleuit?hoc enim si-
,, gnificabat oraculum illud dicens: ecce rex tuus uenit tibi iustus & Saluator, ipse
,, mansuetus & impositus super iumentum & pullū adolescentem.&perdetur arcus bellicus.Hæc de euersione regiæ dignitatis Iudaicæ gētis prædicta sunt:qua prædicta euersione,rursus ea q̃ ad pacem gentium pertinent,cōsentanea ijs quæ prius exposita sunt,adiunguntur hoc modo:et abundantia pacis ex gentibus:pro quo Aquila & reliqui interpretes reddiderūt:&loquetur pacem gentibus:quod quidē maxime ab Augusti imperio constat uel ad uerbum esse cōpletum, cuum ex illo omnis quidem principum multitudo dispererit,pax autem plurimas orbis gētes complexa sit.quis porrò ante Romana tempora uel Persico uel Macedonico stante imperio,talis extitit rex Iudæorum,ut dñatus sit à mari usq; ad mare,& à fluminibus usq; ad terminos orbis terræ?itaq; hoc significarunt reliqui interpretes.
,, Aquila enim sic ait:& loquetur pacem gētibus,& potestas eius à mari usq; ad ma
,, re,& à fluminibus, usq; ad terminos orbis terræ.cui concordat etiam illud quod in septuagesimo primo psalmo de Christo canitur qui erat de semine Solomo-
,, nis oriturus:quod quidem in hunc modū se habet.&abundantia pacis donec au-
,, feratur Luna. & dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos orbis terræ. hæc enim de filio Solomonis dicta sunt, quæ nihil differunt ab ijs, quæ apud prophetam leguntur, quando igitur hæc,uel quomodo, aut

quibus tandem temporibus extiterint, si quis est qui possit interpretetur. aut quo-
nam alio tẽpore post Babylonicam obsidionem, alteꝝ perpessa sit incendiũ Hie
rusalem: & quod in ipsa templũ erat, deiectum sit. quod e tiã ipsum magnã affert
,, admirationem, quemadmodũ propheta id significauerit, dicẽs: aperi Libane por
,, tas tuas, & comedat ignis cedros tuas. nam Libanũ in his uerbis more suo templũ
ipsum nominat: quoniã in alijs quoq; prophetijs ostensum est Libanũ, ipsum tem
plum uocari. id autem ipsi quoq; Iudæi adhuc confitentur: quando quidẽ Hesa-
,, ias huic prophetæ qui nunc tractatur similia canens, dixit: ecce Dñs Sabaoth con
,, turbabit gloriosos cum robore. & excelsi contumelia conterentur. Libanus autẽ
,, cum excelsis cadet. & egredietur uirga de radice Iessæ, & flos de radice ascendet.
,, & requiescet super eũ spiritus Dei. quibus adiungit. & erit radix Iessæ, & qui sur-
,, git ut imperet gentibus. in ipso gentes sperabunt. etenim hic quoq; unã cum or
tu Christi de semine Iessæ & Dauid, Libani euersi & gentium uocatio coniuncta
,, est. Libanũ autem ipsam Hierusalem intelligi, Iezeciel planẽ significat his uerbis:
,, Aquila grandis magnarũ alarum, quæ habet authoritatem ingrediendi in Liba-
,, num: & euulsit tenera cedri. & hæc ipsa deinceps explanans idem propheta adiũ-
,, git: quum uenerit Nabuchodonosor in Hierusalem, & acceperit principes eius,
,, & quæ sequuntur. cæterum Iezeciel quidem hæc de prima Hierusalem obsidione
prædixit: post cuius obsidionis tempus Zacharias de secunda diuinat. quando
igitur post Zachariæ tempora, sub imperio Macedonũ, templum incensum est?
certe nunq̃. si quidem post Babyloniorũ depopulationem atq; incendium, nullã
ignis alteram uastationem unquam perpessa est urbs, nisi sub Vespasiano ac Tito
Romanoꝝ imperatoribus: ob quam sanẽ uastationem rursus obscure & per figu
ras eos, qui olim genti imperabant ad deplorationes & lamenta inuitat oraculũ
,, dicens: ululet pinus, quoniam cecidit cedrus: quoniam magnopere magnifici affli
,, cti sunt. ululate quercus Basanitidis, quoniã conuulsus est saltus consitus. uox la-
,, mentantium pastorum, quoniã afflicta est magnificentia eoꝝ. tunc sanẽ facta est
Hierusalem quasi uestibula quæ quatiuntur omnibus populis in circuitu. & in Iu-
dæa facta est munitio ambiens. & ab eis sacro sanctus existimatus locus, usq; in
hodiernum diem lapis existit, qui conculcatur ab omnibus gentibus. & quicunq;
illum conculcat illudens illudetur, sicut prophetia prædixerat. quin etiã propterea
quòd illi Domino, qui hæc cecinerat, insultauerũt, non defecit eos neq; planctus,
neq; luctus, neq; lamentatio. nunquam igitur aliàs nisi post Saluatoris nostri ad-
uentum usq; ad hanc tempestatẽ, omnes tribus Iudæoꝝ quidquam lamentatione
planctu'ue dignum passæ sunt, propter plagam quæ ipsos Deo feriẽte deprehen
derit: ex qua etiam ipsorum mater ciuitas, externis gentibus tradita est: & templũ
euersum suffossumq; est, ipsiq; de propria regione expulsi sunt, in terra hostili ini
micis seruientes. quas ob res, omnis ipsoꝝ domus, omnisq; ipsoꝝ anima in hunc
,, usq; diem lamentationibus afflicta est. quapropter propheta sic ait: & plangent
,, singulæ tribus per se ipsas. tribus domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seor-
sum. & quæ sequuntur. sed qui tandem post Zachariæ tempora secuti sunt dies,

in quibus spolia Hierusalem diuisa sunt?& gentes uniuersæ ad bellum contra eã coiuerint?& ciuitas capta sit & domus direptæ,& mulieres pollutæ atq; in seruitutem abactæ?& quando simul sub idem tempus Dñs gentibus Hierusalem oppugnantibus subueniens,comparauit se ad prælium cum illis?aut quando steterunt pedes eius in monte oliuarum?aut quando extitit Dominus in regẽ per uniuersam terram? ipseq; unus Dñs apud omnes homines?& nomen eius ambiens uniuersam terram & solitudinem?hæc enim nunquam quisquam antea ad suum finẽ perducta demonstrare poterit,nisi Romanoꝝ temporibus:quibus post Babylonicum incendium,altero rursus incendio ipsorum templum uastatum est. & ciuitas ex illo ad hunc usq; diem ab externis gentibus habitari ostenditur. quo tempore etiam Dñs noster Iesus Christus Dei, uersari in olivueto consueuit quod est
,, in monte contra Hierusalem.completumq; est oraculum quod ait:& stabunt pe
,, des eius in monte oliuarum,qui est contra Hierusalem:hoc est:religioso pioq; uiuendi instituto per totum orbem terrarũ condito & erecto,omnes gentes secundum prophetiam,diem festum tabernaculoꝝ,celebrabunt Deo prophetarum.et Aegyptij ex illo Deum uniuersi agnoscentes,tabernacula sua in singulis ciuitatibus & regionibus figent.hæ porrò sint Christi in omni loco conditæ ecclesiæ. has enim multo præstantiores Mosaicis tabernaculis Saluatoris nostri Iesu Christi potentia,in omni ab hominibus habitato orbe per omne hominũ genus, per omnes gentes fixit,ut Deo omnia sub se habenti celebrent diem festum tabernaculorum.quando igitur hæc quæ iam diu gentibus denunciata fuerunt,n ostris tẽporibus uidemus exitum sortita esse,& quæ de lamento & planctu tanto ante ad Iudaicas tribus diuinitus inclamata sunt,quæq; de uastatione incendioq; tẽpli,extremaq; ipsoꝝ solitudine prædicta,ea ipsa nusq; ab oraculis discrepantia usq; in hodiernum diem uel oculis possumus intueri:quid amplius superest,nisi ut regem de quo prophetæ loquuntur,eum qui Christus Dei est,uenisse fateamur,quũ utiq; illius aduentus signa in singulis quæ de illo dicta sunt,euidentem exitum accepisse iam demonstrarimus.

Ab Hesaia. *Signa temporum aduentus* Domini. *Aegyptiorum agnitio* D*omini prophetarũ*.

,, ¶ ECCE Dñs sedet super nube leui.& ueniet in Aegyptũ.& cõmouebun
,, tur manufacta Aegypti à facie eius.& cor eoꝝ uincetur in ipsis.& excitabuntur
,, Aegyptij contra Aegyptios.& bellum geret homo cõtra fratrem suũ,& homo
,, contra proximũ suum.excitabitur ciuitas in ciuitatem,& lex in legem. & turbabi
,, tur spiritus Aegyptioꝝ in ipsis.& consilium eorum dissipabo. & interrogabunt
,, Deos suos & simulachra sua, & Pythones,& eos qui de terra uocẽ emittũt:& de
,, inceps post plurima q̃ figuratæ & obscure dicta sunt,adiungitur.in die illa erit al
,, tare Dño in terra Aegypti,& titulus iuxta terminum eius Dño.et erit in signum in
,, æternũ Domino in terra Aegypti:quoniã clamabunt ad Dñm propter affligen
,, tes se.& mittet eis Dñs hominem,qui saluabit eos.iudicans saluabit eos.& cogni
,, tus erit Dominus Aegyptijs.& cognoscent Aegyptij Dominum Deum in die

,, illa.& facient sacrificia,& uouebunt uota Dño, & reddent.hæc nos quidē antea quoq; citauimus,& in parte saltem planiora reddidimus.quòd si non patrijs dijs relictis,Aegyptios hoc ipso tempore uidemus prophetarū Deum inuocantes: si per uniuersam Aegyptum in omni loco,& ciuitate,& regione,altare illi Deo erectum non est,qui apud solos Hebræos laudibus celebratur:si manu facta Aegypti commota non sunt,& Dæmonica uis quæ circum illa uersabatur,non defecit, uetusq; Aegyptiorum superstitio ex animis eorū sublata non est: præterea, si per singulas ciuitates & per singulas domos,bellum intestinū apud Aegyptios non grassatur,dum alij quidem Dñm & cultum Dei prophetarū accipiunt,errorem q; quo ab initio Deos multos colebant,auersantur, alij uero ꝓpterea quòd patrijs adhuc malis affecti ijs adhærent,eos qui Dominū acceperint,oppugnant:si non hodie quoq; dum suos Deos suaq; simulachra,eosq; qui de terra uoces emittunt, & Pythones,rogare conantur,infectum atq; inne ad cuncta hæc perfugium experiuntur,propterea quòd non amplius ut antea,itidem uim suam exercere Dæmones possunt:si non uniuersa hæc re ipsa finem suum inuenisse ostenduntur:sanè nondum quisquam mihi arbitretur propheticum esse completum oraculum,neq; Dñm illum ipsum,quem prophetæ canunt,apud homines uixisse.si uero re ipsa, quæ uerbis longe est euidentior,qui Aegyptū incolunt cernuntur interim, pars quidem prophetarum Deum agnouisse,& propter illum patrios Deos reliquisse,alij uero contra hos seditiones assidue concitare:& alij Deos suos, suaq; simulachra,eosq; qui de terra uoces emittunt,inuocantes nihil posse ꝓficere:alij Dño prophetarum in omni Aegyptia regione ,altare per singulas ecclesias erexisse: inq; afflictionibus & sibi infestis insectationibus,non amplius belluas neq; reptilia terræ ut Deos,neq; agrestes feras & bruta animalia , parentū suorum instar: sed supremum Deum inuocare,solumq; eum,eiusq; timorem in suis mentibus cōceptum tenere,uouereq;eidem uota non autem Dæmonibus ut prius,& quæ ipsi Deo conueniant promissa reddere:cur non sequitur,ut fateamur etiam ea,quæ ipsos euentus antecesserunt in opus iam nunc processisse,nec futura amplius in posterum,sed in præteritum abijsse?porrò ipsa hæc sunt ipsius Dñi ad Aegyptios olim futurus,non sine corpore aduentus,sed per nubem leuem,ac potius per crassitudinē agilem.sic enim Hebraicus habet contextus,dum illius corporeum aduentū obscure significat.proinde hunc ipsum progressa longius oratio,hominē Saluatorem uocauit,his uerbis:& mittet eis Dñs hominem,qui saluabit eos.nam ,, hic rursus in Hebraico sic est:& mittet eis DñsSaluatorem,qui saluabit eos.quæ quum adeo euidentem demonstrationem exhibeant,arbitror etiā constitisse,quibus temporibus ea futura canerentur,quæ adDñi aduentum ad homines pertinebant.hæc sanè paucis à nobis collecta sunt,de tēporibus quibus Dominus fuit ,, ad homines uenturus.plura autem per ocium quispiam inueniet, si reliquas item scripturas percurrerit. nos autem his contenti quæ hactenus dicta sunt,iam nunc reliquas quoq; aggrediamur prophetias.quare quæ ab illo inter homines suo ordine sunt administrata,ex diuinis oraculis colligamus.

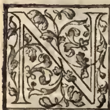
LIBRI OCTAVI FINIS.

HÆC INSVNT IN NONO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS VOLVMINE.

DE IIS Quæ secundum humanam ab eo assumptam naturam administranda fuerunt, ex subnotatis diuinæ scripturæ locis.

1	A'	Numeris.	2	Ab	Hesaia.
3	A'	Numeris.	4	Ab	Osee.
5	Ab	Hesaia.	6	Ab	eodem.
7	A'	Psalmo. 90.	8	Ab	Hesaia.
9	A'	Psalmo. 67.	10	Ab	Hesaia.
11	A'	Deuteronomio.	12	Ab	Iob.
13	Ab	Hesaia.	14	Ab	Eodem.
15	Ab	Eodem.	16	Ab	Eodem.
17	A'	Zacharia.	18	A'	Psalmo. 117.

Euangelicæ Demonstrationis Liber Nonus.

IHIL Sanè posthac reliquum esse video, nisi vt ea quæ polliciti sumus sequentes, eam dispensationis partem persequamur, quæ humanæ à Deo verbo assumptæ naturæ propria est. qua de re ea quæ superioribus octo libris continentur à nobis tractata sunt, modo quæ ad eius rei theologiam pertinent scrutantibus, modo illius ad nos de cœlo descensum, simulq; & modum & appellationem & tempus illius aduentus explorantibus. quibus demonstratis rebus, tempus iam fuerit ea contemplari, quæ quo tempore ille in apertum prodijt gesta sunt, quoq; modo ea singula apud Hebræos prædicta sint, ostendere. oraculorum tamen efficacia veritasq;, & sanctorum Euangelistarum testimonio, & ipso rerum quæ ab illis proditæ sunt euentu, declarabitur. quum igitur primum omnium ea quæ ad illius & ortum, & genus, & tribum, & semen pertinent demonstrata sint, nunc iam quid de sydere illo sit dicendum, quod nouum & insolitum præter consueta & nobis cognita sydera in ortu illius emicuit, quæso contéplemur. nam hoc ipsum quoq; iam pridem ab antiquis vsq; & primis temporibus apud Mosem celebratum inuenitur, atq; in hunc modum expositum.

A' Numeris. *De rebus secundum humanam ab illo assumptam naturam gerendis, & de stella quæ in ortu Saluatoris nostri apparuit.*

MOSES In numeris de stella quæ in ortu Saluatoris nostri visa est hæc
,, ait: dixit Balaam filius Beor: dixit homo qui vere videt, qui audit verba Dei,
,, qui nouit scientiam altissimi, & qui visionem Dei vidit. in somno aperti oculi
,, eius. ostendam illi sed non nunc. beatum dico, sed non appropinquat. orietur
,, stella ex Iacob, & surget homo ex Israel. & franget ductores Moab. & ca-
,, ptiuos ducet omnes filios Seth. & erit Edom hæreditas. & erit hæreditas Hesau
,, inimicus eius. & Israel fecit in robore. & excitabitur ex Iacob, & perdet eum
,, qui seruatur de ciuitate. hoc vaticinio commotos ait successores Balaam, (id
enim incolume extitisse adhuc, vt par est, apud illos, quum in cœlo ignotum
quoddam sydus præter cognita nobis & consueta, supra verticem, vt sic dixe-
rim, & ad perpendiculum terræ Iudææ constitutum inspexerunt,) festinasse vt
in Palæstinam terram peruenirent, vtq; sciscitarentur de rege qui per eam stel-
lam quam ipsi viderant, significabatur. fidem his facit Euangelista Matthæus,
,, his verbis. quum autem Iesus natus esset in Bethleem Iudææ in diebus Hero-
,, dis regis, ecce Magi ab oriente venerunt in Hierusalem dicentes: vbi est qui
,, natus est rex Iudæorum? vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus ado-
,, rare eum. quo tempore ijdem missi in Bethleem abierunt: & ecce rursus eadem
,, stella quam viderant in oriente antecedebat eos, donec veniens staret supra vbi
,, erat puer. videntes autem stellam gauisi sunt gaudio magno valde. & ingressi
,, domum, viderunt puerulum cum Maria matre eius: & procumbentes adorauе-
,, runt eum. hactenus quidem euangelium sanctum. at vero ipsius prophetiæ ora-
culum quid ait tandem fore aut in illius noui syderis eruptione, aut in Saluato-
ris nostri Iesu Christi ortu, dignum quod cognoscatur? nempe fractionem du-
ctorum Moab, & direptionem filiorum Seth, præterea reliquorum Iudaicæ
gentis hostium hæreditatem: qui quidem hostes erant Edom & Hesau. cæterũ
quid aliud tandem significauit his verbis, q̃ per ductores Moab, inuisibilium
hostium euersionem: ipsorum, inq̃, Dæmonũ qui olim apud Moabitas Deorũ
loco ferebantur? atqui aliorum mentionem non fecit, propter simulachrorum
ipsius Israel cultum quo in deserto vsus est, quo tempore populus initiatus est
Beelphegor. erat porrò hic Dæmon, qui vt Deus à rege Moab ipso Balac
colebatur. quoniam igitur victus est Israel illo tempore à principibus Moab
visum effugientibus: dico autem ab ijs qui apud Moabitas pro Dijs coleban-
tur: (sanè idcirco & simulachra coluerunt, & adorauerunt sculptilia, vt ait scri-
ptura, & initiati sunt Beelphegor: qui Beelphegor Dæmon erat apud Moa-
bitas: quo tempore ijdem cum fœminis Moabitarum fornicati sunt:) meritò
quod olim erat futurum, rerum vtiq; in contrarium mutationem in tempo-
,, re diuinat Balaam, dicens: orietur stella ex Iacob, & surget homo ex
,, Israel. & franget duces Moab. tanquam si manifestius diceret: Moa-
bitarum Dæmonas qui nunc aduersus Israel gloriati sunt, in ortu eius de quo
ipse vaticinatur, fractionem tandem & ruinam passuros. quibus fractis, filios
Seth, & Edom, & Hesau, & reliquas gentes, quas his nominibus significari

arbitror,

arbitror, vt olim Dæmonico errori addictæ erant, sic reiecta superstitione, fa-
,, miliares illius futuras, qui venturus canitur. & erit, inquit, Edom hæredi-
,, tas, & erit hæreditas Hesau inimicus eius. veteres, inquit, hostes Dei atq; Isra-
el erunt hæreditas eius, qui canitur futurus. ipse enim est cui dictum est à Deo
,, & patre suo: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. quæ cum
in sortem sanctorum transierint, contraria ipsi Israel fore diuinat. ait igitur:
& Israel fecit in robore. fecit autem in robore omnium maximum scelus.
qua propter excitabitur & exurget. quis tandem iste nisi is qui à prophetis ca-
nitur Deus verbum? qui etiam perdidit eum qui seruatur ex ciuitate? quibus
verbis ipsam Hierusalem significari arbitror: ex qua perijt omnis quicunque
superstes mansit: aut etiam omne eius gentis ciuile institutum. hæc autem
quem nam exitum sortita sint, quum gentes prius simulachra colentes vnà
cum Saluatoris nostri inter homines exortu, in illorum sortem translatæ
sint, Iudaica vero gens, & Iudæorum mater ciuitas ea perpessæ sint, quæ nun-
quam antea, non longiori arbitror oratione indigere vt apertius ostenda-
tur. attamen quæ ad consensum pertinent tum propheticæ prædictionis,
tum euangelicæ consummationis, talem sanè habeant exitum. cæterum
quæ tandem causa extitit, propter quam stella quæ tum visa est, illuxerit,
quæ quidem causa contemplatu digna sit? Moyses quidem in signa ait &
tempora in firmamento à Deo posita fuisse sydera vniuersa. at vero hoc &,
peregrinum & insolitum, neque idem ex multis & cognitis vnum, sed no-
uum potius quoddam neque antea visum sydus, quod vitæ hominum illuxit,
recentis cuiusdam luminaris signum, quod vniuersum mundum illustraret,
indicabat: quod quidem luminare, Christus Dei erat, ingens illud nouumq;
sydus: cuius imaginem ex comparatione ac similitudine quadam, illud quod
tunc Magis apparuit, referebat. quum enim per totam sacrosanctam & à di-
uino spiritu traditam scripturam, si quis eam ad sensum interpretetur, primum
sit propositum, vt mystica quædam diuinaq; doceat, seruato tamen saltem in
parte etiam vulgari apertoq; sensu eorum quæ historice gesta sunt: merito
hoc quoq; quod nunc tractatur oraculum, in eius syderis, prophetia quod in
ortu Saluatoris nostri oriturum denunciabatur, etiam ad verbum comple-
tum est. existunt quidem alijs quoq; gloriosis & illustribus viris insolitarum stel-
larum ignes, vt earum quæ à quibusdam crinitæ vocantur, item quæ trabes,
aut quæ barbæ similitudinem ferentes, vtq; etiam quarundam aliarum his simi-
lium, quæ magnis imminentibus rebus solent existere. at enim quid tandem
aut excellentius aut maius toti mundo vnquam contigerit, quàm quod per sa-
lutarem aduentum omnibus illuxit mortalibus intelligentiæ lumen? quod &
pietatis & veræ agnitionis Dei perceptionem animis rationalibus attulit? cu-
ius gratia, ingens signum id, de quo antea dictum est, indicabat sydus, dum in-
gens & nouum luminare quod totum illustrauit mundum, Christum vtiq; Dei
omnibus significat. eodem vero loco prophetia, & hominē & sydus futurum

,, diuinat, his verbis: exorietur stella ex Iacob, & surget homo ex Israel: vtpote quæ & cœleste luminare Deum verbum esse significet, & tamen eundem hominem appellet. varie porrò illum alijs quoq; in locis & ortum simul, & lumen, & Solem iustitiæ vocat, vt in prioribus libris ostendimus. cæterum quod quidem in illo diuinius est, tanquam id quod illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum, ortus vocabulo celebrauit, in hunc modum: orietur stella ex Iacob. hominem vero eundem propter afflictionem ac mortem quam pertulit, tanquam eum qui ceciderit, surrecturum diuinat: quibus simi-
,, lia de eodem Hesaias canit: & erit radix Iessæ, & qui surgit vt imperet genti-
,, bus, in eo gentes sperabunt. & manifestum quidem est, quo nam modo Saluatoris nostri lumen de Iacob exortum, hoc est de Iudaico populo, non ipsi Iacob vnde profectum est, sed omnibus gentibus illuxerit, hoc vero quum ex alijs plurimis prophetijs discere possumus, tanquam ad ipsum Christum di-
,, centibus: ecce posui te in testamentum generis, in lumen gentium: tum etiam
,, ex ipsius Balaam verbis, quæ sic habent: egredietur de semine eius homo: &
,, dominabitur gentibus multis. atqui de quo nam alio semine, quàm de Israel? vt facile constat ex ipsius orationis contextu: proinde iam gentium dominatu accepto Saluatoris nostri verbum, cum ipsa prophetia concordans, omnes quæcunque illis quondam imperabant, inuisibiles & perniciosas potestates deleuit, necnon spiritualia malitiæ, cateruamq; Dæmonicam, quæ ductores Moab, & Seth, & Edom, & Hesau, figuratius in ijs, quæ nunc tractamus, denominata sunt. quum autem apud Septuaginta obscurius positum sit illud: ostendam
,, illi, sed non nunc: beatum dico sed non appropinquat: idem illud apertius
,, Aquila edidit: videbo illum sed non nunc: prospicio illum, sed non prope.
,, Symmachus autem candidius: video, inquit, illum, sed non prope. dici vero hæc videntur à Balaam, tanquam longis deinceps post ipsum temporibus perficienda essent ea, quæ ab ipso canebantur. nam duobus millibus annorum post illud vaticinium completa sunt hæc: quo videlicet tempore Saluator noster cum hominibus versatus est.

Ab Hesaia. *Quemadmodum Dominus insistens illud quod de sancta uirgine assumpsit corpus, uenturus in Aegyptum & secundum uerba, & secundum sententiam prædictus est: omnisq; in eius aduentu euertenda gentium superstitio.*

,, ECCE Dominus sedet super nube leui, & veniet in Aegyptum. & com
,, mouebuntur manu facta Aegypti à facie eius. & cor eorum vincetur in ipsis. causa porrò cur Dominus ita in Aegyptum destinetur venturus, hæc mihi esse videtur. primi si quidem omnium Aegyptij errori colendi multos Deos ac Dæmonas initium dedisse dicuntur, & reliquis vniuersis mortalibus superstitionis authores extitisse: quin etiam omnium aliorum maxime, dæmonicis operationibus & curiositatibus studuisse. ijdem præterea ab ipsa scriptura diuina, hostes populi Dei fuisse perhibentur. sed antiquus quoq; ipsorum rex fateri se non nosse Dominum, palàm descriptus est, dum sic ait: non noui

Dominum

Dominum & Israel non emittam, ergo ingens quoddam Diuinæ Christi virtutis miraculum exhibere nobis volens prophetica oratio, Domini in Aegyptum canit aduentum: sub quem non leuem futuram Aegyptiorum mutatio
» nem, diuinat deinceps sic dicens: & cognoscent Aegyptii Dominum: qui vi
» delicet non cognoscebant illum prius. & vouebunt Domino vota, & quæ his similia sequuntur. superiori quidem proximo capite hæreditas eius qui venturus canitur, Edom & Hesau dicebatur, quippe quum alieni ab Israel eo modo significarentur: hic vero & Aegyptus & Aegypti populus, non simulachrorum amplius futurus canitur, sed eius Domini qui apud Iudæorum prophetas pro Deo celebratur, quæ si oculis completa non cernuntur, ne dicamus sanè aduentum illum Domini qui in Aegyptum futurus prædicitur, fuisse adhuc. sed si supra omnem rationem, rebus fidem ipsa veritas facit: atq; etiã rudissimis & sensu omni carentibus euidenter ostendit, ipsos Aegyptios ab ea superstitione recessisse, quam vsq; ab initio à patribus suis acceperant, illiq; Deo adhæsisse qui à prophetis hæc ipsa diuinantibus colebatur, & vnum hunc interim colere, neque vllam mortem recusare pro cultu & pietate erga illum: quid aliud iam superest, nisi vt fateamur non aliter ista contigisse quàm per Domini in Aegyptum aduentum, sicut vaticinium proxime expositum significabat? & nihil quidem impedit aliter quoq; idem accipere oraculum, vt videlicet figuratè terrenum hunc mundum significet: in quem verba ipsa Dominum super nube leui venturum vaticinentur: quippe quæ hoc modo hominem ab illo de virgine & spiritu sancto assumptum, intelligi velint. manu autem facta Aegypti commouenda, ipsa gentium simulachra & in illis habitãtes Dæmonas, sicut rursus Aegyptios victos, omnes prioribus olim temporibus colendis simulachris addictos: attamen quum etiam ipso corpore Saluator noster in terram Aegyptiam vectus sit, quo tempore oraculo monitus Ioseph surrexit, Mariamq; vnà cum puerulo accepit, & cum occulta sua virtute atq; efficacia in Aegyptum peruenit: malignas ibi prius habitantes potestatẽs, non mediocriter commotas fuisse par est, & maxime quum postea per illius doctrinam innumerabiles eorũ qui Aegyptum incolunt conuentus, ab errore ac fraude Dæmonum recedentes, etiam nunc vnum vniuersi Deum se nosse fateantur. quæ vero deinceps sequuntur, quum obscurioribus figuris implicita sint, curæq; ac diligentiæ maioris indigeant, aliàs seorsum quum per ocium licebit, interpretabimur.

A' Numeris. *Quemadmodum Christus in Aegyptum venturus, atq; illinc reuersurus prædictus fuerit.*

»3 DIXIT Balaam filius Beor: dixit homo qui vere videt: dixit qui au
» dit oracula fortis: qui visionem Dei vidit. in somno aperti oculi eius. quàm
» pulchræ domus tuæ Iacob, tabernacula tua Israel: vt saltus vmbrosi, & quasi
» hortus iuxta flumina, & quasi tabernacula quæ fixit Dominus: quasi Cedri iu
» xta aquas. egredietur homo de semine eius, & dominabitur gentibus multis:

,, & extolletur Gog regnum: & augebitur regnum eius. Deus duxit illum ex Ae-
,, gypto. quasi gloria Rhinocerotis illi. deuorabit gentes inimicorum suorum, &
,, crassitudines eorum attenuabit, & iaculis suis feriet inimicum. accubans quieuit
,, vt leo, & vt catulus. quis excitabit illum? qui bene dicunt tibi, ipsis bene dictum
,, est: & qui male dicunt tibi, ipsis male dictum est. superius per eam prophetiam quæ proxime exposita est, dum oraculum, venturum in Aegyptum Dominum affirmat, Saluatoris nostri Iesu Christi migrationem vnà cum parentibus suis in Aegyptum illi ipsi futuram indicabat: hic autem reditum ab Aegypto, vt ordo postulat, quo in terram Israel vnà cum parentibus reuersus est, canit his
,, verbis: Deus duxit illum ab Aegypto. solus autem extitit Saluator & Dominus noster Iesus, qui Christus est Dei, neque alius præterea quisquam, ex semine Israel & Iudaica gente profectus, qui multis dominatus sit gentibus. vt absq; hæsitatione fateri necesse sit, præsens vaticinium in illo exitum suum inuenisse, vtpote quod palam enunciet, de Iudaica gente egressurum quendam hominem, & dominaturum gentibus multis. aut quiuis mihi dicat, vtrum habeat ex ijs qui apud Hebræos vnquam illustres fuerint alium quem proferat, qui multarum gentium dominatum acceperit. atqui nemo vnquam istud dixerit, quoniam, ne factum quidem est. at vero in Saluatore nostro, etiam si nos nihil dicamus, ipsa tamen nihilominus veritas clamabit, & vehementer vociferabitur, planissime indicans, quemadmodum diuina illius virtus per illum, qui ab ipso de semine Israel ratione corporis assumptus est, hominem, dominata est, atq; etiam nunc dominatur gentibus multis. hic igitur ille ipse erat non alius quispiam, quem prophetia prædixerat: cuius tempore etiam Gog regnum in sublime adauctum est, cum eo simul Christi virtute ac potentia crescente. hoc autem modo aiunt Romanorum regnum secundum Hebræos significari: cum quo simul Christi doctrina robur atq; incrementum accepit. Meminit autem Gog etiam propheta Iezeciel, dum principem Ros, Mosoch, & Thobel nominat: vbi per illud quidem Ros, Romanorum, vt par est, ciuitatem significat: quando quidem principatus & caput ea voce apud Hebræos intelligitur: per Mosoch autem Mysiam & ei finitimas gentes, quæcunque nunc sub Romanorum imperio sunt, & per Thobel, Hiberiam, Iosepus intelligit, qui à Thobel dicit factos esse Thobeelos, qui Hiberes dicuntur: quibus omnibus imperantem Gog in sublime ad augendum ait, sub eius Christi de quo prophetæ loquuntur aduentum: quem Deus duxit ex Aegypto: quo tempore, vt apud Matthæum legitur, dum ipsi adhuc puero insidiatur Herodes, Ioseph accepto oraculo accepit puerum & matrem eius, & reuersus est in terram Israel. Rhinocerotis vero gloria ipsi Christo adfuit, propterea quòd placuerit in eo habitare omnem plenitudinem diuinitatis, vt ait sanctus Apostolus. quapropter dum veluti cornu sibi vniuersi Deum patrem adscribit, etiam vnicornis in alijs quibusdam scripturis est nominatus. idem porrò Dei

verbum

verbum intelligibilibus rationalibusq; suis sagittis, inimicum sibiq; aduersantem Diabolum,omnesq; circum illum versantes inuisibiles & malignas potestates, præstantiori sua & inexpugnabili virtute confixit. atq; etiam nunc gentibus multis dominatur: quarum crassitudines & fastum corporeæ massæ extenuans ad angustam æternæ vitæ viam ingrediendã idoneas comparat. sed etiã recumbens idem hic homo ex Israel profectus, qui multis dominatus est gentibus, quieuit, inquit, vt Leo, quibus verbis quam ille assumpsit dispensationem significat, secundum quam quasi quidam regulus, & quasi fera quædam audacior quieuit, dum illius principatum ac regnum mouere loco nemo est qui possit. omnes autem qui Christo fauent ac bene dicunt, & tum oratione tum vita virtuti præceptoris addunt cultum ac reuerentiam,fauoris benedictionisq; diuinæ vicissim participes facti, augescunt quotidie,ac multiplicant: vtpote quum in ipsis diuina illa vox: crescite & multiplicamini & replete terrã: & verius & Deo conuenientius finem suum consequatur: sicut e contrario,qui à prima aduersus illum conspiratione etiam nunc in suis illum concilijs execrantur, Dei in se ipsos execrationem ex illo in hunc vsq; diem contraxerunt. quapropter non regni solum,sed etiam sui illius quod horrore omni ac reuerentia colebant Sanctuarij, extremam solitudinem atq; interitum in oculis habere,atq; intueri non desinunt. non ab re autem fuerit hisce quæ nunc tractamus, ipsius Iacob ad Iudam prophetiam adiungere: quam etiam ipsam euidentissime Saluatori nostro accommodari iam demonstrauimus: contemplarię; eam, quæ in vtrisq; est,concordiam. quemadmodum enim hic dictum est: egredietur homo de semine eius,(ipsius videlicet Iacob) ita etiam illic dictum est: de germine fili mi ascendisti: ab ipso Iacob, ad eum de quo ipse vaticinatur. vtq; in præsenti dicitur illud: & dominabitur gentibus multis: sic in illis quoque illud: & ipse erit expectatio gentium. & rursus hic quidem: deuorabit, inquit, gentes inimicorum suorum, & iaculis suis feriet inimicum: in illis autem simili ratione illud dictum est: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum. item illud: catulus Leonis Iuda: & illud: recumbens dormiuisti, vt leo & vt catulus, quis excitabit illum? quod in illis dictum est:nihil mihi differre videtur, ab eo quod nunc tractamus oraculo, cuius illa sunt verba: recumbens quieuit vt leo, & vt catulus: quis excitabit illum? hæc autem non ab re vnum in locum coegimus, vt quasi in ore duorum testium, eius quæ in prophetiis spectatur concordiæ, de Saluatore nostro demonstratio firmiorem accipiat authoritatem. sed omnia quæcunque in vaticinium Iacob contemplanda contulimus, huic item quod à Balaam dictum est, accommodari poterunt, propter eorum quæ dicta sunt similitudinem. quòd si illa in nostro Saluatore completa esse ampliori demonstratione tum constitit, sequitur iam vt præsentia quoq; fateamur.

Ab Osee. *Item de illo quod dictum est: ex Aegypto uocaui filium meum: & de Herode rege & de euersione regni Iudæorum.*

,, 4 ET EXVRGET Perditio in populo tuo, & omnia munita tua per
,, ribunt, vt princeps Salaman de domo Hieroboam. in diebus belli matrem su
,, per filijs alliserunt. sic faciam vobis domus Israel à facie iniuriarum vestrarum.
,, mane eiecti sunt. eiectus est rex Israel. quoniam infans Israel. & ego dilexi
,, eum. & ex Aegypto euocaui filios eius. sed Aquila Hebraicæ elocutioni inseruiens, ex Aegypto vocaui filium meum, interpretatus est. ego autem necessario ad verbum notaui locum, quoniam Matthæus quoq; posuit prophetiam, vbi in Aegyptum commigrasse Iesum, & illinc redijsse in terram Israel indicauit. si quis autem Saluatoris nostri in Aegyptum profectionem accuset, sciat id totum maxima cum ratione factum fuisse. neq; enim Herodis voluntariam malitiam cohibere par erat, neque rursus Saluatorem, puerum adhuc miracula exordiri iam tum, atq; ante tempus diuinam ostentare virtutem. quod sanè factum fuisset, si mirabili quadam ratione insidiantem sibi Herodem punitus esset, neque vllo modo illam in Aegyptum vnà cum parentibus secessionem pertulisset. verum enim præstantioris cuiusdam dispensationis ac sapientiæ fuit, suo atq; accommodato tempore miraculorum, quæ ad diuinitatem pertinent, initium facere eum cui in tota vita mansuetudinis & clementiæ testimonium redditum est, quiq; ad promerendum, atq; ad communia officia fungenda propensus extitit, nec aliquem vnq; eorum qui non ipsi auscultauerunt vltus est, ne tunc quidem quum vt ouis ad occisionē ducebatur, atq; vt agnus coram tondente se obmutescebat. qui autem quæso conuenisset, eum, qui talis erat, puerum adhuc Herodis malitiæ non concedere, cui etiam ad virilem ætatem prouecto, concedendi & malignos declinandi, testimonium redditum est? quiq;, & se occultare, & in miraculis edendis laudem effugere consueuerit? nam quos ipse curasset, ijs imperabat vt nemini dicerent. quòd si quis prophetiam hanc ad populū referat, dicatq; hæc de populo ex semine Israel oriundo dicta esse, is attendat verborum ordinem in quibus hæc futura dicuntur, postq; dictum est quasi ad ipsam Hierusalem: & exurget perditio in populo tuo, & omnia munita tua peribunt. & quæ quidam princeps passus est in bello, in quo matrem super filijs, terræ alliserunt, eadem vobis quoq; ipsis faciam, propter malitias vestras. vobis porrò quibus tandem alijs, nisi qui vocamini Israelitæ? quiq; etiam reiecti estis cum rege vestro? vbi Herodem obscurius indicat. & hæc omnia passi estis, quoniam puer, inquit, est Israel, & ego dilexi eum. & de Aegypto vocaui filium meum. qui enim fieri potest, vt eodem in loco eosdem & accuset & laudet? sed verus sensus est is, qui hanc habet contemplationem. Israel enim in alia prophetia dictus est Christus, quemadmodum in hac quoq; quam nunc tractamus. quoniam igitur hic, inquit, obediens mihi factus, formā serui accepit, & factus est puer mihi dilectus dum omnia quæcunq; volo efficit: idcirco illū ex Aegypto, ad quā hominis forma assumpta descēdit, dum ea voce terrenus locus significatur: aut etiam ex illa vulgatiore tanq; legitimum dilectumq; filiū euocaui. uos autē ipsos ad quos sermo directus est, vnà cū

regno

regno vestro interitus & perditio comprehendet. hæc quidem ipsa prophetia. constat autem quemadmodum post Saluatoris nostri tempora, quum obsessa fuisset ac vastata Hierusalem, sublatus est, & ad extremam perniciem reiectus, qui vsq; ad illud tempus steterat Iudaicæ gentis legum vsus omnisq; principatus. verum tamen iam tertio, quæ ad Aegyptum pertinent, quæq; ad iter quod in illam est factum, diuinitus prædicta sunt. quod si quis nullo modo fateatur ea nostro Saluatori conuenire, at saltem quum ea Matthæus apposuerit, de testimonio quod est apud Mosem ab illo accepta, ne neget, quod paulo ante tractauimus, dum illud: Deus duxit illum ex Aegypto: enarraremus: quando ne ipse quidem euangelista, se ab ipsius Oseæ prophetia oraculum accepisse indicauit, vt vndecunq; quærentes possint illud vbicunq; positum sit inuenire. ibi videlicet vnde par est Euangelistam illud protulisse.

Ab Hesaia. *De Ioannis in deserto prædicatione.*

„ 5 VOX Clamantis in deserto. parate viam Domini. rectas facite semitas „ eius. omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur. & erunt „ praua in rectam, & asperæ in vias planas. & videbitur gloria Domini. & vi„ debit omnis caro salutare Dei, quoniam Dominus locutus est. hoc quoq; vaticinium oportebat sub Saluatoris nostri tempus suum finem contingere. quo „ circa, vt apud Lucam Euangelistam scriptum est, in anno quintodecimo im„ perij Tyberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, cæterisq; imperan„ tibus qui cum hoc connumerantur, factum est verbum Dei ad Ioannem Za„ chariæ filium in deserto. & quum venisset in omnem terram, quæ est circum „ Iordanem, prædicauit baptisma pœnitentiæ, remissionem peccatorum. hisce autem Euangelista adijcit testimonium, dicens, sicut scriptum est in libro ser„ monum Hesaiæ prophetæ. vox clamantis in deserto. parate viam Domini. & quæ sequuntur. quid igitur tandem aliud clamabat Ioannis illa in deserto prædicans vox ad turbas exeuntes, vt ab ipso baptizarentur, tanquam ad re„ ptilia deserti, quàm conueniens accommodatumq; illud? germina viperarum, „ quis ostendit vobis fugere à ventura ira? & rursus dum prauas animas in re„ ctas, & asperas in vias planas reparat, dicebat ijsdem: facite igitur fructus di„ gnos pœnitentiæ. & hæc scilicet complebantur, dum Ioannes præparat eos qui visuri erant gloriam Domini, & quod vocatur Salutare Dei: quod qui„ dem nihil aliud est quàm Christus, sicut verbis illis testificabatur: ego quidem „ vos aqua baptizo. venit autem fortior me post me, cuius non sum dignus cal„ ciamenta gestare. ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igne. qui etiam quum „ Iesum vidisset venientem, exclamauit: ecce agnus Dei qui tollit peccatum „ mundi. hic est, de quo ego dixi: post me venit vir, qui ante me factus est. quòd vero idem esset salutare Dei, Symeon quoq; testificatus est: qui accepto „ in ulnas puero Iesu, dixit: nunc dimittis seruum tuum Domine secundum ver„ bum tuum in pace. quia viderunt oculi mei salutare tuũ, quod parasti ante faciē

,, omnium populorum,lumen ad reuelationem gentiũ: quibus etiam propheta consentit, dum ait: & videbit omnis caro salutare Dei. illud enim: omnis caro: pro omnibus gentibus dictum est. vt autem demonstretur quomodo hæc suum finem contigerint, & gentes Christum Dei agnouerint, multis non opus est verbis. & quæ quidem ad verbum solent consyderari, in hunc completa sunt modum. cæterum quid quæso fuit in causa,vt non in vrbibus neq; in ipsa Hierusalem, sed in deserto, Ioannes suggestum sibi ad prædicandum elegerit? ad hoc quispiam fortasse responderit, illum hoc fecisse vt prophetia compleretur. sed qui exquisitius ac diligentius se doceri voluerit,illico interrogabit: at qui prophetia hæc quid tandem sibi volebat, quum desertum, & ea quæ ad id genus pertinent enunciabat? cui respondebimus: quòd hoc quoq; signum erat euertendæ vrbis Hierusalem, & eius quod in ipsa erat altaris, ritusq; illius, qui secundum Mosaicam legem seruabatur: quando non amplius per legitima sacrificia remissio illis peccatorum conciliabatur, sed per purgationem lauacri, quod in olim sitibunda ac deserta, dico autem, in collecta de gentibus Ecclesia, tradebatur: in qua etiam illa quæ facta est prophetica uox, parare viam Domini iubet, dum malitias in imo quodam fundo,quasi in conualle positas animarum auferendas, & veteres vrbis Hierusalem atq; eorum qui in illa imperabant principum ac regum, qui montes & colles nominantur, altitudines deijciendas vaticinatur: quibus perfectis, omnis, inquit, caro videbit salutare Dei. hoc est omnis quæcunque corpore inclusa in terra versatur anima tam Barbarorum quàm Græcorum, hoc est, omnium omnino gentium. quæ quidem ipsi vaticinio consentanea ad suum finem peruenisse demonstrantur. dum igitur mecum tacitus quæro, oborta mihi est dubitatio, quid tandem illud esset in Ioanne, quo capta multitudo illa, admiraretur hominem, & prædicanti baptisma pœnitentiæ fidem haberet: quidq; illud quo ducti omnes vndiq; rebus proprijs relictis confluerent in desertum: quum præsertim nulla illius gesta memoriæ prodita sint. neq; enim quod aut mortuos excitauerit, aut alia miracula fecerit, scriptum extat.quid igitur illud erat quod admirabundos omnes redderet? num forsitan nouum & quod à multitudine abhorreret vitæ illius genus? procedebat enim ex deserto insuetatum indutus habitum, omnemq; communem hominum consuetudinem declinans. nam neque in vicum vllum, neque in vrbem, neque in communem aliquem virorum cœtum commeabat. sed ne victu quidem communi vescebatur. si quidem scriptum est, quòd à puerili ætate in solitudine versaretur ad illum vsq; diem,quo ipsi Israel ostenderetur. quin etiam eius vestimentum ex pilis camelorum confectum erat: & cibus erant locustæ & mel syluestre. nunquid igitur quum capillo quidem Naziræum Dei viderent, qui,quæ Deum facile deceat, faciem ostentaret, vestimenti autem insuetatum genus indutum, repente nescio vnde è latebris solitudinis prodeuntem,& post prædicationem rursus in solitudinẽ & in latebras recedentẽ,sine potu,sine cibo, abhorrentẽ à multitudine,

merito

merito obstupebant, & ne hominem quidem illum esse arbitrabantur? quid ni
illum qui vel nullo cibo indigeret? quocirca eundem Angelum esse crede-
,, bant, illum ipsum de quo propheta loquitur, dum dicit: ecce ego mitto An-
,, gelum meum ante faciem meam: qui parabit viam tuam ante te. eundem scri
pturæ locum Marcus quoque Euangelista citauit. quin etiam ipse Saluator
,, huic rei testimonium exhibet, dicens: venit Ioannes ad vos, neq; comedens
,, neq; bibens: & dicitis Dæmonium habet. incredulos enim & aduersus veri-
tatem difficiles & peruicaces, credibile est propter illud quo Ioannes vteba-
tur vitæ genus, talia in illum probra iactasse, sicut econtrario qui virtutis il-
lius sensu afficiebantur, Angelum existimasse. hæc igitur arbitror ipsum Io-
annem intuentibus admirationem, ac stuporem erga hominem attulisse. qua
propter ad eam animæ purgationem, quæ ab illo denunciabatur vndiq; con-
currebant. meminit autem huiusce quæ de illo fertur historiæ etiam Iosepus in
decimo octauo Iudaicæ antiquitatis libro, in hunc modum scribens: nonnul-
li autem Iudæorum putabant ideo perijsse Iudæorum exercitum, quòd Deus
iustissime vlcisci voluerit supplicium Ioannis qui Baptista vocabatur. hunc
enim occiderat Herodes, virum bonum, & Iudæos adhortantem vt exercita
tione virtutis, mutuaq; inter se ipsos iustitia, atq; erga Deum pietate vtentes,
ad baptismum accederent. sic nanq; ablutionem quoq; ipsi videri acceptam.

Ab Eodem. *Item de solitudine, ipsoq; nominatim Iordane fluuio, apud quem Ioannes bapti-
zabat.*

,, 6 LAETARE Solitudo sitiens. exultet desertum, & floreat vt lilium.
,, & efflorebunt & exultabunt deserta Iordanis. & gloria Libani data est ei, &
,, honor Carmeli. & populus meus videbit gloriam Domini. quibus adiun-
,, git: conualescite manus remissæ, & genua soluta. consolamini pusillanimes
,, intellectu. confirmamini, ne timete. ecce Deus noster iudicium reddit, &
,, reddet. ipse veniet & saluabit nos. tunc aperientur oculi cæcorum, & aures sur
,, dorum audient. tunc saliet, vt ceruus, claudus: & plana erit lingua muto-
,, rum. quoniam erupit in deserto aqua, & scissura inundans in terra sitienti. hæc
autem Saluatoris nostri planè admirabilibus gestis completa sunt, post Ioan-
nis prædicationem. contemplare igitur, quemadmodum solitudinem euan-
gelicæ instruit, neq; id simpliciter aut quamuis solitudinem, sed definite illam
,, & solam, quæ est apud Iordanem fluuium. quandoquidem iuxta hanc versans
,, Ioannes baptizabat, vt scriptura ipsa fidem facit, dicens: erat Ioannes in soli-
,, tudine baptizans, & exibat ad illum omnis Iudæa regio, & Hierosolymorum
incolæ omnes, & baptizabantur ab illo in Iordane. hanc igitur solitudinem,
eius quæ quondam ab omnibus bonis deserta erat, dico autem collectæ de
gentibus ecclesiæ, signum gestare arbitror: ipsum vero fluuium in solitudine,
purgantem omnes qui in ipso abluerentur, purgationis cuiusdam, quæ secun-
,, dum sententiam intelligatur, imaginem gerere: qua de re loquuntur scriptu-
ræ dicentes: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. significat porrò hoc

perpetuam influxionem diuini spiritus, qui desuper inundat, & Dei ciuitatem
irrigat: sic autem vocatur vitæ genus, eius quæ à Deo dirigitur. hic igitur
Dei fluuius vsq; ad solitudinem deuenit, collectam videlicet de gentibus eccle
siam. & huic quas in se ipso habet aquas vitales etiam nunc abunde largitur.
postea idem vaticinium eidem solitudini canit datum iri gloriam Libani, &
honorem Carmeli. sed quæ nam hæc est gloria Carmeli? nisi is qui ex lege
Moysi per sacrificia celebrabatur ritus? quem vbi repudiauit Deus per eam
,, prophetiam quæ ait: cur mihi thus de Saba affertis? & quid mihi multitudo
,, sacrificiorum vestrorum? in solitudinem Iordanis transtulit gloriam Hierusa-
lem, postquam ratio pie religioseq; viuendi non in Hierusalem, sed in deser-
to consummari cœpta est: quod videlicet accidit post Ioannis tempora. simili
ratione, etiam honor legis, & eorum quæ in lege corporalius sancita sunt,
Iordanis solitudini datus est, propter eandem causam, quoniam non amplius
in Hierusalem confugiebant qui curationis indigebant eius quæ ad animum
pertinet, sed in id quod nominatur desertum, propter eam quæ in illo prædi-
cabatur remissionem peccatorum. puto etiam Saluatoris nostri ad baptismum
,, accessum significari illis verbis: & populus meus videbit gloriam Domini, &
,, altitudinem Dei. tunc enim visa est Saluatoris nostri gloria, quum ascendit
de aqua, & ei aperti sunt cœli: & vidit spiritum Dei descendentem quasi co-
,, lumbam, & manentem super eo. quum vox quoq; de cœlo audita est, dicens:
,, hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. sed etiam quicunq; legiti-
me ad lauacri mysterium accedit, vbi Theologiam de Christo acceperit, glo-
riam eius intuebitur, & cum Paulo dicere poterit: & si cognouimus secundum
carnem Christum, at nunc tamen non amplius cognoscimus.

,, A' *Psalmo.* 90. *De Christi post baptismum tentatione.*

,, 7 QVI HABITAT In adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli
,, cõmorabitur. dicet Domino susceptor meus es, & refugium meum, Deus me-
,, us adiutor meus, & sperabo in eum. quoniam ipse liberabit me de laqueo ve-
,, natorum, & ab oratione turbulenta. in scapulis suis obumbrabit tibi, & sub
,, alis eius sperabis. scuto circundabit te veritas eius: non timebis à timore no-
,, cturno: à sagitta volante in die: à negocio perambulante in tenebris: ab in-
,, cursu, & Dæmonio meridiano. cadent à latere tuo mille, & decem millia à
,, dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. verum tamen oculis tui con-
,, syderabis, & retributionem peccatorum videbis. quoniam tu Domine spes
,, mea: altissimum posuisti refugium tuum. non accedent ad te mala, & flagel-
,, lum non appropinquabit tabernaculo tuo. quoniam Angelis suis mandabit
,, de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis. in manibus portabunt te, ne forte
,, offendas ad lapidem pedem tuum. super aspidem & basiliscum ambulabis, &
conculcabis leonem & draconem. Saluator & Dominus noster Iesus qui
Christus Dei est, dum quatenus homo factus est, consyderatur, habitans dicitur

in adiutorio

in adiutorio altiſſimi,utpotè quum in protectione Dei & patris cōmoretur. hic
igitur unum patrem nec alium præterea quempiam,quo tempore à Diabolo tē-
tatus eſt,perfugium nactus, liberatus eſt olim de laqueis aduerſantium poteſtatū,
quæ uenatores hoc loco appellantur,quum inſtar cuiuſdam communis hominis
ductus eſt in deſertū,ut tentaretur à Diabolo. & fuit in deſerto quadraginta dies
& quadraginta noctes, & tentatus eſt à Satana:fuitq́;,ut Euangeliſta author eſt,
cum beſtijs.ſed quæ tandem hæ beſtiæ, niſi quas commemorat is,qui nunc tra-
ctatur pſalmus ad eum qui in adiutorio altiſſimi habitat,ubi ait:ſuper aſpidem et
baſiliſcum ambulabis,& conculcabis leonem & draconem?cæterum non ab his
ſolum liberatum iri eum,dicit,ſed etiam ab oratione turbulenta. at uero quæ tan-
dem hæc fuit oratio, niſi quam illi obiecit tentator,ut in ſacro euāgelio ſcriptum
eſt?operæ autem pretium eſt contemplari,quæ cauſa fuerit,ut Saluator noſter qui
talis tantusq́; eſt,tentationem perpeſſus ſit. quum igitur omnem ex hominibus
ægritudinem,omnemq́; languorem,infeſtosq́; ſpiritus atq; impuros Dæmonas,
qui plurimis ante ſæculis omnes qui in terra uerſabantur,per eam ſuperſtitionem
quæ multos Deos colit,ſubegerant,eſſet expulſurus, non ex abdito quaſi latitans
ad ea quæ dicta ſunt,acceſſit. ſed contra infeſtos prius eoſdemq́; inuiſibiles prin-
cipes,per eum quem aſſumpſit hominem,militantium more profectus,& in ipſius
Diaboli medium,omniſq́; Dæmonicæ cateruæ progreſſus,ubi ſuper aſpidem et
baſiliſcum ambulauit, & conculcauit leonem & draconem: multoq́; prius re-
gnantium inimicorum,& millia & dena millia ſubuertit,principatus uidelicet ac
poteſtates alias quidem à dextris,alias uero à ſiniſtris bellantes, itemq́; eos qui
mundi rectores harum tenebrarum dicuntur,ac ſpiritualia malitiæ: omnia inquā
hæc,ubi nihil poſſe redarguit,ac deniq; ipſum malorum principem Diabolum,
uerbo oris ſuis procul extruſit, percurritq́; atq; inambulauit omnem aduerſan-
tem poteſtatem:ac ſe ipſum quidem adire ac tētare uolentibus exhibuit:nec quiſ-
quam omnino aduerſus illum ſtare potuit: tum demum ad hominum ſalutem ac-
ceſſit. quocirca intuentes illum Dæmones agnoſcebant,propter eam de qua di
ctum eſt in deſerto commorationem,quum ad ipſum dicerent: quid nobis & ti-
bi Ieſu fili Dei?hæc igitur de his dicta ſunt. quæ uero deinceps in pſalmo ſequū-
tur, ad ipſum Chriſtum enunciantur ex illo: in ſcapulis ſuis obumbrabit tibi, al-
tiſſimus uidelicet.& ſub alis eius ſperabis. ſcuto circundabit te ueritas eius. & quo-
niam diebus quadraginta, noctibusq́; totidem tentatus eſt, de ijs quidem qui
noctu illum inuadebant, dictum eſt ad ipſum: non timebis à timore noctur-
no:de ijs uero qui eundem per diem oppugnabant, illud: à ſagitta uolante in
die. item de nocturnis illis, illud: à negocio perambulante in tenebris: de diur
nis uero illud: ab incurſu & Dæmonio meridiano. ad hæc, quoniam dum ten
tabatur, malignæ poteſtates illum circunſtabant, & quæ quidem illius latus dex
trum ſtipabant, ſiniſtris multo plures erant, utpotè quum dextra longe ſint ua-
lentiora, merito adiungitur ad eundem: cadent à latere tuo mille, & decem mil
lia à dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. ubi à latere dictum eſt,pro

eo quod est à sinistro. quum autem nomen sinistri merito prætermissum sit ac tacitum, ne aduersi quidpiam aut sinistri in illo reperiri uideatur, quumq; tota decem millia, nec non ipsa mille, tum à latere eius, tum à dextris casura esse
,, dicantur, iure optimo post ipsa hæc deinceps dictum est illud: uerum tamen
,, oculis tuis consyderabis, & retributionem peccatorum uidebis. & hæc, inquit, circum te erunt, qui es Christus Dei, quoniam tu ipse, qui es spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. ubi etiam diligenter obseruabis quonam pacto propheta ad ipsum Dominum dicat: quoniam tu Domine spes mea altissimum posuisti refugium tuum: ubi exquisite alterum, qui priuatim est Dominus, ab altero distinguit: qui & huius ipsius est pater, & præterea Deus altissimus dicitur. quapropter, quum illum ut patrem, utq; Deum altissimum, refugium suum,
,, Christus posuerit, dictum est ei, illud: non accedent ad te mala, & flagellum
,, non appropinquabit tabernaculo tuo. quoniam Angelis suis mandabit de te,
,, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. in manibus portabunt te, ne forte offen-
,, das ad lapidem pedem tuum. & sane diligenter obserua quonam modo, in illo: quoniam tu Domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum: illud, Domine, per id nomen quod quattuor literis constat, in Hebraico scriptum sit: quod quum in enunciabile esse dicant Hebræi, solo Deo & patre usurpare cõsueuerunt: nos autem idem nomen ubi de uerbi quoq; diuinitate agitur in plurimis positum esse scripturis antea demonstrauimus: ut item in eo psalmo qui
,, nunc in manibus est: qui ait in personam ipsius Domini: quoniam Domine
,, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum: tanquam si diceret: quoniam tu ipse, o Domine, qui mea spes es diuinantis hæc, illum à quo ipse es Deum altissimum nosti, & hunc ipsum posuisti refugium tuum: ex quo etiam in princi
,, pio psalmi de eodem dicebatur: qui habitat in adiutorio altissimi, in protectio
,, ne Dei cœli commorabitur. dicet Domino susceptor meus es, & refugium
,, meum, Deus meus, adiutor meus, & sperabo in eum. quoniam igitur tu, o Domine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco, inquit, ipse altissimus liberabit te à laqueo uenatorum & ab oratione turbulenta: & in scapulis suis obumbrabit tibi. quapropter quum tali fultus sis paterno altissimi auxilio, non timebis à timore nocturno, neq; omnino à quopiam eorum quæ prædicta sunt, ac ne ab ijs quidem quæ deinceps adduntur. nam quoniam tu, Domine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. flagella porrò efficacias ipsorum Dæmonum etiam in euangelijs nominari deprehendes: quas ne appropinquare quidem audere idoneas esse ait, tabernaculo Christi, hoc est corpori eius. qui enim id potuissent, quando solo uerbo eas ex hominibus expellebat? de hoc autem tabernaculo, etiam Dauid quodam in loco iurauit Domino, & uotum
,, uouit Deo Iacob, his uerbis: si ascendero in lectum strati mei, si dedero som-
,, num oculis meis, et palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis,
,, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. huius igitur ta-

bernaculi

bernaculi causa dicebatur: non timebis à timore nocturno: & illud: ipse liberabit te de laqueo uenatorum, et ab oratione turbulenta: & illud: non accedent ad te mala, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo: & quæcunq; ad hominem magis spectantia de illo dicta sunt: sicut etiam illud: Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te: & illud: in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum, talia enim ad Deum dici nunquam conueniet: at uero ad tabernaculum eius, quod propter nos assumpsit, quo tempore uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, conueniet. cæterum non ab re mihi quidem uidebor facere, si, quo exquisitius ac stabilius ea quæ dicta sunt, confirmentur, reliquorum quoq; interpretum sententias editionesq; hoc loco posuero: quorum unus Aquila in hunc modum reddidit: quoniam tu, Domine, spes mea, altissimũ posuisti habitaculum tuum. non traducentur ad te mala, & tactus non appropinquabit in protectione tua: quoniam Angelis suis mandabit, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. Sed Symmachus, tu enim, inquit, Domine securitas mea, altissimam posuisti habitationem tuam. non inualescet aduersum te malum, neq; tactus appropinquabit tentorio tuo: quoniam Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus uijs. igitur hisce ipsis authoribus, ad Dominum tanquam de Domino dictum est illud: Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis. in manibus portabunt te, uidelicet te Dominum, ne forte tu Dominus offendas ad lapidem pedem tuum. quin etiam Diabolus in tentatione aduersus Saluatorem nostrum, ijsdem usus est uerbis: quando assumptum illum in sanctam ciuitatem, constituit supra pinnaculum templi, & dixit ei: si filius
" Dei es, mitte te ipsum hinc deorsum. scriptum est enim, quod Angelis suis man-
" dabit de te: & in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuũ.
" ad quem Dominus noster respondens ait: scriptum est, non tentabis Dominum
" Deum tuum. præterea quoniam in tentatione cum feris, ut ipse Euangelista est author, uersabatur: cum quibus autem non descriptum est palàm: eam rem ipsius psalmi uaticinium, dum genera ferarum commemorat, manifestius eloquitur, his uerbis: super aspidem & basiliscum ascendes, & conculcabis leonem & draconem. ubi aspidem & basiliscum, ipsum utiq; Diabolum, & qui ipsum sequuntur, principatus malasq; potestates, conculcaturum affirmat. ijs autem qui similem ipsi uirtutem nacti sunt, discipulis utiq; suis atq; Apostolis, potestatem incedendi super serpentes & scorpiones donauit, non permittens eos tentari supra quàm ferre possent. ad illum enim solum spectabat, peiores in nequitia potestates, nec non ipsum omnium principem sæculiq; huius tyrannum, diuina sua uirtute prosternere.

Ab Hesaia. *De Galilæa gentium, in qua Saluator noster maximam suorum miraculorũ partem ædidit: & de Apostolorum ipsius uocatione.*

" 8 HOC Primum bibe, cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, &
" reliqui maritimam incolentes, & trans Iordanem Galilæa gentium: populus
" ambulans in tenebris, uidete lucem magnam: habitantes in regione & umbra

,, mortis lux splendebit super uos. plurimum populi quod deduxisti in lætitia tua.
,, & lætabuntur coràm te, tanquam qui lætantur in messe, & quemadmodum qui
,, diuidunt spolia. quoniam auferetur iugum quod super ipsis positum est, & uir-
,, ga quæ super collo ipsorum. uirgam enim repetentium dissipauit Dominus, si-
,, cut in die super Madiam: quoniam omnem uestem congregatam dolo, & ue
,, stimentum cum permutatione persoluent, & uolent si facti fuerint igne combu
,, sti: quoniam puerulus natus est nobis, & filius datus est nobis: cuius principatus
,, extitit super humerum eius. & uocabitur nomen eius magni consilij Angelus,
,, princeps pacis, ius & potentiam habens, Deus fortis, pater futuri sæculi. præ
ter alia omnia completa sunt etiam hæc in Saluatore ac Domino nostro Iesu,
qui Christus Dei est, quo tempore, ut diuinus euangelista author est, audiens
,, quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam, & relicta Nazareth, ueniens
,, habitauit in Capernaum iuxta mare in finibus Zabulon & Nephthalim, ut im-
,, pleretur quod dictum est, per Hesaiam prophetam dicentem: terra Zabulon,
,, & terra Nephthalim, uiam maris, trans Iordanem Galilæa gentium. populus
,, sedens in tenebris uidit lucem magnam, & habitantibus in regione & umbra
,, mortis, lux orta est eis. ex illo igitur cœpit Iesus prædicare & dicere: pœni-
,, tentiam agite, quoniam appropinquauit regnum cœlorum. præteriens autem
,, iuxta mare Galilææ uidit duos fratres, Simonem qui uocatur Petrus, & Andreã
,, fratrem eius mittentes rete in mare. erant enim piscatores: & ait illis: uenite
,, post me, & faciam uos piscatores hominum. illi autem statim relictis retibus se
,, cuti sunt eum. & profectus inde uidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, &
,, Ioannem fratrem eius in naui cum Zebedæo patre ipsorum reficientes retia sua,
,, & uocauit eos. illi autem continuo relicta naui & patre ipsorum, secuti sunt eũ.
,, & circuibat Iesus totam Galilæam docens in conuentibus eorum, & prædicans
,, euangelium regni, & sanans omnem ægritudinem & omnem languorem in po
,, pulo. & abijt opinio eius in totam Syriam. & afferebant ei omnes male haben
,, tes, uarijs morbis & cruciatibus comprehensos, & Dæmonia habentes, & lu
,, naticos, & paralyticos, & sanabat eos, & sequebantur eum turbæ multæ à Ga-
lilæa. sanè hæc omnia propter prophetiam exposui, quæ in Galilæa magnum
lumen fore pollicetur, & in regione Zabulon ac Nephthalim, quum tamen
neutra sit Galilæa gentium. cur autem in Galilæa gentium plurimum diuersa-
tus est? nimirum ut omnium gentium uocationis exordia constitueret: etenim
inde profectos discipulos suos euocauit. quocirca paulopost in eodem euange-
lio inuenies Matthæum de Galilæa uocatum fuisse. & in alio rursus Leui. Phi-
lippus autem, ut apud Ioannem legitur, de Bethsaida profectus est ciuitate An
dreæ & Petri. atqui hæc ipsa erat Galilææ. quin etiam apud eundem euangeli-
stam nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ, ubi quum Dominus admirabiliter a-
quam in uinum commutasset, miraculorum ibidem initium fecit, quo tempore
declarauit gloriam suam & crediderunt in eum discipuli. consydera uero num
hoc ipsum primum Saluatoris nostri miraculum, quod in Cana Galilææ editũ

est, dum

est, dum aqua in uinum commutatur, diuinans in ipso prophetiæ principio, ea
,, quæ nunc tractatur oratio significet illis uerbis : hoc primum bibe, cito fac, re-
,, gio Zabulon & terra Nephthalim, Galilæa gentium. quòd si tale miraculum nota quædam fuit arcanioris mixturæ ex ea cõmutatæ, quæ ad corpus magis spectaret, in intelligentem ac spiritualem lætitiam spectantis ad fidem noui testamenti mixturæ, uide ne hoc ipsum quoq; ad ea quæ de Galilæa dicta sunt, accommodate significauerit, canens quemadmodū sub Christi aduentum primi omnium ij, qui Zabulon ac Nephthalim habitarent, non autem qui Iudæam & Hierusalem, potus euangelicæ prædicationis participes futuri essent. porrò his lætitiæ causam ait fuisse, ingentis lucis illustrationem, qui quidem ante aduentum in tenebris sedentes, in regione & umbra mortis sedebant. exorto autem illis salutari lumine, ita lætabuntur, ut ij qui lætantur in messe, utq; ij qui diuidunt spolia. hæc uero ipsa re completa sunt, quum de Galilæa uocatis Apostolis, mirabilia opera sua & doctrinam, Saluator ac Dominus noster illis palàm exhibuit. lætaturos autem eos coràm ipso prophetia diuinat, instar lætantium in messe. sed
,, in qua tandem messe, nisi in ea de qua ipse dicebat ? attollite oculos uestros, & ui-
,, dete regiones, ut albæ sunt ad messem iam nunc. his autem uerbis gentium congregationem significabat. de ijsdem uero dictum est, quòd lætabuntur ut ij qui diuidunt spolia. quum ergo gentium inter se regiones, & uniuersam quæ sub Sole est terram, Saluatoris nostri discipuli atq; euangelistæ diuisissent, innumerabiles sæculi huius principes spoliauerunt, eos utiq; qui prius gentibus imperabant. attamen aliam quoq; causam, propter quam lætitia sint afficiendi, commemorat, quòd auferendum sit ab ipsis corporale legis iugum, iam pridem ipsis impositum, quòd neq; ipsi, neq; patres ipsorum potuerunt ferre. cæterum non modo iugum sublatum est ab ipsis, sed etiam uirga repetentiū, quæ prius in collo ipsorum imposita erat. declarat porrò qui sint repetentes alibi, dicens : po-
,, pulus meus : exactores uestri spicas uestras colligunt, & repetentes dominan-
,, tur uobis. uerum hi quidem à Zabulon & Nephthalim oriundi, qui ingens lumen intuiti sunt, lætabuntur propter illa quæ iam ante dicta sunt : qui uero ab ipsis repetebant, ab ijs repetetur usq; ad ultimum quadrantem : ijdemq; ubi omnem uestem omneq; uestimentum persoluerint, igne combusti fient in ipso exactionis tempore : omniaq; hæc passuros ait, propterea quòd puerulus natus est nobis, & filius datus est nobis, ipse magni consilij Angelus. at uero quibus tandem nobis, nisi qui in ipsum credidimus, & omni uidelicet Galilææ gentium, quibus magnum lumen ortum est ? sed quod nam hoc quæso, nisi ipse natus puerulus, & qui à Deo datus est filius, qui magni consilij Angelus, & princeps pacis, & ius potentiamq; habens, & Deus fortis, & pater futuri sæculi nominatus est ? uerum hæc ipsa iam antea ad unum referenda esse Saluatorem Dominumq; nostrum, suo tempore demonstrauimus.

A Psalmo. 67. De Apostolorum uocatione.

,,, VISA Sunt itinera tua Deus,itinera Dei mei regis qui eſt in ſancto.præue-
,, nerunt principes coniuncti pſallentibus in medio adoleſcentularum tympani-
,, ſtriarum. in eccleſiis benedicite Deo Domino de fontibus Iſrael. illic Benia-
,, min iunior in mentis exceſſu: principes Iuda,duces ipſorum, principes Zabu-
,, lon, principes Nephthalim. hoc quoq; in loco eos, qui dicuntur principes
Nephthalim non alios eſſe cenſeo quàm Apoſtolos. inde enim eos Saluator
ac Dominus noſter elegit, ut à Matthæo ſcriptum eſt. ingreſſum uero ad ho-
mines, aduentumq; Dei uerbi cum corpore, dum canit ſcriptura, ſic ait: uiſa
ſunt itinera tua Deus & cætera. huiuſce porrò aduentus quum quaſi præcurſo-
res fuerint ueteres Deo amici prophetæ,ad pſalterium & ad omnis generis ſpi-
ratilia inſtrumenta illum in choris prædicantes & laudibus celebrantes anteuene
runt,in medio adoleſcentularum tympaniſtriarum.ubiq; enim in medios Iudæo
rum conuentus progreſſi diuini prophetæ,Chriſti tanto ante denunciabant ad-
uentum. quin etiam ijdem diuino ſpiritu afflati Saluatoris noſtri diſcipulos allo-
,, quebantur dicentes:in eccleſiis benedicite Deo Domino de fontibus Iſrael.fon-
tes autem Iſrael uerba fuerint,quæ ipſi Iſrael tradita ſunt. primis enim illis credi-
ta ſunt Dei oracula:unde nos quoq; haurientes Chriſti eccleſias irrigare opor-
tebit.adoleſcentulas autem &tympaniſtrias dixit,ut eo modo animas olim uitam
ſuam ad Moyſi legem,dirigentes,& ſecundum corpus plurimũ degentes ſignifi-
caret:ubi dum adoleſcentulas quidẽ uocat,earũ rudius atq; imperfectius ꝓpoſitũ
notat,dum aũt tympaniſtrias,earundẽ corporalis adorationis uſum intelligi uult.

Ab Heſaia. De prophetica lectione, quam ipſe Dominus noſter in conuentu Iudæorũ exhibuit.

10 SPIRITVS. Domini ſuper me:propter quòd unxit me.euangeliza
,, re pauperibus miſit me,ſanare contritos corde,prædicare captiuis remiſſionem,
,, & cæcis uiſum: uocare annum Domini acceptum, & diem retributionis. hoc
,, quoq; uaticinium ipſe Dominus noſter in ſe ipſo completum eſſe cõfirmat,quo
tempore quum ueniſſet in Nazareth,ubi fuerat educatus,ingreſſus eſt, ut ſolebat,
quodam ſabbatorum die in conuentum:ſi quidem ſurgenti illi porrectus eſt liber
Heſaiæ prophetæ:quem quum euoluiſſet,legit illud quod in eo ſcriptum eſt: ſpi-
ritus Domini ſuper me:propter quòd unxit me. euangelizare pauperibus miſit
,, me: prædicare captiuis remiſſionem,& cæcis uiſum:dimittere confractos in remiſ
,, ſionem: uocare annum Dñi acceptum.& quum plicuiſſet librum, reddidiſſetq;
,, miniſtro,tum ſedit.& omnium oculi in conuentu erant intenti in illum.itaq; cœ-
pit ad illos dicere:quod illo die completa eſſet ſcriptura illa in auribus illorum.
ergo Saluator ac Dñs noſter ex hac planè ſcriptura uidetur longe excellentius
ac melius quàm illi ſacerdotes qui olim corporali unctione ungebãtur, non oleo
comparato neq; ab hominibus,ut alij ſolebant, ſed diuino,hoc eſt, Dei patriſq;
ſui ſpiritu unctus.à quo etiam eius diuinitatis quæ facta non eſt,compos effectus,
Deus ac Dominus in ſacris dictus eſt libris.huic prophetiæ quæ nunc tractatur
ſimilia ſcribit Matthæus,ubi illum pauperes euangelicè inſtruentẽ inducit, quo
,, tempore uidens turbas aſcendit in montem: & quum ſediſſet, acceſſerunt ad illũ
diſcipuli

,, discipuli sui. & aperiens os suum docebat eos, dicens: beati pauperes spiritu,
,, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. nam etiam illud scripto proditum est,
quod cæcis non paucis uisum restituerit. non solum enim ijs qui oculis corporis
capti erant uisum largiebatur: sed etiam ijs qui in altero genere caligabāt, ut ani-
mo Deum uniuersi intuerentur atque agnoscerent, authorem se exhibebat. alioqui
uero etiam ijs qui ab inuisibili ac Dæmonica potestate uincti essent captiuiq; ab-
ducti ac malorum cathenis impliciti, libertatem dissolutionemq; earum rerum à
quibus tenebantur denunciabat: si modo ipsi quoq; illius prædicationi fidē ad-
hibentes, ad illum tanquam ad redemptorem & saluatorē accurrebant, & illius
præceptis obtemperabant. cæterum quæ ex hoc oraculo supersunt suo tempo
re in ijs, quæ de promissionibus tractanda sunt, exquirentur.

A Deuteronomio. De nouæ legis in euangelio Christi sanctione.

,, PROPHETAM De fratribus tuis suscitabit tibi Dominus Deus
,, tuus sicut me, illum audietis in omnibus quæcunq; postulasti à Domino Deo
,, tuo in Coreb in die concionis dicentes: non ultra audiemus uocē Domini Dei
,, nostri, & ignem hunc grandem non uidebimus amplius, neq; moriemur. & di
,, xit Dominus ad me: recte omnia locuti sunt. prophetam ex fratribus ipsorum
,, suscitabo eis sicut te. & dabo uerbum meum in os eius. & loquetur eis secundum
,, quodcunq; præcepero illi. & quicunq; homo non audierit omnia quæcunque
,, loquetur propheta ille in nomine meo, ego ulciscar ex eo. animaduerte dili-
genter ut nullus planè apud Hebræos Moysi similis propheta surrexerit, hoc
est: qui & legum author, & pietatis apud homines introductor extiterit, nisi
unus Saluator noster Christus Dei. itaque in fine Deuteronomij legitur: non
surrexit ultra propheta in Israel sicut Moses. nam & si innumerabiles pro-
phetæ post illum extiterunt, at non tamen sicut ille. totum uero hoc ipsa Dei
pollicitatio complexa est, quippe quæ unum duntaxat non multos, & eundem
similem illi suscitandum promittat. significat autem hunc & legum authorem, &
pietatis apud homines magistrum futurum: cuiusmodi unus Saluator ac Domi
nus noster Iesus Christus, nec alius præterea quispiam fuisse demonstratur, & le-
gum author uidelicet, & idem sui patris qui Deus est uniuersi propheta. & Mo
" ses quidem unius duntaxat gentis dux fuit, & quæ uni illi non autē cæteris quoq; gē-
" tibus accōmodari possent, in legibus suis sanxisse reperitur. at uero ipse Christus
" Dei, ubi à patre promissum illud accepit: postula à me, & dabo tibi gentes hære
ditatem tuam: utpotè qui non solis Iudæis, sed etiam uniuerso hominum generi
nouus legum pietatisq; author à patre constitueretur, uocationi omniū gentiū,
tum facilē, tum accōmodatam legū disciplinam exposuit. quū ergo ampliori quā
quā hominem deceat authoritate, leges inuenerit, diuiniore etiam quam quā à Mose
præstari potuerit uirtute, in toto orbe seruandas sacrosanctas suas leges per suos
euāgelistas descripsit, dum ita ad illos dicit: audistis quod dictū sit antiquis: nō oc
cides. ego autē dico uobis ne irasci quidē temere. et quæcunq; his adiuncta in publi
ce descriptis ipsius documentis circūferuntur: quæ quidem ipse etiā euangelista tali

,, commendat, quod utiq; obstupescerent omnes doctrinam illius: eo quod do
,, ceret eos tanquam potestatem habens, non tanquam scribæ ipsorum. quum
autem totius operis initio quis esset Saluatoris nostri, tum in doctrina, tum in legibus sanciendis modus explanauerimus, ubi quid esset Christianismus in medium protulimus, ad illa ipsa legentes etiam nunc remittimus. sed diligentiori quadam animaduersione res digna esse uidetur, cur ita Dominus prophetam illis se suscitaturum polliceatur. quoniã igitur Moysem ipse Dominus iusserat uniuersum populum triduo expiare, ut simul & spectatores illi & auditores diuini aduentus efficerentur, illi autem infirmiores ad gratiam Dei existebant, ut propterea quum iam & intueri & audire inciperent, eam rem ipsi recusauerint, di
,, centes ad Mosem: tu loquere ad nos, neq; loquatur ad nos Deus, ne moria
mur: merito ob eam rem suscipit quidem illorum pietatem ac reuerentiam Dom
,, nus: idem uero ait: recte omnia quæcunq; locuti sunt. prophetam excitabo il
,, lis de medio fratrum suorum sicut te. sic ergo causam quoq; docuit, cur tanquam
propheta fuerit uenturus ad homines, ea uero fuit hominum imbecillitas, & præstantioris uisus recusatio. habes igitur causam, cur propheta ille, qui uenturus canebatur, homo esset futurus. merito igitur expectantes illum Iudæi, Ioannem
,, Baptistam interrogabant, ac dicebant: ipse propheta es tu? & respondit, non.
uerum quum Ioannes uerum fateretur, non se prophetam esse negauit. erat enim, sed se illum esse prophetam duntaxat, quem Moyses uenturum prædixisset. quod uero ante illum prophetam missus esset, planissime demonstrauit. cæterum quoniam prophetica oratio unis ijs, qui ad circuncisionem pertinent, suscitandum esse prophetam canebat, merito Saluator ac Dominus noster, utpotè
,, qui ipse esset ille antea denunciatus, non ueni, inquit, nisi ad oues quæ perierũt
,, domus Israel. Apostolos autem suos monebat, dicens: in uiam gentium ne
,, abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis. ite uero potius ad oues
,, quæ perieruut domus Israel: ubi planè ostendit, se primo loco ad illos esse missum, sicut etiam ab ipsa prophetia dictum fuerat. sed quum talem gratiam non
,, accepissent, eosdem alibi redarguit, dicens: eo quòd ueni & non fuit homo:
,, uocaui & non fuit qui audiret. deinde ad illos dicit: auferetur à uobis regnum
,, Dei, & dabitur genti ferenti fructus suos. suis uero discipulis post illorum re
,, iectionem imperat: ite & docete omnes gentes in nomine meo. sic igitur nos
,, quidem gentes, antea denunciatum illum & à patre missum prophetam, tanquam eum qui omnibus hominibus & legum & pietatis erga Deum uniuersi au thor extiterit, per salutarem ipsius euangelicamq; doctrinam agnouimus, & sus
,, scepimus, quum in hoc alia quoq; prophetia completa sit, quæ ait: constitue
,, Domine legislatorem apud eos. agnoscant gentes quòd homines sunt. Iudæi
uero contra qui illũ, quem sua ipsorum oracula uenturũ prædicebant, non susceperũt, idoneum dedere supplicium, sicut prophetia diuina significauerat, quum dixit: &
,, quicunque homo non audierit omnia quæcunque loquetur ꝓpheta ille in noĩe
,, meo, ego ulciscar ex eo. ultus igitur est de populo illo oẽm sanginem effusum in

terram

terram a sanguine Abel, usq; ad sanguinem Zachariæ, & ad extremum ipsius Christi: cuius sanguinem quum super se, & super filios suos expoposcissent, in hunc usq; diem eius sceleris quod audacissime perpetrarunt suppliciũ pendunt.

Ab Iob. *De ambulatione Christi in mari.*

,, 12 QVI Dicit Soli, & non oritur, & astra quasi signo impresso claudit: ,, qui extendit cœlum solus: qui ambulat in mari sicut in solo. hæc item uni Saluatori ac Domino nostro, tanquam Dei uerbo & rerum omnium opifici accõmodari possunt: solus enim ex omnibus qui unquam fuerint quo tempore homo factus est, & corpore & figura hominis assumpta, insuperficie maris ambu,, lasse dicitur, quum suos discipulos compulit ascendere in nauiculam, & præ,, cedere ipsum trans fretum donec ipse dimitteret turbas. & dimissis turbis ascen,, dit in montem ut solus oraret. uespere autem facto solus erat ibi. nauicula au,, tem iam erat in medio mari. uidentes autem eum supra mare turbati sunt, dicen,, tes quod phantasma esset. & præ timore clamauerunt. statim uero locutus est ,, eis, dicens: confidite ego sum, nolite timere. nam alioqui fieri non poterit ut Deo conuenientem theologiam comprehendere uideatur oraculum, si quis illud de supremo Deo & patre uniuersi intelligat. quid enim uenerationis aut dignitatis habeat si Deus uniuersi ambulare in mari dicatur? cuiusmodi autem ambulatio in mari intelligetur illius qui omnia complectitur, ac cœlum terrãq; ,, complet, & propemodum dicit? cœlum mihi sedes, terra autem scabellum pe,, dum meorum? item cœlum & terram ego impleo dicit Dominus? Saluator autem ac Dominus noster, quum se ipsum euacuauerit & formam serui acceperit, & habitu inuentus sit ut homo, dum signum eius quæ multos latebat diuinæ uirtutis suæ uidendum suis præbet discipulis, super marinos fluctus incessisse, & tempestatem uentosq; cohibuisse, publicæ scripturæ testimonio dictus est, quo tempore ij qui talia intuebantur obstupescebant dicentes: quis est hic, cui uenti mareq; obtemperant? fuerit uero hoc etiam alterius cuiusdam, quod intelligitur, uastioris maris signum: in quo Draco quidam esse dicitur, factus ut in eum illudant Angeli Dei: super quo item mari Saluator ac Dominus noster inambulans caput illic constituti Draconis, reliquorumq; illo inferiorum Draconum dicitur contriuisse, iuxta illud: tu contriuisti capita Draconum super aquã: ,, tu confregisti caput Draconis, planè alterius quod intelligitur maris: de quo ,, idem rursus in psalmo ait: deueni in profunda maris. & ad Iob de se ipso differens: uenisti, inquit, ad fontem maris? & in uestigijs abyssi deambulasti? aperiuntur uero tibi timore portæ mortis? & ianitores inferorum uidentes te expa,, uerunt? merito igitur etiam in ea quæ ad nos pertinet uita, dum ipsum mare ingreditur & uentos tempestatemq; increpat, rerum in archanis positarum signa interim obiit ac peragit.

Ab Hesaia. *De rebus ab ipso admirabilibus gestis.*

,, 13 CONVALESCITE Manus remissæ, & genua dissoluta. confor
,, tamini pusillanimes intellectu. fortes estote, & nolite timere. ecce Deus noster
,, iudicium reddit & reddet. ipse ueniet & saluos faciet nos. tunc aperientur oculi
,, cæcorum, & aures surdorum audient. tunc saliet sicut ceruus claudus: & plana
,, erit lingua mutorum. harum igitur rerum euenta in Euangelijs habes, nunc qui dem dum ad ipsum Saluatorem ac Dominum nostrum, paralyticum afferunt in lecto iacentem, quem pristinæ sanitati uno suo uerbo restituit, nunc uero dum innumerabiles cæci & Dæmonia habentes, nec non uarijs ægritudinibus & languoribus affecti, salutaris illius uirtutis beneficio ab omnibus morbis liberantur. præterea etiam nunc in ijs, quæ in toto orbe terrarum ostendit, dum innumerabiles multitudines uarijs malitiæ generibus implicitas, & ignoratione supremi Dei refertas animas habentes, admirabiliter & supra omnem rationem doctrinæ suæ medicamentis curat & sanat. & tamen quòd etiam in his Deus appelletur suo tempore, tanquàm is qui talia efficiat, iam pridem à nobis, ubi de diuinitate eius testimonia protulimus, demonstratum est. & sanè si unquam aliàs, nunc maxime conuenerit Deum illum confiteri, quando & diuinæ & re uera Deum complexæ uirtutis iam planè opera ædidit. si quidem unius Dei nec alterius præterea cuiuspiam munus fuerit, corroborare dissolutos, uitæ reddere mortuos, præbere salutem ægrotantibus, cæcorum aperire oculos, aures'q; item sanare surdorum, & erigere claudos, & linguam impeditam habentibus facultatem loquendi restituere: quæ omnia Saluator ac Dominus noster Iesus Christus admirabiliter præstitit, tanquam is qui uerus sit Deus. & hæc omnia multorum testimonio, qui illum in toto orbe prædicarunt, fidem acceperunt: quorum testimonij & simplicitatem & ueritatem exploratio per tormenta confirmat, & usq; ad mortem certandi perseuerantia: quam in conspectu & regum, & principum, & præsidum, & uniuersarum gentium præstiterunt, dum eorum, quæ ab ipsis prædicabantur, ueritati fidem sic faciunt. Porrò autem ad hos ipsos & Euangelistas eius & Apostolos, spiritum arbitror inclamare propheticum, ea quæ deinceps sequuntur, ab illo loco: conualescite manus remissæ, & genua dissoluta. nam
,, quoniam hi & manibus, & uiribus quæ ad agendum pertinent, & plantis ipsis & incessu, ex longo adorationis secundum Mosaicam legem circuitu elanguerant, solutiores'q; euaserant, idcirco excitans illos ad euangelicam uitæ institutionem, conualescite, inquit, manus remissæ, & genua dissoluta, ad alacritatem uidelicet euangelici cursus. confirmamini etiam ad exhortandos concitandos'q; alios, ut euangelicam salutem amplectantur, uos inquam qui prius eratis pusillo animo: neq; ullus uos capiat timor eorum, qui extrinsecus euangelicæ prædicationi resistunt: uerũ contra hos quoq; robur accipite, & ne timete. deus enim est & Dei uerbũ, non autem quispiã Moysi similis, ac ne ullus quidẽ prophetarũ huic est cõparandus, qui non solũ miracula inusitata ædere consueuit, uerũ etiã uobis ipsis oĩs fortitudinis & constantiæ author existit. argumentũ uero certissimũ fuerit diuinæ eius, quẽ ꝓphetæ uenturũ nũciarũt Saluatoris nostri uirtutis, per quã re uera

& claudos,

& claudos, & cæcos, & lepris infectos, et membris dissolutos, uerbo, ut scripturæ quæ de illo extant fidem faciunt, aliquando sanauerit, ea quæ etiam nunc efficaciam suam ex illius diuinitate in toto qui ab hominibus incolitur orbe, ostendit uirtus: per quam rebus ipsis & factis qualis tunc quoq; fuerit ijs, qui intueri possunt, ostenditur: quando in tam multos annos post illa quæ scripta sunt durat inuictus, & re uera Dei uerbum esse, quod ab ipso denunciatum est, demonstratur: utpote quod omnes iam uicerit quicunq; ab initio in hunc usq; diem doctrinã ipsius oppugnare conati sint, & ex uniuerso orbe innumerabiles conuentus ad se ipsum assidue trahat, & ab omni peccato omnibusq; animi & perturbationibus & morbis eos, qui ad se accesserint, liberet, & ad religiosam piamq; doctrinam omne & Græcorum & Barbarorum genus inuitet, innumerabilesq; ad unius ueriq; Dei cognitionem, & sanum ac moderatum uiuendi institutum adducat. quemadmodum uidelicet eum deceat qui supremi Dei cultum profiteatur. „ quin etiam hic idem Deus noster, tanquam is qui sit Dei uerbum, iudicium, inquit, reddit & reddet. ipse ueniet & seruabit nos. nam, ut est in psalmo qui ait: „ Deus iudicium tuum regi da: utq; est in doctrina euangelica, in qua illud dictũ „ est: pater non iudicat quempiam, sed omne iudicium dedit filio: accepta à patre iudicandi potestate, dum iuste iudicat, populo quidem ad circuncisionem spectanti, pro ijs quæ & in se ipsum & in prophetas suos ausi sunt, meritum conueniensq; supplicium assignauit, omnes autem omnino, qui ad ipsum accesserũt homines ex æquo ut iustum est, conseruauit: quorum utiq; & aures & oculos mentis aperuit. quocirca tempus illius aduentus, tempus retributionis diuinũ uocat oraculum quod in alijs item sic ait: uocare annum Domini acceptum, & diem „ retributionis. porrò hoc fuit retributionis tempus, in quo omnis sanguinis effusi, à sanguine Abel, usq; ad sanguinem Zachariæ, & ipsum prætiosum sanguinem Iesu, ultio sumpta est, & supplicium de illorum natione qui in illum peccauerunt: usque adeo ut ex illo extremum interitum, extremamq; uastationem pertulerint. & quod quidem ad illos pertinet iudicium, talem contra illos retributionem molitum est: ex quo prophetia sic ait: ecce Deus noster iudicium red„ dit & reddet. quod uero ad illos spectat, qui seruandi sunt, in sequentibus indi„ catur, illis uerbis: ipse ueniet, & seruabit nos. tunc aperientur oculi cæcorum, „ & aures surdorum audient, & quæ sequuntur. hoc uero salutare iudicium à Chri„ sto esse proferendum, alia quoq; prophetia denunciat, q̃ sic ait: ecce puer meus: „ suscipiam eum. electus meus: suscepit eum anima mea. iudicium gentibus proferet. proinde etiam de uerbo noui testamenti dictum est: de Sion exibit lex: & „ uerbum Domini de Hierusalem. & iudicabit inter gentes. diuino enim iudicio rationibusq; nobis occultis atq; ineffabilibus ea quæ ad uocationem pertinent eorum, qui ad ipsum conuertuntur, administrare illum par est. quin etiam dum nos diuinum docet iudicium, dumq; ut omnia cum iudicio faciamus instituit, iudicium gentibus dicitur prolaturus.

Ab Eodem. De signis & prodigijs quæ edidit.

,, sed in veritate proferet iudicium. resplendebit & non conquassabitur, donec
,, ponat in terra iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. sic dicit Domi-
,, nus Deus qui fecit cœlum, & intendit illud. qui firmauit terram & ea quæ sunt
,, in ipsa, quiq; dat flatum populo, qui est in ea, & spiritum calcantibus eum. ego
,, Dominus Deus tuus vocaui te in iustitia. & apprehendam manum tuam, &
,, corroborabo te, & dedi te in testamentum generis, in lumen gentium, vt ape-
,, rires oculos cæcorum, & educeres ex vinculis illigatos, & de domo carce-
,, ris sedentes in tenebris. atq; huius loci Euangelista meminit, quo tempore Pha
risæi consilium ceperunt contra Saluatorem nostrum, vt eum interficerent, pro
,, pterea quòd Sabbatis ægrotantes curaret. tunc enim, inquit, Iesus intellecta ad-
,, uersum se conspiratione, secessit inde: & secutæ sunt eum turbæ multæ, & cura
,, uit eos omnes: & præcepit eis ne manifestum ipsum facerent: quibus hæc ad-
iungit deinceps: & hæc omnia, inquit, facta sunt: hoc est, quòd secesserit, quòd
declinauerit insidiatores, quòd latere studuerit, dum miracula ederet, quòdq; ijs
quos curasset præceperit, ne manifestum ipsum facerent, vt impleretur quod
,, dictum est per prophetam dicentem: ecce puer meus, in quo complacui: dile-
,, ctus meus quem elegit anima mea, ponam spiritum meum super eum, & iudi-
,, cium gentibus nunciabit. non contendet neq; clamabit: neq; audiet quispiam
,, in plateis vocem eius. arundinem quassatam non confringet, & linū fumigans
,, non extinguet, donec eijciat in victoriam iudicium. & in nomine eius gentes
,, sperabunt. animaduerte diligenter quo nam modo Matthæus vbi dixit: ecce
,, puer meus quem elegi, dilectus meus in quo complacuit anima mea: neq; Ia-
,, cob, neq; Israel nominauerit. non enim dixit: Iacob puer meus, Israel electus
meus. sed indefinite enunciauit, dicens: ecce puer meus, & dilectus meus. quo
circa, quasi in Hebraico ea prophetia non sit, apud ipsos quidem septuaginta
obelisco signatum est, nomen Iacob, atq; Israel: apud reliquos autem interpre-
tes silentio præteritum, propterea quòd ne in Hebraico quidem feratur. proin-
de etiam Euangelista merito id prætermisit, quippe qui & Hebræus esset, & in
prophetiæ positione Hebraicos libros sequeretur. ergo ne sententiam quidem
si spectes, populo ad circuncisionem spectanti, oraculum accommodari pote-
rit, sed vni Christo Dei, cui & ipsa euidentia, & euentus rerum fidem indubita-
tam facit. vnus enim hic futurum iudicium gentibus publice denunciauit, quū
se ipsum tacite in vitam hominum insinuauerit, atq; in terra iudicium posuerit:
& non modo arundinem contritam non confregit, sed, si fas est dicere, colliga-
uit, quum infirmos & contritos corde erexerit, fortesq; reddiderit. & quemad-
modum infirmos ac debiles, & suæ ipsius curationis indigentes non despicie-
bat, neq; quos prioris vitæ pœnituisset condemnabat, aut conterebat, sic ne il-
los quidem qui in malis perseuerarent, aut qui prauis animi affectibus incende
rentur, extinguebat, aut ne ex suo proposito suaq; ipsorum libidine agerent,
prohibebat: neq; vero præter tempus vnq̄ horum aliquem supplicio affecit,

quippe qui talibus debitas pro meritis pœnas in tempus communis iudicij reseruaret: ex quo illud dictum est: & linum fumigans non extinguet. planissime autem finem suum accepit etiam illud: & in nomine eius gentes sperabunt. in solo enim Saluatoris nostri Iesu Christi nomine, Christianæ gentes sperauerunt: quæ etiam ex religione quam accepere illius quasi parentis cognomine notatæ sunt. etenim quòd nullis alijs nisi gentibus in lucem sit datus, iam antea dictus fuerat. & per eundem, vt ipsum oraculum significauerat, oculi cæcorum, eorum vtiq; qui quondam mente excæcati erant, aperti sunt: neque eorum modo, sed etiam qui ipsum corpus perdidissent. at qui vinculis & cathenis peccatorum in tenebris & ignoratione veræ pietatis prius versabantur, per eundem à peccatis soluti, lumen cognitionis libertatemq; apud Deum accipere meruerunt. tu vero ad horum exemplar quæ exposita sunt, si reliquam item dictionem exploraueris, in solo Domino Saluatoreq; nostro, vnum quodq; eorum, quæ in illa continentur, absolute completum inuenies.

Ab Eodem. De eo quòd Iudaicus populus in ipsum crediturus non esset.

,, 16 VIDI Dominum sedentem super solio excelso & sublimi. & Seraphim
,, stabant in circuitu eius. deinde paululum progressus sic ait: & audiui vocem
,, Domini dicentis: quem mittam? & quis ibit ad populum hunc? & dixi: ecce
,, ego adsum. mitte me. & dixit: vade: & dic populo huic: auditu audietis, &
,, non intelligetis: & intuentes intuebimini, & non videbitis. crassum enim fa-
,, ctum est cor populi huius: & auribus suis grauiter audierunt: & oculos suos
,, clauserunt, ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelli-
,, gant, & conuertantur, & sanem eos. harum quoq; rerum habes euentum in
,, Saluatore nostro, vt apud Ioannem legimus, qui ait: quum autem tam multa
,, signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum, vt sermo Hesaiæ prophetæ
,, impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro? & brachium
,, Domini cui reuelatum est? propterea non poterant credere, quia iterum di-
,, xit Hesaias: excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ne videant ocu
,, lis, & corde intelligant, & conuertantur & sanem eos. hæc dixit Hesaias, quan-
,, do vidit gloriam eius, & locutus est de eo. cæterum, vt est apud Matthæum,
,, accedentes discipuli eius dixerunt ei: quare in parabolis loqueris eis? qui re-
,, spondens, ait illis: vobis datum est nosse mysteria regni, illis autem non est da-
,, tum. ideo in parabolis loquor eis, vt videntes non videant, & audientes non
,, audiant, ne quando conuertantur, & sanem eos. tunc completa est in eis pro-
,, phetia Hesaiæ, quæ dicit: vade et dic populo huic: auditu audietis, & non intelli
,, getis, & quæ sequuntur. attende vero quid sit quod Ioannes adiungit, vbi ait:
,, hæc dixit Hesaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. quod sanè
non aliter accipiendum est, ac si Christum Christiq; gloriam propheta in ea

visione

visione viderit, in qua ait: vidi Dominum Sabaoth sedentem in solio excelso & sublimi, & quæ sequuntur. quis autem non admiretur oraculum? quum etiam nunc adeo euidenter intueri liceat, Iudaici populi aduersus Christum incredulitatem? nam olim quidem illum hominem factum, miraculaq; ædentem apud se intuentes, animi atq; intelligentiæ oculis cernere non poterant, neq; apud ipsos vllus erat animæ intelligentis intuitus, quo perspicerent, quæ nam esset in medijs ipsis virtus, quæ tanta & tam multa miracula efficeret. quin etiam quum auribus verba vitæ æternæ percipere idonei redditi essent, & vocem diuinæ sapientiæ audirent, auribus mentis non audiebant, vt sic videlicet ipsimet prophetiæ manifestum finem imponerent. adhuc autem quum diuinam Christi virtutem, per quam omne genus hominum patrijs superstitionibus liberatum, suæ ipsius religioni subiecit, tam clare micantem inspiciant, nequaquam ui mentis attendunt: neque animaduertunt, quemadmodum, quod neque à Mose neq; à posterioribus Mose prophetis in solis ipsis obtineri potuit, hoc est ne simulachris addicerentur, neq; multorum Deorum superstitioni adhærerent, ipsum hoc in cunctis gentibus diuina Saluatoris nostri virtus, vt constitueretur, effecerit. deinde prophetica de illo testimonia assidue versantes, auditu quidem audiunt, sed non intelligunt, vtpote quum etiam nunc prophetia, quæ nunc in manibus est, contra ipsos re ipsa compleatur.

A Zacharia. *Quemadmodum super pullo sedens* Hierosolyma *ingressurus oraculo dicatur.*

„17 GAVDE Vehementer filia Sion. prædica filia Hierusalem. ecce rex
„ tuus venit tibi iustus & saluos faciens. ipse mansuetus & impositus super iu-
„ mentum & pullum adolescentem. & perdet arcus ex Ephræm, & equum ex
„ Hierusalem. & peribit arcus bellicus, & abundantia pacis ex gentibus. &
„ principatum obtinebit à mari vsq; ad mare, & à fluminibus per exporrectio-
„ nes terræ. quum hæc post reditum de Babylone, nouissimis prophetarum temporibus Zacharias cecinerit, nullus post eius prophetiæ tempus rex apud Iudæos fuisse memoratur, qualem hæc prophetia describit, nisi vnus duntaxat Saluator ac Dominus noster Iesus Christus Dei: cuius tempore hoc quoque vaticinium suum finem est consecutum, quum ad suos discipulos verba
„ illa dixit: ite in vicum qui contra vos est, & inuenietis asinam & pullum alli-
„ gatum. soluite illum & adducite. & si quis vobis dixerit: quid facitis? dicite
„ illi: Dominus his indiget. & abeuntes illi fecerunt vt præceperat illis Iesus. & ea quidem quæ vel ad oraculum, vel ad oraculi euentum pertinent, in hunc modum se habent: sed quid tandem sibi vult hæc illius in asino vectatio, nisi humilem illius & obscurum significare aduentum, cuius tempore primum ipsius accessum peregit? nam est alter item gloriosus, de quo Daniel apertius
„ prodens quæ contemplanda sint, exponit. aspiciebam donec throni positi
„ sunt, & antiquus dierum sedit. millia millium ministrabant ei, & decies millies

,, dena millia adstabant in conspectu eius. & ecce cum nubibus cœli quasi filius
,, hominis veniens. & vsq; ad antiquum dierum peruenit. & datus est ei princi-
,, patus, & honor, & regnum. & omnes populi, tribus, linguæ, seruiunt ei.
,, potestas eius, potestas æterna, quæ non præteribit, & regnum eius non cor-
,, rumpetur. verum ea quidem, quæ ad primum aduentum pertinent, qui & hu-
manior & abiectior fuit, cum alijs, hoc quoq; argumenti figniq; habent, quod mansuetus & placidus futurus dicatur, venturusq; insidens iumento eodem oraculo declaretur. hoc enim communis humaniq; victus argumentum fuerit. quæ vero ad alterum illum & diuinitatis amplius præ se ferentem, manifestissime indicantur per illam in nubibus cœli aduectationem, perq; illud æternum in omnibus gentibus regnum. nec sanè ab re fuerit vtrunque Iudæis proponere, rationemq; ab illis postulare, quo nam pacto si vnum duntaxat Christi aduentum expectant, prophetias suas sibi velint constare. nam quum vtrasque earum, quæ expositæ sunt, ad Christum pertinere ipsi quoque fateantur, dicant quæso, & interrogantibus nobis respondeant, qui fieri possit vt vno eodemq; tempore, sub vnum eundemq; aduentum, idem & in nubibus cœli feratur, & iumento pulloq; adolescente insidens vehatur. longe enim hæc à se inuicem distant. quapropter si tu quoque innumerabiles alias his similes de Christo prophetias collegeris & contuleris, & earum significata diuersa simul contenderis: alias quidem earum inuenies primi illius aduentus vaticinia comprehendere, quæ etiam sub eundem primum completa sunt: alias vero ad secundum eundemq; gloriosum referri oportere. & currus enim & equum & omnem arcum bellicum Saluatoris nostri diuina virtus in priore ipsius aduentu, de illa ad corpus vmbramq; pertinente Hierusalem, deq; eo qui Ephræm vocatur populo, latenter eiecit ac perdidit. quare ex illo ad hunc vsque diem nusquam amplius illorum regia dignitas constat, neque eorundem qui olim valebat in bellis, apparatus & in armis virtus. sapienter vero in his omnem Iudaicum populum Ephræm nominauit, non autem Israel, ne veneratione digniores calumnietur appellationes. inuenies autem in alijs quoq; prophetijs, totam gentem Ephræm cum multa calumnia & accusatione nominari, sicut hic quoq;. quum igitur post reditum de Babylone non amplius itidem vt prius in tribus diuisus esset populus, quos tandem per Ephræm merito significari intellexeris, nisi eos qui ipsam Hierusalem habitarent? quorum in bellis & in armis egregiam virtutem quæ vsq; ad Romana tempora vigens fuit, Saluatoris nostri aduentus, sicut in prophetia dictum fuerat, diuina & ineffabili virtute deleuit. proinde collectam de gentibus ecclesiam oraculum euangelicè instruit ac monet, non vt simpliciter gaudeat, sed vt vehementer gaudeat, quippe quod illam ad id faciendum exhortetur propter Dei verbi ad ipsam aduentum: quam item, cœlestis Sion, aut etiam prioris congregationis filiam vocat: propterea quod nos omnes qui ex gentibus profecti in Christum Dei

credidimus,Christi Apostolorumq́; eius proles & filij sumus,vtpote qui de Iu-
dæorum congregatione tanquam de matre orti simus. nam etiam quod sequi-
tur,in Saluatoris nostri aduentu completum esse constat. quis enim ignorat
eiusmodi pacem ex gentibus post aduentus illius tempora extitisse, cuiusmodi
nunquam antea fuisset? neq; enim vt prius,sic nunc ciuitates à ciuitatibus op-
pugnantur, neq; gentes cum gentibus colliduntur, neq; vero vt priscis tem-
poribus,sic nostris vita hominum inquieta instabilisq́; est, quippe quum neq;
Athenienses contra Lacedæmonios ferantur, neq; Syri aduersus Phœnicas,
neq; Arabes in Palestinos, neq; item Aegyptij, aduersus finitimos militiam
exerceant. sed ex illo in hunc vsq; diem Deo fauente,in vnum omnia coiuere:
& re uera, sicut in prophetia dictum fuerat, abundantia pacis ex gentibus pro
dijt: & vnus Iesus, & ab ipso denunciatum euangelicæ doctrinæ verbum,
principatum, à mari vsque ad mare, hoc est ab oriente sole vsque ad occiden-
tem,& à fluminibus ad exporrectiones terræ,sicut ea significauerant,quæ apud
prophetam prædicta sunt, accepit. quæ sanè Aquila quoque in hunc modum
,, interpretatus est: & loquetur pacem in gentibus, & potestas eius à mari vsq;
,, ad mare, & à fluminibus vsq; ad fines terræ. tu vero hæc comparato cum illis
quæ in psalmo continentur,qui inscriptus est in Solomonem, quæ videlicet de
filio regis ex semine Solomonis oriundo dicuntur: de quo is psalmus ita lo-
,, quitur: & dominabitur à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsq; ad fines or-
,, bis terræ. porrò idem hic psalmus eam item quæ hic significatur,pacem,sic fu
,, turam describit: orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis. Hesaias
,, quoq; cum his ipsis concordat, quum ait: & conflabunt gladios suos in vo-
,, meres, & lanceolas suas in falces. & non sumet amplius gens in gentem gla-
,, dium, & non discent vltra bellum gerere.cæterum Michæam quoq; inuenies
ijsdem consentanea dicentem, itemq́; alios ex prophetis multos. si vero dili-
genter, vt aliàs dixi, tempora obseruaueris,facile intueri poteris, quemadmo-
dum ab Augusti temporibus, & à Saluatoris nostri aduentu,qui per ea tem-
pora emicuit, quum ad vnum redactum Romanorum imperium omnia obti-
nuisset,veteres gentium differentiæ, & multiplices principatus aboliti sint:atq;
ex illo in hunc modum,quæ ad pacem pertinerent, quam prophetæ prædixe-
rant,ea finem suum contingere cœperint. cæterum hactenus quidem cœpit,
tempus autem veniet,quum plenissime prophetia complebitur, vbi gentium
plenitudo ingressa illud fuerit,quod à sancto Apostolo dictum est.

A' *Psalmo.* 117. *De acclamatione, os'anna filio David.*

,, 18 LAPIDEM Quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in ca-
,, put anguli. à Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. hæc
,, dies quam fecit Dominus: exultemus & lætemur in ea. ò Domine saluum fac
,, iam nunc,ò Domine da profectum iam nunc.benedictus qui venit in nomine

,, Domini. benediximus vobis de domo Domini. Deus Dominus & illuxit
,, nobis. Saluatore nostro Iesu Christo ingresso quondam in vrbem Hierosoly
ma, quo tempore, sicut prophetia, quam proxime ante hanc exposuimus,
continet, dum asello insidens vehitur, fidem huic rei faciente Euangelista, vaticinium quod est apud Zachariam compleuit, turbæ quæ præibant & quæ
,, sequebantur acclamabant benedicentes: os'anna filio Dauid. benedictus qui
,, venit in nomine Domini. os'anna in altissimis. quo etiam tempore quum ins
,, trasset Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens: quis est hic. tur
,, bæ autem dicebant: hic est propheta Iesus à Nazareth Galilææ. quoniam igitur ex proximo psalmo dictum est illud: os'anna: quod si interpreteris, significat, saluum fac iam nunc: & Hebraicus contextus: anna Adonai osanna: habet: necnon illud: benedictus qui venit in nomine Domini: ipsum quoque ab eodem psalmo est acceptum: & hæc ipsa planè ad Christum Deum referri constat: merito ad eundem reliqua quoque eiusdem vaticinij hoc in loco retulimus. Hic enim est ille benedictus, qui ab alio propheta veniens est nominatus,
,, tus, vbi sic ait: adhuc modicum, & veniens veniet & non tardabit: qui item venit in nomine Dei & patris sui. idem vero fuerit etiam Deus Dominus qui illuxit nobis. itaque in nomine patris sui confitetur se venisse ad Iudæos, di
,, cens: ego veni in nomine patris mei, & non accipitis me. alius quum vene
,, rit in nomine proprio, illum accipietis. hic ipse igitur, qui illuxit nobis Deus Dominus benedictus, qui venit in nomine Domini, lapis ille fuit, quem reprobauerunt qui quondam antea populum circuncisione signatum, per Mosaicam doctrinam ædificabant. qui item ab illis reprobatus in capite alterius anguli, collectæ vtiq; de gentibus ecclesiæ, est constitutus: quam sanè ecclesiam non vt eam quæ ab omnibus, sed vt eam quæ ab vnis propheticis oculis
,, cernatur, admirabilem esse ait oraculum, vbi sic ait: & est mirabile in oculis
,, nostris. aduentum vero eius, rursus diem nominat, quam fecit Dominus: quando quidem ipse etiam lux fuit vera, & Sol iustitiæ, & dies Dei, in qua
,, vtinam nobis quoque dicere liceat: hæc dies quam fecit Dominus. exultemus
,, & lætemur in ea. cæterum quum hæc à nobis in hunc modum breuiter comprehensa sint, tempus iam fuerit, ad eas quæ de passione illius loquuntur prophetias, transire.

LIBRI NONI FINIS.

HÆC INSVNT IN DECIMO LIBRO EVANGELICÆ DE SALVATORE NOSTRO DEMONSTRATIONIS.

Euangelicæ Demonstrationis Liber Decimus.

POST Exposita oracula de illius Dei ad homines accessu qui antea nunciabatur venturus, inuitat iam nunc tempus nos, vt de ijs disseramus quæ consyderanda sunt in eiusdem de vita humana discessu, videamusq; diligẽter, quæ rursus ea forent quæ illi ab initio & à propheticis vsq; temporibus, euentura canerentur. ac primum ea putamus esse tractanda quæ ad illos pertinent, qui illi mortem ac cædem machinati sunt: quæ sanè non paruam rerũ hoc loco propositarũ sibi vendicant partẽ. sed anteq̃ ad id veniamus, ea nobis firmiter tenẽda sunt, quæ plerunq; diximus de dispẽsatione, quæ omnes illius rationes complexa est: in qua illud consyderari solet, quòd alia sunt quæ ad eiusdem diuinitatem, alia quæ ad assumptam humanitatem pertinent. aliàs enim induci solet tanq̃ & Dei verbum, & Dei virtus, & Dei sapientia: item magni consilij angelus, magnusq; & æternus pontifex, qui vt omnia quæcunq; genita sunt & sint id quod sunt, & in eo conseruentur, dum sacro munere fungitur, patrem suum exorat. aliàs autem tanq̃ & agnus Dei qui tollat peccata mundi, & ouis quæ ad cædem ducatur. hoc autem fuit ipsum humanũ corpus, quod ille instar agni atq; ouis, quum de nostro grege veluti pontifex assumpsisset, primitijs humani generis fauste feliciterq; operatus, patri munus attulit: per quod etiam cum humana natura commercium habuit: quæ alioqui neq; Dei verbũ, neq; vim incorpoream atq; intelligentẽ exaudire aut percipere potuisset: neq; quidq̃ supra carnem aut corpus per oculos corporis intueri. quæcunq; igitur de illo in his quæ nunc tractamus, humilius abiectiusq; dici videbuntur, ea spectare agnũ Dei, qui tollit peccatũ mundi, corpusq; illud humanum, meminisse oportebit. agnus ille quidem fuit, tollens peccatum mundi, ,, vt Baptista Ioannes dicebat: ecce, inquit, agnus Dei qui tollit peccatum

mundi: agnus item, ad cædem ductus, vt est in Hesaiæ prophetæ oraculo,
,, quod ita ait: tanquam ouis ad cædem ductus est, & tanquam agnus coram
,, tondente obmutuit. de eodem vero tanquam de agno etiam illud dictum est:
,, ex peccatis populi mei ductus est ad mortem: oportebat enim agnū Dei, qui
à maximo pontifice assumptus fuerat, pro reliquis cognatis agnis, & pro
,, omni humano grege, Deo victimam afferri. nam quoniam per hominem
,, mors, per hominem etiam resurrectio à mortuis, inquit Apostolus: & sicut per
,, vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic per vnius iustitiā,
,, in omnes homines in iustificationem vitæ. ex hoc ipse quoq; suis quidem discipulis se & vitam, & lucem, & veritatem esse, & reliqua omnia quæ ex theologia de illo considerantur, ostendebat. ad profanos autem, & arcanorum ipsius expertes dicebat: quid me quæritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum? quemadmodum igitur quæ theologiæ de illo propria sunt, in prioribus libris sunt exposita, ita in hoc quæ ad agni humanas affectiones, patibilemq; naturam pertinent, tractabuntur: quæ medij cuiusdam instar fuere, ad ea quæ passionem illius antecesserunt, & vtraq; simul tum, ea quæ ad Deum pertinent, tum ea quæ ad hominem, qui ille erat, complexa sunt. postq̃ igitur hæc à nobis non inutiliter obseruata retentaq; sunt, iam tum ipsa etiam oracula aggredi tempus esse videtur, quæ & Iudam proditorem, cumq; eo futuram aduersus Christum conspirationem, & quæ illi sub ipsum passionis tempus euentura erant, significabant.

A' Psalmo. 40. *De Iuda proditore, & ijs qui cum eo insidias aduersus Saluatorem nostrum construxere.*

,, 1 BEATVS Qui intelligit super egenum & pauperem. in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in manus inimicorum suorum. Dominus opem feret illi super lectum doloris eius. vniuersum stratum eius versasti in infirmitate eius. Ego dixi: Domine miserere mei. sana animam meam quia peccaui tibi. Inimici mei dixerunt mala mihi: quando morietur, & peribit nomen eius? Et si ingrediebatur vt videret, vana loquebatur: cor eius congregauit iniquitatem sibi: egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum. aduersum me susurrabant omnes inimici mei: aduersum me cogitabant mala mihi. verbū iniquum constituerunt aduersum me: nunquid qui dormit, non adijciet vt resurgat? etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationē. Tu autē Domine miserere mei, & resuscita me, & retribuam eis. in hoc cognoui quòd voluisti me, quoniā non gaudebit inimicus meus super me. me autē propter innocentiā suscepisti, & confirmasti me in cōspectu tuo in æternū. Quoniā nōnulli suspicati sunt librū psalmorū, hymnos tantū in Deū & carmina theologica continere, præsagia vero aut de rebus futuris prophetias non item, primū illud erit obseruandum, quòd innumerabilia sunt, quæ in illis futura canuntur: quæ quidē longū esset in præsentia colligere,

sed

ſed ſatis fuerit ad huiuſce propoſiti confirmationem, duobus nunc vti pſal-
mis, qui ipſi quidem Aſaph inſcripti ſunt, dicti vero ipſius Dauid temporibus.
tunc enim quum Aſaph vnus eſſet ex ijs viris ſanctis, qui pſalmos canebant, vt
ſcriptum eſt in libro, qui paralipomenon inſcribitur, pſalmos qui illi attribuun
tur, diuino afflatus ſpiritu enunciauit. quid igitur huiuſcemodi pſalmi conti-
nent? nimirum vaticinia, quibus Iudæorum regiæ ciuitatis vaſtatio prædici-
tur: quæ vaſtatio Iudæis accidit anno circiter quingenteſimo poſt eiuſmodi
vaticinium. ergo pſalmus ſeptuageſimus tertius, qui intellectus Aſaph inſcri-
,, bitur, ita habet: vt quid Deus repuliſti in finem? iratus eſt furor tuus ſuper oues
,, paſcuæ tuæ? memor eſto congregationis tuæ, quam poſſediſti ab initio. re-
,, demiſti virgam hæreditatis tuæ. mons Sion hic, in quo habitaſti in eo. leua
,, manus tuas in ſuperbias eorum in finem: quanta malignatus eſt inimicus in
,, ſanctis tuis. & gloriati ſunt qui oderunt te in medio ſolennitatis tuæ. poſue-
,, runt ſigna ſua ſigna, & non cognouerunt ſicut in exitu deſuper. quaſi in ſylua
,, lignorum ſecuribus exciderunt ianuas eius in id ipſum. in ſecuri & vecte deie-
,, cerunt eam. incenderunt igni ſanctuarium tuum, in terra polluerunt taberna-
,, culum nominis tui. hæc quidem ſeptuageſimus tertius pſalmus. ſeptuageſi-
mus autem octauus, qui ipſe quoque eſt Aſaph, hæc continet: Deus venerunt
,, gentes in hæreditatem tuam: polluerunt templum ſanctum tuum: poſuerunt
,, Hieruſalem quaſi pomorum cuſtodiam: poſuerunt morticina ſeruorum tuorũ,
,, eſcas volatilibus cœli, carnes ſanctorum tuorum beſtijs terræ. ex his ea quæ
prius recitata ſunt, dico autem ea quæ de ſeptuageſimo tertio pſalmo accepi
mus, prædicta ſunt adhuc regnante Dauid, antequam templum à Solomone
conſtructum eſſet, ſed ſuum finem contigere, non aliàs, quam ſemel quidem po-
pulantibus Babylonijs, iterum autem bello quod aduerſum Iudæos à Roma-
nis geſtum eſt. vnum quodque enim eorum, quæ dicta ſunt, completum eſt tam
prima templi euerſione quam ea quæ ſecuta eſt, tametſi in hiſce duobus pſalmis &
prouiſum & enunciatum eſt. quæ vero ſecundo loco recitauimus, & à ſeptua-
geſimo octauo pſalmo accepimus, completa ſunt eius Antiochi temporibus
qui vocatus eſt illuſtris: qui quum in Syria regnaret, irrupit quidem in vrbem
Hieroſolyma, fœdauit vero templum, & ſanctuarium euertit. dumque Iudæos
græcorum moribus cogit viuere, quam plurimos eorum tam mares quam feminas, qui
neque proprias leges neque patriã pietatem deſerere volebant, varijs prius vexa-
tos ſupplicijs, interfecit. in illud ergo tempus, & in eos qui poſthac, eadem quæ
Antiochus patrauerint, clamat Aſaph ea quæ ſeptuageſimo octauo pſalmo
continentur. fidem huic rei facit, ea quæ vocatur Maccabæorum hiſtoria, quæ in
,, hunc modũ ſe habet: & conuenerunt ad Iacimum & Bacchidẽ congregatio
,, ſcribarum requirentium quæ iuſta ſunt. & deinceps adiungit: & iurauit illis dicẽs:
,, non inferemus vobis malũ, neque amicis veſtris. & crediderunt ei. & comprehen
,, dit ex eis ſexaginta viros: et occidit eos in vno die, ſecundũ verbũ Aſaph quod
,, ſcripſit: dederunt morticina ſeruorum tuorum, eſcas volatilibus cœli, carnes

,, sanctorum tuorum bestijs terræ, sanguinemq́; eorum effuderunt in circuitu Hie-
,, rusalem, & non erat qui sepeliret. quum hæc in hunc modum & prædicta &
completa sint, mirum videri non debet, si eodem modo etiam oracula de qua-
dragesimo psalmo nuper accepta, quid futurum esset per id tempus, quo Iudæi
aduersus Saluatorem nostrum conspirarunt, significant: ex quibus quum vni-
uersi homines non intelligerent, quo nam pacto qui verbum Dei est, & sapien
tia, & vita, & lumen verum, & omnes bonorum diuitias possidens, propter nos
assumpto corpore & pauper, & natura mortalibus hominibus & egenis simi-
lis sit factus, formamq́; & serui & pauperis acceperit, maxime quo tempore
complebat ea, quæ ad prophetiam huius psalmi pertinent: merito in initio
psalmi, is vt beatus commendatur, qui hæc de illo intellexerit, vtpote qui pro-
missum publicæ memoriæ traditum obtineat. tum deinceps, quod superest, ex
ipsius pauperis atq; egeni persona, ipsius videlicet Saluatoris nostri, qui pro-
,, pter nos inopem vitam assumpsit, adiungitur: ego dixi: Domine miserere mei.
quod vero ex persona Saluatoris, quæ ad hunc psalmum pertinent, prædicta
sint, optimus sane sit testis euangelista Ioannes. narrat enim vt olim Iesus quum
accepisset linteum, præcinxerit se: quumq́; pedes discipulorum suorum abluis-
,, set, dixerit: ego scio quos elegerim. sed vt compleatur scriptura: qui edit mecū
,, panem, leuauit contra me calcaneum suum. etenim quam tandem aliam in his
scripturam completam esse dicebat, nisi eam quæ in hoc psalmo habetur, qui
,, nunc in manibus est? in quo quidem psalmo illud dictum est: etenim homo pa-
,, cis meæ in quo speraui: qui edebat panes meos, magnificauit super me supplā-
,, tationē. initio ergo sic ait: ego dixi: Domine miserere mei: sana animam meā,
,, quia peccaui tibi: & per totum psalmum, ea quæ planius in hunc modum Sym
,, machus edidit: me dicente Domine miserere mei: sana animam meam & si pec
,, caui tibi. inimici mei dixerunt de me mala: quando morietur, & peribit nomen
,, eius? & quum ingrederetur, vana loquebatur. cor eius congregabat iniusti-
,, tiam sibi. quum autem egrederetur foras, obloquebatur. vno animo susurra-
,, bant contra me omnes qui oderant me: de me cogitabant mala mihi. ver-
,, bum iniquum effusum erat intra ipsos. & qui cecidit non amplius surget. sed
,, & homo qui pacem habebat mecum: cui confidebam, comedens mecum
,, panem meum, magnificatus est contra me consequenter. tu autem Domi-
,, ne miserere mei, & suscita me, vt retribuam eis. propter hoc cognoscam
,, quod voles, si non obloquetur inimicus meus. me autem propter simplici-
,, tatem suscepisti: & constitues me in conspectu tuo in æternum. cum his
vero quæ Symmachus edidit concordant etiam ea quæ ab Aquila ædita sunt,
sensuq́; idem valent. primum igitur de eo quod ex persona Saluatoris
nostri enunciari videatur, illud quod dictum est: sana animam meam, quia
peccaui tibi: obseruato, quæso te vt idem apud Symmachum non eodem
modo se habeat, sed sic: sana animam meam, & si peccaui tibi. sic autem hoc
ille ait, propterea quod nostra secum ipse peccata communicauit. ex quo
illud

,, illud dictum est: & Dominus tradidit eum peccatis nostris: & ipse peccata no-
,, stra fert. factus est igitur pro nobis execratio, ille agnus Dei, qui tollit pecca-
tum mundi: quem non cognoscentem peccatum, Deus pro nobis peccatum fecit, dum illum pretium animatum ac viuum pro nostris omnium animis tra-dit, vt nos efficiamur iustitia Dei in ipso. sed quando etiam in similitudinem carnis peccati factus, condemnauit peccatum in carne, merito proferuntur ea quæ iam exposita sunt. quòd autem peccata nostra, sua faciens propter charitatem erga nos ac beneuolentiam, hæc dicat, deinceps oratione progressus in
,, eodem psalmo demonstrat, dicens: me autem propter innocentiam suscepisti: quibus verbis planissime agnum Dei, omnis mali expertem & innocuũ ostendit. sed quo tandem modo ille peccata nostra sua fecit, & quo item modo iniquitates nostras tulit? num ex eo quòd corpus illius nos esse dicti sumus, vt ait
,, Apostolus? vos autem estis corpus Christi & membra ex parte: & ex eo quòd,
,, dum vnum membrum patitur, simul omnia cum eo membra patiuntur? ita nimirum. multis enim patientibus & peccantibus membris, ipse quoq; rationē consentientis sibi inuicem naturæ, (quandoquidem quum Dei verbum esset, ei placuit, & formam serui accipere, & communi omnium nostro domicilio copulari,) patientium membrorum labores in seipsum assumpsit, & nostras valitudinis infirmitates, suas fecit, & ex legibus humanitatis pro omnibus nobis & dolores & labores sustinuit. cæterum non modo rebus his gestis Dei agnus, verum etiam pro nobis tormenta passus, supplicióq; affectus: quo ipse quidem dignus minime erat, sed nos ipsi propter multitudinem peccatorum: vt peccata nobis dimitterentur, author extitit: vtpote qui pro nobis & mortem subierit, & verbera & probra & contumelias quibus nos digni eramus, in seipsum transtulerit, & execratio pro nobis factus, execrationem quæ nobis debebatur, ad se ipsum attraxerit. quid enim aliud ille, quàm pro ani-
,, mis nostris pretium? itaq; ex persona nostra oraculum ait: liuore eius nos sana
,, ti sumus. & Dominus tradidit eum peccatis nostris. proinde merito dum se ipsum nobis coniungit, & nos ac vitia nostra sibi adsciscit, ita ait: ego dixi: Do
,, mine miserere mei: sana animam meam quia peccaui tibi. videntesq; item merito non solum insidiatores homines, sed etiã insidiatrices inuisibiles potestates, vim immensam illius diuinæ appellationis et nominis, quo haud ita multo post totum orbem terrarum Christianis impleuit, illam se posse extinguere, putaue-
,, runt, si mortem illi machinarentur. hoc ipsum igitur his verbis redarguit: ini-
,, mici mei dixerunt mala mihi: quando morietur & peribit nomen eius? quoniam autem simulatis verbis accedebant, tentantes vt ipsum caperent in sermone, vt legimus apud diuinam scripturam, quæ illos contra illum aliàs alijs et oc-
,, casionibus & criminibus vtentes inducit, idcirco illud adiungit: & ingredieba-
,, tur vt videret: vana loquebatur. cor eius congregauit iniquitatem sibi. egre-
,, diebatur foras & loquebatur in id ipsum contra me. hisce vero rebus expositis, deinceps ipsum illum scelestissimum proditorem verbis indicat: quando

quidem illud euenit, vt postq̃ de prodendo præceptore cum principibus Iudæorum pactus esset, non amplius vt solebat ad diuina præcepta perdiscenda conueniret, neq; vero tanquam ad præceptorem accederet, aut aliorum more præceptoris consuetudine vteretur: sed tempus duntaxat circunspiceret atq; obseruaret, quo adoriri illum posset, proinde illum ista molientem ac
,, patrantem, sancti Euangelistæ criminantur. quorum vnus Matthæus ita ait:
,, tunc abiens vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes ad principes
,, sacerdotum, ait illis: quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam? illi autem
,, constituerunt ei triginta argenteos. & ex illo quærebat opportunitatem, vt
,, ipsum eis traderet. Marcus autem sic: & Iudas Iscariotes vnus ex duodecim,
,, abijt ad principes sacerdotum vt eum illis traderet. illi autem audientes gaui-
,, si sunt. & promiserunt se argentum ei daturos. & quærebat quomodo illum
,, opportune traderet. Lucas vero in hunc modum scribit: intrauit autem Sata-
,, nas in Iudam qui vocatur Iscariotes, vnum de duodecim, & abijt & locutus
,, est cum principibus sacerdotum & scribis & ducibus templi, vt eum illis trade
,, ret. & gauisi sunt: & pacti sunt argentum illi dare, & quærebat opportunita-
,, tem, vt traderet illum sine turbis. eadem igitur hæc, vaticinium quod nunc in
,, manibus est, canens, ita ait: & ingrediebatur vt videret: vana loquebatur. cor
,, eius congregauit iniquitatem sibi. egrediebatur foras, & loquebatur in id ip-
,, sum. contra me susurrabant omnes inimici mei. Symmachus autem: ingredi-
,, ens, inquit, vt inspiceret, vana loquebatur. cor eius congregabat iniustitiam si-
,, bi. egrediens autem foras obloquebatur. vno animo susurrabant contra me
,, omnes qui oderunt me. solus igitur tanquam familiaris et discipulus ingressus, circunspiciebat & explorabat intus, insidias in corde suo occultans. egressus autem, cum pluribus vno animo & in idem obloquebatur, dum Saluatorem inimicis tradebat, & latenter paciscebatur cum principibus Iudæorum, quum de alijs rebus, tum vero etiam de pecunia qua se traditurum illum promitte-
,, bat, & de qua vna cum ipsis illis susurrabat. ex quo ita ait: egrediebatur foras,
,, & loquebatur in id ipsum. aduersum me susurrabant omnes inimici mei. aduer
,, sum me cogitabant mala mihi. verbum iniquum constituerunt aduersum me. videtur autem pactionem de argenteis, verbum iniquum, prophetice nominare, aut etiam ita dicit, propterea quòd nefaria & iniqua aduersus illum cogitabant, vtpote qui illum extinguendum & post necem abolendum, neq; am-
,, plius inter viuos requirendum arbitrarentur. tale est enim illud: nunquid qui dormit, non adijciet vt resurgat? quod lucidius protulit Symmachus his verbis: & qui cecidit non vltra resurget. Aquila vero: & qui, inquit, dormierit, non adijciet vt resurgat. & hæc quidem adhuc communiter de vniuersis dicta sunt, qui sub ipsum passionis tempus, insidias illi fecerunt. at seorsum de proditore, tanquam de eo quem ipse vt discipulum instituisset, deinceps adiungit,
,, dicens: etenim homo pacis meæ, in quo speraui: qui edebat panes meos, ma-
,, gnificauit super me supplantationem. pro quo rursum Symmachus: & homo, inquit,

,, inquit, qui pacem habebat mecum, cui confidebam, comedens mecum panem
,, meum, magnificatus est contra me. pessimus enim re uera omnium & sceleratissimus, qui post communem mensam, & post cibi inter uerba præceptoris assumptionem, se ad deteriora conuertit, & contrarijs rebus eum à quo iuuabatur, & beneficia capiebat, remunerauit. At uero quoniam inimici insidiantes dicebant: quando morietur, & peribit nomen eius? & putabant morte sopitum non amplius surrecturum: idcirco ipse Saluator ac Dominus noster his aduersa precatur, & reditionis ad uitam sine impedimento se compotem fieri patrem suum orat, dicēs:
,, tu autem Domine miserere mei, & suscita me, & retribuam eis. in hoc cognoui
,, quòd uoluisti me, quòd non gaudebit inimicus meus super me. & sanè haud obscurum est, quem in modum postquàm à mortuis redijt, euestigio neq; ita multo post, eos qui illi insidias struxerat retributio ulta sit, utq; ea, quæ uitæ eius inimica erat mors, sit pudore confusa, adeo illa quidem ut quasi probrum ei obijciētes dicerent: ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est mors uictoria tua? cæterum si quis historias tempora post reditionem ad uitam Saluatoris nostri complexas, quæ ab Iosepo conscriptæ sunt, euoluerit, facile uidebit quænam calamitates Iudaicam gentem atq; eius principes inuaserint, atq; afflixerint: in quas merito illi inciderunt ut sceleris quod in illum patrauerant, præmia digna reciperent. & hæc quidem omnia aduersus illos completa sunt, ut oraculum prædixerat. Saluatoris autem nostri de morte ad uitam reditio planè omnibus demonstrauit, quantum sibi pater in illo placuerit: quam quidem rem ipse ostendit, dicens: miserere mei, & suscita me,
,, & retribuam eis. in hoc cognoui, quod uoluisti me, quòd non gaudebit inimcus
,, meus super me. deinde adiungit: me autem propter innocentiam suscepisti. attende autem quonam pacto ipsi Deo & patri suo supplicans, tanta utatur libertate loquendi, ut sibi ipsi innocentiæ testimonium exhibeat, tametsi superius dixit: sana animam meam quia peccaui tibi. sed illud quidem: peccaui tibi: quo sensu sit accipiendum, antea planum fecimus: quod Symmachus apertius exposuit, quū dixit: sana animam meam & si peccaui tibi. quod sanè ipsum etiam de peccatis nostris dici potest, quæ Saluator ac Dominus noster in se ipsum suscepit. illud autem: me autem propter innocentiam suscepisti: puritatem naturæ ipsius, quam totam possidebat, demonstrat: ex qua puritate uitā quoq; & salutem stabilem atq; inconcussam post reditum ipsius ad uitam exponens adiungit: & confirmasti me
,, in conspectu tuo in æternum: aut aliter: et constitues me ante te in æternum, ut interpretatus est Symmachus.

A' Psalmo. 54. *Item de Iuda, & de ijs qui cum eo aduersus Christum coniurationem fecerunt.*

,, 1 AVRIBVS Percipe Deus orationem meam, & ne despexeris depre
,, cationem meā. præsta attentum te mihi, & exaudi me. contristatus sum in nugatione
,, tione mea, & conturbatus sum à uoce inimici, & à tribulatione peccatoris: quo
,, niam declinauerunt in me iniquitatem, & in ira molesti erant mihi. cor meum
,, conturbatū est in me, & formido mortis cecidit sup me. timor & tremor uenerūt

,, super me, & contexerunt me tenebræ: & quæ sequuntur: quibus adiungit: præ-
,, cipita Domine & diuide linguas eorum: quoniam uidi iniquitatem & contradi-
,, ctionem in ciuitate. die ac nocte circundabit eam super muros eius: & iniquitas
,, & labor in medio eius & iniustitia. & non defecit de plateis eius usura & dolus.
,, quoniam si inimicus probro me affecisset, sustinuissem utiq;. & si is qui oderat me,
,, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. tu uero homo
,, unanimis, & dux meus, & notus meus: qui in idem dulces comparabas mihi ci
,, bos. in domo Dei ambulauimus cum consensu. ex his igitur illud: si inimicus
probro me affecisset, sustinuissem utiq;. et si is qui oderat me, super me magna lo-
cutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. tu uero homo unanimis, & dux me-
us, & notus meus, qui in idem dulces comparabas mihi cibos: simile est illi: ete-
,, nim homo pacis meæ, in quo speraui: qui edebat panes meos, magnificauit su-
,, per me supplantationem: quod quum de Iuda sit accipiendum, in superiori pro-
phetia positum est. ut ergo in illo dicebatur, homo pacis aliquando fuisse, qui
quondam à Saluatore instituebatur, quum ipse quoq; ex numero Apostolorũ
unus esset, sic etiam in præsenti, & unanimis, & dux, & notus dictus est. item
,, quemadmodum in illo de eodem dictum est: qui edebat panes meos, magnifi-
,, cauit super me supplantationem: ita etiam nunc ex persona ipsius dicitur illud:
qui in idem dulces comparabas mihi cibos. etenim ex ijs ipse quoq; unus erat,
qui ad arcanam, qua cum suis discipulis utebatur, Saluatoris nostri consuetudinẽ
spiritualemq; cibum assumpti fuerant. nam ad profanam multitudinem & ad tur
bas quum uerba faceret, parabolis utebatur. solis uero suis discipulis, in quorum
ordinem etiã Iudas admissus fuerat, apertius omnia demonstrabat. ex quo illud
,, dictum est: qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem. &
illud: qui in idem dulces comparabas mihi cibos: quod sane euidentius expres-
sit Aquila quidem sic: qui simul dulce cõparabamus arcanum: Symmachus au
tem sic: qui inter nos communicabamus dulcem sermonis consuetudinem. pro
,, illo uero: tu autem homo unanimis, dux meus, & notus meus: Symmachus ita
conuertit: tu autem homo moris eiusdem mecum, & dux meus, & notus meus. nã
quum ad tantam dignitatem assumptus esset, & ob id inter primos Saluatoris
amicos censeretur, merito de eo sic ait: si inimicus probro me affecisset, sustinuis
sem utiq;, & quæ sequuntur. ubi autem hæc de Iuda cecinit, ordine deinceps libe
,, rationem à morte euasionemq; suam tanto ante indicat illis uerbis: ego ad Deũ
,, clamaui, & Dominus saluauit me. uespere & mane & meridie narrabo & annun-
,, ciabo, & exaudiet uocem meam: redimet in pace animam meam. sic tanquam
in prece tempus quod mortem antecessit significat: quo quidem tempore Iu-
das quoq; ad proditionem comparabatur contra illum. tunc enim Saluator ac
Dominus noster ueluti ob perniciem atq; interitum sui familiaris dolens mœ-
rensq;, ac multo etiam magis ob totius Iudaicæ gentis perditionem, tanquam
ob suos ad insaniam redactos, & tanquam ob sibi charissimos misericordia cõ-
motus, omnem qua cum illis utebatur sermonis consuetudinem ac doctrinam,

eo quòd

,, eo quod illis nihil profuisset, nugationem appellat, dicens: contristatus sum in
,, nugatione mea, & conturbatus sum à uoce inimici, & à tribulatione peccatoris.
,, quoniam declinauerunt, inquit, in me iniquitatẽ, & in ira molesti erant mihi: quæ quidem possunt etiam ad principes Iudæorum referri, qui inimico insidiantiq; animo circunuenire illum conabantur. possunt etiam de potestatibus inuisibilibus, quæ extrinsecus illum oppugnabant, ac per homines talia illi machinabãtur, intelligi. proinde eadem mihi uidentur concordare cum ijs, quæ ab ipso in euangelio dicta sunt sub ipsum passionis tempus: ubi ait ad suos discipulos: tri
,, stis est anima mea usq; ad mortem. manete hic & uigilate mecum. & rursus: nunc
,, anima mea conturbata est. similia nanque his sunt etiam quæ psalmus hic conti
,, net, ubi sic ait: cor meum conturbatum est in me. & formido mortis cecidit su
,, per me, & contexerunt me tenebræ: quibus uerbis contrariarum potestatum conatus aduersum se significat. quemadmodum enim in prophetijs nominatur quidam spiritus fornicationis, ut est illud: spiritu fornicationis aberrauerunt: & alius spiritus erroris in desertorita etiam spiritus fuerit formidinem mortis efficiens: sane ut etiam spiritus roboris, & potentiæ, & fortitudinis eius, quæ Deo aliena non est, author. quare sic etiam dicetur spiritus timoris ac tremoris: & rursus alius præter hos, spiritus timoris & confusionis: qui quidẽ pene, ut ita dixerim, omnes mortem pro uera religione testimonij gratia subeuntes, inuadere consueuerũt: ac multo etiam magis longeq; uehementius illum aggressi sunt, qui pro omnibus mortem sustinuit. uerumtamen siue spiritus formidinis & mortis, siue timoris & tremoris, siue alia quæpiam eiusdem generis potestas illum adorta est, ea illum nõ confregit: propterea quod tanquam generosus certator, formidinem quidem mortis, confidentia uitæ, (ipse enim uita,) procul deturbatam abiecit. alium autem qui ipsum item inuaserat spiritum timoris & tremoris efficientem, spiritu cõfidentiæ, & potentiæ, & roboris, longissime à se præcipitauit. quandoquidem, ut est apud Hesaiam, quieuit super eum unà cum alijs spiritibus, etiam spiritus consilij & fortitudinis. sic porro etiam spiritum tenebrarum proprij luminis uidissipauit, propterea quod lux in tenebris lucet: & tenebræ eam non comprehenderunt. cæterum his similia etiam in uicesimo primo psalmo inuenire pote
,, ris: in quo ex eiusdem persona rursus illud dictum est: circundederunt me uituli
,, multi: tauri pingues obsederunt me. aperuerunt super me os suum sicut leo ra
,, piens & rugiens. & rursus: quoniam circundederunt me canes multi: conciliũ
,, malignantium obsedit me. & rursus: erue à framea Deus animam meam, & de
,, manu canis unicam meam. salua me ex ore leonis, & à cornibus unicornium
,, humilitatem meam. planè enim in his malignas potestates, taurorum & uitulorum & leonum & canum & unicornium nominibus appellat: quæ quidem illum sub ipsum passionis tempus obsederunt ac circundederunt, non tamen etiam aliquid efficere contra illum potuerunt. & hæc quidem talem habeant rationem, si modo etiam hæ psalmi partes, ad Saluatorem Dominumq; nostrum referantur. quod si non ad illum sed ad aliam personam, ipse quoque diligenter

attendes, ut ea quæ ad ipsum hunc locum pertinent, sibi inuicem æquata respondeant. uerumtamen de ipsa etiam Iudæorum ciuitate, de ipsa inquam Hierusalem, ordine deinceps post uaticinium de ijs qui insidias illi fecerint adiungit, in
,, hunc modum: uidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & quæ sequuntur: quæ quo sensu sint accipienda non est nunc narrandi tempus.

A' Psalmo. 108. *Item de Iuda, & de suffecto in locum eius Apostolo, & de gente Iudaica.*

,, 3 DEVS Laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris & os dolosi su
,, per me apertum est. locuti sunt aduersum me lingua dolosa, & sermonibus odij
,, circundederunt me, & oppugnauerunt me gratis. pro eo ut me diligerent, de-
,, trahebant mihi: ego autem orabam. & posuerunt aduersum me mala pro bo-
,, nis, & odium pro dilectione mea. constitue super eum peccatorem: & Diabo
,, lus stet à dextris eius. dum iudicatur exeat condemnatus, & oratio eius fiat in
,, peccatum. fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. quòd etiam hæc ad proditorem Iudam sint referenda, idoneus sanè esto testis Apostolus Petrus: qui post Saluatoris nostri ascensum, coactis in unum locum Apostolis
,, omnibus, alijsq; quàm plurimis fratribus, in medijs illis stetit atq; ait: Viri fra-
,, tres, oportuit impleri scripturam hanc, quam prædixit Spiritus sanctus per os
,, Dauid de Iuda: qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum: quia numera
,, tus erat nobiscum, & sortitus erat sortem ministerij huius. hic igitur possedit
,, agrum de mercede iniustitiæ suæ. & suspensus crepuit medius, & effusa sunt o-
,, mnia uiscera eius. & notum factum est omnibus habitantibus Hierusalem: ita
,, ut appellaretur ager ille lingua eorum, Akeldamach: hoc est: ager sanguinis.
,, scriptum est enim in libro psalmorum: fiat commoratio eius deserta, & non sit
,, qui habitet in ea, & episcopatum eius accipiat alter. Petrus ergo quum talia dixisset, subiecit, in locum Iudæ, alium assumi oportere, quo duodecim Apostolorum numerus, qui diminutus fuerat, compleretur: ut prophetia suum finem contingeret. quo etiam tempore quum sors iacta esset, ea cecidit super Matthiã: & connumeratus est cum duodecim Apostolis. quum hæc igitur in hunc modum peracta sint, sequitur ut personam quæ in hoc psalmo loquitur, non aliam esse arbitremur, quàm Saluatoris nostri: qui assignatam sibi à patre sub ipsum passionis tempus orationem, publica tanto ante per spiritum sanctum descriptione dignatus, quod sibi usu uenturum erat cecinit. ait igitur: Deus laudem meam ne tacueris. ubi uidelicet doctrinam quam ipse suis discipulis tradidit, & laudem noui testamenti, non esse premendam silentio exhortatur: sed in omne futurum æuum ad uitæ humanæ utilitatem permanere. os autem peccatoris, & os dolosi, os ipsius Iudæ proprie nominauerit quispiam: qui quum abijsset ad
,, principes sacerdotum, eis dixit: quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam?
,, at illi constituerunt ei triginta stateres. & ex illo quærebat occasionem, ut illũ
,, eis proderet. quum ergo talia contra illum molitus esset, unus postea fuit ex ijs qui cum illo in paschali cœna accubuerunt: quo tempore ipse quoq; Saluator

ac Dominus

ac Dominus noster accumbebat unà cum ipsis duodecim: qui etiam comedentibus illis dixit: amen amen dico uobis, quod unus uestrum me tradet. & dum ualde contristantur, cœperunt singuli dicere: nunquid ego sum Domine? in quibus erat etiam Iudas: qui quum omnis doli ac simulationis plenū os aperuisset respondit, ac dixit. nunquid ego sum rabbi? dolosum ergo os, quo insidiatoribus Saluatoris nostri signum proposuit, dicens: quencunq; osculatus fuero, ipse est: tenete eum. quod quum dixisset uerbo, re quoq; ipsa dolum compleuit: quo uidelicet tempore quum ad Iesum accessisset, dixit ei: salue rabbi. & osculatus est eum. Iesus uero ad illum dixit: amice ad quid uenisti? & rursus: Iuda, osculo filium hominis tradis? harum ergo rerum causa tanto ante in psalmo ait: quoniam os peccatoris & os dolosi super me apertū est. locuti sunt contra me lingua dolosa: & sermonibus odij circundederunt me, & oppugnauerunt me gratis: ubi cum ipso Iuda etiam reliquorum meminit, qui ipsi insidias fecerunt. itaq; ipsum euangelium narrat, quemadmodum Saluatore nostro suos adhuc abloquente discipulos, ille uenerit. ecce, inquit, Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & lignis, à principibus sacerdotum & senioribus populi. quibus etiam Dominus dixit: tanquam ad latronem existis cum gladijs & lignis comprehendere me? quotidie apud uos sedebam in templo docens, & non tenuistis me. hoc autem totum factum est, ut impleantur scripturæ prophetarum. prætérea uero quod ait in psalmo: pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam: ipsum quoq; tunc suum finem contigit, quum Saluatore nostro in loco qui dicitur Gethsemani cum undecim Apostolis orante, paululumq; ab illis digresso ut procumbens patrem precaretur, iterumq; & tertio supplicante, Iudas cum principibus Iudeorum insidias illi maturauit, dum cogit ipse & conducit copias quæ cum gladijs & fustibus, ut illum comprehenderent paratæ erant. tunc autem mala aduersus ipsum posuerunt pro bonis, & odium pro dilectione ipsius, quum malis affecerunt ipsum Saluatorem & bene de ipsis meritum, & magistrum: qui innumerabiles sanationes et medelas, sermonumq; documenta, & omnis generis utilitates ipsis præstiterat. quas ob res quum mala pro bonis aduersus ipsum posuerint, & odium pro dilectione ipsius, merito adiungit: constitue super eum peccatorem, & Diabolus stet à dextris eius. dum iudicatur exeat condemnatus: & oratio eius fiat in peccatum. fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. quæ quidem ipsa quem exitum sortita sint, sanctus Apostolus Petrus Paulo ante indicauit, dum scripturam hanc ad ipsum proditorem accommodat. & sanè tibi ipsi interim licet intueri, num super Iudaicam gentem constitutus sit princeps ac dux peccator: cui uidelicet post scelera aduersus Saluatorem nostrum audacissime commissa, traditi sunt: interim pro antiquis & ipsorum domesticis Deoq; amicis principibus, externis & simulachra colentibus seruire coacti. cæterum quis tandem non obstupescat ipsius prædictionis euentum? nam quum oraculum dixerit: fiant dies eius pauci: constat planè quàm breue post structas aduersus Saluatorem nostrum ab illis insidias

omne fuerit tempus, quo manere uisi sunt. post quod tempus nouissimam uastationem extremumq; interitum passi sunt: ex quo etiam episcopatum eorum accepit alter: conditus uidelicet per Christum nouus populus. porrò etiam reliqua huius psalmi omnia ad horum ipsorum exemplar intelliges. quæ uero sequũtur & quasi de quibusdam Iudæ filijs dici uidentur, illis uerbis: fiant filij eius orphani: & quæcunq; alia his similia sunt: referentur primo quidem loco in ipsum Iudam: post illum uero etiam in omnes illi similes salutare uerbum prodentes. eadem uero ratione intelliges uxorem quoq; eius, & peccata patris, & eius quæ
,, ipsius mater dicitur, Iudaicæ gentis uidelicet congregationis. de hac enim arbi
,, tror dici illud: & peccatum matris eius non deleatur. uerumtamen sicut in ea quæ proxime antecessit prophetia, egenus & pauper nominabatur Saluator ac Dominus noster, ueluti demonstrauimus in illo: beatus qui intelligit super egenũ & pauperem: ita etiam in præsenti psalmo ijsdem uocatur nominibus. fiant enim illa & illa ipsi Iudæ, ijsq; qui illi similia æmulati sint, propter illa quæ est ausus, in
,, quit. quænam uero ista sint adiungit, dicens: pro eo quod non est recordatus fa
,, cere mi ericordiam: & persecutus est hominem pauperem & egenũ & compun
,, ctum corde ut morte afficeret. & dilexit execrationem & ueniet ei. & noluit benedictionem, & procul amouebitur ab eo. post quæ uerba deinceps oratione progressus, rursus pauperem atq; egenum se ipsum nominat, dicens: & tu Do
,, mine Domine fac mecum misericordiam propter nomen tuum, quia benigna
,, est misericordia tua. libera me, quia egenus & pauper sum ego. quibus post
,, alia adiungit: genua mea infirmata sunt à ieiunio: & caro mea immutata est
,, propter oleum. & ego factus sum opprobrium illis. uiderunt me & mouerũt
,, capita sua. quæ sanè ipsa nihilominus suum finem consecuta sunt, quo tempo
,, re qui prætetibant maledicebant ei mouentes capita sua & dicentes: alios saluos
,, fecit: se ipsum non potest saluum facere. quoniam uero etiam nunc Iudæi patrũ suorum in se ipsos execrationem attrahentes execrabilibus & nefarijs uerbis detestari Saluatorem ac Dominum nostrum, omnesq; quicunq; in fidem eius transierint, consueuere, idcirco deinceps adiungit: maledicent illi & tu benedices. qui
,, insurgunt in me, confundantur: seruus autem tuus lætabitur. induantur qui de
,, trahunt mihi pudore: & operiantur sicut diploide, confusione sua. ego autẽ
,, confitebor Domino in ore meo: & in medio multorum laudabo eum. quoniã
,, adstitit à dextris pauperis, ut saluam faceret à persequentibus animam meam.
,, & sanè constat quam multis etiam nunc rebus aduersis conflictentur, quicunque execrationes aduersus illum in suis conuentibus iactant, quippe qui ab ijsdem tẽporibus ne respirare quidem, aut suspicere unquam potuerint: quamq; ille feliciter in medio multarum gentium per suum ipsius nouum testamentum suo patri laudem perficiat; dum eundem patrem adiutorem & suæ dextræ assessorem ob
,, tinet. quas ob res ita loquitur: in medio multorum laudabo eum. quia adstitit à dextris pauperis. salutem præterea quæ ipsius mortem secuta est docet his
,, uerbis: ut saluam faceret à persequentibus animam meam. supra enim quum

illud

„ illud dixerit: persecutus est hominem pauperem & egenum, & compunctum
corde, ut morte afficeret: planeq; suam mortem indicauerit dum prophe-
tiam circunscribit: tum uero salutem quæ mortem ipsius secuta est, significa-
„ uit, dicens: quoniam adstitit à dextris pauperis, ut saluam faceret à persequen-
tibus animam meam.

A' Zacharia. Item de Iuda & de argenteis quibus Dominum *prodidit, deq; reiectione apud Iudæos tam eorum qui imperabant quam eorum quibus imperabatur.*

4 ET CAPIAM Mihi duas uirgas. unam uocaui pulchritudinem,
" & alteram uocaui funiculum. & pascam oues meas. & auferam tres pastores
" in mense uno. & grauabitur anima mea super eos. etenim animæ eorum ru-
" gierunt super me. & dixi non pascam uos. quod moritur, moriatur, & quod
" deficit, deficiat. & quæ reliqua sunt, deuorent unusquisq; carnes proximi sui.
" & capiam uirgam pulchram, & abijciam meam, ad dissipandum testamentum
" meum, quod disposui ad omnes populos. & dissipabitur in die illa. & cogno
" scent Chananæi, oues quæ custodiuntur mihi: quod uerbum Domini est. & di
" cam ad eos: si honestum est in conspectu uestro: date mercedem meam, aut re-
" nuite. & constituerunt mercedem meam, triginta argenteos. & dixit Domi-
" nus ad me: dimitte eos in fornacem, & specta num approbatum sit, quemad-
" modum probatus sum pro illis. & accepi triginta argenteos, & proieci eos in
" domo Domini in fornacem. & abieci uirgam alteram quæ dicitur funiculus ad
" dissipandum testamentum inter Iudam & Israel. hæc igitur suum finem conse-
" cuta sunt quo tempore, ut est apud Lucam, abiens Iudas locutus est cum prin
cipibus sacerdotum & scribis & ducibus templi, quomodo illum eis traderet. &
gauisi sunt, & pacti sunt argentum illi dare. ut uero apud Marcum legimus,
quum abijt ad principes sacerdotum, ut illum proderet. illi autem gauisi sunt: &
promiserunt ei se argentum daturos. uerum apud hos quidem argentum simpli-
citer nominatum est. apud Matthæum autem numerus quoq; indicatur: qui sa
nè ab eo quem posuit Zacharias minime discrepat. dicit igitur Matthæus. tunc
" abiens unus de duodecim, qui dicitur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum,
" dixit eis: quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam? illi autem constitue
" runt ei triginta stateres. consentanea igitur hæc sunt ei quod in prophetia dictũ
" est à Domino: & constituerunt mercedem meam triginta argenteos. pro quo
Symmachus quidem ait: & appenderunt mercedem meam triginta argenteos.
Aquila uero: & constituerunt mercedem meam triginta argenteos. quibus illud
adiungitur: & dixit Dominus ad me: dimitte eos in fornacem, & uide num pro-
" batum sit, quemadmodum probatus sum pro illis. pro quo rursus Aquila qui-
" dem sic ait: & dixit Dñs ad me: dimitte eos in fornacem. proijce eos ad figulum.
immensum pretium quo æstimatus sum pro illis. & sanè attende quonam pacto
ipse Dñs pretiũ suum confitetur triginta argenteos datũ esse. uidetur autem ipsa
uerbo℞ excogitatio talem præ se ferre sensum. ego quidẽ Dñs à primo incipiens

die nunquam desii meæ benignitatis indicia uobis Iudæis impendere, innumerabilibusq; uos beneficijs afficere, non solum dum ad uos ab initio prophetas mitto, sed etiam dum me ipsum uobis præsentem exhibeo, tum in monitis ac documentis rationalibusq; præceptis, tum in signis & portentis & alijs miraculorum generibus, tum etiam in sanationibus & medelis: uos ergo qui tanta beneficentia digni habiti estis, date mercedem meam, aut renuite, sic quidem ab illis, ut par est, fructus pietatis, & indicia fidei erga se ipsum postulans. at illi (ut in ea quam proxime ante hanc posuimus prophetia, dictum est) pro eo ut me diligerent detrahebant mihi: & posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea: & quum triginta argenteos constituerint, tanquam eum qui tanti uéderetur æstimauerunt. sed quoniam uniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit, merito imperat ut mittantur in fornacem, illud adiungens: quemadmodũ probatus sum pro illis. fornacem uero hoc loco ipsam domum Domini nominare uidetur. nã quum Dominus dixerit, ut est apud septuaginta, dimitte eos in fornacem, tum adiungit: & proieci eos in domo Domini in fornacem. ut uero est apud Aquilam, quum Dominus dixerit: proijce illud: ipsum uidelicet argentum ad figulum, tum adiungit: & proieci illud in domo Domini ad figulum. at uero, ex Symmachi editione, quum Dominus dixerit: proijce illud in fornacem, tum adiungit uerba illa: & proieci illud in domo Domini in fornacem. num igitur hoc tunc forsitan completum est, quum Iudas qui Dominum prodidit, uidens quod condemnatus ,, esset, pœnitentia adductus, retulit argentum principibus sacerdotum & senioribus, dicens: peccaui tradens sanguinem innocentem. at illi dixerunt ei: quid ad nos? tu uideris. & proiectis argenteis in templo, recessit: & abiens laqueo se suspédit. principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: non licet eos mittere in corbanam: quia pretium sanguinis est. consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. quapropter uocatus est ager ille, ager sanguinis, usq; in præsentem diem. tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: & acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiauerunt à filijs Israel. & dederunt eos in agrum figuli, sicut cõstituit mihi Dominus. ubi diligenter consyderabis, quum hæc non habeantur apud Hieremiam prophetam, num arbitrari oporteat ea per quandam malitiam ex illo sublata esse: an uero librarij erratũ fuisse, qui negligentius sanctorum euangeliorum exemplaria confecerit, & ex negligentia in errorem inciderit, & pro Zacharia posuerit Hieremiam: utpotè quum ita scripto opus fuerit: tunc completum est, quod dictum est per Zachariam prophetam. pro eo autem quod perperam conuersum est: & miserunt eos in domo Domini in fornacem: dictum est illud: & dedi eos in agrum figuli. planè enim in ipsa prophetia in templo Domini proiectum fuisse argentum dicitur: & ab euangelio itidè in templo. proiectis enim, inquit, Iudas argenteis in templo, recessit. & sanè æquum est ex illis argenteis templũ fuisse profanatum, & completũ fuisse illud: ecce relinqtur uobis domus uestra deserta. porrò autem etiam illud contemplare, num fornax dicta sit domus Dñi

propterea

propterea quòd in templo Dei quasi in fornace conflatoris, animos ex diuinorũ sermonum calore atq; igne transformari contingit: aut alioqui non puros dum tanquam in fornace igne explorantur redargui. idcirco Aquila dum ita conuer,, tit: & proiecit argentum in domo Domini ad figulum: planè nos docet quemadmodum diuinum uerbum instar figuli habitet in domo Domini, & eorum qui illuc accedunt animas informet ac renouet. uerumtamen quum pretium appretiati in illa domo proiectum, eam ipsam profanam reddiderit, merito statim ad,, iungit. & abieci uirgam alteram, quæ dicitur funiculus, ad dissipandum testamẽ,, tum inter Iudam & Israel. ex illo enim illa gẽtis multitudo abiecta est procul ab,, antiqua Dei tutela, quæ prius illos conseruabat. alteram autem uirgam puto pro uniuersa simul Iudaica gente hoc in loco accipi oportere. qua de causa illam e,, tiam funiculum uocat, dicens: unam uocaui pulchritudinem, & alteram uocaui fu,, niculum. tum de altera euidenter adiungit illud: & abieci uirgam alteram quæ,, dicitur funiculus, ad dissipandum testamentum inter Iudam & Israel. si quidem hi erant & funiculus & uirga altera. prior autem quæ pulchritudo nominata est, nõ alia fuerit quàm ipsa Hierusalem adoratioq; Mosaica, omnisq; prisca constitutio, quæ uetus dicitur testamentum. hocq; ipsum uel ex ipsa prophetia planè cõ,, stiterit, dum ait: & capiam uirgam meam pulchram, & abijciam eam, ad dissipan,, dum testamentum meum. uides ut testamentum quidem suum, uirgam priorem esse dixerit: alteram uero uirgam, funiculum. & tamen se utranq; abiecturum mi,, natur, quamuis prius dixerit: & capiam mihi ipsi duas uirgas: unam uocaui pulchritudinem, & alteram uocaui funiculum. pro quo Aquila quidem sic conuertit: unam uocaui decorem, & alteram uocaui funiculum. Symmachus autem: hãc quidem uocaui decorem, illam autem uocaui funiculum. hoc igitur uniuersæ gentis pulchritudinis decorisq; nomine, diuinam legem & quod in ea continetur testamentũ merito appellat. uenerabilitas enim illa urbis Hierusalem, & quæ in ea ad munus pontificum sacerdotumq; pertinebant, tum etiam omnia quæcunq; olim apud illos populos ex diuinis legibus, ac ex uetere testamento de more prius administrabantur, decens quidam ornatus ijs erant, qui talibus rebus ornarentur. funiculus autem ipsa gentis multitudo apud ipsum quoq; Mosem uocata,, est, in illis uerbis: facta est portio Domini populus eius Iacob: funiculus hæredi,, tatis eius Israel. at uero huiusce utriusq; uirgæ mutationem, magno impetu futuram ijs temporibus de quibus dictum est, diuinat, utpotè quũ & uetus quod prius in ea erat testamentũ, & pulchritudo quæ in eadem olim cernebatur, delenda fuerit & ad nihilum redigenda, simul ac pretio illius æstimato, qui triginta argenteis æstimatus est, illi pro sua ipsorũ impietate meritæ ignominiæ obnoxij facti sunt. di,, cit igitur: & capiam uirgam meam pulchram, & abijciam eam ad dissipandũ te,, stamentũ meum. & rursus: & abieci uirgam alterã q̃ dicitur funiculus. ad hæc, quũ,, in prophetia dicatur illud: & auferã tres pastores in mense uno: arbitror sic tres ordines eorũ significari, q olim populo Dei præerãt, regũ, pontificũ, & prophetarũ. quoniam ab his tribus quasi pastoribus, oĩa quæ ad illos ueteres olim ptinebant,

gubernabantur. sed quando tres isti pastores uno tempore conuersionem passi sunt, Saluatore utiq; nostro adueniente: (nam & rex præter leges creatus, non ab ipsorum genere oriundus sed externus, ipsis tunc præerat: & pontifex à Romanis ad sacram functionem prouectus, non ex successione generis, neq; secundum leges atq; instituta, honorem illum obtinebat: nec propheta q ui uq; ad Ioannē perueniens, desierat, amplius apud eos operabatur: sed loco eius mendax quidā propheta & impius populum decipiebat:) merito tria illa dona quæ quondam supra omne ornamentum ac decus totam illam gentem ornabant, sublaturum

,, se uno tēpore minatur, dicens: & auferā tres pastores in mense uno. & grauabitur
,, anima mea super eos. pro quo Aquila quidē sic ait: & mutilata est aīa mea in eis.
,, Symmachus autē: & exanimatus sum in eis. Theodotion autē: & exanimata est
,, aīa mea super eos. & causam exanimationis ostendit in ijs quæ adiungit: etenim
,, animæ eorum rugierunt super me: pro quo rursus Aquila hoc modo conuertit:
,, etenim anima eorum immaturuit in me. Symmachus autem: & anima eorum in-
,, ualuit in me. illi uero quod apud septuaginta dictum est: etenim animæ eorum
rugierunt super me: simile quiddam fertur etiam apud Hieremiam, quod ex perso
,, na Domini profertur his uerbis: dereliqui domū meam. dimisi hæreditatem meā.
,, dedi dilectam animam meam in manus inimicorū eius. facta est hæreditas mea
,, mihi ut leo in sylua. dedit super me uocem suam. nunquid spelunca Hyænæ hæ-
,, reditas mea mihi? has igitur ob res merito deinceps adiungit: & dixi non pascā
,, uos. quod moritur moriatur. & quod deficit deficiat. & quæ reliqua sunt deuorent
unusquisq; carnes proximi sui. post quæ subijcit: & capiam uirgam meam pul-
,, chram: & abijciam eam. pro quo Aquila: & accepi, inquit, uirgam meam, deco-
,, rem: & excidi illam: Mosaicam uidelicet adorationem. ergo prima quidem uir-
ga initio sermonis, prima item quæ frangatur & abijciatur, fore dicitur. quum au
tem pretium eius qui æstimatus est, & pro eo argentum proditori erogatum, p-
iectum est in domum Domini tanquam in fornacem, tum uero etiam ea quæ ad
alteram uirgam, hoc est quæ ad uniuersam gentem pertinent quid latura sint ma-
,, li, prophetice declaratur in illis uerbis: et abieci uirgam alterā, funiculum ad dis-
,, sipandum testamentum inter Iudam & Israel. & quoniam illorum reiectionem
his uerbis planè oraculum indicauit, merito deinceps non amplius illos uim p-
,, phetiarum intellecturos affirmat, sed Chananæos, sic dicens: & cognoscent Cha
,, nanæi, oues quæ custodiuntur mihi: quod uerbum Domini est. cæterum qui tan-
dem alij fuerint hi Chananæi quàm nos ipsi? qui prius alieni eramus: & qui ex uniuersis olim profanis atq; impijs gentibus, oues Christo custoditi sumus? qui etiam beneficio illius sumus immutati: & ipsa uaticinia prophetarum intelligentes, cognitionem ueram uerbi Domini accepimus. ijdem nos qui sumus Chananæi, nouimus atq; intelleximus ea quæ dicuntur. non nouerunt autem neq; intellexerunt qui nomine Israel gloriantur, & qui semen Habrææ iactare consuerunt.

Ab Hieremia. Item de Iuda nominatim.

,, PECCATVM Iuda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino, exaratum

,, exaratum super latitudinem cordis eius,& in cornibus altarium uestrorum. quum
,, recordati fuerint filij eorum ararum suarum & lucorum suorum in ligno denso
,, & in collibus excelsis, robur tuum & omnes thesauros tuos in direptionem da
,, bo,& excelsa tua in peccato in omnibus finibus tuis.& priuaberis & humiliabe-
,, ris ab hæreditate, quam dedi tibi. & transferã te ad inimicos tuos in terram quã
,, non nosti. quoniam ignis accensus est in furore meo. usq; in sæculum ardebit.
tametsi hæc non apud septuaginta, attamen in Hebraico nacti atq; in reliquorũ interpretum editionibus, item in exquisitioribus quoq; ipsorũ septuaginta exem plaribus cum appositione stellularum, necessario ea apposuimus, tanquam ea q̃ nominatim ipsum proditorem Iudam significent, & peccatum quod ab illo cõ-
,, missum est, fieri non posse ut unquam aboleatur. hoc enim mihi uidetur signifi-
,, care illud: peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino. pote runt item referri ad uniuersam Iudaicam gentem: quibus deinceps ipso ordine post ipsorum scelus indelebile, extremã quæ ipsos punitura est perniciem interminatur. quæ non est nunc singillatim ad uerbum interpretandi tempus. sed quãdo tam multa hactenus de eo qui Saluatorem ac Dominum nostrum erat proditurus, alijsq; qui illi insidias facturi erãt, diuinitus prædicta exposuimus: tempus iam fuerit quæ sub ipsam eiusdem passionem euentura fuerunt, ut item diuinitus per prophetas denunciata sint, intueri.

Ab Amos. *De Solis defectu qui in ipsa Saluatoris nostri passione accidit, & de extremo Iudaicæ gentis interitu.*

,, 6 IVRAT Dominus in superbiam Iacob: si obliuiscetur in uictoriam
,, omnia opera uestra.& super his non turbabitur terra:& lugebit omnis qui habi
,, tat in ea. & ascendet quasi fluuius consummatio:& descẽdet quasi fluuius Aegy
,, pti.& erit in die illa dicit Dominus: occidet Sol in meridie:& obtenebrabitur su-
,, per terram in die lux.& conuertam solennia uestra in luctum, & omnia cantica
,, uestra in lamentum. & inducam super omnem lumbum saccum,& super omne
,, caput caluitiem.& ponam eum tanquam luctum dilecti, & qui cum eo fuerint
,, tanquam diem doloris. ecce dies ueniunt, dicit Dominus:& mittam famem in ter
,, ram: non famem panis, neq; sitim aquæ: sed famem audiendi uerbum Domini. et
,, commouebuntur aquæ à mari usq; ad mare.& ab Aquilone usq; ad orientem cir
,, cuibunt quærentes uerbum Domini, & non inuenient. contumeliam & superbiã & insolentiam aduersus Saluatorem nostrum, quam in illum excitarunt Iudæi, hæc prophetia prædicens, iurare Dominum ait contra superbiam Iacob, non futuram esse obliuionem eorum quæ contra ipsum ausi sint: dignaq; luctu mala passuram esse ipsorum terram, unà cum habitatoribus: neq; ultra sicut prius, ubi breuiter emendati fuerint, esse iterum restituendos: sed in consummationem quæ ad ipsos spectant, esse uentura. siquidem ascendet, inquit, ut fluuius consummatio ipsorum: sic utiq; iram quæ illos non aliàs quam Romanis regnantibus inuaserit, per fluuium ascensurum super eos, ueluti qui prius in sublimi uersarentur, significans. deinceps post hanc, de qua dictũ est, cõtra illos immissam à Deo irã, rursus

,, ad illos spectantia negocia, per sequitur. ut fluuius, inquit, Aegypti descendet. quibus uerbis significari arbitror, quæ olim sublimia & apud Deum uenerabilia fuerint, & quæ quasi in sublimi positæ Iudaicæ gentis prælationes, ea similia & fluentis, & rebus nationum fide carentium, fluuij instar labentibus, esse constituenda, ac de sublimiori in inferius esse præcipitanda. deinde post hæc ipsa quæ dicta sunt, ipso ordine ea quæ sub ipsum salutaris passionis tempus euenerint aperiens, in illo, inquit, die, dicit Dominus occidet Sol in meridie. & obtenebrabitur super ter
" ram in die lux: quæ sanè euidentem exitũ sortita sunt, tunc quum Saluatore in al
" tum sublato, ut est apud Euangelistam, à sexta hora tenebræ factæ sunt super uni
" sam terram usq; ad horam nonam. & circa horam nonam exclamauit Iesus uo
" ce magna dicens: aeli, aeli: lemasabachthani. quæ qũ in hunc modum suum finem contigerint, deinceps adiungit: & conuertam solennia uestra in luctum, & omnia cantica uestra in lamentum. & inducam super omnem lumbum saccum,
" & super omne caput caluitiem. & ponam eum sicut luctum dilecti, & eos qui
" cum ipso fuerint, ut diem doloris. ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & mittam fa
" mem super terram: non famem panis, neq; sitim aquæ: sed famem audiendi uer
" bum Domini: & quæ sequuntur: quæ quidem omnia propter superbiam ipsorũ
" qua aduersus Christum usi sunt, diuinitus prædicta, euidentem oraculi exitum ostẽderunt post ipsorum aduersus Saluatorem nostrum insidias. non ergo ante illud tempus, sed ex illo tempore in hunc usq; diem solennia illorum in luctũ conuertit Deus, & cantica in lamentum: quippe qui illos celeberrima ciuitate priuauerit, & uenerabile illud sanctuarium quod in illa erat Tito ac Vespasiano apud Romanos imperantibus, euerterit, usq; adeo ut non amplius uenire & celebrare in ea legitima solennia, & legitimos conuentus possint. cæterum quid opus est dicere quemadmodum fames audiendi uerbum Domini omnes illos inuaserit? propterea quòd procul à se ipsis Dei uerbum exegerint, quum illud uno animo negauerunt, & ab eodem negati sunt.

A' Zacharia. Item de Solis defectu, & de tempore salutaris passionis.

7 ET Adueniet Dominus Deus meus, & omnes sancti cum eo. in die illa
" non erit lux. & frigus, & gelu erit uno die. & dies ille notus Dño. & neq; dies,
" neq; nox. ad uesperam erit lux. & in die illo egredietur aqua uiua de Hierusalem.
" dimidium eius in mare primũ, & dimidium eius in mare extremũ. in æstate et in ue
" re erit sic. & erit Dñs in regem super uniuersam terram. in die illa erit Dñs unus, &
" nomen eius unum ambiens oẽm terram & solitudinẽ. hæc quoq; in aduentu Sal
" uatoris nostri cõpleta sunt: quũ aduenit siue cum suis sacris Apostolis, siue cum suis sanctis, diuinis uidelicet qbusdã potestatibus & incorporeis spiritibus, nec non Angelis & ministris suis: de quibus dictũ est in sacris euangelijs: quòd utiq; ad illũ accesserint Angeli, & illi ministrauerint. porrò autem die illo (sic autem sacræ literæ consueuerunt omne tempus uocare quo ille inter homines uersatus est) unà cum alijs prædictionibus etiam quod nunc tractatur, oraculum completum est, quum utiq; sub illius passionis tempus ab hora sexta tenebræ factæ sunt super

uniuersam

,, uniuersam terram usq; ad horam nonam. ex quo sic ait prophetia: in die illo
,, non erit lux,& rursus: & neq; dies, neq; nox. ad uesperam erit lux. quibus uer-
bis perspicue indicari puto illius temporis conditionem, quum Saluatore no
stro altius sublato in ipsa diei luce, nox ab hora sexta id, quod circum terram est,
obtinuit usq; ad horam nonam. post quam rursus desinentibus tenebris, dies et
,, lux reuersa est: post quæ rursus consueta nox secuta est. quæ omnia sermo pro-
,, pheticus innuit ubi ait: & dies ille notus Domino: & neq; dies, neq; nox. ad
uesperam erit lux. dies quidem ille non erat; propter meridianas tenebras. sed
nec item nox, propter ipsius Diei recursum: quem indicauit significans per illa
uerba: ad uesperam erit lux. quis autem non admiretur etiam hybernæ horæ cō
,, memorationem? quam ipsam itidem diuinauit oraculum quum ait: & frigus &
,, gelu erit. quod item ipsum, euangelij testimonium commendat, quum Petrus
dum Iesum sequitur accenso igne in atrio Caiphæ, unà cum alijs calefaciebat se.
,, proinde Ioannes frigoris quoq; mentionem apertissime facit, dicens: stabant ser
,, ui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. & ad uerbum quidē
huiusmodi finem contigerunt, quæ sic prædicta sunt. ad sensum uero: quùm Iudæ-
is salutare lumen illuxisset, ipsiq; potius tenebras quàm lumen amplexi essent,
hoc quod ab ipsis electum assumptumq; est, uniuersam ipsorum nationem inua-
sit. quum enim ipsi recessissent à luce, & eos obscura nox occupasset, obscuratis
ipsorum mentibus, eo quod illuminatio euangelica radios suos in corda ipsorū
non immitteret, quin etiam refrigerata ipsorum erga Deum charitate, talium rerū
signa merito expressa sunt, & in tali salutaris aduentus die completa sunt ea, quæ
ad hoc oraculum pertinent, dum aqua uiuens erumpit ex Hierusalē, & in omnes
gentes progreditur fœcundus & uitæ apportator euangelicæ doctrinæ sermo:
qui quum profectus sit de Iudæa & de ipsa Hierusalem, disseminatus postea est in
omnem terram & in omnes orbis terrarum fines. huius uero aquæ ipse quoque
,, Saluator ac Dominus noster meminit dum loquitur cum muliere Samaritana: si
,, scires, inquit, quis est qui petit à te bibere, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam
uiuam. quanta autem ad eos qui uiuam rationalemq; aquam gustauerint uentura
sit utilitas, declarat deinceps dum docet quemadmodum qui eam aquam bibe-
rint, & multos illos, qui antea ipsis imperabant, malignos Dæmonas abnegaue-
rint, ij unum sui ipsorum & Dominum & regem confitebuntur: item quod is
Dominus, qui ab unis Hebræis antea noscebatur, rex fiet omnium earum na-
,, tionum, quæ ex uniuersa terra in ipsius fidem uenerint: & nomen eius unum erit
,, ambiens uniuersam terram & solitudinem: quod quidem ipsum ubi quis uiderit,
qui fieri possit ut non admiretur? etenim à Christi uocabulo, Christus porrò ip-
se Dominus est, Christianorum nomen deductum, omnem locum & ciuitatem
& regionem ipsasq; in desertis orisq; extremis terræ habitantes nationes circui-
uit, fidem eo modo faciens & consentiens huiusce prophetiæ uaticinio.

A' P*salmo.* 21. *De ijs quæ in ipsa salutari passione facta sunt.*
In finem pro susceptione matutina.

,, D E V S Deus meus reſpice in me. quare me dereliquiſti? longe à ſalute
,, mea verba delictorum meorum. Deus meus clamabo per diem ad te, & non
,, exaudies: & per noctem & non ad inſipientiam mihi. tu autem in ſanctis ha-
,, bitas, laus Iſrael. in te ſperauerunt patres noſtri: ſperauerunt, & liberaſti eos.
,, ad te clamauerunt, & ſalui facti ſunt. in te ſperauerunt, & non ſunt confuſi. ego
,, autem ſum vermis & non homo: opprobrium hominum & abiectio plebis.
,, omnes videntes me ſubſannauerunt me: locuti ſunt labijs, & mouerunt caput.
,, ſperauit in Domino: eripiat eum: ſaluum faciat eum, quoniam vult eum: quo-
,, niam tu es, qui extraxiſti me de ventre: ſpes mea ab vberibus matris meæ. in te
,, proiectus ſum ex vtero. de ventre matris meæ Deus meus es tu: ne diſceſſeris
,, à me: quoniam tribulatio proxima eſt: quoniam non eſt qui adiuuet. circun-
,, dederunt me vituli multi: tauri pingues obſederunt me. aperuerunt ſuper me
,, os ſuum, vt leo rapiens & rugiens. ſicut aqua effuſus ſum, & diſperſa ſunt omnia
,, oſſa mea. factũ eſt cor meum tanq̃ cæra liqueſcens, in medio ventris mei. aruit
,, tanq̃ teſta virtus mea. & lingua mea adhæſit gutturi meo: & in puluerem mor-
,, tis deduxiſti me: quoniam circundederunt me canes multi. congregatio mali-
,, gnantium obſedit me. foderunt manus meas & pedes meos: dinumerauerunt
,, omnia oſſa mea. ipſi vero conſyderauerunt, & inſpexerunt me: diuiſerunt ve-
,, ſtimenta mea ſibi, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. tu autem Domine
,, ne procul amoueas auxilium meum. ad ſuſceptionem meam reſpice, eripe à
,, framea animam meam, & ex manu canis vnicam meam. ſalua me ex ore leo-
,, nis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam. narrabo nomen tuum fra-
,, tribus meis. in medio eccleſiæ laudabo te. qui timetis Dominum, laudate eum.
,, omne ſemen Iacob glorificate eum. timeant eum omne ſemen Iſrael: quoniam
,, non ſpreuit, neq; moleſte tulit deprecationem pauperis: neq; auertit faciem ſuã
,, à me: & quum clamarẽ ad eum exaudiuit me. à te laus mea in eccleſia magna.
,, vota mea reddam in conſpectu timentium eum. comedent pauperes, & ſatura-
,, buntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum. viuent corda eorum in ſæ-
,, culum ſæculi. reminiſcentur & conuertentur ad Dominum omnes fines terræ.
,, & adorabunt in conſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium: quoniam Domini
,, eſt regnum: & ipſe dominatur gentibus. comederunt & adorauerunt omnes
,, pingues terræ. in conſpectu eius prolabentur omnes, qui deſcendunt in terrã.
,, & anima mea illi viuit: & ſemen meum ſeruiet ei. annunciabitur Domino ge-
,, neratio ventura: & annunciabunt iuſtitiam eius populo qui naſcetur, quem fe-
,, cit Dominus. illud quidem Deus deus meus reſpice in me. quare dereliquiſti
me? quod initio pſalmi dictum eſt: à Saluatore noſtro, vt eſt apud Matthæum,
,, ipſo paſſionis tempore dictum eſt, in hunc modum: à ſexta autem hora tene-
,, bræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram vſq; ad horam nonam. & hora nona
,, clamauit Ieſus voce magna: Eloim, Eloim, lema ſabachthani: quod ex inter-
,, pretatione eſt: Deus Deus meus, quare dereliquiſti me? accepta vero ſunt He-
,, braica verba ex ea, quæ nunc eſt in manibus prophetia. ſi quidem vel ijſdem

syllabis illud ipsum: Eli Eli, lemasa bachthani: initio psalmi cōtinetur. quod Aquila in hunc modum interpretatus est: fortis meus, fortis meus, quare dereliquisti me? porrò quod hæc eandem cum ijs, quæ passionis tempore à Saluatore nostro dicta sunt, habeant uim, nemo utiq; negauerit. tempus igitur iam nunc fuerit psalmum ipsum absq; controuersia ad alium nullum referre quam ad illum: quando quidem illi uni & nulli præterea alij, quæ in eo continentur, conueniunt. planissime igitur in illo cum alia completa esse constat quæ in hoc psalmo leguntur,
,, tum uero etiam illud quod ita ait: diuiserunt uestimenta mea sibi, & super uestem
,, meam miserunt sortem. traiectionem uero clauorum qui illius manibus ac pedi
,, bus in cruce affixi sunt, euidentissime indicat, dum ait: foderunt manus meas & pe
,, des meos: dinumerauerunt oīa ossa mea. sic etiam reliqua uni illi nec alij cuipiam præterea conuenient, quemadmodum progressa longius oratio demonstrabit. aut certe quiuis suo arbitratu quamuis aliam proferat personam aut regis, aut prophetæ, aut alicuius eorum qui quondam apud Iudæos Dei amici & familiares extiterint: ostendatq; si possit, ea q̄ ita descripta sunt, huic cōuenire. sed enim cui unquam eorum quos in utero mater gestauerit tantū uirtutis tantumq; uiriū adfuit, ut constanti cogitatione, animoq; imperturbato, & mente sobria & erecta, Dei cognitionem acceperit, & omnē suam spem in Deo collocauerit? usq; adeo ut
,, potuerit dicere? quoniā tu es qui extraxisti me de uentre matris meæ: spes mea ab
,, uberibus matris meæ. in te proiectus sum ex utero. de uentre matris meæ Deus
,, meus es tu. quis porrò unquam ubi ipse tantæ curæ Deo fuerit, post opprobrium hominū & abiectio populi factus est? à quibus autem & cuiusmodi uitulis, aut tauris intelligendum est hunc fuisse circundatum? & quid tandem huic ipsi accidit, ut quasi aqua effusus sit? & quomodo eiusdem ossa dispersa sunt? & qua ratione in puluerem mortis deductus est? & simul ac in talem puluerem est deductus, adhuc & talia loquitur, & uiuit, & uocalem se præstat? & qui nam alij canes illum circunderunt præter eos quos dixit & tauros et uitulos? quod uero concilium malignātium non solum manus sed etiam pedes huiusce de quo sermo est, foderunt? q etiā postquam eundem exuerunt, partem quidem uestimentorum ipsius diuisere, partē uero iactis sortibus arripuerunt? & quænā framea illa? quis canis? quis leo? qui item illi qui dicuntur unicornes eum de quo sermo est obsidentes? & qua fiducia post tātam contra id genus luctam ac post quā in puluerem mortis deductus est, pollicetur se nomen patris sui narraturū non omnibus, sed solis suis fratribus? & qui tandem hi fratres? quænam uero ecclesia hæc, de qua is qui talia pertulit, ita loquitur? in medio ecclesiæ laudabo te? quibus etiā illud adiūgit: quod utiq; non una Iudaica gens, sed omnes fines terræ reminiscentur & conuertentur ad Dn̄m: & adorabunt in conspectu eius omnes familiæ gentiū. cæterū tu quoq; ubi per te ipsum singula eiusdē psalmi uerba exploraueris, facile intelliges utrum ea quæ in ipso continētur ad uulgarem quempiā referri possint. quod quū feceris, certe non inuenies cui tandem illa conueniant, præter unū Saluatorē nostrum: qui omniū & fidelissime & uerissime huiusce psalmi uoces in suā personā assumpsit: quēadmodū

Euangeliſtæ teſtificati ſunt: Matthæus quidem illis uerbis quæ antea retulimus.
,, Marcus autem ijs quibus etiam ille, utpotè qui in hunc modum narret: & facta
,, hora ſexta tenebræ factæ ſunt per totam terram uſq; ad horam nonam. & hora
,, nona exclamauit Ieſus uoce magna dicens: Eli, eli, lema ſabachthani: quod eſt ex
,, interpretatione: Deus Deus meus, ad qd dereliquiſti me? & quidā ex audientibus
,, dicebant: Heliā uocat. age igitur poſthac ipſo ordine uideamus, qua ratione ea
quæ in hoc pſalmo continentur, ad illū referenda ſint. ac primum inſcriptionem
,, ipſam tractemus, quæ talis eſt: in finem: uel, quemadmodum Aquila edidit: uicto-
,, riæ authori: uel etiam ut Symmachus: ad uictoriam pro ſuſceptione. hæc ſanè no
bis ueniunt in mentem, propterea quòd ſalutaris illa paſſio, ut ſcripta Euangeli-
ſtarum demonſtrant, perfecta eſt circiter horā nonam, factis iam tenebris ab ho-
ra ſexta uſq; ad horam nonam: qua ſanè hora etiam uocem magnam emiſit, & ea
quæ paulo ante recitauimus, protulit: ut planè ſit confitendū, illius paſſionem ad
ueſperam nocte aduentante fuiſſe. at reditus eiuſdem à mortuis, quæ fuit ſuſceptio
patris illum ſuſcipientis, & ad ſe ipſum ex regionibus mortis attrahentis atq; aſſu
mentis, circa aurorā fuit: quemadmodū rurſus Euangeliſtarum teſtimonio con-
,, firmatur. ſiquidem Lucas hæc ait: Vna autem ſabbatorum ualde diluculo uenerunt
,, ad monumentum ferentes, quæ parauerant aromata: mulieres uidelicet & nonulli
,, cum eis. inuenerunt autem lapidem reuolutum à monumento. & ingreſſæ non in-
,, uenerūt corpus: propterea quòd iā tum Saluator noſter à morte erat excitatus.
,, hoc uero ipſum Marcus quoq; oſtendit ſic dicens: & ualde mane una ſabbatorum
,, ueniunt ad monumentum orto iam Sole: & dicebant ad ſe inuicē: quis reuoluet
,, nobis lapidem ab hoſtio monumenti? erat qppe magnus ualde. & ueniunt, & in-
,, ueniunt illum reuolutum. erat autem iam tum excitatus. habes apud Ioannē quo-
,, que idem teſtimonium hoc modo: una autem ſabbatorum uenit Maria Magda-
,, lene mane ad monumentum, quū adhuc tenebræ eſſent. & uidet lapidem ſublatū
,, à monumēto. Matthæus quoq;, tametſi, ſero ſabbatorū, dixit, attamen adiungit:
,, ea quæ illuceſcit in unam ſabbatorum, uenit Maria Magdalene, & alia Maria ui
,, dere ſepulchrum. & ecce terræmotus factus eſt magnus. Angelus enim Domi-
,, ni deſcendens de cœlo acceſſit, & reuoluit lapidem ab hoſtio monumēti. hæc ad-
,, didi neceſſario, ut oſtenderem quænam ſit ea quæ in pſalmo prædicitur ſuſceptio
matutina. nam quum ſignificet ea, quæ ad paſſionem Saluatoris noſtri pertinent,
nec in paſſione defierit ea quæ ad ipſum ſpectat diſpenſatio, paſſionis uero finis
ipſa fuerit à morte ad uitam reſtitutio, & matutina ſuſceptio: merito oraculū huic
fini admirabili ipſam dedicat ſcripturam, non ſecus ac ſi omne huiuſmodi argu-
mentum, & earum uexationum quæ finem ipſum, reditum utiq; de morte ad ui-
,, tam anteceſſerunt, & ſuſceptionis matutinæ cauſa, inductum ſit. ubi ergo Saluator
,, ac Dominus illud dixit: Deus Deus meus reſpice in me. quare dereliquiſti me?
,, ac deinceps illud addidit: ego autem ſum uermis & non homo: opprobrium
hominum, & abiectio populi. nec non illud ſubiecit: circundederunt me uituli
,, multi: tauri pingues obſederunt me. & euidenter ſuam mortem denunciauit ex

,, illo : in puluerem mortis deduxisti me: quoniam circundederunt me canes multi:
,, congregatio malignantium obsedit me. foderunt manus meas & pedes meos.
præterea ubi etiam ea quæ sub ipsam passionem sibi euenerunt, significauit illis uerbis: diuiserunt uestimenta mea sibi, & super uestem meam miserunt sortem: hæc atq; his similia ubi prædixit, non intra hæc stetit, sed adiunxit: qui timetis
,, Dominum laudate eum: quoniam non spreuit neq; moleste tulit deprecatio-
,, nem pauperis, neque auertit faciem suam à me: & quum clamarem ad eum exau-
diuit me. qua autem ratione diceret se exauditum? si non consecutus esset quæ
,, optauerat, quæq; superius deprecatus fuerat, quum dixit illud: in puluerem
,, mortis deduxisti me. eripe à framea animam meam, & de manu canis uni-
,, cam meam? hæc enim quum orasset, ac se ex his eripi & liberari precatus fuisset,
,, tum ea ipsa consecutus quæ orauerat adiungit: non spreuit neq; moleste tulit
,, deprecationem pauperis: neque auertit faciem suam à me. & quum clama-
rem ad eum, exaudiuit me: ubi euidenter suum de morte ad uitam reditum signi-
ficat: qui sub matutinam susceptionem extitit: quam psalmus deinceps longius
,, progressus indicauit, ubi dixit: tu autem Domine ne amoueas longius auxi-
,, lium meum. ad susceptionem meam respice. sed quam tandem aliam susceptio
,, nem, nisi eam quam inscriptio psalmi significauit? Cæterum hæc quidem dicta sint à nobis in ipsam psalmi inscriptionem. in illo autem, Eli Eli lema sabach thani, quod quum à Saluatore nostro ipsis Hebraicis nominibus dictum sit sub ipsum passionis tempus, in psalmi initio positum est, uide quæso ne qua insit profundior contemplatio apud Hebræos. nam Eloim Deus nominatur. & hoc per totam propemodum scripturam inuenies: quando uel proprie sic apud septuaginta etiam nunc Hebraica uoce nominatur. apud ipsos tamen Hebræos aliæ nonnullæ feruntur appellationes ad diuinam naturam significandam: ut illud, Saddai: ut illud, iao: ut illud, El: aliaq; his similia. ergo psalmus qui nunc in manibus est illud: Eli eli lema sabachthani: initio habet: quo etiam Saluator noster usus est: non autem illud: Eloim. proinde Aquila quum diuersitatem Dei appellationis, quæ ex ipso Eloim significatur apud Hebræos uidisset, illud de quo nunc agimus in illo, Eli eli, non ita quemadmodum reliqui quum conuerteret, enunciandum putauit: sed: fortis meus, fortis meus, quare dereliquisti me? quod quidem si exquisitius eloqui uolueris, dices: robur meum, robur meum. quare ex huius interpretatione, agnus Dei, qui est noster Salua-
,, tor, dum illud: Eli eli: dicit ad patrem: illud dicit: fortis meus, fortis meus,
,, quare dereliquisti me? & forsitan quod ipsum dereliquerit fortis suus, idcirco
,, Crucifixus est, ut ait Apostolus: etenim Crucifixus est ex infirmitate, & uiuit
,, ex uirtute Dei: qui quidem nunquam Cruci esset affixus, nisi fortis suus ipsum dereliquisset. & sane inspice tu, quam bene conuenerit, agnum Dei, qui ut ouis ad occidendum sit ductus, & ut agnus coram tondente obmutuerit, suas uires ad ipsum Deum referre, & nihil proprium

se habere arbitrari nisi vnum patrem. proinde etiam fortem suum, ipsum patrem vocat: sanè quemadmodum vel in decimo septimo psalmo robur suum,
,, & firmamentum,& refugium eundem nominat, dum dicit: Diligam te Do-
,, mine robur meum. Dominus firmamentum meum & refugium meum, & li-
,, berator meus. Deus meus: adiutor meus,& sperabo in eum. protector meus
,, & cornu salutis meæ,& susceptor meus. dereliquit ergo illum fortis suus, quum voluit illum vsq; ad mortem, & mortem crucis descendere, & pro vniuerso mundo pretium quo animæ redimerentur exhiberi, & vitæ eorum qui in fidem eius venissent expiationem fieri. ille vero protinus diuinum ac paternum decretum intelligens cognoscensq; si quis vnquam alius, causas propter quas à patre esset relinquendus, multo etiam amplius seipsum demisit, mortemq; pro nobis ingenti alacritate subiuit: factusq; est is qui erat, & sanctissimus & benedictus pro nobis execratio:& qui peccatum non nouit, peccatum, vt nos efficiamur iustitia Dei in ipso. ad hæc vbi peccata nostra detersit, tum cruci affixus est, quod quidem nos pati oportebat, & pro redimendis animis nostris ipse factus est pretium: vsq; adeo vt non immerito illud propheticũ possimus
,, dicere: ipse peccata nostra fert, & pro nobis est in dolore. & ipse vulneratus
,, est propter peccata nostra: & elanguit propter iniquitates nostras, vt liuore
,, eius nos sanaremur. etenim tradidit illum peccatis nostris. quocirca tanq̃ tra-
,, ditus à patre & languidus factus, & tanq̃ is qui peccata nostra assumpserit, vt
,, ouis ad cædem est ductus. his concordat etiam Apostolus dum ita ait: qui
,, proprio filio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum. cæterum ex-
,, citans nos ad inquirendam causam cur ipsum pater deseruerit ait: quare me de-
,, reliquisti? causa porrò hæc fuit, omnis humani generis redemptio ac liberatio, quæ pretioso illo sanguine facta est, à priore illa intollerabili seruitute: qua sub visum effugientibus Dominis, impuris vtiq; Dæmonibus & malignis principibus ac spiritibus premebantur. & alia item ratione deseruit illum pater, vt illud scilicet ostenderetur, affectionem pro hominibus ipsius quoque Christi fuisse. quapropter quum illius animæ ius & potestatem nemo haberet, volens ipse pro hominibus illam posuit: ita sanè quemadmodum docet ipse dum
,, ait: nemo tollit animam meam à me. potestatem habeo ponendi eam, &
,, potestatem habeo rursus sumendi eam. ijs quæ dicta sunt, deinceps adiungit:
,, longe à salute mea verba delictorum meorum. pro quo Aquila quidem: longe à salute mea verba fremitus mei: exposuit. Symmachus autem: recesserunt à salute mea verba luctuum meorum. nec non apud quintam, quæ fertur interpretationem dicitur: longe à salute mea verba deprecationum mearum. ita vides in nulla harum conuersionum quæ posterius dictæ sunt, illud, delictorum meorum, haberi. quippe quum interdum librarijs errantibus huiusmodi varietates libris contingere soleant. ex multorum autem interpretatione inuestigandũ est vtrum in his quispiam illũ nostra delicta sua faciente talia enunciasse

dixerit.

,, dixerit. his deinceps adiungit: Deus meus clamabo per diem, & non exaudies,
,, & per noctē & non ad insipientiam mihi: pro quo rursus Symmachus: Deus meus, inquit, clamabo interdiu & non exaudies, & noctu, & non est silentium. ergo in his patrem suum tanquam se non exaudientem admiratur, vtpote quum nouum hoc atque inusitatum inspiciat. ille autem huic audientiam ad idoneum exaudiendi tempus reseruauit. hoc vero fuit, susceptionis matutinæ excitationisque à morte ad vitam tempus: quo sanè tempore si quando ad alium quempiam, ad ipsum quoque iuste dicendum fuit: in tempore accepto exaudiui te: &
,, in die salutis adiuui te. ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis. dici vero possunt hæc alia quoque ratione à Saluatore nostro, tanquàm ab eo qui consueuerit semper quidem & in omnibus exaudiri à patre, nunc autem qui etiam fidem habeat se esse exaudiendum: non secus ac si planius diceret: num quid fieri potest, ô pater, vt ego vnicus ac dilectus filius, dum ad te patrē meum clamo, & vociferor, non exaudiar? si quidem hoc ipsum ille idem docet in Euangelio Ioannis vbi de Lazaro sermo est. nam quum dixisset: tollite lapidem à monumento. sustulit deinde oculos suos ad cœlum & dixit: pater gratias
,, ago tibi, quoniam audisti me. ego autem sciebam quod semper me audis. si igitur semper illum audit, nunc quoque non dubitans, sed planè compertū habens se esse audiendum, & tanquam fieri non possit, vt non audiatur, ex interrogatione
,, ait: Deus meus clamabo interdiu & non exaudies? nobis videlicet interrogationis notam addentibus ad verbum, exaudies, & contrarium eius, quod interrogatum sit, subintelligentibus. si quidem hoc ipsum paulo post sermone progressus ostendit deinceps in psalmo dicens: non spreuit neque molestam habuit
,, deprecationem pauperis: neque auertit faciem suam à me: & quum clamarem ad
,, eum, exaudiuit me. quomodo igitur negatiue illud dicetur? Deus meus clamabo interdiu, & non exaudies: nisi ea ratione quam nos attulimus: quam sane rationem ipsum quoque arbitror significare dum dicit: Deus meus clamabo inter-
,, diu, & non exaudies: & noctu, & non ad insipientiam mihi. non enim ad insipientiam, inquit, à me dicitur illud, exaudies. noui enim ipse qua ratione hoc dicam: quippe qui fidem habeam te natura propensum esse ad suscipiendum, atque audiendum non solum me, sed etiam omnes sanctos tuos. semper enim & vsquequaque in tuis sanctis habitas: idemque ipse es vnius cuiusque Deo familiaris atque amici hominis, qui Israel appellari consueuerit, laus. propter te enim ad omnē eum qui te cōplexus sit, non vulgaris venire solet laus. & in te patres nostri sperauerunt, & quū sperarent ab ingruentibus in ipsos malis liberati sunt: & ad te clamauerunt, & salui facti sunt: atque in te sperauerunt & confusi non sunt. si igitur omnes sancti hæc à te impetrauerunt, & clamantes exauditi sunt non autem confusi: quanto magis me tuum dilectum filium clamantem, præ cunctis absque mora exaudies? quod si admirantis cuiuspiam instar enuncio illud, clamabo & non exaudies, non tamen ad insipientiam profertur talis à me oratio. noui enim ipse quo sensu meas preces enuncio

non gloriabundus videlicet neq; iactabundus. nam quum sim mansuetus atq; humilis corde, humili item more & meæ mansuetudini consentaneo, humilia de me ipso loquor. proinde etiam meipsum vermem appello. & quid verme tandem esse possit humilius? sic ne hominem quidem me ipsum dixerim, quum vtique ad tantam humilitatem relicta mea magnitudine descenderim, vt etiam verme nihilo præstantior videri possim, propterea quòd vsq; ad mortem & vsq; ad interitum corporis peruenerim. (etenim qua tandem alia ratione factus sit vermis, nisi qua corpora solent corrumpi?) ad quem sanè interitũ quum ipse quoq; descenderim, merito me ipsum vermem & non hominem agnosco. ex quo etiam factus sum opprobrium hominum & abiectio populi, qui quidem nunquã id genus factus essem, nisi vsq; ad vermis conditionẽ sub ipsum passionis tempus progressus essem. tunc igitur videntes me in cruce suspensum, sub,, sannauerunt, & locuti sunt labijs, & mouerunt caput dicentes: sperauit in Do,, mino: eripiat eum, saluũ faciat eum, quoniã vult eum. hæc igitur planè omnia in psalmo de ijs quæ tam longo post tempore futura erant, prædicta sunt: eas demũ; suum finem sunt consecuta, quo tempore, vt est apud Matthæum, cruci affixis cum eo duobus latronibus, vno ad dextram, altero ad sinistram, qui illac ,, prætcribant, mala in illum congerebant mouentes capita sua, & dicentes: vah ,, qui destruis templum & in tribus diebus ædificas. saluum fac te ipsum. si filius ,, Dei es, descende de cruce. similiter & principes sacerdotum illudentes cum se,, nioribus & scribis, dicebant: alios saluos fecit, seipsum nòn potest saluum face,, re. si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei. si confisus est Deo, li,, beret nunc eum, si vult eum. dixit enim: filius Dei sum. vt vero est apud Lucam: ,, stabat populus spectans: & subsannabant eum principes cũ eis dicentes: alios ,, saluos fecit, saluum faciat se ipsum, si hic est Christus filius Dei electus. at secun,, dum Marcũ, prætereuntes blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicen,, tes: vah qui destruis templum, & in tribus diebus ædificas illud. saluum fac te ip,, sum, & descende de cruce. similiter & principes sacerdotum illudentes inter se ,, cum Scribis, dicebant: alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Chri,, stus rex Israel descendat nunc de cruce, vt videamus & credamus ei. hæc nanq; ,, in quo tandem ab ijs differunt, quæ in psalmo prædicta sunt illis verbis? ego au,, tem sum uermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio populi. ,, omnes videntes me, subsannauerunt me, locuti sunt labijs, & mouerunt caput. ,, sperauit in Domino: eripiat eum: saluum faciat eum, quoniam vult eum. noli autem mirari si hæc sub ipsam Saluatoris nostri passionem & dicta sunt & completa: quando hodie quoq; apud omnes homines, quicunque nondum in illius fidem venerunt, opprobrium hominum habetur. quid enim turpius & omni probro vilius, quàm cruci esse affixum? sed nonne etiam populi Iudaici abiectio est? quippe quum vniuersa illa natio etiam nunc & in hunc vsque diem, & irridere & negligere & despuere illum consueuerit. ,, proinde Apostolus merito, nos autem, inquit, prædicamus Christum

crucifixum,

,, crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autẽ stultitiã. sed nec minus ea quæ sequuntur in psalmo, facile etiam nunc inuenies à plerisq; de illo dici. hæc igitur pro afflictione quæ illum apprehendit etiam tunc orabat. quum autem nihilo viliorem primam corporeæ naturæ assumptionẽ, ortumq; illum de fœmina & virgine, ipsa mortis calamitate esse intelligeret, non incommode in ijs quæ ad mortem pertinent, etiam ea quæ ad ortum spectant commemorat, sic
,, ad patrem dicens: quoniam tu es qui extraxisti me de ventre: spes mea ab vberibus matris meæ. in te proiectus sum ex vtero matris meæ. Deus meus es tu. merito autem hæc meminit, vt se ipsum consoletur & à præsentibus malis auertat. qui enim, inquit, fuisti mihi adiutor quum humanum corpus assumerem, quo tempore ex ipsius parturientis vtero, me, tu ipse Deus meus et pater meus, tanquam obstetricis fungens officio, pro ea quæ mihi de spiritu sancto comparata erat carne, extraxisti, tua porrecta virtute, da mihi iam nunc salutem, ne qua fraus aut vllæ insidiæ, ab aduersis potestatibus malignisq; spiritibus, qui mihi etiã in accessu meo ad homines inuiderunt, fiant: quoniam in prima item conceptione tu rursus quod in vtero fui, obumbrasti, vt principes sæculi huius ipsa de spiritu sancto & sancta virgine conceptio lateret. quod sanè ingens mysterium, tuus
,, Archangelus Gabriel Mariæ indicauit, dicens: spiritus sanctus superueniet in
,, te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. quemadmodum igitur tua tunc, qui es altissimus, virtus me in concipiendo obumbrauit, in pariendo autem extraxit de ventre matris meæ: ita quoq; non parua mihi adest consolatio, quòd multo magis de morte sis extracturus. atq; equidem hoc sperans tibi confisus sum, qui meus Deus & Dominus & pater es. & confisus sum non nunc primũ in te sperare incipiens, sed tunc quoq; quum ab vberibus matris meæ infantilem alimoniam accipiens, putabar vt reliqui hominum infantes, imperfectus esse & absq; usu rationis. nõ enim erã talis, licet mihi cæteris hominibus simile esset corpus. sed neq; item vi, neq; substantia plerisq; eram similis: verũ potius liber ac solutus tanquam agnus tuus, qui Deus es, quum ab illa vsq; ætate lacte nutrirer: dico autem ab vberibus matris meæ. cæterum hoc nondum quispiam magnũ arbitrabitur, si intelliget, quemadmodum prius quoq; in te proiectus sum ex vtero, & de ventre matris meæ Deus meus es tu. quum enim adhuc intra cellam gestantis me in vtero laterem, te tamen Deum meum videbam tanquam is, qui & inconfusus & imperturbatus in tanta communicatione corporei oneris permansissem, ac potius incorporeus tunc quoq; fuerim, & ab omnibus vinculis liber. porrò autem sic in te proiectus sum ex vtero, & sic de ventre matris meæ Deus meus es tu, vt meam virtutem quum adhuc in vtero à virgine sancta gestarer, meus quoq; iam tum senserit præcursor Ioannes, qui etiam ipse in vtero Elisabeth gestabatur, vsq; adeo vt mea diuinitate concitus exultatione exilierit, & spiritu sancto repletus sit. hæc igitur cuncta ad memoriam reuocans, & omni tempore Deum meum & patrem meum ante oculos mihi constituens, merito & sub ipsum instans cõprehendentis me passionis tempus, quũ tibi patri factus

obediens, sponte & volens effectus sum vermis, & non homo, obprobrium hominum, & abiectio populi, & nunc quum omnes meum cruci affixum corpus videntes, dum rem & fugiendam & ominosam putant se videre, me subsannauerunt, tantum aduersum me irrisionis, tantumq; detractionis iactantes, vt de me non modo cogitantes ratiocinarentur, animoq; versarent nefaria, sed intrepide quoq; loquerentur, & palam enunciarent: (siquidem locuti sunt labijs
,, & mouerunt caput, dicentes: sperauit in Domino, eripiat eum:) & nunc igitur, vt dicebam, quum talia me circunsteterunt, te patrem meum, qui extraxisti me de ventre matris meæ: in quem proiectus sum ex vtero: in quo speraui ab vberibus: qui etiam de ventre matris meæ agnitus es mihi, & interim agnosceris Deus: supplex oro ac precor ne recedas à me: quoniam in proximo est afflictio. venit enim, inquit, & quanta nondum ante hac, adest atq; appropinquat, quæ comprehendit iam, & mihi instat extrema omnium immodicæ meæ afflictionis nubes. neq; enim ego per afflictionem hanc quæ nunc me circunstat, crucem ipsam intelligo, neq; probra ex hominibus, neq; ludibria, neq; vero ea quæ ante crucem mihi acciderunt, flagella, contumelias, & alia quæcunq; debacchati sunt contra me filij hominum: sed video post solutionem corporis in ipsa morte, & ad inferos descensu appropinquantem aduersariarum & inimicarum Deo potestatum insolentem impetum. quapropter dico afflictionem in proximo esse, quoniam non est qui adiuuet. qui enim fieri potest, vt non immodica & maxima ipsa illa fuerit afflictio, in qua non fuerit qui adiuuaret? ille enim pro earum animarum salute accedebat, quæ apud inferos ex longissimo tempore aduentum eius expectabant: & descendebat fores æreas contriturus, & vectes æreos confracturus, & eos qui antea vincti apud inferos erant in libertatem vendicaturus: quod ipsum etiam factum est: quando multa corpora eorum qui dormierant sanctorum surgentia, simul cum eo ingressa sunt in vere sanctam Dei ciuitatem: aduersantes vero potestates vt hominibus nocerent, contra illum quasi in acie veniebant, mœrorem non paruum atq; afflictionem illi afferentes, quippe qui etiam illas nimia bonitate defleret. cæterum attende quem nam in modum cuncta hæc dicta sint, quasi ex persona eius qui in vtero sit gestatus, & de ventre matris natus, & quem dicebamus esse agnum Dei. huic enim ipsi ita acciderunt quæ ad passionem spectant, quemadmodum quæ ad ortum in corpore conueniebant. nam quod ortum est, id etiam occidit. quod vero occidit, non aliàs mortem contingit q̃ si prius per ortum ingressum sit. hæc igitur exponit Saluator ac Dominus noster, non quatenus & carnis & corporis expers erat natura: neq; quatenus Dei verbum Deusq; ipse intelligitur: sed quatenus idoneus erat in oratione ad pa-
,, trem dicere: quoniam tu es qui extraxisti me de ventre: spes mea ab vberibus
,, matris meæ. in te proiectus sum ex vtero. ex ventre matris meæ Deus meus es
,, tu. hic igitur dum in ipsa passione est, supplex ad patrem suum ea dicit, quæ iam exposita sunt. & quum tam multæ, inquit, me circunuenturæ sint copiæ

ex aduerso efficaces, & impuri Dæmones, & spiritualia nequitiæ, & deniq; is qui omnium pessimus est, ipse inq̃ princeps sæculi huius: (quos propter malitiam, feras malignas nominare par est: & vel tauros agrestes, vel vitulos, vel leones, vel canes) & me contra omnes stare oporteat, neq; quidq̃ boni in eos sim collaturus, propterea quòd ipsi propter supremum malitiæ habitum, meorum bonorum capaces non sunt: neq; adiutorem aut socium habeam quempiam eorum ipsorum qui dicti sunt, in certamine mihi pro salute animarum ineundo, quæ sunt apud inferos: cur tandem non merito dixerim, quòd in proximo sit afflictio, & quòd non sit qui adiuuet? cæterum malignas quidem atq; aduersas potestates non fuisse illi auxilio, neq; succurrisse ad bonum properanti, mirari nihil necesse est: verum quod omnium maximum est, ex ea afflictione quæ illum maxime premebat, id sanè fuit: ne fauentium quidem ac propitiorum Angelorum quempiam, nec diuinarum potestatum prorsus vllam, ausam esse regias mortis domos inuadere, atq; ad auxilium animarum quæ illic erant, sociam se præbere. si quidem vni illi hoc immotum seruabatur: quando quidem vni etiam apertæ sunt portæ mortis: & vnum illum orci ianitores conspicati formidauerunt: ipseq; ille qui mortis imperium habebat, de regijs sedibus cedens, vtpote qui vnum illum suum Dominum cognosceret, cum illo est locutus deprecantium ac supplicantium more non minus ignauiter, q̃ apud Iob de his ipsis rebus scriptum est, sed tamen nefariam illius Tyranni impotentiam vsq; adeo cernens inualuisse, vt nullus alius cœlestium adesse illi in talibus locis auderet, atq; ad earum animarum salutem, quæ illic detinebantur socium se præbere, merito ait afflictionem propius adesse, propterea quòd nõ sit qui adiuuet: quippe quum vnus ille qui potuisset etiam talibus in locis illi opitulari, ipsum deseruisset, vt videlicet illustre illud eximiumq; inceptum, illaq; singularis aduersus omnes victoria tanq̃ propria ipsius apud omnes prædicaretur. itaq; quum ille qui vnus ipsi auxilio esse poterat, tunc ipsi adiutor non „ esset, merito in ipso initio ait illud: Eli Eli lema sabachthani: hoc est: Deus „ meus, Deus meus quare me dereliquisti? nam quum idem conciperetur, & in vtero à sancta virgine gestaretur, tunc quidem paterna vis cum ipso erat: quo tempore spiritus sanctus virgini superuenit, & virtus altissimi obumbrauit illi, ipseq; pater eum qui gignebatur, sicut oraculum indicauit, de ventre matris extraxit: quum autem sub ipsum passionis tempus ad luctam aduersus mortem exueretur, non item illi tunc erat adiutor. ego nanq; hoc ipsum illi testificanti „ credo. nam illud: Eli Eli lema sabachthani, quod ab ipso in cruce dictum est, necnon à psalmo prophetice enunciatum: itemq; quòd afflictio prope adesset, & quòd non esset qui adiuuaret, quid tandem sibi aliud volunt, q̃ quòd tanq̃ magnus certator, tam multis tantisq; aduersarijs ipse esset obiectus, præfecto eius certaminis & totius negocij gubernatore supremo omnium Deo? præsidem ergo rerum gerendarum atq; assessorem precabatur patrem, vt quasi peritissimus aliptes sibi adesset tunc maxime, quum alius ipsi adiutor adesse

poterat nullus, præter vnum ipsum qui totius negocij erat gubernator. quo-
,, circa dum orat sic ait: ne recedas à me quoniam afflictio prope adest, quoniam
,, non est qui adiuuet. Diuinis autem oculis cernens, quum adhuc illi corpus in
ligno esset suspensum, extrinsecus circum hunc aerem versantes incorporeas
& hominibus inuisibiles potestates, quæ circum ipsum quasi crudiuoræ aues &
feræ aduoluebantur, & ad mortuum cito futurum ipsius corpus, vndique con-
fluentes principatus & potestates aeris huius, ac spiritus, qui nunc efficaciam
suam exercet in filijs contumaciæ, necnon circum terram per totum orbem,
qui incolitur ab hominibus volitantes Dæmones: credibile autem est vidisse
infernas quoq; ac tartareas belluas agrestes atq; formidabiles, de quibus He-
saias, ad eum qui de cœlo ceciderat luciferum sermonem intendens, ita loque-
,, batur: infernus subter conturbatus est in occursum aduentus tui, suscitati sunt
,, tibi omnes gigantes: hæc itaq; omnia conspiciens, suum extrinsecus cruci af-
fixum corpus in orbem cingentia, seq; aduersus ipsum comparantia, multitudi-
,, nem eorum collectam describit, sic dicens: circundederunt me vituli multi: tau-
,, ri pingues obsederunt me. aperuerunt super me os suum, vt leo rapiens & ru-
,, giens. etenim dum animam, vt par est, humanam & cæteris similem nec am-
plius præterea quidq; esse arbitrantur, quod in corpore Iesu habitabat, belluæ,
de quibus diximus, aperuerunt os suum, vt quemadmodum alias hominum ani
,, mas consueuerant, ita etiam hanc deuorarent: quapropter sic ait: aperuerunt
,, super me os suum, tanq; leo rapiens & rugiens: quibus deinceps adiungit: qua
,, si aqua effusus sum: quod quidem vel ipsis sensibus percipi potuit, atq; historia
fidem faciente completum est: quum videlicet vnus militum, vt est apud Euan-
,, gelistam Ioannem, agni Dei lancea latus aperuit, & exiuit continuo aqua &
sanguis: sed tamen totam spiritualis naturæ mortificationem significare vide-
,, tur, vbi ait: quasi aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. factum est
,, cor meum tanq; cæra liquescens in medio ventris mei. aruit tanq; testa virtus
,, mea: & lingua mea adhæsit gutturi meo. quid enim aliud tandem vniuersa
hæc significent, q; mortui corporis conditionem? proinde illico adiungit il-
,, lud: & in puluerem mortis deduxisti me. hæc igitur dum prouidet nondum
facta, vt aduentantia tamen & de proximo imminentia, & se ipsum iam iam cir
cumuenientia, dicebat. sed rursus repetitis ijs quæ iam antea gesta sunt, vt se
ipsum de ijs quæ post euentura erant consolaretur, quæ sustinuerit insidijs cir-
,, cunuentus, docet his verbis: quoniam circundederunt me canes multi. con-
,, gregatio malignantium obsedit me: quibus sane verbis tum ipsos milites, tum
etiam Iudæos qui in se ipsum conspirauerant, intelligi vult. si quidem Milites
,, Pilati suscipientes Iesum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam co-
,, hortem. & exuentes eum, chlamydem coccinam circundederunt ei. & ple-
,, ctentes coronam de spinis, imposuerunt super caput eius, & arundinem in de-
,, xtera eius. & genibus flexis ante eum, illudebant ei dicentes: aue rex Iudæorum.
,, & expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius. &
postquàm

,, postquàm illuserunt ei, exuerunt eum Chlamydem, & induerunt eum vestimen-
,, tis suis. & abduxerunt eum vt crucifigerent: propemodum re ipsa complen-
,, tes illud: quoniam circundederunt me canes multi: concilium malignantium
,, obsedit me. qui in illud etiam: foderunt manus meas & pedes meos, dinumera-
,, uerunt omnia ossa mea: item illud: ipsi autem consyderauerunt & inspexerunt
,, in me: & illud: diuiserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt
,, sortem: hæc inq; omnia tunc completa sunt, quum in cruce & manus illius &
pedes, clauis transfixerunt: & quum illius vestimenta accipientes, ea inter se di-
,, uiserunt. Nam eam rem Ioannes exponit his verbis: milites igitur quum cruci
,, fixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quattuor partes: vnicuiq;
,, militi partem & tunicam. quia vero tunica erat inconsutilis à summo contexta
,, per totum, dixerunt inter se: ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit:
,, vt impleretur scriptura quæ dicit: partiti sunt vestimenta mea sibi, & super ve-
,, stem meam miserunt sortem. & milites quidem hæc fecerunt. Matthæus vero
,, ijsdem rebus gestis in hunc modum fidem facit: postquàm autem crucifixerunt
,, eum, diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes, vt impleretur quod dictum est
,, per prophetam: diuiserunt vestimenta mea sibi: & super vestem meã miserunt
,, sortem. & sedentes seruabant eum. canes autem erant qui illum circundede-
rant, & conuentus malignantium, ipsi ad circuncisionem pertinentes magistra-
tus Iudæorum, & scribæ & principes sacerdotum & Pharisæi: qui etiam vni-
uersam multitudinem compulerunt, vt sanguinem illius & aduersum se ipsos, &
aduersum filios suos peterent. proinde Hesaias planè illos canes vocat, dum
,, dicit: omnes canes stupidi, qui nequeunt latrare. quum enim eos oporteret,
tametsi pastorum morem non susceperant, attamen bonorum canum instar,
Domini sui rationalem gregem atq; oues domus Israel custodientes, doctè ac
prudenter latrare, dominumq; suum ac pastorum principem demulcere atque
agnoscere, omniq; custodia creditum sibi gregem conseruare, latrare autem si
forte acerbius vellent, contra eos id facere qui extrinsecus gregi insidiarentur:
ipsi contra, canum stupidorum req; vera insanientium instar, latratus suos emise
,, runt, & oues pastoris efferarunt: vt merito conueniat eis illud: circundederunt
,, me canes multi, concilium malignantium obsedit me. quin etiam omnes qui-
cunque in hunc vsque diem itidem vt illi pergunt maledicere ac latrare aduer-
sus Christum Dei, ab illis diuersi putandi non sunt. nec minus ij, qui tunc in il-
lum impie crassantium militum instar, nunc filium Dei iterum cruci affigunt,
palamq; ignominia afficiunt, non longe admodum ab illorum nefaria volun-
tate recedunt. omnes vero hi sunt, qui etiam nunc Christi corpus, hoc est, eccle
siam suscipientes, manus illius & pedes & ossa præterea dissipant, si modo om-
,, nes vnum corpus sumus in Christo Iesu, singuli autem singulorum inuicem
,, membra. neq; vero caput pedibus dixerit, opera vestra non indigeo, sicut nec
,, manibus quidem oculi. illis ergo temporibus quibus insectationes crassantur,
si qua forte Christi mẽbra ab inimicis atq; hostibus vexentur, non intempestiue

,, de illis tum quoq; dixerit: foderunt manus meas & pedes meos: dinumeraue-
,, runt omnia ossa mea. ipsi autem consyderauerunt, & inspexerunt in me. tunc etiam diuidunt eius vestimenta sibi, & in vestem eius sortem mittunt, quum ipsius verbi ornatum, hoc est, diuinarum scripturarum voces alias aliter vnusquisq; corrumpit & lacerat: item quum opiniones de illo peruersis documentis excipiunt: cuiusmodi sunt, quæ nefarij hæretici facere solent. post omnia hæc ad suum Deum & Dominum & Patrem orationem intendens subijcit il-
,, lud: tu autem Domine ne procul amoueas auxilium meum. si quidem tanq̃ in angustum redactus ad ipsam certaminis ostentationem, & solus absq; adiutore aduersus mortem nudatus, quum planè compertum haberet, auxilium sibi à patre non aliter affore q̃ per restitutionem à morte ad vitam: merito in
,, præsentia orat ex acie aduersariorum euadere. quocirca sic ait: tu autem Do-
,, mine, ne procul amoueas auxilium meum. ad susceptionem meam respice. etenim ab auxilio tuo susceptio mihi veniet: propter quam susceptionem totus psalmus merito inscriptus est: pro susceptione matutina. ad susceptionem igitur respice præstans mihi q̃ celerrime sub ipsam auroram reuersionis à mor
,, tuis susceptionem: quam sane spero me consecuturum, quum eam non procul
,, à me amoueris, & eripueris à framea animam meam, & ex manu canis vnicam
,, meam, & quum seruaueris me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam: quibus verbis illum arbitror significare infernas potestates: quas sanè non nostrum fuerit speciatim distinguere ac diuidere, quemadmodum ex eis alia quidem, quæ framea sit, intenta sit in animam Saluatoris nostri: alia vero, quæ ipsi morti sit canis, mortiferam manum porrexerit, vt illam attinge-
,, ret: ex quo ait: eripe à framea animam meam, & de manu canis vnicam meã: alia item maligna quædam potestas, omnium illic ferarum princeps, quæ leo appelletur, vbi latum supraq; omnem modum hians mortis os diduxerit, vnà cum cæteris quæ ad inferos descendunt, illius quoq; animam deuorare conata sit, non aliter sanè quàm quemadmodum olim prius deuorauerat mors inualescens, quæ quidem mors non alia fuerit q̃ qui hoc loco leo nominatur, & qui os contra Saluatorem nostrum aperuit: à quo ipso se saluum euadere patrem
,, suum orat dicens: Salua me ex ore leonis. fieri etiam potest vt aliæ præterea sint quædam malignæ, ac Deo rebelles potestates aduersus Dei vnicornem nitentes, eumq; in contrarias partes abducere conantes: à quibus item, Dei vnicornis, ipse Dominus noster, solum patrem cornu habens, suam liberari hu-
,, militatem postulat, dicens: & à cornibus vnicornium humilitatem meam. sed quam tandem humilitatem, nisi hanc ipsam, secundum quam, quum in forma
,, Dei esset humiliauit se ipsum, & euacuauit. factus obediens vsq; ad mortem,
,, mortem autem crucis? cæterum is qui ad tantam humilitatem descendit, & huc vsque peruenit: hoc est vsque ad orci frameam, & vsque ad manum eius, qui illic dicitur canis: (ex quo etiam scriptores Græcorum par est quum de tali cane audiuissent, qui orco inseruiret, hunc ipsum tricipitem pinxisse:) item qui

vsque

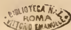
vſque ad fauces eius, de quo iam dictum eſt, leonis perrexit: & humilitatem ſuam aduerſarijs & Deo inimicis vnicornibus ſubſtrauit: & huiuſmodi fine, omnem ſuę euacuationis & humilitatis diſpenſationem terminauit: ac deinde precatus eſt, quod iam reliquum erat, ſe & auxilij & ſuſceptionis à patre compotem fieri: illud adiungit: tu autem Domine ne procul amoueas auxilium meum: & ad ſuſceptionem meam reſpice. quod ſane vbi dixit, non diu moratus à patre ſuo eſt auditus: qui quidem neq; cunctatus eſt, neq; quod ſtatim facere poterat in longum diſtulit: ſed re ipſa propemodum ad illum reſpon-
,, dit: adhuc loquente te, dicam, ecce adſum. itaq; is qui hoc ipſum iam ſenſerat, & paterni auxilij quemadmodum ſupplicauerat, compos factus erat, tum deniq; illinc hymnum ad victoriam inchoat, dum pro matutina ſuſceptione pſal
,, mum facit, vbi ait: narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio eccleſiæ
,, laudabo te. primis enim ſuis diſcipulis & Apoſtolis quæ ad ſuam lætitiam & exultationem pertinent pollicetur ſe nunciaturum, eos interim nominans fra-
,, tres: quibus conſentanea etiam Matthæus exponit dum dicit: & ecce Ieſus
,, occurit illis: vbi illas intelligit, quæ cum Maria Magdalena erant: dicens:
,, ſaluete. illæ autem acceſſerunt & tenuerunt eius pedes: & adorauerunt eum.
,, tunc ait illis Ieſus: nolite timere. ite, nunciate fratribus meis, vt abeant in Ga-
,, lilæam. & ibi me videbunt. at vero Ioannes poſt reditionem à mortuis ipſe
,, quoque inducit Ieſum dicentem ad ipſam Mariam: noli me tangere. nondum
,, enim aſcendi ad patrem meum. vade autem ad fratres meos: & dic eis: aſcen-
,, do ad patrem meum & patrem veſtrum, & Deum meum & Deum veſtrum. primis ergo Apoſtolis ſuis, quos ſuos fratres nominat, nomen ſe patris ſui narraturum ait. poſt illos autem, ipſo ordine ipſaq; conſequendi ratione eccleſiæ quæ per totum orbem terrarum in nomine ipſius fundata eſt, paternum hymnum ſe expoſiturum promittit. quemadmodum enim ſi quis excellens ſapientia præceptor in medijs ſuis diſcipulis verba percurrat, vt ipſi quoque audientes auſcultent, ita etiam ille: in medio eccleſiæ, inquit, laudabo te: vt quum hoc eccleſia didicerit, dum ab ipſo audit: non vltra vt antea Dæmonas, ſed, vt par eſt, ipſum vniuerſi Deum per eum, qui illum denunciat, hymnis concelebret. hæc vbi ſe facturum promiſit, tum admodum conuenienter atque apte iam inde imperat eccleſiæ ac ſuis fratribus vt hymnis celebrent pa-
,, trem, vbi ait: qui timetis Dominum laudate eum. omne ſemen Iacob glori-
,, ficate eum. & timeant ab eo omne ſemen Iſrael: quoniam non ſpreuit, neque
,, moleſte tulit deprecationem pauperis, neque auertit faciem ſuam à me: &
,, quum clamarem ad eum, exaudiuit me. quibus verbis planè oſtendit ſe ab illis eſſe liberatum malis quæ ſuperius dicta ſunt. ſi enim quum clamarer ad illum, ab illo exauditus eſt: & clamans precatus eſt vt eriperet à framea quidem animam ſuam, à cane autem vnicam ſuam, nec non ab ore leonis & à cornibus vnicornium humilitatē ſuam, ſequitur vt intelligamus illū liberationē

à talibus malis consecutum : quippe qui dixerit , Deum non moleste tulis-
se deprecationem suam , neque faciem suam auertisse ab ipso, sed claman-
tem ipsum exaudiuisse . Quocirca eidem de tantis malis erepto & ipsi
morti elapso abunde contigit unà uersari ac degere cum suis & discipulis
& fratribus , & in media ecclesia patrem laudare . sed attende rursus ut
pauperem se ipsum iterum uocat , in eo concordans cum ante expo-
sitis prophetijs , in quibus pauper & egenus est nominatus . sed quia su-
,, um ad uitam reditum in his indicauit , rursus sermonem conuertens ad
,, patrem , à te , inquit , laus mea in ecclesia magna : in quibus sanè uer-
bis ecclesiam in nomine ipsius ex gentibus collectam , & in toto orbe
constitutam intelligit , in qua Saluatoris nostri laus , patre ipso annuen-
,, te atque opem ferente assidue canitur : ex quo ait : à te laus mea in eccle-
,, sia magna . magna enim re uera ecclesia hæc est : quippe quæ ex o-
mni genere hominum collecta sit , & ne comparanda quidem propter
grauitatem & præstantiam uitæ , & propter institutorum magnitudinem
ad Iudaicam gentem , & ad circuncisorum conuentum , qui omni egesta-
te , & orationis , & uitæ , & prudentiæ , & reliquæ de Deo sentiendi ratio-
,, nis , oppressi attenuatiq; sunt . deinde subijcit : uota mea Domino red-
,, dam in conspectu omnium timentium eum : ubi per timentes eum intelli-
git eam quam ante ecclesiam magnam nominauit , quum illis uerbis usus
,, est : qui timetis Dominum laudate eum . sed quæ tandem uota redditu-
rum se ait , nisi quæ pollicitus est ? quæ porrò pollicitus est , nisi illa quæ
,, tum significauit quum dixit ? narrabo nomen tuum fratribus meis . in me-
,, dio ecclesiæ laudabo te . uota enim sunt promissa quæ se in medio eccle
,, siæ præstaturum pollicitus confirmauit . his illud adiungit : comedent pau
,, peres & saturabuntur , & laudabunt Dominum qui requirunt eum . ui-
,, uent corda eorum in sæculum sæculi . reminiscentur & conuertentur ad Do
,, minum omnes fines terræ . & adorabunt in conspectu eius uniuersæ fami-
,, liæ gentium . quoniam Domini est regnum , & ipse dominatur gentibus :
quibus uerbis ualde apte admodumq; , ordinate quæ à se post reditum in
uitam recte facta sint , quosue successus habuerit commemorat : quæ uni-
uersa per omnium gentium uocationem completa sunt , & per hominum
ex orbis terrarum finibus electionem . quarum rerum euenta quæ ipsis ocu
lis intueri licet , facile ijs quæ in hoc psalmo dicuntur , fidem facere pos-
sunt . per pauperes autem rursus nos intelligit : quos in paupertate se-
cundum Deum degentes , dum salutare uerbum intelligibili rationaliq;
pane , hoc est , cibis qui uitam animis afferant , enutrit , uitam nobis
,, largitur æternam . ex quo psalmus ita ait : comedent pauperes & sa-
,, turabuntur : & laudabunt Dominum qui requirunt eum . uiuent cor-
,, da eorum in sæculum sæculi . peroratio uero totius prophetiæ , quæ post omnia

illud

,, illud continet: annunciabitur Domino generatio uentura. & annunciabunt iu-
,, stitiam eius populo qui nascetur: quem fecit Dominus: absq; omni controuersia populum de gentibus collectum prædicit, cõstitutamq; per Saluatorem nostrũ Iesum Christum in terra generationem. nam quis tandem fuerit is populus? qui post ipsa hæc, Deo dicatur orituras? quiq; antea quidem non fuerit, neq; extiterit inter homines, postea uero extiterit? quæ porrò generatio illa, quam tunc quidem non esse, post autem uenturam significat? nisi hæc quæ per Saluatorem nostrum in toto orbe constituta est ecclesia, recensq; hic collectus de gentibus populus? de quo etiam per Hesaiam spiritus sanctus cum admiratione locutus est,
,, quum dixit: quis audiuit talia? & quis ita uidit? si parturiuit terra in die uno: & si
,, nata est gens omnino. hæc igitur nos ad alia ob breuitatem temporis festinãtes percurrimus, atq; ut dicitur, summis labijs attingentes, præteriuimus. cui autem curæ sit adhortatio Saluatoris nostri.

FINIS.

INDEX CARTHARVM

*A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
AA BB CC DD EE FF GG HH

A B C D E F G H Sunt Duerni.
HH est Quinternus.
Cæteri sunt Terni.

VENETIIS in Officina Aurelij Pincij
Veneti, Anno Domini.
M D XXXVI
Mense Martio

